

***DEREWOL MGBAI
MOR BƏ ZAH
MUNDAŋ***

(DICTIONNAIRE MOUNDANG)

Association **C**hrétienne pour la
Littérature **M**oundang
(Gbanzah za Kristu mor yeḅ Derewol
Mundan)

Siège Social : B.P. 07 Léré, Tchad
Bureau Annexe : B.P. 28 Kaélé, Cameroun

© 2009

Tous droits de reproduction, de traduction et d'adaptation réservés pour toutes personnes et associations.

Tai Kəsyil Mundaŋ (Məndaŋ) zyii ka dəb, wala gbanzah maki ah cam mo ɓaŋ ɗerewol nyee ŋwəere, zyeɓɓe wala ferre bai fii fahlɪi ah ya.

DAN BƏ DEREWOL MA MGBAI MOR ZAH MUNDAŇ

Zah sye, ako fan mai dəfuu moo joŇ yeḃ ne ko kəsyl ki mor ka laa ki, ka cuu fan 'yah bəəra, cuu kal bəəra.

Zah MundaŇ (MəndaŇ) a təgəə kul zah ma dii ne zah “Adamawa ma morcomzah'nanne”. Zah MundaŇ (MəndaŇ) a ne gbyaŇ (kyaŇ) bə faa camcam byaŇki ne kal za MundaŇ (MəndaŇ) mo kaara ḃo pə cok camcam: təgbana Ləəre, Torrocko, wala Kah-Elle. Bə ah ka cakra bai laa ki ya.

Fan sāh ma kal zah byaŇ dəḃ kəka. Zah daŇ byaŇki ne fan joŇ zan ahe. Zah mabe' laŇ kəka ta.

Za MundaŇ (MəndaŇ), zah bəə laŇ a dii ne **zah MundaŇ** (MəndaŇ) ta. Kəlii zan ah a 'yahra zah bəəra. Ne daŇ laŇ, zaki kəsyl bəə a kwora zah MundaŇ (MəndaŇ) pəlaŇne, wala pəgwahe, ra kal təl ah ḃe. Ne joŇ ah nai zah MundaŇ (MəndaŇ) a gak muŇ na zah ki pəlli pə dunia tə'nahko mo tə “wokki”, mor bə mai zah ki mo tə jeara ga səŇ.

Bə foo ge kəsyl za MundaŇ (MəndaŇ) ka 'em zah bəəra. Bə foo ah təŇ ne **syii 1956** sə, ka kyeḃ yella ka zah MundaŇ (MəndaŇ) mo muŇ ka. Pakəpii ma dii ne **Dahwi B. Mika** (Ləəre) təŇ yeḃ ahe ne **syii 1957**, joŇ yeḃ ah syee ge ne ko. Zaki təŇ ne ki, so ge sobra yeḃ ah kah fahe. Təwon ka zah MundaŇ (MəndaŇ) mo muŇ ka a pəzyl Pakəpii Dawi ne za MundaŇ (MəndaŇ) maki ahe. Koo ne bai fee fan tə bə zahe (linguistique), a joŇra yeḃ ne 'yahe fan dəə bəə mo dəəra ḃo jol MsəŇ. Lee syēm yeḃ bəə laŇ a no. Fahfal wul Dahwi ne zah'nan 28 Fii MundaŇ (MəndaŇ) (Novembre) **syii 1976** Gueulao, Gbanzah za Kristu mor bə Derewol MundaŇ (**G.K.D.M**) nyi suu mor yeḃ ahe kpə. Gbanzah MundaŇ fii zan sai (3) **MM. Joswa NETTAH Izeuné, Titus MATCHOKE PAFINGN** ne **Pasteur KOUMAI Joseph** ka mo gera pel ne yeḃ ahe. TəŇra yeḃ ah ne **syii 1992**. Joswa Nettah Izeuné ge wə ne **zah'nan 11 Fii MundaŇ syii 1997**. Gaḃ yeḃ ah a no na ma ne cok Dahwi 'wa: zaki joŇra yeḃ ahe, zaki lwaara joŇ pəlli ya, wala lwaara joŇ ya sə mor bə gaḃ camcam. Ne daŇ laŇ na lwaa dərewol mai moo gak cuu, wala mgbai mor bə zah MundaŇ (MəndaŇ) ḃe. Soko. Yeḃ mai mo coŇ ḃo ye ka ana zaki na zyeḃ o, ka yeḃ ah mo syee ge pelle, ge pelle.

YANBE OUADJON D.

Osoko

Me tɔ soko wo za mai mo tɔ ga keera dɛrewol maino.

Dɛrewol ah a pɔzyil dɛrewol mai gban zah Mundaŋ (Mɔndaŋ) mo tɔ ferre, zyeɓɓe ka gbah jol za mai mo 'yahra kee zah mundaŋ (mɔndaŋ) ne ɲwɔɔ ah daŋ.

We tɔ, zah daŋ a ga pelle ne cok zan ah mo 'yahra ka zah ɓɔ mo ga pelle. Me pɔɔ we, we kyeɓ fan mafuu ah ge gɲ ka zah man mo ge ko pelle, mo yea ko pɔyɛkki.

Faɗa, pɔ dɛrewol mgbai mor ɓɔ zah Mundaŋ (Mɔndaŋ) mai mo tɔ ga kee, mo ga lwaa fan ɲwɔɔ gɲ camcam tɔgbana maraiko: **d, jf, fmed.f, ɓmed.f, ɓmckd.f, ɓmzcd, ɓmsɓ, ɓff, f, ff, zmmf, fpp, zzk.....** ka mo ɛe ne yella, ɓɔ ah ga gbah jol ɓo ne cuu mor kee dɛrewol zah Mundaŋ (Mɔndaŋ) nyɛe nyi mo pɔsɔhe.

Mo lwaa fan ɲwɔɔ kɔsyil fan marai naiko () ɓe, ɓɔ ah cuu ɓɔ, wala fan tɔ vaɲno ɓo ne ɓɔ, wala fan mai mo ɲwɔɔ ɓo kɔpel ahe. Tɔgbana: Vaɲno (bɔono); hɛlli (halle, hille); faɛcece (fakwocee)

Faɗa, mo ga lwaa ne inzah mgbai, wala cuu mor dɛi, ɓɔ faani ne fan manyeeki ahe, ɓɔ ɲwɔɔ ma gɲ ne zah Nasara; ɲwɔɔ ɓo mor ka gbah jol ɓo ne tɔ tɔdɛi, ɓɔ faani wala fan camcam daŋ mo no pɔ dɛrewol nyee ko.

Me tɔ jon osoko pɛlli wo zan camcam nyeeno tɔgbana:

- Angela Directrice SIL TCHAD. Nyi fahlii nyi me ka me gak jon yeɓ ne masyin ɲwɔɔ fan ɓɔɔra.
- Soko pɛlli wo MM. Jeff Heath tɛkine Natoyoum Innocent, mo nyira suu ɓɔ mor cuu yella ɲwɔɔ syel masyin zyeɓ dɛrewol gbai mor ɓɔ zah mundaŋ (mɔndaŋ) (dictionnaire) pɔ ordinateur (shoebox) nyi me.
- Soko pɛlli wo Noelle Hutchinson mo zyeɓ fahlii ka za mo cuu yella lɔ syel masyin fan ɲwɔɔ ma zyeɓ dɛrewol gbai mor ɓɔ zah mundaŋ (mɔndaŋ) (dictionnaire) rai daŋ nyi me pɔ ordinateur.
- Soko pɛlli wo Stefanie Pauke swah “Alphabétisation” ne Sylvie Tala, Secrétaire SIL, moo yeara gwari ka gbah jol ɓe ka me tɔ ɲwɔɔ fan pɔ ordinateur. Masɔŋ mo ɛera vaɲno vaɲno ɓɔ daŋ.
- Soko wo MM. Famakéné Madiné, Ignaféné Thomas, Yanbé Ouadjon Dama, Gabriel Sindaueh, ne kul Mundaŋ (Mɔndaŋ) camcam cok camcam mo gbahra jol pɔ yeɓ ahe. Me ka gak kee tɔdɛi ɓɔ vaɲno vaɲno daŋ ya, zan ah pɔpɔare.

(Titus) Matchoké Pafingn Fanezouné

I. Pãa syel masyin fanḡwəə zah Mundaḡ:

a, b, ɓ, c, d, ɗ, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ŋ, o, p, r, s, t, u, v, ʋ, w, y, z, ə.

- Ma bai gaɓ ah ḡḡ **24** : **a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, w, y, z.**
- Ma gaɓ ah ḡḡ **5**, mor kyaḡ ah fer ɓo: **ɓ, ɗ, ŋ, ʋ, ə.**
- Syel masyin fanḡwəə maki ah taɓki (taiki) ɓo ne syel masyin fanḡwəə manyeeki ah ra ka fer kyaḡ ɓə faani, na ka gak kee na syel masyin fanḡwəə ye sə ya. Ara naiko: **gb, kp, 'm, mb, mgb, 'n, nd, nj, ny, 'ny, ŋg, ŋh, ḡw, sw, sy, 'w, 'y, zy.**
- Syel masyin fanḡwəə maino (') moo kan kəpel ɓə, wala tɗii: (**'yahe, 'nyahre**); kəsyil ɓə, wala tɗii: (**pə'nyahre, pə'manne**), pel ɓə, wala tɗii: (**fabe', ɓəbe'**) a fer kyaḡ ɓə faani. Syel masyin fanḡwəə ye ka sə ya ta. Manyee ki ah ra no kpə, a dii ne ʋoo, na ka gak kee na syel masyin fanḡwəə sə ya ta: **ãa, ãi, ãh, êe, êə, ôo, ïi.**

II. Bə ma gbah jol ne kee ɗerewol cuu mor ɓə zah Mundaḡ:

1. Dii camcam:

ɗ. dii. tɗ. tɗii: Nom

ptɗ. patəgwa dii: Prénom

ɗfmw. dii fan ma wore: Masculin

ɗfmw. dii fan ma winni: Féminin

ɗfmt. dii fan ma tamme: Féminin

ɗɗ. dii dəfuu. ɗn: dii nəə. ɗkp. dii kpuu.

ɗj. dii juu. ɗfb. dii faballe. ɗfbr. dii fan ɓeare.

ɗfv. dii fan ʋaḡno. ɗfp. dii fan pãare.

ɗtk. dii taɓki: Nom composé

2. Bə mai mo na dīi ta:

dd. Dii dəb̥bi: Me, mo, na, ru, ko, ra, we. **Pronom**

dmcd.f. Dii ma cuu dəb̥bi: Ame, ako... **Pronom personnel**

d. Dəb̥bi: **Personne**

dv. Dəb̥ vaŋno, fan vaŋno: **Singulier**

ptvd. Patə vaŋno dəb̥bi. **ptgd.** Patə gwa dəb̥bi. **ptsd.** Patə sai dəb̥bi: **1ère, 2ème, 3ème personne du singulier**

zp. Za pāare: **Pluriel**

ptvzp: Patə vaŋno za pāare. **ptgzp:** Patə gwa za pāare.

ptszp. Patə sai zana. **1ère, 2ème, 3ème personne du pluriel**

dmmf. Dii ma ne fii : **Pronom interrogatif**

III. Bə ma cuu dəb̥bi, fanne, ne fahlīi camcam:

fmcd.f. Fan ma cuu dəb̥bi/fanne: **Adjectif**

bmcd.f. Bə ma cuu dəb̥bi/fanne: **Adjectif démonstratif**

bmckd.f. Bə ma cuu kpak dəb̥bi/fanne: **Adjectif qualificatif**

bmcd.f. Bə ma cuu fan dəb̥bi: **Adjectif posséssif**

bmcfvv. Bə ma cuu fan vaŋno vaŋno: maino, manyeeno.

bmcpd.f. Bə kee pāa dəfuu/fanne: 1, 2, 3... **Adjectif numéral**

bbnt. Bə bai nəə tətəlli: **Adjectif indéfini**

bmsb. Bə ma swaa bə: **Adverbe**

f, ff. Fii, fifii: **Interrogation**

bff. Bə fifii: **Question**

fḅnḅf. Faa bə ne ḅwəə fanne: **Conjugaison**

ḅll. Bə lilii, bə lələḅ: **Supposition**

ḅmzcd. Bə ma zoo cee dəb̥bi: **Exclamation**

ḅbiz. Bə bai in zahe: **Indéterminer**

ḅmccd.f. Bə ma cuu cok dəb̥bi/fanne: **Préposition**

ḡmtf.	Bə ma tai fanne: dəə ne gwii: Conjonction de coordination
ḡmeds.	Bə ma cuu dəḡ sə: ye, yea, yo: Verbe d'état
ḡtv.	Bə tə vaŋno: Synonyme
ḡmtjb.	Bə mai mo tə jojoŋ ba: Présent
ḡmjkḡ.	Bə mai mo joŋ kal ḡe: Passé
ḡmtgjb.	Bə mai mo tə ga jojoŋ ba: Futur
ḡmfp.	Bə ma faa pəswahe: Impératif
ḡmgbjnḡf.	Bə ma gbah jol ne joŋ fanne: Auxillaire
ḡmza.	Bə ma zyii a'a: Négation (non)
ḡmzo.	Bə ma zyii oho: Affirmation (oui)
dḡmbḡnfja.y.	Dii ma byaŋ ne fan joŋ/yee ahe: Onomatopée
lḡ.	Lii ḡe: təgbana: Comparaison.
ttḡ.	Tətəŋ dii ma cuu pa joŋ fanne, yea ne fanne, 'yah fanne. Təgbana: Pacwakke, pabame, payaŋ... Préfixe
ttḡ.	Bə kan pə cok dii dəḡ pə tətəŋ ḡe: amo, ako.
j.	Jeertə. Pə lii ne pəlaŋne, pəlli ne biŋ: Contraire
tfznḡa.	Tan faa zah ne ŋwəə ahe: Grammaire.
jf (fj).	Joŋ fanne (fan joŋni): Verbe
zmmf.	Zah Mundaŋ moo faani: Expression, dicton.
ḡt.	Bə təḡeroo: Proverbe
ḡkk.	Bə kikiŋ: Enigme
zl.	Zahlii: Ironie
ḡs.	Bə syakke: Blague
zz.	Zah zyelle: Raillerie
fv.	Fan vaŋno: Un, unité
zpp-fpp.	Zan/fan pəpāare: Pluriel
zzk.	Zah zan ki: Langue étrangère

A

A: d. Patə vaŋno (bõono) (1) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. A, cuu bə bə camcam pelli. A cuu təŋ mor bə, bə fan ma ga joŋ pelle, cok fanne. A, mo tai ne bə ma nyeeki ah bə, a swaa bə ahe.

Ière lettre d'alphabet moundang.

A, o: d. a. A (**o**), mo kah tədii bə, a cuu cok mai dəb, wala fan ah mo gŋ: A (**o**) yaŋ, **a** (**o**) cokki, **a** (**o**) səŋ, **a** (**o**) zahbii, **a** (**o**) kah waare, **a** (**o**) jol ahe. **b.** A (**o**) mo kah bə ma cuu kpak dəbɓi (fanne) bə, a swaa bə ahe: A (**o**) pəfäi, **a** (**o**) pəlaŋne, **a** (**o**) pəyəkki, **a** (**o**) pəcoo. A (**o**) cuu fan ma pāa ta: **a** (**o**) pənyeere, **a** (**o**) pəluuri. **a** (**o**) parəɗə. A (**o**) cuu fan ma 'man ahe: **a** (**o**) gətərik, **a** (**o**) mgbəŋtaŋ. A (**o**) cuu fan ah pelli, **a** (**o**) hai, **a** (**o**) haihai, **a** (**o**) baddəɗə, **a** (**o**) vənyenyēe. A (**o**) cuu fan mai mo ka pelli ya, wala mo ka pəswah ya: **a** (**o**) bəri bəri, **a** (**o**) jokoko, **a** (**o**) njwəri njwəri, **a** (**o**) garərə. **c.** A (**o**) mo kah tədii dəfuu (fan) bə, a mgbāaki ne dii ah a ciŋ fan vaŋno: ako, ame, ana, ara, aru, awe. Me ge ne suu bə, wala ame ge ne suu bə. A, mo kah bə marai laŋ a ur fii byaŋ ki ne kyaŋ bə faa ahe: ame? azu (ozu) ye ne? amo (moo) ne? aru ne? **d.** A (**o**) mo kah bə joŋ fan bə, a swaa bə ahe: **a** (**o**) uu, **a** (**o**) dūu, **a** (**o**) kalle, **a** (**o**) laŋ dəbɓi. A (**o**) cuu bə ma joŋ ga pelle ta: **a** (**o**) ge ba, **a** (**o**) ge no, **a** (**o**) sosoo, **a** (**o**) cak bə ahe, **a** (**o**) leere.

C'est. Marque la qualite.

A'a: bmsb. Ka, a'a. Cuu fofoo, wala bə mai dəb mo tə ya. A'a ber yo. A'a ge ya. A'a me tə ya. Bə faa bə mo a'a bə, mo yea a'a cēcēe. Jeertə ahe: oho.

Non.

Āa bə zahe: jf. Joŋ dəb ne doole faa bə, kee bə. Ge āara bə zah ah ka gbəko.

Chercher à dérouter qqn, amener qqn à dire la vérité.

Ãaabe, ãane, ãaabe sye: ɓll. Jin bə faa zah dəb ki. Faara ãaabe (ãane, ãaabe sye) geko bo. Æaabe (ãane, ãaabe sye) ber o. Æaabe gak tən mor fii ta: ãaabe (ãane) dīi? Æaabe (ãaabe sye, ãane) mo geko dan dao.

Interpétation, il a dit que..Comment.

Ãare, ěere: d. Faa. A ciŋ lalle, za gak pəpəə ta. A lee mor sər gərələn gərələn. Æare (ěere) jur (dər) zwah bo. Æa (ěe) pələrri, a pəjĕere. Mo soŋ aa (ěe) taa be ne? Bə mo 'nyah suu dəb be, pah ah a faa: Me laa pə'nyah na ãare (ěere).

Racine d'herbe mangeable.

Ãare, ðære: jf. Mgbaini. Æare (ðære), cuu fan ma joŋ bal pəpāare. A cuu fan ma joŋ pətāa ta. Me ðə (āa) sər ah ge lal be, me āa (ðə)sər ah zalən pəpāare. Loo āa (ðə) sor bo lak gwa. Mawin nyĕe tə āa bər ŋhəə ga lalle. Jeertə ah: njək, njək ge gŋ.

Creuser, dégager, enlever.

Aaro aaro: ɓmsɓ. 'Wari 'wari, lom ki ya, ka pəsāh ya. Dəb ah faa bə aaro aaro. Bə faa zah ah aaro aaro dəb ka tan mor ah ya.

Sans raison, confus.

Aɓ: ɓmsɓ. Gwari, bai gaɓbe. Me ɓaŋ ko ge sən aɓ. Ur ne pel aɓ kalle. Dəb ah faa bə aɓ aɓ, 'yah faa a faa bə gwari gwari, dəb ka laa pəsāh ya.

Vite, sans peine.

Aei, ai, kai: ɓmzcd. Dii marvəə (məvəə). Cuu bə ma zoo cee dəbɓi, bə bai nyah suu dəbɓi, laa fan syenne. Bə mai mo joŋ dīi nai ne aei, mo zyak be! We ěe də kai dəb ah tə la bone pəlli.

Surprise.

Afĕe, afĕene: ɓmzcd. ɓff. Afĕe? afĕene? afĕe ye ne? Cuu bə mai dəb mo kyeɓ ka tan ryakryak ahe, wala cuu dəb ah ɓaŋ kpāh bo. Afĕe, mo faa dīi? Me laa bə moo dao.

Qu'est ce qu'il y a? Quoi?

Agano, gano: ɓmccud.f. 'Yah tan cok ul dəbɓi, fanne. Zyii fii ye ta. Yeɓ tə gano ne, wala yeɓ tə syee no ne? Paswa ga dāne? Awo, aga jam.

Etat, position.

Agonne: d. Mo ẽe ako, 6tv yo.

Il, elle, lui.

Ahãa: 6ms6. Yawah, pəsāhe, yoo, daŋ gur 6e. Ahãa me tə fan mai mee joŋ gur 6e. Ahãa 6ə mai joŋ uu pəsāh 6e.

Exclamation de joie, ah ah, acquiessement.

Ahe: 6mcd.f. A cuu fan də66i. Pazə tə ga yaŋ ahe. Mo 6aŋ mə ah ka. Də6 ah ge ya ba. Pah ah kəka. Pah ah no. Ge nə mə ah ya ba.

Son, sa, ses.

'Ahe: d. 6mckd.f. Zyim ah pə 'ahe. Mo kye6 təsal ma 'ahe. 'Ah laŋ dii ye ta. 'Ah ah i jol 6o kə6əne? 'Ah ah zahki ne wah ahe.

Large, largeur.

'Aklam, ŋgəlap, gyōriŋ: 6mcd.f. Təə yo. Ka6ka6 (ke6ke6, ŋgəlap, gyōriŋ). Fan mai mo ka pəsāh ya. 'Bər tə 'aklam (tə ŋgəlap, tə gyōriŋ, tə ke6ke6, (ka6ka6). 'Bər ah ka zahki pəsāh ya, a ŋgəlak (golok) na 6ər goo.

Insulte: ventre creux.

Ako, agonne: dmc.d.f. Ako (agonne), cuu də6 vaŋno. Də6 gak faa: Ako (agonne), wala ko. Ako no, ako ne syemme. Ako ga ge no. Mo ẽe a/c, 6ə ah cuu 6o gŋ.

Il, elle, lui.

Alkamari: d. zzk. Sor sər zan ki. Za sər mundaŋ ka pəəra sor ah ya. Sum alkamari no sər man pəlli zəzəəko, a gin sər za ki ginni. *Ble'.*

Alkawal, gbəzah: d. Gbanzah ka joŋ fanne, tai zah təkı. Masəŋ ka yaŋ gbanzah mai mo gbə 6o ne za Israel ya.

Alliance, confidence.

Alle, ərāa ge lalle: jf. Joŋ ga lal pə'manne, pə 'ahe, gbər ge lalle, 'wal ge lalle. Mo al (ərāa) zah ah ge lalle. Mo ərāa (al) zah lak bii ah pə 'ahe. Jeertə ahe: Zuŋ, tai ge təkı.

Elargir.

Alləlləə, yo lailai: Ɔmcd.f. Pə 'ah pəlli. Zah lak ah alləlləə (yo lailai). Mo soƆ zah lak mər alləlləə (lailai) ka, wee nyee lea ga gɲ. Jeertə ahe: werere.

Large.

Amen: ɖ. zzk. Bə ah 'yah faa: A naiko, wala ɓə ah mo yea naiko. Amen 'yah faa pə cok maki ah laɲ ne: ne goŋga, 'manna, wala ryakryakke. Za zyii amen inzah juupelle. Amen cuu tədii Yesu ta. *Amen.*

Ame, ameene, azyeni (zyeni): ɖmcd.f. Dii ah cuu dəɓ vaɲno, pa suu sə. Dəɓ gak faa: Ame, ameene, azyeni. Za ki faara: Ameene, meene. Ame (me) ga no. Mo ɛe a/c, ɓə ah cuu ɓo gɲ.

Je, moi.

Amma: ɓmsɓ. Ko, ko sye, ammana, yo, monai ɓe. Gee pə zah makēe ge ne? Dəɓ tə ya. Mo gyo, amma, mo yaɲ ka. Amo tə ɓe, ammana mo ka tə zyii faa ya.

Mais, cependant, pourtant, eh bien..

Āmme, dǎəni: ɓmcd.f. Surri, dǎə (jēe), sǎh. We āmme (dǎəni). Amo pə 'amme (jēe) vedē. Wel ah ām (dǎə) ɓo no cam. Wel bai laa lai yo.

Choyé, bien aimé.

Āmme, surri: jf. Sǎh. Sur dǎɓɓi, sur welle, 'yah dəɓ pəlli. Pam ām ko ɓo pəlli. Azu ye ām mo ɓo ne? Mo ām ɓə moo ge pel ka, 'yah faa: mo soƆ ɓə moo ge pə wah ka.

Choyer, aimer, chérir.

Amone: ɖmcd.f. Mo ɛe amo, ɓtv yo.

Tu, toi.

Amo, amone: ɖmcd.f. Amo (amone) cuu dəɓ vaɲno ɓo. Dəɓ gak faa: mo (amo, amone). Za ki faara: Amone, mone. Amo tə ya ne? Mo ɛe a/c, ɓə ah cuu ɓo gɲ.

Tu, toi.

Ana: ɖmczp. Ana cuu za (zan) pǎa ɓo. Dəɓ gak faa: na, wala ana. Ana pə tətǎere, ana cam ne faɓalle. Mo ɛe a/c, ɓə ah cuu ɓo gɲ. *Nous (inclusif).*

Ane, aḃe: ɓmsɓ. Sye, kasye. Ane (aḃe) mo ge dā. Ane (aḃe) ɓə maki ah joŋ ɓo no. Ane (aḃe), joŋ ka za mo syii sok kpēe.

Il a dit que, interpellation.

Anne, ənni, inni: d. Sər mai faḃea moo əəra rək zah lakre. An (ən, in) gee no, mə daŋ no. Mo lwaa an (ən, in) ɓe, ka mo kyeḃ lak ah pəsāhe, fan yea gŋ.

Terre de la galerie.

Aŋkər: d. zzk. Bii ŋwəə fanne. Aŋkər a pəfuu, pəsyē, a pəkərāhmo no ta. Aŋkər mai ka gban fan a.

Ancre.

Aŋni: jf. Zwə ne zahe, zwə pə'manne. Aŋ bii, aŋ wonni ne swahe. Me aŋ bii ge ɓər ɓe (me zwə bii ɓe). Me nyi bii nyi ko aŋ mgbāa, 'yah faa zwə tādē' coŋ ya.

Aspirer, sffler, boire, remplir.

Aŋni, nəəni: jf. Pəlli, pə'manne. Syen fan ma ne swahe. Nwāh aŋ (nəə) me wudwuddi. Tətəl 'wah me, a aŋ kahfən nyi me wudwuddi.

Douleur.

Ara: dmczp. Ara cuu za pāa ɓo. Dəḃ gak faa: ra, wala ara. Ara pənyeere. Mo ēe a/c ɓə ah cuu ɓo gŋ pəsāhe.

Ils, elles.

Arai, bai, palyaŋ: d. Dəḃ mai mo zahki ne mo, zahŋhəətā ɓo. Bə ah ge pə zah lamme, peve, wala zime ne? dəḃ tə ya. Mo kwo me na arai ɓo ne? Za mundaŋ diira arai ne palyaŋ, wala bai, za mai syii ɓəə mo mor ki.

Camarade, compagnon, ami.

Aro aro: ɓmsɓ. 'wari 'wari, lom ki ya, ka pəsāh ya. Dəḃ ah a faa ɓə aro aro. Bə faaa zah ah daŋ a aro aro dəḃ ka tan mor ah ya.

Arr: ɓmsɓ. Bə faa dəḃ ma kal pel daa yuŋni, wala daa gai. Pa kal pel daa yuŋ lai arr ka za ma daa yuŋ daŋ mo ɓaŋra ɓal zahki. Dəḃ ah a dii ne pa lai arr. Bə ma joŋ za zyeḃ suu yo.

Parole d'animateur de dance traditionnelle.

Aru: dmczp. Aru cuu za pãare, pa faa bə a pəzyil zan ah ta. Dəb gak faa: Ru (aru). Aru tə be. Mo ɛe a/c, bə ah cuu bo gɲ.

Nous (exclusif).

Arvaa, arvaa arvaa, revaa revaa, vərãa: bmcdf. bmsb.

Pəgaḅbe, pəbe'. Dəb ah kwan arvaa (vərãa, revaa revaa). Fan tə syen me, kəə me tə syee arvaa arvaa (vərãa vərãa). Jeertə ahe: pəsāhe.

Vilain.

Arərə, ryōryō, jyōjyō, wurwurri: bmcdf. Pə'manne, pə lii. Bər ah arərə (ryōryō, wurwur, jyōjyō). Lii ah za faa bə bər ma 'man ahe. Bər we ŋhaa a arərə, rēorēo (ryōryō), wala wurwurri.

Gros, enflé, bombé, un peu plus de la forme normale.

Ar, arr, harr: bmsb. Ne swahe. Me baɲ ne sal arr (harr). Mo swaa ge gɲ arr (harr). Nəə baɲ mbai arr (harr). Mbai ye jin ma gban nəə, mo tai suu bə ah ne mbai (mombai, məmbai) mai za mo soɲ ka. Dəb ah joɲ fan arr arr: 'yah faa a joɲ fan ne swahe.

Bruit de ce qui s'est arrêté brusquement.

Asai: bmczd. Asyee, kanyaa (kənah). Asai mo tə ya ba. Asai mo nai sye ka. Asai bə ah goɲga yo.

Ah bon! enfin! or! alors (Exclamation de surprise, de joie).

Awai, iyo: bmsb. Bə ma zyii dii zah dəḅḅi. Pah wel mo dii wel be, wel a zyii: awai (iyo). Mo ka zyii dii awai ya ne? Awai mo zyii mo laa dii be. Amma mo zyii awo, wala oho, mo laa bə mai mo faa bo be. Zan ki faara: ŋwəə ye zyiira zah dii awai. Za wəə zyiira iyo me laa be..

Oui, réponse à un appel.

Awe, we: dmczp. Awe (we) cuu zan pãare, pa faa bə ka pəzyil zan ah ya. Me 'yah ka awe, we ge daɲ. Awe (we) sye kpak bə gii dəne? 'Yah tan cok ul bəəra.

Vous.

Awo, oho: ɓmsɓ. Zyii ɓə. Za mundaŋ faara: Awo. Zəmai faara: Oho. Mo zyii mo laa ɓə mai mo faa ɓo ɓe. Mo ge zyii dii laa ɓə ɓe ne? Awo (oho), me ge ɓe. Amma, mo zyii awai, mo laa dii mai mo tə dii ɓe.

Oui. Une réponse positive, une approbation.

Ayee, asai, ahãa: ɓmzcd. Ayee (asai, ahãa) cuu ɓə mai dəɓ mo yea tə ya. Ayee, ɓə ah nai sɔo (ŋhɔo) ne?

Ah bon! Exclamation de joie et de surprise.

Azu: ɓff. Fii: azu ye ne? azu ye ŋhaa ne?

Qui?

Azune, zune daŋ: ɓmcd.f. Dəɓ makẽne daŋ, dəɓ vaŋno vaŋno daŋ. Azune daŋ mo ge ne fan ahe. Mo ẽe a/c, ɓə ah cuu ɓo gŋ. *N'importe qui, lequel, la quelle, quique vous soyez, quiconque.*

Azuu, ezuu, kəzuu, izuu: d. Naa mah, wala naa pah mawin ɓo malaŋne. Za kə Torrock diira ne kəzuu, so laŋ a diira wee maŋwəo tao, ka diira dəwor ne kəzuu ya. Za ki diira ne ezuu, izuu, azuu ta. Azuu, kəzuu, izuu, wala ezuu daŋ ɓə tə vaŋno yo. Ezuu ɓe ge ɓo yaŋ ɓe. Mo ge ɓo ne kəzuu?

Beau-frere, belle-soeur. (Cadet, cadette de ma femme, mari de ma soeur, époux de ma tante paternelle ou maternelle.

B

B: d. Patə gwa (2) syel masyin fanɲwəə zah mundaŋ. Dəb dii ne təkpuuzahe, bə məə ga fah kyaŋ: b.

2ème lettre d'alphabet moundang.

Ba: bmsb. Bə swaa bə fan mai mo kəka, mo joŋ ya, mo kii ya. Me lwaa ya ba, ge ya ba, coŋ ɓo ba, kii ya ba. Bə ma cuu fan ah joŋ ɓe. jeertə ahe: Ahe, ɓe.

Pas encore.

Ba: bmsb. A cuu fan mai mo tə ga joŋ pelle, wala moo ga joŋ kpə faɗa. Mo ga ba, a ge ko ba, a lwaa ba. Dəb ah fəə ba faɗa. Jeertə ahe: Kpee ya, yao.

Prochainement, plus tard.

Baa ɓe: bmcdf. Kii ɓe, sahɓ ɓe. Zah'nan fii baa ɓe, ɓər baa ɓe. Com baa ɓe, mo ur o. Jeertə ahe: Coŋ ɓo, ka ba.

Rempli, plein, suffisant.

Baa zahe: jf. Baŋ kpāhe, laa suu. Dəb ma baa zah coo zah ahe, za tanne dəb ah ɓaŋ kpāh ɓo.

Se fâcher, être en colère.

Baa (bah), bai, lyaŋ: d. Mo ge ɗao baa (bah, bai, lyaŋ). Welaŋ ka dii zaluu ne baa ya, bai kee suu yo. Amma ɗəɓlii gak dii welaŋ ne no. Za mai mo joŋra laŋ zahki ɗiira ki baa (bah, bai, lyaŋ).

Camarade en terme péjoratif.

Baaba, baa: d. zzk. Bəbaa, daddə. Wee za mundaŋ ka ɗiira ga lal tədə' baaba ya, amma a faara: baa, bəbaa. Baa mo ge ɓe ne? Mah wee laŋ faara nyi wee ɓəəra: Mo geo baa (bəbaa).

Père, papa.

Baani: jf. Baani, cuu fan joŋ pəpāa pəlli. **1. Baani:** Fan baani, fuuni. Jol baa me ɓo. Coŋ guu, zah ah baa ko ɓo. Fan baa ah cēe ɓe. Tə'yak gak baa ɗəb no ta. Bə ah baa tə'yak ɓe ɓo. Bə ki mo kəka wo ɗəb mai tə'yak ah mo yea baa ɓo yao ɓe, ka ɓə ah cēe ɓe. **2. Baani:** Rək fan ga pə fan ki, bee bii baa ciiri, pəə sor baa celle.

Swaa ah baa tahsah ya. Fan mai mo baa ya daŋ ka ne zah gilli. Za gak baa ɓə mai mo faa ɓo ka joŋ ta. Fan mo pelli laŋ a faara baa cok ɓo. Za baa luma tə'nahko pelli. Suŋwii baa ɓo yaŋ. **3. Baani:** Baa zahe. Cuu bai laa pə'nyahre. Mo baa zah tə ɓə fēene ? Dəɓ ah ka baa zah kpee ya. Dəɓ gak baa kpāh ta. Dəɓ mo baa zah ɓo ɓe, ka faa ɓə ki pelli ya, a yea ɓoɓo. Amma dəɓ mo baa kpāh ɓo ɓe, a joŋ fan ne ko cam.

Enfler, remplir, être plein, bourrer, terminer, se presser autour.

Baare: ɗ. Kpuu (kuu). Baa mo lwaa cok pəsāh ɓe, a giŋ pə'manne. Kpuu ah pə nahmme, goo ah pənyin. Lee ah pəmbǝəre. Za coora taker ne baare. Kəndaŋ dəɓ ah giŋ ɓo tə baare, tɔgba faa: Dəɓ ah ka ne kəndaŋ yao, dəɓ ah ka daŋ far a. Za mundaŋ faara zahlii: Mo lwaa baa pəswah ɓe mo rwah ga pə tə tə sōorīi o ne? 'yah faa, mo lwaa dəɓ ma kal swah ɓo ɓe mo kyeɓ zah patəjee ɓo o ne?

Tamarindus indica (Tamarinier, être impuissant).

Baatalle: ɗ. zzk. Guu manyin təsyik ma sāa zyimmi. Mor baatal gəə, za maa suu gŋ ka sāa fan ne ko. Baatal camcam pelli: Baatal madam, baatal masyin, baatal ma cuŋ guu no ta. Za mundaŋ faa zah baatal ka sāa ki ya, gorom ka bəəra bal a, ka dahra tənyeer a. *Aiguille, épingle.*

Baaturu: ɗ. zzk. Ereo, minni. Baaturu (ero, minni) gbə gee ɓo. baaturu pə koŋ pelli, a pənyin pelli ta. Mo joŋ yella ne fyāh ahe, a kpāa mo ne ko.

Le chat.

Babamanjo, mababamanjo, bahmanjēe: ɗ. Fan mai wee nyee mo yea kaŋra ne goo mənɲə (kəballe). Babamanjo jur lai ɓo, a yea ne tɔbam (kpēmme), za ɓoo solle. Wee nyee ma tə zəzǝə tə kaŋra babamanjo (bahmanjēe) yao.

Tresse des feuilles de palmier.

Baɓbaɓ, babbab: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Pəsāhe, pəswahe. Dəɓ ah ne suu baɓbaɓ (babbab). Wel ah wə ge səŋ ne suu baɓbaɓ. Ur ne swah baɓbaɓ. Juu zoora kah ɓe baɓbaɓ.

Robuste, charnu, rapidement, avec palpitation..

Baḅ, haḅ, pərta: ḅmsḅ. Gwari, ne swahe. Mo ur səṅ baḅ (haḅ, pərta). Dəḅ ah ur səṅ ne pel baḅ (haḅ, pərta) kal tə syelle.

Rapidement.

Bacoro, batəro: ɖ. Soo mabe' ma kal soo daṅ. Za ki diira ne batəro. Bacoro ka pəwah na soo manyeeki ah ya. Təzyee (təzəə) wo suu ah pə 'wahe. Bacoro mo loṅ mo ɓe, ka laḅ ah pəgaḅɓe. Bacoro (batəro) pəṅwəere mgbāi, a pǝ ne zahgwahlle.

Céraste (vipère à corne).

Bacoro, zocoro, təcwəere, jol talle, wuu talle, təhər zah talle:

ɖ. Za ki diira ne jol talle, zocoro, wuu talle, wala bacoro. Za ki laṅ diira ne təcwəere, təhər zah talle. Za baṅ bacoro (jol talle, wuu talle, wala təcwəere) ne fāa maswahe, ma nahmmе, təgbana nyahmmе, keere (yekeere). Cok ki laṅ a baṅra ne wee kpuu ma nyiṅ. Bacoro a mor kaa tə yaṅ pəsāhe, a mor ka kpuuzəə mo pea ḡṅ, ka tai baṅ təl ah ga səṅ pəsāh ɓərak.

Boudin des pailles pour soutenir le toit.

Baddəwoi: ɖ. Təbanna, we təbanna. We mai mo swaa nje ɓe. We nyēe joṅ baddəwoi ɓe. Baddəwoi cuu we maswahe. Baddəwoi na gyo.

Jeune homme, adolescent.

Baddəḍə, bardə: ḅmckɖ.f. Pəcwak (pəwii) pəlli. Bii ah pəcwak baddəḍə, ka gak er ya. Mo soḅ com ləə suu baddəḍə ɖao. Dəḅ mo ne syem ɓe, suu ah haṅwii baddəḍə. Jeertə ahe: Wāhkəkə, pəwok syeah syeah.

Très chaud.

Badəwoi, tərilkāhe: ɖ. Təkaare. Zan ki diira ne badəwoi, zan ki ko laṅ diira ne tərilkāhe. Badəwoi (tərilkāhe) pəfāi, a syer ne zal pə cok sōo. Zahban maki ah a renra badəwoi. Kāh 'yah badəwoi pəlli mor ah za ki diira ne tərilkāhe.

Vers blanc du hanneton.

Bah 6ə: jf. Rii 6ə kal dəb6i. Faa 6ə ne 6ə kikiŋ. Me bah 6ə təgbana me tə ga lalle, me ge lwaa ko tə kiŋ nyinni. Mo bah 6ə ne 6ə də6 ki mo laa 6ə faa ah ba. Mo tə faa 6ə nai kah də6 ka tan də6 ah 6e, ka mo tə bah təbah ta. Də6 gak bah 6ə kor syem ta.

Imiter, faire semblant, feindre.

Bah66e: ɖ. Zahfah vāmme. Zahfah yaŋ ah 6aa 6o ne bah66e. Zahfah bah6 cuu ma 6aa ne vām ma gwahe, mai mo ka pəyək pəlli ya. Zahfah bah6 ka pəswah pəlli təgbana zahfah vām kpak ya.

Porte faite en tôle.

Bahdeere, cee (ceecce), təcəere: ɖ. Kpuu yo. Bahdee (ceecce, təcəere) jur (dər) mombai 6o, a giŋ kal mombai 6e. Bahdee ciŋni, giŋni, a lee pə syii moo ta, ka nən pəlli ya, a joŋ syii vaŋno sə. Za yea tə zuura nəm ne lee ahe. Yunas laa pə'nyah ne kaa cee bahdeere, so təkaa re goo ah yakke.

Ricin.

Bahkəere, guwrakkəere: ɖ. Nah kəə ye mai za mo zuu nəm ne mo yea ma pə yaŋ ah ma yakke. Nah ah mo kəka gŋ yao 6e, za dɪi gyak ah ne bahkəə (gurwakkəere). Bahkəə pəyakke, wee nyee a feera kəə nāa ne cii bahkəere (gurwakkəere).

Coque de fruit de karité.

Bahmanjēe: ɖ. Mo ēe babamanjo, mababamanjo, 6tv yo.

Tresse des feuilles des palmier.

Bahmasəluuri, hahmabuuri, mababiyo: ɖ. Də6 tə 6ə faa mai njaŋ ya, a cuu cel ne? Wee nyee mo erra bii 6e, a dəəra ləŋ ne zwəə ga səŋ ne faa: bahmasəluuri (hahmabuuri, mababiyo) cel mo wuu weləŋ ka, cel mo wuu dəswahe, wala də6lii to. Də6 ləŋ a dəəra ləŋ ah ne zwəə ga səŋ ka cel mo lwaa ceere.

Sot de joie, de froid.

Bahre: ɖ. Kpuu. Kpuu bah a giŋ pə'manne. Də6 mo cee təzyee (təzəə) ah lal 6e, suu ah pəsyēe. Kpuu bahre, goo ahe, ne lee ahe daŋ pəzwakke. Za zuu nəm ne lee bahre, nəm ah pəsāh pəlli, syiŋ yo.

Khaya senegalensis (caïcédrať).

Bahrēki: d. zzk. Cok mai nasara, wala za swah yeḅ moo kaara gɲ. A cuu yaŋ mai na kwo vuu ah gin wo nasara. Baabe, yea tə gbanra bahrēki ne fāa, amma zəzəəko a ɓaara ne tolle. Dəḅ mo faa zye ga bahrēki ɓe, ka tə ga pə cok ɓə faani, wala yeḅ maki ah cam.

Bureau, campement.

Bahsə: d. Faballe. Bahsə jur faḅal (nəə) ma dii ne səə ɓo.

Buffle.

Bahtəsalle: d. Təsalle. Təsəl ah ka pəsyēe nyaknyak ya, so ka pəfuu ya. Təsəl ah pəyak pəlli. Kāh mai mo jur təsəl nyēe ɓo daŋ, a diira ne kāh bahtəsalle, mor tǝə ah pəsyēe nje nje.

Pierre rougeâtre, silex.

Bah, dabah, vahe: d. Fāa. Za ki diira ne bah (madabah). za ki ko laŋ diira ne vahe. Bah (madabah, vahe) yea mor welle (elle). Za kaŋra kor ne ko, tǝəra ram ne ko ta. Dabah a giŋ ga səŋ pəwahe (wahlle).

Herbe.

Bai: d. Bə jakke, ɓə laani, ɓə faani. Mo kee bai me ɗao. Ru kaa dah bai təsoo pəlli. Me laa ne bai yaŋ ɓii pəlli. Bai ne, dəḅ ki ne syemme.

Nouvelle, annonce, message, histoire, recit, renseignement.

Bai: ɓmsɓ. Kəka, ka ne ya. Me bai yaŋ, me bai farelle. Bai cuu ryakryak fanne, gwari. Dəḅ kaa bai gin a. Faa ɓə bai me fii ko. Mo ge bai ah ka, bai fan a cuu ta: Təkolle, jol kolle.

Sans.

Bai: d. Palyaŋ, za mai mo bemra zahki, za mai mo 'yahra ki pəlli. Dəḅ malaŋ gak gban bai ne dəḅ malii ta. Bai matə goŋga tanra ɓə ki, 'yahra ɓə ki. Bai ɓo ko zune?

Ami, compagnon, camarade.

Bāi: d. Mbəro mai mo dahḅ ɓo ne fan maki ah ka ɓaa bāi ɓo. Wii gee mbəro ɓe ɓo. me ga ɓaa bāi ahe. Mo ɓaa bāi ah ne zahzyim tə vaŋno.

Racommodage.

Bai morrĩi: ɓmsɓ. Ka ne yeɓ ya. Fan pə dunia daŋ a bai morrĩi, a kpakke, a təkolle. Wel ah joŋ fan bai morrĩi. Fan ɓo mo tə joŋ ŋhoo mo soɓɓe, a bai morrĩi. Joŋ fan bai laa morrĩi.

Sans cause, sans but, sans raison, ignorance.

Bāi (goŋ): ɗ. Goŋ bāi. Ne cok dəɓ mo wə ɓe, za ɓaŋ goro ah ɓoo yerri pa wul nyini, a joŋ fan na pa wul ryakryakke. Dəɓ ah dīi ne bāi, wala bāi goŋ.

Tradition funéraire moundang.

Baikiya: ɗ. Tədii melaŋ goŋ Ləər patə gwa ah yo. 'Yah faa: bai ka izah koŋ dəɓ ya, wala wə dəɓ pə ɓə daŋ ya.

Nom de la 2ème. fille du Gong de Léré.

Baila, baila baila, bəlai bəlai, fokfok: ɓmsɓ. Ne gaɓɓe, bai swahe, koo ne syemme. Za pelli swahra ɓo səŋ baila baila (bəlai bəlai, fokfok) ka gak ɓaŋra tətəl səŋ ya. Madə tam lee ge səŋ swə gŋ baila baila.

Couché ou assis sans bouger, sans force, attaché à, plaqué à.

Bailii, bai tə goo: ɗ. Dəɓ mai we ge jyɔ daa kan zahki. Za mo gbəra jol ɓii kan nyi ki ɓe, ka we ye bailii (bai tə goo) wo ki. ɓə ah ka joŋ cok daŋ ya. Ban mai moo joŋra ɓəsyak kəsyil ki ra ye bailii ta (Mundaŋ ne Mbəmmi).

Ami de circoncision.

Bailəŋ: ɗ. Goo. Bailəŋ jur kul ɓo. A fāi na kulli, a sosoo təgbana kul ta, a pəsāhe. Sāh ah kəə za ki dəəra ləŋ cor za 'yah ɓəə ne ko naiko: azu zahki ne mo ne bailəŋ ɓe? Amma soo bailəŋ sye fawul o, dəɓ mo re ɓe, mo wunni.

Racine venimeuse, ami par échange de cette plante, être aimé.

Baini, bəbai: jf. Kwan pəryupəryu. Me bai ko ɓe, me kwo ko pəsāh ya. Mo tə bai cok bai o ne? oho, me bəbai. Ako tə bai cok pəryupəryu no. Dəɓ ah na t̃aa, za ka bai ko bai ya.

Apercevoir.

Baizwāh, geenjwāh, tənjjwāh: ɗ. Gee. Baizwāh (geenjwāh, tənjjwāh) fuŋ pelli, zah ah pəwahe (pəwahlle). Min ka 'yah baizwāh ya. Gee manyeeki ah laŋ dūura gal ah ta. Za lwaa wun

kah fahlīi pelli. Za mundaŋ faara haazah ɓo ne fahlīi ne faani: zye ka zəə fahlīi ya, mo zəə ɓe a wunni.

Aulacode.

Bāi, bāi bāi: ɓmcd.f. Pə'manne, pə 'ahe. Nwāh ɓo fōo bii ɓo, mo syēe zah ah ge lal bāi. Me ga syēa mor ɓə ah bāi bāi: yah faa, me ga kyeɓ mor ɓə ah belbelle. Syēe zah ɓo lal bāi.

Large.

Bāi, bai, (goŋ): ɗ. Bə mai za mo kan ɓo ka joŋ pə cok wul goroo. Zahban mai mo tɛra ki ɓo ɓaa, a gbanra ki kaa goŋ bāi (bai). Goŋ bāi ye yea ne swah pə cok wul dɔɓ mai mo zyeɓra ɓə ah ɓo. A kor pawul təkine fan joŋ ah. Bə ah mo vər ɓe, a swanra fahlīi goŋ bāi ga yaŋ ahe. Fan lwaa mə goŋ bāi ye mbəro wo suu, ɗeere, təkalle.

Purificateur de la maison au moment de sacrifice du defunt.

Bakbak: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Pelli, pə'manne. Mər ah fuŋ pəzwak bakbak. Kpuu haare, goraŋ, bahre, daŋ pə zwak bakbak. Mai cuu fuŋ ah ne laa ah pə zah daŋ.

Beaucoup amer.

Bakkəkə: ɓmckd.f. Pəɓe', pə'manne, bakbak. Bah ne lee ah daŋ pəzwak bakkəkə. Mo ka bakbak ya ɓe, ka a jāatətə, pəjēere.

Beaucoup amer.

Bakkəkə, gbākkəkə, satatat (sətətət), ɓoɓo: ɓmsɓ. Bai faa ɓə, ne yella 'yaŋ. Me tə faa ɓə nyi ko, zyii ɓə ki ya, syee kal bakkəkə (gbākkəkə, satatat, sətətət). Syee kal 'yaŋ 'yaŋ (satatat). Bam sāh bakkəkə (gbākkəkə) tə yah tanne.

En silence, clairement.

Bakuru: ɗ. zzk. Mər swaa (zal swaa), wala nah mbəro mai za mo ŋhəə nəm ah ɓo, so mo gər ɓo gərri. Zan ki 'yahra bakuru pelli.

Tourteau d'arachide ou du coton.

Bakyole: ɗ. Jinni. Bakyole jur kəɓak ɓo, dɔɓ vaŋno ye gban syiŋ ne ko. Bakyole ka gak gban syiŋ luu ya. Za ki ɗiira ne bacolle. Mo gak ɗii ne makēne daŋ, a pəsāhe.

Filet de pêche.

Bakəma, falle, palle, guruṅ: d. Cok mai bii moo yea gṅ biṅ biṅ, fāa yea gṅ pəlli. Kəzəəre, bah daṅ yeara pə bakəma (falle, guruṅ). *Clairière.*

Bakətətəə, zuluṛri: d. Fan gban syiṅ. Bakətətəə (zuluṛri) jur həə ma maa 60. A təəra təə, mor ah a dīira ne bakətətəə. Za ma joṅra yeḅ ah a peera pə bii na dəḅ moo cii korre, a sobra zah ah gəə. Syiṅ mo baa ge gṅ 6e, a cakra zah 6əə ga gṅ, a rāhra syiṅ ah ne jolle. A gbanra weesyak ne bakətətəə pəlli. Za ma kah mabii ye joṅra yeḅ ahe.

Nasse pour la pêche.

Bakəzuṅ, mabakəzuṅ, makətəḅḅi: d. Manjoklii. Fan pə cii 6ərri. Dəḅ mo re təwaa 6e, wala dəḅ mo re fēene daṅ a ga pə bakəzuṅ. Liira bakəzuṅ (mabakəzuṅ, makətəḅḅi) ne njok malii ahe, mor ah a dīi ne manjoklii (manjwaklii).

Estomac.

Bak, pahk: jf. Yea ne gaḅ fanne. Mo bak (pahk) ne ko, 'yah faa: Mo ge ne 6ə ah o, mo dai ne ko. Mai me bak ne ko ne yaṅ 6e o. Bak (pahk) ne fan cuu 6aṅ gaḅ 6ə ahe.

Va ou fait avec, assumer cette responsabilité.

Balaare, balaara, bələəre, təkella: d. Syemme. Fan ma baa wo suu kpəcək kpəcək. Zahsuṅ nwāh mai mo ruṅ 6e, mo sob pəsyēe 6e, ka ciṅ balaara 6e. Balaara mo ka pəlli ya 6e, ka 6aa bələə 60. Cok nən, wala wak suu mo ne balaara 6e, ka yea pəsāh ya.

Cicatrice.

Balballe: 6mcd.f. Pə'ahe, ka pəgaḅ ya, ka pə muṅ ya. Fahlii ah a baballe. Mo ga lwaa cok pel 60 baballe: Cok ah kpuu kəka, fāa kəka, a pə 'ah ta. Fahlii ah dəḅ syee gṅ baballe, gaḅ kəka. Jeertə ahe: Weerere.

Plaine, desert, un terrain dégagé.

Balle: d. Fan ruu sale. Za zyeḅra bal ne wak dəə ma yakke ka zəə ne guu mo gak dan ka. za ka ruura sal bai bal a. Bal ye fan ruu sal mayək ah pə zah'nan matāa mo kaa ge.

Bouclier.

Balle: d. zzk. Faswaa mai mo bam 6o ka wooni. Bam mbəro, bam zyimmi. Muŋta woo bal sər ki kal ga cok ki ne ko. Bal mbəro vaŋno a yea pəyəkki.

Balle (de coton, de tissu).

Balle: d. zzk. Fan joŋ kyēmme. Bal sãa 6o ne wak maswah ahe. Dəb mo ɓaŋ tə'yak ge gŋ ɓe, a yea pəyakke. Me ga ɛe in bal ɗao. Bal ah i ge 6o nyi mo təgbana faa: Bə coŋ 6o tə 6o, mo tə joŋ ah o.

Ballon, balle.

Balle, balli: d. Nəə cok malii ah yo. Bal pə'man kal zom ɓe, a pəswah pəlli ta. Za pəlli ləŋra ako ne jol vaŋno, amma jol ye ka, a joŋ yeɓ ne ko pə cok jolle. Bal a syeera ne ŋgaɓɓe. Za ɗii bal ne wanoo ta. Mo joŋ kyēm ge kah bal ka, a dah mo kəyaɓ kəyaɓ. Za ɗii bal malii ne waballe (wanoo). Tə bər goŋ ye ta. « Goŋ pəswah na balle ». Waballe.

Eléphant.

Balle, bolle: d. Fan ŋhəə yimmi. Balle (bolle), jur (dər) col 6o, amma a pəlaŋne. A kaŋra ne fãa ma ɗii ne sorballe (swəbolle). Ŋwəə ŋhəəra yim ne balle (bolle).

Filtre pour bière du mil.

Balle, boole, balli, (bəə): d. Bə ɓeare, faa ɓə maɓea ah tə ki cuu ki ne ko. Za bəəra bal tə ɓə camcam. Bəəra bal ŋhaa so ɗahra tənyeere. Pa 'yah bal lii ka pa ɓə ɓea yo. Jeertə ahe: Bə 'nyahre, ɓə sãhe.

Palabre, dispute, faire du bruit avec qqn.

Balle, bulli, boole: d. Fan pə cii ɓərri. Balle (bulli, boole) jur zyii 6o, ka pə'nyah pə zah təgbana zyii ya, a rēe ma tə manjoklii. Bal (bul, bool) baa wee nyee pəlli. Bal mo baa dəb ɓe, syem yo.

Râte.

Bama bama, kahma kahma, pəseat pəseat: ɓmsɓ. Pəlli pəlli, haihai. Dəb ah kyāh ɓə nyee bama bama, (kahma kahma, pəseat pəseat). Faa ɓə kal ne ko bama bama.

Beaucoup, en désordre.

Bamme: d. Dahtəzee (dahtəzəə) kpuu mai ɲwəə bil mo yea zyeɓra mor byak byaɲne, təgbana suu səpəəre. Bam a mor ka matəcee (macer) mo dəə, ka tah mər wel ta. A təgbana fan ma dii ne “éponge”. Mawin mo gbə bil mo joɲ fii nama ɓe a juu bam ne ko ka byak byaɲne; mor ah a diira ne fii bamme. Za kə Torrocko diira ne fii juu fanne.

Grossesse à terme, préparation pour l'accouchement..

Bamme, beremme, berem zahwon dəfuu: d. Kpuu. Bamme (berem zahwon dəfuu) a ne waa. Bam ka yea tə waa ya, a yea pə cok mai bii moo pəə ɣɲ, tə kee elle. Za gak ɓal kpuu bam (berem zahwon dəfuu) ka joɲ yeɓ ne no (gbə yaɲ).

Arbre épineux.

Bamme, bwāmmē: d. Bii ma ge gin səɲ ginni. Bam (bwām) haɲni, syiini, nəəni, a kal tə tanne. Bam mo kəka ɓe, fan ma ne cee daɲ ka yeara ya (dəfuu, nəə, fāa, kpuu...) ka lwaara farel a. Bam mo tə ge, mo so ge uu ɓe, ka kəə gbə ɓo. Bam (bwām) tan wah wah, ɲjiɓ ɲjiɓɓi (syiɓ syiɓ), myah ɓəra ɓəra, wala vəvokki na mai mo 'yahe.

Pluie.

Bamme, bəbamme: jf. pp. Cuu fan pāare. Vaɲno ɓe, za faa: baɲni (bəbaɲ). Me baɲ zahwii ɓo vaɲno. Me bam zahwii ɓo gwa, koo sai. Təgər fanne. Mo kee bam ah ɗao, a kəɗəne? Tai fan ga wo ki, mo bam jol ahe, jol ah bam ɓe.

Pl. Attacher.

Bampyakke: d. Bam mai mo tə tan ɓe, mo ka inzah kpee yao, moo tan lii lii cok com pəpāare.

Pluie qui dure, ou de tout le jour.

Banne: d. Morsəəre, zah zummi. Dəfuu ne ban ɓəə camcam. Zafuu ne ban ɓəəra; so kəsɲil za fuu laɲ, zahban ɣɲ camcam faɗa. Zahban kəsɲil za Mundaɲ camcam pelli: Ban mundaɲ, ban juu, mundaɲ yeere, ban səə, təəre, kəzyeere daɲ, ban o. Za daɲ təra ban ɓəə kaa ɓo ne ko.

Clan, famille élargie, espèce.

Ban, banban: ɓmsɓ. Pelli, pə'manne, kal təl ah ɓe. Dəɓ gak 'naa nāa ne taker swah ban. Dəɓ ah a 'naa nən banban. Kāh 'naa mər ɓo ne ɓal banban. Bɛɓ zahzyil nyi dəɓ ne fan joŋni, ɓə faani. 'Nāa nahnən matə banban me ka laa pə'nyahr a.

Gros, gros gros, faire fâcher.

Bandōori, təndō, tənjoyō, paŋgai, matəbərŋgai: ɗ. Fan dan dəɓɓi. A ne dii cok camcam, so a zahləŋ camcam gwa. Bandōorīi malaŋne, bandōorīi balle, mə ah pə lii. Mo laa dii bandōori, təndō, tənjoyō, paŋgai, wala matəbərŋgai ɓe, fan tə vaŋno yo. Bandōori jur (dər) tənjoyə ɓo. Ka kan nəm ka dəɓ mo re na tənjoyə ya, amma yea ne gyak təgbana tənjoyəre. A rao wo goo, wala a kaa tə fāa. Tədi ah cuu fan ma dan dəɓ ɓo. Zah mundaŋ ah kaŋ ki ɓo kaŋ. Koo tədi ah mo pə cok camcam laŋ, zah man ye daŋ, a laa mor no.

Petite et grande guèpe.

Banjāh, yekperi: ɓmcd.f. Dəɓ mai mo swaa ɓo baabe, mo so kwan na welaŋne. Me tə kwoko pəlaŋne, kənyaa (kənah) banjāh yo. Fan mai mo ka joŋ dəɓlii gwari gwari ya daŋ, banjāh yo, wala za faa: cok cōi gbə ko ɓo.

Nain.

Banjāi, təmbeeram: ɗ. Goo yo. Banjāi dāə tə kpuu ki, wala tə korre. Lee banjāi pəsyēa byēa, amma, kan fuu ɓo zahe. Loo 'yahra lee banjāi pelli ka səere.

Arbuste grimpante.

Banyin, təgərgaŋ: ɗ. Syin pə bii. Banyin jur bee ɓo. Za ma kaara tə sər Ləere daŋ a diira ne təgərgaŋ. Zah təgərgaŋ pəwahe. Banyin (təgərgaŋ) dai bee ne 'man a. Syin ah ka pə lii dai bee ya ta.

Poisson.

Baŋ: ɗ. zzk. Təkalle. Baŋ pəwah kal təkəl ɓe. Za gak kaa tə baŋ pəpāare. Wee lekəl haira tə baŋ pel pacuu fan ɓəra.

Banc.

Baŋ: d. zzk. Cok kan (rək) lakre. A zyeḅra zah baŋ pəswahe ka nyin mo kiŋ fan gŋ ka, amma ne daŋ laŋ comki nyin gak hah zah baŋ ta. Pəram kan lak pə baŋ kal ma kan bər yaŋ ḅe.

Banque

Baŋ haŋne: jf. Zyeḅ suu ne gaini, wala ka joŋ yeḅḅe.

Ceindre le rein.

Baŋ pərri: jf. Zyeḅ fan ga wo pər ka ga gwəəre, wala ka ga ruu salle. Za mo laara cii koŋkeere ḅe, a bamra pər ka ga cok fanne.

Harnacher son cheval.

Baŋ suu: jf. Zyeḅ suu ka joŋ fanne, ka ruu salle, wala ka ga gwəəre. Bai syel suu. Cak suu ka za mo tə mor ḅə 'min ka. Fan taŋ mo yak ḅe, a baŋ suu.

Ceindre la hanche.

Baŋ zah mbaŋ: jf. Coo zahe, zyii ḅə ki ya. Za ki baŋra zah mbaŋ mbaŋ ka faara ḅə ya, ka syeere syak ya, a pəgaḅ ka tə ḅə bər ḅəəra.

Se taire.

Baŋ zahe: jf. Gban zah ne dəḅ ki, wala ne za ki ka joŋ fanne. Za gak baŋra zah ka kəə dəḅ ta. Mo tai zah ne ra ḅe, ka mo baŋ zah ne ra ḅe ta. Za ka baŋ zah dəə ma pəpəə ya.

S'accorder, museler.

Baŋne: d. Faḅal (nəə) cokki. Baŋ jur (dər) korro ḅo. Syiŋ wo suu ah pəluu kal mə korro ḅe. Baŋ matam ne ciŋ to, ma wor ka ne ya. Bal baŋ vaa ki ya. Baŋ ka ḅaŋ ko kpāh haihai ya.

Code Défassa.

Baŋni, ḅəbaŋ: jf. v. Tai ga wo ki ne salle. Iŋwəə baŋra (bamra) zahwii ne salle. Vaŋno ḅe, za faa: Baŋni (ḅəbaŋ), pəpāa ḅe, za faa: Bamme (ḅəbamme). Me baŋ ram tətəl vaŋno, me bam ram təgər nai.

Attacher, lier, entourer.

Baŋgaŋgaŋ, ḅəkəkak: ḅmckd.f. Pəloŋ yupyup, pəloŋ pəlli. Bə ah cuu fan ma ne təmmi. Təm ah pəloŋ baŋgaŋgaŋ (ḅəkəkakke). Təm lwok mənənə (kəballe) a baŋgaŋgaŋ (ḅəkəkakke).

Beaucoup salé.

Baṅgorai, mǽṅgorai, mǽṅgwə: d. Faɓal (nǽ) cokki. Baṅgorai (mǽṅgorai, mǽṅgwə) jur kpiɲni ɓo. A pə moo gbakgbak. Dəɓ gak won tǽgǽ baṅgorai ne kpiɲ ne fahlɪi maino: Baṅgorai pəfuu nje nje, kpiɲ mǽ ah pəsyēe nje nje. Baṅgorai dai kpiɲ ne 'man a. Ara gwa daɲ a 'yahra cok pee. A ɓeɓra fakpāhpə pǽlli kal kpiɲ ɓe.

Chimpanzé, genre d'hyène.

Baṅguarīi: d. Faɓal (nǽ) cokki. Nǽmin mai mo swaa suu ɓe, mai mo tam ɓe.

Patriache biche.

Baṅgyo, mǽṅgyo, tǽsuɲrīi: d. Kpuu yo. Za ki dīira ne mǽṅgyo, nyingyo, regyo, tǽsuɲrīi. Kpuu ah ka zyee goo ne zal a, sai ne kalle, za mundaɲ faara haazah ɓo ne bamme, zye ka joɲ ne bam na fan manyeeki ah ya. Za zyeɓ dahtəbii ne kpuu baṅgyo(mǽṅgyo, tǽsuɲrīi). Faɓal renra lee ah pǽlli. Kpuu ah mo pə 'wah ɓo ɓe, fakpāhpə joɲ gɲ pəsāhe.

Acacia albida, (faidherbia albida).

Bao: ɓmckd.f. Nje, biɲ. Za tǽ loo gera yaɲ bao ɓe, toɲ bao fahfal ta.

Un peu.

Baore, voore: d. Kpuu. Bao (voo) a lee pəluuri, pəwah (wahl) ta. Za ka re lee bao (voo) ya, a pəzwakke. Za syiɲra nyah tǽ baore, ka syel ah mo ɓeɓ ka. « Mawin goɲ byaɲ baore (voore), byaɲ dəfuu ya », mai ɓə sam za mundaɲ mo səra yo.

Arbre donnant de gros fruit non mangeable.

Baptisma: d. zzk. Bə Bibel. Tǽgba faa: Maa pə bii, erbii, wala sah bii. Dəɓ iɲ a 'yah baptisma, a nyiɲra tǽgbana Yesu mo faa. Ne cok Bə Faa Masəɲ mo ge sər mundaɲ ne zah Missionnaire (J.I.K.)

Jetmunnd Ivarsen Kaardal, za mundaɲ mai mo nyiɲra baptisma kəpel janjaɲ ne jol ah dīira ne **Yohana Markamta** ne məlaɲ ah **Marta**, nyiɲra baptisma ne syii **1927** Ləəre. We Kaardal Elmer no gɲ ta. Za sai (3) nyiɲra baptisma com ahe.

Baptême.

Bar: ɓmsɓ. Cii yee juu moo zooni. Me tɔ ga nai me laa juu zoo bar kalle.

Battement des ailles d'oiseau.

Barbar: ɓmsɓ. Ne swahe, gərgər, bərbər. Dəɓ mai syem mo tən ko ɓo, suu ah coo barbar.

Tremblant.

Bargelle, bərgelle, səlaŋ, saore: ɗ. Fan ɓər kãhe. Bargel jur zyii ɓo. Za ki ɗiira ne saore. Saore (bargelle bərgelle, səlaŋ) kãh pəyakke, ako ye joŋ ka farel mo gak ŋhəər ɓər kãhe.

Gésier.

Bargo, barko: ɗ. zzk. Fan rii celle (cilli). Za zəmai tanra kaŋ bargo (barko) pəlli. Zəzəə bargo camcam pəlli no ra.

Couverture pour le froid.

Barka: ɗ. zzk. Ĕere, gbəŋgbəŋ. Masəŋ mo joŋ barka tɔ fan dəɓ ɓe, fan ah ɓoo pəlli, a nən pəlli ta. Barka Masəŋ yea tɔ za ma ɗuura ko cēcēcē.

Bénédiction.

Barkakkak: ɓmckd.f. Pə 'ahe. Təsəl ah pə 'ah təgbana tətəl barkak. Dəɓ gak faa: Tətəl lii, wala tətəl ah a barkakkak.

Poisson à grosse tête, tête grosse.

Barkakke, 'wai: ɗ. Syiŋ pə bii. Barkak jur (dər) swahle (swahli) ɓo. Tətəl ah pə 'ahe, pəyak ta. Barkak pə'man kal swahli ɓe. Za ki ka 'yahra ren ah ya, a joŋ syemme.

Silure.

Barkam (bargyem) kahzahe, barkamzahe: ɗ. Syiŋ kahzahe. Za ki ne barkam kahzah (barkamzah) pəlli. Nəə cok manyeeki ah ne barkam kahzah pəwahe (pəwahlle): Təgbana kpɪŋ, ɓolle, minni...

Moustache, poil.

Barkelle, barŋgelle: ɗ. Goo yo. Barkel (barŋgel) dədəəni, lee ah jur lee əə, nah ah pəluu kal nah əə ɓe. Za ɗaŋ mənɣai ne nah barkelle (barŋgelle).

Arbuste grimpante.

Barkilli: d. Mo ãe bærkilli, ßtv yo.

Arbre.

Barkoi, vəkoi, vorkoi, sərømme: d. Dəß bai 'yah yeßße, dəß tətðære. Ne cok (tok) za mo tə gara cok (tok) ka pəpəə ße, barkoi (vəkoi, sərøm) kaa mə ah yaŋ. Wel ah barkoi (vəkoi, vorkoi, sərøm) yo.

Paresse, indolence.

Barŋgeŋgyaŋ, ceecee, keekee, daceecee: d. Dii ah pə cok camcam. Barŋgeŋgyaŋ (ceecee, keekee, daceecee) ne tðə, a zooni. Tətəl ah pə'manne, nahnən pəluuri, suu ah pənyiy, za ka kwoko ne kal a. A pðə ne cok sor mo tə gbah ßil o. Mo zoo ße, ka tə kyeß farelle, ka ßeß fakpāhpəə ya.

Libélulle, demoiselle, ou garçon non sérieux, coureur de jupon, quelqu'un de très virile.

Barre, bæbarre: jf. pp. Baa (bəbaa) cuu vaŋno, barre (bəbarre) cuu pəpāare. Suu ah bar ßo ne lii ah daŋ. Fan bar ßo wo suu ne lii ah daŋ.

Pl de gonfler, remplir un vase.

Bataari malaŋne: d. zzk. Fa gai ŋwəə yo, a saa mor bataari malii. *Jupon.*

Bataari malii: d. zzk. Fa gai mai ŋwəə moo maara zahmorrii, a pəwahl kan zahciŋbal ta. A yea ne bataari malaŋ ßər lam.

Jupe

Batbat: ßmsß. Barbar. Cel joŋ ko coo batbat ka gak gban fan a. Suu ah coo batbat.

Tremblant.

Batoro : d. Mo ãe bacoro, ßtv yo.

Céraste, vipère à corne.

Battəri, mabərimtəlli, mavivinni: d. Fabea ma dan dəßßi. Battəri (mavivinni, mabərimtəlli) kal tənŋwəə, wala təndö ne 'man ße. Haŋ battəri pənyiy pəlli. Battəri 'yah ßə vuu yaŋ wo fan pəlli. Za ləŋra a ßaŋ təkaa ciŋ wel ne ko, amma goŋga ye ka. A kyeß təkaa mor wee ahe. Battəri mo vuu yaŋ ße, a gbah təkaa rək gŋ, a ßaa pāa ga gŋ, so a rēa zah ah ga gŋ. Pāa ah mo syer ße, wee ah a lwaa farel

pəpǽə 'wa. Battəri dan dǽb syen pǽlli. Mo yaŋ bǽ mai ka, battəri ka
bǽŋ tǽkaa ciŋ wel ah ne ya, mo dah yaŋ ah ǽe dǽo.

Insecte, guêpe maçonne, bousier, scarabé.

Bǽa (byǽa): ǫmckd.f. pp. Dǽə ah dan pǽsyǽa zahki bǽa (byǽa). Za
faa ta: a pǽsyǽa bǽnyǽ.

Pl. de rouge pourpre.

Bea, bebea: jf. pp. 'Ya suu ne jol ma hahb tǽ wii, wala ma maa
pǽ biicwakke. Mah wel bea wel ah ne biicwakke. Mo 'yah ka zah
guu mo baa mo ya bǽ, mo maa fan pǽ biicwak bea ne ko. Za raa
syiŋ beara syiŋ tǽ wii ta.

Masser.

Bea, bebea: jf. pp. Bee fan zaləŋ pǽpǽare. Mo bea bii baa ciiri.
Baa bǽ pǽlli mo bea zah ah ge lalle. Mo bea sor ne jol myah ga lal
ne? Bea a cuu fan ma joŋ ga gŋ, wala fan ma joŋ ga lalle. Mo bea
ge gŋ, mo bea ge lalle.

Pl. de puiser d'eau, enlever l'eccès.

Bee zahe, cak zahe: jf. Niini. Magwii tǽ ga pǽ 'wahe, mo bee
(cak) zah ah sa. Mo nǽi sa.

Empêché.

Beeni, laini: jf. Təŋ bǽ, kpiŋ dǽbbi. Bee me (lai, toŋ) me ge ne bǽ
sǽ. Dǽb ah ka laa bǽ ah man a, me hǽə ga bee (lai) ko dǽ. Za
Mundaŋ faara: « Macui bee welle, so ne suu ah kal ge pǽ ŋhǽəre,
wala pǽ gaŋne ». Na bee ki ne bǽ manyeeki ah dǽ.

Reveiller, conseiller, attirer l'attention.

Beere: ǫ. Mo ǽe berre, biiri, btv yo.

Mensonge.

Bǽere: ǫ. Faǫal (nǽə) yo, jur gwii bǽ, a ren sǽwǽəre, a ǽə lak
swǽə gŋ. Bal ah ma kǽpel pǽwah kal ma fahfal bǽ.

Oryctérope.

Beere (byeere): ǫ. Syiŋ. Bee (bye) jur (dǽr) syiŋ ma dǽi ne
tǽvanna bǽ. A syee tǽ bii səŋ ka dan ga mor bii pǽdǽk ya. Bee
(bye) kal tǽvanna ne man bǽ.

Poisson.

Bee, bebee: jf. Bee bii, kēe bii. Baŋ bii pə fan gin ne ko. Dəb bee bii ne ŋhəəre, ne daŋne, ne fan mai daŋ moo gak bee bii. Me ga bee bii pə lakre. Kēe bii cuu bii ma bee tə biŋ. Dəb gak faa bee sor ne jol ta. Bee tə'yak dəb ta: 'yah faa: kaa byak dəb ka faa ʔə, wala joŋ ʔəbe' wol ahe. Mo tə faa ko ʔə ah me bee tə'yak ah ʔə ʔaa ʔe.

Puiser, prendre un liquide dans un récipient.

Bēe, bēebēe: ʔmckd.f. Nyiŋ, pənyiŋ, gāaram. Ēe we mai dā, a pənyiŋ bēe (bēebēe, gāaram).

Très mince, maigre.

Bēe, byēe: ʔmsʔ. Bə mai mo cii ne joŋ fan ahe. Zuŋ bəəə bēe (byēe) ka loʔ wel ah ne ko.

Bruit des feuilles, des chicottes.

Bēe, bəə, gwəə: jf. Makāh mo tə yah ʔoo kpāh o ʔe, a təŋ ne bēere (bəəre, gwəəre), za faa: Makāh bēe kpāhre.

Gloussement de la poule.

Bekam bekam, mbotok: ʔmckd.f. Pə'manne, suu lii. Dəb ah bekam bekam, ka dūu gal laŋ ya. A ren fan pəlli, joŋ ʔo bekam bekam. Jeertə ahe: Gāaram, ʔoroŋ.

Gros corps.

Belbelle: ʔmcd.f. Təde', təde' təde', fetfet, coŋ ya. We ge zah yeʔ belbelle. Dəfuu coŋ vaŋno ya, gera belbelle. Mo zyeʔ fan ah belbel dāo ka mo ge ne ba. Nyin woora fan yaŋ ah belbelle, (fettfet, təde' təde'), coŋ fan vaŋno ya. Təgba gbəra gbəə.

Tout, complètement, entièrement..

Beleere: d. Mo ēe beremme, ʔtv yo.

Acacia ataxacantha.

Beleere: d. Kpuu yo, a giŋ pə'manne, a lee pəwah na lee kalgii (təzoʔbe), za coo təkər ne lee ahe.

Parkia biglobosa.

Bel, kwakkwakke: ʔmcd.f. Pəsāhe, bai 'nahmme. We nyee erbii ʔe, suu ah a bel, zyeʔ suu ah ʔo pəsāh bel. Pətāa za mo tə leera byak ʔe, a 'yahra dəb mai cok nən ah mo pəsāh bel, wala kwakkwakke.

Bien, joli, beau, pur.

Bem bə: ɓll. Ber bə, syer bə (boo bə) ga gɲ pəlli. Bə mai me laa so bem bə ge ɓo gɲ pəlli. Tətəŋ ah kpak bə ah ka nai ya.

Aggraver une situation qcq, extrapoler.

Bem tətəlli, bebemme: jf. Sor bem pəsāh ɓe. Sor ka bem wee ya, amma a bem tətəl gin lalle. Bil mo gbə ɓe, we byaŋ gin lalle. Sor mo gbə bil ɓe, a byaŋ tətəl gin lal ta. Jeertə ahe: Lelee, sosoo, kanne.

Epier, tête des épis.

Bemme, bebemme: jf. pp. Syerre. Fahlii mai wee mo pǎəra gin bər ma bəə ne ko. Za gak faara ne fahlii gwa daŋ naiko: ɲwəə bemra weere, wee bemra ɓo pəlii. Mawin mo byaŋ pəlli ɓe, ka yea pəswah ga lii ya, swah ah vər gwari. Mo bem ɓo ka pəlli ya ɓe, ka byaŋ ɓo vaŋno. Dəfuu ne nəə manyeeki ah bemra weere. Juu, wala faɓea a syerra wee syerre.

Pl.Reproduction, accoucher, mettre bas.

Bemtəəri, bentəəri: d. zzk. Oosāhe (təsāhe), fan saa zahmərrii. Za ki diira ne bemtəəri, za ki laŋ diira ne bentəəri. Bemtəəri yea pə 'ah na wak ma zyeɓ saa ga zahmərrii. Fahkə ma saa ga sāh a pə 'ahe, sal yea ne kəita ne kəita ka saa ga sāhe. Zah ah ma maa gin ne kəpel a yea pənyiŋ. Pətāa za foora bemtəəri ne masəlai. Bemtəəri ma ŋgaɓ ne zyim mafāi ne mafuu dii ne maŋgahsyo, a juura zah ah juu.

Caleçon.

Ben fanne, pərot fanne: jf. ɲ fanne. Joŋ yella ne fan ka mo vər gwari ka. Dəɓ gak ben sorre, ben nāa, mo ka pəlli ya laŋ, mo ben o. Welaŋ mai mo ka ren fan gwari gwari ya, a ben fan benne. Dəɓ gak ben welle, ben dəɓ syemme. Dəɓ mo ben dəɓ ah ɓe, a lwaa swah nje nje ga pelle, welaŋ gak joŋ dəɓlii. Ben mai cuu wol dəɓɓi, gban jol mor dəɓɓi.

Savoir gérer, économiser, épargner.

Berem zahwon dəfuu: d. Kpuu yo. Suu ah pəfāi, ne waa, waa ah pəgoŋ na zahwon dəfuu, ciŋ tədii ahe.

Acacia polyacantha.

Beremme, beleere: d. Kpuu. Berem ne waa, a yea mor gǎære. Za kə Lǎære diira ne bǎleere. Za baŋ ga wo kor ka gwii mo lwaa 'waŋ, wala gər ka. Waa berem ne cwahlle.

Acasia ataxacantha (arbre épineux).

Berr: ɓmcd.f. Bēe, bai gaɓɓe, gwari. Zuŋ goo ge lal berr, wala bēe. Lwaa lak daŋ maa kəndaŋ ge gŋ berr, daŋ pǎə ne pel gwari sə. Goo ah ka gak zuŋ berr, wala bēe ya.

Sans peine, sans difficulté.

Berre, beere, biiri: d. Swaa ɓə mai mo ka njaŋ ya, goŋga ye ka ne ɓə faani. Za gwahra ber ne fahlɪi camcam pǎlli. Bai faa goŋga, bai faa ɓə gin lal wat, muŋ ɓə muŋ, fofoo daŋ, ber (bee) yo. Za gak gwahra ber zah ki ta. Za dii pa gwah ber ne paberre, mawin ye ɓe, za dii ne maberre.

Mensonge.

Bibel: d. Bə faa Masəŋ Matədaŋdaŋ mai Masəŋ mo gbah jol zan ah ne Tə'yak ah ka mo ŋwǎəra. Bibel ne Derewol ɓər ah camcam 66. Woŋ ɓo pəluu camcam gwa. Gbanzah Matāa a ne Derewol 39. Gbanzah Mafuu laŋ a ne Derewol 27. Za camcam 40 ye ŋwǎəra Bibel. Bibel a daŋdaŋ təgbana 2 Tim 3: 16 mo faa.

La bible.

Biɓɓi: ɓmckd.f. Pə lii, suu lii. Dəɓ ah ne suu biɓɓi. A cuu fan mapǎə ta. Fan mai mo yak ya daŋ, a pəpǎə biɓ. Kpuu ah a pəpǎə biɓ. Cok ah pəpǎə biɓɓi. Me gaɓ ne yeɓ me yim biɓ. Dəɓ mo ka joŋ fan nəə tətəl a, ka pah ah coŋ ɓo, yak vər a, təgwīi yo, wala a biɓ. Jeertə ahe: Pənyiŋ, gǎaram, yaryar, ɓelɓel, wyaŋ wyaŋ.

Corps gros.

Bidɓid: ɓmsɓ. Haihai, vərɓərri. Mo joŋ ɓə ah bidɓidɓi nəə tətəl a, 'yah faa, ɓə uu də ya. Bə ah i zah jol ah bidɓid (təde' təde'), ge pel də ya.

En cachette.

Bidɓid: ɓmckd.f. Fan manikki. Mawin ah swaa sum pənɪk bidɓid.
Très fin.

Bidɓyakke, bidəkke, kpōmme, məŋgwabɓe: d. Zan ki diira ne bidɓyakke, məŋgwabɓe. Za laŋ diira ne kpōmme, məŋgwabɓe,

bidəkke. Bidyak sye təkūu manik ah yo, dəb mo tə syee təl ah be, a tətə. Məŋgwaḅ a joŋ fan kpāhpəə pəsāh no cam.

Sable fin, terrain très fertile.

Bigla bigla, bikla bikla (fer): ɓmsɓ. Gbəi gbəi. Fan ḅaŋ ko ɓoo tə sər fee (fer) bigla bigla, hər tə sər bikla bikla (bigla bigla), gak ur səŋ ya.

Rouler par terre.

Bii: d. Bam mo tə ge səŋ be, a ciŋ bii. Bii dūu zah zāa ramme, tolle, tə sərri, pə elle. Bii ma wuu gin mor sər laŋ no. Bii rah sər ta dā.

L'eau.

Bii ǎore: d. Bii mai za mo ǎə, mo wuwuu. Mo zwan bii ǎə ne, wala biizəə ne? Mo lwaa bii ǎə laŋ mo kəə təl ah ge lal dā, mo bee ba. Jeertə ahe: Biizəə.

Eau du puits.

Bii (fanne): d. Kpak fanne, suu fanne. Zyim fuu, syēe, goo əə, gbǎə maḍalle ḅaŋ a cuu bii fanne (kpak fanne). Dəb gak faa bii ah a dəne? A pətərimbii, wala pətərimmi, pəvoore, na lok mḅəro, bii sale.

Couleur.

Biicwakke, biiwii, biitəwii: d. Bii mai mo zəə təwii, moo yea ne wii 'wa. Mo wuu be ka biicwak ye kao. Biicwak (biitəwii, biiwii) mai ŋwəə moo səəra kəpel lom wolfe dīi ne biiwolle. Jeertə ahe: Biiwokki.

Eau chaude.

Biidəə: d. Bii mai mo təkolle, sum mo kəka gŋ ya. Bii mai dəə ye mo laa ne pə'nyahre. Za ki dīira biidəə ne gbalkəlaḅbe. Koo pəsyēe biidəə gbalkəlaḅ laŋ me zwə ge zah ya! Biidəə ye bii ma təkol təkakgak. Za dīi ne biisyēe, wala biifuu ta.

Eau simple.

Biifāi, biipāi: d. Lak bii mai mo wuu bii pəfāi (pəpāi), za dīi bii ah ne biifāi (biipāi).

Eau blanche.

Biifuu: ɖ. Biifuu cuu bii mai mo pəɖək ɓoroo, za mo kwo cok ga ɗɗ pəgaɓɓe.

Eau profonde.

Biifuu: ɖ. Juu. Juu ah jur makāhtəkoi ɓo, a pǎə ne zahbamme. Mo tǎ yeyee biifuu, biifuu ɓe, ka zahbam ge gwari ɓe. Juu ah yeyee ne zahgwahl ɓǎəkekem, ɓǎəkekem.

Oiseau.

Biifuu, biipuu: ɖ. Bii mai mo pəfuu (pəpuu). Biifuu laɗ a cuu bii mai sum mo ka ɗɗ ya ta, dǎɓ mo zwan təkolle. Mo ǎe biidǎ.

Eau noire ou eau simple.

Biigbǎə: ɖ. Biigbǎə a cuu tǎɖii we, wala mǎlaɗ mai za mo gban er biigbǎə ɗoɗ ma ɓaɗ fuu. Biigbǎə mawor yea vaɗno, mawin yea vaɗno ta. Biigbǎə mawin a ciɗ mawin ɗoɗe, mawor a ciɗ palyaɗ (bai) ɗoɗe.

Garçon et fille accompagnant le nouveau chef.

Biigbǎə: ɖ. Fan mai suu ah mo na suu maɖalle, mo pəgbǎə. Zyim ah pǎ biigbǎə.

Couleur jaune.

Biikyaɗ: ɖ. Bii mai mo ka əɗ (ɔo) kpee ya. Cok mai bii moo ɓal ɗɗ gin lalle. Biikyaɗ gak yea pəsāh cǎecǎe.

Eau de source.

Biiri: ɖ. Mo ǎe berre, beere, ɓtv yo.

Mensonge.

Biisummi: ɖ. Bii mai mo ka təkol a, sum mo ɗɗ. Bii sum a cuu farel camcam mai mo tai ne summi: macaɗcaɗ, matərwalii, sumbii, tǎɗōnne ɗaɗ biisum yo, mor za fōora ɓoo ga pǎ bii. Za ka ren biisum ya, za zwəzwanne, wala lǎlahe.

Eau farinée.

Biisyeari, tǎbemsyeari (nǎa): ɖ. Goo yo. Za ki ɖiira ne “kaamokwooki”. Nǎa biisyeari (tǎbemsyeari, kaamokwooki) dər (jur) goo swaa ɓo. ɗwǎə kǎəra nǎa biisyeari. Nǎa ah pəzwak kǎɖeak kǎɖeak (kɖɖyah kɖɖyah) na nǎa goo tǎbaakāmmе.

Feuilles consommables.

Biisyēe: ɖ. Bii mai sum mo ka nən ah ya, bii kolle. Za matāa ka zwaara biisyēe pelli ya, sai a fokra sum gɲ dā.

Eau simple.

Biisyēe: ɖ. Bii mai mo ka pəfuu ya, ka pəfāi ya, mai mo jur syim ɓo. Bii mai moo pāə zah nwāh mo ka yea ne sām ya a dīi ne biisyēe. Nwāh ka kan sām ya ba, biisyēe yee pāə zah ahe. Za bər yim ne biisyēe.

Eau rouge, rougeâtre.

Biivuu (nāa): ɖ. Goo. Biivuu, wala nāa biivuu maki ah ne waa, manyeeki ah ka ne waa ya. Ma ne waa mo joŋ pə'man ɓe, waa ah cur jolle. Za ka kəəra nāa ah yao, a təəra təm (cum) ne ko. ɲwəə kəəra nāa biivuu marwāhe. ɲwəə mo kəəra ɓe a dīi ne nāa biivuu ta. Mo ge na lah nāa biivuu (nāabii).

Feuilles consommables.

Biizəere: ɖ. Bii mai mo ɓoo ɓo pəwah na zəə, mo ka ɖuɖuu ya, mo uu pə cok tə vaŋno. Mo bee biizəə zwə ka, mo bee maəəere. Biizəə cuu bii mai mo zəə tə wii ta.

Eau stagnante, dormante.

Bii, zahbii: ɖ. Fan wo suu. Bii (zahbii) a kəsyil zahzyil ne faŋne, təgəə wonni. Tədii ah pəpāare: zahbii, təbii, jejim bii, boŋni. Me ɓaŋ faswaa ɓe ɗaŋ bii a syen me. Za ki ne bii pə 'ahe. Kyēm ma lii swah ki a dīi ne zyaŋ bii. Zyaŋ bii gak ciŋ tənyee ta. Za ma zahki yee zyaŋra bii. Za faa: Dahsyii tə tə bii rāə ɓe (fan dāə ɓo).

Thorax, poitrine.

Bik: ɖ. zzk. Fan ɲwəə fanne. Zahban bik camcam pelli. Za ɲwəəra fan ne bik kal karyon ɓe. Bik ɓe ka tə syee pəsāh ya. Me lee bik masyēe ɓo.

Bic.

Bik təkūu, mabikki, dadakilu: ɖ. Pacwak in vām tə mabikki (bik təkūu (bik təkpuu), dadakilu) ne bikki. Za ee (hee) kpuu maa vām gɲ pee səŋ. Maki laŋ yea ne vamme.

Enclume.

Bikki: ɖ. Təgər vām (bōm) ma ɖok vām (bōm) ki. Bik pəwah swakde (swakle), a pəyəkki. Pacwak coo, wala dah zah fan ne

bikki. Za faa: bik manəm tənɟwəere, cuu gyak tənɟwəə mai mo ne nəm ɠɟ.

Marteau du forgeron, plateau du miel.

Bikki: ɗ. Gyak manəm tənɟwəere.

Plateau du miel.

Bikki, bibikki: jf. Juu fanne, roo fanne. Mo bik sər ne ko.

Terrasser.

Bil cok matamme: ɗ. Bil cok mawor yea ne loŋ zahgwa, amma matam ka yea ne ya.

Sanglier.

Bil cokki, bil tokki: ɗ. Bil mai mo yea fah cokki (tokki), mor ɠǝere. Bil cok (tok) pə'man kal bil yaŋ ɓe. Zahvǝo ah yaŋyaŋ kal bil yaŋ ɓe ta. Mawor no, matam no ta.

Phacochère, sanglier.

Bilbilli: ɓmsɓ. Pəyəkki, kah səŋ. Mafok zoo səŋ bilbilli, wala kəvər kəvər.

A ras le sol.

Bilbilli, bidbidɗi: ɓmsɓ. Nahmnahmme. Tǝɗe'. Tǝsal lee tǝl ah laŋ bilbil (bidbid, nahmnahm) coŋ ya. Re fan ah ge zah ah bilbil (bidbid) syak ahe. Me ɓee tǝɓal me lee ge səŋ bilbil. Jeertǝ ahe: 'Waa, pəsyakke.

Ecrasé sans reste.

Bilbil, bidbid: ɓmsɓ. Vərvər. ɓǝ ah i zah jol ɓǝ bilbil. Jeertǝ ahe: Pǝsǝhe, njaŋ.

En cachette.

Billi: ɗ. Faɓalle (nǝ) cokki. Zahvǝo bil a yaŋyaŋ. Bil yea yaŋ, a yea cok (tok) ta. Ma cok a ɗii ne bil cokki (tokki). Bil ren zahban fan ɗaŋ. A 'yah vǝi pǝlli. Bil ka guu wom ya. Dǝɓ mo joŋ yella ne ren nǝ billi, mo zyee pǝsǝh ya ɓe, dǝɓ lwaa syemme. Bil a tǝgǝ nǝ ma ne 'nahmme.

Cochon, porc.

Billi, gbelle: ɖ. Fan bee bii. Bil (gbel) lee na ɣhə̀əre. Bil ne solle. Ɔwə̀ zəmai də̀ra won pə̀ billi (gbelle).

Gourde.

Bilsyimmi, gbelsyimmi: ɖ. Zahbil syimmi (zahgbel syimmi). Cok kal syimmi. Zahbil syim ye pee syim myah ga wo suu daɲ. Bilsyim ka uu kpee ya. Mo uu ɓe ka dāb ah wə̀ ɓe ta.

Coeur physique

Biltətəlli, gbeltətəlli, yaɲ tətəlli: ɖ. Tok (cok) mai kpekpēm tətəlli mo ɣɲ. Woiɲ biltətəl (gbeltətəl, yaɲ tətəl) pəyakke.

Crâne.

Bilyubilyu: ɓmcd.f. Pəcwə̀ere, pənyeere. Mo ẽe wa sok tə bilyubilyu dā! Gee ne sok bilyubilyu. Jeertə ahe: Pəwəhlle.

Petit petit.

Biɲ, ɓelem, bittu: ɓmcd.f. Ka pəlli ya, me lwaa fakpāhpə biɲ ɓe. Koo me lwaa bittu laɲ me 'yahe. Ka pəlli ya, a biɲ nai sə. Bii tə wuu ɣin biɲbiɲ. Jeertə ahe: Pəlli, kədābɓi, pə'manne.

Peu, un peu, minuscule.

Biriri, dərwiwid, pərere: ɓmcd.f. Pəpāare, pəlli. Faɓea zoo ɓo səɲ biriri (dərwiwid, pərere). A kwan tə sər biriri wala pərere.

Nombreux.

Biro: ɖ. zzk. Cok yeɓ ne yaɲ za ma joɲ yeɓ dərəwole. Taabəl ma mor joɲ yeɓɓe. Me ga biro dāo. Me soɓ dərəwol ah kan ɓo tə biro ahe.

Bureau, table de travail.

Bittu: ɓmcd.f. Mo ẽe biɲ, ɓelem. Jeertə ahe: Pəlli, pə'manne, kədābɓi.

Peu, un peu.

Bittətə, bəttətə: ɓmcd.f. Pə'nyahre. Fāi fan manyeeki ah a fuɲ bittətə (bəttətə). ɓurdi mai fuɲ bittətə (bəttətə). Jeertə ahe: Pəɓeare.

Bonne odeur.

Bobəə, magoŋ morceekpuu: ɖ. Goo. Za oo sal ne ko, goo ah dər (jur) goo “sizal” ɓo, a yea mor kpuu (kuu) maluuri, pə cək (tok) mai cee moo yea gŋ.

Cisalle sauvage.

Bokki, bokni, vokka: jf. Fidni, tə biŋ biŋ. Bam tə bokki (bokni, vokka), ’yah faa bam tə tan biŋ biŋ. Mo pəə ka ba, bam tə bok (fid, vok) ba.

Pluie fine, fin, petite pluie.

Bokki, vokka: ɖ. We mai mo byaŋ gin lal ne kol (kul) ah daŋ kotolok (kotolom).

Qui sort avec le placenta.

Bolgoŋ ahe, valgoŋ ahe (zah): zmmf. Kpak ahe. Syem mai mo ge dai ɓo pə duniaru zəzəə laŋ a ne bolgoŋ (valgoŋ) ah cam, ’yah faa, a ne kpak ahe. Suu mai za Kristu mo ga lwaara coksəŋ, a pəsāh ne valgoŋ ah cam ne suu ma wo sərri.

Différent, varié, variété.

Bolle, balle: ɖ. Col ma laŋne, fan ŋhəə yimmi. Ŋwəə ŋhəəra yim ne bolle, a ne zah vaŋno. A kaŋra bol ne fāa ma ɖii ne swəəbolle.

Filtre pour bière de mil.

Bolle, balle: ɖ. Mo ēe bulli, ɓtv yo.

Dispute, querelle, palabre.

Bolle, valle: ɖ. Baŋ fan jol dəɓ ki ka soo com ki ba. Baŋ bol, wala val solai dah gwa jol ɓe ka soo ba. Dəɓ moo ka soo bol, wala val ya.

Dette, bon.

Bone: ɖ. zzk. Fan syenne, gaɓɓe, cuu syakke. Me tə laa bone pəlii. Bone camcam no wo sər pəlli. Jeertə ahe: Jam, ’yakke.

Malheur, misère, souffrance, détresse.

Bonok bonok: ɓmcd.f. A təkɪ bōono (vaŋno) ne bokbok, pənikki. A pə jol bonok bonok.

Fin, doux.

Bonta: zmmf. Kəta, maki. Mbõorĩi, we tə ga luma no, bonta (maki) we yaŋ təl gin gŋ pəlli ne!

Il se peut, peut être.

Bõŋ, gəəzyii: f. Bõŋ tə sye me. Bõŋ (gəəzyii) ɓe daŋ ka pəsawah ya, me tə i tə'yak laŋ a sye me.

Poitrine.

Bongwəəre, mongoro: f. Dəɓ mai cok kan ŋwəə ah mo pǎə ɓe, so ka dǎə (lwaa) ya.

Célibataire.

Boo ɗulli: jf. Ur ɗulli, təŋ ɗulli, toŋ (cuŋ) ɗulli. Laako ɓə ah to boo (ur, toŋ (cuŋ), təŋ ɗulli.

Se mettre à courrir.

Boole: f. Mo ẽe bulli, balle, ɓtv yo.

Pancréa.

Boomakpiŋ: f. Kuu (kpui). A dǎə tə jol kuu (kpui) maluu ah ra. Za coo taker (taker) ne lee ahe. A ruŋ pəgbǎə.

Liane.

Bõono, vaŋno: ɓkpd.f. Pal. Təŋ kee fanne. Ame ne gii (gwii) bõono (vaŋno), dǎə gwa, kǎh sai. Gii ɓo mo pəpǎa laŋ, mo tǎra bõono bõono daŋ ne zahsyiŋ ɓǎəra.

Un, unité.

Bõore, mbǎəre: ɓmcd.f. Lee baare, leemuŋ, nǎasyiŋ daŋ pə bõore (mbǎəre). Mo laa fan bõo (mbǎə) pə'nyah ne?

Acidité.

Boore, voore: f. Kpui (kuu). Lee boo ruŋ pəsyẽe. Boo ne waa wo suu. Mo ruŋ, mo ruŋ ya ba daŋ, a yea pəbõore (pəmbǎəre). Za lah boo (voo) lahni, za coo taker (taker) ne ko ta. Za Mundaŋ a sǎhra, wala cwahlra (corra) weŋwəə ma ne suu syẽa ne faa: « masyẽe boore, a zu zahki ne mo ne »!

Ximenia americana (Cérise sauvage, fille brune).

Boo, bəə: ɗ. Nəə. Boo (bəə) dər (jur) geefaa, wala magee ɓo, a pə'man kal geefaa ɓe, a re fāa. Boo (bəə) yea pee, ma kal daŋ ah yea mor tāhnne.

Rat palmiste.

Bōo, bǎə: ɗ. Gboŋgboŋ, ɓə sāhe, wala dǎɓ sāhe. Dǎɓ bōo (bǎə) a doŋ (joŋ) fan daŋ pəjiŋ, wala pəsāhe.

Générosité.

Bōo, vōo: ɗ. Fan wo suu dəpuu (dəfuu). Bōo a kəsyil zahpel ne təkpuuzahe. Dǎɓ laa fuŋ fan ne bōo (vōo). Faɓal laara fuŋ fan ne bōo ɓəə pelli kal dəfuu ɓe.

Nez.

Botok, botok botok: ɓmsɓ. Pəyəkki. Ur botok, pəyəkii kal ne syel botok botok.

Lourd, très lourd.

Bozokki: ɗ. Fan fuŋrīi (fuŋni). Bozok yea pəzyil kuu, ɓərɗi pəzyil kuu yo, a fuŋ pə gbāh. Za ɗii ne kəsak mambwakmərrii (mavakmərrii) ta.

Parfum qui sens mauvais.

Bozok, bozokzok, gozok: ɓmɗɗ.f. Tə ɓo səŋ (kəsəŋ). Bər tə ɓo səŋ bozokzok, wala gozokki. Bər ah pə'manne, ŋhaa dər ge səŋ bozokki. Bər tə ɓo bozok (gozok).

Pendant, pendante.

Bree kǎhe: ɗ. Təkpəl mai za mo rək bii mor kǎhe, mafokki, wala koo gwii.

Jarre où boivent les poulets, les animaux domestiques.

Buɓ: ɓmsɓ. Cii fanne, ne swahe. Juu, mafokki lə ko ne yee, wala həə buɓ. Loo zoo gin tə pāa buɓ buɓ. Buɓ, wala buɓbuɓ, cuu fan mai dǎɓ mo laa cii ahe.

Bruit des ailles.

Bukbuk, bonok bonok: ɓmɗɗ.f. Pənikki, pə cuuri. Sum ah swah ɓo bukbuk (bonok bonok). Za ki faara ɓukɓuk. Sum ah laŋ ɓo ɓukɓuk.

Fin, fine.

Bulli, balle, bolle: d. Lahki. Faa bə nyi ki ne kpāhe. We doŋ (joŋ) bul (bal, bol) tə bə fēene? Za gwa, koo sai tə boora (bəəra) bulli (balle, bolle). Doŋra bul (bal, bol) kəsyil ki pelli.

Palabre, dispute, querelle.

Bulli, balle, boole: d. Fan pə cii bərri, a rēe ma tə manjwoklii. Bul (bal, bool) dər (jur) zyii bə, ka pə'man dai zyii ya, amma a pə wahl kal zyii bə. Bul mo baa dəb bə, a yea pəgaḅbə, wala pəgille.

Pancréas.

Buloori: d. Mo ēe mbəloori, ḅtv yo.

Grand chapeau de paille.

Burkilli: d. Mo ēe bərkilli, ḅtv yo.

Arbre.

Buubuu, vuuvuu: ḅmsḅ. Ne swahe. Fan mai dəb moo laani. Zyak kuu ne swah buubuu (vuuvuu). Kuu təyim təl ah buubuu (vuuvuu) zah ləŋ gwa nai sə. Zyak mo tə kuu bə, dəb laa cii ah buubuu (vuuvuu).

Bruit du vent.

Buuni: jf. Mo ēe fuuni. ḅtv yo.

Cacher, couvrir.

Buuni, vuuni: jf. Me buu (vuu) yaŋ bə bər gwa, me buu (vuu) ne darŋgel ma syēe ahe. Me buu doŋ (joŋ) zah'nan sai bə. Dəb gak faa kan yaŋ ta.

Construire, bâtir, maçonner.

Buuri, vuuri: d. Za buu (vuu) yaŋ ne buuri (vuuri). Zan ki diira ne vuuri, zan ki laŋ diira ne buuri. Ŋwəə buura (vuura) cii ne buuri (vuuri).

Argile, banco.

Bwōmme, vāmme: d. Za cwak coora kpāh, zəə, nyahe ne bwōmme (vāmme). Bwōm solai no, bwōm coo fan no ta. “Bwōm syēe ka sob ki mor wii ya”.

Fer, métal.

Byāh: ḅmsḅ. Hai, bai yella, gbyān. Dəb ah joŋ fan byāh (gbyān). A syesyel byāh. Byāh cuu dəb ma bai tətelli. Dəb ah byāh ne bə

faa zah ah daŋ. Dəb gak faa dəb ah doŋ (joŋ) fan byāhbyāh. jeerto ahe: Yella, pəsāhe.

Salot, comportement drôle, partout.

Byāh syiŋrīi, baŋ sanne: jf. Dii syiŋrīi, kyeḅ yella lwaa dəb ma kiŋ nyinni. Za faa pəram na byāh syiŋrīi (baŋ sanne), dah a gbə zune?

Jetter le sort, tirer au sort.

Byāhe, keate: jf. Dahe, cēere, in pə wulli, ee ge wo ki. Byāh səwəə ne ɓalle, wala ne jolle. Za byāh tandii. Za gak byāh (keate) syee tə fahswul ta. Təsəl lee byāh ɓal ahe.

Ecraser, serrer contre.

Byakbyak (roo): ɓmsɓ. Pəlli, pə'manne. Dəb ah roo faɓea ɓo wo suu byakbyak. Wee nyee təra ɓə ki ya, a gak roora mər byakbyak woo suu.

Partout, souillé.

Byakke: d. Dəb mai za mo gbə ko ɓo zah salle, wala za mai mo leera ko ɓo lee. Za gak lee byak ne fan camcam. Byak ka yea ne tətəl suu ah, wala ne ɓə suu ah kpee ya. Byak cam ne dəb ma joŋ yeḅ nyi dəb ki. Pə sər Mundaŋ dəb laa ɓə byak goŋ to.

Esclave, captif, prisonnier.

Byakke, byakni: jf. Kyaŋ fanne, kyaŋ dəbɓi, ēe fanne ka nyin mo ge ɓaŋ ka, dəb mo juu ka. Mo byak me ɗao. Me tə byak gin ɓo daga ɓaabe. Me byak juu 'wahe. Jeertə: Bai kyaŋ dəbɓi, bai byak fanne, bai ɓaŋ syiŋ ɓə.

Attendre, conserver, proteger, patienter, garder, guetter.

Byaklee, bəəlee: d. Sor (swə) mai mo cam ɓo camme, za ka pəpəə ya. Za kə Torrock ne za Kah Elle ɗiira ne byaklee, wala swə kolle. Za kə Ləere ɗiira ne bəəlee. Za ki ɗii ne swə (sor) zahe ta.

Ivraie, faux mil.

Byaŋ ɓə: d. Mah ɓə, 'manna ɓə, goŋga ɓə, ryakryak ɓə. Mo faa byaŋ ɓə ɓo ge lalle. Byaŋ ɓə ah ko ye mo tə faa ge ŋhoo syee.

Vraie, vérité.

Byaŋ bə (bo): jf. Byaŋ bə (bo), cuu: Ge ne bə, gea bə, boo bə ga pə bə, faa bə pəpāare. Me kwo bə ah pə gaḁ ya, so ge byaŋ bo (bə) gŋ pəlli.

Complicuer les choses.

Byaŋne: d. Cok mawin ma ne ḁil mo kaa bo tə byaŋne. Cok byaŋ ah ge ya ba, kaa bo tə kyaŋ byaŋne. Bər syen byaŋ təŋ mawin ah bo, wala mawin kaa byaŋ bo. Mawin mo kaa byaŋ bo ba ḁe, za yeara ne bə foo ah.

Moment, période, temps.

Byaŋni: jf. Pāə wel moo pāə bər mah ge lalle, wala mawin mo gaḁ ne yeḁ ahe. Wel byaŋ ge lalle. Mawin ah byaŋ pəgaḁḁe. Wee mo byaŋ ge mor ki gwa sə ḁe, ka ma bəə rək ra bo rəkki (rəkke). Mawin mo byaŋ wee bo pəpāa ḁe, ka bem bo pəlli. Byaŋ cuu vaŋno, bem cuu pəpāare. Mawin ma tan bə byaŋ dii ne mabyaŋne. Mawin mai mo byaŋ bo dii ne macerre. Dəfuu ne faḁal daŋ bemra weere. Fan manyeeki ah syerra syerre. Makāh syer weere. Sor ne fāa bemra tətəl gin lalle, ka bemra wee ya, a bemra tətəlli.

Naitre, accoucher, enfanter, engendrer, mettre bas..

Byēa, bēa, kee: ɓmckd.f. pp. Pəsyēe zah ki byēa (bēa, kee). Fabea syer bo pəsyēa byēa (bēa, kee). Za faara ta, a pəsyēe bənyo.

Pl de rouge.

Byee: jf. Baa təbeere, faa bə ne swahe. Lai dəḁ ne kpāhe. Mo byee zuu gin ne? Mo byee me ne swah me ye we bo ne? Wii gak byee mor syea təgbana ḁaŋ kpāh bo ta. Nəə ma ne nəm bee wii ne cok dəḁ mo təcwah tə wii.

Gronder, tonner, devenir vif.

Byēe: ɓmsɓ. Mo ēe bēe, ɓtv yo.

Bruits des chicottes, des feuilles.

Byeere: d. Mo ēe beere, ɓtv yo

Poisson.

Byēerēe: d. Za ka ne byēe daŋ ya, a yea wo zan ki vaŋno vaŋno no. Byēe yea təgəə cel ne zahmər mo zyaŋra ki gŋ, a pə cok səə faḁalle.

Petite bosse qu'on trouve à la fesse chez certaine personne.

Byeere, bēere: d. Nəə cokki. Bye (bē) jur gwii ʔo, amma gwii kal ne 'man ʔe. Zahmor bye ʔəwəhlle ʔəwahe. Bye a swan ʔə lakre, a ren səwəəre. Bye kəka ʔəlli na nəə manyeeki ah ya.

Animal.

Byēe, kəmbəram, keŋgeraŋ: ʔmckd.f. Gāaram, ʔənyin. Syem jon dəʔ ah ʔo ne? zuŋ ʔo byēe (kəmbəram, keŋgeraŋ). Dəʔ ah ne suu nyin byēe, (keŋgeraŋ).

Très maigre, mince.

Byəŋ: jf. Tai fan ʔəlli, woo fan ʔəpāare. Dəʔ ah byəŋ, woo, wala ʔō zəə mor jol ʔəpāa ge dai me ne ko. Za ki byəŋra goo wo suu ka kəə wee ne ko. Fan mai mo jonra a dii ne: Mabyəŋgooda, wala mabyəŋgoo. Mabyəŋgooda (mabyəŋgoo) nīi mo taa ʔe ne?

Ramasser beaucoup.

Byəŋ, syii, kiŋ: jf. Duu galle. Me ge dai cok maki ah tətəl byəŋ (syii, kiŋ) me gŋ. Tətəl mo byəŋ (syii, kiŋ) dəʔ ʔe, a yea ʔəyəkki, suu woo, wala coo dəʔʔi, dəʔ ka gak syee ʔəsāh ya ta.

S'étourdir, s'épouvanter.

Bə: jf. Lan haihai, 'wahl tə fan mai mo yea zyeʔ ʔo ne cok ahe. Dəʔ gak bə fan mai mo zyeʔ rək ʔo, mo tai ʔo tək. Dəʔ bə ʔer fan mai mo ne 'nahm ka mo nəə ʔəsāhe, bə ʔər gbelle, ʔər ŋhəəre. Za gak bəra ki ne ʔə, bəra balle, 'yah faa mgbai ki ne ʔə.

Perturber, enlever.

Bəārīi, ʔənyāare, bargwii: d. Manjaktərilli, wee təngyō. Bəārīi (ʔənyāare) ka ʔəluu ya, a yea mor təkuri, wala ʔə bii ma tə ryəʔryəʔ. Za ki diira ne bəārīi, wala ʔənyāare. Za ki renra ʔənyāare, təgbana zan ki moo renra təngyō ta, za ki ka rera ya. ʔənyāa syer ʔəlli ne zahgwəhlle.

Grenouille de sable.

Bəbai, goo bəbai, bəbaipərri: d. Goo bəbai. Goo ah dədəəni, sok ʔənyin syesye (syerkele syerkele). Pərri, dəə ne gwii dan renra ʔəlli. Za saan goo bəbai ur gwəə gon ne ko.

Feuilles.

Bəbala, kəballe: f. Jur (dər) mənnəə ʔo, goo ah pə'ah kal goo mənnəə ʔe, nai ne lee ah ta.

Palmier dour.

Bəbələmmi, madare, mazərikki: f. Bəbələm (madare, mazərikki) jur dao ʔo, wala syiiri; za ka ren a, amma, za re ne syii koŋne, a ʔə zane. A pəgbāhe, a gbəə kyaŋ.

Arbuste.

Bəbəə zahyaŋ goŋe: f. Goo zahlaore. Goo ah pə 'ahe biŋbiŋ. Weeŋwəə makəpel təəra saa sahe daa bəlum ne zahyaŋ goŋe, ciŋ tədii ah sə o: Bəbəə zahyaŋ goŋe.

Feuilles.

Bədaa, bakədaa, mababədaa: f. Bədaa (bakədaa, mababədaa) pəlaŋne dai bəāarii (pənyāare) ne 'man a, a zwə na ŋgyō ta, a yea pə bii matə ryabryaʔ ahe, za ka ren bədaa ya.

Petit reptile semblable aux grenouilles.

Bədam: ʔmckd.f. Kee, pəsyēe. Cuŋ ruŋ ʔo tə kpui səŋ bədam (pəyēe kee). Kəə gbə cok ʔo səŋ bədam (pəsyēe).

Rouge vif.

Bədam, bordam: ʔmsʔ. Me faa ʔə nyi nai to ur bədam (bordam) kalle.

Rapidement.

Bədeo, bodao: ʔmcd.f. Biŋ. Nyi me pəlli ya, a bədeo (bodao) nai sye. Mo dəə bədeo (bodao) ʔe, daŋ ʔe. Jeertə ahe: Pə'manne, pəlli.

Un peu, peu.

Bədok: ʔmcd.f. Biŋ. Fōo wesum nyi me bədok. Mo fok sah mor ah bədok də. Jeertə ahe: Pəlli.

Un peu.

Bədol, bodol: ʔmcd.f. Pəlli, dəkiʔ, haihai. Me maa jol ge zah ahe, me 'naa fan ge lal bədol. Fan ma yaŋ ah ne zah bədol. Dəʔ mo bədol ʔe, ka pah ah ka wyaŋwyaŋ ya. Bə faa ah laŋ a yea bədol bədol.

En désordre.

Bədyaknāa, səmberyakke: ɖ. Kpuu. Kpuu bədyaknāa (səmberyakke) a ɓer jol pelli. Kpuu ah ka giŋ kal təl dəfuu pelli ya. Ŋwəə zyeɓra bədyaknāa (səmberyakke) ka laŋ nāa ne ko. A inra won ne ta. Kpuu ah fāi pəfāi kaŋkaŋ ne cokcwaklii. Za dīi ne bədyaknāa mor a juu nāa bədyak bədyak.

Foretia apodanthera (batonnet pour remuer la sauce).

Bədyak, fidyak: ɓmsɓ. Biŋ, nje. Me juu ne jol bədyak (fidyak) nai to cwah me sə. Dəɓ mo juu tədah bədyak (fidyak) ɓe a vəl sə. *Légère touche.*

Bəiŋ, bəŋ: jf. Gbər. Mo bəiŋ (bəŋ) zahfah nyi (hiŋ) ko. Oho, zahfah ne bəiŋ no. Mo bəiŋ zahfah ka ba, cil tə huuni (wuuni). Jeertə ahe: Co, cōo.

Ouvrir.

Bəlaa, səginni (siginni): ɖ. Fan mai mo pəkərāhmo na masəlai. Za rəkra ga pə bii ka maa fan fāi ga gŋ. Bii bəlaa (səgin, sigin) pəsāhe, a foo fan na masəlai, amma, ka ga lii ya, a nəə gwari. *Bleu.*

Bəlah: ɓmcd.f. Təndaŋ, bəv̄ah, gəvak. Lee ɓo səŋ bəlah. Sok nəə mai mo uu ɓo ka səŋ ya daŋ, a yea bəlah (bəv̄ah).

Tombant.

Bəlah bəlah: ɓmcd.f. Gəvak gəvak, təndaŋ təndaŋ. Sok wee goo nyēe yea bəlah bəlah. Nəə ma sok tə bəlah bəlah no ta. Jeertə ahe: kyu kyu, wala kiryu kiryu, kəiŋ kəiŋ.

Tombants.

Bəlahnjii, bolamanjii, səŋgāare, zōore: ɖ. Təkaare, a pəfāi, a syer pə manjoklii. A gak yea ɓər dəfuu, ne ɓər ɓaɓal laŋ ta. Dəɓ mo ne bəlahnjii (səŋgāa, zōore, bolamanjii) ɓe, dəɓ ah ka ŋwōo ya, a ren farel ɓər ahe, koŋ iko pelli.

Ténia.

Bəlah, bəlah, bəə, vəə: ɖ. Fan mor kyaŋ dəə mai mo pə 'ahe, mo ɓoo ɓo bəlah. Bəlah, vəə (ɓəə) mor kyaŋ dəə. Dəɓ mo rəə, raa, wala laɓ morkyaŋ dəə ɓe, ka mo tə laɓ bəlah (ɓəə) ahe. Pər ne korro kara ne bəlah (ɓəə) morkyaŋ ya.

Pente de boeuf.

Bəlai: ʃmckd.f. Bəlah. Ciŋ bəlai. Dəə mai ciŋ ah mo uu ʃo ka səŋ ya daŋ, ka ciŋ bəlai yo. Madəə ciŋ bəlai no.

Corne tombante.

Bəlai, bəlai bəlai: ʃmcd.f. ʃmsʃ. Mo ʔe bəlai bəlai, ʃtv yo.

Main vide, sans rien trouver

Bəlam: ʃ. Cok ʔe wee nyee matə kp̄e. Bə faa za kə Ləere. We (məlaŋ) mai a ʔe dəʃ bəlam bəlam.

Regard d'un enfant.

Bəlam keesyerre: ʃ. Nyah keesyerre, a ne syel ŋhərem, a ŋgoŋ fanne.

L'écorce du tige du mil.

Bəlam, bulam: ʃ. Fan maa ʃalle, bəlam (bulam) yea pə 'ahe, ka na təŋwoo, ne təkəŋ ya. ŋwəə goŋ ye maara pə cok wul ki. Mawin mai mo kaa bāi ʃo ye maani, a mor kyik wulli. ŋwəə mafuu ma pə wulli mo ʃah kan goŋ ya ba, maara syee ne ta. ŋwəə za syak ka yeara ne bəlam (bulam) ya. Bəlam ʃalle, fan yək yaŋ goŋ yo.

Parure, colliers en cuivre pour les chevilles des femmes du chef

Bəlam, mbəlam, tə ʃalle: ʃ. Wel ah ʃaŋ tə bəlam (tə mbəlam, tə ʃal) pam ʃo. Gao ʃaŋ bəlam (mbəlam) nəə ka dən̄i.

Traces, pistes.

Bəlao, bəlao bəlao: ʃmcd.f. Bəlyuu bəlyuu. Pə'manne, pəlli, ne swahe, ne həere, gwari gwari. Wii zoo ge səŋ bəlao (bəlyuu). Mo ul wii də bəlao (bəlyuu bəlyuu).

Langue de flammes.

Bəlao, bəə: ʃ. Mo ʔe bəlah, bəə, vəə, ʃtv yo.

Pente de boeuf.

Bəlao, mgbai: ʃf. Wəere, vəlli (bəlli), syelle. Mo bəlao (bəl) sal gwii, wala sal sol dəə ge lalle. Mo bəlao ra gwa daŋ. Mo bəlao (mgbai) təl yaŋ ah lalle, a zuuni.

Détacher, libérer, enlever.

Bəlee: ʃ. Beremme. Kpuu, a ne waa. Bəlee a d̄əə ga tə kpuu manyeeki ahe. Waa wo suu ah ne lii ah daŋ. Təd̄ii ah ye waa bəlee

ta. Za ki diira ne beremme. A yea pə cok ma na gǝəre. Za banra ga wo kor ka gwii mo lwaa be6 ka.

Arbre épineux.

Bəleere: d. Daa. Daa ma daa zah yaŋ goŋ ne cok za moo nəə zahbəlee. Daa ma cuu zahsyiŋ za Mundaŋ ye ta. Za ləəra mor ki, ko laŋra bal zah ki. Wee maŋwəə gin gbanra za ma dādaa, a banra bal ga zah ki, zah yuŋni. A diira wee ah ne goo bəleere, wala goo. Məə bəə a dəəra yikswul ne fii Mundaŋ, a ciŋra ŋwəə zan ah ta.

Danse des flutes pendant la fête traditionnelle Moundang.

Bəleere, belee: d. Kpuu. Goo bəlee (belee) jur goo səsahrīi (təsyəārīi) bo. A lee na əə, amma lee ah pəwahe kal mə əə be, so pəluu kal be ta. Bəlee mo ruŋ mo yak be, a yea pə gbəə. Də6 mo lah pəlli be, a syen zahzyilli, a zwəə də6 ta. Za ki a kanra tənjjii ne nah bəleere.

Arbre néré.

Bəleere, tə'mīinya (təmbya): d. Kpuu ah ne goo ah daŋ jur mombai bo. Za cen kərkpāh ne ko. Kuu ah yea zahpil pəlli.

Arbre.

Bəlee, byaklee: d. Za dii ne: Marāazwaŋ, sor zahe, sor mabeare ta. Sor mai də6 ye mo ka ruu ya, mo ciŋ suu ahe. Zaki diira ne byaklee, zanki ko laŋ diira ne bəlee. Bəlee jur sor bo pəlli ne goo ah ne tə byaŋ ah daŋ. sor ah mo yak be, a 'mər ga səŋ suu ahe. Də6 mo rāa be, a buu ga səŋ ta. Bəlee (byaklee) ŋ suu ah pə 'wəəre mor ka lwaa ciŋni.

Ivraie, faux mil.

Bəlli, mbəlli: d. Dəə, gii (gwii) mai mo ka ne ciŋ ya.

Animal sans cornes.

Bəlli, wəəni: jf. Syelle. Bəl (wəə) dəə mai mo saa bo tə wommi. Za gak bəlrə lee fan laŋ no ta, 'yah faa jin nyiŋ lak lee fan ahe.

Délivrer, détacher, reprendre.

Bəloitəsərri: d. Mo ēe bəlwəəsoo, 6tv yo.

Plante dont les racines servent à tanner la peau.

Bəlorcok: d. Mo ēe bəlwəəre, 6tv yo.

Corde pour tresser la paille, arbrisseau.

Belum: fmckd.f. Fan mai mo pə'nyahre, mo pələəri. Fan ah laŋ ka yea pəlli (pə'manne) ya. Dəb ah 'yah nāa tə pəlum maa ge zah ne pel belum.

Bonne chose.

Belummi, bulummi: d. Fan waŋni (woŋni). Belum (bulum) jur yuŋ (wiŋ) bo, amma a pənyin kal yuŋ (wiŋ) be, a ne zah gwa. Zahkəlii ne zahkəlaŋne. ŋwəə 'yahra daa belum (bulum) pəlli kal za wəə be. A bərra belum ne "zwakre", a diira pa ma woŋ belum ne pəbelummi.

Tambour des danses des jeunes filles.

Belumsyiŋrīi: d. Belum mai ŋwəə ma kəə syin ye moo daara. Belumsyiŋ cam ne belum ma kol za mo daara.

Tambour des maitresses initiatique.

Bəlwəəre, bəlorcok: d. Goo. A yea tə bəə, wala cok mai gbəl mo gŋ. Za swaa (paa) suu (sal) ah mor joŋ yeḃ camcam ne ko: Təə ramme, oo (sōo) salle, jejerre. A sōbra yak daŋ dao. Za ki laŋ diira ne bəlorcok.

Arbrisseau, corde pour tresser la paille.

Bəlwəəsoo, bəlwəə sərrī, bəloi tə sərrī, maoowiidə: d. Goo. A pəcōo kal bəlwəə maki ah be, za joŋ yeḃ ne kan ah pəlli, za diuu kan ah maa wak dəə ma dea səbal gŋ ʋoŋ ne ka mo yea pənikki, wala pə cuuri.

Plante dont les racines servent à tanner la peau.

Bəlyəŋ bəlyəŋ, blyəŋ blyəŋ: fmsb. Təde' təde', vaŋno vaŋno, haihai. Kəzyak mgbai tətəl yaŋ bəlyəŋ bəlyəŋ. Loo ɓaŋ sor 'wah be bəlyəŋ bəlyəŋ. Fan mo əə dəb muŋ be, dəb ah kyəḃ cok bəlyəŋ bəlyəŋ.

Un à un, partout.

Bəlyu bəlyu: fmsb. Pə'manne, pəlli. Wii tə dan bəlyu bəlyu. Mbəro nyin wii ne lii ah daŋ bəlyu bəlyu.

Beaucoup, gigantesque.

Bələr bələr: fmckd.f. Dea bo dea, wala ŋgəə bo ŋgəə ne wah ahe. Kahlah ah ŋwəə bo bələr bələrri.

Rayure en ligne.

Bəmma bəmma, bərma bərma: ʃmsʃ. Haihai, pəlli. Zahzyil mo sye za ki ʃe, a faara ʃə bəmma bəmma (bərma bərma) dəʃ ka laa mor ah daŋ ya, za faa: Dəʃ ah tə waa ʃə ta.

En désordre, beaucoup.

Bəmmi: ʔ. Mo ʔe vəmmi, ʃtv yo.

Cheveux blancs.

Bəmmi, bərəmmi: ʔ. ʃmcd.ʃ. Səpəə pəbəmmi (pəbərəmmi). Sor mo zyee bər (vər) ya ba ʃe, ne lee kpuu mai mo ruŋ ya ba daŋ, a yea pəbəmmi (pəbərəmmi). Za kanra fan bəm (bərəm) ga zah nwahe. Za faa dəʃ ah pəbəmmi, 'yah faa: dəʃ ʃe', dəʃ gaʃʃe.

Âpre, méchant.

Bənaa bənaa, bəni bəni: ʃmcd.ʃ. Pəmbəəre. Goo nāasyiŋ a bənaa bənaa (bəni bəni), lee baa laŋ a bənaa bənaa (bəni bəni) ta.

Acide.

Bənyao: ʃmcd.ʃ. Pəlaŋne, pəsyʔe. Wel ah maki a bənyao nai sə. Wel ah ne suu pəsyʔe bənyao.

Roux.

Bəŋgai, məŋgai: ʔ. Gee. Məŋgai (bəŋgai) ka yea pə lak pəpāar a, a pəʃai nje nje, nahnən bəŋgai pəluuri so a diu pəlli kal gee daŋ.

Rat.

Bəŋgwəəre: ʔ. Mo ʔe məŋgoro, ʃtv yo.

Célibataire.

Bəŋgəəre, məŋgəəre: ʔ. Fan rea fanne. Bəŋgəə (məŋgəə) pəlwahe, ma bai lwah ah laŋ no ta. Bəŋgəə tənɟwəəre no, bəŋgəə kəəre nora ta.

Colle, latex, cire, glu.

Bər bər: ʃmckd.ʃ. Təʔe' təʔe', nɟur nɟur. Syiŋ əə me syak bər bər. Me tə cuu syak matə bər bər.

Calciné.

Bər ʃe, vər ʃe: ɟʃ. Me bər (vər) yeʃ ʃe ʃe. Me bər (vər) ʃə ah təsoo. 'Wah ʃe bər (vər) ya ba, me tə ga ne yeʃ ah no, ʃaa ɟɟ pəlli.

Terminer, finir.

Bəraŋ: ɓmcd.f. Bai yebbe, koo ne syemme. Dəb ah ɓoo ɓo bəraŋ nai sə. Mo ɓaŋ kpuu mai mo lee ɓo səŋ bəraŋ ge ne ko. Mo laa bəraŋ kah 'wah be, ka moo tə cuu lee əə.

Sans travail.

Bəraŋ dəəre: d. Bəraŋ talle. Səŋ ne kəbər yaŋ. Dəb mo tə ɛe cok ga səŋ be, ka tə ɛe bəraŋ dəəre, wala bəraŋ talle. Lii ah za dii ne mor bəraŋ dəə səŋ, wala mor tal səŋ.

Plafond de la maison, de la case.

Bəraŋ kah 'wahe: d. Tə ɓao əə. Lee əə macuur ah mor 'wahe, pə 'wahe.

Haricot vert.

Bəraŋ yaŋ, kpəraŋ yaŋ: d. Kpuu lao yaŋ malii (maluuri). Bəraŋ malii ɓoo ma kəsyl yaŋ, ka kpuu manyeeki ah mo rək ge kah ahe. Bəraŋ gak yea gwa, koo sai no. Bəraŋ (kpəraŋ) yaŋ mo hao be, yaŋ ah ka yea pəswah yao. Bəraŋ kəsyl yaŋ ne waddəə yaŋ ye gbanra yaŋ uu ne pəswahe. Za gak lii pah yaŋ ne bəraŋ yaŋ ta.

Pilier.

Bərbər, təbaktəbək: ɓmsɓ. Pə'manne. Suu haŋ wii ɓo təbaktəbək (bərbər) Cok ah vāi yo, dəb təə gŋ bərbər. Jeertə ahe: Wākkəkə, pəyakke.

Très chaud.

Bəren: ɓmsɓ. Bai gaɓbe. Me gbə swahle (swahli) ɔə me kal bəren. A cuu fan matə biŋ ah ta. Mo ɛe zah nwāh ah pəə sām bəren. We mai syem mo joŋ ko ɓo pəlli laŋ, zahmər ah a yea bəren.

S'échapper sans peine.

Bəriŋtiŋ: d. Syem yo. A baa dəb cok nahnənni, kwəə sokki, a syen pəlli.

Oreillons.

Bərkilli, burkilli: d. Kpuu. Suu kpuu bərkil (burkil) jur kpuu gbem ɓo, ka joŋ pə'man dai gbem ya. A ne waa wo suu. Bərkil (burkil) ka lee pəluur a, dəb ka ren lee ah ya ta. A joŋ kpuu kor pəsāhe.

Arbre.

Bərma bərma: ɓmckd.f. Pəbəm nje nje. Fan mo ka pəbəm pəlli ya ɓe, a yea bərma bərma. Nāasyiŋ mo ka pəmgbɔə pəlli ya ɓe, a yea pə zah bərma bərma. Jeertə ahe: Hahk hahk.

Un peu acide, peu amer.

Bəŋgiŋ: ɓmcd.f. Pəcɔo. Sal ah ka pəwah ya, a bəŋgiŋ. Fan mai mo bəŋgiŋ daŋ ka kii fan a. Jeertə ahe: Bəl, gbəjəŋ, goolom.

Morceau.

Bərr: ɓmcd.f. Bə ma ɓyaŋ ki ne fan joŋ ahe, təgbana cii fanne. Juu mo zoo ɓe, dəɓ laa cii ah bərr. Juu zoo bərr. Pəzyil fāa daŋ juu zoo bərbər.

Bruit des ailes des oiseaux.

Bərri: ɗ. Bə'nyah mai za mo faa cor dəɓ ne ko. Zahban daŋ a ne bər, wala təbər ɓəəra. Mo tə bər ɓo ɓe ne?

Gloire, louange, honneur.

Bərri: jf. Sāani, corre, cwaani, cwahlle, yii dəɓɓi. Mah wee bər wee ahe. ŋwəə a bərra wəə ɓəə, wala zum wəə ɓəəra. Wee wəə bər wee ŋwəəre. Za bər goŋe. Mo tə bər dəɓ ɓe ka mo tə yii dəɓ ahe.

Glorifier, magnifier, louer, honorer, souhaïter, demander.

Bərri, bərbərri: ɓmckd.f. Təde' təde', kəka. Zan syak matə bərbərri no, mai mo ka ne fan ki ya syaŋsyaŋ. Wii sye yaŋ ah syak fan ah daŋ bərbərri.

Entièrement, totalement.

Bərtə: ɓmcd.f. Kpəə kpəə. Me faa nyi ko kal bərtə. Me tə yee zah ah laŋ kal bərtə, zyii ka uu dɔ ya.

Sans arrêt.

Bərwiwid: ɓmckd.f. Biriri, pəpāare. Təzyee pəəra ne kəki bərwiwid. Bərwiwid a cuu fan mai mo pəə mor ki, so mo təki, wala kahki vɛe vɛe.

Serré, entassé.

Bəryāk, gonwāh: ɓmsɓ. Rwaə dəɓok. Wee nyee tahra mənɟwaa ga kah oo (kəŋgəə) bəryāk. Dəɓ gak nəm (noo) fan ga wo suu bəryāk bəryāk. Mər kan ɓo pə yerri ah gonwāh (bəryāk). Dəɓ mo

'naa fan bəryāk ʒe ka 'naa ʒo ka pəlli ya. Bəryāk gak cuu fan biŋ koo pə'manne, təgbana cok ah mo ʒyaŋ ʒo.

Etre salle.

Bəryōo bəryōo, bənyaō: ʒmckd.f. Pəsyēe nje nje. Cok joŋ ʒo səŋ bəryōo bəryōo. Dəʒ gak faa mo joŋ təm ge pə nāa pəlli ka, mo joŋ bəryōo bəryōo to. Za faa: We ah pə nyiŋ bəryaō ta. Jeertə ahe:

Kee, pəlli.

Rougeâtre.

Bərəmmi: ʒmcd.f. Mo ēe bəmmi, ʒtv yo.

Apres.

Bərə: ʒ. Fa in fanne. Za gak joŋ bərəe ne wak zomme, daa kpui, fāa mawahe. Bərəe ma zah tə vaŋno, zah tə gwa, zah pəpāa no. Bərəe ŋwəe syiŋ no. Za loʒ wee ne bərəe. Za ma joŋ fan ne zahzyil syen daŋ za loʒra ne bərəe. Bərəe ma zyeʒ ne wok zom a dii ne mazahyakke. Madəe mo soo pəluu ya ʒe, za dii ne bərəe madəere, mor jur bərəe ʒo. Me yea tə kəe bərəe madəere, wala madəe ma nyiŋ ahe.

Chicotte, verge.

Bəttətə: ʒmsʒ. Bə ah a təki vaŋno ne bərtə. Me yee zah muŋta ka mo uu də, kal bəttətə. Za ki pəera kah ʒe bəttətə, faara ʒə nyi me ya.

Sans arrêt.

Bəvāh: ʒmcd.f. Gəvak, bəlah. Swah ka wo dəb ah yao, ʒoo ʒo bəvāh nai sə. Dəʒ gak faa ʒoo ʒo səŋ bəvā bəvā. Jol kəki wə ʒo bəvāh. Za ki faara jol ah wə ʒo bəvā. Jeertə ahe: Pəswahe, vāttətə.

Tendant, penchant.

Bəvāŋ: ʒmsʒ. Bə ma ʒyaŋ ki ne fan joŋ ahe. Dəʒ mo 'nəe kəndaŋ ʒe mo laa cii ahe. A cii bəvāŋ. Me 'nəe kəndaŋ ge mor ah bəvāŋ.

Bruit des jets de baton.

Bəvāŋ, gəbāŋ, gəe: ʒmcd.f. Fan ki rii cok ah ya, a bəvāŋ (gəbāŋ, gəe). Lak wel ʒo piicel ʒe bəvāŋ. Fahlii mai mo pə 'ah laŋ za faa a bəvāŋ (gəbāŋ, gəe). Fahlli mai dəe mo tə syee gŋ a yea bəvāŋ, gəe, wala gəbāŋ.

Découvert, large.

Bəṽao: d. Faballe (nəə) cokki. Bəṽao jur dəə bo. Bəṽao syeera ne ḡgaḅ na dəə, a nīira mər na gwii. Me kwo ḡgaḅ bəṽao taa ʒe.
Antilope cheval.

Bəṽuṅ: d. Fa rah syiṅ, za kaṅ ne suu mbəro na gaṅ ta, amma a pəlaṅne, dai gaṅ ne lii ya. Dəḅ vaṅno gak rah syiṅ ne ko.
Filet pour la pèche.

Bəṽəkki, gəṽəkki, gəmakke: ʒmckd.f. Suu luu me ʒo bəṽək. Suu mo luu dəḅ bəṽək (gəṽək, gəmak) ʒe, mo ka yea pəswah ya, mo yea pətaṅne, wala pətətəəre. Fan mataṅ ah daṅ dəḅ gak ʒoo ga səṅ bəṽək. Jeertə: Pəswahe, pəyerre.
Moue, sans force.

Bəzalle, pəzalla: d. Bəzal (pəzal) pəfāi, za in cahcah ne ko. Za yea tə saa bəzal jolle. wala solle. Za tṽə zah mandahri ne marzyeere mor daa fii Mundaṅ ne ko.
Cauris.

Bəzokki: ʒmcd.f. Hai, pəlli. Mo ge luma maki ah ʒe, fan ḡṅ bəzokki. Za ki sobra faḅal ʒəə myah ne zah bəzok. Za ki faara bəzok, wala bozok. Za gak faa a ne zah bəzaa ta.
Partout, en désordre.

Bəzokki, mabəzokki: d. Tədii zyemīrii. Bəzokki (mabəzokki) byaṅ tətəl ḡərləṅ ḡərləṅ, so a yea pəyakke. Za ki ka 'yahra zyemīi ah pəlli ya, mor a pəbərəm̄mi (pəbəm̄mi).
Espèce du mil rouge.

Bəzyiṅ: d. Mo ʔe bəəzyiṅ, rooloo, ʒtv yo.
Renard.

Bəə: d. Wor mələṅ dii pah mawin ah ne bəə. Pah mələṅ laṅ dii wor mələṅ ah ne bəə. Bəə ʒe yo, me kan mələṅ ah ʒo. Bəə ʒe yo, kan mələṅ ʒe ʒo. Za mundaṅ diira zahzum pah mawin ʒəə ma tə ḡwari daṅ ne bəə bəəra. Bəə 'yah faa bəəra ge jol ki daṅ, ciṅra zum tə vaṅno ʒo.
Beau-père, beau-frère, gendre.

Bəə: d. Mo ʔe bəlaə, (bəlah, vəə) dəə, ʒtv yo.
Pente de boeuf

Bəə foo bə: jf. Foo bə fanne, wala jin foo bə fanne, kan nən tə bə.
Penser, repenser à qqc, à qqn.

Bəə (tə): d. Lalle. Na ge ne gwii tə bəə dao, wom gŋ pəlli.
Steppe.

Bəəjii, bamme: d. Səə. Təzee (təzəə) kpuu mai ŋwəə moo zyeɓra
dəə ne cok ŋwəəsəŋ bəəra.
Cache-sexe des femmes pendant leurs règles.

Bəəlilli, sərinni: d. Cee swāh ma rii comme. Swāh mo ge nən
com ɓe, cee ah dii ne bəəlilli (sərinni). Me 'yah bəə com ya, me
'yah bəəlilli (sərinni).
L'ombre qui cache le soleil.

Bəəni, bəəre: jf. Ŋgoŋ, woŋ fanne. Ŋwəə bəəra wol pə cii gin lal
ne təfahe. Dəb bəə təwaa 'naa nāa ne ko. Dəb gak bəə vuuri. Fan
daŋ mai moo gak bəəre, za gak faa laŋ dəb ah bəə fan joŋ ah ɓo
nyi wel ahe.
Partager, repartir, couper.

Bəəre: d. Macoktəsyəŋ (macoksyəŋ). Cok ah no, wala ka gwa daŋ.
Cok mai fan mo muŋ gŋ ɓe, za mo so ka tan cok ah ya. Bə ah cuu
məəzuwuŋ mai mo rwahra tətəl ah ɓe. Məəzuwuŋ mai mo ka tə
'yahra ko yao ɓe, a ga bəəre. Za faa: kal ge bəə ɓe, muŋ ɓe.
Mystère, sans trace.

Bəəre, bəore: d. Gboŋgboŋ, ɓə sāhe. Za gak joŋra bəə wo ki ne
fahlɪi camcam, kal daŋ ah ne fan mai dəb ah mo ka lwaa ya. Dəb
mai moo joŋ bəə (bōo), ka dəb bəə yo. Mo ka nai ya ɓe, ka dəb tə
vərvər o. Za Torrock ne za Kah Ele a diira ne bəore. « Bəə ah bəə
wuur o », mo joŋ fan sāh wo dəb ɓo ɓe, a so jin joŋ mabe' ah ge
gŋ. Dəb mo ne kee suu pəsāh ɓe, ka dəb ah pəbəəre (pəbōore), dəb
kyēm ye ka. A nai ne dəb ma lwaa fan ne fahlɪi ah ta.
Gentillesse, amour, honnêteté, bon, bien, extime.

Bəəri: ɓmsɓ. Gwari. Dəb ah ge 'yak də ya, piisoo ne pel bəəri. Ge
pəə bəəri, me so kwo ko yao. Dəb ah səə (fiŋ) leeni, so ur bəəri,
'yah faa swə gŋ liilii də ya.
En même temps, instantanément, rapidement.

Bæri bæri: fmsf. Pæki, pæ cok dǽ tǣa. Mo kyǣh bæri bæri kyeḡ fēene? Mo yaŋ tǣtǣl ne kyeḡ fan bæri bæri. Me tǣ pǣ 'wah ḡe ganne, fǣa ḡah luu ga gŋ bæri bæri, wala ḡærki ḡærki.

Encore, de nouveau, au même endroit.

Bæzyiŋ, rooloo: ɖ. Faḡalle (nǣ) cokki, fafyǣh. Faḡea ma gbah kǣhe. Bæzyiŋ (rooloo) jur pakaafelle. Bæzyiŋ pǣ hah (gwah) pǣlli.

Renard.

Bǣ, boo: ɖ. Faḡalle (nǣ) cokki. Bǣ (boo) jur sǣbǣ ḡo. Za ki ḡiira ne boo. Bǣ ka ne sǣ pǣwah na sǣbǣ ya. Suu bǣ jur geefaa, wala magee ḡo. Bǣ (boo) a cen fan pǣlli, a yea mor tǣhn pee.

Rat palmiste.

Bǣ, kekelyak, tǣnjwakke: ɖ. Fan mai mo no tǣtǣl watǣcoo moo pǣsyēe. Bǣ tǣl watǣcoo, kekelyak (tǣnjwak) tǣl watǣcoo.

Crête du coq.

B

B: d. Patə sai (3) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb dīi ne təkpuu zah na **b** ta. Bə məə ga fah kyaŋ: **b**. Mo tə kee be mo ēe **b** ne **b** pəsāhe, ka mo dīi kyaŋ bə faa bəə njaŋ.

3èm lett̃re d'alphabet moundang.

Baa: bmsb. Kəpelle. Mo ge baa. We yea kēe baa ne? Za gak faa baabaa ta. Mo yea goo bo baabaa ne mai ko ne? Baabaa mo kaa bo ne mai sə. Baa, wala baabaa cuu fan mai dəb mo 'yak ne joŋ ah be. Mo ren fan ko baabaa kǎə mo ya. Baa cuu gwari ta. Mo yaŋ tətəl ka, mo ge baa.

Avant, autrefois, jadis, d'antan, tôt.

Baa: jf. Baa cuu joŋ fan camcam pəpāare: **1. Baa gwəəre,** zah za Torrock ne za Kah Elle. Ge gwəəre. Me baa (yea) Pala. Paloo baa (yea) N'djamena ne Mabame. **2. Baa: pp.** Baa fan ge wo suu. Me baa mbəro bo tēki gwa. Za wo goŋ baara mbəro maluuri. Syem gak baa dəb wo suu ta. **3. Baa** təkalle (fakalle), baa tə yaŋ: Zyezyebbe. Mo baa təkəl (fakal) nyi me sa. Me tə baa tə yaŋ be, me bər (vər) be, me ga baa vuu fəl ah ta. **4. Baa:** Bāi fanne, dahb fanne. Baŋ zyim fuu baa mbəro matāa ne ko ka pəsāh ya. Dəb gak baa dah tāa, baa suu yaŋ, celle daŋ. **5. Baa ɲhəəre:** Bəl kəsyil gwa. Me tə joŋ yeb baa ɲhəəre. Mo baa ɲhəə taa be ne? Mbəro təŋ baa vaŋno vaŋno be. **6. Baa ge lalle. pp.** 'Nəə ge lalle. Mo 'yah ya be mo baa ge lal o. Mo baa lee fan ma ne tēkaa ge lalle. Dəb gak baa fan ne təsalle. Pətāa za yea baa pa faβe' ne təsalle. **7. Baa wii** nyi fanne: Syak fan ne wii. Me tə baa wii nyi fāa. Za mo tə ruura sal be, a baara wii tə yaŋ ki. Za gak baara fan maluu ka cak fahlii syel ta. **8. Baa** ge wo kpuu (tə kuu). Rao ge wo kpuu, mgbāa ge wo kpuu ne guu. Baara Dəblii Yesu ge wo kpuu. Za gak baara gaari wo yaŋ ka rao fan gŋ ta. **9. Baa zahe:** Coo zahe, bai gak faa bə. Syem mo baa zah be, ka ge pəgaβ be. Bai faa bə, bai gbər zahe. **10. Baa zahyee.** Faa bəbe' tə dəbβi. Soβ dəb ne təkēawākke. Pah ah baa zahyee nyi ko pəlli ta. We mai mo ka joŋ

fan pəsāh ya daŋ za dii ne we zahyee, təgbana faa, boora zahyee
 6o nyi ko. **11. Baa daagəra:** Baa kpuu ma cak cok, wala ma cak
 fahlii ma ga pə fanne. Dəb gak baa daagəra ma gban fan uu ne ko
 pəsāh ta. Mo 6oo kpuu maki ah ne təcəe ka joŋ daagəra ne ko. **12.**
Baa laare. Pah zah fanne. Dəb baa lao zah 'wahe, baa lao ka cak
 zah faɓal gŋ ka mo pǝəra ka. Za baa lao ne waa, wala ne kpuu
 maluuri. **13. Baa təbeere.** Faa bə wo dəb ne kyaŋ pəswahe, byee
 dəbɓi. Zaluu ka ɓaara təbee nyi ki haihai ya, amma a ɓaara nyi
 wee manyee təkine za mai mo kalra tətəl ɓəə 6o. Mo baa təbee nyi
 me, me welaŋ ne?

Jeter, clouer, lapider, suivre, retourner, crier, gronder, accabler.

Baani: jf. pp. 'Nəə ga. Booni. v. Magwii tə gin re swəəre (sorre),
 mo baa ge ne təsalle. Baa (ɓwaa) a ne mor camcam pəpǝare: baa
 ŋhəəre, baa lee fan ga gŋ, baa (ɓwaa) pee, baa zahe.

Pl. Jeter, augmenter. Lapider, tuer, maudire, être à l'agonie.

Baa ɓaa: ɓmsɓ. Bə ma faa ne bai laa pə'nyahre, ɓaŋ kpāhe. Baa
 ɓaa, me ge ya. Baa ɓaa a faa ne cok mai na faa bə wala joŋ fan 6o,
 so fan ah mo joŋ ɓyaŋ ki 6o ne bə foo man, wala 'yah man ɓe.
 Baa ɓaa ka a gur nyeeno.

Parole prononcée sous la colère.

Baa ɓaa: jf. ŋ ŋ. Kyāh bə nyeere, mgbər bə. Baa ɓaa mo ge gŋ ya
 dii, kənah mo kwo fan no.

Murmurer, grommeler, bougonner, gronder, grogner.

Baa təbeere: jf. Faa bə ne suu swahe, ne kpāhe. Dəb ah faa bə ne
 ɓaa təbee toto.

Parler fort, avec colère.

Baabe: ɓmsɓ. Pətāa, ɓardai, kəpelle. Baabe bii yea tə dii dai ge
 nyee ya. Me ge 6o dāh ɓaabe (bardai, kəpel) ɓe.

*Avant, depuis, intérieur, autrefois, jadis, longtemps, anciennement,
 d'alors, il y a.*

Baay: ɓmsɓ. 'Yaŋ, bai dəb mo tə. Faa bə ki ya, 6oo kal ɓaay. Dəb
 mo tə kal ga 'yaŋ ɓe, ka faa bə ya, ka həə ya ta. A 6oo ɓaay. Dəb
 ah 6oo kal ɓaay, faa bə ki ya.

Sans bruit, sans qu'on ne sache.

Baą: **bmcd.f.** Kāhkāh, syē syē. Ka pəcwak ya, ka pəwək ya, a baą (kāhkāk). Bii ah ləə baą nən er no.

Tiède.

Bad, bat: bmsb. Sə, gwari sə, bai gaḅbe. Dəḅ ah ʒoo loo ne kəndaŋ baḁ (baḁḁe). Me gaḅ tə yeḅ baḁ (baḁḁe). Zaki faara: bat. I ko ne kəndaŋ vaŋno bat wə sə. Oho i bat.

Sans peine, sans difficulté.

Bagolo, bogolo: f. zzk. Bagolo (bogolo) jur fan ʒo camcam. Goo ah jur goo kul maluu ʒo. Soo ah jur təndahre, wala kulli. Dəḅ mo ruu ʒe a gak ciŋ wo suu ah daŋ. Bagolo pənək na madəəre. Za pəə pə cək mai mo na pee. Zahban ma dii ne Kim pəəra ʒagolo pəlli.

Taro.

Bah: jf. Joŋ ya, coŋ ʒo. A cuu fan mai dəḅ mo foo ʒə ah ʒo ka joŋni, mo so joŋ ya ba. Me bah joŋ fan ʒo ko ya ba. Nāa zyee ʒe ne? a'a bah ya ba. Me ʒah mo ya ba. Cək ʒah ya ba.

Encore, particule qui marque le futur.

Bah, baah: bmsb. Bə ma ʒyaŋ pə'manne. Gwii səə yee gin pə ʒol ʒah. Dəḅ gak faa ʒahʒah ta. Dəḅ ah syee ne ʒə ʒahʒah. Ka pəsāh ka yea ne ʒə ʒahʒah ya.

Cris des animaux.

Baila: bmcd.f. Pəsāhe. Taŋ ne haŋ pəsāh baila. ŋwəə yeara ne haŋ baila kal za wəə ʒe, mor ka renra fan pəlli ya.

Beaute corporelle.

Baĩ, baĩ baĩ, tãĩ, tãĩ tãĩ: bmcd.f. Pə 'ahe. Nwāh ah ree zah ge ʒo lal baĩ. Dəḅ mo tə yeyee ʒe, a re zah baĩ baĩ (tãĩ tãĩ). Min tə re zah baĩ baĩ (tãĩ tãĩ) re gee ʒo.

Large ouverture.

Bakke, ʒwakke: bmcd.f. bmsb. Gwari, bai tanne. Dəḅ ah ge dai me yaŋ ʒakke (ʒwakke).

Brusque, brusquement, tout à coup, sans attendre, improvisiste.

Bal waare: f. Kah waare, sāh waare. Me yea tə saŋ ram ʒal waare. Na ge ʒal waa syē.

Pied de la montagne.

Bal zahe: jf. Bər zahe. Kwaa mai me ruu bal sul tə bal zah o.
Ouvrir la bouche, recommencer à parler.

Balle: d. Fan wo suu dəfuu ne nəə manyeeki ahe. Dəfuu ne bal gwa gwa. Kəlli nəə maluu ne bal nai nai. Magbəl ne bal yea. Magoodəyukri (makadəwikki) ne bal pəpāare. Dəfuu ne faɓea dan syeera ne balle, koo mai mo zoora zoo laŋ a gak syeera ne balle. Soo to ka ne bal a, amma a duu ne suu ah mai Masəŋ mo joŋ ko ɓo ne ko.

Jambe, pied, patte, pas.

Balle: d. Patə gwa fanne, kamme. Fan mai mo woŋ ge ɓo wo ki, wala mai mo ɓyaŋ ki ɓo. Fan mo ka ne bal ya ɓe, ka a ne kəlyəŋ (kəlyiŋ). Madəwin ye bal dəworre. Ʒhəə mo ɓaa ɓe, a yea ne balle. Fan mai mo jurra ki ɓo ne suu, wala fan joŋni dan ara ye bal ki. Bal səbal ɓe muŋ ɓo.

Double.

Balle: jf. Pəə ge lalle, ɓəlli, səni, woŋni. Bii bal tə waa manyeeki ahe. Təyim bal wo suu ah ne lii ah dan. Bal 'yah faa: Gbər ta. Dəɓ ah yea coo zah ɓo, zəzəə bal zah ɓe. Za ɓalra fahlɪi pə 'wah ɓe. Sok gak bal dəɓ ta. Me tə bal zahwii kpuu.

Ouvrir, s'ouvrir, sortir, diviser, fakker, fendre.

Balle: ɓkpd.f. Zahləŋni. Joŋ ɓo bal vaŋno, bal gwa, bal sai ɓe. Za mo tə faa ɓə nyi dəwor ɓe, mo faa: Mo joŋ sai tə bal dəwor ɓo ɗao. Mo madəwin ɓe, dəɓ faa: Mo joŋ nai tə bal madəwin ɓo ɗao.
Fois, combien de fois.

Balle, bulli: d. Cok mai za mo tai sor 'wah gŋ. Pətāa za mundaŋ taira sor 'wah ɓəə ga tə balle (bulli). Pah 'wah swan kah bal sorre. Ka joŋ ko kyēm ga kah bal sor ne wii ya. Ʒwəə gin ɓaŋra sor tə bal ne keere. Za dii ne bal sor tə ɓə lii ah mo tai ɓo təkɪ pə'manne. Sor mo ka pəlli ya ɓe, za ka tai bal a, za woo ga yaŋ səsə.
Tas de, gerbe.

Balmuhulli, balmuwulli: d. Cok mai mo təŋ daga zahciŋɓal dai sāh ɓəm, balmuhul (balmuwul) yo; cok ah pə'man kal bal dan.
Cuisse.

Balmuṅgulli: df. Mo ẽe balmuhulli, balmuwulli, 6tv yo.
Cuisse.

Bal, 6al6al: 6ms6. Pə'manne, pəga66e. Baṅ we gwii ge jol nai
tao, 'nahm bal wə sə. Zahzyil tə zwəə ko, a 'nahm ko 6al6al.
Convulsion.

Baṅ billi: jf. Mo ẽe gbə billi, 6tv yo.
Enceinter, tomber en grossesse, foetus.

Baṅ bə faa: jf. Mo ẽe col, təṅ bə, 6tv yo.
Prendre la parole.

Baṅ fahlīi: jf. Syee tə fahlīi. Mo baṅ fahlīi ga6 6o. We ge baṅ
fahlīi ma kəjokəsāhe. Za ma syeera mor satan baṅra fahlīi muṅ 6o.
Amma za ma syeera mor Yesu we Masəṅ, baṅra fahlīi ă 6o. Baṅ
fahlīi Masəṅ, 'yah faa: syee tə fahlīi Masəṅ.
Partir, marcher.

Baṅ fyāhe: jf. zmmf. Kiṅ nyinni. Də6 moo a baṅ fyāhe, 'yah faa:
də6 ah kiṅ nyinni. Wel ah baṅ fyāhe, joṅ yella ne ki.
Expression, voler, dérober.

Baṅ kpāhe: jf. Joṅ kpāhe. Də6 ah baṅ kpāh 6o pəlli. Də6 mo baṅ
kpāh 6e, mo faa bə hai hai. Də6 ma baṅ kpāh gwari gwari ka kaa
jam ne zan a.
S'énervier, être mécontent, se facher, se vexer.

Baṅ ṅwəere, baṅ worre: jf. Kan mawinni, kan worre. Palyaṅ 6e
baṅ mawin ah 6e. Za mai mo 'yah kanra mawin ne swah baṅra
ḏuu ne ko. Pətāa də6 yea baṅ mawin ah ne suu ahe. Də6 ki ye baṅ
nyi ko ta. Sāh baṅ mawinni, wala baṅ worre ko ye ma pə bə kanki
za iṅni. Ka pəsāh ka baṅ ki pənyin a.
Se marier, marier, épouser.

Baṅ syiṅrīi: jf. Baṅ syiṅ bə. Baṅ syiṅrīi, 'yah cuu fan mai pah yaṅ
mo joṅ ne cok mo tə baṅ syiṅ tə za yaṅ ahe. Pah yaṅ a ḏii tḏii za
yaṅ ah vaṅno vaṅno daṅ, mo ḏii tḏii də6 moo ya 6e ka baṅ syiṅ
təl ah ya, wala baṅ syiṅ ah ya. Ga pel nje 6e, bə ah cuu bə də6 mo
ka yaṅ də6 ki ya, moo kan ləṅ də6 ah cēecēe, mo foo bə də6 ahe.
Derewol faa we baṅ syiṅ ki.
S'occuper de, penser à.

Ɓaŋ tǎdee: jf. Ɓgom pǎe rel ga zah maki, wala zah fǎa ka pǎeni. Dǎb ah gak Ɓaŋ tǎdee pǎcǎo, pǎwahe (pǎwahlle), pǎ'manne, pǎlaŋne, gwa ko sai, ko kal ta. Pa syee ne yeǎ tǎdee dǐi ne patǎdee (pazah tǎdee).

Portion de terre pour labourer.

ƁaŋƁaŋ: ǎmsǎ. Ryakryakke. Me kyeǎ ko ƁaŋƁaŋ lwaa dǎ. Mo foo mor ǎe ge ƁaŋƁaŋ (mgbaŋ mgbaŋ) tǎ ǎǎ maiko ne?

Rapidement, vite, absolument.

Ɓaŋne, rwahpǎi: d. Kpuu (kuu). Ɓaŋ (rwahpǎi) jur (dǎr) goodǎwai (mǎǎsaŋne, ŋwǎǎsaŋne) ǎo. Ɓaŋ ne goo ah dǎŋ pǎfǎi nje nje. a yea lii ah pǎ cok tǎsalle. Gǎǎbaŋne, tǎgbana faa: Ɓaŋ gŋ pǎlli.

Combretum glutinosum.

Ɓaŋni: jf. Zol ne fan ga cok ki. Mo Ɓaŋ we ge me ne ko. Me yea tǎ Ɓaŋ zahwii. Fan mo pǎpǎa ǎe, za faa: woo. Mo Ɓaŋ vaŋno, mo woo gwa. Ɓaŋ cuu fan mai mo gaǎ dǎb ta. Tǎyil tǎ Ɓaŋ me. Fan Ɓaŋ dǎb ahe, Ɓaŋ kpǎhe. Ɓǎ ah Ɓaŋ me ne tǎtǎl ǎwakke.

Prendre, suivre, amener, emmener, transporter, oter, surprendre...

Ɓaŋtal: d. zzk. Wadǎ kǎsyil yaŋ, kpuu sǎŋ. Za vuura Ɓaŋtal ne vuuri. A yea kǎsyil yaŋ jaŋjaŋ. Bǎraŋ maluu dǎŋ ǎaa gin tǎl ahe. Ɓaŋtal gban yaŋ uu ne ko pǎswahe.

Pilier.

Ɓao: jf. Bǎe, nǎe nje. Mo ǎao mombai nyi me biŋ dǎo. Za ǎao fan yakke, za bǎe fan cuu bǎere.

Couper un peu.

Ɓaoni, biŋni, ǎalle: jf. Gbǎrri. Dǎb mo rǎm bone kii ǎe, mo ǎao (ǎal, biŋ, gbǎr) zah com ki. Ɓǎ mo lwaa mo ǎe, mo kaa ǎoǎoo ka, mo ǎao (biŋ, ǎal) zah dǎ. Lee kpuu manyeeki ah mo yak ǎe, a ǎao (ǎal, biŋ) zahe, tǎgbana lee kummi, zwakre. Mbǎro mo tǎ yah fǎi o ǎe, a tǎŋ ne ǎao (ǎal) zahe. Fasyen mo dan dǎb ǎe, dǎb ǎao zahe.

Ouvrir, parler.

Baore: d. Fãa. Bao yea pə cok mai bii mo kaa gɲ pəlli. Bao jur biivuu ɓo. Ɔwəə təəra təm ahe. Təm ah pə'nyahre. Bao byaɲ tətəl na təlwaalwaa. A ne kpēm na tənĵemme.

Herbe aquatique

Bar: ɓmsɓ. Ne swahe. A cuu cii fan in ta. Pee suu i ne kəndaɲ ɓar (hard). I ne kəndaɲ vaɲno ɓar me laa cii ah ge. In ma ne bəɾəə cii fēn, ma ne kəndaɲ cii ɓar.

Bruit de tape qqc.

Bar: jf. Dah ne fanne. Dəɓ ɓar vuu ne kəndaɲne. Wel ah tə 'yah inni, mo ɓar suu nyi ko ne bəɾəə, wala ne kəndaɲne, mai a cuu ka mo laa ko də. Vuu mayak dii ne vuu ɓarre (buu bəəre).

Casser.

Bardai: ɓmsɓ. Baabe, kəpelle, ɓaa syee. Me ge ɓo nah ɓardai me kwo mo ya. Bardai sye mo yea kēne? Bardai me yea tə ɓə ah ya.

Depuis, longtemps.

Barkəcwak: ɓmckd.f. Pəswahe, ɓal, lokkətək. Təker (təkee) ah pəswah ɓarkəcwak. Təker mo ɓarkəcwak (ɓokkəcwak, ɓal, lokkətək) ɓe, a gban kah ɲhəəre, mo kəleoleo ɓe, ka gban kah ɲhəər a.

Lourd, pateux.

Barle, təɓarle, bəɓarle: d. Juu yo. A kyāh ren fanne zwə bii ne suɲni.

Francolin.

Bartə: ɓmsɓ. Gartə. Laa ɓə ma gaɓ ah ɓo, kaa ɓo ɓartə bai faa ɓə. Tə syee ganne, ɓə fēe joɲ ne so uu ɓartə. Cuu ɓə foo no. Mo soɲ fayak ɓo ne, mo zwə bii ɓartə dii ne? Cuu zwə bii ah pə'manne.

Etre triste.

Barwoi, ɓarwoi ɓarwoi: ɓmckd.f. Gərləɲ, gərləɲ gərləɲ. Kpuu manyeeki ah lee ɓarwoi ɓarwoi, təgbana voore, yeetəkwakke, kəəre. Jeertə ahe. Swadde (swakle), pəwahe, (pəwahlle).

Rond, ronde.

Be: d. A cuu fan dǎb ahe. Bal be ne jol be. Pa be ne ma be ye za be ma tǎ gwari. Mo juu ka ma be yo. Ma be me faa syee, ka nai ya.

Mon, ma, mes..

Be: bmsb. Mo ye ka be, me ka tǎ ga soǎ ya. Bǎ ah mo ka nai ya be, mo faa nyi me ba. Cok mo ka pǎfuu ya be, a gak jon yeǎbe. Bǎ ki mo kǎka be a ga no. Feeko fan i zah be, mor ah geko yaŋ be.

Marque l'accompli, l'affirmation, déjà, le subjonctif.

Bea: jf. pp. Cur ne fanne. Beeni. v. Ijwǎ manyeeki ah beara sokki, zahe, vǎo. Pǎtǎa a beara sok nyi byakke. Fan bea me ǎo cok pǎpǎare: Fan tǎ syen me cok camcam. Dǎb gak bea tǎ ǎal tǎ tǎsalle, tǎ fan camcam. Satan rǎk fan ma bea tǎǎal pel za pǎlli.

Pl. Piquer, butter, broncher, cogner.

Beare: bmcdf. pp. Vaŋno be za faa: be'. Pǎpǎa be za faa: beare. Ara daŋ pǎ beare. Mo tai fan ma bea ah ne kahe. Za ma jon fan ma bea daŋ ara ye za beare. Jeertǎ ahe: Sǎhe, jiŋni.

Pl. de mauvais, mechant.

Beǎ bǎ: jf. Jon syedowal maǎé ahe. Ka pǎsǎh ka beǎ bǎ kiita dǎb ma tǎnjan, sǎa bǎ dǎb ma jon faǎe' ya.

Léser.

Beǎ mabe': bmsb. Bǎ nǎ zahzyil malii ahe. Ne cok we ge kwo beǎ mabe' mai za mo tǎ faara bǎ ah be, sǎr man daŋ ga beǎbe.

Abomination de la désolation, profanation.

Beǎbe: d. Gaǎbe, fakke. Bǎ mai mo jon wo dǎb pǎbe' daŋ beǎ yo. Wul ma wǎ wo dǎbbi, bai lwaa fanne daŋ beǎ yo. Dǎb ka tan zah'nan beǎ ya. Mo kyeǎ beǎ ge tǎ ǎo ne ka.

Malheur, désastre, abomination, terreur soudaine.

Beǎbe, beǎni: bmcdf. Roo be. Fan wo suu ah daŋ beǎbe. Tǎtǎl ah beǎbe ka faa bǎ pǎsǎh kpee ya. Bǎ ah beǎ ǎo bai faani. Jeertǎ ahe: Zyeǎbe.

Abîmé, détérioré, gâté, endommagé, délabré, déperi.

Beǎbe, beǎni: jf. Rooni. Dǎb gak beǎ bǎ, beǎ yeǎbe, beǎ fahlui fan jonni. Mo beǎ suu ǎo ka. Fan mai mo ka pǎsǎh yao be, ka

bebbe. Dəb ah zwan yimmi, zwan təpəə, beβ tətəl ah be. Fabea ma dii ne beβ wol ka pəsāh ya. Dəb ma bai lai wel beβ wel ahe. Jeertə ahe: zyeβ, ɬai.

Abîmer, détruire, dévaster, ruiner, délabrer, détériorer, endommager, gêter, déperir.

Bedəəri, besdaari: ɖ. zzk. Za mundaŋ joŋra yeβ ne ko pəlli. Fan mai dəb moo dəə ga tə mai mo lee bo təkolle. Dəb mo lee fan be, a 'yah bedəəri ga ɣŋ. Mo dəə bedəəri ya be, a faa lee ah ka dəə bedəəri ya. Fan ma dəə ga tə fan lee yea pə'nyahre, a wuu zahzyilli.

Cadeau, supplément.

Bed, bet: βmcd.f. βmsβ. Gai, syak ahe, vaŋno. Yaŋ dəb ah lal beɖ (bet). Ka 'yah ŋgaβ ya cee suu ah bo beɖ (bet).

Bien éloigné.

Bee: jf. Mo ɛe bee, βtv yo.

Attirer l'attention, conseiller.

Bee tə ɓal tə fanne: zmmf. Lwaa fanne. Me bee tə ɓal təl ah taa ya. Dəb ah ka bee tə ɓal tə fan a, təgbana faa, ka soβ fan a, mo lwaa be a ɓaŋ sə.

Chance, trouvé sans attente.

Bee tə ɓalle: jf. Zyak fahlii Masəŋ, joŋ ɓəbe'. Dəb mo bee tə ɓal tə fahlii Masəŋ mo zyeβ ɓə ah ya be, a ciŋ lee ahe. Dəb gak bee tə ɓal ne ɓə faa no ta. Dəb ah ka kee derewol pəsāh ya, a bee tə ɓal ɣŋ pəlli.

Se tromper, buter, se heurter, pécher.

Bee tə ɓalle: jf. v. I tə ɓalle. I ɓal ge wo fanne. Dəb mo bee tə ɓal be, mo leere, wala mo waa leere. Dəb bee tə ɓal tə təsalle, kpuu. Pp: Bea. Me bea tə ɓal fahlii ne gin be pəlli. Kal daŋ ah za bea tə ɓal pə cokfuu pəlli. Rəə a beara təɓal pəlli.

Buter, se heurter, trébucher, chanceler, broncher.

Bee (ber) jolle: jf. Ge pəpāare. Kpuu ah a bee (ber) jol pəlli. El manyeeki laŋ a bee (ber) jolle. Yaŋ Masəŋ gak beera (berra) jol pəpāa no ta.

Pousser, ramifier, se multiplier, se répandre.

Beegee: d. Mo ãe berŋgyaŋ, bŧv yo.

Dichrostachys glomerata.

Beekāhe, menderyo: d. Goo. Beekāh (menderyo) mo lee be a ruŋ pəsyēe. Beekāh pəgbāhe. Za dīi ne beekāh mor jur bee ma bal kāh 6o. Za kə Ləere dīira ne 6yaŋ kāhe ta. Za kə Torrock dīira ne menderyo. Za mundaŋ maki ah laŋ a dīira ne kamsarak, wala kamtara; dīi ah a pə cok camcam naiko. Zan pəlli ka rera beekāh (menderyo) ya.

Piment.

Beeni: jf. Cuŋni, weeni, geeni. Bee ne guu. Pəpāa be, za faa: bea. Mo bee sok 6o ne? Ũwəə manyeeki ah beera zah 6o. Fan bee me 6o balle mor ah me ge dai fahfalle.

Trouer, piquer.

Beere: d. Kpuu mai za mo zye6 ka 6aŋ syemme. Kan bee təsolle, wala lak pə jolle.

Brancard.

Beere: d. Pəga6be. Bə mai mo syee ne fahlīi ah mo zye6 6o, mo ka yea mor za daŋ ya. Fan mai za mo ka gak lwaa daŋ ya 6e, ka 6ə ah ne beere. Ka lwaa fan sāh wo goŋ 6e, 6ə ah ne beere, ka hai ya. *Complicué, spécial.*

Beere, zwah watəcoo: d. Fyāhe. Fyāh bal goo, bal kāh mai mo yea ma lal be6 (6et). Bee kāh (zwah watəcoo) pəyakke. Kāh mo tə dahra ki 6e, a cwəəra ki ne bee 6əəra. Mo joŋ yella ne bee kāhe (zwah watəcoo), a cuŋ də66i.

Ergot, épéron du coq, cheville.

Bee, ber: jf. 'Nəə ge lalle, mēe ge lalle, tə6 ge lalle. Cwak, wala ber ne kahe. Mo bee mər ge lal ne fāa. Mo bee (ber) magoodəwəkri ge lal ne balle.

Jetter, éloigner, écarter.

Behlle: jf. Beeni, be66e, 6ərre. Mo behl yakwii ne jol ka a cwah jol nyi mo. Fan ma6e' ah daŋ də6 ka 6aŋ ne jol a, də6 behl, be6, wala 6ər ne fanne. Mo behl (be6) təkāa ne fāa ge lalle, a loŋ mo. *Eloigner, éjecter.*

Belbelle, ngelngelle: 6mcd.f. Welwelle, yaryarre. We mai ẽe cok belbelle (ngelngelle, yaryarre). Za cuu we mai mo ẽe cokki, mo jon fan p̄yakke, ka p̄ t̄ajok ya. Jeert̄a ahe: Mb̄ārĩi, P̄t̄at̄āre, p̄t̄agw̄ii.

Eveiller.

Belem, belem belem, b̄alem, b̄alem b̄alem: 6mckd.f. Biñ biñ, ber̄ee ber̄ee. Fan manyeere, so ḡar 6o ḡarri. Dii ah wo cok camcam. B̄alem b̄alem (belem belem). Nyi nyi me t̄aḡar ah belem (b̄alem) nai sye. Ma gwii ah r̄ak wee p̄anyee ber̄ee ber̄ee.

Petit petit, morceau.

Belle: d̄. Bel t̄aj ne cok com r̄aj ma suñni ñhaa dai cok com jemma t̄at̄al vañno. Bel lañne, bel lii. Fahfal ah 6e, k̄asyii suñ ginni. T̄asoo me kaa bel p̄alli me n̄on̄am gwari ya. Ne kaa bel, za faa 6̄a ḡñ camcam p̄alli: jak bai, wala faa 6̄a, s̄a samme.

Soirée, veillée (entre 19h et 20h, 20h et 22h).

Beo: 6mcd.f. B̄ottu, biñ. Fan mai mo zoo 6o, so a p̄elañne. Fan baa me jol kan t̄at̄al 6o beo. Fan ah mo ka 6eo ya 6e, a yea p̄'manne, wala p̄ 'ahe.

Un peu, peu.

Beo 6eo: 6mckd.f. Yaryarre, belbelle. Wel ah ẽe cok 6eo 6eo (belbel). Jeert̄a ahe: D̄abok, rwaa.

Eveill̄e.

Ber̄ee ber̄ee, belem belem: 6mckd.f. Mo ẽe b̄alem b̄alem, belem belem, 6tv yo.

Petit petit.

Ber̄ngyañ, 6eegee: d̄. Kpuu. Ber̄ngyañ (6eegee) ne waa. Kpuu ah p̄yakke, a p̄af̄ai. Za cenra k̄endañne, k̄arkp̄ah ne ko mor yak ah ne nahm ahe. Za Torrock diira ne 6eegee. Za k̄a L̄a diira ne ber̄ngyañ.

Arbuste (acacia ehrenbergiana).

Berre, beeni: jf. Bəl pəpāare. Ber (bee) jol ge lalle. Kpuu gak ber sok, wala jol pəpāare. Kpuu manyeeki ah ber jol pəlli, ma ki ah laŋ ka ber a. Kpuu dabonooje ka ber jol a. Sor mo pə cok masāh be, a bee (ber) wee pəlli. Kpuu mo ber ya be, a zoo zoo.

Ramifier, se multiplier, pousser, se répandre.

Berzahe: jf. Faa bə pəsyakke, faa bə yee syak ne ko, swaa bə. Za berra zah mor welle, mor fanne. Pasyak yea ma ne berzah ko to. Yesu faa nyi za syee mor ah mo berra zah ka.

Se lamenter, se plaindre, supplier, se désoler, déplorer.

Be': bmcdf. Ka pəsāh ya. Oho, a gak yea ne dii ma byaŋ ki ne ki gwari: bə be', dəb be', faʒe'. Dəb be' ka joŋ fan masāh ya. Jeertə ahe: jiŋ, sāhe.

Méchant, mauvais, laid, vilain, reprehensible, désobéissant.

Be': d. Zwāhe. Dəb ah zyii ya, joŋ (doŋ) be' bo. Mo joŋ be' wo za ki ka. Be', wala cokbe'. Cokbe' mo wo dəb be, dəb ah kyeʒ ka mumuŋni, təgbana: gəryo, zahciiri, suŋnwāh maʒe'. Amma dəb ka gak muŋ be' ma na zwāh ya. Be' ah cuu pə fan joŋ dəb ah daŋ. Jeertə ahe: 'Nyahre, sāhe, jiŋ.

Mauvais, méchanceté, méchant, laideur.

Be'be', bee bee: bmsb. Pəlli. Koŋ i me bə be'be'. Com coo bə tə'nah be'be' (bee bee). Dəb ah faa bə be'be' (beebee), me zyii zah ah ko vaŋno ya.

Beaucoup, trop, longuement.

Be'sa be'sa: bmsb. Pəlli, be'be'. Bam i me tə fahlīi be'sa be'sa (beesa beesa). Me kyāh bə nyee wol ah be'sa be'sa.

Beaucoup.

Biddi: bmcdf. Pəlli, gəb, bit. Fōo sum pə jol biʒ rək ge zahe. Me də təm kəə nāa biddi. Jeertə ahe: biŋ, nje.

Plein, rempli.

Biiri: d. ptgzp. Bə ma cuu fan za pāare. Bal biiri, jol biiri. We woo fan biiri, yaŋ bii kēne? Bii cuu pāa za ta. Me ga wo bii comki ba. Dəb ah syee tə bii be ne?

Votre, vos.

Bil: ɓmckd.f. Pelli, mbaɲmbaɲ. Fabea ii ɓo ɲɲ bil. Təɲjwə tai ɓo woki bil.

Nombreux, beaucoup.

Billi: d. Tətəɲ mor wel ɓər mam ɲhaa byaɲ ahe. ɲwə təɲra mor bil ne syemme, manyeeki ah tɔɓra təsə pelli. We mo ɓər mah ah ba ɓe, ka mah ah ne billi. Woi ma kan wor pəfuu, mo gbə bil ɓe, za dii bil ah ne bil kahe. Bil təɲni, waa (swah) pə'manne, mawin byaɲ welle. Bil ɲwə joɲ fii 7, 8, 9, koo 10 ta. Bə faa ɓo a ne billi tɔgbana faa, goɲga ye ka daɲ ya, wala a ne ɓə ki ɲɲ.

Grossesse, foetus, mensonge.

Billi, hilli, yilli: jf. Byak fan ne fan ki, woo ge lalle. Mo bil (hil, yil) wala ɓyak zahfah ne kpoo (kuu). Mo bil cok matəgələɓ ge lal ne fanne.

Ouvrir et caller avec qqc, soutenir, tenir.

Bim: ɓmckd.f. Kədəɓ, pelli, pəpāare. Me dam yaɲ ah ɓim, 'yah faa me ge yaɲ ah ɓal (zahləɲ) pəpāare, me lwaa ko ya.

Plusieur fois, nombreux.

Bo: d. ptgd. Jol ɓo pəluuri. Yaɲ ɓo kēne? Fan ɓo yo, wala fan ma ɓo yo. Bo cuu dəɓ vaɲno sə ta. Me ga wo ɓo ba. Bə ah tə ɓo.

Ton, ta, tes.

Bo: ɓmsɓ. Mo kaa ɓo kēne? Ge ɓo no yaɲ. Uu ɓo tə fahlɪi, kaa ɓo səɲ. Bo a joɲ yeɓ təki vaɲno ne ɓe: Ge ɓe, ge ɓo.

Exprime un état.

Boɓokki, pənikki: ɓmckd.f. Pə'nyahre. Mo laɲ sum ɓokɓok. Madə ne pāa yeara pə zah ɓokɓok. Za faa: Pənik ɓokɓok ta. Jeertə ahe pə 'wahe.

Fin, farineux, succulent, onctueux.

Boɓo, sətətət, gaagaa, bakkəkə: ɓmcd.f. 'Wa, bai faa ɓə, bai gai suu. Mo kaa ɓoɓo (sətətət, gaagaa, bakkəkə). Mo syee ɓoɓo. Dəɓ ah ka joɲ fan haihai ya, dəɓ tə 'wa yo. Jeertə ahe: Kərkər, haihai. *Silencieusement.*

Bokbokki, beebyakke: ɓmckd.f. Pəgwahe, pənyeere, pəcwǽere.
Bə ah ciŋ bə tə bokbok (beebyak) be. Fāa ka gŋ pelli ya, a
bokbokki (beebyakke). Jeertə ahe: Pəbǽere.

En miettes.

Boklum: ɓmcd.f. Gərləŋ, gərmi. Cēe fan təkɪ boklum. Sor byaŋ
tətəl ɓo boklum. Jeertə ahe: Pə'wahe, woyai.

Rond.

Bolle, bulli: d. Faɓalle (nəə) cokki. Bol (ɓul) ye goŋ faɓal cok
daŋ. Wor ɓol kal maɓol ne 'man be. Wor ɓol ne kǎhmme
(kəɾǎhmme), maɓol (maɓul) ka ne kǎhm ya. Nahnən ɓol pəsyēe
pelli. Bol ren nəə to to. A gban fan ne ɓyaŋ bə. Bol (ɓul) pə tasyii
pelli, a ren gal zana.

Lion.

Boŋni: ɓmckd.f. Kwahlle, rolle, surri, sǎh. Dəɓ ma bai joŋ fan
'nyah suu dəɓɓi. Joŋ təgwii ne zana, wala kəə zana. Korro pə
boŋni, a swan ga səŋ ne faswaa daŋ. Dəfuu ma boŋ ah no pelli.
Dəɓ ma boŋ a joŋ fan comki na dəɓ be', na dəɓ joŋ bə syakke, dəɓ
kəə zana.

Mauvaise habitude.

Boŋni: jf. Urri. Fer fan joŋni. A cuu dəɓ mai mo yea tə joŋ fan
mai ɓaa ya. Mo boŋko ɓo dii nai ne? Wel ah boŋ ɓo zəzǽə no cam.
We mo tə joŋ fan pəswur be, ka wel ah boŋ be. A nyiŋ suu ah ne
bə ɓea to. Za gak faa wel ma bai laa sok boŋ ɓo pelli.

Avoir une mauvaise habitude.

Boo: jf. Byaŋ mə fan ma ɓoo pəpǽare. Kǎh ɓoo pǎa ɓo gwa. Fan
ma kwak bər tə sər ne juu daŋ ɓoora pǽare. Pǎa mo joŋ zah'nan
nje be, a syeer ciŋ weere.

Pondre, ovulation.

Boo: jf. Təŋ mor fanne. Bam mo təŋ syii be, za faa, bam ɓoo be.
Kwaa mo təŋ dǽə be, za faa kwaa ɓoo zah be. Pətǎa za ɓoora zah
fakpǎhpəə mafuu də ko renra ba. A ləŋra ra kal tə ren ah be, syem
camcam gabra, bə ah dūu gal o.

Commencer, debuter.

Boo ge səŋ: jf. Sor ge səŋ, rwaŋ ge səŋ. Gbə dəə boo ge səŋ. Syem boo ko ge səŋ. Mo boo tətəl ge səŋ. Jeertə ahe: baŋ tətəl ge səŋ.

Faire coucher.

Boo suu: jf. zmmf. Ge cok fanne. Mo boo suu ge ēe ko dā. Me boo suu dāraŋ ge wol ahe. Me boo suu təgbana me tə kyeɓ fanne. *Aller à.*

Boo suu: ɓmcd.f. Baŋ suu pə'manne, ŋwoo ɓo ŋwoo, tah suu ɓo. Wel ah boo suu ɓo, 'yah faa: A ne suu pəsāhe.

Grossir, grandir.

Boo zahyee: jf. zmmf. Faa ɓəbea nyi dəɓ ne dii ɓeɓ gin təl ahe. Pam, wala mam boo zah yee ɓo nyi ko. Dəɓ faa: boo zah ɓo nyi ko no ta. Pah ah boo zah ɓo nyi ko. Dəɓ ma boo zah faa ɓə nyi wel ah ne yee comki. Zahyee cuu faa ɓə nyi dəɓ ne yee. Jeertə ahe: faa ɓə fii ēere.

Envouter, jeter le sort sur qqn, maudire.

Boo (ɓəə) tamme, ɓoo (ɓəə) worre: d. Kuu (kpɒu). Kpuu ɓoo (ɓəə) a pəyak pelli. Boo a camcam sai (3). **1 Boo.** Pəcwəəre, yea mor fāa, za ka ren lee ah ya. **2. Boo tamme.** A lee na təkoluɓki (dakoluɓki), a ren pə zah pə'nyahre. **3. Boo worre.** A lee na ma kəpel ko ta, amma lee ah pə nahmme, a ne səəre. Zahwii ɓoo syee wii pəsāhe.

Gardenia sokotensis, gardenia teruufolia.

Boobii zahe: ɓmsɓ. zmmf. Kal swahe, nīi dəɓ ne ɓə. Kal zan ne ɓə faa zahe, joŋ fanne. We mai ka laa zah ya, ka laa sok ya, ɓoobii zah ɓe ɓe. Kyēm mai za maswah mo nīira za matətəəre ka ɓoora biizah za matətəə ɓe.

Fermer la bouche à qqn, dépasser.

Booni: jf. Ge pelle, joŋ pə'manne. Fan ah daŋ boo ge pelle. Sor mo zyee pəsāh ya ɓe, ka ɓoo ya. Sorfāa ɓoo pelli.

S'accroître, Avancer, progresser, se développer, se multiplier.

Booni: jf. 'Nəə. Boo cuu fan vaŋno. Baa cuu fan pəpāare. Boo ne təsalle, baa ne təsalle. Wee boora təl ɓo nyi ki. Mo ɓoo loo ne kəndaŋne.

Blessor, lancer.

Booni: jf. Wol fanne. Me ɓoo kāh ɓo, ɓoo dāə ɓo ta, me ne fan rai daŋ yaŋ ɓe.

Garder, elever.

Booni: jf. Maa fan ge wo suu. Boo mbəro, ɓoo yerri. dəɓ ah ɓoo mbəro pəfāi. Boo cuu vaŋo, baa cuu pəpāare. Boo mbəro vaŋno, baa mbəro pəpāare. Jeertə ahe: Wəə mbəro.

S'habiller, se couvrir.

Booni: jf. Woŋki, sɔɓɓe. Me sɔɓ ɓoo ɓe. Boo ka woŋki ne sɔɓ ya. Mo sɔɓ ɓoo ɓe. Me sɔɓ ɓə ah ɓoo ɓe. Sɔɓ ɓə ah ɓoo ya 'wa.

Abandonner.

Booni: jf. Dahɓ fanne, zyeɓ fanne. Boo bāi fanne, ɓoo fal yaŋ. Me ga ɓoo fal ɓə ah faɗa, 'yah faa: me ga jin swaa ɓə ah faɗa (kpə).

Kyaŋ ɓə mai a təkine makəpelle, amma mor ɓə ah camcam.

Additionner, ajouter, augmenter.

Booni: jf. Syel ge lalle. Boo mbəro. Dəɓ tə ɓoo mbəro ka kaŋne.

Pəṭāa za ɓoora suu mbəro madan ka kaŋ zyimmi. Za gak ɓoo mbəro, wala mbəro ma danne. Dəɓ ka tə kwan yeɓ ah zəzḏə yao.

Me ɓoo mbəro ɓo ka kaŋ zyim ne ko.

Etaler.

Boosyenne: jf. Boo masyenne. Kyeɓ dəɓ ma kiŋ yinni, wala gwah berre ne fāa syenne.

Divin qui cherche le voleur avec tiges d'herbe "Syenne".

Boo, ɓo: d. Mo ēe ɓə, ɓtv yo.

Parole.

Borno, ɓorlom: d. Səɓalle. Səɓal mai mo zyeɓ ne wak masāh ahe.

Soulier en peau.

Boroŋ: ɓmcd.f. Pənyiq.

Mince.

Boroo: ɓmckd.f. Pəɗəkki, pəgaɓɓe, rii ɓo rii, ɓə tə syeɓɓe. Lak ah pəɗək ɓoroo. Dəɓ ga pə paŋ bii malii ne tətəl ɓoroo. Jeertə ahe: Kpakporo, gwari.

Loin, caché, profond.

Boroo: ɓmsɓ. Syiksyikki, kpikki. Lak solai cwaa jol ɓe ɓoroo. Kəlaɓ cwaa jol ah ɓoroo. ɓoroo cuu fan mai dəɓ mo ka lwaa kpee yao, muŋ lii ɓe.

Perdu, caché, profond, intime.

Boroo ɓoroo: ɓmcd.f. Bəlem ɓəlem, pətəgbēmme. Sor ah ɓoroo ɓoroo ka pənik ya. Muŋta mo tə woo sər ɓe, ma tə ɓoro ɓoroo yea gŋ. ɓoroo ɓoroo cuu fan maluu tə nje nje, cuu fan ma 'wah ta. Jeertə ahe: Pənikki, ɓokɓokki.

granulé.

Borwad ɓorwad: ɓmcd.f. Mo ẽe ɓoro ɓoroo, ɓtv yo.

granulé.

Bosāhe, oosāhe: d. Təsāhe, bəmtəəri. Fa saa zahmərrii, wel ah saa ɓosāh (oosāh, təsāh) ɓo pəpāi (pəfāi).

Caleçon.

Bulli, bolle: d. Mo ẽe bolle, ɓtv yo

Lion.

Bulummi: d. Mo ẽe ɓəlummi, ɓtv yo.

Tambour des danses des jeunes filles.

Burdi: d. zzk Fa fuŋni. Suu ah fuŋ ɓurdi.

Parfum.

Buuni: jf. I ge səŋ, dəə ge səŋ, 'mər ge səŋ. Me ga ɓuu mənno. Təbaakām ɓuu ge səŋ pəlli. Zyak mo kuu ɓe, lee kpoo ɓuu ge səŋ. Nah ah ɓuu vər ɓe. Za mo soɓ cok fan ɓe, za faa: ɓuura ɓe, za ɓuura kah ah kal bel.

Faire tomber les grains, quitter.

Buu: ɓmsɓ. Bə ma ɓyaŋ ne fan joŋ ahe. Cii fanne. Me laa cii ah ɓuu.

Bruit des grains qui tombent.

Buuru: ɗ. ptvzp. Fan mai ru ne tɔki, yaŋ buuru. Kal ge ɓo sər buuru. Pa buu no yaŋ. A cuu za faa ɓə sə ta. Ru laa ne sok buuru. Mo syee ge tɔ buu dɔ. Bə ah tɔ buuru. Ma buu ru zyii ya.
Notre, nos (exclusif).

Buururu: ɓmcd.f. Boroo boroo. Ka pərwāh ya. Təker (təkee) ah coo ɓo buururu. Fan rwaa ɓo wo suu buururu. Jeertə ahe: Pənikki, pərwāhe. Buururu cuu fan ma pāa ta. A pəcoo zahki buururu. Kwaa rɔɔ ɓo buururu.
Rugueux, granule, égale.

Bwak: jf. Saaŋ dɔɓɓi. Mo ge ya ɓe, ɓwak ɓe, wala saaŋ me ɗii. Bə ah təl ahe, ɓwak zune?
Cela ou ça regarde.

Bwak ɓwak: ɓmsɓ. Haihai. Me tɔ dɔɓ ah ya ge ɓwak ɓwakke. Dɔɓ ah bai tətəlli, a joŋ fan ɓwak ɓwak. Jeertə ahe: Ne tətəlli, ne morrɔi.
En désordre, sans résonnement.

Bwak gwii: ɗ. Kpəkpah tərilli. Goo ah jur goo karot. Suu ah pənyinj na ɓwak gwii. Goo ah byaŋ tətəl ɓarwoi ɓarwoi (gərɓəŋ gərɓəŋ).
Herbe.

Bwak gwii, kpəkpāa gwii: ɗ. Bal gwii. Cok ɓal gwii ma nyinj. Bwak faɓea ɗaŋ pənyinj. “ciŋ ɓwak we gwii wul ɓo”, coŋ ɓo biŋ nai sə.
Pied de chèvre.

Bwakkam, ɓwakkuu: ɓmsɓ. Gwari, pal. Syinj ɓaŋ kəṽəl ne pel ɓwakkam, (ɓwakkuu).
Brusquement, à l'improviste.

Bwakke: ɓmsɓ. Mo ɛe ɓakke, gwari, hai, ɓtv yo.
Inconnu, imprévu, tout à coup.

Bwakke: ɗ. Kpuu mai za mo zyeɓ pəcɔo, pərwāhe, ka ɗuu mbəro ne ko tɔ kpuu maki ah mo zyeɓ ɓo pərwāh ta. Za matāa zyeɓra ɓwak ne cok gban jol ah ɗaŋ. Bwak mor ka ɗuu mbəro pərwāhe, ka byāh tandi ta.
Bâton pour adoucir un tissu.

Bwakke: d. Fan wo suu yo. Cok bal ma tə gəə rwõm ne zahsoḃ balle. Cok mai woiŋ ah mo pəə ɓo lalle. Bwak za ki yea pənyin, mə za ki pəgoŋne. Bwak faɓea manyeeki ah ryō ryō.

Jambes, pattes.

Bwakkəkə: ɓmsɓ. Pelli, pə'manne, ne swahe. Tətəl səə, wala syii me ɓwakkəkə. A fēe ye joŋ ko ne? əə zah ɓo ɓwakkəkə.

Etourdissement.

Byah, dyah, 'wyah: ɓmckd.f. Taŋraŋ, ryakryak. Ka pəmuŋ ya, dəḃ kwan ne pel ɓyah (dyah). Tə'nahko, com pəə ɓo ɓyah (dyah). Wel ah jur mam ɓo ɓyah ('wyah, dyah).

Exactement.

Byak ɓyak: ɓmckd.f. Pelli, pəwah kəraŋraŋ. Kpuu mai zoo ɓo ɓyak ɓyak (kəraŋraŋ) ga səŋ. Dabonoje giŋ ga səŋ ɓyak ɓyak (kəraŋraŋ, kəraŋraŋ).

Haut, grand.

Byakke, ɓilli: jf. Hil (yil) fanne. Mo ɓyak zahfah ge lalle, cok ləə pelli. Kpuu mai moo hao ɓo mo ɓyak ne kpuu ki. Tətəl tal mo dər ge səŋ gələḃ ɓe, za ɓyak ga səŋ ne kpuu.

Tenir, soutenir, tendre.

Byaklo: ɓmsɓ. Ka pəsāh ya. Dəḃ ge uu ɓyaklo. Uu ɓyak suu ah ge lalle. Dəḃ gak ɓyak suu ka dāh tənyeere. Byaklo, cuu ne kahe.

Se mettre de côté.

Byaŋ: d. Mo ēe kyaŋ, ɓtv yo.

La voix.

Byaŋ ɓə: jf. Faa ɓə ne kyaŋ ga səŋ.

Crier.

Byaŋ ki: jf. Zyaŋ ki, tai tətəlli. Me gak ɓyaŋ ki ne ki ya. Ge ɓyak ne me təə. Bə ɓəə ɓyaŋ ki ɓo. Byaŋra ki ɓo ne fan joŋni. Yaŋ ɓəə ɓyaŋ ki ɓo, a gwari wo ki.

Coincider, correspondre, être conforme, concorder.

Byaŋni: jf. Faa ɓə ga səŋ ne swahe, ne kyaŋlii. Dəḃ ɓyaŋ ɓə ne fan syenne didii ne galle. Mo ɓyaŋ ɓə ga səŋ kāk (kāh). Watəcoo

ɓyaŋ ne zahmor'nanne. Dəb ah ɓyaŋ pelli, a laa suu ah pelli (pəyəkki).

Barrir, beugler, hennir, meugler, braire, chant du coq, criailler

ɓyaŋ, pyaŋ: ɓmcd.f. Dam fanne ('nahm) fanne, joŋ fan ka mo yea pəwahe. Mo 'nahm sal ge lal ɓyaŋ (pyaŋ).

Tirer, allonger.

ɓyaŋgyaŋ: ɓmcd.f. Pənyin, ne suu nyin. Dəb ah ne suu ɓyaŋgyaŋ. Syem gak joŋ dəb yea ɓyaŋgyaŋ.

Mince.

ɓə: d. Kpak dəbɓi, fan joŋ dəbɓi. ɓə ah yea naiko. ɓə mə ah cam. ɓə morsəə ɓəə yo. ɓə dəb cuu kal ah mo kaa ɓo ta.

Chose abstraite, affaire, sujet, nature, naturel.

ɓə ɓeare: d. Faɓe', ɓəɓe'. ɓəɓea tə joŋ zəzəə pelli wo sərri.

Pl. le mal, vice.

ɓə faani, ɓo faani: d. ɓə mai kyaŋ mo hanne, cii ɓə. Me laa ɓəfaa ah gin o. Za gak tan dəb ne kyaŋ ɓəfaa (ɓofaa) ahe. ɓə (ɓo) mai za mo zyeɓ ɓo ka faa tə gəə ki, kəsɣil ki. ɓəfaa (ɓofaa) no camcam gwa, ko sai ka na faa təgəə ki tə'nahko.

Parole.

ɓə fii, fiii: d. ɓə mai dəb mo zyeɓ fii ma gŋ pəpāare. Pāa fii pə cok tə vaŋno. ɓə ma cuu fii no. Fēe? dīi? dāne? kēne? Mo 'yah fēene? A no jol ah ba ne?

Question, demande.

ɓə iŋni: d. ɓə mai za moo nyiŋra, moo syeera mor ahe. ɓə iŋ camcam pelli, za syeera mor ah təgbana ɓə ah mo təŋ ɓo. ɓə iŋ daŋ ka gak əə dəb ya, sai mai mo uu ɓo tə yeɓ yesu.

Foi, croyance.

ɓə keeni: d. ɓə mai dəb mo faa ga lalle. ɓə faani. ɓə mai mo ŋwəə ɓo ka kee ga lalle. Dəb ah kee ɓə pelli. Mo kee ɓə ŋwəə ah dəb mo laa ɗao. ɓə kee fanne: vaŋno, gwa, sai.... ŋhaa ga pelle.

Lecture, déconte.

Bə kikiŋ: d. Bə mai mo tə 'yah faa ah kpak mo ka faa gin lal wat ya, mo faa bə ah pə riini, wala ne bə lilii. Za ki a faara bə ne bə kikiŋ pəlli.

Proverbe, dicton.

Bə syakke: bmsb. Bə ma joŋ dəb syesyakke. Dəb ah ne bə syak pəzah pəlli.

Rigolot, amusement.

Bəbarlai, təbarlai, barlai: d. Juu. Juu ah zwan bii ne suŋni. Mo tə zoo bə, fan joŋ ah zoo cee dəbbi, nəə zahzyil nyi dəbbi. Dii ah jur bə ne fan joŋ ahe, wala yee ahe.

Cailles.

Bəbe': d. Fabe'. Bə mai mo waa ya, mo ka pəsāh ya. Bəbe' cuu fan joŋ mai daŋ mo ka pəsāh ya. Me joŋ bəbe' fēe bə wo bə ne? *Infidélité, iniquité.*

Bəcuuni: d. Bə mai mo cuu wo man ka na tə bə əə mana. Bəcuu mai wo za ne fahlī camcam. Bə ma faa ne cuu mor ah ga lal ka za mo laara. Bəcuu ah pəsāhe. Bəcuu ah tə makēne?

Enseignement, catéchèse.

Bəfaani: d. Bəfaa no wo dəb ne? Bəfaa mo kəka bə, na ge pelle. Oho, bəfaa no.

Parole.

Bəfooni: d. Bə mai mo ge bər dəb, wala tətəl dəbbi. Bəfoo maʔe' a nyah dəbbi, a in dəb ta. Me nənəm ya ne bəfooni (bəfooni). Mo tə ga joŋ fan bə, mo foo bə ah də.

Idée, opinion, pensée, avis, soucis.

Bəfuu, bəfuu: d. Bə mai mo ka baa ya, mai za mo laa taa ya, mo kwo taa ya ba. Za laara pə'nyah ne bəfuu (bəfuu) pəlli. Bəfuu (bəfuu) kəka pə dunia ya. Bə matāa gak ge ciŋ bəfuu. Jeertə: Bətāa.

Nouveaute, nouvelle parole.

Bəgaʔbe: d. Gaʔbe, beʔbe, fakke, bone. Bai kal tə jam. Salle, koŋne, syemme daŋ bəgaʔ yo. Mo kyeʔ bəgaʔ lwaa me ne ka. jeertə ahe: Jam, bə'nyahre.

Danger, problème, difficulté.

B̂ai, b̂ai b̂ai: ɓmsɓ, ɓmckd.f. Mo ẽe b̂ai, b̂ai b̂ai, ɓtv yo.

Large ouverture.

B̂al: ɓmsɓ. Kpoŋ. Gee ɗuu juu me b̂al. Za ɗuu juura ki b̂alb̂al. Juu me b̂al kal ne ɗuu kp̂əkp̂ə.

Bruit de ce qu'on a culbutté.

B̂al: ɗ. T̂əcoŋ fanne. B̂al zahwii, b̂al t̂əm vaa fanne. D̂əɓ mo ŋgoŋ jolle, wala ɓalle ɓe, a gak syee ne b̂al ah no. Me 'yah b̂al ah no.

Morceau, reste.

B̂alai b̂alai, b̂alai b̂alai: ɓmsɓ, ɓmckd.f. T̂əkolle, gakkakke. D̂əɓ ah ɓaŋ fan ki ya, a ne jol kol b̂alai b̂alai (b̂alai b̂alai). Za mai t̂ət̂əl ɓ̂əə mo ka njaŋ yao, syeera ne suu kol b̂alai b̂alai (b̂alai b̂alai).

B̂alai b̂alai (b̂alai b̂alai) cuu bai gaɓ ta. D̂əə gaɓ me ne gan a, syee pel ɓe b̂alai b̂alai (b̂alai b̂alai).

Sans: problème, hésitation, broncher.

B̂alaini, ɓolai: ɗ. B̂ə mai mo ŋŵəə kan ɓo ka syee mor ahe. B̂alai cuu mo joŋ maino, mo joŋ fan manyee ka. B̂alai Masəŋ ma t̂ə jemma vaŋno, manyee ki ah no ta. B̂alai cuu mo i wul (hul) ka, mo 'yah ĵək ɓo t̂əgbana mo 'yah suu ɓo. Za wo ŝər ne ɓolai ɓ̂əə camcam. D̂əɓ mo ẑəə t̂ə ɓolai ɓe, a lwaa kiita. B̂alai mo ŋŵəə ɓe mo syee mor ahe.

Commandement, loi, règle, ordre, coutume, tradition.

B̂alao: jf. Mo ẽe ɓalao, ɓtv yo.

Détacher, libérer, enlever.

B̂alli: jf. B̂alli cuu joŋ fan camcam p̂əp̂əare. **1. B̂alli.** B̂ə fanne, woŋ k̂əsyil fanne. Mo ɓ̂əl t̂əwaa k̂əsyil gwa. Me ɓ̂əl k̂əsyil ah ɓe.

2. B̂alli. D̂əə fanne, gwol fanne. Me ɗ̂əə maŋgo gwa. D̂əɓ ɗ̂əə fan manyeere, amma ɗ̂əɓ ɓ̂əl fan maluuri. **3. B̂alli.** D̂əə fan gin wo ki ge lalle, me ɓ̂əl kwaa ɓo gwa. Sol ɗaŋ ɓ̂əl ɓe. Fan mai ɗ̂əɓ mo gak ɓ̂alli: kwaare, sol ciiri, ŋĥəəre, sol ɗaŋne, t̂əwaaare. **4. B̂alli.** T̂ət̂əŋ nah fan mo ciŋni. Nah fan ɓ̂əl zahv̂oo (zahb̂oo) ge lal ɓe. Sorre, swaa, əə ɗaŋ mo t̂ə ciŋra ɓe, a ɓ̂əl zahv̂oo ge lalle.

Partager ou couper en morceaux, morceler, germer.

Bəlo, bəlaɔ: ʙmsʙ. Gwari, bai gabbe, nai sə. Baŋ ne pel bəloa (bəlo). Dəb ah faa bə bəlo bəlo (bəlaɔ bəlaɔ).

Rapidement.

Bəlyan: ʙmsʙ. ʙmcd.f. Mo ɛe dəlyan, ʙtv yo.

Ratisser large.

Bələm bələm: ʙmckd.f. Boroo boroo, buururu. Bii ah ka pəsāh ya gbah bo bələm bələm. Bələm bələm cuu fan təgərri.

Granulé, petit petit.

Bələm, belem: ʙmcd.f. Biŋ, bəri bəri. Ka pelli ya coŋ bo bələm nai sə. Coŋ bo bələm bələm (belem belem) gwa. Bələm bələm cuu fan təgəər manyeere, koo maluuri.

Petit petit.

Bəm: ʙmcd.f. Zahki, jurki bo, tədə'. Dəb ah taira ge təki bəm. Ara zahki bəm.

Semblable.

Bəmmi: ɖ. Sər ma tə gəbgəb. Zyak mo tə kuu be, bəm nəəni, zoo ga səŋ. Masəŋ joŋ dəfuu ne bəm sərrɪ.

Poussière.

Bəŋjoŋ: ʙmckd.f. Pəcɔo, bəl. Bəŋjoŋ cuu fan mai mo yea pəwahe (wahlle), mo ŋgoŋ ge lal mo so soɓ tə coŋ ah mo ka pəwah yo. Mo ɛe dəb tə bəŋjoŋ də! syɛar o.

Court, rabougris.

Bənyeere: ɖ. Bəbeare. Bə ma faa ne balle, kpāhe, ne zahzyil syenni. Dəb ah tə kyāh bənyee ga ne ko. Jeertə ahe: Faa bə 'nyahre.

Murmure, grogne.

Bəraa bəraa: ʙmcd.f. Mo ɛe gəlaŋ gəlaŋ, garara (gərara), bəraa bəraa, ʙtv yo.

Non serré, un à un.

Bər: ɖ. Pəzyilli, kəzyilli. A bər yaŋ, a bər lakre. Bər, cuu cok fanne. Bər ah pəlaŋne, bər ah ne 'nahmme. Jeertə ahe: Fal fanne, kəlalle, kah ahe.

Dans, dedans, interieur.

Ɓər: ɓmsɓ. Pə'manne. Cii in fan mai dɔɓ mo laani. I ne kɔndaŋ ɓər. Zah ŋgɔə ah cee ge pel ɓər. Dɔɓ ah cwāh suu ɓər.

Bruits de bâton.

Ɓər: ɓmcd.f. Mo ɛe gəɓ, ɓtv yo.

Plein, rempli.

Ɓər (cokki): jf. Zyeɓ cok 'wahe. Me tɔ ɓər cok ruu sorre, əə. Dɔɓ in tɔɓər tɔŋ mor 'wah ne ko. Me ɓər cok ga pelle.

Défricher.

Ɓəram: d. Mo ɛe syeere, ɓtv yo.

Puce, punaise.

Ɓərɓalle: d. Dɔɓ mo tɔ syee ɓe, a kan ɓərɓal tɔ sərri. Waa coŋ ɓərɓal nyi me, me ka gak syel gwari ya.

Plante de pied.

Ɓərɓe': ɓmckd.f. Dɔɓ ɓərɓe' ka nyi fan ah nyi zan ki ya. Dɔɓ mai a pə ɓərɓe'.

Etre cruel, très méchant.

Ɓərgāh, zahkoŋne: ɓmcd.f. Ɓər mai farel mo ka gŋ ya, zah re farel a. Pəpəə zahkoŋne (ɓərgāh) jok dɔɓ gwari. Səə syiŋ ne ɓərgāh (zahkoŋne) ka pəsāh ya, a joŋ dɔɓɓi.

Ventre vide, à jeun.

Ɓərjolle, zyiijolle: d. Mo ɛe lamjolle, pəlamjolle.

Paume de la main.

Ɓərjuuni: d. Syemme. Syem ɓər juu no camcam. Ɓər juu ma kolle, ɓər juu ma ne syimmi. Dɔɓ mo re farel maɓear ah, wala nəə sɔo ɓe, ɓər juu dɔɓɓi. Ɓər tɔŋ ne syen mo, mo ge nīi (mīi) mər zəə zəə, mo laa gaɓ ta. Mai syem ɓər juu yo.

Diarrhée, dysenterie.

Ɓərki ɓərki: ɓmsɓ. Zahləŋni, falki falki, joŋni so joŋ ga gŋ pəki pəki. Bə ah joŋ ɓərki ɓərki ɓe. Syem ah tɔ gin ɓərki ɓərki.

Succèsif, un après l'autre.

Ɓərnjuŋ, ɓərgəm: d. Macɔo, pəlaŋne, ɓəl. Mo ɓaŋ ɓərnjuŋ kpui mai gee me ne sa.

Court, reste.

Bərri: d. Cok ma pəzyil fan ma ne cee, mai farel moo ga gɲ. Masəənyin, manjoklii, zyiiri təkine bal (bul) daŋ a yeara bərri, wala pə cii bərri.

Ventre, entrailles, intérieur, dans, au dedans.

Bərzagne: b̄mcd.f. Bər fuu ga lal pə'man ne tə'yakke. Dəb mo re mombai syik tai ne ma kəkəə be, bər zaŋ dəb ah ne suɲni. Bər mo zaŋ dəb be, a kəə dəb ah 'nyah mərrīi (fea tə'yakke), syēa ŋgāarīi. *Constipation, constipé.*

Bəswaani, bəgaḅbe: b̄mcd.f. Gaḅ mai dəb mo zyay ne ko, so mo nyi gaḅ nyi pə suu ahe, ka lwaa bə swaa be. Bə mabe' daŋ a ge nyi dəb ne bəswaani.

Angoisse.

Bəsyakke: d. Bə kyēmmē, 'nāa nən̄ni. Bəsyak ne fahlii camcam. A gak joŋ dəb syesyakke, ḅaŋ kpāhe. Bəsyak təkī vaŋno ne bə kolle, bə kəəre. Me tə joŋ bəsyak ga ne mo təkolle.

Amusement.

Bətāa, ḅotāa: d. Bə mai mo ḅaa be, mo nən̄ be. Za ka tə joŋ yeḅ ne bə ah yao. Bətāa ye mo tə faani. Bətāa in wulli. Jeertə ahe: Bəfuu.

Ancienne parole.

Bəvərko: d. Tədii məlaŋ goŋ Ləə patə sai ah yo. Patə sai məlaŋ Goŋ Daba ma kəpel dīi naiko Bəvərko.

Nom donne a la 3e fille du chef.

Bəə: jf. Joŋ pə'manne. Madəə be bəə be. Nəə ma bebyaŋ daŋ a bəəra pəlli. Gwii mo bəə pəlli be, ka gak syee pəsāh ya. Macer faḅal mo bəə pəlli ya be, ka wuu (won) ya ta.

Grossir.

Bəə: jf. Yer, wala cee suu. Cel i mo ḅo, mo ge bəə, wala ḅoo suu kah wii ḅao. Mo kaa nən̄ com suu mo bəə mo bel dā. Cok bəə be dāb gak ga lal o. Gwahl mo ge be, ka cok bəə be. Dəfuu daŋ laara suu bəə pə'nyahre. Suu dəb mo bəə ya be, dəb yea na syemme, dəb yea pətətəəre.

Chauffer, se chauffer.

Ḑæḑḑæ: ḑmckd.f. ḑmsḑ. ȨgaȨ ȨgaȨ, zahki. Wee ah joȨra ḑḑblii, wala giȨra ḑo zahki ḑæḑḑæ. Tæ syeera ga mor ki ḑæḑḑæ.
Semblable, ensemble.

Ḑære: ḑ. Zæ tæ ḑæ lai kanki ne ḑæ lai 'yahe. Ḑære, cuu fan ne fahlīi camcam naiko: **1. Ḑære.** Faḑe' mai ḑæwor ne madæwin moo joȨra kæsyil ki bai kanki. Ḑæwor soḑ mawin ahe, madæwin laȨ soḑ wor ahe. Za ki joȨra yeḑ ḑæ pæ muȨni, za ki laȨ joȨra za ḑaȨ tanni. **2. Ḑære.** Tæbanna ne woi mo tæra ki kæpel bai kanki ḑe, ka zyakra ḑæ lai kanki ḑe, ka joȨra ḑæ ḑo. We tæ Ȩwæ ḑo yaȨ, mælaȨ laȨ tæ za wæ ḑo yaȨ, ḑæ ah ḑeḑ ḑe, yeḑ ḑæ yo. **3. Ḑære.** Ḑæ foo ḑḑ mo yea tæ Ȩwæ to, wala mo joȨ fan ḑaȨ ne 'yah Ȩwæ ḑe, ka ḑæ ma joȨ pæ zahzyil o. **4. Ḑære.** Za mai mo sobra MasæȨ ḑoo, moo 'yakra satan, tæ joȨra ḑære. 'yah MasæȨ ka wo ḑæer a, tægbana 'yah ḑæwor mo ka yea wo mawin ah ya, 'yah mawin laȨ mo ka yea wo wor a. **5. Ḑære.** Ḑḑ mo joȨ ḑæ pælli, wala pæpæa ḑe, ka ḑḑ ah patækoi yo, nai ne madæwin ta, ka matækoi yo.
Adultère, impudicité, impureté.

Ḑære: ḑ. Fan wo suu faḑalle. Ḑæ, gwii, ne pærri ḑaȨ ra ne ḑære. Won ḑæ a ciȨ giȨ pæ ḑære. Madæ fee ḑe.
Pis, ou mamelle des animaux.

Ḑæ, ḑḑo: ḑ. Kpuu. Ḑæ ka zwaa (giȨ) pæsāȨ kpee ya, a yea gwāȨrūi gwāȨrūi (gwāȨciȨ gwāȨciȨ). Kpuu ḑæ pæyakke. A ḑan wii pæsāȨ, a pah zah fan pæsāȨ ta. Za kæ Torrock ḑiira ne ḑḑo. Za kæ Lære ḑiira ne ḑæ.
Arbre.

Ḑæ, ḑæra, ḑære: ḑmcfḑ.f. Bal ḑæra, jol ḑæra (ḑære), ḑæ ḑæra. Laara ne sok ḑæra. Fan ḑæ yo. Za ki faara ne fan ḑære. We soḑ ge jol ḑæra (ḑære).
Leur, leurs.

Ḑæ, ḑo: ḑ. Cii kyaȨ. Ḑæ mo pæ ge lal ya ḑe, a yea ḑærri. Ḑæ mo pæ pæ zah ḑḑ ḑe, mo laani, mo tanne. Ḑḑ gak zyii ḑæ (ḑo) zah ḑḑ ne ḑæ ta. Ḑæ syæ fan o. Ḑḑ faa ḑæ (ḑo), foo ḑæ, joȨ (ḑoȨ) ḑæ (ḑo).
Chose abstraite, affaire, sujet.

Bonne nouvelle.

C

C: d. Patə nai (4) syel masyin fanɲwəə zah Mundaɲ. Dəb mo tə dii be, tə'yak pəə təgəə syel ge lalle. Bə məə ga kyaɲ: **c.**

4èm lettre d'alphabet moundang.

Cāarīi cāarīi, cyāhrīi cyāhrīi: ɓmckd.f. Kərna kərna, bəri bəri.

Bə mai dəb mo ka faa ge lal wat ya. Me 'yah dəb mo ge ne bə cāarīi cāarīi (cyāhrīi cyāhrīi ya. Me zyak cok ne kiɲ dəətāa cāarīi cāarīi. Cāarīi, a cuu fabal mai mo ɲwoo bo, so mo saɓ bo ta. Dəə saɓ bo cāarīi.

En rond, tourner en rond.

Cāarīi, cyāhrīi: ɓmcd.f. Tərləɲ, tərɲgən, kurlək, kpərləm. Yaɲ tal yea cāarīi (cyāhrīi), tətəl ah laɲ cāarīi (cyāhrīi) ta. Yaɲ mai mo ka ne nyah nai ya daɲ a yea cāarīi (cyāhrīi).

Circulaire, circonférence, rond.

Cāarīi, cyāhrīi: d. Yək woiɲ fanne, kəverre, ka pəwah ya, ka gərləɲ ya, a cāarīi (cyāhrīi). Za pəlli təra kaɲ yək cāarīi (kəver) zəzəə yao. Za dii cāarīi malii ah ne kəɲgərəɲ (kəɲgiɲ).

Natte ronde, circulaire.

Caɓ caɓ: ɓmsɓ. Pə'nyahre. Dəb faa bə caɓcaɓ. Ako jak bə ne me caɓ caɓbe. Fan ma 'nyah daɲ dəb ren pə zah caɓ caɓbe.

Qui sait causer avec la compagnie qui sait animer une conversation.

Cad, cadcadde: ɓmsɓ. Təde', təde' təde'. Bə ah i zah cad (cadcadde). Me ga joɲ bə ah cadcadde. Bə ah i zah cadcad be.

Complètement, entièrement, totalement.

Cah cah: d. zzk. Yella ma ne fahlīi kyeɓ lakre, yella nyiɲ fan jol zan ye ta. Dəb mo myah lak ah pə cok kol be, za faa: ka i cah cah ne be. I cah cah ne lak ah vər be. Kyēm ye na məɲgai ta, amma kyēm masāh ah ye ka. In cah cah a muɲ cok ne fan sāh dəb daɲ.

Sort, hasard.

Cahl: ɓmckd.f. Kəgəraŋ, gai, to. Me kaa ɓo lal cahl. Kəkao, coŋ ɓo vaŋno cahl (kəgəraŋ). Fan mai mo vər mo coŋ ɓo vaŋno sə laŋ, za faa: cahl cahl (kəgəraŋ) ah koiko. Cahl cuu tədə' ta.
Seul.

Cahl: ɓmckd.f. Cēe, cii. Fan mai mo muŋ ɓo ka muŋ ya, mo lal taŋraŋ.
Au dehors, non caché.

Cahl: ɓmsɓ. Njil. Cii fanne. Me swə ne zəə cahl (njil). Me 'nəə zəə, me swə təsol cahl (njil). Fan yak mo taiki ne fan yak ki ɓe, a cii cahl. Fan yak mo taiki ne fan pəə ɓe, a cii cəɓ. Swə sər cəɓ. Tok (cok) ah a cii cəɓcəɓ.
Bruit dur de ce qu'on tape.

Cak fa ki ya, tak ɓə ki ya: zmmf. Bə ma faa pə zah yo. Tak ɓə ki ya, ka ne ɓə ya. Bə malii ah ye ka. Bə ki kəka, mo gyo. Cak (tak) ɓə ki ya, mo gak gan o.
Ça ne fait rien, qu'importe, après tout, de toute manière.

Cak (tak) zah fanne: jf. zmmf. Tan cok (tok) lwaa fanne. Mo cak (tak) zah fan ɓo no ne? Ru cak (tak) zah fan ɓo gwa gwa. We cak zah fan ɓo ka syak ɓii 'wee 'wee.
Acculer, barrer.

Cakcak: ɓmsɓ. Haihai. Dəɓ ah laɓ cok cakcak gak ya. Me kyeɓ ne kəpēe (təkpēe) cakcak me lwaa gur ba.
Tater, tatonner.

Cakka cakka: ɓmsɓ. Zahki zahki. We ge woŋ (waŋ) fan ah cakka cakka.
Egal.

Cakka, cakke, tɔgamma jwəre: d. Kuu (kpuu). Cakka (cakke, tɔgamma jwəre) pəyakke, a jwaa pəlli. A pəswah na ɓerŋgyaŋ (ɓeegee). Za zyeɓ kəbee ne ko. Kuu cakka ka hai zəzəə yao.
Arbre.

Cakke: d. Mo ēe cakka, ɓtv yo.
Arbre.

Cakke, takke: jf. Sobbe, syee ne kahe. Cak (tak) fahlii, cak dæbbi, wala yee zah dæbbi. Mo cak (tak) ko ka. Bam cak me bai ga lwaa mo tæsoo. Me cak (tak) zah gee pæ lakre, na ge cii o.

Empêcher, être empêché, interdire, défendre, coïncider, bloquer, détourner, contourner.

Calcal, cadcad: ɓmckd.f. Tæde' tæde'. Kpuu mai me ce tæsoo kɲ yak calcal (cadcad) ɓe. Bæ ah ɓoo zah ɓe calcal (cadcad). Bæ ah vør cadcad (calcal, tæde' tæde').

Tout.

Cam ahe, cam ɓæ: d. Mo ẽe jeertæ, ɓtv yo.

Contraire, plutôt.

Cam tæ (tælli): jf. Zyii ɓæ ga mor dæɓ ki, ruruu tæ dæbbi, nyiɲ tæ dæbbi. Pah wel cam tæ wel ahe. Tænyee mo lwaa wee patæ vaɲno ɓe, a camra tæ tæl ki. Za gak camra tæ (tæl) ki pæ kiita ta. Me ka ne pa cam tæ tæl a, me vaɲno syak ɓe.

Protéger, défendre.

Camme, cemme: jf. Fer ɓe, ɓeɓ ɓe. Dæɓ ah cam (cem) ɓe. Cok syiɲ gak joɲ dæɓ camme (cemme), za faa: Dæɓ ah cam (cem) ɓe. Sor cam (cem) ciɲ byaklee (bælee) ta. Goo, minni, kpiɲ daɲ gak camra (cemra). Watæcoo mo cam (cem) tæ tæl o ɓe, ka bæ tæ tæl ah tæ pæ o, ka tæ joɲ dælla o.

Muter, différencier.

Camme, cemme: jf. Baɲ kpæhe, bai laa pæ'nyahre. Cam (cem) ki, cam (cem) ne ɓæ tædii, cam (cem) suu.

Gronder, blâmer, reprocher, être mécontent, prendre en main, ou plaider la cause.

Cam, camcam: ɓmckd.f. Paɲpaɲ, kpee, ka tæki ya, woɲ ki ɓo. Fan mai cam (paɲ), ma nyæe laɲ cam (paɲ) ta. Bæ ah cam ne ma ɓe. Fahlii ah camcam. Mo faa bæ camcam pælli. Mo tæ joɲ (doɲ) za camcam (paɲpaɲ) nai mor fæene? Mo doɲ (joɲ) za camcam ka. Myahra (haira, rækra) dul kal camcam (paɲpaɲ) fah yaɲ ɓæra. *Différent, différamment, par hyprocrisie, autrement, inégal, plusieurs.*

Cām, cāmcām: ɓmsɓ. Pəlli, kal tətəl ɓe. Com moo, ɓə ah kǎə me cām. Fan joŋ ah ki me ɓo cāmcām.

Dépassé.

Cāncān, fyānfyān: ɓmsɓ. Cāncān (fyānfyān) cuu cii bərəə mai dǎɓ mo laani, a cuu loɓ zahləŋ pəpāare. Loɓ wel ah ne bərəə cāncān (fyānfyān).

Bruits des chicotes.

Caŋ: ɓmckd.f. Gai, bai dǎɓɓi. Kaa ɓo syak ah caŋ (gai), 'yah faa: Ka ne dǎɓ ki kah zyii ah ya.

Tout seul.

Caŋcaŋ: ɓmckd.f. Pəyak pahl pahl.

Très dur.

Caŋcaŋ, macaŋcaŋ: ɗ. Mo ẽe cecaŋ, ɓtv yo.

Ecurail volant.

Caŋcaŋ, macaŋcaŋ, cecaŋ: ɗ. Kuu (kpuu). Kuu ah ne goo ah daŋ jur (dər) goo ɓaŋne, wala rwāh fāi, a giŋ pə'manne. Zyil kpuu ah pəsyẽe, so a pəyakke.

Erythrina senegalensis.

Caŋne, caŋre: ɗ. Yaŋ jēere. Caŋ jee (dǎə) ga səŋ pəwah (pəwahl) kal sul ɓe, daŋ ka waŋ (woŋ) ki ne zah caŋ ya, cok ǎə ah yo. Mor ah za mundaŋ faara, daŋ faa: « Masəŋ no mgbəŋ laŋ, amma, caŋ mo yea ta ».

Termitière, termites.

Caŋnjeryaŋ, njeryaŋ, lak caŋre (caŋne): ɗ. Lak caŋre (caŋne), fahlii caŋ ma ga səŋ. A caŋnjeryaŋ (njeryaŋ) tɛgbana faa: A ga səŋ pǎdǎkki. Daŋ kal ge pə caŋnjeryaŋ ɓe. Tǎɓər caŋ ye ta, za ki ɗii ne tɛŋzərəŋ.

Trou de termitière.

Caŋryaŋ: ɗ. Derewol Bibel ma in zah gbanzah Matāa ne Mafuu daŋ.

Apocalypse, révélation.

Caŋryaŋ, taŋraŋ: ɓmckd.f. Fan mai mo ka muŋ biŋ dɔ ya. A
kwoŋ caŋraŋ (taŋraŋ). Cuu fan mai nahnən ye mo kwo to.
En face, pleine lumière, découvert.

Caŋ, caŋcaŋ, taŋ, taŋtaŋ: ɓmsɓ. Cii fanne. Bii zyer gin caŋcaŋ
(taŋtaŋ). Cok ah zuu bii caŋcaŋ. Me ɛe ɓe, pɔɔ bii caŋ ya, tɔgba
faa: pɔɔ bii biŋ (mbiŋ) ya.
Egoutement.

Car: ɓmcd.f. Rakrakke, cyɔ. Baa zah dah car. Me rɔk ne zah car
coŋ ge lalle. Jeertɔ ahe: Pɔgilli, kpɔraŋ.
Rempli, plein.

Carr: ɓmsɓ. Njɛah, njar. Cii fanne. Bii dɔ ge lal carr. Dɔ tɔtɔm
(tɔcum) ge lal carr (njar, njɛah). Carr carr cuu fan mai mo dɔu
pɔlli. Bii ah dɔu ga lal carr carr (njɛah). Jeertɔ ahe: Deo deo, ded
ded, det det.
Qualification d'un jet d'eau ou d'un liquide.

Cartɔ: ɓmsɓ. Gwari gwari, ne swahe, ceecee. Tɔtɔl kiŋ me cartɔ
me lee ge sɔŋ. Cartɔ cuu kiŋ ne swah pɔlli.
Qualification de l'effet de vertige, d'éblouissement.

Cat, cat cat: ɓmsɓ. Tɔde' tɔde', bel bel. Me vɔr ɓɔ ah cat, wala
ɓɔ ah i zah cat cat. Dɔɓ ah rii nɔa vɔr cat.
Fini, tout.

Ce: jf. Kanne, zyeɓ cokki. Ru ce cok 'wah mafuu ɓo, tɔgba faa
kan 'wah maki ahe. Me ce cok ge ɓo lal pɔ'manne ka pɔ swaa gɗ.
Se choisir un champ, augmenter la surface.

Cea: jf. pp. Woŋ tɔgɔɔ fanne, sɔɓ dɔɓ ɓoo fahfalle. Pɔɔ ra ga lalle.
Cea cuu fan pɔpɔare; cee cuu fan vaŋno. Cea gwii, cea dɔɔ. Dɔɓ tɔ
cea zah fan ahe. Cea cuu sɔɓ fan ta. Mo cea gwii manyeeki ah ɓaa
ne fahlle. Mo ceara ka ba. Jeertɔ ahe: Tai tɔki.
Pl. de séparer, devancer, classer.

Ceãrõ: d. Tɔdii tɔsolle. Tɔjakre ne tɔdɔre mo tɔŋra ul ɓe, ceãrõ
ye zyii lɔŋ ga zah ɓɔra.
Genre de flûte.

Ceazahe: jf. Wonki. Me pə we daŋ, we joŋ sōo sōo ka ceazah mo yea kəsyil bii ka.

Se séparer, diviser, sectionner.

Cecan, cecan cecan: ɓmckd.f. Pəlli. Təker mai pə jēe cecan cecan.

Beaucoup sucré.

Cecaŋ, ɗaŋtəwaalo: ɗf. Gee. Cecaŋ (ɗaŋtəwaalo) a zwə tə kpuu zwəəni. Cecaŋ (ɗaŋtəwaalo) a swə pə yii kpuu, a ne sēə na ɗaŋ, 'man ah dai ɗaŋ ya. Təl jur təl minni.

Ecureuil volant.

Ceceerēa, ceceryāh: ɓmsɓ. Bət (bat). Ge 'yak ɗə ya wə ceceerēa. Me gbə kāh ɓo jolle, ɗə me wə ceceerēa (ɓaɗ).

Qualification de l'état de celui qui meurt subitement de suite d'un choc, d'une crise.

Cee: ɗf. Dəb ka kwan cee ya, mazwāhsuu. Fan ma gai (laŋ) suu daŋ yea ne cee. Dəb ka gak kwan cee ya, a pəzyil dəbɓi. Cee cuu fan ɓo camcam ne mor ah daŋ: **1. Cee.** Mazwāhsuu. Cee mo wonki ne suu ɓe, wala mo soɓ dəb ɓe, ka suu ma wul o. **2. Cee.** Cee ma ga lii, mai mo ka wun a, ka ɓeɓ ya ta. Derewol Masəŋ ye faa ɓə ah ɓo, cee ah ka yea tə sər nyee ya. **3. Cee.** Zah'nan ma wo sərri, ka tətəl dəb ah səŋ ba. Ka pə wah ya, a pə cōo. Azu ye tə zah'nan cee ah wo sər ne? **4. Cee.** Kal matāa ne mafuu wo sərri, mai Masəŋ mo faa ɓə ahe. Kal cuu ɓə dəb ta. Kal ɓo ma tə zəzəko a ɗəne? **5. Cee.** Cuu dəb ma gban pə ɗerewol (foto) moo jur dəb ah ma ryakryakke. Cee fan maki dəb gak kwanni, koo dəb foo ne tətəlli, (image). Cee cuu fan ma lii ne fan ki ta. **6. Cee.** Cee cuu cok mai com mo ka yea gŋ daŋ ya, com mo kəki ɓe, cee yea ne kəki ta. Cee kpuu no, cee yaŋ, cee ɗəfuu təkine faɓal daŋ nora. Cee fer ne com mo fer ta.

Vie, âme, force vitale, ombre, image.

Cee bərri: jf. zmmf. Fer bə ki, gban bə ki pə zahzyil kal dəbbi, foo bə cam tə dəbbi. Dəb ah ka joŋ fan masāh wo be ya, me cee bər kal ah be ta. Masəŋ kwo dəfuu ka tə laara zah ah ya, cee bər kal bəəra, 'yah faa: Masəŋ fer bə kal bəəra.

Garder la haine, la rancune, intention mauvaise.

Cee sorre: d. Zahsyiŋ mai za Ləə mo joŋra ne syii daŋ yo. Cee sor baŋ ne cok cwaklaŋne. A keera pāa syii Goŋ mo kaa bo tə yaŋ ne ko. Baŋ cee sor a ne bə manyee ki ah gŋ camcam pəgaḅbe, dəb iŋ mo joŋ yella ne bə ahe. Goŋ laŋ ka zyaŋ ne dəb ma baŋ cee sor a, a ge gaḅ təl ahe.

Äme du mil.

Cee yaŋ: d. Cee yaŋ jur woŋguu (mayiyikki) bo, amma, cee yaŋ pəlaŋne.

Petit duc Africain.

Cee (suu): jf. Syel suu, joŋ suu laa pə'nyahre. Me ga cee suu ne daa, ne ləŋni. Mo kpiŋ tə nəm zəə ba, mo soḅ suu mo cee mo ḁao. Me zwə "sāi, wala kafe" be, suu cee me həraŋ!

Tourner sur soi, relaxer.

Ceecee: bmsb. Təram təram. Dəb ah zwə yim bo a syee ceecee. Tətəl kiŋ be ceecee. Mo lwaa ceecee fēe bo ne? Jeertə ahe: Pəswahe, towad towad.

Dandinant, oscillant, titubant.

Cēecēe: bmsb. Bai dalle, tutturum, zah'nan daŋ. Dəb ah a gin wo be cēecēe. Dəb ren farel cēecēe. Me lai ko cēecēe ka laa ya. Jeertə ahe: Dalle, ḁal vaŋno, comki comki.

Fréquemment, régulièrement, toujours, chaque fois, assidu, souvent.

Ceecee, keekee, barŋgeŋgyaŋ: d. Daceere. Ceecee jur (dər) dahsyii bo. Ceecee (keekee, barŋgeŋgyaŋ) zoo ne zahgwahlle. Za ki diira Ceecee ne daceere. Ceecee ka beḅ fan a, a ren fabea manyee ma zoo səŋ na ko. tətəl ah ne nahnən ah daŋ pəluuri.

Libélulle.

Ceegore, teegole, saagwiika: d. Juu. Ceegore (teegole, saagwiika) jur juu ma dii ne təfānfān bo. Dii ah ɓyaŋ ki ne yee ahe, a yeyee ceecee ceegore ceegore. Zah ceegore (teegole) pəwahe, rāa bo rāa. *Petit calao.*

Ceekorre: d. Mo ɛe fahceekorre, fahkorre, ɓtv yo. *Derrière la maison.*

Ceeni: jf. Tāhn (cāhn) ɓe. Zah'nan ceeni, zah'nan tāhn ɓe. Suŋ mo kal ɓe, ka zah'nan cee ɓe. Za faa cok cee ɓe: Cok maɓe' kal ɓe, soɓ cok masāh ah bo. Gwahl cee ɓe, za tə ren fakpāh pəə mafuu o. Jeertə ahe: 'Waa, ka ba, ba, coŋ bo.

Le lever du jour, pointe du jour, apparition du jour.

Ceeni: jf. Cak dəɓɓi, uu nən, uu tə gəə. Dəɓ ɗuu ge cee pel ɓe. Za ki ceera kəndaŋ tə sol syee ne ko. Dəfuu faara: Təcee cee ka cak bammə. Dəɓ ge pəə pel ɓe ne tə ceere. Baara Yesu tə kpuu ceere. Cee cuu fan ma fəə ki. Mo ɓoo ne təcəere, ne wah (wahl) ahe. *Empêcher, interdire, défendre, bloquer, coincer, contourner.*

Ceeni: jf. Ŋgoŋni, soɓɓe, ŋgee, woŋki. Zahləŋ vaŋno ɓe, za faa cee. Zahləŋ pəpāa ɓe, dəɓ faa cea. Mo cee dəɓ vaŋno kal ne ko. Mo cee gwii ɓo fal vaŋno ɓe, cuu yaŋ gwii ɓo vaŋno fahfalle. Dəɓ ah cee zah gwii ah kal ne ɓe. Dəɓ ah cea zah gwii ah ra rək cam. Jeertə ahe: Taiki, suuki, *Ecarter, séparer, soustraire.*

Cēeni: jf. v. Ham ge tək. Dəɓ cēe daagol, faswulli, mbəro. Dəə swə səŋ cēa ɓal ge ɓo mor ɓərri pp. Mo cēe wak ge tək yak ya ba. Cēe cuu kp̄ii fan ta. Pətāa wee maŋwəə cēera tənjojke, wee mawəə cēera rīi təmbilli, wala zahpelle. Wee mai mo saanra tətəlli cēera rīi pə'manne.

Rouler, enrrouler, envelopper, plier, faire des poings, empoigner.

Ceeni, ceere: jf. pp. Jak, ŋgom fanne. Me cee kpuu cokki. Mo cee daa kpuu ge lalle. Mo cee maluu ah rək cam. Təsyin cee mbəro ɓo jol ɓe.

Abattre, couper, ronger.

Ceeraŋ, kooran: ɗ. Sorre. Ceeraŋ (kooraŋ) pəsyēe na zyemĩirĩi. Mawin ah zoo təwaa ceeraŋ (kooraŋ) ɓo.

Genre du mil rouge.

Cēere: jf. Byāh fanne, saan nwāhe, dah ne ɓalle. Me cēe pāa kāh ɓo. Me cēe ɓoram (syēere) tə faswulli. Pāa kāh cēe jol ɓe ɓe. Dəɓ cēe sām (syām) nwāh ne fanne. ɓal velo cēe ɓe, 'yah faa:

Ŋgəŋgəəre. ɓər ah cēe ɓe, ɓal ah cēere.

Ecraser, éclater, presser.

Ceeri: ɗ. Mo ēe wowooro (wowuuro), ɓtv yo.

Aigle piscivore.

Ceetəbəkə, ceetəbəkə, ceetəgbəgbə: ɗ. Cee kpuu mai mo kii nən dəɓ mo kaa gŋ ya. Ceetəbəkə (ceetəbəkə, ceetəgbəgbə) ka rii com nyi dəɓ ma kaa mor ah 'manna ya, com a so cwaa dəɓ ah 'wa.

Arbre qui ne donne pas beaucoup d'ombre.

Ceevəkoi: ɗ. Kpuu ceevəkoi ciŋ fəmme, za pea zah yaŋ, nyi cee pəwokki, dəɓ mo kaa gŋ ɓe, mo ka laa suu nən ur joŋ yeɓ yo.

Vəkoi 'yah moo pəlli, a kaa mə ah gŋ fərai, ciŋ dīi ah sə.

Arbre très ombrageux.

Cee, ceecee, bahdeere: ɗ Kuu (kpuu). Cee dər (jur) kuu gāhpərri. Masəŋ joŋ kuu cee (bahdee) ciŋ ka Yunas mo kaa mor cee ahe.

Nəm cee (ceecee, bahdeere) syiŋ yo.

Ricinus cominus (ricin).

Cēe, cellyaŋ: ɓmckd.f. Cahl, cii, təkol gəgəg, gai, taŋra (taŋraŋ). Cok ah sɔɓ ɓo təkol cēe. Bii ah ka ne 'nahm ya, təkoo kwan mor ah cēe (taŋraŋ). Lwaa cok muŋ ya, a lal cēe (cii).

Découvert, non caché.

Cee, soosəŋ: ɓmcd.f. Kətāako. Nyin kiŋ magwii ah ŋgoŋ ge luma ne ko, pah gwii (pa gii) so jin lee nəə magwii (magii) ah cee. Za gao gera cok kyeɓ nəə lalle, dəɓ maki ah zyak də dəɓ gao maki ah cee (soosəŋ).

De nouveau, même.

Cee, tæcee: d. Suu, 'nahmme. Zah za kə Torrocko. Dəwor mo taiki ne madəwin be, a soḍ cee ge lalle. Cee (tæcee) ah ge ya ba. Cee dəwor ne madəwin moo taiki ye joŋ wel byaŋne.

Sperme, épanchement séminal.

Celcelle: ɓmckd.f. Belbelle, pəyakke. Dəḍ ah coŋ ɓo, ka celcel a, fan ki nəə ɓo wol ge lalle. Sor yak cel be. Tətəl ah ge celcel a ba. Oho, ge celcel be, 'yah faa: ge pəsāh be. Jeertə ahe: Mbāārīi, ndəḅḅok.

Eveillé, mur.

Celeelu, celelu, gəənyīŋ: d. zzk. Vām ma ɓoo gai daŋgai jolle, wala solle. Sooje gaara daŋgai ne celeelu ka mo dīuura ka. Za saara dāə ne celeelu ka mo dāə ka ta. Za maa wo kpāh dāə ga wo kpuu zahsol dāə ta.

Chaine.

Celle: d. Vām yak ma cen (tə) vām ki, cen təsalle. Za cenra təm pər ne celle, za cenra fyāh ɓal pər ne celle.

Burin, ciseau du forgeron.

Celle, ceere, wahlle, solle: jf. Cen pəlwahe, dəḍ mo rək ge pə nāa ma ne wii be, a celle (solle, ceere, wahlle), ka yea pə lwah yao. Won mbāə celle (solle, ceere, wahlle).

Cailler, dissoudre.

Celle, cilli: d. Fan wo suu dəfuu. Fahfalle. Celle (cilli) təŋ gin sāhe ge dai zahwoiŋ cuuri. Cel (cil) tə syee (syen) me, me ka gak syel a. Mo ur səŋ dāə cel (cil) biŋ dāo. Za kan faswaa (faswahl) tə cel (cil) korro.

Dos.

Celle, cilli: d. Zyak ma kuu pəwokki. Ne cel (cil) be, cok yea pəwokki. Cel wuu ne zahgwahl pəlli. Cel wuu cok maki ah pəlli. Jeertə ahe: Cok ləəni (cok cwakke).

Le froid.

Celle, talle : d. Yaŋ rək sorre (swəəre). Za gak cea ɓər cel (tal) camcam gwa, sai koo nai. Cel pəwah kal yaŋ swul be. Cel malii ah dīi ne madam. Cel mbəlai no, cel mbəəri no ta.

Grenier.

Cellyaŋ, taŋraŋ: ɓmcd.f. Zəraŋ, cēe. Ka pə muŋ ya, a kwan cellyaŋ (zəraŋ, cēe). Mo yee ge səŋ cellyaŋ, 'yah faa mo yee ge pə cok mai za mo kwo mo. Cok mai mo ka cellyaŋ ya ɓe, a yea tənjoŋ (təndəŋndəŋ).

Découvert, non caché.

Cem suu: jf. Laŋ suu ne swahe. Dəɓ mo gbə təkaa ɓe, a cem suu gwoi gwoi (goiŋ goiŋ). Syiŋ cem suu ǎə jol ɓe dan ge bii. A cuu kpak mai mo yea muŋ ɓo mo so tən joo gin lal pəzyil fan joŋ no ta.

S'agiter, remuer.

Cemme: jf. Dəɓ ah cem ɓe, tətəl ah ɓeɓɓe. Mo soɓ o, a cem tə suu ah ba, 'yah faa: a ɓaŋ kpāh tə suu ah ba. Sor cem tətəl ɓo cam. Cok (tok) syiŋ joŋ za cem pəlli. Syiŋ cem pə bii. Jeertə ahe: Syilli. *S'enrager, se débattre, s'affoler, frétiller.*

Cen dǎɓɓi: jf. Kyeɓ kiita ne dǎɓ ma joŋ ɓəɓe'. Faa ɓəɓe' tə dǎɓ ye ta. Mo faa ko ɓə ah nai zah cen ɓe yo.

Convoquer qqn. au tribunal.

Cen təngeere: jf. Faa ɓəɓe' dǎɓ wo dǎɓ ki. Za ma cenra təngee kǎə ɓə ur gwari. Wee nyee 'yahra ɓə centəngee ki pəlli, mo zyii ɓə təngee ɓǎə ka. Za ki faara: Tətəngeere.

Accuser faususement, trahir, dénoncer, citer en justice.

Ceni: jf. Ŋgoŋni. Dəɓ ce kpūu ne kəlaɓ ɓoo ge səŋ. Me ce kəndaŋ zahranne. Ce, cuu fan ree zah ga pelle ta. Nwāh ce zah ɓo pə'manne. Bii ce el ɓo 'wah ɓe. Ce ɗulli, ce yee, 'yah faa kal ne yee, tən yee. Tə'nah me ga ce sorre.

Couper, abattre, élaguer, émonder.

Cenne: ɗ. Kuu yo. Cen pəlwahe. Za lah lee ah na emme (eremme), a lee ne zahgwahlle. Za sər ki kǎəra nǎa cenne. Cen ka zyii ɓə fan ma ne wii ya, mo rək ge pə nǎa ma ne wii ɓe, a celle (solle), ka yea pə lwah yao .

Arbre.

Cenne: d. pp. Cen kpuu (kuu), cen sorre. Fahfal cen sor ræk səŋ, za ŋgoŋni. Cok cen (tə) sor ge ɓe. Cen sor sye yeɓ malii yo. Me ga cok ce (tə) markwæəri.

Récolte.

Cenne, syenne: d. Fan pə cii ɓərri. Cen mgbāa ki ɓo ne zyiiri. Cen pəzwakke. Cen mo baa dəɓ ɓe, a joŋ syem ne dəɓɓi. Tə zwəe cen (syen) ge lalle.

Bile, fiel.

Cenni, cen fasyimmi: jf. Faa ɓəɓe' tə dəɓɓi, kyeɓ dəɓ ne kiita. Ge ceko pel goŋe. Mo ce wel pel pam ka. Dəɓ ah ce fan syim ɓo: 'Yah faa joŋ ɓəɓe' ɓo. Jeertə ahe. Faa ɓə sāhe.

Accuser, calomnier, dénigrer, poursuivre en justice.

Cepəəre, təpəəre: jf. Kyik yaŋ wulli. Ləŋ mai za mo dəe ne zah'nan pim ka com zoo ya ba kyik yaŋ wul ne ko, ləŋ ah dəe camcam sai zahləŋ sai ta.

Rite de cérémonie funèbre, enfant posthume.

Cerre, syerre: d. Juu. Syar (cer, syerre) 'yah kaa tə cel korro ne dəe pəlli. Cer (syer) a re fii dəe, zwəe syim ta.

Pique boeufs.

Cettətə: ɓmcd.f. Pə'manne, suttutut, ərcək. Baŋ sor kal ne ko cettətə (suttutut), wala cyō. Sər hal ge səŋ ne ki cettətə (suttutut). Za gak faa cərtə ta. Jeertə ahe: Biŋ biŋ, nje, pəlaŋne.

Plein, bien rempli.

Ciɓciɓ: ɓmsɓ. Pətaŋne. Bam tə ɓo, za tə ruu sor ne ciɓciɓ. Təkoɓ a ne bii zah ciɓciɓ. Iŋwəe duura sor zahsaŋ ciɓciɓ. Ciɓciɓ mai cuu fan mai dəɓ mo laa cii ah pətaŋne. Jeertə ahe: Kahl kahl (pahl pahl).

Bruit du pilon tombant dans le mortier.

Ciciifalle: d. Mo ēe fahfalle, ɓtv yo.

Dos.

Cii: ɓmckd.f. ɓmsɓ. Təkolle, ɓəraŋ, bai yeɓɓe. We dəɓ ŋhoo ka 'yah yeɓ ya, ɓoo ɓo no cii. Gwəe saŋ fāa ɓoo ɓo cii nyēeno, mo ɓaŋ o.

Sans rien faire.

Cii: d. Kyaŋ. Me tə laa cii bii ma weweani. Cii in ah laa ga pədəkki.

Retentissement, son, se repercuter.

Cii cii: bmed.f. Toto, kpēe. Zah fan tə vaŋno (bōono). Mawin ah bem wee ma wəə nyi cii cii. Zah ban ma tə vaŋno gak taira ki cii cii ka faa bə. Mo syen syiŋ maluu cii cii soḃ manyeer ahe.

Mêmes espèces, genres.

Cii tətəlli, kəəni: jf. Gbah jolle. Za cii tətəl dəḃ mai mo zyaŋ ne gaḃ wulli, wala gaḃ maki ah cam.

Consoler.

Ciini: jf. Ciini, cuu joŋ fan camcam ma byaŋ ki ne sərrɪ. Gee sərrɪ, wala əḥ sər gin lalle. Cii sərrɪ a ne fəhlɪ camcam ne yeḃ ahe: **1.**

Cii bii. Gee sər ka lwaa bii. Jeertə ahe: Njək ge gŋ. Cii kpuu: Gee sər ka maa kpuu ga gŋ. Cii vuuri: Gee sərrɪ, cii vuu ka vuu yaŋ ne ko. Cii syiŋrɪi: Gee (’wahl) sər ka kyeḃ syiŋ mor ahe. Me ga cii syiŋ fan zyakke. Za ciira swaa, madəəre, mombai, fan marai za ka kekyeḃ ya, za mgbəmgbai. Cii wulli: Cii sər ka maa, wala kan wul ga gŋ. Ru yea tə cii wulli. **2. Ciini.** Syiŋni, heere, kpərri syel (syil) fanne. Cii syel gwəəre, wala kəlaḃbe tə təsal kpərkpər (ur ur). **3.**

Ciini. Pahk suu, wala fer suu ka ēe cokki (tokki). Mo cii suu ēe cok ne fal də. Dəḃ ah ka gak cii (fer) suu ya, fan syen ko pəlli. **4.**

Cii suu. Laa pə’nyah ne fanne, bai soḃ joŋ fanne. Dəḃ ah cii suu ah ɓo ne yim pəlli, cii suu ah ɓo ne bə tə vərvərri, ka gak soḃ kpee ya. Dəḃ gak cii suu ne yeḃbe, ne bone, ne kal yaŋ to, ne gban syiŋ pee, wala ne ga luma. Dəḃ gak faa: Lim suu ta. **5. Cii əə.** Laŋ əə tə nənɪ, wala laŋ ne kpuu saagne. Za cii əə ŋgəro ŋgəro. Za ka gee sər kyeḃ ga gŋ ya. Cii əə cuu laŋ pə ’wahe. **6. Ciini.** Kəəni, gbəəni. Cii təl gwii mai mo ge ɓo yaŋ pəfuu ka mo dūu ka, ne nyi farel nyi ko pəsāhe.

Enterrer, ensevelir, inhumer, creuser, piocher, écraser, s’habituer, s’adapter, se conformer, observer, habituer.

Ciiri: d. Fan pee ŋwəəre. Za lee cii jol ma vuu ciiri. Zah ban cii camcam pəpāare, yeḃ bəə camcam ta. Cii daŋ vuu ne vuuri, cii vām (bōm) no ta. **1. Ciibii.** Cii mai ŋwəə mo beera bii rək bər ahe.

Ciibii ka mor ka ga cok ki ya, ηwəə ki kanra bər yaŋ, maki ah laŋ kanra zahgǽere. **2. Ciināa (pəsyeeere).** Cii mai ηwəə mo kǽera zah ban nāa daŋ bər ahe. Ciināa ka kaa pə cok tǽ vaŋno ya. **3. Ciisāhe (ciisəŋ).** Cii malii mai ηwəə mo taira yim ma pə cii tǽ wii ga gŋ. Ciisāh (ciisəŋ) gak baŋ yim cii tǽ wii sai syak ahe, za dīi ne ciibii vuuri ta. Za beara bii joŋ vuu ga gŋ. **4. Ciitəwii, wala cii yimmi.** Ciitəwii kal ciibii ne lii bē, dai ciisāh ne 'man a. ηwəə zǽera yim bər ahe. Ciitəwii gak rək wo ki sai mor joŋ yeḅḅe. **5. Ciiwolte.** Cii mai ηwəə mo zoora wol bər ahe. Ciiwol kal ciināa ne 'man bē. **6. Ciisanne.** Cii ma bai suŋ ahe, 'yah faa: Cii mai mo lii ne wii ya ba. Ciisan ka yea pəswah ya, a dah gwari. Dəḅ mo bee bii ne ciisan laŋ a ŋhər gwari. **7. Ciizəŋraŋ.** Cii kan yimmi. Cii ma lii, masāhe, Cii ah a yea səŋ zaŋraŋ.

Marmite, canari, jarre, pour préparer la boule, se laver, y mettre la sauce

Ciiri, maciiri: d. Kuu. Kpuu cii (macii) a pə'manne, goo ah dər (jur) goo kpuu taore, ka pəluu na goo taor a, za gee zyil ah zuu nəm ahe, həə mǽŋgəə ah ta.

Arbre.

Cilli: d. Mo ēe celle, fahfalle, ḅtv yo.

Le dos.

Cilli: d. Mo ēe celle, cok wokki, ḅtv yo.

Le froid.

Cilli: ḅmcd.f. zzk. Gǽḅḅi, pāmme, cyǽ. Me woo tǽkuu baa fan cil. Me rək baa ne zah ah cil. 'Nahm baa ḅo fahlīi sok ah cil (gǽḅ).

Plein.

Cilli, ciiri (ma): d. Kpuu. Goo cil (ciiri) jur (dər) goo foo (poo) ḅo. Cil yea pə cok mai mo pəpǽə biḅ. Cil (ciiri) zoo ga səŋ bərak, za zyeḅ dah tǽ bii ne ko, ka dǽk gwari ya. Cok mai cil mo gŋ dīi ne kahcilli (pəcilli).

Daniellia oliveri.

Cilli, korəŋ: d Fa zwə tǽpəə. Za vuu cil (korəŋ) ne vuuri. Nasara (zafāi) gak zyeḅra ne kpuu, ne fan maki ah cam ta. Cok ma dəə

təpəə ga ɣɪ a pə'man nje, cɔk ma maa ga zah a pənyɪŋ, pəwah (pəwahl) ta. Cilli (korɔŋ) zwə təpəə za ɣɔŋ yea pəwahe (pəwahlle).
Pipe.

Cimcim: ɓmsɓ. Kpə, fada, kahpelle, ramdam. 'Yak pelli də ya ge dai me cimcim. Bə ah i zah ya ge dai cimcim.
Sans tarder, plutôt.

Cimbirim, cəmbərim, təmbirim: ɓmckd.f. Pə'manne, ɣəɓɓi. Fan cɔŋ (toŋ) ɓal ɓo nyi ko baa cimbirim (cəmbərim, təmbirim). Kpuu dəki ɓo pə cɔk ah cimbirim. ɓal ɓal pəluu cimbirim cimbirim. 'Nahm fah sok ɓe cimbirim (təmbərim).
Plein, gonflé, enflé, entièrement, complètement.

Ciɲ: d. Ciɲ cuu dii fan ɓo camcam sai: **1. Ciɲ:** Zahsuɲ nwāh mai dəɓ mo dea mor gaini (gaire). Za dea ciɲ mor nənni, kahfənni, zahpelle (fahpelle). Ciɲ ma ɓər jol no ta, mə ah dəɓ ka dea dea ya, dəɓ byaɲ ne ko. Ciɲ ɓər jol dəfuu daɲ ka jur (dər) ki ya. Za ka tə dea ciɲ zəzəə pelli yo. **2. Ciɲ, waciɲ:** Kɲ lwəə suu. Ciɲ (waciɲ) jur kɲ fooləə ɓo. Ciɲ (waciɲ) byaɲ ne madəmbii, zah ah kyo kyo na guu. Ciɲ (waciɲ) ɣaɓ dəfuu ne faɓal pelli, a joŋra fii vaɲno to, a wukra sə. **3. Ciɲ:** Fan mai mo yea tətəl faɓal manyeeki ahe. Lii faɓal (nəə) daɲ ne ciɲ gwa gwa. Səə səgan ne ciɲ vaɲno to. Faɓal (nəə) ma ciɲ pāa ah no ta, kara sər man a, ciɲ nəə marai pəyakke, a kyo kyo ta. Dahsyii, matəfənni, təkaa daɲ ra ne ciɲ ta, amma, ciɲ ma ɓəə ka pəyak ya. Fan ma ne ciɲ daɲ, a ruura sal ne ciɲ ɓəəra. Goo ne korro kara ne ciɲ ya. A ruura sal, wala a dəhra ki ne syelle, wala ɓalle.
Corne, cicatrice faciale, taon, lignes de la main.

Ciŋ zahmaŋwəəre, ciŋ makamme: jf. Zahmaŋwəəre. Kyēm mai wee manyee moo joŋra ka kor za maluuri. Wee manyee joŋra ne kor vuu yaŋ ne sərri, laŋ summi, kəə nāa ne goo fēene daŋ. A feera gban wel gŋ ta. Zahmaŋwəə (makamme) mə wee ma tə dālla dālla yea tə ciŋra ne swaa. A joŋra kor zaluu kal mə wee manyee be, sər bəə ye yea swaa ma raa ne təmmi (cummi). Swaa mo vər jol bəə be, ka zahmaŋwəə i zah be ta. Za maluu mo ka tə joŋra fan pəsāh na zaluu yao be, ka tə ciŋra zahmaŋwəəre (makamme), kyēm yo.

Jouer en imitant les adultes au foyer, (dans la famille).

Ciŋciŋ: bmsb. Viŋviŋ, haihai, kərəkər, ne swahe. Dəb ah dūu ciŋciŋ. Dəb ah ka zyii syel a, a joŋ fan ciŋciŋ, wala viŋviŋ.

Agir comme un écervélé.

Ciŋcōi: d. Kəə ma joŋ təgwīi ne wee nyeere. Cōi ka ne ciŋ ya, za kəəra wee nyee ne joŋ təgwīi ne ra naiko: Mo ge baŋ ciŋcōi yaŋ dəb ŋhaa ge ne ko, wel ah mo ge dai be, dəb ah so faa nyi ko: fanyēe (fənēe) ge baŋ mgbaŋ mgbaŋ nyee kal ne be, mo dūu ge nyiŋ jol ahe; dəb ah so faa nyi ko: Fanyēe ge baŋ be; Joŋra wel ah ŋhaa gaɓ bat. A koora fan ah koo, dəb ka kwan a. Fahlii haŋ dəb yo. Zaluu baŋ ciŋcōi ne weere.

Affaire devenue difficile, moyen d'éducation.

Ciŋməciŋ : d. Sorre (swəəre). Ciŋməciŋ dər (jur) swə ma dīi ne daopəəre, a zee kəpel kəzyō, a fahfal zyemīrīi.

Mil.

Ciɲni: jf. Ciɲni, cuu joŋ fan camcam ta. **1. Ciɲni:** Pǎə (jur) ge lalle. Sor ciɲ ɓe, fǎa ciɲ ɓe ta. Bam mo tǎ ɓe, nah fan masāh daŋ ciɲni. Fii ciɲ tǎsoo; ciɲ nyee, cuu pǎə ge lal ɓe. Ciɲ cuu pǎə kal ge ne kǎki. Gwii ciɲ kor kāk. Syim ciɲ, zyim pǎə pǎ nwāh ge lalle. **2.**

Ciɲni: Ferre, ge fan ki. Tǎkaa ciɲ mǎəzuwuŋdahbǎlao (mǎəzuwuŋrīi). Masəŋ gak joŋ bii ciɲ syimmi. Ciɲ fan ɓo ne? Me tǎ ya. Ka ciɲ fan ki, a gak no. **3. Ciɲni:** Fer a, na matǎa, pee ne mbaŋ. Dǎɓ mo faa ɓǎ nyi ko laŋ ka laa ya, ciɲ ɓo ne ɓǎ ah kǎraŋ. ɓǎ ah tǎki vaŋno ne ma kǎpel raiko, amma, mor ɓǎ ah cam nje, a cuu ga pelle ga pelle.

Germer, sortir, poindre des végétaux, devenir, poindre des végétaux, grandir.

Cir: jf. pp. Cir, cuu pǎpǎare. Cii, cuu zahləŋ vaŋno sǎ. Cii lakre, cir lakre, zahləŋ pǎpǎare. Me cir kwaa ɓal sul pǎlli (me ruu kwaa ɓal sul pǎlli). Gee cirra lak ɓo yaŋ ɓe pǎlli. Dǎɓ ah cir wee ɓo pǎpǎare, 'yah faa: Wee wuk jol ah cir ge səŋ pǎlli.

Semer, enterrer.

Cirr: ɓmsɓ. Mo ẽe cǎrr, ɓtv yo.

Droit, tout droit.

Cirtǎ, cǎttǎtǎ: ɓmckd.f. Pǎlli. Baŋ sor (swǎə) cirtǎ kal ge luma ne ko. Mo ɓaŋ ne lii ah daŋ cirtǎ (cǎttǎtǎ) ka.

Bien plein.

Cocoo: jf. pp. Cocoo a tǎki vaŋno ne coo. Coo pǎlli, zahləŋ pǎpǎare. Suu ah daŋ cocoo, laŋ ne lii ah daŋ gbik gbik. Sǎr cocoo ne lii ah daŋ.

Trembler, grelotter.

Cocwāhe: jf. Cocwāh tǎki vaŋno ne cwāh fanne. Rǎk fan ga tǎ wii bai rǎk fan ah pǎ ciiri. Za cwāh swaa, syiŋ, nǎə. Fan ma cwāh ahe (ma cocwāh).

Rôtir, griller, brûler.

Cocwāhe: jf. Cocwāh tǎki vaŋno ne cwāh fanne. Joŋ suu ka mo i ge tǎki pǎsāhe. Mo cocwāhe. Fǎi ma cocwāh kal ma tǎ vaŋno ɓe.

Se tourner, se contracter, tordre, tortiller.

Cõi: jf. Laa bə faa pə'nyahre. Baa bii ga pə bə faani. Dəb ah cōi bə pə zah pəlli. Bə cocōi ye ka, gongga yo.

Beaucoup parler.

Cõi: d. Nəə cokki. Cõi jur bəə ʋo. Sok ah pəluu ne wah kal tətəl ah ʋe. Cõi pə yella pəlli, a nənəm pəlli, a ɗuu pəlli ta. Cõi ka ẽə lak swə gɲ ya, a swan mor goo.

Lapin, lièvre.

Cõi: jf. Boo pəlli, luluu. Fan ah ka bər (vər) kpee ya, tə cōi gɲ cōi. Me kwo sor ah pəlli ya, tə cocōi ne? 'Yah faa: Sor luu ko ʋo syiidəhko.

Abonder, abondance.

Cõi, cōi cōi: ʋmsʋ. 'Wahrīi 'wahrīi. Fan tə syen ko, a laɲ suu cōi cōi. Mo joɲ fan cōi cōi ('wahrīi 'wahrīi) ɗii nai ne?

Bouger, gémir, se torturer, se remuer en désordre.

Cokcomme: d. Cok mai mo ɲgoɲ kan ʋo, lerre. Me 'yah mo ge dai me ne cokcom jemma. Cokcom gwa mo pəə ʋe, mo ge ba.

Heure précise, à telle heure.

Cokwakke, tokwakke: d. Cok (tok) mai mo yea kəpel zah bamme. Com coo, wala ləə ne ko pəlli. Cok (tok) ah woɲ ʋo gwa: Cokwaklaɲne, Cokwaklii. A cuu ɗii fii ma ne cok (tok) ah ta.

Chaleur, saison chaude.

Cokwakke, tokwakke: d. Bone, fan syenne, gaʋʋe. Lwaa cokwak ʋo zah'nan mai ko. Dəb mo ge pə ɗaɲgai ʋe, ka mo dan pə cokcaw ʋe. Jeertə ahe: Cok tə syēe, cokwokki.

Souffrance, peine.

Cokwaklaɲne, tokwaklaɲne: d. Mo ẽe fii cokwaklaɲne, tokwaklaɲne, ʋtv yo.

Petite chaleur.

Cokwaklii, tokwaklii: d. Mo ẽe Fii cokwaklii, tokwaklii, ʋtv yo.

Grande chaleur.

Cokfāi, tokpāi: f. Səə comme, səə wii. Zah'nan mo cee be, ka cokfāi (tokpāi) ge be. Dəb gak joŋ yeḅ ne ko bai galle. Cokfāi (tokpāi) cuu cok ma tə zərai, zəraŋ.

Lumière.

Cokfāi, tokpāi: f. Bə mai, wala yeḅ mai mo ka pə cokfuu (tokpuu) ya. Bə ah nəə nən bo zərai. Yeḅ ne bə ma joŋ ne cokfāi (tokpāi) ka yea pə muŋ ya.

En publique, pas en cachette.

Cokfāi, tokpāi: f. Gboŋgboŋ Masəŋ mo ge ne Yesu Kristu. Cokfāi (tokpāi) ma kal cokfāi (tokpāi) daŋ yo.

Grâce.

Cokfuuni, tokbuuni: f. Cok (tok) muŋni. Dəb ah lwaa cokfuu (tokbuu) ya, za baŋ ko pahl. Cokfuu (tokbuu) nən be kəka. Dəb mo tə duu zahpil be, ka lwaa cokfuu (tokbuu) ya, mor kpuu kəka gŋ ya.

Lieu de cachette, ténèbres, obscurité.

Cokfuu, tokpuu: f. Rummi, suŋni. Com kəka, wii kəka, fii ka səŋ ya. Cok mai dəb mo ka kwan cok (tok) ne pəsāh ya. Maki laŋ dəb ka kwan fan gŋ kpee ya.

Ténèbres, obscurité.

Cokfuu, tokpuu: f. Bai tan bə, bai tan goŋga. Za ki pə cokfuu (tokfuu) ba, ka woŋra təgəə bə ya. Cokfuu mai kəə za joŋ fan haihai. Jeertə ahe: Gbər nənni, tan bə.

Méconnaissance, ignorance.

Cokki, tokki: f. Syem ma joŋ ne dəəbəəri. Syem kur zana. Cok gbə ko bo, ka gak syee ya, kur bo tə səri. Za joŋ yeḅ ah ne tə'yak be', kal daŋ ah a joŋra wo ŋwəəre.

Maladie.

Cokki, tokki: f. Kēne daŋ cok (tok) yo. Cokki (tokki), cuu fan mai dəb moo gak joŋ fan gŋ. **1. Cok (tok) kalle**, mai dəb moo kaa gŋ. **2. Cok (tok) yaŋ**, mai dəb mo 'yah vuu yaŋ gŋ, zyeḅ cok (tok) gŋ. **3. Cok (tok) 'wahe**, mai dəb mo kan 'wah gŋ, zyeḅ cok (tok) 'wah gŋ. **4. Cok (tok) pii fanne**, mai dəb mo rək faḅal ka ren wom gŋ. Cok pii fan camcam pəlli. **5. Cok (tok)** ne kēne daŋ:

Zah'nanne, fii, wala syii, mai dəfuu moo joŋra yeḅ ɓəə ne ko. **6. Cok (tok) kalle**, mai bam mo ka tan ne ya, a yea pəyak pahl pahl. Cok (tok) ah woŋ ɓo gŋ pəpāa kpə. **7. Cok (tok) gwahlle**: Mai za mo ren fakpāapəə təkine tai fan ge yaŋ ne ko. Za daŋ laara pə'nyah ne gwahlle, a nyi yeḅ pelli ta. **8. Cok (tok) zahbamme**, mai bam mo təŋ tanne (tənni), yeḅ ruu fan yea ne zahbam pelli, dəḅ gak ruu nah fēene daŋ mo 'yahko. **9. Cok (tok) zalle**, mai za mo joŋ yeḅ ne pelli ye ta. Koo mo ne koŋ laŋ, mo joŋ suu ɓo ne doole, wala ne swahe ka mo lwaa fan ne gwahlle. Cok (tok) marai daŋ a kiŋ ne zah'nanne, fii, syii.

Lieu, endroit, place, temps, période, saison, époque, moment.

Coksəŋ, toksəŋ (toksiŋ): d. Mai mo fahsəŋ. Masəŋ kaa ɓo coksəŋ (toksəŋ, toksiŋ).

Celeste, au ciel.

Coksyəŋ, toksyəŋ: d. Cok (tok) tə 'waa. Cok mai fan ki mo kəka gŋ ya. cok ma tə syaŋ yo. Macoksyəŋ (matoksyəŋ) cuu cok mai dəḅ kəka vaŋno gŋ ya. Za mai syem tətəl mo tə gabra daŋ, a 'yahra cok (tok) matəsyəŋ ahe.

Désert.

Coksyiŋrīi, toksyiŋrīi: d. Cok (tok) mai tə'yak ɓe' mo gŋ. Za foora coksyiŋ yea mor kpuu (kuu) maluuri, tə waa maluuri, mor gəəre. Amma tə'yak ɓe' gak yea cok (tok) daŋ. Dəḅ mai tə'yak ɓe' mo təl ah ciŋ təcemme.

Génies des lieux, mauvais esprits, spirite, spectre, démon, lieu du sacrifice.

Coksyiŋrīi, toksyiŋrīi: d. Fan maɓe'. Dəḅ mai mo waa ya, mai mo jur (dər) dəfuu ya. Nəə mai mo jur nəə ne goŋga ya. Fazwāhe (fasaŋne) mai dəḅ mo ka kwon hai ya, a jur nən za jurri. We mo byaŋ tətəl ah mo reaki reaki (riŋku riŋku), pə'man ɓe, za faa: Coksyiŋ (toksyiŋ) yo.

Diforme, vilain, grotesque.

Cokwii, tokwii: d. Cok (tok) bone. Cok mai Masəŋ mo zyeḅ ʋo mor satan ne zan ahe, cokwii ye pa tə gwa wulli, wul ma ga lii. Jeertə ahe: Cok 'nyahre, cok 'yakke.

Souffrance, chaleur, enfer.

Cokwii, tokwii: jf. Ul wii, zyeḅ wii ka mo də. Za cokwii (tokwii) ka nooni ('nooni), mor syeare. Mo cokwii gərgər ka mo kaa zah ahe.

Allumer ou raviver le feu.

Col ʋə, ʋəŋ ʋo: jf. Təŋ ʋə, təŋ yeḅḅe. Dəḅ col (ʋəŋ) me ge ne ʋə sə. Faa ʋə 'nyah ne me də ya, col (təŋ) me ge ne balle. Me ʋah col (təŋ) yeḅ ya ba.

Commencer, attaquer.

Colle: d. Fan lii fanne. Pətāa za liira, wala woora sorre (swəəre), swaa yenne, summi daŋ ne colle. Za kaŋ col ne fāa syenne, za woora wol ne col ga pə cok mayək ah ne no ta

Corbeille, panier très fin pour transporter les graines et farine.

Com gaisuu: d. Zah'nan zyeḅ suu mor ga luma, joŋ fii.

Samedi.

Com kaldəḅlii: d. Zah'nan mai Dəḅlii mo ʋəŋ kal ge səŋ.

Jeudi.

Com kolle: d. Zah'nan 'yak suu, mor yeḅ kəka.

Mercredi.

Com laadfi: d. Zah'nan mai goŋ, wala komanda moo pera pee dīi zan ka gin pel ʋəəra.

Lundi.

Com zah'nanne: d. Cok mai com moo pəə ginni, wala mo pəə ʋo zəə ba. Mo laa ʋe ne, mo ge dai me ne comzah'nan ʋaa.

Le matin.

Com zyeḅsuu: d. Zah'nan mai za Yahuduen moo zyeḅra suu ʋəə ne mor zah'nan com 'yak ʋəəra. Ma man za iŋni, na zyeḅsuu mor zah'nan com 'yakke, damasyi.

Vendredi.

Com zyiidfi: **ɖ.** Zah'nan gin zyii dɪi pel goŋe, wala komanda.
Mardi.

Com 'yakke: **ɖ.** Damasyi, zah'nan com 'yak yo. Zah'nan mai
Dəblii Yesu mo ur pə wulli. Com 'yak cuu zah'nan vaŋno, wala
rəŋ.

Dimanche, la semaine.

Comki: **ɖ.** Zah'nan maki. Me tə faa nyi mo, ka comki ɓe, mo joŋ
fan na mai kao.

Autre jour.

Comki comki: **ɓmsɓ** Me laa ɓə faa ah comki comki no. A ge wo
ɓe comki comki.

Parfois, qqf, de temps en temps.

Comkwoya, macomkwoya: **ɖ.** Kulli. Kan macomkwoya jur
kultam ryakryakke, wee kəpii gwii renra, a gbəə suu na kul gərwi, wala kul mor fāa.

Li sauvage.

Comkəsyitətəlli, comkəsyiltətəlli: **ɖ.** Com mo pəə ɓe, a syee ge
dai kəsyitətəlli (kəsyiltətəlli), a kal ga dai lilli, a danne.

Zénith, sommet, apogée, midi.

Comlilli: **ɖ.** Com dəŋ sol ɓe, gwari ne dan o. Goŋ 'yah ka za dāŋ
mo gera ne comlilli, wala ne lilli.

Le soir, apres midi.

Comme: **ɖ.** Fan tələə səŋ. Wii malii mo səə cok ge tə sər ne lii ah
dāŋ. Com zooni, a cooni, a danne. Com ge kəsyii tətəlli, hao sol
ɓe. Com mo kəka ɓe, fan ma ne cee dāŋ ka yea ya.

Le soleil.

Comme: **ɖ.** Cokki, zah'nanne. Com ah me lwaa ge dai ya. Com ah
mo ge ɓe, me ga dai ba. Yeɓ ah ka gak joŋ com vaŋno ya. Me laa
ɓə ah comki comki.

Jour.

Cōmme: **ɓmckd.f.** Pə'manne. Mo ɛe ɓe a cōm no ne? Oho, a cōm
no.

Gros, grand.

Comme, macomme: d. Fabeare, a syer ne zahbamme, a pəsyēe, pərwahē, pənikki. Mo pǝə bē, ka zahbam cee bē.

Insecte.

Comper: d. Juu. Comper jur kyaṅsyiirəṅ bō, a pəsyēe, zah ah pəwahē (pəwahllē). Dii ah gee mor bə yee ahe, za ləṅ a faa: Com ge səṅ per bē, com pə'man o.

Pic-gris.

Cōmsa, dənōosa, tǝə: bmsb. Yawa. Cwaa fan o. Fan mai dǝb mo ne 'yah ah pǝlli, mo so lwaa bē, moo faa cōmsa. Me 'yah mo ge ko cōmsa (dənōosa). Bam mo tǝ tǝ'nah cōmsa. Mo wǝə bə swāa mai tǝ bē ge lal cōmsa (dənōosa).

Merci. Souhait de bonheur et de malheur, seulement.

Combiij: d. Soo. Combiij jur (dər) soo ma dīi ne korkəzai bō. Soo ah ka pǝbē' ya, amma dǝb mo 'yaṅ bē, a nīi dǝb loṅni, so tǝfok (tǝfwak) ah laṅ kəka, sai dan bər yaṅ kaa ḡṅ ḡhaa com dan dǝ, mo lab ba.

Serpent.

Coṅni, toṅni: bmed.f. Sobbe, ano. Mo baṅ mai mo coṅ (toṅ) bō ge ne ko. Coṅ (toṅ) gwa koo sai. Me tǝ cuu mai mo coṅni (toṅni). Tǝcoṅ (tǝtoṅ) ah no ne?

Reste.

Coṅni, toṅni: jf. d. Sob bō, ano. Mo coṅ (toṅ) fan ki vaṅno (bōono) ka, woo belbelle. Za daṅ kalra bē, coṅ (toṅ) me bō to o. Bii syee (sǝə) belbelle, coṅ (toṅ) koo biṅ ya. Bə ah coṅ (toṅ) tǝl ahe. Mo baṅ mai mo coṅ (toṅ) bō ge ne ko. Tǝcoṅ (tǝtoṅ) ah no ne?

Rester, reste, excepter, manquer, insuffisant, se relayer.

Coṅsyerre, zahwii zyen ah toṅ bō: bmkcd.f. Təgwii, pasuu, kolle, ləkərri. Dǝb ah coṅsyer bō (zahwii zyen ah toṅ bō), ka faa bə pəsāh ya. Coṅsyer 'yah faa: Mo tǝ cokwii ne syer mor fanne, fan ah mo zyee pəsāh ya, syer mo pee bē, ka coṅsyer bō ka mo zyee pəsāh ba. Coṅsyer ye dǝb mai mo ka wyaṅ wyaṅ ya, mo swaa ya ta. Za kə Torrock faara: “Zahwii zyen ah toṅ bō”.

Un peu fou, un peu dérégulé.

Coŋ, taŋ: ɓmsɓ. Zwahr. Tə sãə zah ah zyər ga səŋ coŋ (taŋ). Bii zah zãa ram zyər ge səŋ coŋcoŋ (taŋtaŋ).

Egout.

Coŋgu coŋgu, toŋgu toŋgu: ɓmsɓ. Pəgaɓɓe. Madəə tam syee coŋgu coŋgu. Dəɓ mo bee bii baa fan a ɓe, a laŋ coŋgu coŋgu (toŋgu toŋgu).

gambadé, sans force, vertige.

Coo: ɓmsɓ. Gbal. Syem ah soɓ ko ya, i ko coo. In zah coo a ga ciŋ ɓeɓ ahe. Mo ge gwari kpee yao, mo goo ŋhoo coo. Coo mai cuu fərai. Ge yaŋ tətəl zah bii coo (fərai).

Jusqu'à la fin.

Cõo: ɓmcd.f. Ndoo, kəkao. Me tə cii lak gee, so cõo ɓe. Madəəgee cõo lak tə suu ahe.

Contracté, comprimé, se retressi.

Coobarkaoli: jf. Tai wee moŋgai təki. Za ma joŋ kyēm (daŋ) moŋgai a coora barkaoli tə yaŋ dəɓ mai mo ka ne wee moŋgai yao, za mo re jol ah vər ɓe.

Jeux.

Cooni: jf. Zyeɓ fan yeɓ ne maa ga mor wii. Coo kpāh, coo gwəəre. Pacwak coo fan yeɓ camcam ne vāmme. Mo coo ɓə mai cwakke cwakke, 'yah faa: Mo faa ɓə pelli.

Fabriquer.

Cooni: jf. Haŋ suu. Com coo ɓo tə'nah pelli. Me kal ɓe, com coo pelli. Com mo ka tə coo ya ɓe, cok yea pəwokki.

Chauffer.

Cooni: jf. Laŋ tə kerre, joŋ təkerre. Mah wee coo taker nyi wee ahe. Ŋwəə coora taker ma mor zaluu ne fahlii camcam. Taker mai coo ɓo reoreo.

Préparer la bouillie.

Cooni: jf. Gbə ge təki, baa, cak fanne, riini. Mo coo zahfah ge gŋ cok pəwokki. Mo coo dɛrewol ɓo ge təki. Jeertə ahe: Gbər ge lalle.

Fermer, boucher, clore, enfermer, couvrir.

Cooni: jf. Ləlaŋ. Ka gak uu ya, a coo geri geri (kər kəri). Suu coo ko pəlli. Bə ah coo suu nyi ru ne lii buu daŋ. Coo celle (cilli), coo ne galle.

Trembler, grelotter.

Cōoni: jf. Tai wo ki. Za cōora ʔo zah yaŋ goŋe. We tai cōo wo ki nai dāne? Za tai cōora (cwāara) ʔo pə cok wulli. We cōo (cwāa) mər ne swahe gak pāə ya. Jeertə ahe: Wahlki.

Se rassembler, se réunir, se contracter.

Cōoni: jf. Uuni, fan ka laŋ ya. Cok cōo ʔo nyanya, 'yah faa: Zyak cōo ʔo mbaŋmbaŋ, ka tə kuu ya.

Calmer.

Cooni, cwāəni: jf. Taa fan ge lalle. Mo coo (cwəə) fan manyeeki ah ge lalle. Za coo (taa) fāa ma cwāə ah soʔ ma wah ahe ka kaŋ kor ne ko.

Ramasser, balayer.

Coo, cōo: ʔmckd.f. Bənjuŋ, ka pəwah ya. Coo (cōo) ah ʔyaŋ ki ʔo ne mo. Coo ah kal tə mə za ki ʔe. Jeertə ahe: Pəwahe, kyak (kwak).

Court, petite taille.

Coroʔ, curak (curok): ʔmckd.f. Təʔe', ciicii. Zah fan tə vaŋno. Mo tai za ma joŋ ʔə mai coroʔ (curak, curok) daŋ ge ne ko. Mo woo fan ma tə vaŋno coroʔ. We tai ʔo pə cok tə vaŋno coroʔ (curak, curok) joŋ fēene? Nyi lak nyi me, so solai vām ye coroʔ (ciicii, curak).

De même genre, espèce.

Corre, colle : jf. Bər, yii dəʔ ne ʔə faa 'nyahre, ne ləŋni. Iŋwəə corra (colra) wee ʔəə ne wəə ʔəəra. Za ma gbanra ʔə yək goŋe, corra goŋ ʔəəra.

Honorer, glorifier.

Corre, təbərri: ʔ. Bərri, səəbanna. Zahban mundaŋ ne təbər (cor) camcam. Cor cuu cok mai mo urra gin gŋ, swah ʔəəra, kacii ʔəəra, fan mai mo 'yahra pəlli.

Chant d'honneur, de gloire.

Corroroo, curruruu, durruruu: bmsb. Pəpāare. Za dǎəra ʔo mor ki, wala zahki corroroo (durruruu, curruruu). A syeera corroroo 'yah faa: A syeera ga ne kǎino ga ne kǎino daŋ.

Emoi.

Cuḅ, tǎḅ: jf. Ge wo dǎḅ, wala fan gwari. Mo cuḅ (tǎḅ) ge ne kahe. Mo cuḅ (tǎḅ) ge kah ah gwari. Dǎḅ gak faa: Fiŋ ge lalle, soḅ cokki.

Approcher, rapprocher, s'écarter.

Cummi, tǝmmi: d. Cum (tǝm) camcam pəpāare. Cum (tǝm) kǎə nǎa, cum vǎh fanne, cum syea. Iŋwǎə tǎəra cum ne mǝnnǎə, ʔao, biivuu (nǎabii). Fan mai daŋ mo gak yea pǝloŋni. Za joŋra cumjǎe (tǝmjǎe) ne tǝnjǝmme.

Sel végétal, savon, sucre.

Cum, kum: bmsb. Fǝo. Maa fan tǎa ge pǝ bii cum. Dǎḅ mo tǎ vǎh fan pǝ bii ʔe, mo maa ga gŋ cumcum (kumkum).

Bruit de l'eau quand on y plonge de linges.

Cuŋki, toŋki: jf. Suuki, taiki. Palai nǎi dǎə ah ge cuŋ (toŋ) ki ne mǝ Pabame. ʔǎ nyee tai cuŋki ʔo pǝgaḅḅe. Mo tai fan moo daŋ cuŋ (suu, toŋ) ge tǎki ŋhoo ko.

Melanger, mettre ensemble.

Cuŋni, toŋni: d. Guu mawah mo kal tǎḅǎ ʔe. Za ma gbanra tal a joŋra yeḅ ne cuŋ (toŋni). Dǎḅ ma lal a cuŋ (toŋ) tal ne cuŋni, dǎḅ ma ʔǎr tal maa suu gŋ gban kpuu ne ko, dǎḅ ma lal 'nam cuŋ gin lal ne suu, a gǝm suu ahe ne kǎ lalle. Mo lwaara guu ah ya ʔe, a zyeḅra cuŋ ne kpuu. Za cuŋ syiŋ maluu jol za ne cuŋ mai mo zyeḅ ʔo mor ahe.

Grosse pince en bois pour enfiler les poissons.

Cuŋni, toŋni: jf. Cuŋni (toŋni) cuu joŋ fan camcam pəpāare. **1.**

Cuŋni (toŋni): Tǝŋni. Amo ye cuŋ (toŋ) me ge ne ʔǎ. Mo fifii dǎ ya mo cuŋ me ge ne ʔǎ sǎ. Nahnǝn cuŋ (toŋ) me ʔo tǎ'nahko, 'yah faa: Nahnǝn tǝŋ syen me ʔo. **2. Cuŋni (toŋni):** Rǎk ge tǎki sǝŋ, kan ga sǝŋ. Iŋwǎə mo tǎ rǎkra sorre, koo ǎ ʔe, mo pǎə zah fan rǎk ah ge lal a ʔe, a cuŋra (toŋra) ga gŋ. Za ka gak cuŋ bii sorre, ǎ ma nyen ah ne swaa cuŋ ya. Za cuŋ wel tǎ ʔǎsahe, kan tǎsolle. **3.**

Cuṇni (toṇni): Rii fanne, nyiṇ ne swahe. Wee nyee cuṇra (toṇra) fan jol ki. Lamamma cuṇ we kāh kal ne vaṇno 6e. **4. Cuṇni (toṇni).** Sāa fanne. Me ga cuṇ (toṇ) mbəro maki ahe. Mo cuṇ yerri bai cuṇ dah gṇ ka. njok mai cuṇ pəsāh pəlli. **5. Cuṇni (toṇni).** v. Beeni. Za cuṇ fan ne zəə, guu, nyahe. Mo syee pəsāhe, waa cuṇ 6al nyi mo. Pəpāa 6e, za faa: Cur. Waa cur 6al nyi ko.

Attaquer qqn. brusquement, supperposer, perforer, percer, trouver, pénétrer dans, poignarder, transpercer, injecter..

Cuṇni, toṇrīi: ɖ. Kpuu. Cuṇ (toṇ) jur (dər) zuṇ ne zyeere, amma ara camcam. Cuṇ gak joṇ kpuu pə'manne, a lee pəlli. Mo ruṇ 6e, a yea pəsyēe kee, a pə jēere. Cuṇ a kəsyil kpuu ma əə koṇne. Məṇginna 'yah lee cuṇ (toṇ) pəlli kal juu daṇ. *Arbre.*

Cur: jf. pp. Cur cuu joṇ fan pəpāare. Mo 6e cuṇni (toṇni), 6tv yo. *Pl. Perforer, percer, trouver, transpercer.*

Cur cur: ɓmsɓ. Pəlli, ne həəre, ne swahe. Nyin dan 6o tə gəə yaṇ, za tə kyefra ko cur cur. *Coulement de liquide (eau, lait).*

Curak: ɓmckd.f. Mo 6e coroɓ, 6tv yo. *De même genre, espèce.*

Curcurri: ɓmsɓ, ɓmckd.f. Turturri, təde' təde'. Ne kal 6e, fāa yak curcurri (turturri). Bam mo so ge gwari ya laṇ, fāa a yak curcurri (turturri). *Brulé par le soleil, le feu.*

Cururu: ɓmcd.f. Pəpāare, ɖururu, suɖɖuɖu. Məmməə gbah loo cururu (ɖururu). Gbaha za ne sal ge pəə ne ko cururu. Mo gom ge zahki cururu (ɖururu) daṇ. *Enfilé nombreux.*

Curwii: ɓmcd.f. Kpərwii, kpərləm, gakgak, bai syiṇ, wala ka pəlli ya. Gee mo tam 6e, tə cel ah yea curwii. Ka ne syiṇ pəlli ya, a curwii. Za gak faa: Curwii curwii ta. Rii ka tətəl ah pəlli ya, a curwii curwii. *Chauve, dépoilé.*

Cut: bmsb. Dahb, 'waa, 'yaŋ, nai sə. Mo urri, mo kaa bo cut nai sə (bai gai suu). Vəəkoɪ 'yah zye kaa pə cok tə vaŋno cut. Mo kaa cut o, me no ganne. Ge kaa pel be cut.

Face à face.

Cut, dud: bmsb. Gwari, dud, partə. Zahzyil nəə me cut (dud). Zahzyil mo nəə dəb cut be, a yea təgbana dəb dəə bo dəəre. Fan mai mo ka pəswah ya be, a dəə cut (dud). Fāa manyeeki ah sǝə ah ka pəswah ya, a loo cut (dud).

Rompre facilement, battement de coeur.

Cuu swāare: jf. Joŋ fan mai mo ka nən joŋ ya. Ge pəsyakke, laa bone. Mo cuu swāa ah kao, soɓ ko boo o. Za faa: Koŋ zah'nan vaŋno kǝə dəb cuu swāare (syakke).

Humilier, déshonorer, outrager, ridiculiser, souffrir, être pauvre.

Cuu tə cuu: jf. Cuu tə cuu ne mor camcam gwa: **1.** Faa bə fan mai mo joŋ bo pəbe' wo za ki: Gaɓbe, bone. Za ki gak faara bə ah ne zah syakke, koo ne zah syēa suu, mai cuu tə cuu tə bəbe' yo. **2.** Faa bə fan sǎh mai za mo kwo bo liilii, wala pǎlli. Bə ma yək ahe, koo bə kaciiri, za cuu tə cuu ne bə ahe, 'yah faa: za jin faa bə ah bər ki bər ki.

Sarcasme, risée, honneur, modèle.

Cuucuu: d. Za sǎhe, tədii za yeɓ goŋ maluu yo. Cok yeɓ bəə mo ge be, ka 'yahra bəbe' mo yea təgəə yaŋ ya. Za sǎh ye ulra zah yaŋ goŋ ne cok ah mo cuu bo. A cii na təsolle. A ulra ne fēene, dəb tə ya, mor ka soɓra za kwan a.

Gens qui font des rites dans la cours du chef (Léré).

Cuuni: jf. Cuuni, faa bə ne fahlɪ camcam ne mor ah daŋ: **1. Cuu fanne:** Kee mor bə fan nyi dəbɓi. Mgɓai mor bə fan mai pa fee ah mo tə ya ba. Joŋ yeɓ ah ne dəb ahe. Cuu kaŋ mbəro, kaŋ korre, daŋ muŋta, cuu lekolle. **2. Cuu bə:** Kee mor bə nyi za ki mai mo laara taa ya, koo mai mo tǝra pəsǎh ya: Cuu bə Masəŋ, bə kal sərri, bə fan joŋni, yeɓbe, yella. **3. Cuu zahe:** Cuu faa zah nyi dəb mai mo ka laa zah ah pətāa ya, wala mo ka laa pəsǎh ya. Cuu faa bə ah ne ŋwəə bə ah daŋ. Dəb cuu kee dǝrewol ne zah ki cam mai mo ŋwəə bo ta. Cuu zah mundaŋ, zah nasara, zah araɓ. **4. Ber**

zahe, cuu zahe. Faa bə mai bone ye mo joŋ mo faani. Fasyen kəə za ki cuu zah ne zan bəəra, bai bəəra, za syiŋ bəəra. Dəb mai mo ka dūu gal kpee ya, ka cuu zah ya. Bə bai cuu zah cuu swah bə, cuu zahzyil yak ta. **5. Cuu nənni:** Joŋ fan ka cuu nyi dəb ki zye ki nən ah bə, mo bə fēene ye daŋ, zye gak joŋ wol ahe. Fasyenne, yebbe daŋ gak cuu nən nyi dəb ta. Fan mai mo laa gaḅ ah bə daŋ ka cuu nən nyi mo bə. **6. Cuu jolle:** Nəə jol vaŋno cuu nyi dəbbi. Mo ka cuu jol nyi dəb mai mo kal mo bə ya. Dəb gak cuu jol tə dəb ka nəə pah ah mor yeb ta. Dəb ma 'man faa nyi dəb malaŋne mo cuu jol nyi zu ne? Za faa: cuu jolle ta, vāh jolle. Mo cuu jol ka na ge re farel o. Jol bə ne 'nahm pəlli, mo cuu jol pəsāhe. Dəb mo 'yah bəbe' ya laŋ a faa: « Me cuu jol bə ne bii bə ». **7. Cuu dəbbi:** Dii tədii dəbbi, nəə dəbbi, faa bə dəbbi. Me ka tə cuu mo ya, me cuu dəb ma kah bə. Mo cuu zuu tэгəə buu ne? Mo dii tədii ahe. **8. Cuu syiŋ fanne**, cuu tǽə juu. Lwəə ge lalle. Za cuu syiŋ cōi, cuu tǽə juu. Wee kāh nyee cuura tǽə mai moo syerra ne ko ge lalle. Mo tə ga cwah juu bə, mo cuu tǽə ah ga lalle. Mo sōo tətəl bə ka pəsāh ya, cuu bə cuu, rīi gŋ 'wa. **9. Cuu syakke:** Laa bone. Dəb gak cuu syak mor fan camcam: Cuu syak solai, syak farelle, syak fan mai daŋ dəb mo 'yahni. Za gak cuu syak nyi ki ta, Mo cuu syak nyi dəfuu, koo fabal ka. Dəb ma cuu syak pəlli, za dii ko ne pa syakke. Za ka yea ne fan daŋ ya, mo cuu syak ah manyeeki ahe. **10. Cuu suu:** Bai muŋ suu. Dəb cuu suu ah gin lal ne bai muŋ suu ahe. Za ma joŋ fan pənyin ka cuura suu bəə ka za mo kwo ya. Dəb gak cuu suu ah ne fan joŋ ahe, bə faa ahe, kal ahe. Fan mai mo tə joŋ ko daŋ tə cuu suu ah sə. **11. Cuu swāare:** Joŋ fan ma ren swāare. Kyeḅ mawin mor bai, kiŋ fan dəbbi, roo mər na wee nyeere, faa bə na dəb mai mo ka ne tətəl a. Za gak cuura swāa ki no ta. **12. Cuu yəkki:** Cuu nyi za ki zye pəyəkki. Dəb gak cuu yək ne fan lwaa ahe, bə faa ahe, ne joŋ fan kal tə mai za mo joŋni. Dəb ma cuu yək cuu zye kal za bə daŋ.

Montrer, enseigner, instruire, expliquer, apprendre à, regretter, se lamenter, se plaindre, se presenter, se montrer, pointer du doigt, indexer qqn, laver les mains, montrer qqn, indiquer, désigner, parler de qqn, déplumer, manquer de, se montrer, devenir malheureux, être confus, se glorifier.

Cuuri: ɓmckd.f. Pəcuuri, pətaɲne, pənikki. Nəə ma tə'nah pə cuu kal ma təsoo ɓe. We mai pəcuuri a ga swaa ne kēne? Təgba faa a ga ge pəyak ne kēne? Fan mo pəcuu ɓe, a jin swaa no (kwaare, ɲhəere, kədare, sorre (swəere), swaa.

Souple, flexible, tendre.

Cuuri, nyāmmē: d. Fāa (pāa) pə bii. Cuu jur mæəzaɲ ɓo. Faɓal 'yahra ren cuu pəlli. Bii mo ge pəlli ɓe, cuu nən pee pəlli ta.

Herbe des marais.

Cuurəɲ: ɓmckd.f. Pəluuri, ɓəəɓəə, ɲgaɲ ɲgaɲ. Fan mai mo yea pəluu zahki, mo ka kal ki ya. Wee ah zahki cuurəɲ. Zah won magwii mai zahki cuurəɲ.

Egal, semblable.

Cwāa: jf. Cōo, pea suu, joɲ suu ne swahe. ɲwəə mo tə byaɲra ɓe, a cwāara suu pəlli. Za ki cwāara (cwōora) suu ne nīi mərrii.

Se tourner, se pousser, se déplacer, tordre.

Cwāa: jf. pp. Cōo, tər ge tēki, tai kaa pə cok tə vaɲno pəpāare. Za cwāara mor cee kpuu zah yaɲ goɲe. Za gak cwāara mor kpuu camcam pə cok tə vaɲno. Za gak cōora mor kpuu tə vaɲno, pə cok tə vaɲno. Cwāa cuu za pəpāa kal cōo ɓe. Jeertə ahe: Syel ge lalle.

Rester beaucoup, s'asseoir.

Cwaa ɓoroo: jf. Kal pə muɲni. Dəɓ ah yea mgbaɲ mgbaɲ nyee o, cwaa ɓoroo kal ɓe. Solai cwaa jol ɓe ɓoroo. Za gak faa təkpiɓ ta.

partir sans faire de bruit.

Cwaani: jf. 'Yah fanne, kan nahnən mor fan ne 'yah gərgər. Zaki cwaara lakre, zaki cwaara kəəre. Cwaa fan joɲ dəɓ nyah pəlli.

Zune daɲ ne fan cwaa ahe. Za gak cwaara ki ka joɲ bai, koo ka dāh ki. Wee nyee cwaara ki ka dāh tənyeere.

Envier, convoiter, désirer, briguer, jalouser.

Cwaani: jf. Leeni, muɲ ɓe, pədək pədək (pədək pədək). Mango ma ruɲ cwaa ge səɲ vaɲno ɓe. Təhal (təyel) cwaa tə ɓe ge səɲ.

Cwaa ɓoroo, cuu fan mai mo muɲ ɓo sə. Solai, baatal, nyahe ne fan manyee ki ah cwaa jol dəɓ ɓoroo. Fan gak cwaa jol dəɓ pə jiiba ɓoroo.

Tomber.

Cwaḅ, cwaḅ cwaḅ: ᠖ms᠖. Njum, zwar zwar, twaḅ twaḅ. Yaṇ ah gbə ᠖o ka pəsāh ya, a zuu cwaḅ cwaḅ (twaḅ twaḅ). Bam mo ee ᠖e, bii zah zāa ram zyer cwaḅ cwaḅ (twaḅ twaḅ).

Bruits de l'eau qui tombe de toit de pailles, de tôle.

Cwāh: ᠖ms᠖. Gbal də. Bə ma faa ne zahzyil ᠖ə᠖ yo. Də᠖ mo faa: Mo ᠖e᠖ pel 'min cwāh ᠖e, ka mo joṇ ko ᠖o pə᠖e' pətāa. Za ki 'yahra ra faṇ val cwāh də.

Expression d'un doute.

Cwāhe: jf. Coḡ ge gṇ mbaṇ. Mo coḡ zah yaṇ ge gṇ. Də᠖ gak cwāh zah bii ma pə fanne, cwāh zah koloba.

Tourner, tordre.

Cwāhe: jf. Oo sal, wala suu ge nən ki. Mo cwāh sal nən ki sai ka mo gbə dəə ne ko ba. Za gak syel fan mai mo cwāh ge ᠖o tə ki ta. Də᠖ gak cwāh zah fan ᠖oo ga cokki: Cwāh, wala rāh zah muṇta, cwāh zah fan mai də᠖ mo ᠖aṇni.

Se tordre, tordre, tortiller.

Cwahlle: d. Njēaram fanne. Zəə, guu, kəṽəlli daṇ ne cwahlle. Cwahl mor cak fan rai ka mo lwaa nəə gwari ka. Waa manyeeki ah laṇ ne cwahlle. Fan ma ne cwahl daṇ a nəə pə suu gin lal pə ga᠖᠖e.

Crochet (lance, flêche).

Cwahni: jf. Cwah cuu mor ᠖ə camcam ne fahlīi ahe: **1. Cwahni.** Fan ma joṇ də᠖ laa syen fanne. Com ne wii cwah də᠖᠖i. Com mo coḡ pəlli ᠖e, a cwah za daṇ. Də᠖ mo juu wii ᠖e, a cwah də᠖ ah ta. Fasyenne, ᠖ə syen zahzyil cwah də᠖ na wii. **2. Cwahni.** Kan fan tə wii ka mo zyee. Za cwah fan tə wii syēe, tə yakwii, ne zāare. Də᠖ cwah nəə, syiṇ, swaa, sorzuwuṇrīi (kahre). Cwah gwii, kāhe, tēgbana faa: Ṽgoṇ gwii, ṇgoṇ kāhe. Za ka faa cwah dəə ya, amma za faa: Ṽgoṇ dəə.

Griller, rotir, brûler.

Cwāi: ᠖ms᠖. Bilbilli. Də᠖ malaṇ roṇ də᠖ malii ge səṇ cwāi. Məə səgwii roṇ fan ga səṇ cwāi ka ren ba.

Saisir ou terrasser fortement.

Cwāi cwāi: ɓmsɓ. Gwāi gwāi. Laŋ suu ne lii ah daŋ. Fan mo syen dɔɓ ɓe, pah ah joŋ fan cwāi cwāi.

Fortement.

Cwakcwakke: ɓmsɓ. ɓmckd.f. Gbɔrgbɔr, kɛrkɛr, kpakpa. Dɔɓ ge joŋ fan cwakcwak kal sɔ. Za ka tan mor ɓɔ dɔɓ ma tɔ cwakcwak (kpakpa) pɛsāh ya. Jeertɔ ahe: 'Wa'wa, ne yella.

Farflu, sans fondement.

Cwakke: ɗ. Yeɓ vāmme, cok coo fanne. Pacwak gak vuu yaŋ mor coo cwakke, a gak joŋ kēne daŋ. Za sɔr ki gbɔra ɓɔ cwak pɛyɛkki, za sɔr ki laŋ syɛara za coo cwakke. Me ga yee syel kɛlaɓ ɓe mor cwak ɗao.

Forge, forgeron..

Cwakke: ɗ. ɓmcd.f. Wii, ne wii, haŋ wii. Dɔɓ mo pɔɔ nɛn com ɓe, mo laa cwak ahe. Dɔɓ mo tɔɓ ge wo wii jak ɓe, mo laa cwak ah ta. Fan mai mo haŋ wii ɓo yea pɛcwakke. Cwak mɔɔ suu dɔfuu no ta. Cel mo tɔwuu ɓe, dɔɓ er bii ma cwakke.

Chaud, chaleur.

Cwakni: jf. Vāh fan pɔ bii. Me ga cwak fan 'nahm ɓe zah bii. Jol ɓo ne vuuri, mo cwak ge pɔ bii.

Laver les habits.

Cwakni: jf. Tɔɓ ge lalle. Mo cwak fan rai ne kah ɗao. Bii mo tɔ laŋ ɓe, a cwak fan mabea daŋ ge zah geere. Dɔɓ mo tɔ yee bii ɓe, bii ah mo ne kpokpoo ɓe, mo cwak sɔlɔ ga sɔŋ.

Dégager, écarter, retrousser.

Cwāncwān, kpwān kpwān: ɓmckd.f. Pɔrwāhe, pɛlli. Fan mai suu ah mo cwāncwān (kpwān kpwān) ɓe, ka yea pɔ 'wah ya, ka yea ne nwāh ya. Mawin mai rwāh yaŋ ɓo pɛsāh cwāncwān. Jeertɔ ahe: Pɔ 'wahe.

Bien lisse.

Cwarcwar: ɓmckd.f. ɓmsɓ. Dəɓ mai mo ka faa ɓə ga pə cok ah ya, wala mo faa ɓə haihai ka dəɓ ah cwarcwar. Za ma faara ɓə cwarcwar no.

Cwei cwei: ɓmckd.f. Gəɓ, kerdam. Mo tə wɔŋ gee ko ge daga ɓaa ko, vər (bər) jol ɓo kpee ya, tə cwei gin pə dah ɓo cwei ne? Za faa: məlaŋ mai cwei cwei, məlaŋ ah pəsyēe cwei cwei ta.

Infini, beauté expectionnelle.

Cwoɓɓe: jf. Bai zyii nyiŋ fan jol dəɓɓi, sɔɓɓe. Zyii nyiŋ gwii jol ɓe ya, cwoɓ nyi me. Za gak cwoɓ fan jol dəɓ ne təkəawāk ta. Mo cwoɓ ne 'yah ne, wala ne kpāh ne?

Refuser.

Cwǎəni: jf. Syee tətəmmi (təcummi). Me ga cwǎə tətəm ɗao. We mai cwǎə tətəm (təcum) ya daga ɓaa ko.

Pisser.

Cwǎəni: jf. Təɓ ge wo dəɓ gwari, dahɓ dəɓɓi, mgbāa dəɓɓi. Gin wo dəɓ ne ɓə gwari gwari. Cwǎə ge wo ɓe ne ɓə ɓeare. Cwǎə cuu tai fan ga tə ki ka mo yea pəcoo, pə laŋne ta. Zah ah cwǎə ge ɓo təkɪ ka gak baŋ ya.

S'approcher davantage, se retressir.

Cwəəni: jf. pp. Tə ne ɓalle, hai tə fanne. I ko ɓoo ge səŋ, so cwəə zahmər ge gŋ. Mo cwəə we ne ɓal ka. Dəɓ mo in ne ɓal pəpāa ɓe, za faa cwəəre. Dəɓ mo in ne ɓal zah vaŋno ɓe, za faa: tə ne ɓalle. Pp: Cwəə ne ɓalle. Juu cwəəra tə kpuu cuŋni.

Se poser, descendre sur, donner des coups de pied.

Cwəəni: jf. Fuuni. Cwəəni cuu fan mai mo yea fuu ɓo, so fuu ah mo ii zah ɓo ta. Suu ah mo fuu ɓo cwəə ɓe ne?, Oho, cwəə ɓe.

Dégonfler.

Cwǎəre: ɓmckd.f. pp. Dəɓ coo, za cwǎəre. Pər coo, pər cwǎəre. Pər cwǎə ka sər man a. Za ki no, ara pəcwǎə ne lii ɓəə daŋ. Cwǎə fāa, cuu fāa ma cwǎə ahe. Cwǎə fāa, cwǎə syenne. Jeertə ahe: Pəwahe, mawahe.

Pl. court, mulet.

Cwǽore: d. Təkaa, pāa kɨ mai mo syer ʋo. Cwǽa yea pə nəə sōo, syiŋ sōo, pə cək mabea mo sōo ʋo. Cwǽa yea tə sər yaŋ ma təgəbɡəb (bəbʋəb) ta. Cwǽa ren fanne, ren dəbʋi. Cwǽa mo joŋ pəluu ʋe a so ciŋ kɨ ka ʋaa pāa ma syak ahe.

Vers, asticot.

Cyāhrīi: ʋmcd.f. Mo ẽe cāārīi, ʋtv yo.

Circulaire, circonférence.

Cyōni: jf. ŋgǽore. Dah ʋe cyō ʋe, ka rək fan o. Yerri cyō ne pel ʋər. Zyim mo ka pəswah ya ʋe, a cyō suu ahe.

Déchirer.

Cyō, temtem: ʋmckd.f. Rakrakke, gəbʋi, wet (wed). Mo bee bii ʋaa zah cii cyō, wala bee bii ne ŋhəə temtem. Me zwəə bii ne ŋhəə cyō (temtem) ki me ya. Bii mo ne dəb tətəl cyō ʋe, ka a pəlli. Me lii sor (swəə) ne tahsah cyō cyō gwa nyi nyi ko.

Plein, à ras bord.

Cəb: ʋmckd.f. Pətaŋne, pəcuuri. Cee (tə) sər ne kpāh cəb. Fan pəə mo taiki ne fan yak ʋe, a cii cəb. Cək (tok) ah a cəbʋəbʋi.

Pas dur, souple.

Cək: ʋmsʋ. Jaŋ. Mo syii zəə ge səŋ cək. Baŋ sor (swə) kan ne col cək.

Bruit qu'on entend en déposant qqc. de dur, et lourd sur le sol.

Cək (cik) tətəlli : jf. Laŋ tətəl ne kəino ne kəino. Me laa ʋə ah me cək (cik) tətəl pəlli. Dəb mo laa ʋə mabe' ah ʋe, dəb cək (cik) tətəlli. Jeertə ahe: Haa tətəlli.

Affirmer ou désapprouver par la tête, hocher ou secouer la tête

Cəkcəkki: ʋmckd.f. To, sə. Tai ma tə'nan tai man o cəkcək ŋwəəre, dəb mo pee ka, mai 'yah faa: Tai ah tai ŋwəə ye to syak ʋəəra.

Seulement, uniquement.

Cəkcək, cikcik: ʋmckd.f. Pāmpām, təde' təde'. Me rək sor ʋaa sak zyii ʋo cəkcək (cikcik). Dəb ah dəə mʋəro ne kəradəŋ cəkcək (cikcik). Cəkcək cuu fan mai mo ʋaa ʋo, mo pəpāare, so a cuu fan mai mo zyii ʋo ne wah ah ta.. Jeertə ahe: Daidai, nje.

Bien plein, entassé.

Cək, kar: jf. 'Yək fanne, laŋ fan ka mo ge tək pəsāhe. Mo rək əə be, mo cək ka mo ge tək pəsāhe. Mo cək luu ge gŋ. Wee nyee mo boora tətəl nyi ki, mo fuu be, za cək, wala kar ga gŋ ka syim ah mo wahlle. Zah fan bee me bo, mo cək (kar) ge me gŋ sa. A cək suu pə cok (dəə) t̃aa.

Entasser, dammer.

Cəmbərim : ɓmckd.f. Mo ɛe cimbirim, ɓtv yo.

Complètement, entièrement.

Cərr, cirr: ɓmsɓ. Njaŋ, swak. Muŋta ge p̃ə cərr (cirr) kalle, uu də ya, cak (tak) də ya. Cərr (cirr) cuu fan ma p̃ə kəkal ne swahe.

Droit, tout droit, direct.

D

D: d. Patə dappe (5) syel masyin fanjwəə zah Mundaŋ, dəb mo tə dīi ɓe, tərīi taiki ne jii ma səŋ, ne cok mo tə woŋ ki ɓe, dīi **d** ciini.
5èm lettre d'alphabet moundang.

Daa: d. Kyēmme, gəgai, zahzyil nəəni. Daa camcam pəpāare: Bəlee, bələmmi, daa kanne, syiŋrīi... Zahban daŋ ne daa ɓəəra. Me ga zah daa. Məlaŋ ah 'yah daa pəlli. Zahzyil ɓe dədəa, afēe joŋ ne?

Danse, battement du coeur.

Daa ɗulli: jf. Kal ɗulli, ɗuu kalle. Za ki faara taa ɗulli, dəb ah taa ɗul kal ɓe. wala, dəb ah daa ɗul kal ɓe.

Partir en courant.

Daa kpuu (kuu): d. Jol kpuu (kuu), in zah giŋ kpuu. Kpuu maluu yea ne daa kal manyee ahe. Dəfuu ka gak yee ga dai zah daa kpuu (kuu) ryakryak ya. Kpuu manyee ki ah lee zah daa to, mo rāa daa ah də ka mo dəə ba. Zyak mo ka tə kuu pəlli ya ɓe, daa kpuu ye laŋ to.

Branchages, faîte.

Daa laiya: d. zzk. Kyēm wee maŋwəəre. Məlaŋ vaŋno dədəa lee ga ne falle, wee bai ah kəəra jol gbah ko ne ko. Mo 'yahra ɓe, a joŋra kyēm ah ne cok fēene daŋ.

Danse pour les petites filles.

Daa nahnənni: jf. Nahnən tə daa me fēe joŋ ɗah ne? Nahnən mo tə daa dəb ɓe, ka ɓə a joŋ ma no.

Cligner l'oeil.

Daa nən tə zana, tə dəbɓi: jf. Wee nyee daara nən tə zaluuri. Za daŋ daa nən tə zaluuri.

Avoir peur.

Daadēm: ɓmcd.f. Biŋ, ka pelli ya. Juu fan ah ne jol daadēm nai to. Mo joŋ fan ne tōwee jol daadēm tēgbana jol wuk mo ɓo. Me laa ge tē tērii daadēm nai to lok me sē. Jeertē ahe: Pə'manne, pelli.
Petit peu, un peu.

Daagolle: ɗ. zzk. Yək swulli. Za kaŋ daagol ne mōnnō, bəbale (kəballe). Me ɓoo daagol ɓe, mo syel daagol ge lalle, mo cēe daagol ge tēki. Daagol ma kaŋ ne suu ka ɓeɓ gwari ya.
Natte.

Daakanne: jf. Ge jyōre. Ŋgoŋ zahfar (fəə) ga lalle. Pətāa, za ga daakan nyi wee nyee cok joŋ fiŋ gŋ sai, za faara wee kalra ɓo lalle. Zəzəəko za daara kan nyi wee ɓəə labiitaan (lopiitaan). Dəɓ mai mo ɓaa daa kan a ba ɓe, ka gāhnyah yo.
Circoncir.

Daare: ɓmcd.f. Kpəmbəlai. Zahmər tē daare. Tahsah tē daare (kpəmbəlai)
Applati, peu profond.

Daaro: ɗ. zzk. Tahsah er bii. Za mundaŋ yeara ɓaa ne fan ah ya. Daaro malii no, malaŋ no ta. Zaki beera bii ne daaro. Daaro ciŋ fan lii fan ɓo zəzəəko.
Grande cuvette, grande tasse.

Daa, dādaa: jf. Dədaa, gai suu, laŋ suu ne daa. Za daara yuŋ (wiŋ), bələm, jakle (dakke), daalenga, təjuŋni (təndoŋni). Nahnən gak daa dəɓ ta. Syem mai nən ah mo ka tē daa yao ɓe, ka a gwari ne wulli, ɓə ah ga yea tēgbana daa nahnənni gwari sē.
Danser, cligner l'oeil.

Dabbərai: ɓmcd.f. Gyaŋryaŋ. Mo uu ɓe a yea dabbərai. Dəɓ ah gyaŋ ɓo dabbərai. Mo uu dabbərai nai sē, mo ka joŋ yēɓ ya. Dəɓ gak syee dabbərai dabbərai no ta.
Se tenir ou marcher triste, être malheureux.

Dabonooje: ɗ. zzk. Kpuu. Dabonooje jur (dər) mōnnō (kəballe) ɓo, amma ka ɓer na mōnnō ya, a giŋ ga səŋ ɓərak. Dabonooje mo lee mo ruŋ ɓe, a yea pəjēere. Zaki yeara ne 'wah ah kpe.
Phoenix dactylifer. (Palmier dattier, dattes).

Daba: d Mo ẽe Damba, 6tv yo.

Premier chef Moundang de Lere.

Dabbe, dahbbe: jf. Daɓaɗ daɓaɗ. Laɗ fan pə jolle. Dəb gak daɓ zəə, daɓ bərɛə. Mah wel daɓ wel tə jolle. Mo ɓaŋko daɓ tə solle, a laɗ dahɓ dahɓ (daɓaɗ daɓaɗ). Oho, me tə dahɓ suu (zyeɓ suu) mor ah no. Za dahɓ (saa) yerri mai mo ŋgəə ɓo ta.

Brandir, répéter, refaire, colmater.

Dacenne, madacenne: d. Təcenne, matəcenne. Fabeare, jur təsyin ɓo, dacen pə'man kal təsyin ɓe. Dacen ɓyaɗ na təsyinni (təcinni, tənjerwəɗ), (tənjerwaɗ). Me ga cii dacen ɗao. « Mo tə kaa ɓel madacen ne me », mo kəə me yaɗ tətəlli, cok man ka zah ki ya. Dacen a ɓyaɗ ne tǝə ahe.

Gros grillon.

Daceryaɗne: d. Kpěe ciiri, ɗaɗne, təkpele. Za ɗii ne kpěe daceryaɗ ta. Cok maki ah za ka kwan daceryaɗ ɗɗ pəlli yao, mor ŋwəə 'yahra tahsaɗ kal fan vuvuu ɓe. “Job gbəə suu ah ne kpěe daceryaɗne”.

Tesson, (morceau de poterie).

Daceryaɗ, dacaɗ, təcaɗ (zahciɗballe): d. Woiɗ mai mo cǎarĩi (cyǎhrĩi) zahciɗbal mo jur (ɗər) daceryaɗ ɓo. Woiɗ zahciɗballe. Daceryaɗ zahciɗbal mo kəka ɓe, ɓal ka gak hǎm ya, dəb ka syee ya ta.

Rotule.

Dadakili, bik təkpuu: d. Vǎm mai pacwak mo in vǎm ma coo fan təl ahe.

Enclume.

Daddərai, dəddəriɗ: ɓmckd.f. Pə'manne. Fan mai mo pə'manne, wala mo zaɗ ɓər ɓo pə'manne. Zom ne bal mo swahra səɗ laɗ, a yeara daddərai (dəddəriɗ). Wul fan mai mo ɓo mo 'yak nje ɓe, a zaɗ daddərai. Jeertə ahe: Pəlaɗne, biɗ.

Très gros.

Daddə, da: d. Pamme. We dīi pah ah ne daddə, ba be. Daddə ge yaŋ be. Za gin fiira weləŋ: Daddə no yaŋ ne? Daddə kal ɓo kēne? Daddə ge yaŋ ya ba ne?

Papa, père.

Daddə: ɓmcd.f. Pə'manne, pelli, gədəɓ. Taira zahwii cōo ɓo tēki daddə. Baa vər a ba, ɓoo ɓo tēki na waa daddə.

Gros.

Dadəlaotətakre: d. Təsol vuuri. A ulra ne fii Maməŋgwāalii. Mor tətəŋ zahsiyŋ za ma kaa ɓər Ləəre. A təəra ŋwəə ne ko, ŋwəə ka faara ɓə ki ya, mor ɓə hahɓ zah ɓəə yo. Təŋ dāne, dəɓ tə ya.

Cor pour un rite à Léré.

Dadaari: d. zzk. Fagai pərri. Dadaari mor rii tə cel pər ka təgaŋ mo kan gŋ be, mo syee cel nyi pər ka, mo cee nwāh ka ta. Za baŋra təgaŋ tə dadaari. Korro ne dadaari mə ah ta, amma ka pəsāh na mə pər a, a mor ɓaŋ faswaare. Za cuŋra dadaari ne zyim masāh ahe. Dadaari ma mor daa wiŋ (yuŋ) yea pətāa ɓaa də, amma, zəzəko, yək ah kəkao, mor za ka tə waara gwəə wiŋ (yuŋ) ga cok ki nə yao.

Harnais, ourlet, couverture pour le cheval.

Daga, diga: ɓmsɓ. zzk. Baa sə, ne cok tətəŋ ahe. Daga ne cok mai mo ge daiko, sɓɓ ɓə faa ya. Daga laŋ be, me kwo ɓə ma na mai taa ya. Ge ɓo daga təsoo.

Depuis, depuis que, durant, dès, de.

Dagəra: d. Fan mai dəɓ mo ɓoo (kan) ka gban fan maki ahe, ka mo lee ka, mo ɓeɓ ka. Kpuu ɓo ra nye pəcuuri, mo ɓaa dagəra ka gbah ra ne ko. Dəɓ gak ɓoo dagəra ka cak dəə, wala faɓal maluu ah ka mo zəəra (zwəəra) ge pə fan ka.

Support.

Dagəre: d. Summi. Sum bii mai mo ka pəmgɓə (pəɓɔo) ya. Mo laa dagəre pə'nyah ne?

Farine arachidée et sucrée.

Dah kaŋ mbəro: d. Dah kaŋ mbəro ka ɓaŋ dəɓ syee ne ya, a ɓaŋ mbəro syee ne ko ne cok kaŋ ahe. Dah kaŋ mbəro pəlaŋne, zyeɓ

bo ne kpuu. Pa kaŋ mbəro mo pəhah (pəgwah) be, dah ah sye gwari gwari ta.

Machine à tisser, trame, navette?

Dah syakke: jf. Ree syakke, syesyak ne kah zahe. Ako laa bə ah pə'nyah be, dah syak dəmahɲ. Dəb mo dah syak be, za ka laara ya, amma a gak kwanra no. Jeertə ahe: Syiŋ zahe, 'māi zahe.

Sourire.

Dah tə bii: d. Dah ma syee tə bii, a zyeɓra ne kpuu, wala vāmmə. Za əə dah ne təfənni. Dah tə bii zyii zah geere.

Pirogue.

Dah təpəə: d. Dəb mo ne ŋwəə pəpāa be, ma fahfal lii ye ma dah təpəə ahe. Mo suu bə ah ne dah ma rək təpəə ka.

La plus jeune épouse.

Dahbii: d. Mo ẽe tədii dah camcam, mo ga lwaa gŋ.

Peau.

Dahb: jf. Təb, cwəə gwari. Me dahb ko gwari be, əə me muŋ sə. Mo 'yaŋ ko ka, mo dahb ko də. Jeertə ahe: Dəə ki.

S'approcher de.

Dahb suu: jf. Zyeɓ suu. Me tə dahb suu dahb ba. Mo dahb suu bo kal yeɓbe. Ru tə dahb suu zah'nan maiko.

Se préparer ou se réserver pour.

Dahbɓe: jf. Sāa fan matāa, ɓaa bāi fanne. Me tə dahb yerri be.

Dəb ma fee sāa fan təŋ ne dahb fatāa. Dahb fan cuu tai fan ga təkɪ ta. Cel mo tə wuu be, za dahɓra fan ga wo suu. Za gak dahb (zyeɓ) suu mor yeɓ ta. Me tə dahb suu mor ah no.

Raccomoder, colmater, refaire, se préparer pour.

Dahbdahb: ɓmsɓ. Gwari gwari, ɓaɓɓaɓ. Dəb ah a faa bə ne swah dahbdahb. Bə fēe matə dahbdahb mai ne? Dahb bə 'yah cuu faa bə matə vaŋno zahləŋ gwa gwa koo pəpāare. Mo dahb bə pəlli.

Parler beaucoup beaucoup sans arrêt.

Dahe: d. Fan rək fanne, dah rək fan a camcam ne yeɓ bəə daŋ naiko. **1. Dah balle (dah bolle):** Dah ma hām təkɪ gwa, a ne balle, ka vaŋno sə ya; a dii ne cakgaine ta. A mor rək sum ne farel

camcam. Mo ɓaŋ dah ɓal (dah ɓol) gee me ne ko. **2. Dah ɓərri:** Wak suu ɓər mai dɔɓ moo kwanne. Dɔɓ mo tɔ er bii ɓe, dɔɓ laŋ dah ɓər kɔpelle. Za mundaŋ faara: “Za ka laŋ fahfal soɓ dah ɓər a”. Wee nyee mo leera ɓe, a inra dah ɓər ga tɔ sərri. Jeertɔ ahe: Fahfalle (zahfalle). **3. Dah bii:** Wak faɓalle. Dah mai za moo dɔɓ bii, wonni, yimmi gŋ mor kan yaŋ, wala mor ɓaŋ fahlɪ gwɛɛre. Za zyeɓ ne wak faɓal mai mo nɛɛ ɓo zuroŋ, mo swaa ge lal pɔ ’ah dɔ ya. Bii ɓər dah bii yea pɛwokka. **4. Dah sarakke:** Dah ma kan ne suu ma oo oo (sɔo sɔo). Dah sarak jur jin ɓo. Wee kɔpii fan ye kanra mor rɛk fan camcam gŋ: Garviŋ, tɔsalle, lee kpɛu, gee.... Wee ma tɔ zɔzɔ tɔra kan dah sarak pɛlli ya. **5. Dah suu:** Dah mai mo kan ɓo ne suu ma oo ah ne ma bai oo ah gwa daŋ, Wee kɔpii fan ye kanra ta. Dah suu ka yea garɛrɔ na dah sarak ya, a mor rɛk summi. **6. Dah summi:** Dah mai za mo rɛk summi gŋ. Za dɛera sum fɛi pɔ dah summi. Mo ɓaŋ dahsum gee me ne ko; a dɔɓ sumbii ta. **7. Dah tɔdɛewii:** Dah ma rɛk fan in wii. Dahtɔdɛewii mor rɛk tɔdɛewii, tɔsal ah ne kum ah daŋ. Dah tɔdɛewii jur dahɓal (dah ɓol) ɓo. Mo ɓaŋ dah tɔdɛewii ɓe ge ne ko. Dah tɔdɛewii yea pɔ cok yaŋ asana. Za ki ne ’yah ah zɔzɔko ’wa. **8. Dah tɔpɛ:** We dah mai za ma ren tɔpɛ moo cuŋra mor rɛk tɔpɛ ne tɔm pɛrri (kilbuu) gŋ. **9. Dah rii:** Fagaini (fagaire). Pɛtɔa ŋwɛ kanra dah rii ne zyimmi. ’Ah ah yea tɔgbana dɔɓ mo vaa (bɔo) tɔwee jol gwa wo ki. Weeŋwɛ saara rii ɓal tɔŋwak ne ko. A kanra dah rii ŋwɛ ne fɛi camcam. **10. Dah yerri (jiiba).** Za gak cuŋ dah wo yerri, mbɛro, sɛlɛ ka rɛk fan gŋ. Za ka gak cuŋ fan wo suu bai dah mo yea gŋ ka ya.

Peau, enveloppe des fruits, poche, outre.

Dahe : d. Dahe: Cuu tɔdii fan camcam ɓo: **1. Dahe:** Wak suu dɔfuu, wala nɛɛ. Wak ɓoo ɓo tɔ nɛɛ, rii nɛɛ ɓo. Dɔɓ mo ŋgoŋ faɓal ɓe, mo swaa wak (dah) ahe. Me ga ɓoo dah ah ka kaa gŋ. Mo laŋ dahɓɛr ɓo pɛsɛhe, ’nahm gŋ. Dɔɓ mo tam ɓe, dah wo suu ah woo kanne. **2. Dahe:** Tɔzee (tɔzyee, tɔzɔɔ) fanne. Kpɛu mo yak ɓe, dah tɔzee ah zooni. Mo woo dah tɔzee (tɔzɔɔ) swaa ge lal ne ko. Gwii a ’yah dah tɔzee ɔ kal mɛ swaa ɓe. Mo gbyɛhk dah tɔzee (tɔzɔɔ) syiŋ ge lal pɛsɛhe. **3. Dahluu ɔɔ, wala tɔɓao ɔɔ:** ɔɔ mai mo lee ɓo

Peau, écorces, haricot vert, mille franc.

Crier au secours, alerter, lancer des cris, se lamenter.

Quartier.

Arbre.

Insectes dans l'eau.

Feuilles qui poussent pendant la saison des pluies.

Casser, briser, détruire, démolir, piétiner, abattre.

Dahre: ɓmcd.f. Pə 'ahe. Zahmər tə dahre. Təsal ah a dahre.
Plat.

Dahri: d. Mo ẽe ndahri, ɓtv yo.
Jupe en perles.

Dahri (ma): d. Fāi mai wee maɲwəə moo tãəra saa zahmər dədaa
ne fii zah yaɲ goɲe. A saarra bəzalla zah ahe.
Jupe en perles, cache sexe féminin.

Dahsəɲ : d. Dah ma zoo səɲ, a syee səɲ ta. Dahsəɲ dai cok gwari
kal dah tə bii ne dah tə sər ɓe. Yee dahsəɲ cii pelli, a syee gwari.
Avion.

Dahsyii: d. Fabea ma ne təə ma zwəzwəəre. Zahban dahsyii
camcam pəpāa pelli: Təzyeere, madahkahlle, təvāare,
madəənāasyiɲ, matəgom, daɲ dahsyii ye ra. Dahsyii a ɓeɓra
fakpāapəə pelli. Dəfiu təkine fabea manyeeki ah 'yahra ren
dahsyii pelli. Dahsyii gak ɓoora dəɓ nyi syakke.
Sauterelle, criquet.

Dahtəpelle, dahtəpilli: d. Fan gaini. Pətāa ɲwəə yea tə kaɲra
dahtəpelle (dahtəpilli) ne fāi ta. Dahtəpelle yea pə 'ahe. A saara
fah kəpel (kəpil) təgbana dui ah mo cuu ɓo. A rii pel (pil) to, ka
zyaɲ zahmər gan a. A kaɲra dahtəpel ne zahban fāi camcam ne
nɲeɓri (gai) ah camcam ta. Fan mai dəɓ moo kwan gɲ: Zah
kədaare, zah ciɲ, so a ɓaɲ tə ɓal ne pəzalla (bozalle).
Jupe en perles pour femme.

Dahtəpilli: d. Mo ẽe dahtəpelle, ɓtv yo.
Jupe en perles.

Dahwii: d. Munta. Dahwii syee ne nəm təkine wii gwa daɲ. Mo
lwaa dahwii ma ɓaɲ ɓe ya ba. Dahwii, wala munta zyii ɓo pə
luma.
Camion, voiture, véhicule.

Dahwii cwakke: d. Fan ma ne yeɓ syak ah kpik, Dahwii cwak ne
yeɓ syak ah kpik. Dahwii a mor ul wii ga mor cwakke. Dahwii
cwak a gak yea vaɲno ko gwa. Pa woɲ dahwii cwak mo kəka ɓe,
pa cwak ka joɲ yeɓ pelli ya.
Soufflet.

Dahzahrrii: d. Dah mai za mo ṽəŋ mor saa ga zahmorr̃i (zahmorr̃i). Pətāa ne cok zyim mo kəka ba, za saara dah zahmorr̃i. Za pelli ka tə saara dah zahmorr̃i zəzəə yao, mor zyim no.

Peau pour cacher le sexe homme.

Dai: ɓmsɓ. A cuu cokki. Baa, 'yak nje ɓe, nən nje ɓe. Me ge pənah dai.

Seulement, rescent.

Dai: ɓmsɓ. Sai ka mo joŋ, wala ɓə ah ɓə ɓe ye ka. Me faa ɓo ka mo ga dai! Bə ah nən faa ɓə dai! Bə ah saan me ya dai!

Obligation morale.

Dai də: ɓmsɓ. Gur o. Mo gin dai də! Mo ge dai də kənah ka ɗao, ka mo ɛe o! Mo gbər zah dai də! Dai də cuu fan mai mo joŋ ne doole.

Obligation physique.

Daidai: ɓmsɓ. Kii ɓe, a nən ahe. Fan ah a daidai ahe, mo joŋ daidai ka mo vər ka, ka mo pee ka. Mo daidai o ɓe, mo faa ba.

A peu près, approximativement, environ, selon, jusqu'à.

Daini: jf. Geni. Me dai ɓe. Bə ah dai me ya ba. Mo ge dai jam ɓe ne? Fan ki ka joŋ mo ya mo ga dai jam. Fan ah pədəkki, jol ɓe ka dai ya. Com mai mo ge daini, ka me ka yaŋ ya. Jeertə ahe: Kalle, jinni.

Arriver, parvenir, atteindre.

Dajoori, njwāari: d. ɓmckd.f. Pəɓe', joori. Dəɓ mai mo waa ya, ka pəsāh ya. Fan mai mo joori (njwāari) daŋ, a pəɓe'. Dajoori cuu dəɓ mai mo joori (njwāari). Dəɓ mai njwāari dii nai ne?

Vilain, diforme.

Dajuuru: d. Məmməə gban loo. Dajuuru yea pəwahe, nən ah yea pəluu kal nən məmməə ma gban juu manyeeki ah ɓe. Za gao gbahra loo ne dajuuru.

Piège pour les oiseaux.

Dakaare: ɓmcd.f. Yii suu, faa ɓə pelli. Dəɓ ah dakaare yo mo tə ya ne?

Vantard, acariâtre, hargneu.

Dakalle: d. Mo ẽe markalle, matəkalle, ɓtv yo.

Criqiet.

Dakelle, təkilli: d. Gee. Dakel (təkil) pəfuu (pəpuu) rii rii (rum rum), sok ah bəlyu bəlyu. Dakel yea yaŋ, a yea fah lal pə pee ta. Dakel ma lal d̥ii ne baadahd̥ə. A taira pə lak vaŋno pəp̥āare. Mo lwaara ɓe mo gban baa dah ma jol ɓo. Dakel (təkil) ɓeɓ fan pelli. *Souris.*

Dakerre: d. zzk. Təwaa ma ŋwāa ne wonni. Dakerre mo joŋ pəsāh ɓe, a yea na təkerre. Za zəmai 'yahra dakerre pelli kal za mundaŋ ɓe.

Bouillie avec lait caillé.

Dakke: d. Mo ẽe jakle, ɓtv yo.

Flûte.

Dakolukki, təkolukki: d. Kpuu (kuu). Dakolukki (təkolukki) jur leemuŋ maluu ne goo ne lee ah daŋ pelli, kpuu ah ne waa. Za gak lah dakoluk no, amma kpiŋ 'yah pelli ta. Dəɓ mo lah dakoluk (təkoluk) pelli ɓe, a zwəə dəɓɓi.

Arbre (crateva adansonii).

Daldal: ɓmsɓ. Pə dəkki, yaŋ yaŋ, ne kahe. A syee daldal.

Ecarté.

Dalla: d. zzk. Sal gaa korro, ne pərri. Za gaa ɓal korəə (korro) ma kəpel ga wo ki gwa daŋ ne dalla. Za gaara pər laŋ ne dalla. Mo tə oo dalla ɓe ne? Dalla mə pər yea pəwah kal mə korro ɓe. Dalla pər gaa ɓal kəpel vaŋno ne ɓal kəfal vaŋno.

Corde pour attacher l'âne ou le cheval, entrave.

Dalla: d. Bii, elle. El ma ur daga Pala dai mabii Lao tə sər Ləəre.

Bii Dalla ka d̥uu ne swah ya.

Rivière qui va de Pala à Léré.

Dalla: d. ɓmsɓ. Ge səŋ bilbil. Tə syee ga syee ba, lee ge səŋ dalla. Tə kwan na kyəmme, syii ne gom dalla.

Antrave, sans force.

Dalle: jf. Bai joŋ fan tɔ cēecēe, comki comki. Me dal 'wah ʒe ʒo ʒal gwa ʒe. Dəʒ ka gak dal bai zwan bii ya, amma dəʒ gak dal bai er ah no. Na dal bai juupel ka. Me dal ta ya.

S'absenter, manquer.

Dalɔŋga, dalinga: d. zzk. Kyēmme. Kyēm ah za uura zahki kōo jol gwa daŋ ga wo ki. Dəʒ vaŋno nəə daa kal ga kəsɔyilli, wala ga kan nyi dəʒ ki, a piisoo gin pə cok ah matāa. Tə daara dalɔŋga (dalinga); kal ge ʒo zah dalɔŋga.

Tambour, danse.

Dambaa: ʒmcd.f. Zal swaa mai zamoo ɣər lee fan ne ko ka coo təkərre.

(Arachide pilée pressée).

Dam dam, dama dama: ʒmckd.f. ʒmsʒ. Mbaŋ mbaŋ, təkɪ pəlli. Fan jee mo ʒo wo suu dam dam (dama dama) ne lii ah daŋ.

Serré.

Damasyi: d. Mo ēe com 'yakke, ʒtv yo.

Dimanche.

Damme: d. Cok sər ma lwahe. Dam yea pəsɔyēe, wala pəfuu nje nje. Dam 'wəə ne kal pəlli. Bam mo tɔ ʒe, dəʒ ka gak syee ɣŋ pəsāh ya. Dam gaʒ suu ne zal pəlli.

Terre argileuse.

Damme: d. Limmi. Dəə mai wee kəpii fan moo limra mor yeeni. Dəə mo dam (lim) ya ʒe, za ka gak kaa tɔ cel ah ya. Dam no kəsɔyil dəə ʒo ne?

Education, (dressage) des animaux.

Damme: d. Yuŋ (wiŋ) malii. Dam ne ʒalle. Dam a yea yaŋ ɣoŋ maluu ah ra to. ɣoŋ mo lwaa ʒə malii ʒe, a in dam dii za ne ko. A inra dam ne joŋ fii Mundaŋ ta. Za ka in dam hai ya, ʒə yea dɔ. Bə dam təŋ dəne dəʒ tɔ ya.

Gros tambour.

Damme: jf. Ik fan ga təkɪ ne swahe. Za gak dam fahlɪi, dam sorre, dam mʒəro, dam vuu yaŋ ka mo yea pəswahe. Me joŋ yəʒ yaŋ daŋ ʒe, coŋ dam ʒər ah ʒo to o.

Entasser avec les pieds, daller.

Damme, dəramme: d. Təkaa ma yea pə bii. Dam (dəram) yea pə cok maki, amma ka yea pə cok maki ah ya. Dəb mo zwə bii ne pāa ah ʔe, a syer pə suu dəb ne lii ah ɗaŋ. Lii ah a yea ʔalle. Dam baa mo taa ʔe ne? Mo baa mo ʔe, mo joŋ yella ne nəə ahe.

Ver de Guinée.

Damba, Daba: d. Dəb ma təŋ morsəə goŋ Ləere ne Gəəgoo. Morsəə goŋ Mundaŋ Ləə təŋ ne ki. Ka pətāa ʔaa, dəb ma dii ne Kabaida, dəb ban Kəzyeere ye yea goŋ sər ahe. Damba kaa goŋ ne syii 1740, wala 1750, ŋhaa dai syii 1762. Dəb ma kaa pə cok ah dii ne Damba lumbuuri, kaa ne syii 1762 ŋhaa dai syii 1769... Goŋ Ləə kaara ge morki morki ŋhaa dai syii 1999, Gontchom patə sai (3) ah kaa Goŋ Ləere ʔo zəzəəko. Za Histoire man ga gbahra jol man ne ʔə ah ʔa, mai zahkəlam (zahkəələə) ah ye to.

Daba. L'homme qui créa la chefferie traditionnelle moundang de Léré.

Dan jii: jf. Dan sərri, kal ge cok mai dəb mo ka kwo ya, mo ka lwaa ya. Təkaa dan jii ʔe. Təkaa mo dan jii ʔe, a ciŋ fan ki. Dəb ah dan jii ʔe, kal ʔe, dəb ka lwaa ko yao.

Se terrer.

Dan mbəro, də mbəro: jf. Cwāh sum mbəro ne ŋgai ka mo ciŋ suu. Dəb ah tə dan mbəro. Za pəlli təra dan mbəro zəzəə yao. Mo tə fan yeʔ dan mbəro ʔe ne? Ako rai no: ŋgai, kee ŋgai, kəsyii ma kim lwak mbəro nəə ʔa səŋ.

Filer.

Dan yeʔʔe: jf. Ga pə yeʔʔe, ʔaŋ yeʔʔe. Dəb ah dan yeʔ ʔo damme. Me dan yeʔ vuu ʔo zəzəəko. Za ki danra zah pə ʔə mai mo saŋ ra ya.

Travailler, se mêler.

Dan (də) kyaŋ: jf. Cuu bai laa pə'nyah ah gin lalle. Za dan (də) kyaŋ tə ʔə mai dəb moo dii marvə (məəvə), zahzyil moo syen dəb ah təl ahe. Dəb laa cii dan kyaŋ, amma dəb ka laa mor ʔə ʔoo ah ya.

Couroucer, à contrecœur.

Danne, danni: jf. Cuu joŋ fan camcam pəpāare: **1. Danne.** Dan ga pə fanne: Dəb gak dan ga bər yaŋ. Gee dan bə bər lakre. Faɓea manyeeki ah danra mor sərri. Mo dan bə ah ka. Comme, wala fii dan ɓe, təkaa dan njii. Jeertə ahe: Pəə ga lalle. **2. Danne (ndanne).** Za dan (ndan) fan ka lwaani: Kyeɓ ka nyiŋ ne swahe. Za danra solai, cok 'wahe, cok yaŋ, cok yəkki. Wee gwii danra (ndanra) won ma bəəra. Za ma dan fan a joŋra madandanna kəsyl ki. **3. Dan wii,** wala wii tə dan no, syen no, rum ya. Wii mo ka tə dan a ɓe, mo ulli. Wii ah tə dan ne swah pəlli, a dan bəlyuu bəlyuu.

Entrer, pénétrer, s'arracher, disparaître, traverser, se mêler, s'ingérer, faire violence.

Dandāarīi: ɓmckd.f. Təgwīi moo tə faa zah dandāarīi. Mo soɓ bə dandāarīi moo ɓoo sa. Jeertə ahe: Bə matə goŋga, dəb ma ne tətəlli. Yim mo lee vər com ah sə ya ɓe, tə'nan ah a ciŋ dandāarīi. təgba faa yim taa.
futilité, imbécilité.

Daŋ: ɓmsɓ. Cēcēe, tədə'. Me ga zah'nan daŋ, me ka dal a. Mo ge ne com fēene daŋ, mo gin lwaa me. Ara no daŋ, gera daŋ ya. Me soɓ bə ah ɓoo daŋ ɓe.

Tout, tous, toute, entier, chaque, assez, suffisant.

Daŋ: jf. I dəb ne 'ah jolle, kpər fanne. Me daŋ ko ne jol per, wala pər. Me daŋ loo ne kəndaŋne. Min ka daŋ fan haihai ya.
Manquer.

Daŋ: ɓmsɓ. Fada, so. Mo daŋ ge yo mor fēene? Mo jin ya mor fēene?

Pourquoi.

Daŋdaŋ: ɓmckd.f. Belbel, bai 'nahmme, bai ɓəbe', dokdok, jyō jyō. Fan mai mo daŋdaŋ, 'nahm ka yea gŋ biŋ ya. Bii ah a daŋdaŋ. Masəŋ vaŋno to a daŋdaŋ, ka ne ɓəbe' biŋ ya.

Pur, clair, saint, sacré.

Daŋki: d. Dəəgbilli. Za cii daŋki ne kpūu (kuu). Daŋki no pə luma pəlli. Mo ge kaa mor daŋki nyēeno.

Hangar, auvent.

Daŋne, daŋ: d. Fan pee, fan bee bii. Ɔwə beera bii ne daŋne. Za vuura daŋ ne vuuri. Daŋ gak dahni, bəl solle.

Cruche à eau au col long.

Daŋni: jf. Təŋni. Me ge daŋ ka joŋni, me gak ya.

Tenter, essayer.

Daŋtəkāi: d. Daŋ masāhe ahe. Daŋ ah vuu bə pəsāhe. Za gbəra gai daŋtəkāi bə pəlli. Daŋtəkāi ka mor joŋ yeḅ haihai ya. Za Mundaŋ faara bə maki ahe: “mo dah hərwii dəḅ bə, mo soo ne daŋtəkāi”. Fan dəḅ mo pəḅe’ dāne daŋ laŋ, mo bəḅ nyi ko ka.

Cruche spéciale.

Daŋgai: d. zzk. Yaŋ gaa za ma zə tə bə lai. Gaara ko bə pə daŋgai mor kiŋ nyinni. Dəḅ ah swə pə daŋgai zah’nan sai bə. Dəḅ mai kiita mo gbəko bə daŋgai laŋ dīi ne daŋgai ta. Sooje piira daŋgai ka mo dūura ka.

Prison, prisonnier.

Daŋgarwa: d. Bii fanne. Ka pəfuu ya, ka pəfāi ya, a pə bii daŋgarwa. Bii daŋgarwa jur bii fāa yakke.

Couleur jaune.

Daŋgə, dəm̩mi: d. Kpuu. Daŋgə (dəm̩mi) ka giŋ pəwah pəlli ya. Daŋgə jur waa fuu bə, a yea pə cok ma ne damme.

Arbre.

Dao: d. Mapikki. Farel o. Dao (mapikki) a dā tə kpuu (kuu) səŋ. A soo, wala kan mor sərri. Dao camcam gwa: dao yaŋ no, dao cokki (tokki) no ta. Za kamaru (Cameroun) ne za sər ma morcomlil daŋ a pəəra dao pəlli.

Ignore.

Dao dao: bmed.f. Bəraa bəraa. Gəlaŋ gəlaŋ. Sor ah ciŋ bə dao dao, ka wo ki ya.

Pas serré, un à un.

Daora: bkp̩d.f. Mo ēe doraŋ, b̩tv yo.

Neuf.

Dao, dādao: d. Sorre. Dao jur markwæri. Dao camcam pəpāare: Dao syēe, dao pǎare, dao syeltəzyeere. Za ki diira ne dādao.
Mil.

Dappe: ɓkpd.f. Dappe (5) ge tə nai (4). Mo kee fan dai nai ɓe, fahfal ah mo dii dappe. Gwa ge lwaa sai joŋ dappe. Təweejol ne təweeɓal dəfuu daŋ a dappe dappe, amma zan pelli nora ne təweejol ne təweeɓal yea yea.
Cinq.

Dapəyaŋne: d. Daa mai ŋwəə ne weenwəə moo daara syea fan ne fii Mundaŋ. A duura dapəyaŋne ga yaŋ za ne ləŋ sãh naiko. Ləŋ ah 'yah faa: “Dəɓ ma yaŋ nyēe dan ɓo yaŋ ne? Ru lwaa fēene daŋ ru 'yahe”.
Danse spéciale pendant la fête Moundang.

Darefaŋ, datəfaŋ: d. Kolle (kulli). Pāa (fāa) ne goo mai gee, juu moo daira, wala taira pə tok (cok) syer wee ɓəəra. Kol, (kul), wala datəfaŋ wee juu, wee gee.
Nid, paille dans le trou du rat, oiseau.

Darfōfō: d. Juu. Darfōfō pəpāi (pəfāi). A syee mor dəə, ne gwii kyeɓ dahsyii renne. Darfōfō gara pə tok (cok) swul ɓəə ne lilli.
Héron garde boeufs.

Darfyāhfyāh, madatəfyāhfyāh: d. Darfyāhfyāh (madatəfyāhfyāh) jur səwəə ɓo. Tədii ah cuu fan joŋ ahe. A joŋ fan fyāhfyāh. Mo də dəɓ ɓe, a syen dəɓ fyāhfyāh. Darfyāhfyāh ren jēere. A pǎəra kyeɓ farel ɓəə ne zah'nan pimpim, wala ne lilli. Zune daŋ woo (fwāa) jēe zah pəpāare.
Fourmi noire grosse guerrière.

Darmee: d. Darmee jur dattəə ɓo. Dii ah cuu syen ah moo syen dəɓ ta. Mo də dəɓ ɓe, a syen pelli, a gbəə dəɓ ta. Darmee ren fan daŋ mai moo gakko ɓaŋni. Ka pǎəra kyeɓ farel ɓəə pədək na darfyāhfyāh, wala na dattəə ya.
Petites fourmis noires qui piquent.

Darmee damme, morgǎəre: d. Səmadarmee. Goo yo, a dǎə tə sərri, wala tə kpuu. Za mo juu darmee dam ge wo suu ɓe, a jwǎə

pəlli. Za ki a joŋra ɓe' kan darmee dam ga wo suu zana. Darmee dam, wala səmadarmee a syen kal darmee mo dan dɔɓ ɓe.

Plante dont les feuilles et fruits provoquent des démangeaisons.

Darŋgelle, danŋgelle: ɗ. zzk. Təgər vuu mai dɔɓ moo nəə ka vuu yaŋ. Zah'nan ma tə'nah za suŋra darŋgel dɔ ko vuura yaŋ ne ba. Me ga nəə darŋgel zah bii. Darŋgel ah kii vuu yaŋ ya.

La brique, parpaing.

Daro: ɗ. zzk. Mo ɛe daaro, ɓtv yo.

Grosse tasse, bassin.

Darsuŋ, darsuŋsuŋ, madansusuŋ: ɗ. Təkaa pə bii. Təɗii ah cuu fan joŋ ahe, mor a suŋ dɔɓɓi. Darsuŋ (darsusuŋ, madansusuŋ) suŋ dɔɓ ne zah ta, ne zahmər ta. Mo zwə syim pəlli ɓe, a lee, wala cwaa ga səŋ suu ahe.

Sangsu.

Darugalle: ɗ. zzk. Faɛceee (fakwancee). Mo ɛe cee suu ɓo jur zu ɓo ne? Darugal ma ɛe fan camcam no pəlli: Ma ɛe təkaa ɓər dɔfuu no pə lobiitan; ma ɛe cok ga lal pɔdɔkki, so ma ɛe cok ne fal no ta. Pa ɗaŋ muŋta ɛe cok pə darugal gin fahlle.

Le miroir, le retroviseur, lunette.

Dasoo, təsoo, kahzahe: ɗ. Dɔɓ mai mo ka kwanra ko kpee ya. A pəcɔo ne? A pəwah ne? A ne suu lii ne? A ne suu nyiŋ ne? Bə foo dɔfuu ye pɔə ne naiko. Dɔɓ ah ka wun a, a dan ɓə haihai pəlli. A ne yella ma təgwii ah pəlli ta. Fan joŋ dasoo (təsoo, kahzahe), a cuu zah fan ɗaŋ mai dɔfuu moo joŋni. Bə ah baa ɓo pə sam za mundaŋ gɔɓ.

Homme légendaire, trickster dans les contes Moundang.

Dasyeremme, madasyeremme: ɗ. Mo ɛe syaŋne. So mo tai ɓə ah suuki ne ɗii fāa ma ɗii ne madəsyerem ka ta.

Grêle.

Dasyiŋtəlli: ɗ. Wor jɛere. A ne tətəl pə'manne, pə lii, ciŋ təɗii ah sə o ta.

Termite soldat.

Dat (uu): ɓmsɓ. Pəyakke, pəswahe, bai laŋ suu. Mo tə ga ŋhōo no, mo ge uu gŋ dat. Tətəl ah səŋ dat.
Solidement, élevé, haut.

Datdat: ɓmcd.f. pp. Pə'manne, pəluuri. Me bam zahwii rək ɓo no cok datdat sai, mo woo gee me ne sa.
Gros gros.

Datərǎə: ɗ. Gee. Datərǎə pəŋwǎəre. Gee ah cam tə wee ah pəlli.
Rat de brousse raye.

Datǎəre, tətǎəre: ɗ. Faɓea ma syer tə sərrɪ. Datǎə pənyee fitfit, manyeki ah pəsyǎəre, maki ah laŋ pəfuu.
Petites fourmis.

Dedelle, zahvōo goo: ɗ. Cok mai bii mo kaa gŋ ne zalle, moo ɗuu gŋ suu ah ven sə, bam mo tə, wala mo tə ya daŋ, bii a ɗuu gŋ, sai ka bam i zah ɓe.
Lieu humide, où coule l'eau.

Dee: ɗ. Dǎɓɓi. Dee, wala dǎɓ nyee joŋ makē ɓo nyēe sye ne ? Amo dee syee, mo joŋ yella! Dee ka nən pəkəŋ nən faa ɓə nai ya.
Celui, celui-ci.

Diksyiōner: ɗ. Mo ǎe ɗerewol mgbai mor ɓə, ɓtv yo.
Dictionnaire.

Dimdim: ɓmsɓ. Biŋ biŋ, fyǎhfyǎh. Dəweeri dǎ me ɓo, a sye me dimdim.
Effet de piquêre de scorpion sur le corps.

Diŋ: ɗ. Təsal mai za gao moo swahra syiŋ gao ɓəə təl ahe. Mo ɓaŋ diŋ pagao ge ne ɗə.
Caillou sacré des chasseurs.

Diŋ, jaŋ: ɓmcd.f. Mo kaa səŋ ka mo uu ne ul diŋ (jaŋ). Mo uu ne ɓal diŋ (jaŋ) mo ka gaɓ ya ne?
Debout, sur pied.

Diŋriŋ: ɗ. Syemme. Diŋriŋ baa dǎɓ təɓalmuŋwulli (təɓalmuŋgulli), a baa dai gwari ne woiŋ, dǎɓ ree ɗə, ko a laɓ ba.
Abcès.

Diŋriŋ, dəŋrəŋ: ɓmsɓ. Duŋgul. Golwəə ah zoo ɓo səŋ diŋriŋ.
Jeertə ahe: Lambəram (lumburwa), biŋ.
Bosse, surelevé.

Dokki, dokni: jf. Zwəə zahe, guu fan ma ɓər ge lalle. Afēe doŋ
(joŋ) mo zwəə zah ne? Mo dok (zwəə) zah pelli nai tə ɓə fēene?
Vomir.

Doŋ: jf. Mo ēe juŋ.
Courbe, courber.

Doŋ, juŋ: ɓmcd.f. Rāa ɓo. Kuu (kpui) ah doŋ (juŋ) ɓo; ŋhəə doŋ
ɓo. Ka ɓərak ya, a ne doŋni (juŋni).
Courbé.

Doodoo: ɓmsɓ. Gwari gwari, ne swahe. Yeɓ ah te syee pelli, za
nyiiŋra fan yeɓ jol ki doodoo. Za daŋ joŋra yeɓ ah doodoo, gaɓ
kəka.
Vite vite, rapidement.

Dōodōo: ɓmckd.f. Pəluuri, daddad. Nən mai mo lwaa syem ɓe, a
yea pəluu dōodōo. Nahnən manyeeki ah sə laŋ a yea dōodōo.
Syem mo tə ēe cok dōodōo ɓe laŋ, ka a pəgaɓɓe.
Gros gros.

Doole: d. zzk. Bone. Gban dəɓ joŋ fan ne swahe. Mo 'yahe, mo
'yah ya daŋ, doole mo ganne. ʔə ah doole ye ne? ʔə ma gin ne
doole no camcam pelli. Joŋ yeɓ mor wol suu, kyeɓ syiiŋ mor laɓ
syem suu, nyi fan mai swah sər moo 'yahra.
Obligation, absolument.

Doraŋ, daora: ɓkpd.f. Doraŋ (daora) 9 ge tə nama (8). Za ki faara
(diiira) ne doraŋ (9). Za ki faara (diiira ne daora (9). Za ki faara: «
Jol coŋ lal vaŋno, wala coŋ lal gwa ». Me ne dəə doraŋ (daora)
(me ne dəə jol coŋ lal vaŋno). Me ne gwii (gii) nama. Mo kee fan
doraŋ ɓe, za faa a ne kəlyanŋne (kəliiŋni).
Le chiffre neuf (9).

Dorōo: ɓmcd.f. Ləkərri, təgwīi, pasuu. Amo pə dorōo dii ne? Dəɓ
ah pə dorōo kal jol ɓe, 'yah faa: Pətəgwīi pelli.
Fou.

Dunia: d. Dunia matə'nah a pəgabbe, fan daŋ ge bo pəgabbe.

La vie.

Duniyaru: d. zzk. Sər ne yək ah ne fan mai mo no gŋ daŋ.

Duniaru mai pə gabbe. Na dai bə sər be, bə ma faa təl ah kal bə dunia mai na dīi pə zah be.

Monde, terre.

Duwai, voree: d. Bulli, tənyeere. Za gwa doŋra (joŋra) duwai (voree) tə bə fanne, tə bə in nə tokki (cokki). Za gwa mo boora nə tok ge zahki be, a doŋra duwai kəsyil ki, dəb mai faa: Ame ye boo kəpelle, dəb ma ki ah laŋ faa nai ta, za faa tə joŋra duwai tə nə ahe.

Dispute.

Duwan: d. Za səə fanne. Duwan ye za mai mo joŋra yeḃ səə lak tə fan leere. A pəsāh ka soo duwan tə fan mai mo cuura bo ka sooni.

Douane.

Də fanne: jf. v. I fan ne guu, wala ne wii pə wulli. Gao də nəə ne guu. Paloo də juu ge tə kpuu ne kaosuu. Fan ah mo pəpāa be, dəb faa: Jwəə. Me də bo vaŋno, mo jwəə bo gwa. Me lwaa də fan ki ya.

Flêcher, fusiller.

Də kyaŋ: jf. Mo ɛə dan kyaŋ, ɓtv yo.

Couroucer.

Də mbəro: jf. Mo ɛə dan mbəro, ɓtv yo.

Filer.

Də salle: jf. Lalle, joŋ fan ne tətəl suu ahe, ne 'yah zahzyil ahe. Dəb ah də sal pəwah be, mo ka lwaa kpee yao. Mo sob də sal ne mo pəwah ka.

Avoir sa liberté.

Də sǎəre: jf. v. Kpuu mai mo pee kŋ də sǎə be. Mo pəpāa be, za faa: Jwəə sǎə be. Kpuu maŋgo be jwəəra sǎə daŋ be.

S' enraciner, prendre racine, s' implanter.

Də təsǽre: jf. Boo, dǽ. Təsǽ mo wuu zah dǽb ǽe, a dǽ ga lal pǽdǽkki. Mo sǽ tǽsǽ ka, mo dǽ ge lalle.

Cracher.

Də zahki: jf. Lǽ zahki. Pah yaŋ pǽa 'yah za 'min mo dǽra zahki daŋ ka joŋ yeǽǽ. Za dǽra ǽo zahki gaŋgaŋ ka gban fanne.

Aller ensemble.

Də zahmor te fanne: jf. zmmf. Cak fan dǽb ki ne swahe, wala ne yella. Me nyi fan yeǽ nyi ko, zyii nyi me yao, dǽ zahmor tǽl ah sǽ. Mo dǽ zahmor tǽ fan dǽb ǽe, mo ka dǽ fan jol ah yao.

Refuser de rendre, de donner.

Dǽbǽa: ǽmsǽ. Tǽgwi, lǽkǽrri. Lǽkǽr doŋ (joŋ) fan dǽbǽa (dǽbukkiki).

Fou.

Dǽbaa, dǽbaa dǽbaa: ǽmsǽ. Pǽlwahe, ndǽkǽan. Manǽm tǽnjwǽ yea pǽ jol dǽbaa dǽbaa. Me er bii ya, suu ǽe dǽbaa dǽbaa.

Collant, collante.

Dǽbbǽri, dǽddǽri: ǽmckd.f. Iddǽri, ne 'nahmme, gǽama gǽama. Fan wo suu ǽe daŋ ii ǽo dǽbbǽri (dǽddǽri). We mai ka er bii ya, ii ǽo dǽbbǽri (dǽddǽri). Fan mafǽi gak ii pǽfuu dǽbbǽri. Jeertǽ ahe: Kaŋkaŋ, bel, kǽdakkǽdǽk.

Très sale, malpropre.

Dǽbyǽŋ dǽbyǽŋ: ǽmckd.f. Ŋgiǽŋgiǽ, ǽem ǽem. Fan mai mo ne nǽm pǽlli. Nǽ mo ne nǽm pǽlli ǽe, a kwan ŋgiǽŋgiǽ, dǽb laa fuŋ ah dǽbyǽŋ dǽbyǽŋ, a yea pǽ zah dǽbyǽŋ dǽbyǽŋ ta. Dǽbyǽŋ dǽbyǽŋ cuu 'nyah fan ne sǽh ah daŋ.

Huileux.

Dǽǽ: ǽmsǽ. Ne swahe. Cii fan mai dǽb mo laa ǽoo ahe. Me ǽoo loo ne kǽndaŋ dǽb. Dǽb maswah ǽoo dǽb ma tǽtǽ ge sǽŋ dǽb. Za ki faara: Dǽd. I ko ne kǽndaŋ dǽd.

Bruit qu'on tape sur qqn. de pateux, mou.

Dǽbbǽroŋ, dǽbbǽri: ǽmsǽ. 'Weari, pǽrcik. Bil pǽ pǽ vǽi, suu ah daŋ dǽbbǽroŋ (dǽbbǽri). Dǽb mo er bii ya ǽe, suu ah yea dǽbbǽroŋ. Jeertǽ ahe: Bel, fel, koron.

Vilain, salle.

Dəbbi: d. Dəfuu vaŋno, koo zune daŋ, pa makēne daŋ. A cuu pa mai dəb mo ka dii ne tədii ah ya. Me kwo dəb vaŋno. Me lwaa dəb vaŋno ya. Dəb gak cuu dəworre wala madəwinni. Koo dəb vaŋno laŋ ge ya. Dəb gak cuu dii bai tan morrii. Dəb gak joŋ dəne? dəb gak faa dəne? Pp: Zana.

Type, qqn, on.

Dəbdəb: bmsb. Ryakryakke, jaŋjaŋ, njəryaŋ, ne swahe. Dəb ah ge wol ah dəbdəb, kal ne faa bə ne swah dəbdəb ta. Faa syee dao la ya, dan ge tə be dəbdəb. Wii mo nyiŋ yaŋ be, a syen ne swah dəbdəb. Jeertə ahe: Syee syee, 'yaŋ 'yaŋ.

Directement.

Dəbdəb: bmcdf. Pəyəkki, ka pətaŋ pəlli ya. Təker ah a dəbdəb pə zahe. Biisum a yea pə zah dəbdəb.

Lourd (liquide).

Dəblii: d. Pə'manne, giŋ be. Wel ah joŋ dəblii be. Dəb ah tə joŋ dəblii gwari gwari. Pp: za luuri).

Grand, ancien, adulte.

Dəblii: d. Dəb ma ne swah bə faa, wala tə za yeḅ jolle; koo dəb ah mo pəlaŋne, wala pə lii daŋ, dəblii yo. Yesu ye Dəblii tə zaluu daŋ.

Seigneur, responsable.

Dəbokki, dəbokki: bmcdf. Dəvāa, dəbaa, mbāarīi, təgwīi, ləkərri. Dəb ah coŋ ɓo, a joŋ fan dəbok (dəbokki).

Farineux, idiot, farineux, graisseux.

Dədaa: jf. Joŋ kyēmme, roo gəgai, gai suu ne laa pə'nyahre. Dəb ah dədaa ŋhaa gaḅbe. Za dərə daa cee zah'nanne.

Danser.

Dədah: d. Təzəə (təzee, təzyee) fanne, gyak fanne. Mo ge kyeḅ dədah pāakāh gee me ne ka faa syiŋrii. Zātāa kanra fasyiŋ pə dədah (təzyee, təzee pāakāh) kan ga kahlaasərri ka ɓaŋ beḅ piicel ga lal ne ko.

Coquille, écorce.

Dədaõ, jyõ: d. Juu. Dədaõ (jyõ) a ne gul, wala ŋgyo tətəlli. A pəfiu jur mafok fiu, amma kal mafok ne ɓal wah ɓe. Dədaõ kwanra cok pəlli, za faara: « Mo kwo nən dədaõ ne »? Dədaõ (jyõ) 'yahra fah lal təbəə kal pee ɓe.

Grue couronnée.

Dəddəri: ɓmckd.f. Mo ẽe dəbbəri, ɓtv yo.

Très sale.

Dədikki: d. Syem cok wokki, a joŋ za ne zal pəlli. A 'wah tətəlli, zwəə zahe, co suu coo, syen suu. Syem dədik (cokwoK) mo joŋ mo ɓe, mo zwə fazwakke, sãə « nivakin, wala kolorokin ».

Paludisme.

Dədiŋ: d. Vivinni, viviŋ. Təkaa. Dədiŋ yea tə mər pərri, mər dəə, a yea tə waa ta. Dədiŋ boo pāare, pāa ciŋ təkaa, so ciŋ dədiŋ zoo kalle.

Insecte.

Dədərelle: d. Fāa. Fāa ah ka giŋ dai zahciŋɓal a, a ciŋ pəlli pə 'wah swaa, fāi ah pəfāi (pəpāi), goo ah pərwahe, pōm (fām) ah a rwahɓ suu. Dədərel a camcam sai: Ma ciŋ pə cok tə kuu a cam, goo ah pərwāhe, ma ciŋ tə sər vuu laŋ a camcam gwa: vaŋno ne goo pə 'ahe, gwa ah ne goo pənyin. Dədərel ka ne yeɓ ki ya, a gaɓ suu pəlli pə 'wahe.

Herbe des champs.

Dəderəŋ, dədəriŋ: ɓmckd.f. Daddərai. Pə'manne. Bər zaŋko, wala sabko ɓo dəderəŋ (dədəriŋ). Swə ɓo səŋ dəderəŋ, wala botok.

Gonflé, décomposé.

Dəɗɗokki, təɗɗokki: d. ɓmcd.f. Təkaa ma ɓeɓ kpui, coŋ pəlli ya. Sāh ŋhər ge ɓo təkɪ dəɗɗok, sum no coŋ ɓo dəɗɗok. Kpui (kuu) mai ɗok ga səŋ dəɗɗok dəɗɗok.

Charançon.

Dədeo: ɓmckd.f. Daddərai, sərəŋ. Mawin toŋ (cuŋ) sum bii uu dədeo, pak ne kah ya.

Position droite, debout.

Dəɗiu: d. Fa wo suu juu daŋ. Dəɗiu kāhe, dəɗiu mafukki.

Anus des volailles.

Dədfok, tədfok: f. Pəlaŋne. Kāh dədfokki (tədfokki). Wee kāh manyee dii ne wee dədfok (tədfok) kāhe. Wee dədfok kāh fuura mor ma bəəra. Kāh syer ɓo pənyee dədfok dədfok (tədfok tədfok) ba, ka nən cwah nyi gwəər a ba.

Poussin.

Dədfuŋ, mbwakke: f. Juu. Vak cokki (tokki). Dədfuŋ (mbwak) pə'man kal mavakmər ɓe, ɓal ah pə wahe (wahlle). Sol ah pəwah ta. Zah ah rāa ɓo kyo kyo. Dədfuŋ ren fan wulli. Nən ah kwan cok pədfəkki.

Aigle.

Dəfōo, dəɓok: ɓmckd.f. Zaŋ ɓər ɓe, a dəɓok. Nāa doŋ (joŋ) dəfōo pə cii nāa. Doŋ dəfōo ɓe, a fuŋni.

Décomposé.

Dəfuu, dəpuu: f. Dəɓɓi. Dəwor ne madəwin ara ye dəfuu (dəpuu). Masəŋ joŋ dəfuu jur ko ɓo. Dəfuu (dəpuu) ne suu, mazwāhsuu ne tə'yakke. Dəfuu a cam ne faɓalle, a foora ɓə, a joŋra yeɓ ne fatan ma pə zahzyilli. Masəŋ kan dəfuu ɓo tə fan joŋ ah daŋ. Masəŋ 'yah dəfuu (dəpuu) kal fan joŋ ah daŋ.

Personne, gens, humain.

Dəlaŋ bailəŋ: f. Fāa. Fāa ah dāə na bailəŋ ta, pər 'yah ren ah pəlli kal faɓal manyeeki ah daŋ.

Herbuste.

Dəlaŋ kaori: f. Goo. Za ka kəə nāa dəlaŋ kaori na nāa kaori ya, a pə 'wahe, a yea pə elle.

Herbuste.

Dəlaŋ zyiigoo: f. Kpuu yo, jur zyiigoo amma, ka na ko ryakryak ya.

Grewia flavescens.

Dəlaŋ əə matərilli: f. Goo. Goo ah ne lee ah daŋ jur əə ɓo, amma lee mə ah pənyeere, za ka ren a, za ka ruruu na əə ya.

Haricot sauvage.

Dəlaŋne: f. Naa pah pam malaŋne. Zahzum pa ɓo ma wor mai pa ɓo mo ye dəɓlii nyi ra daŋ, dəlaŋ ɓo ye ra. Dəfuu gak dīira ki ne

dəlaŋne, mor jurra ki ʋo, jurra nəə ya. Kahzahe (dasoo) dii mə ah za daŋ ne dəlaŋne.

Frère cadet du père (oncle).

Dəlao: ʋmsʋ. Ne swahe, zaila. Kəzyak ʋaŋ wii 'nəə ga səŋ dəlao. Wii ah dan dəlao dəlao.

Avec force, vigueur.

Dəlīi: ʋ. Pah pamme, wala mamme. Naa pam, wala mam pa ʋo malii. Za daŋ ʋiira pah pa ʋəə ne pah ma ʋəə ne dəlii. Za mundaŋ dii zahzum pam ne zahzum mam maluu ah ra daŋ ne dəlii. Dəʋ mo ne dəlii səŋ ne cee dai sai ʋe, patə sai ah dii ne dəlii təkəkəkəə. Za ka yea ne dəlii təkəkəkəə pelli ya. Dəlīi gak cuu morsəə dəʋ ta, dəlii ʋuu ra, wala pa ʋuu lii ra.

Grand père paternel, maternel, frère aîné du père, de la mère (oncle).

Dəlīi təkəkəkəə: ʋ. Patə sai dəlii mo nora səŋ ne ce ʋa. Patə sai ah dii ne dəlii təkəkəkəə. Dəʋuu biŋ to ye kwora dəlii təkəkəkəə ʋəəra.

Arrière grand-père.

Dəlyan: ʋmsʋ. ʋmcd.f. Bəlyan. ʋaŋ ge səŋ, kəzyak ʋaŋ zah tal ma kəki ʋo ge səŋ dəlyan (bəlyan). Bil gak 'wal pəə (vāi) ne zahvəə dəlyan dəlyan. Dəlyan cuu fan ma joŋ ne swahe, pə'manne.

Ratissé large.

Dəlyuu, dəlao: ʋmcd.f. Ne swahe, bəlyuu bəlyuu. Me ul wii ah də dəlyuu də. Dəlyuu (dəlao) cuu yeʋ mai wii moo joŋ ne swahe.

Langues des flammes.

Dələm, dəlem: ʋmckd.f. Pəsāhe, pə'nyahre, pəgwahe. Me er bii ʋe, me tə laa suu ʋe pə'nyah dələm (dəlem).

Bien être, fraîcheur, gaité, heureux.

Dəmaa, marəərəə: ʋ. Bam mo nən pelli bai tan ne zal ʋe, wala kəə mo kaa ʋe, dəmaa (marəərəə) a ʋyan tə goo sorre. Dəmaa pə jēere.

Sève sucrée sur les feuilles du mil.

Dəmahn: ʋmcd.f. Bəi, ree syakke. Joŋ fan bai dəʋ mo laa cii ah, wala ʋə faa ahe. Ako laa ʋə ah dah syak dəmahn. Dəʋ gak faa:

Ree syak bəi ta. Dəmahñ a cuu fan mai mo rāa mo so ka gak hao ya ta. Zyak rāa kpuu (kuu) dəmahñ.

Sourire.

Dəmdəm, dəbdəb: bmcđ.f. Jumjum. Ka pə'nyah ya, wōom bo wōomme. Bii mai ka nən zwan a, a dəmdəm. Bii ma tə vuu daŋ, a wuu dəmdəm (dəbdəb). Jeertə ahe: Daŋdaŋ, dokdok.

Boueux.

Dəmee: bmcđd.f. Pətaŋne. Ka pəyak ya, a pətaŋ dəmee. Ne zal be, fan daŋ soo ram, wala rem dəmee dəmee. Fan mo dəmee be, ka hao sə ya.

Pas totalement séché.

Dəmmi, jimmi: đ. Sǝə fǝəre (farre). Dəm (jim) tə syen ko pelli, ka gak syel a. Dəm (jim) baa mo bo ne.

Partie du corps qui va de l'anús à la verge.

Dənai, kundurku, konǝo: đ. Macimcim. Ʒwǝə joŋra dənai (konǝo, kundurku) ne sorre, mo zyee, wala loŋ be, a yea pǝjǝere, za zwahe.

Bière du mil sucrée.

Dənee, dǝŋgǝi: bmsb. Kpətak. Ne cok dǝb ah mo laa bǝ ah nai mgbǝa me dənee (dǝŋgǝi) sə. Mgbǝa dənee (dǝŋgǝi) lwaa mo be, mo tə bǝ ah o, tǝgba faa dǝb ka tə zyii soǝ mo ya, mo tə ne ki o.

Solidement.

Dəni: jf. Wǝ ya. Kpuu mo dǝ be, a zee goo, sǝə ah laŋ dan ga sǝŋ pǝǝkki. Wii mo rum ya be, a dǝ ta. Mo rǝk fan ge tə wii ka mo dǝ bǝlao bǝlao. Sor dǝ 'wah be pelli.

Prendre racine, s'implanter.

Dəni: jf. Gbǝki, mgbǝaki mbaŋ. Vuú dǝki be; cok dǝ pǝgaǝ be. Tǝker dǝ bo pǝ ciiri. Dǝb ah ka gak faa bǝ ya, kyaŋ ah dǝki bo gaŋ.

Coller, serrer.

Dənrəŋ, diŋriŋ: ɓmcd.f. Duŋgul. Cok manyeeki ah yee ma səŋ dənrəŋ (diŋriŋ). Dənrəŋ cuu cok mai mo ka pətaŋ ya ta. Mo kyeɓ cok ma tə dənrəŋ (diŋriŋ) ah ka kaa gŋ. Jeertə ahe: Golok, ŋgələɓ.

Dəŋgāi: ɓmsɓ. Mbaŋ, ŋgəɗiŋ, pəswahe. Me 'yah mo gbə mor ah dəŋgāi soɓ kal ka. Mo mgbaa dəŋgāi soɓ ko ɓoo ka.

Solidement

Dəŋgāi, təŋgāi: ɗ. Kekyeɓ malii. Dəŋgāi pəpuu (pəfuu), juu yo, so dər (jur) gee ɓo ne syelle, ne sok daŋ. Dəŋgāi (təŋgāi) kyāh ren fan ne suŋni.

Gros chauve-souris noire.

Dəŋgeo, dəŋyo: ɗ. Soo. Dəŋgeo (dəŋgyo) pəwah na lomme. A pəbe' no cam, a də təsəə ga dəɓ nahnənni. Mo loŋ dəɓ ɓe, a in dəɓ gwari na batoro ta. Dəŋgeo gak cōo suu zoo ta.

Cobra, naja.

Dəŋgerre, dəŋgelle: ɗ. Fa in nəə (faɓal) cokki, za yil guu təkpuu in nəə (faɓal) ne ko.

Piège faite avec un tronc d' arbre.

Dər ki, jur ki: jf. Saaŋ ki. Fan ma joŋ ka za gwa mo taira ki ne fəhlɪi maki ah a yea no, ne fəhlɪi morsəə pamme, wala morsəə mamme. Zan ah dərri ki ɓo no, ara ka pədək ya. Za cuŋ yerri jur ki (dər ki) no ta.

Semblable, se ressembler.

Dəramme, damme: ɗ. Təkaa. Dəram (dam) a baa za ne zal pəlli. Dəɓ mo zwə bii mai pāa dəram (dam) mo gŋ ɓe, a dan wo suu dəɓ ahe, syer gŋ, a baani.

Ver de Guinée.

Dəraŋ, dəraŋdəraŋ: ɓmsɓ. Ee cok ne yella, 'yaŋ 'yaŋ, bai faa ɓə. Me ga foo cok dəraŋ ɗao, me jin ba. Mo syee dəraŋdəraŋ mo tə kyeɓ fan ne? Dəɓ ah ɓoo suu kal dəraŋ dəɓ tə ya. Me kwo syem ah na ɓə kyēmme, kal ne ki dəraŋ. Jeertə ahe: Ne həəre, ne swahe, ɗəyo ɗəyo.

Se promener lentement, doucement.

Dəriŋ: ɓmcd.f. 'Wa, 'yaŋ. Dəɓ ah cwaa gii, wala gwii re ne zah ah dəriŋ dəɓ ki laa ge zah ya syaŋsyaŋ.

Dərkwiŋ: d. Mo ɛe jurkpiŋ, ɓtv yo.

Jumeau.

Dərōo, dəroŋ: ɓmckd.f. Pəbe', doŋdoŋ. Nahnən mo pə dərōo (dəroŋ) ɓe, ka kwan cok pəsāh ya. Nən dərōo (dəroŋ) sye, nən ma ne syem yo. Nən dərōo (dəroŋ) yea pəfāi. Za ki diira nən dərōo ne nən fāi.

Mauvais.

Dərri: d. Bə kan wor mələŋ goŋ mayəkki. Goŋ yee ɓaŋ dər wee ahe. Za goŋ manyeeki ah ne za syak daŋ a nyira wee ɓəə ga yaŋ wəə ɓəə bai dii tədi dərri. Fan ma cuu ɓə yək dər ko ye ək mgbəə, cuŋ mələŋ təsolle, dahɓ mələŋ ahe, swə fahlī ah ga yaŋ wor ah ne ko. Pə zah'nan mai za dii ɓə kanki mai za mo gbəra ɓə yək ah ɓo ne dərri, amma ɓə ah yea nai ya. Dər ɓə wee goŋ yo.

Mariage des princesses.

Dəryēmme, dərēmme: d. ɓmsɓ. 'Nahmme. Dəɓ mo ka tə fōo syel a ɓe, a yea ne dəryēmme. Mo vāh fal cii bii də, gbə dəryēm ɓo. Cok mai bii moo faŋ gŋ daŋ, a yea ne dəryēmme (dərēmme), 'nahmme.

Dərəə, dərəə dərəə: ɓmsɓ. Biŋ biŋ. Wii ah təŋ syen dərəə dərəə, so nyiŋ cok pə'manne. Suŋwii ah zoo ɓo dərəə, amma mo yaŋ təl ah ka. Mo zwə bii ne koŋ təkol ka, mo fok sum ge gŋ dərəə dərəə də.

Lentement, doucement, un peu.

Dərri, jurri: jf. We gak dər (jur) pan ah, wala man ahe (pam ne mamme). Za dərri (jurra) ki ne tok (cok) nənni, ne ɓə faani, wala ne ɓə manyeeki ah ta.

Sembler.

Dəselle, təsalle: d. Dəsel pəyakke. Maluu no, manyee no ta. Dəsel (təsal) yea pəpāi, pəfuu, pəsyē. Dəsel (təsal) camcam yea tə waare. Pə tok (cok) maki ah dəsel ka yea gŋ ya. Dəsel ne yef camcam na sərri, kuu, pāa (fāa).

Cailloux

Dəvāa, dəbāa: ʃmcd.f. Pə təgwīi, coŋ ʃo, dəvōo. Dəʃ ah tə ʃə ya, a dəvāa (dəbāa). Cok mo pəpəə pəlli laŋ, a ʃaŋ dəʃ ʃal dəvāa (dəbāa). Za ki laŋ faara ne dəvōo.

Mou, collant.

Dəvēe dəvēe: ʃmsʃ. Ləmba ləmba, pəsāhe. Mo ləə ge təkɪ dəvēe dəvēe. Dəʃ mai ŋwəə fan pəsāh dəvēe dəvēe. Ləə ʃo təkɪ dəvēe dəvēe.

Bien serré.

Dəweeri: ʃ. zzk. Fan mai za moo ʃaŋ ʃər mʃəro ga ŋɪ ka maa pə dah kaŋ mʃəro. Daweere laŋ ʃər dah taŋtaŋ ka suu ah mo syel bai gaʃʃe.

Bobine.

Dəwee, kərakdəwee: ʃ. Fabea ma syee kwak ʃər tə sər na soo. Dəwee (kərakdəwee) jur taŋ ʃo, ʃai taŋ ne 'man a. Dəwee ne ʃal nai, səə ah pəwahe, suu ah ne təzee (təzəə) na mə soo. Min 'yah dəwee pəlli.

Margouillat.

Dəweri, dəwere: ʃ. Fabeare. Dəweri (dəwere) ne ʃal nama na mə magbəlli. A ne təfeə gwa mor gbah farel zah ahe. A ne səə ne guu ŋɪ kyo kyo ka dan dəʃʃi. Za ʃii dəweri ne napaguu ta. Dəweri (dəwere) mo də dəʃ ʃe, a syen pəlli. Dəweri malii mafuu a ʃii dəwe balle, wala madəweballe, a gak in dəʃ pə wulli.

Scorpion, scorpion noir.

Dəwinni: ʃ. Mawinni, mai mo cam ne ma worre. Magwii ah byaŋ pətamme, matamme. Faʃal byaŋ pətamme, matamme. Amma dəfuu byaŋ pəwinni, mawinni.

Femelle, féminée.

Dəwoo: ʃ. Syiŋ. Dəwoo pərfāi, dəwoo təkuuri. Dəwoo ne kāhm (guu) camcam sai: A kəlaa (kahlaa) ah gwa daŋ, a tə ciciifal (fahfal) vaŋno. Fan sal ah yo. Guu dəwoo ne cwahlle. Cok moo dəwoo mo ŋɪ ʃe, za lwaa syem ne guu ah pəlli cok kər (rāh) syiŋ.

Brachysynodoutis batensolo, poisson piquant.

Dəworre: d. Dəfiu maworre, mai mo pəworre, mai mo cam ne mawinni. Jeertə ahe: Madəwinni. Masəŋ joŋ dəwor ne madəwinni. Pp: za wəəre.

Masculin, homme, époux

Dəyee: ɓmcd.f. Mgbəyai, biŋ. Me baŋ wom dəyee ge ne ko. Me woo syer ne jol dəyee (mgbəyai) nai sye. Mo ka lwaa gŋ pəlli ya ne, mo gin ne dəyee nai dəne?

Peu, un peu.

Dəyēmmē: d. Syiŋ. Dəyēm pəfāi (pəpāi). A ne guu na mə dəwoo tədə' tədə'. Dəyēm pəgwah kal dəwoo ɓe. Dəyēm mo joŋ pə'man ɓe, a dii ne kəɓaare, wala kəɓaa.

Uranoscopus (schilbe mystus).

Dəə: d. Fabal yaŋ. Dəə jur səə ɓo. Dəə ne ciŋ tətəl gwa. Pətāa za ɓoora dəə mor 'yah ŋwəəre, pəpəə, lee solai.

Boeuf, zébu.

Dəə: ɓmsɓ. Fahfalle. Mo goo ɓo joŋ fēe dāə ne? Me laa ɓə ki dāə ah ya. Dāə cuu cok mai dəɓ mo ge lwaa dəɓ mai mo ge ɓo wol ah ya. Me ge dāə ahe. Azu ge dāə ɓe ne?

Derriere, apres, a la suite de.

Dəə ɓəleere: jf. Dədaa, joŋ kyēmmē. Cok dəə ɓəlee a yea kpee. Za dəəra ɓəlee ka fii tə ga joŋ, ge ɓo gwari o, wala ne fii Mundaŋ sə. Za dəra daa ɓaŋra ɓal ga zahki ga zah yuŋ (wiŋ) mo tə woŋni. ɓəlee ka dəə zah yaŋ goŋ daŋ ya.

Dance des fête traditionnelles Moundang.

Dāə fanne: ɓmcd.f. Təcoŋ fanne. Dāə sum biŋ nyēe no, mo coo təkər ne ba. Me tə fyāk dāə mbəro mai mo coŋ ɓo. Dāə ah kəkao. *Reste.*

Dəə lemme: jf. Syee lemme. Bal tə syen ko, a dəə lemme. Dəɓ mo tə dəə lem ɓe, mo ka syee pəsāh ya. A dəə lem ba. Jeertə ahe: A syee wat wat.

Boiter.

Dæ sǽ: **jf.** Saa fanne, maa fanne. Pætāa ɲwəə dæra sǽ syee ne ko. Mo gera fah cok ɓe, a dæra goo pǽ. Pætāa laɲ, za wəə dæra jelle, wala tǽ jilli. Za ka tǽ kwan fan marai zəzǽ yao.

Porter un cache sexe femme.

Dæ vuuri: **jf.** Joɲ yeɓ vuuri. Mo tǽ dæ vuu ka nəə darɲgel ne ko. Mo dæ vuu ah pəsāhe. Za ki dæra vuu ne təndəɲni, za ki dæ ne mər dæ.

Pétrir la boue avec les pieds.

Dæbæri: **d.** Fan matǽ gəriɲ. Fan mai za mo ka gak joɲ haihai ya, za mo ciira ne kwan ah pǽlli ya ta. Za ki dīira ne yiila, mai zah zanki yo. Amma dæbæri ne yella a camcam. Dæbæri cuu fan ma swaa iɲ dǽɓɓi, yiila cuu fan ma zyak iɲ dǽɓɓi. ɓə dæbæri baa ɓo pǽ dɛrɛwol Masəɲ cyǫ.

Miracle, prodige, puissance, un événement étrange.

Dægorre: **jf.v.** Mo ẽe dahgorre, ɓtv yo.

Pousser un grand cri.

Dægbilli, daɲki: **d.** Me ga zyeɓ dəgbil, wala daɲki ka kaa gɲ. Za ki zyeɓra dægbil pəswahe, ka yea na daɲki kol a.

Hangar.

Dæni: **jf.** Rək fan pǽ'manne, pǽpǽare. Mo tǽ dæ sor ga pǽ lak pǽlli. Swaa ne jol cyǫ, mo dæ ge zah tǽɗe'. Dæ cuu bai sɔɓ fan lalle, wala bai sɔɓ tǽ coɲ ahe. Me dæ ra ge yaɲ tǽɗe'. Mo dæ gwii ge yaɲ tǽɗe'.

Entrer, remplir.

Dæni: **jf.** Zyeɓ fanne. Za gak dæ kpui ma rǽa (ran) ahe. Dæ fahlīi ka mo yea ɓarak. Za gak faa cok ah dæ ɓo tǽpee zahki daɲ. Jeertǽ ahe: Juɲ roĩ roĩ, rǽa fanne, suɲ ne kahe.

Dresser, redresser, rendre droit, aplanir.

Dæni: **jf.** Mgbāani, reeni, jeeni.

Coller, unir, souder, adhérer, attacher.

Dæni: **jf. v.** Kan, ee. Pǽpǽa ɓe, dǽɓ faa dah. Kan ɓal tǽ fanne, ee fan ne ɓalle. Me dæ mər ɓo ne ɓalle. Mo tǽ ruu fan ɓe, mo dæ zah ah ga gɲ pəsāhe. Mo pǽpǽa ɓe, dǽɓ faa dah fanne.

Piétiner.

Dǎoni: jf. Syel zah ga lalle, giŋ ga pelle. Kwaa dǎo pǎlli ɓe, ŋhǎo dǎo pǎwah kal kwaa ɓe. Fan manyeeki ah dǎo tǎ sǎrri, maki dǎo tǎ korre, dǎo ga tǎ kpuu, wala kuu. Ə dǎo pǎsǎh ɓe.

Grimper sur la terre ou sur un arbre.

Dǎoni: jf. Syee mor ki pǎpǎare. Za ki dǎora ga zahbii ŋhaano. Sooje mo tǎ ɓaŋra ɓal wii ɓe, a dǎora mor ki.

En file indienne.

Dǎoni: ɓmckd.f. Surri, ǎmme, jǎe, joŋ fan pǎ tǎgwǎi. Za gak faara we mai dǎo ɓo dǎi nai ne? Amo ye dǎo we nyǎe ɓo.

Aimé, choyé.

Dǎorai: jf. Joŋ kyǎm ne fanne, bai byak fan pǎsǎhe. Mo dǎorai ɓo ne fan ɓo dǎi nai ne? Ma ɓe me ka dǎorai ne ya. dǎɓ mo ka tǎ byak suu ah ya laŋ ka tǎ dǎorai ne suu ahe.

Gaspiiller, éparpiiller.

Dǎore: d. Fǎa. Dǎo ne ɓan ah camcam, a cam ne madǎore. A dǎo ga tǎ sǎrri, a dǎo ga tǎ fanne. Dǎo yea pǎ cok mataŋ ahe, mawuk ahe. Dǎo manyeeki ah za kǎora nǎa ahe, manyeeki ahe laŋ, faɓal ne tǎkaa ye renra. Tǎkaa dǎo yea pǎluu kal tǎkaa manyeeki ah ɓe.

Plante grimpante de rivière.

Dǎore, madǎore: d. Farelle. Za dǎi ne dǎore (madǎore). Dǎo dǎo tǎ sǎrri, a soo mor sǎrri. Dǎo pǎnikki, a pǎ'nyah ta. Me ga pǎo madǎore. Me ga pee madǎore. Za ki tǎ ciira dǎo gin yaŋ ne ko.

Patate.

Dǎore, zahdǎore: d. Yaŋ, tǎ yaŋ. Za dǎi ne zahdǎore. Dǎo cuu yaŋ ma cǎo ah ta. Mo yee ge tǎ dǎo sǎŋ, mo kan ge tǎ dǎo sǎŋ, ŋwǎo tǎ roŋra zahdǎore.

Terrasse de la maison.

Dǎ'menne: d. Syem tǎgelle. Dǎ'men mo joŋ dǎɓ ɓe, tǎgel yea swadde (swakle), a syen dǎɓ ta. Lii syem ah a joŋ wee tǎbanna mai mo kiira kan ŋwǎo ɓe, ka joŋ wee manyee ya.

Hydrocelle, hernie.

D

D: d. Patə yea (6) syel masyin fanɲwəə zah Mundaɲ. Dəb mo tə dii ɓe, tərīi taiki ne jii ma səɲ na mə **d** ta. Ne tok (cok) mo tə woɲ ki o be, dii **d** cii gwari, soɓ məə ga kyaɲ nje. Bə ma ne d daɲ a cii ga kyaɲ. Mo tə kee fan ɓe, mo ɛe pəsāhe ka woɲ təgəə **d** ne **d**.

6èm lettre d'alphabet moundang.

Daadaa: ɓmsɓ. Pətətəəre, swah kəka. Təkpaɲ syee daadaa. Dəb ah jokko ɓo pelli, a syee daadaa. Dəb gak laɲ tətəl daadaa ta. Taɲ diu kal laɲ tətəl daadaa. Jeertə ahe: Wat wat, pəswahe.

Lentement, doucement.

Daadaa: ɓmsɓ. Taataa, ne tədii ne tədii, pəzyil ki pəzyil ki, dii daɲ ya, dii tədii. Za daadaa mai mo 'yahko. Cuu za daadaa (taataa) dai jemma. Daadaa cuu syen zana, soɓ za ki.

Un à un.

Daari daari: ɓmckd.f. Garaɲ garaɲ, pəgaɓɓe. Taɲ yee kpuu (kuu) ga səɲ daari daari. Dəfuu (dəpuu) gak yee fan daari daari ta, mai cuu fan ma joɲ pəgaɓɓe.

Péniblement, difficilement.

Daari daari: ɓmcd.f. Ne 'nahmme, daaṽai daaṽai, pərcək pərcək. Wel ah ka er bii ya, joɲ ɓo daari daari (daari daari). Dəb mo er bii ya ɓe, suu dəb ah a yea daari daari (daaṽai daaṽai). Jeertə ahe: Kodok, koroɲ, korel, bel.

Sale, hideux.

Dah: jf. Juu ne jolle. Mo dah ka, a leere. Azu ye dah jol wo fan ɓe ne? Kan ɓo ka pə cok jol ɓe ya. Me faa mo dah ka ɓe, ka mo juu ka.

Toucher, déplacer.

Dah: ɓmsɓ. Yah, dah, maki, naa. cuu fan mai mo tɔ jojoŋ ba, wala mai mo tɔ ga jojoŋ ba. Mo dah syee o bai, me ga lwaa mo ba. Mo dah joŋ kyēm sye mgbaj, me no ganne. Mo dah syee ga pel o, me ga no. Me faa nyi mo geko dɔ, dah a ge no ne? me tɔ ya.
En attendant, peut-être, entretemps.

Dah ɓaabe: ɓmsɓ. Nah ɓaabe, 'yak ɓe, zɔnaa ɓe. Dah mo taiki ne ɓɔ maki ɓe, a swaa ɓɔ ahe. Me ge ɓo dah ɓaabe. Mo tɔ joŋ fɛe dah ɓaa sye ne?
Depuis longtemps.

Dah ki: jf. Mo ɛe in ki, dah tɔnyeere, lah ki, loɓ ki.
Se battre, se bagarer, s'affronter.

Dah syee: ɓmsɓ. Ko syee. Dah syee me tɔ foo ɓɔ ga cokki. Dah syee fan ki ka jol ɓe ya, me ga dɔne? Dah syee cuu ɓɔ gaɓ no.
Mais.

Dah tɔnyeere, dah ki: jf. In ki, lah ki, loɓ ki. Tɔ dahra tɔnyeere, wala tɔ dahra ki, tɔ inra ki. We dah tɔnyee ka. Za mo ɓɔɔra bal pelli ɓe, fahfal ah lii a ciŋ tɔnyeere (dah tɔnyeere). Za gak dahra tɔnyee ne ɓɔ faa zah no ta.
Se battre, se bagarer, s'affronter.

Dahɓɓe: jf. Cut, gəriɓ, bai yeɓɓe. We hai zah yaŋ goŋ dahɓ (gəriɓ) we byak fɛene?
Sans rien faire.

Dahɓdahɓɓe: ɓmsɓ. ɓmcd.f. pp. Boobo, tɔkolle, 'wa 'wa. Haira ɓo dahɓdahɓɓe. we kaa ɓo dahɓdahɓ (tɔkolle) bai yeɓɓe.
Pl. de rester sans rien faire.

Dahpelle, dahpilli: ɓmsɓ. 'Yak pelli ya ba, mgbaj mgbaj ba. Me lwaa ko dahpel (dahpil) ɓe. Mo faa nyi dahpil sye dɔne? Dahpel sye ka ɓah gin a ba. Dahpel cuu ɓɔ mai mo 'yak, wala mo kaa pelli ya ba.
Il y a un instant.

Dahsoo o: d. jf. Pah yaŋ, mah yaŋ, wala dɔɓ ki cam yea fah lalle, tɔ jin ge yaŋ o, za faa nyi ko: dahsoo o. Bɔ faa zan Kah-Elle yo.
Bonne arrivée, bon retour.

Dahsyee o: d. jf. Nyahsyee o, dahsyee o. Dii yo, joŋ fan ye ta. Bə mai dəb mo faa nyi za mai mo दौरা ৰো, wala mai mo tə yah ga ne ki. Mo dah syee o, me no ganne. Dəb gak faa dahsyee o nyi gwəəre, ৰো nyiŋ tə gwəə yo, ৰো 'nyahr o.

Bonne arrivée.

Dai: jf. Kaa ga ne ko, ga ne ko, joŋ fanne, faa ৰো. Dai cuu ৰো ma gaḅ mai dəb moo soḅ za ki gaḅ ne ko syak ৰোৱা. Me soḅ ৰো ge jol ৰো ৰে, mo dai ne ko. Tə दौरা ga ne ko no, təgba faa: tə gabra ga ne ko no.

Daidai: ʃmcd.f. Pəyakke. Cel tə wuu ko, təgel ah baŋ ৰো daidai. Wee nyee ma zah won mo tə nīira mər ৰে, ma ৰো tahnra ne təgel moo baŋra daidai. Cel mo tə wuu pəlli ৰে, dəfuu ne faḅal manyeeki ah a baŋra suu ga təki daidai. Jeertə ahe: Pətaŋne.

Dur, contracter.

Dāidāi, rwakrwak: ʃmsʃ. Pəgaḅbe. Gabra ৰে, a syeera dāidāi. Dāidāi cuu joŋ fan kərəkər ta. Fēe ye joŋ ko ৰো ne, a joŋ fan dāidāi (rwakrwak).

Péniblement, difficilement.

Daini: jf. Zyeḅ fanne. Mo dai (zyeḅ) fan ৰো ge tə ki, tə yah myahe. Me ga wo za ma dai lerre, dai velo. (Sāh ah ye ৰে za faa: (Me ga wo za ma zyeḅ lerre, zyeḅ velo). Za kər syiŋ दौरা jin ৰোৱা. Mo dai tahsah ge tə ki pəsāhe. Dai cuu tai fanne, wala zyeḅ fan mai mo kan ৰো ka pəsāh ya.

Réparer, préparer.

Dak haŋne, gēe sāhe: jf. Cee haŋne, Dak haŋ (gēe sāh) ৰো gyeōrīi. Haŋ ah gēe ৰো pəsāh dakdak, zyeḅ ৰো pəsāhe.

Se ceintrer.

Dakām dakām: ʃmckd.f. Pəgaḅbe. Dəb syee pə cok pəə mai mo pəlwah dakām dakām. Bam mo tə ৰে, cok ma tə dam a yea dakām dakām. Me lea ge pə vāi dakām dakām mo kwo ya ne?

Péniblement.

Dakle, dakle dakle: ʃmsʃ. Mbaŋ. Me tə syee gane fan gbə ৰাল ৰে dakle me lee ge səŋ. Dakle a cuu fan ma na suu, na salle ma dēə tə sər moo gban ৰাল dəb leere. Suu kim ৰাল kāh dakle dakle (mbaŋ

mɓaŋ, mɓyɔ mɓyɔ) ka gak syee ya. Gwii kim suu ah ne sal ɗakle ɗakle. ɗakle ɗakle a cuu fan mai mo kim ge tɔki zahlɔŋ pɔpɔare. Dɔɓ mo ka gak syee pɔsɔh ya laŋ, a syee ɗakle ɗakle. Jeertɔ ah: Gwari gwari, tɔwoi tɔwoi.

Solidement, entremellé.

Dalla: ɓmcd.f. Pɔ'man nje. Joŋ dɔɓlii ɗalla ɓe, a gak gbah jol dɔɓ ne yeɓ no. Mo ɗii dɔɓ ma tɔ ɗalla ge. Jeertɔ ahe: ɗoŋ.

Moyen, assez.

Dalla: ɓmsɓ. Zɔɔre, zɔarah. Soo pɔɔ pel ɓe, me zoo ɗalla. Dalla cuu gwari ne galle. Dalla ɗalla cuu zwɔɔ pɔpɔare. Manjaktɔril zwɔɔ ɗalla. Dɔɓ gak zoo sal ga sɔŋ ɗalla.

Sauté, sursauté.

Dalla ɗalla: ɓmsɓ. Tɔndaŋ tɔndaŋ, ne swahe. Gbɔrra dɔɓ ki kal ne ko ɗalla ɗalla. Faɓal mo ka tɔ zyii syee ya ɓe, a gbanra ko ɗalla ɗalla. Mo kyeɓ ɓɔ tɔ ɗalla ɗalla lwaa me ne ka. ɗalla ɗalla cuu ɓɔ ma joŋ ne swahe. Jeertɔ ahe: Sɔraa sɔraa.

Péniblement, aveuglement.

Dalle: d. Fan mai dɔɓ mo joŋ lɔɔ mor ki, wala dɔɔ mor ki. Za ɓaŋ ra ɗal ka ga pee madɔɔre. Zaki laŋ ruura fan ne ɗalle. ɗal fan mo rɔirɔi ɓe, ka yea pɔsɔh ya. Jeertɔ ahe: Haihai, vɔrvɔr.

Ligne droite, butte, sillon de terre.

Dalɔlak: ɓmsɓ. Ne swahe, mɓaŋ. mɔmmɔ gɓɔ juu ɗalɔlak. Kɔ mo tɔ tɔ fan lwah ɓe, a gban ɓal ah ɗalɔlak. Fan ɗaŋ mo laa fan gɓɔ ɓal ah ɓo ɓe, a 'nahm ɗalɔlak ka wɔɔre.

Solidement.

Dal, ɗal ɗal: ɓmcd.f. Sar, sɔraŋ. Za ki zyeɓra zahsyee 'wah ɗal ka muŋ ya. Fahlii kwan ga pɔsɔh ɗal, rɔa ya. ɗal cuu fan mai mo ne ɗalle. ɗal ɗal cuu fan mai mo pea ɓo, wala mo ruu ɓo tɔgɔɔ ah moo kwan ɗartɔ. Mbɔro ciŋ pɔsɔh ɓe, a kwan ɗal ɗal. Liŋ kayee ɗea ɓo ɗal ɗal.

Billon, ligne droite.

Damme, 'namme: jf. Dan ɓɔ dɔɓ ki, kwak ɓɔ. Mo ye ɗam ɓɔ ah ɓo ne suu ɓo. Mo ɗam ɓɔ lwaa me ne ka. ɗam ('nam) cuu fan mai

dəb moo kyeḅ lal gin ne ko. Dəb dam syem ma zəə zan ne dah, ne juu, wala ne gban ga wo suu. A nai ne bə ta.

S' attirer des ennuis, chercher des histoires, être contaminé.

Daŋ: d. Faḅal (nəə) cokki. Daŋ jur gee ɓo, amma kal gee ne 'man ɓe. Daŋ 'yah swaa, tɔdaori təkine fan manyeeki ah daŋ pelli. Daŋ ɓaŋ 'wah ɓe belbel. Gao ka kwan daŋ ya a danne. Daŋ pə yella pelli. Səə ah ye joŋ ko duu pelli.

Ecureuil (prudence, astuce).

Daŋdaŋ: ɓmsɓ. Kpəkpə, toltol. Mo kal pel ɓə daŋ daŋdaŋ. Me tə faa ɓə nyi ko kal ne syel daŋdaŋ. Zaki gak ga pel daŋdaŋ kal za ki. Jeertə ahe: Zahki.

Devance.

Daŋne, daŋni: jf. Daŋne, cuu joŋ fan camcam pəpāare: **1. Daŋ fanne:** Kaa tə fan duu ne ko, joŋ ka fan ah mo duu ga pelle, mo duu pelli. Daŋ pərri, daŋ muŋta, daŋ dah səŋ, daŋ korro. Fan mo tə gaḅ dəb ɓe, za faa: Tə daŋko daŋ. Mawul tə daŋ ko daŋ ba. Aru tə daŋki ga ne ɓə ah no. **2. Daŋne:** Joŋ kyēmme. Wee nyee daŋra pər keesyerre, daŋra jol kpuu, zaluu ne wee nyee daŋra məŋgai. Mo tə daŋ məŋgai ɓo pelli. **3. Daŋne:** Yee fan ga səŋ ne swahe. Dəwee daŋ kpuu ga səŋ kpar. Bone lwaa ko daŋ kpuu ma ne waa kal ge səŋ. Dəb ah pəswahe, a daŋ cok daŋ kpəkpə. **4. Daŋne:** Ruu salle. Za təŋra daŋ sal ɓo wo ki ɓaabe. Goŋe, wala za ma ne swah gak daŋra yaŋ camcam pelli. Dəfuu zyeḅra fan daŋ sal ɓo zəzəə pelli. Sal ka daŋ pə sər makēe ya ne? Sal mo tə daŋ ɓe, dəfuu ka kaara jam ya. Jeertə ahe: 'Yah jam. **5. Daŋki:** Dahki, ṽəŋki, zyaŋ bii. Za gwa tə daŋra ki tə sərri, dahra ki ŋhaa daŋra ki na wee nyeere. Dəb ma swah daŋki ne dəb ma tətəəre. Za gak daŋra ki ne ɓə faa ta. **6. Daŋne:** Ur pəswahe. Za faa: Daŋ farre. Wee nyee ne zaluu daŋ daŋra farre. Far gak daŋ dəb ta. Dəb mo ka tə daŋ far a ɓe, ka pah ah syē yo. Swah dəb mo ka pelli yo laŋ, ka daŋ yo ta.

Conduire, combattre, avoir une érection péniale, ravager, dévaster.

Daŋsyiki: d. Yerri wo suu dəfuu. Zahzyim yea gŋ pəpāare: Masyēe, masyēe tə nyaknyak.

Habit, vêtement.

Daŋtəwaalo, təbaalo: f. Daŋtəwaalo (təbaalo) yea tə kpuu səŋ, a zwəə tə kpuu ne suŋ zwəəre, sǝə ah səəwii mor ah za faa: nən ah oo (sǝə) wii.

Ecureuil volant.

Dao: fmsb. Sa, rao. Mo ge dao bai. Mo nyi me dao. Dao a cuu bə ma faa ne wonsuu, ne 'nyahre. Mo laa dao me tə fəfaa ba.

D'abord, avant tout, en priorité.

Daori daori, deo deo, dao dao: fmsb Gwari gwari, ndo ndo. Me syee daori daori (deo deo, dao dao) com tə 'yah danne. Dəb ah joŋ fan daori daori (deo deo), kənah tə ga ganne.

Rapidement.

Dar: fmcdf. Gəə, janjaŋ. Fahlii ah kwan ga dar. Ŋwəəməŋgai deə səŋ dar, me kwo be. Dardar cuu pəpǝare. Zyim ah dea bo dardar.

Droit.

Dardar: fmckd.f. pp. Gəəgəə, janjaŋ. Zyim wo suu ah dea bo dardar. Fahlii tə gəə yaŋ maluu dea bo dardar. Bə ah tēki vaŋno ne ma kəpelle dar.

En ligne droite.

Dartə: fmcdf. Njaŋ, janjaŋ. A faa bə tə ki vaŋno ne ma səŋ. Fahlii ah a kwan ga dartə. Zahsyee man a dartə, fan ki juu də ya. Jeertə ahe: Suŋ bo, rǝa bo, rōi rōi.

Droit, direct.

Dartə: fmckd.f. Ləə bo ləə, mor ki, kpərtə. Yaŋ bəə ləə bo mor ki dartə. Kpuu ah pea bo ne fahlii dartə dartə. Dartə cuu bə mai za ki moo gara pel ne dartə ka za ki laŋ ira zah ah be. Me ka tə zyii bə zah bo yao, mo so tə ga pel ne dartə, təgba faa: liilii.

Droit.

Darərə: fmcdf. Pədəkki, kal ki. Sal manyee pǝə mai bo darərə. Pǝəki bo darərə mo tə ya ne? Paloo pǝə Palai ne giŋ darərə. Jeertə ahe: Kalkal, ŋgaŋ ŋgaŋ.

Dépassé, inégal.

Dat: fmsb. Gwari, lat. Dat cuu fan mai dəb moo dəə na lee kpuu, a cuu dəə fan vaŋno. Kpiŋ dəə təpaŋrīi dat. Me dəə goyaɓ dat. Mo

pəpāa be, dəb faa: Dat dat. Wee dəəra goyaḅ dat dat. Dat cuu dəə lee syem kpuu (kuu). Sal ne suu ye be, dəb faa lat. Suu (sal) dəə jol be lat. Dəb gak dəə fan dat dat, fan gak dəə jol dəb lat lat, wala dat dat ta. Dəb faa ne fahlii laa mor ahe. Suu ah ka pəswah ya, a dəə dat dat.

Coupé d'un seul coup.

Dattu, dattu dattu: ɓmsɓ. Dat, gwari. Wee nyee ka kwanra fāi fan a, a dəəra ne pel dattu. Za ma kwahl ka kwanra fan a, a ɣhəəra fan 'wah za dattu dattu. Me tə faa bə nyi ko, kal dattu dattu. Wee nyee manyeeki ah a zyiira bə zah za bəə dattu dattu. Ne pel dattu, ne pel gwari.

Coué sans difficulté.

Da, də: ɓmsɓ. Dao. Də ne ɗa cuu bə ma faa ne swah nje. Dao cuu bə ma faa ne won suu, ne 'nyahre. Mo ge ɗao na be. Me ga ɗa dəb maḅé maino! Me faa mo ge ɗa ya ne?

D'abord, particule de politesse

Dea: jf. pp. Dee fan pəpāare. Dea ciɲ, dea fahlii. Mo dea sər ne jol ka. Me dea wak ka sāa səballe. Me ga dea suu zah yaɲ syiɲrīi. Dea zahsyee. Mo vaɲno be, za faa: dee zahsyee.

Tracer, entailler, égratigner, dessiner, graver, décorer en traçant.

Ded ded: ɓmckd.f. Mo ēe deo deo, ɓtv yo.

Par petites gouttes.

Deeni: jf. ɲwəə fanne. Dəb ah ka dee biɲ ya, tə derewol a. Tə kee ah ya, tə ɲwəə ah ya ta. Dəb mo tə ɲwəə fan be, ka tə dee fan be.

Ecrire, tracer.

Dee dee: ɓmsɓ. Njee njee, ne swahe. Za gbəra ko kal ne dee dee (njee njee). Dəfuu taira təl ah dee dee (njee njee) kwakra kal ne ko. Deedee cuu fan joɲ mai moo gaḅ dəḅḅi. Gee joɲra fan ne suɲ deedee gaḅ dəḅḅi.

Avec force, péniblement.

Dee tədəe (pəə): jf. ɲgoɲ cok kəsyl 'wahe pəəni. Zan pəpəə deera tədəe pəə pəəni, mo pəə vər be, so ɲgoɲ maki ah fada pəəni ɲhaa ga pelle.

Briser le terrain.

Dee zahsyee: jf. Cea, woŋ kəsyil fanne. Dəb dee zahsyee 'wahe, dee zahsyee pəə, dea zahsyee fan camcam.

Délimiter, limiter.

Deeni: jf. ŋgəə fanne, ŋgoŋni. Dee me ne nyahe, wala nyah dee me jolle. Dəb gak dee zahsyee 'wahe, dee wakke, dee tədəe, dee syee tə bə. Dee cuu soḃ fan ga lalle. Mo dee zah mabe' ah ge lalle. Mo dee coŋ biŋ. A cuu woŋ kəsyil fan ta: Mo dee kəsyil jaŋjaŋ. Deesyee, cuu woŋ təgəə bə.

Déchirer, couper en deux ou plusieurs morceaux, départager.

Deere: d. Faswulli. A pəsāh ka dəb mo swə tə deere. Dee kpuu no, dee vām no ta. Za baŋra dee ne kpuu (kuu) ma swah ahe. Dee vām (bōm) lee pə gaḃ kal dee kpuu (kuu) be. Dee kuu əə dee bōm be. Za baŋ wul tə deere.

Lit en baguette, lit, brancard.

Deeri deeri, deere deere: ɓmsɓ. Təndaŋ təndaŋ. Magwii bəə deeri deeri tə yah byaŋ gwari o. A cuu bə mai za moo kəə dəb kal ne ko ta. Mo kəə me kal ne deeri deeri təkolle. Deeri deeri (deere deere) baŋ me kal ge mor bəəre, me tə mor bə ya. Deeri deeri cuu bə cok kolle, bai yebbe. Me ka fəə deeri deeri moo yao.

Tendant, pendant.

Dem dem: ɓmckd.f. Cwōi cwōi, deo deo, pəsāh pəlli. Voo ruŋ ɓo pə syē dem dem. Mawin ah byaŋ we ɓo pəsāh dem dem. Dem dem cuu fan mai mo pəsyēe, mo so pəsāh pəlli.

Beau, belle, joli.

Deo: jf. Suu biŋ. Mo deo nəm ge me gŋ biŋ dəo. Deo nyi me na tətəm (təcum) gee. Jeertə ahe: Pə'manne, pəlli.

Donner ou verser un peu.

Deo deo: ɓmsɓ. Dəd dəd, biŋ biŋ, nje nje. Bii ah pəə gin lal deo deo (dəd dəd). Tətəm mo tə syen dəb be, pah ah cōo deo deo (dəd dəd). Jeertə ahe: Njāh njāh.

Petites gouttes.

Deo deo: ɓmckd.f. Duwyak duwyak, jyō jyō, daŋdaŋ. Bii ah a deo deo (duwyak duwyak). Sil ɓo pəsāhe.

Pur, clair.

Deo deo, daoro daori, dao dao: bmsb. Kpəkpə. Dəb vaŋno kal ge pel za ne swah deo deo (daori daori, dao dao). Mo kal deo deo peera mo bo pee ne?

Droit devant.

Derewol: d. zzk. Fan mai dəb mo ɲwəə fan ɣɲ, dəb moo keeni. Mo ɲwəə ge pə derewol pəsāhe. Me lwaa derewol ka ɲwəə fan ɣɲ ya. Derewol cuu fan mai mo ɲwəə bo ta. Me lwaa derewol bo be.

Papier, cahier.

Derewol: d. zzk. Bə mai mo ɲwəə baŋ bo təkɪ. Derewol bə Masəŋ dii ne Bibel. Derewol ləŋ no. Derewol no camcam pəlli pə dunia. A pəsāh ka za mo təra kee derewol təkine ɲwəə ah daŋ. Mo ge lea derewol pə yaŋ lee fan ne derewol. Derewol yea pə laŋne wala pə'man dat.

Livre.

Derewol mgbai mor bə, diksyiŋner: d. Derewol mai mo zyeɓ baŋ ləə kan bo ne mor kenne, təŋ daga syel masyin fan ɲwəə a ɲhaa dai ə, moo cuu (mgbai) mor tədii, bə faani, bə ma cuu kpak fanne, wala mo fer ge bo pə zah zanki. Za sər Tchad ne Cameroun zyeɓra derewol mgbai mor bə (diksyiŋner) zah bəə kan bo no, mo tə kee be, mo ga lwaa bə faa zah bəəra, fan joŋ bəəra ne tədii fan ne zah bəəra daga pa bəəlii ra ɲhaa dai zah'nan ma tə'nahko ɣɲ.

Dictionnaire.

Deryakke: d. Guu (zwəə zah) pəlli. Me re madəə me guu ɲhaa cee deryakke.

Vomir la bile.

Det, det det: bmsb. Syee, syee syee. Mo booko bə ge det be, a dan za daŋ. Mo syee det det təgbana mo ne syemme. Mo joŋ fan det det ka, com tə ganne. Bii tə wuu gin det det, ka pəlii ya. Jeerta ahe: Pəlli, ne swahe.

Un peu.

Di: d. bmf. Fēe? dəne? Mo faa di? Ma di ah ne? Faa di? Me tə ya.

Forme interrogative de comment, comme.

Di6 di6, di6 di6: 6ms6. 6mcd.f. Pelli. Suu cooko di6 di6 (di6 di6). Mo re fan n6m 6e, a jon suu nyi d66 di6 di6 (di6 di6).

Effet du courant électrique sur le corps, frémissement..

Di66a, di66a di66a: 6mckd.f. P6'manne, pelli. Woo fan ne t6gah jol di66a. La6 sum di66a di66a. D66 mai ne suu lii pelli, kaa 6o di66a. Ne cok l66 6e, d66 ka pah fan wo suu di66a di66a ya. Mo ba6 wom (wum) 6o di66a di66a mo lwaa k66e? Jeert6 ahe: D6yee, bi6, p6gwahe.

Grande quantité, beaucoup.

Didii: jf. Dii, dii t6dii. Cuu za ne dii 666 va6no va6no. Mo didii 666 ka mo laara. Me ga didii o, we syii sokki.

Appeler un à un, énumérer.

Dii: d. B6 ma cuu d6fuu, fa6al (n66) t6kine fan da6. Dii d6fuu, dii fa6alle (n66), dii fanne. D66 gak tan d6fuu ne dii 666ra. Fa6al (n66) ma ya6, ma cokki, kpuu, f6a, t6salle, cokki, s6rri da6 za t6ra ne dii 666ra. Adam ye gea t6dii fan da6 mai Mas66 mo s66 pel ahe. Za gee dii wel ne 66 fooni, mor za ki, 6er zahe, jon soko.

Nom.

Dii 6eb6e: jf. Gin ne fakke, gin ne gab6e, 'ya6 66, kye6 66. Mo dii 6eb ge t6 suu 6o ka. B6 ah na 66 dii fakke. Dii 6eb ko ye mai d66 moo jon fan mai moo gin ne gab6e, wala fakke.

Faire venir le malheur.

Dii d66bi: d. Me, mo, ko, na, ru, we, ra, wala ame, amo, ako, ana, aru, awe, ara. Ame ye faa, ara ye 'yahni, ako ye jon, amo ye faa.

Noms des personnes.

Dii ky6mme: d. Dii mai d66 moo gee mor d66 na ky6mme, dii rol ye ta: Watoltol, Wem66lii, Karicy6, Kasyeare Za faara dii 6ea ye maraiko. Dii ah gban mor d66 ne la6ne. Za ki ka zyiira ya, a cemra dii ahe, za ki la6 a zyiira.

Surnom.

Dii laɲne: ɗ. Dii mai pah dɔb mo kaa dii zahtɔgɔgbelle. Pɔtãa a pɔ̃ɔra lal ne we pɔ̃ɔ, a cuura tɔdii ah ka za mo tɔko, dii ah dii laɲ yo. Yahfiiya, Sɔrzune, Mabii, gaɓkolle. Za faa: Dii ka sɔb pam ya, dɔb joɲ fan jur tɔdii ahe.

Nom d'enfance, donné par le père.

Dii marvɔ, dii mɔ̃vɔ: jf. Bai laa pɔ'nyahre. Faa bɔ ne zahzyil syen tɔ bɔ 'nyah mai dɔb mo joɲ wo dɔb be, pah moo joɲ mɔ ah pɔbe'. Marvɔ (mɔ̃vɔ) ka woɲ ki ne kɔnah ya. Kɔnah me tɔ be, me ka gan a, me tɔ dii marvɔ ahe. Marvɔ ka zyeɓ bɔ dɔb ya. « Tɔmgbuu dii marvɔ kɔpelle ». Gal joɲ tɔmgbuu tan bɔ suu ah kɔpelle.

Regretter.

Dii pah welle, mah welle: ɗ. Dii mai dɔb moo dii dɔb malii ah ne yo. Dɔb dii ne tɔdii wel ahe. Pah Renta, mah Maswaa (Paswaa), pah Tɔba. Dii dɔb malii ah ne tɔdii laɲ ah bai kee suu yo. Zɔzɔ̃ko za dii wel gwari sɔ.

Nom que les gens se donnent entre eux (papa d' un tel).

Diini: jf. Tɔr ge sɔɲ. Tɔ yaɲ ah dii bɔ pɔriɓ. Tɔ mɔmbil ah dii bɔ gɔlak. Mo dii gin tɔ kpuu ge sɔɲ gwari. Me bɔh dii tɔ yaɲ ge sɔɲ ya ba.

Descendre.

Diini: jf. Faa bɔ nyi dɔbɓi, nyi fanne ne dii ahe. Dɔb gak nyi dii nyi dɔb ka za mo diira ne ko. Me tɔ dii Palai. Me tɔ dii mo nah (ɗah) ɓaa be. Mo dii zu ne? Dɔb gak dii syel fan ɲwɔɔ vaɲno vaɲno ɗaɲ no. Dii tɔdii ga sɔɲ ka za mo laara, diɗii ne zah gwɔ̃ɔre.

Appeler, faire appel.

Diini, ɗɔrri: jf. Ge bɔ. Mo dii bɔ yaɲ zu ne? Gwɔ̃ɔ dii bɔ yaɲ ah gwa. Me tɔ cok dii be ya ba. Dɔb gak faa ɗɔr (dii) bɔ yaɲ Palai. Dɔb tɔ kpuu mo dii (ɗɔr) ge sɔɲ.

Descendre, prendre logement chez qqn.

Dim: ɓmsɓ. Gwari, ne swahe. Me tɔ syee ganne, suu joɲ me ɗim. Me laɲ i zah be, a so daa me ɗim. Nɔn daa me vaɲno ɗim.

Agitation du coeur.

Dim dīm, dīb dīb: ɓmsɓ. Dəb mo dūu pelli ɓe, zahzyil daa dəb dīm dīm. Laa ɓə ah nai zahzyil ah kal ne dūu we saanlaŋ dīm dīm. Me laa zahzyil daa me dīm dīm.

Mouvement du coeur.

Dimma dīmma, dīmba dīmba, ŋgərŋgərri: ɓmckd.f. Pə'manne. Mawin ah ɓaŋ sor ne daaro dimma dīmma (dīmba dīmba, ŋgərŋgərri) syee ga ne ko. Mo ɓaŋ ɓə kan ɓo tə ɓo dīmma dīmma (dīmba dīmba, dībba dībba, ŋgərŋgər) mo ge ne ko. Jeertə ahe: Biŋ, pəlaŋne.

Grande quantité, beaucoup.

Dimmi: d. Fan cii fanne. Dim yea ne vāmme, wala ne kpuu maa vām zah ahe. Za ki dīi ne madimmi. Dim pəyək kal facii ɓe. Za ciira lak ne dimmi. Me ga yee syel dīm ɓe mor cwake.

Barre à mine.

Diŋ, dəŋ, doŋ: ɓmcd.f. v. Rāani. Tətəl kuu za yaŋ ah dīŋ (dəŋ) ɓo. Kuu ah dīŋ (rāa) ɓo pəsāhe.

Courbé, penché, plié, baissé, avec pente.

Dokdokke: ɓmcd.f. Wərāak wərāakke, pəsāh pelli. Suu ah kwan dōkdōkke.

Joli.

Dokdokki: ɓmsɓ. 'Yaŋ 'yaŋ. Mo laŋ cok dōkdok, mo joŋ fēene? Me laa fan laŋ cok dōkdok. Kahcel mai pəlaŋne, dəb joŋ fan gŋ dōkdok. Dōkdok cuu laŋ cokki, wala joŋ fanne. Dōkdok cuu cok malaŋ ah ta.

Gracieuse.

Dokke, dʷakke: d. Syiŋ pə bii yo. Zan ki diira ne dōkre.

Labeo senegalensis

Dokke, dʷakke, cwakke: jf. Tai ge təkī, wuu zah woki, joŋni. Mo tai zāa dōk (dʷak) ne kahe. Mo ge na dōk zah ge wo ki ɗao. Nwāh ah yea pə'manne, zəzə tə dōk zah ga təkī. We ge na dōk ɓə ah kəsyl ki ɗao ya ne? Ru dōk ɓə ah kəsyl ki ɓe, ru faa ɓə ah kəsyl ki ɓe. Jeertə ahe: Ree ge lalle.

Mettre ensemble, de côté.

Dokki, dukki: jf. Bebbe, ren wala gea pəzyilli. Kpuu, wala fan manyeeki ah dōk gwari, əə dōk gwari ta. Tədōk kpuu dōk kpuu. Madafəlyak (madaḃelyak) dōk swaa pəlli. Fakpāhpəə mai moo dōk gwari ye: Zyemīirīi, əə, swaa əə, sorzuwuprīi. Nah fan mo dōk be, ka ciŋ yao.

Ronger ou percer par les termites, vers, insectes.

Dokki, dukki: jf. I fanne, i ne fanne. Za dōk fan ma yak ah ne təsalle. Mo ɓaŋ vām dōk təsəl mayak ne ko. Za gak dōk fan, wala cok ne kəndaŋne. Təcem dōk suu ah bai tanne. Mo gaḃ me ka, na dōkki zəzəə. Syem dōk suu nyi dəḃ ta.

Taper plusieurs fois.

Dokkoko, jokkoko: ɓmckd.f. Təjokri. Syem joŋ ko pəlli, a syee dōkkoko. Dəḃ mo ne syem wo suu laŋ, a yea dōkkoko. Dəfuu, faɓalle daŋ, mo tə syee dōkkoko (jokkoko) be, ka suu ah ka pə'nyahr a. Dokkoko cuu fan pəlli ta. Mo woo fan dōkkoko ka, a gaḃ mo.

A pas lent, grande charge.

Dōo: d. Mo ẽe waafuu, wala waafāi, ɓtv yo.

Acacia tortilia radinas.

Dori dori, ɗaori ɗaori: ɓmsɓ. Gwari gwari, swəri swəri. Mo syee dori dori com tə danne. Kwo me nai kal tə syel dori dori. Dəḃ mo tə həhəə be, mo syee dori dori (gwari gwari).

Vite vite, rapidement.

Dulli: d. Ga pel ne swahe. Joŋ suu ga pel ne swah daŋ. Me tə dūu no, dūl ma kal mai kəka. Za ki a syeera ne dūlli. Dul kal syel be, mor dəḃ dai cok gwari. “Tətəŋ fatan daŋ ako ye dūl Dəblii”. Dul ma lwaa fan, wala ma lii zah masyel a dīi ne zahmadūlli. Dul malii ye ne gaḃ daŋ. Mo lii zahmadul taa be ne?

Course.

Dul, duldul: ɓmckd.f. Gədəḃ gədəḃ, pə'manne. Zyim ɓaa ɓo pə kanti duldul. Me saŋ fāa tai ɓo təkī duldul (gədəḃ gədəḃ) lalle, me ga woo ge yaŋ ne ko.

Grand tas.

Duṇḍuṇ, ɗoṇḍoṇ: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Korwa korwa. Maa tətəl sən syee ne ko duṇḍuṇ (ɗoṇḍoṇ). Dəb syee mor kuu (kpuu) duṇḍuṇ ka jol kpuu mo lak sol nyi zye ka.

Courbé.

Duṅgul: ɓmckd.f. Dəntəṇ, pəlli, pə'manne. We tai zahwii ge pə cok tə vaṇno duṅgul. Boora tətəl nyi ki cok ah zoo duṅgul. Gəlwəə (gulwəə) pəə za ki ma duṅgul.

Endroit avec des montécules.

Dururuu, cururuu: ɓmcd.f. Cororoo, zahki, pəwahlle. Zwəə syiṇ ne sal zahki dururuu, wala cororoo ga ne ko ŋhaano. Gbah daṅgai ɗururuu, wala cururuu ka ga coo zah ɓəəra.

Nombreux, ensemble.

Duu dapəyaṇne: jf. Kyēm mai ŋwəə ne wee manyee moo ɗuura gbəigbəi ne fii Mundaṇ. Mo ɛe dapəyaṇne.

Danse spéciale pendant la fête Moundang.

Duu dəbɓi: jf. Kee dəbɓi, gban ɓə yək dəbɓi. Za daṇ mo ɗuura Masəṇ, mo ɗuura zaluuri. Me ɗuu dəb makēe soɓ makēne? Dəb bai swāa ka ɗuu dəb ne ɓə vaṇno ya.

Respecter qqn, craindre, boudier, éviter qqn.

Duu fanne: jf. In təgel fanne, byāh təgelle. Dəb gak ɗuu təgel dəə, təgel gwii. Za ka ɗuu təgel goo ya, za syesyēere.

Castrer (boeuf, bouc).

Duu galle: jf. Əṇ suu ka əə zah gaɓɓe. Za ɗuu fan camcam pəlli. Duu galle ne ɗuu fanne daṇ təkɪ. Za gak ɗuura ɓəɓe' (faɓe'). Duu soo, ɗuu wulli. Mo ɗuu gal ɓə ah ka, wala mo ɗuu ka. Jeertə ahe: Pee swahe, uu pəswahe.

Avoir peur, redouter, appréhender.

Duu gorre: jf. Gbah jol ne foo ɓə ki. Pətāa gor mo dəə ɓe, za ɗuura ga ḡṇ. Moo gak gbahra jol pə cok ah ɓe, a joṇra fan ahe; mo ka gakra ya laṇ, a kwanra, a tanra. Za ɗuura gor təkɪ ne cok mo laara ɓə joṇ ɓo tə za ki. Me yea ɗuu gor wul kal ɓo. ʔə daṇ mo joṇ ɓe, ka gor ye dəə ɓo, za gara ḡṇ ne cok ah sə, wala ne kēne daṇ.

Secourir, aider, rendre condoléances.

Duu mbəro, rwāh mbəro: jf. Joŋ mbəro ka mo yea pənikki, pərwāhe. Mo dūu mbəro taa be ne? Bə ah ciŋ bə taa be. Pətāa za dūura mbəro ne b̥wakke, amma zəzəəko, za dūura (rwahra) mbəro ne vām ma dīi ne “fer”.

Repasser, lisser.

Duu wesaanlaŋne: jf. Duu galle, zahzyil nəəni. Me tə ’mēe pelli, zahzyil be tə dūu wesaanlaŋne.

Battre violemment, avoir le coeur gros.

Duuni: jf. Pea suu ne swah ne baŋ ɓal gwari gwari ga pelle. Mo dūu gwari o. Dəb gak dūu ne swahe, wala syee syee, koo ’yaŋ’yaŋ. Muŋta dūu tə fahlīi. Fan mai mo ka ne ɓal a moo so dūuni, dah dūu tə bīi, bīi dūu tə sərri, təyim dūu wo suu ga səŋ, syim dūu wo suu gin lalle, wala wo suu ne līi ah daŋ. Soo dūu pə fāa. Jeertə ahe: Kaani, uuni.

Courir, fuir.

Duuni: jf. Zwah fan pəsaanə, wala tə təsalle. Dah fan pə fan ki. Dəb, wala ŋwəə dūu sorre, luuri, nah masəlai, təpəə, syiŋrīi, kulli, mənənə. Pətāa za yea tə dūu mbəro ne b̥wakke.

Piler, lisser.

Duwyak duwyak: b̥mcd.f. Mo ēe deo deo, danɗan, ɓtv yo.

Pur, clair, propre.

Dwai dwai: b̥mcd.f. Pəyakke. Cel mo tə wuu be, təgel baŋ ga təkī dwai dwai. Gee dūu gal fuu ne kah dwai dwai. Mər mo gaɓ wee nyee ma zahwon be, təgel baŋra dwai dwai.

Dur.

Dwak wo ki: jf. Tai wo ki, ram zahe. Nwāh ah tə dwak zah ga wo ki no. We dwak zah ge wo ki nje dao, ’yah faa: we wuu zah wo ki dao.

Raprocher, se rapprocher, se serrer.

Dwakke, dwakre: d. Syiŋ pə bīi. Dwak jur syiŋ goo ɓo, jur bee ɓo ta. Nəə dwak pəzwakke, ka pə’nyah pelli ya, a lwaari. Za ka ’yah syiŋ ah pelli ya.

Labeo senegalensis (poisson).

Dwaŋ dwaŋ: ɓmckd.f. Lalle, ɓəəbəə. Fan mai mo soo, wala kan mor səri, so mo kwan gin lalle. Sər mo pəyak ɓe, madəə a soo lal dwaŋ dwaŋ (ɓəəbəə), mombai joŋ nai ta.

A découvert, dehors.

Dwəɗwə: ɓmckd.f. Wor ɓo təki cok camcam, zur. Za woo təsal rək ɓo kah fahlɪi dwəɗwə. Za gak tai təkuri, fāa, goo ga təkɪ dwəɗwə.

En tas, pile.

Dyah: ɓmcd.f. Mo ẽe ɓyah, 'wyah, taŋraŋ, ɓtv yo.

Exactement, clairement.

Dyakke: jf. Suuni, nyini. Mo dyak bii pə gbel ɓo nyi me biŋ dao.

Donner un peu (liquide).

Dyak dyak: jf. Joŋ fan pəgaɓɓe. Dəɓ ah ka gak fan ki ya, a joŋ fan dyak dyak. Me ge daŋ dyak dyak me gak ya. Fan ah səŋ pəwahe, me gēe dyak dyak jol ɓe dai ya.

Péniblement, difficilement.

Dyakke: jf. Syilli, joŋ bii ge pəsāhe. A pəsāh ka dəɓ mo dyak bii daŋ dao ka zwan ba. ɪwəə dyakra təm kəə nāa ne ko. Fan mo dyak ɓe, faɓea ka yea gŋ yao. ɪwəə dyakra təmsyea ne tədyak təmɪi.

Filtrer, distiller, secreter.

Də: ɓmsɓ. Dao. Də cuu ɓə ma faa ne swah nje. Mo ge də, me faa mo ge də, mo laa ya ne? Dao cuu ɓə ma faa ne wonsuu. Mo ge dāo bai. Də cuu: Fada ta. Mo faa ɓə ɓo ma nahpel kŋ də. Me ge ŋhoo də, me lwaa mo ya. Bə ma kpɪŋ dəɓ ye ta.

D'abord.

Dəarɪi, dəarɪi dəarɪi: ɓmckd.f. Pətətəəre, pənyahe, er erre. Wel ah kwan dəarɪi təgbana ka lwaa farel a. Dəɓ ah syee dəarɪi dəarɪi sōo.

Misérable, pitoyable.

Dədəh, dədəhko: ɓmsɓ. Zəzəəko, zəə ba, gwari gwari, ndao. Mo ge ne fan ah dədəhko. Ge dai ɓo dədəhko.

Maintenant, tout de suite.

Dədiŋ, dədaŋ: ʃmckd.f. Gəbbi, pəpāare, pəlli, kərkərri. Gee baa lak ʃo dədiŋ (kərkər, pəlli, gəb, pəpāare). 'Nahm baa sok ah dədiŋ. *Plein, beaucoup.*

Dəgə: ʃmff. Dəne? dii? Ako ye 'yahe, mo ʃoo dəgəə? Kənah mo ge ya ʃe, dəgəə? Dəb mo maa maki ah ʃe, dəgəə?
Comment.

Dəkət: ʃmckd.f. Təkolle, bai yeʃʃe. Daga zah'nanne, me kaa ʃo dəkət nai sə. We hai dəkət ka we joŋ yeʃʃe. Dəb mo ne syem ʃe, a kaa vərāa, dəb mo ne suu həraŋ ʃe, ka kaa dəkət ya.
Sans rien faire.

Dəm: jf. pp. Dəŋ ge səŋ. Dəm cuu fan pəpāare, za pəpāa dəmra ge səŋ. Za daŋ dəmra tətəl ge səŋ ka juu pelle. Tətəl sor dəm ge səŋ ne lii ah daŋ. Za dəmra zah ge wo ki gwa gwa. Jeertə ahe: Ur səŋ, ʃaŋ tətəl səŋ.
Pl. Se baisser, se courber, se pencher, se plier.

Dəm: ʃmsʃ. Lii. Dəb ah ge ya kal dəm. Ka mo ge dəm ka, mo jinni.
Pour toujours.

Dəne: ʃmff. Di? Fēe? Bə ma in zah ʃə faa ne fii. Mo ge dəne? Mo joŋ ʃə ah dəne? Dəb gak təŋ mör ʃə ne ta: Dəne, mo lwaa ya ne? Dəne, mo so faa ʃə ki yao?
Comment? comme, ce que.

Dənōosa: ʃmsʃ. Mo ēe cōmsa, ʃtv yo.
Merci. Souhait de bonheur ou de malheur.

Dəŋtəŋ: ʃmckd.f. Mo ēe dūŋgul, pə'manne, ʃtv yo.
Endroit avec des monticules.

Dəŋ, diŋ: jf. Rāa tətəl ge səŋ, kyea ge səŋ. Mo dəŋ tətəl ge səŋ. Afēe joŋ mo dəŋ tətəl ʃo jək ne? Mo dəŋ tətəl ne kahe. Təbyaŋ sor mo zye nən ʃe, a dəŋ tətəl ga səŋ. Pp: Dəm. Jeertə ahe: Baŋ tətəl səŋ, ur, wala uu səŋ.
Se baisser, se courber, se plier, se pencher.

Dɔralle: ɓmsɓ. Pɔralle, gwari. Sal mai mo pɔ swahe, mo so gak dɔɔ ne swahe. Fan mai moo joŋ dɔɓ gwari. Sal dɔɔ saɗ dɔralle. Soo dɔɔ me ne gin be fahlii dɔralle.

Rapidement, sans peine.

Dɔrao: ɓmcd.f. Dɔrao cuu fan mai mo pɔ'manne, so mo pɔsyɛe moo sɔsɔhe. Com mo zoo gin mor be, a yea dɔrao. Mo tɔ dan be, a yea pɔsyɛe dɔrao ta. Dɔrao cuu fan vaŋno sɔ. Me kwo maŋgo ma ruŋ tɔ dɔrao (dɔroo) ɓo. Dɔɓ gak faa dɔrao dɔrao ta. Me 'yah ma ruŋ tɔ dɔrao dɔrao (dɔroo dɔroo). Min ɛe cok dɔrao. Nɔn muŋta sɔe cok dɔrao.

Eclat, lumineuse.

Dɔrdɔr, ndɔr ndɔr, ɔr ɔr: ɓmsɓ. Kɔrkɔr, deedeɛ. Fan mo pɔgaɓ, wala mo pɔyɔk be, a kɔe dɔɓ joŋ fan dɔrdɔr (ndɔr ndɔr). Taira tɔl ah ɓaŋra dɔrdɔr (ndɔr ndɔr, ɔr ɔr) kal ge yaŋ ne ko. Bɔ tɔ dɔrdɔr ge lwaa me ɓo no.

Pénible.

Dɔroɓɓe: d. Pɔɔre, njeɓ njeɓ. Sɔr mai mo tai ɓo ne bii. Me syee pɔ dɔroɓ njeɓ njeɓ ge ne ko. Dɔroɓ ka pɔ tok ah zɔzɔɔ yao .

Eau boueuse.

Dɔroo dɔroo, dɔrɔɔ dɔrɔɔ: ɓmsɓ. Biŋ biŋ. Wii tɔ dan dɔroo dɔroo (dɔrɔɔ dɔrɔɔ), mo maa zahwii ge gŋ. Wii mo tɔ syen fan dɔroo dɔroo be, ka zyen fan gwari ya. Jeertɔ ahe: Bɔlyuu bɔlyuu, gɔrgɔr.

Petit feu.

Dɔrri, dɔini: jf. Dɔɓ mo ge gwɔɔ be, a dɔr (dɔi) yaŋ dɔɓ ki, wala dɔr mor kpuu swɔ gŋ.

Camper, descendre.

Dɔrri, dɔini: jf. Sɔɓ cok ma sɔŋ. Dɔɓ mo yee kpuu, wala zahdɔe sɔŋ be, a jin dɔr (dɔi) gin sɔŋ. Dɔɓ gak dɔr (dɔi) fan tɔtɔl, wala tɔ wii kan sɔŋ. Mo dɔr ge ɓaŋ sal pɔ lakbii. Bii yea rah ɓo lalle, zɔzɔɔko dɔr (dɔi) ge pɔ cii be. Jeertɔ ahe: Yee ge sɔŋ.

Descendre.

Dɔwaa, dɔwaa dɔwaa: ɓmsɓ. Warɔa. Dɔwaa cuu fan mai mo ka joŋ ne swah ya. Me laa fan yee me dɔwaa me tah ge lalle. Dɔwaa dɔwaa cuu fan mai mo ka syee ne swah ya. Tɔkpaŋ syee dɔwaa

dəwaa. Mo joŋ fan dəwaa dəwaa təgbana jol wok mo ɓo. Faɓal mo joŋ syem ɓe, a syee dəwaa dəwaa. Jeertə ahe: Dəyo dəyo, twak twak.

Péniblement, doucement.

Dəwiwid: ɓmcd.f. Mo ẽe biriri, bərwiwid, pəpāare, ɓtv ye ra. *Serré, entassé, nombreux.*

Dəyo: ɓmckd.f. Ne swahe, pə'manne. Wii mo zoo tə yaŋ dəyo ɓe, ka gak rum yao. Suŋwii zoo ɓo pee dəyo me ga ẽere. Dəyo dəyo cuu fan ma joŋ ne swahe, gwari gwari ta. Dəɓ mo tə həə ɓe, a syee dəyo dəyo. Mo syee dəyo dəyo ɓə joŋ ɓo ne? Jeertə ahe: Dəwāa dəwāa.

Avec force, rapidité.

Dəə: jf. Təŋni. Me ɓah dəə məŋgwāa ya ba. Me ga dəə sor tə'nanne. Gəəzyii dəə me ɓo. Dəə cuu təŋ yeɓ makēne daŋ. *Commencer.*

Dəə ləŋni: jf. Han kyaŋ ləŋni. Na dəə ləŋ lamba yea, ka na so dəə ləŋ lamba nama. Dəɓ gak dəə ləŋ ne tətəlli. Mo dəə ləŋ kyaŋ njaŋnjaŋ. Bə mai dəɓ mo faa wo dəɓ zahləŋ pəpāa ka tə dəə na ləŋni. Me dəə ɓə ah na ləŋni, 'yah faa: Me faa ɓə ah pə zah ɓe pəlli.

Chanter.

Dəəki: jf. Woŋki. Dal mbəro ɓo dəəki ɓo pəlli. Mo dəə təgəə ah ɓo pəlli. Za yea tə dəəra təgəə syel kabii ne təsəə mo pəə gŋ pəsāhe. 'Wah buu dəə təgəə ɓo nje. Mo kan zah'nan ah dəəki pəlli ka.

Loin, profond, éloigner.

Dəəni: jf. Ŋgoŋni. Gwii dəə sal pəral (pərat). Juu dəə məmməə lwaa gbə ya. Suu zahdah dəə ɓe. Sal mo dəə ɓe, za gōm (jōm) no. *Couper.*

Dəəni: jf. Lwaa fanne. Me dəə fan ki jol ah ya. Me dəə dəə ɓo tə'nah ka pəpəə ne ko. Me dəə leetər ba ɓe tə'nahko. Me dəə fa ɓoŋ ya.

Trouver, obtenir, gagner.

Dəəni: jf. v. Ɔhəəni. Dəə lee wuuri, dəə lee kpuu, dəə mango.
Cueillir.

Dəəre, cwəəre: jf. Juu dəə (cwəə) ɓo zah saagne. Ne kal ɓe, juu dəə (cwəə) zahbii pelli. Wee juu nyiŋ dəə tɔ tənah fāa pelli ta.
Desendre.

Dəəru, ndahluu: ɓmsɓ. Kəə dɔɓ ne fanne. Cwaa zah ɓe ne dəəru. Wee nyee cwaara zahki ne fan ne faa ndahluu (dəəru) mo ka dəə ya. Zaluu gak kəə wee nyee ne faa nyi ra dəəru (ndahluu) ta.
Refuser qqc à qqn.

E

E : d. Pate rəŋ (7) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. Deḅ mo te dii ḅe zah gbər soḅ te'yak pəə ga lalle. Fan mo kan tel ah ḅe, deḅ dii ne swahe: **e**.

7èm lettre d'alphabet moundang.

Ě e e: ɓmzcd. Bə ma joŋ dəḅ kaa gəriŋ ḅə ah a təki vaŋno ne ma pelle. Dəḅ mo kee ne kyaŋ ah ra pəsāh ya ḅe, dəḅ ka laa mor ah njaŋ ya. Ě e e me zyak ḅe! Ě e e ḅə joŋ ḅe! Bə ma swaa ḅə ye ta. Dəḅ mo tə təŋ ḅə ma 'yah ah ḅe, ka təŋ ne e e wala ě e e ya. Jeertə ahe: Oho.

Exclamation de surprise.

Ě e e: ɓmzcd. Bə mai mo joŋ dəḅ kaa gəriŋ. Bə ah dii nai na, wala ne! Ě e e cuu ḅə ma lai dəḅḅi. Ě e e mo yaŋ ḅə ah ka! Ě e e cuu ḅə mai dəḅ moo syēa ta: Ě e e, ḅə no ŋhoo ne! Ě e e, a gak gako ne!

Exclamation de surprise, d'étonnement.

Ea: jf. pp. Gbə. Jea fan ne jolle, wala ne fanne. Fan mo vaŋno ḅe, dəḅ faa ee, wala gbə ge səŋ. Me ea ge gŋ ne jolle. Me ea ne ḅal mbaŋmbaŋ. Deḅ ea fan ga wo ki ka mo yea pəswahe, mo baŋki. Za ea syem mai moo joŋ fan kerker ka mo gaiko suu ne swah ka. Za ea deḅ mai zahzyil mo syeko ḅo pəlli, ka mo kaa 'wa. Za ea suu nyi deb mai suu mo te syen ko. Za gak eara za ki ne fahlii camcam. Bə tə vaŋno: Haḅ zahe, swaa ki, jee ne fanne, haḅ ne jolle.

S'entasser, se serrer, immobiliser, s'appuyer.

Ee: jf. Zol kalle. Soḅ cok matāa kal ga cok mafuu. Dəḅ ah ee ḅe. Ee kal ge ḅo cok ki. Dəfuu ne fan ma syesyee, wala ma zozoo gak eera yaŋ, ee cokki. Fan mai mo ka ee ya daŋ, ka a pə cok dāə tāa. Dəḅ mo ur kah dəḅ ki ka ga cok ki ḅe, a gak faa zye ee ḅe. Me ee yaŋ fuu ḅe la!

Se déplacer, quitter.

Ee: jf. Pak ne kahe. Mo kan bo janjaŋ mo ee ne kah dao. Mo ee daŋ ne kah ka mo suu bii ah ba. Mo ee sol ne kah a syen mo ne? Mo ee suu me ne bə faa bo nje dao.

Pencher de côté.

Ee: jf. Joŋ pəwokki. Cok ee be me ga yaŋ o. Cok mo teŋ ee be, ka cel te ga wuu. Dəb mo kan bii nən cel be, a ee pəwokki. Suu ee me bo pəwok wakkəkə. Ne suŋ be cok ee pəwokki.

Devenir frais.

Ee: jf.v. Gbə ne jolle, dəə ne balle, byāhe, jee ne fanne. Ee cuu joŋ fan vaŋno, wala ne swahe. Me ee ne balle, ne jolle. Deb ee fan ne fan ki, mo ee ne tesal mayək ahe. Me ee vōo mbaŋ, mo ee za nwāh bo nyi me. Mo joŋ pəpāa be, dəb faa ea təgbana bə mai mo faa ge bo kəpelle.

Appuyer, s'effondrer.

Ee: bmc.d.f. Izah be. Bam ee be, ka tə tan o. Mīi nahnən be ka ee kpee ya, gaḅ ah a pəlli wo be.

Terminé, fini.

Ēe: bmc.d.f. Pə'manne, pəyəkki. Dəb ah ye kaa təl ah ēe. Ēe a cuu dəb mai mo kaa bo tə fan a pə'manne, a pəyəkki. Welaŋ mo kaa bo tə we korro be, a yea gŋ gaŋtaŋ. Dəb malii kaa gŋ ēe: A ee ga səŋ. Korro mo baŋ faswaa pə'man be, a joŋ fan ēe ēe ta.

Lourdement, solidement.

Ēe: jf. Bə ma faa ne cuu jol ga nyi dəbḅi, wala lai ko. Mo ēe me dā! Mo ēe me pəsāhe fanne me ka bai bo ya!

Mise en garde.

Ee bii, erbii: jf. Vāh suu pə bii, rək bii ge wo suu ne lii ah daŋ. Za ki faara er bii. Me ga ee (er) bii zahbii. Wee nyee ka gak eera (erra) bii ne suu bəə ya. Jeertə ahe: Bai ee bii, kaa ne 'nahmme.

Se baigner, se laver.

Ēe bə: jf. Mo ēe bə ah pəsāh dā. Mo ēe bə ah njaŋ dā.

Contrôler, constater, observer, remarquer.

Ēe ciŋ: jf. Za ēe ciŋ wo paēeciŋ tə bə fan mai mo muŋ bo, wala dəb mo kiŋ nyin ahe.

Jetter le sort par le moyen de corne.

Ēe dǎbbi: jf. Ga wo dǎbbi, bai yaŋ dǎbbi. Dǎb ga ēe dǎb ki ka pa ah ne syemme. Mo ēe za ki pǎlli no ne? Dǎb mo ne syemme, wala mo ka ne syem ya daŋ me ēe ko. Bǎ ēe zan mo yea ko pǎ bǎ yeb mana. Dǎb gak faa: Ēeki no ta. Za mo 'nyahra ki be, a ēera ki. Tai wee tǎbanna ne woi tǎkine mǎ ŋwǎe daŋ kanra bǎ ēe ki bo no kpik. Bǎ ēe za ma pǎ bone, za ma ne syemme, za daŋgai, za syakke daŋ pǎsǎh pǎlli. Jeertǎ ahe: Bai baŋ syiŋ bǎ.

Visiter, aller voir qqn.

Ēe kǎndaŋne: jf. Dǎb mo ne syem be, a ga wo pakǎndaŋ kee bǎ suu ah nyi ko, a ēe kǎndaŋ nyi ko. Za ēe kǎndaŋ ne dea sǎrri, ne fǎa, tǎsalle, ne fahlii camcam.

Consulter les esprits, les voyants, faire la divination, géomancie.

Eebii: jf. Swǎ te bii bai ga mor bii. Deb eebii ka ga ne zakǎki. Dǎb mo tǎ eebii be, dǎb kan tǎtǎl sǎŋ, mo laŋ jol ne bal daŋ. Mafok tǎ eebii bo pǎlli. Jeertǎ ahe: Rǎŋ bii, kpak fan joŋ dǎbbi. *Nager.*

Eeni: jf. Izah be. Bam yea tǎtanne, zǎzǎe ee be (i zah be).

Cesser, terminer.

Ēeni: jf. Kwo nǎnni, kwo cokki. Kan nǎn tǎ fanne, wala wo fanne ka tan njaŋ ahe. Mo ēe cok fēene? Mo ēe cok ge sǎŋ! Me ēe be, me kwo fan ki ya. Ēe cok, cuu foo cok ne nahnǎnni. Me ga ēe cok fah lalle. Dǎb ēe kyēmme, ēe kor fan ka yaŋ tǎtǎl gŋ, ka fee bǎ gŋ. Ēe cok kpēe.

Regarder, observer, constater, visiter, scruter, observer.

Ēere: d. Barka, bǎ sǎh malii. Dǎb mo tǎ joŋ fan sǎh be, a lwaa ēere. Bǎ tǎ gǎriŋ no pǎ bǎ ēere. Ēe Masǎŋ kal fan daŋ mai dǎb moo lwaani. Jeertǎ ahe: Zahyee, tǎkēawǎkke, fakke (pwakke).

Bénédiction.

Ēere: jf. Faa bǎ sǎh tǎ dǎbbi, joŋ fan sǎh wo dǎbbi. Dǎfuu ēe ki ne faa bǎ sǎh to. Masǎŋ ēe dǎb ne faa bǎ, ne joŋ fan sǎh gwa daŋ. Dǎb gak faa bai galle, Masǎŋ ēe mo ba. Masǎŋ ēe me be.

Bénir.

Eklesia: d. zzk. Zah Grec, za mai mo nǎe kan bo, za mai mo syen bo syenne. Eklesia ye pǎa za Masǎŋ ma syee mor ahe, suu Yesu

wo sərri. Eklesia ye ka yaŋ ma vuu ne jol a. Za eklesia a taira pə
cok vaŋno ka juu pelle, a joŋra syedowal bə ɛə bəəra. A myahra
Bə'nyah Dəblii bəə təgbana mo faa bo nyi ra pə Mateus: 28:19-20.
Les chrétiens.

El bə: jf. Gea bə, kee bə. Faa bə ne fahlīi camcam tə fanne; bə ah
bə ma sāh ye ka yea ya. Dəb mo nyi fan nyi mo bə, mo el bə təl
ah pəlli. Dəb ah tə el bə bo no cam! Za elra bə tə bə, tə fanne. Dəb
ma bai el bə a joŋ osoko pəlli.

Dire le contraire de ce que disent les autres, contredire.

Ella, ella ella, ɛa ɛa: ɓmckd.f. Gəlaŋ, gəlaŋ gəlaŋ, fənno fənno,
syee lemme. Ur ne pel ella (ɛa) kalle. Me kwo tə syee ga ella ella
(ɛe ɛa). Fan mo cuŋ dəb gin bal bə, pah ah syee ella ella (ɛa ɛa).

Marcher dandinant, chancelant.

Elle: d. Welle, fahlīi bii. bii dūu pə elle. El sye, fahlīi bii yo, cok
swul bii ye ta. Bii pə el manyee dūu ga pə el maluuri. El manyeeki
yea ne tətəl boroo, wala gororoŋ. Bii pə el ma fah lal dūu ne swah
kal el ma pee bə. Pə sər daŋ el no gŋ pəlli. Za yaŋ ah təra tədii bəə
bo daŋ.

Le lit d'eau, rivière.

Ĕm ĕm, fām fām, fēefēe: ɓmckd.f. Pəsāhe pəlli, pə'nyahre. Nəə
ah ne nəm ĕm ĕm (fēefēe, fām fām). Za ki ka gak rera nəə ma ne
nəm tə ĕm ĕm (fēefēe) ya. Nāa mo ne nəm ĕm ĕm (fēefēe) bə, a
kwan pəsāhe. Jeertə ahe: fyahro fyahro.

Très bon goût, gras, huileux.

Em jolle: jf. Gban, wala byak fan pəsāhe, gban jol mor fanne. Em
jol mor fanne, kal daŋ ahe mor fan mai mo ka pəswah ya. Dəb mo
nyi fan nyi mo bə, mo em jol mor ah pəsāhe. Dəb mo em jol mor
fan a bə, ka nən pəlli ya.

Bien gérer.

Emma: ɓmcd.f. 'Wa, pəram. Dəb ah ka tə gai bə ki ya ba, kaa bo
emma no. Mo gbə jol gŋ emma kaa ne ko. Ru laa bə ah nai ru kaa
emma. Emma cuu fan mai mo yea tə joŋ ne swahe, mo so gbə jol
bo nje.

Tranquille.

Ĕmma ĕmma: ɓmckd.f. ɓmsɓ. Pə'nyahre, zəbai zəbai, pəlli. Dəb ah faa bə pə zah ĕmma ĕmma na nəm wonni. Dəb mo 'yaŋ ko ɓe, a kee bə ĕmma ĕmma. Dəb ah dəb tə ĕmma ĕmma yo.

Grand parleur, onctueux, flateur.

Emme, eremme: ɗ. Kpuu (kuu). Za dii kpuu ah ne lee ah daŋ ne emme (eremme). Me ga syen (woo) eremme (emme). Em lee syiidah pəsāh ya. Kuu erem ne waa. Lee ah gərləŋ gərləŋ, a ruŋ pəsyēe. Za mo ɗuu erem (em) ne swaa ɓe, a yea pə'nyahre.

Ziziphus Mauritianas, (jujubier, jujube).

Enee enee, henee henee: ɓmckd.f. Pəlli, pəpāare. Dəfuu coora ɓo zahɓel goŋ enee enee (henee henee). Ne gwahl ɓe, sor gin luma enee enee. Fan ge luma ɓe, amma ka enee enee na matāa ya. Enee enee cuu pāa dəfuu, pāa faɓalle, 'man fan ne yək ahe. Jeertə ahe: Biŋ, dəyee, nje.

Beaucoup, nombreux.

Er bii sǎə: jf. Ŋwəə erra bii sǎə ne cok ŋwəəsaŋ ɓəə mo izah ɓe. Mawin mo er bii sǎə ɓe, dəwor mo tai (swan) ne ki ɓe, a gbə billi. *Fin des règles, menstruation.*

Er er: ɓmsɓ. jf. Yee fanne. Daŋ yeyee er er ne cok za mo tə nǎi ko ganne. Mo joŋ fan er er təgbana na syakre, wala kpiŋni. *Péniblement*

Er er, ŋgeret: ɓmckd.f. Kperkper. Er er (ŋgeret) a cuu dəb mai mo ka ŋwoo ya, giŋ ya ta, dəb kwan ko na matāa cēcēe. Dəb ah er er na madacenne (matəcenne). Jeertə ahe: Ŋguɓ ŋguɓ. *Malingre, chétif.*

Er fanne: jf. Rooni, joŋ syiŋ masaa, wala kah ga wo suu. Za erra syiŋ na bii. Pətāa za erra fasaa, fajurpiŋ, facoksyiŋrǎi. Ne zahgwahl ɓe, mahm ('mahm) er dəb na bii. Təyim er dəb ta. *Mouiller, asperger.*

Erembolle, erembulli: ɗ. Kuu. Kuu ah ne waa na erem (em) ta. Lee ah pəluu kal erem ɓe, a pəbərəm, ne zwak daŋ. Za ka lah, wala 'yah pəlli ya. Diira ne erem bulli (ɓolle), ɗah ɓul (ɓol) ye ren ne, wala jur nahnən ɓol ɓo ne luu ne? ne syēe ne? Dəb tə ɓə ah ya. *Ziziphus mucronata (jujubier autre).*

Eremme: d. Mo ãe emme, b̄tv yo.

Ziziphus mauritianas (juzubier).

Ergu, er̄ngu: b̄mcd.f. Ne kahe, paklak. Kan 6o ka janjan ya, a ne kah er̄ngu. Yan mai uu 6o ka s̄an janjan ya, pak 6o ne kah er̄ngu (ergu). D̄6 mo ka syesyel p̄s̄ah ya 6e, a syee er̄ngu er̄ngu. Jeert̄ ahe: Janjan, s̄eran̄.

Penchant, de c̄ot̄e.

Erre: jf. Eere. Er bii, r̄ak bii ga wo suu, maa suu ga p̄ bii. D̄6 mo t̄ er bii 6e, mo kah ga wo suu ne jolle, wala ne ̄h̄ēe. Bii mo p̄'man 6e, d̄6 dan ga ḡ ne suu dan̄. D̄6 er bii ka suu mo yea bel.

Baigner, se doucher.

Evangelim: d. zzk. Zah Grek yo. B̄'nyahre. B̄'nyah ma wo s̄er nyee ye ka, amma B̄'nyah ma cuu 6̄ ã̄ d̄fuu. B̄'nyah ma t̄ nai p̄ Gbanzah Mafuu. Za ma nyīra Yesu ye cuura B̄'nyah mai mo lwaara 6̄ ah gin jol Yesu.

Bonne Nouvelle.

Ewa: d. zzk. Zah Yahuduen, cee. Dii mai Adam mo dfii mawin ah ne yo. Ewa ye mah za s̄er dan̄.

Eve.

F

F: d. Patə nama (8) syel masyin fanṇwəə zah Mundaṇ. Mo tə dīi be mo maa təkpuu zah ma səṇ ga mor syel ma səṇ, tə'yak pəə təgəə syel soḅ bə faa ga kyaṇ. **f.**

8èm lettire d'alphabet moundang.

Fa ma wo suu: d. Fan rii suu, fan gaini. Me ka ne fa ma wo suu ya. Fa ma wo suu be beḅ be.

Vêtements, habits.

Fāa: jf. Taini, kanne. Nwāh fāa bii 6o. Nwāh fāa (kan, tai) sām 6o. Vaṇno be, dəḅ faa: Fōo. Nwāh fōo sām 6o.

Coiguler, transformer

Faa 6o: jf. Mo ēe faa 6ə, 6tv yo.

Parler.

Faa 6ə (6o) ga səṇ: jf. Za faa 6ə (6o) ga səṇ, wala ne zah gwəəre ka za ma kah bii mo laara ka.

Chuchoter.

Faa 6ə (6o) ne kyaṇ səṇ: jf. Dəḅ mo laa sok pəsāh ya be, za faa 6ə (6o) nyi ne kyaṇ səṇ.

hurler.

Faa 6ə, faa 6o: jf. Kee 6ə nyi dəḅḅi. Faa 6ə (6o) kəsyil ki ne dəḅ ki. Me faa 6ə ne ki ta be. Ru faa 6ə (6o) ah 6o zahki.

Parler, dire, s'entretenir.

Fāa kalle: d. Mo ēe təṇgyō malyakke, 6tv yo.

Herbe.

Faadāl: d. Za zah yaṇ goṇe (zahḅel goṇe). Za coora faadal 6o nyāhnyāh zah yaṇ goṇe.

Cours du chef, notables.

Faani: jf. Hanne, re, riŋni. Gbər zah tə ɓə (ɓo). Mo faa (han) ɓə (ɓo) ɓo pəsāhe. Faa ɓə madəweesyelle cuu dəɓ ma faa ɓə pelli. Mo faa ɓə ah nyi ko njaŋ dā! Me təə ko pelli, amma faa ɓo (ɓə) ki ya, wala ɓeiŋ zah faa ɓə ki ya.

Parler, dire, annoncer, déclarer, informer, présenter, proclamer, transmettre, renseigner.

Fāa, fwaa: jf. Woo pə'manne, woo ɓal pəpāare. Mo fāa (fwaa) sər ga kēe ne ne? Fāa sər ne zahe, wala woo sər ne zahe. Dəə mo tə ren wom ɓe, a fāfāani (fwāfwāani). Gwii fāa summi.

Brouter.

Fāa, pāa: d. Fan ma ciŋ tə sər mo ka na kpuu (kuu) ya daŋ fāa (pāa) yo. Dəɓ mo saan wommi, mo goo zāare daŋ fāa yo. Fāa ciŋ ne zahban ah camcam tə sərri.

Herbe, herbuste.

Faa, paa: jf. I dəɓ pə wul ne nyi syiŋ ma ɓe' nyi ko. Za faa (paa) dəɓ ne nyi farel ne syiŋ nyi dəɓ ahe. Za faa (paa) syiŋ pə bii ne fan mai mo gak ik ra ta.

Empoisonner.

Fāa, pwāa: jf. Zwə biŋ biŋ. Me fāa (pwāa) təkər vər (ɓər) ɓe. Mo fāa (pwāa) gbər gbər (hərd hərd). Mo ɓal vaŋno sə ɓe, dəɓ faa: Fōo (pōo) vaŋno gbər, wala hərd.

Boire un liquide épais.

Faa, raa: jf. Nyi fan zwan nyi dəɓ kal təl ahe. Faa (raa) ko ne bii laolao. Za gak raa yim nyi dəɓ no ta, 'yah faa: Nyi yim nyi dəɓ kal tə mai mo zwə ko pətāa.

Soûler (saouler).

Fabaa: d. Syemme. Syem fabaa a bar dəɓ wo suu. 'Nahm a ge ne syem fabaa pelli.

Ulcère.

Faboŋ: ɓmcd.f. Maki, faki. Me ka ne faboŋ yaŋ ɓe ya syaŋsyaŋ.
Choses.

Faballe: d. Fan ma ne ɓal tə nai: Gwii, dəə, nəə cokki. Fan ma ɓoo yaŋ daŋ fabal o. Ka cuura kāh ne mafok pelli ya.

Bêtes sauvages ou domestiques, quadrupèdes.

Fabaŋni: d. Syem ma kiŋ tətəlli, təkini, təlkiŋi.

Epilepsie.

Fabeare: d. pp. Nəə, fan manyee ne maluuri. Fabea cuu fabe' pəpāare, pəlli. Fan mai mo ka pəsāh ya daŋ, fabear o. Fabea ma pə bii, tə sərri, ma zoo səŋ daŋ nora.

Insectes.

Fabe': d. Fa mai mo ka pəsāh ya, fa mai mo waa ya. Dəfuu joŋra fabe' pəlli, 'yah faa: Joŋra fan mai mo ka pəsāh ya, mai mo waa ya.

Péché, faute.

Facii: d. Dimmi, largoo, kəlaḅḅe daŋ facii ye ra. Mo baŋ facii ge me cii lak ne sa. Pacwak coo facii ne vāmme.

Barre à mine, tout ce qui peut creuser.

Facii: d. Fan mai pa cii syiŋ moo 'yah jol za syea syiŋrīi. Fan mai dəḅ mo gai nyi pa cii syiŋ ne ko. Mo ge ne facii ya mo ka lwaa, wala dəə syiŋ ga pel a .

Avance de valeur de médicament donnée au guérisseur.

Facokkole, fatokkole: d. Faḁəni. Fan mai dəḅ mo nyi nyi dəḅ ki tə kolle, bai yeḅḅe, bai lelee. Facokkol (fatokkol) a joŋ yeḅ comki pə cok tə vər vərri, a rəə nahnən nyi dəḅ matə goŋga ka mo joŋko fan ne fahlīi maḁe' ahe. Mo joŋ yella ne facokkole.

Cadeau, don, présent, pourboire, ce qu'on recoit gratuitement, libéralité.

Fada: ɓmsɓ. Kpə, pəki. Mo faa ḁao fada. Madəə ḅe wə, me lwaa maki ah ḅe fada. Magii ḅe kal tə wommi, pisoo ge yaŋ fada yao.

Encore, de nouveau.

Faēcece: d. Fakwocee. Fan mai dəḅ mo kwan cee suu ah gŋ. Za təra ḁii ah ḅo ne darugal pəlli. Zəzəə mai za so ḁii ne “mirwar”.

Miroir.

Fafyāhe: d. Nəə ma ne fyāh ka gbah fanne. Minni, kpiŋ, goobamme, swatəkeke daŋ fafyāh ye ra. Fa ma gbah fan daŋ fafyāh ye ra.

Félide'.

Fah: ɓmsɓ. Hai, fərai, ven, lii. Dəb ah kaa bo fah, wala fərai. A
joŋ fan fah.

Sans souci.

Fah: ɓmccɗ.f. Kə. Fah lalle, fah cɔkki (tokki), fah kəsəŋ, fah kə
yaŋ. Fah kəfalle, fahpelle (fah kəpelle). Fah kəpel ah pəsāh kal fah
kəfal ah ɓe.

Vers.

Fah ceekorre, ceekorre: ɗ. ɓmccɗ.f. Fahfal yaŋ lalle. Kal ge bo
fahceekorre. Dəb gak faa kal ge bo ceekorre no ta. Zan ki faara laŋ
ne: Fahkorre.

Derrière la maison.

Fah fah: ɓmsɓ. Pəlli, wah wah, kpuu. Mo sah bii ah fah fah. Bam
tə bii duu fah fah (wah wah).

Abondamment (pluie, eau).

Fah vɔo: ɗ. Mo ɛe fah bɔo, ɓtv yo.

Les narrines.

Fah vɔo, fah bɔo: ɗ. Cok mai mənɟwaa mo pɔə gin ɡɟ, so za mo i
tə'yak ne ko. Fahlii bɔo, wala fah vɔo.

Narines.

Fahe: ɗ. Fa koo welle. Pətāa za cuŋra fah ne wakke, wala zyimmi.
Fah ma ne wak kəka pəlli zəzə yao. Fah mandəm, fah ma ne
zyimmi.

Porte bebe en peau ou en tissu.

Fāhe: ɗ. Bə mai dəb mo faa mor dəb ka jok ko ne ko. Dəb ah ka
laa fāh ya.

Moquerie.

Fāhe: jf. Faa ɓə nyi dəb ka jokko, ka swāa mo re ko. Tə fāh me
mor a ne fan pəlli. Fāh ko ne ɓə bai 'yah yeɓɓe.

Se moquer, ridiculiser.

Fahfalle: ɓmccɗ.f. Dəə, kədəə. Me soɓ ko fahfalle. Bə ah joŋ bo
fahfal ɓe ɗəne me tə ya.

Derriere, apres, dernier.

Fahfalle: ɓmsɓ. Dǎǎ, rolle, bai joŋ fan gwari. Ge fahfal zana. Mo goo fahfal ka. Cēecēe a yea ma fahfalle.

Lent.

Fahfalle: ɗ. Cok wo suu dǎfuu mai mo ka gak kwan ne suu ɓo ya. Dǎɓ gak kwan ɓer no. Dǎɓ ka gak laŋ fahfal ne suu ah ya ta. Jəŋ fahfal ɓo nyi me ɓe: 'Yah ɓə ɓe yao.

Derrière.

Fahkorre: ɗ. ɓmccɗ.f. Mo ẽe fahceekorre, ceekorre, ɓtv yo.

Derrière la maison.

Fahlalle: ɗ. ɓmccɗ.f. Cokki (tokki). Kal ge ɓo fahlalle, kal ge fah tokki. Tə joŋ (doŋ) yeɓ ma fahlalle (ma tokki).

En brousse, hors du village.

Fahlɪi bii: ɗ. Cok (tok) mai bii mo ɗuu gŋ. Comki fahlɪi bii ciŋ el malii ahe. Fahlɪi sokki.

Lit d'eau, caniveau.

Fahlɪi bii: ɗ. Tok (cok) mai mo pǎǎ fahfal, wala cel dǎfuu na fahlɪi bii, a golok, wala dee ɓo na fahlɪi bii, mo woŋ cel dǎfuu kǎsyil gwa.

La colonne vertébrale.

Fahlɪi kyaŋ ma i (ee) tǎyakke: ɗ. Cok mai tǎ'yak moo pǎǎ gin gŋ.

Trachée artère.

Fahlɪi kyaŋ ma re farelle: ɗ. Fahlɪi mai dǎɓ mo re farelle ɓe, moo pǎǎ gŋ ga ɓerri.

Oesophage.

Fahlɪi sokki: ɗ. Cok mai ɓə faa moo pǎǎ gŋ ga sokki.

Conduit auditif.

Fahlɪi (ne): ɓmsɓ. Goŋga, ɓəsǎhe. Bə ah mo tǎ faa ko ŋhoo a ne fahlɪi, wala ɓə ah ne fahlɪi kpaŋ. Mo ka ne fahlɪi joŋ fan moo ya.

Vérité, droit, procédure.

Fahlɪi, fahe: ɗ. Cok syelle (syilli). Fahlɪi no camcam pǎlli. Fahlɪi pǎǎ, fahlɪi 'wahe, fahlɪi yaŋ, Fahlɪi bii (fah bii).

Route, chemin, caniveau, passage, sentier, rue, voie.

Fahlle: ɗ. Guruŋ. Bii mai mo boo bo boo, mo ka ɗuu ga cok ki ya. Cok ah bii mo ka gŋ yao laŋ fahl, wala guruŋ ye cēecēe.

Mare, marais, étang, marigot.

Fahl, syet: jf. Cee kpuu ma pǎə ge səŋ. Fahl (syet) jol kpuu ah ge səŋ belbel ka mo zyeeko mafuu ahe.

Couper des branches vertes.

Fahmännə: ɗ. Cok goo mǎnnə mai mo mgbāa kpuu mah ah mane. A ɗii ne goo mǎnnə sə ta. Ijwə səra fahmǎnnə ka cokwii ne ko. Fahmǎnnə ne waa ne kǎita ne kǎita.

Branche de palmier ronier.

Fahro fahro, hahro hahro: ɓmckd.f. Nəə mai ka ne nəm ya a fahro fahro (hahro hahro) nai sə.

Sans goût, fade.

Fāhrtə: ɓmsɓ. Pəfāi zah ki ɗaŋ. A pəfāi fāhrtə. Dəɓ kwan ga səŋ gin lal fāhrtə.

Ensemble, blanc.

Fahsəŋ: ɗ. Cok mai mo ɗər ga ɗərri. Morkəsəŋ. Mo syee ge fah kəsəŋ ah ka, mo syee ge fahsəŋ, 'yah faa: Morkəsəŋ ahe.

Descente.

Fahsəŋ: ɗ. Mor masyiibamme. Cok mai dəɓ mo kwan ga səŋ ne lii ah ɗaŋ. Fan ɗaŋ giŋ ga fahsəŋ. Fan ɓea manyeeki ah ɗaŋ zwəəra fahsəŋ.

En haut, vers le haut, le ciel.

Fahsəŋ, fahkəsəŋ, (zagəwəəre): ɗ. Cok mai zyak səŋ mo ur gin gŋ, wala kuu ga gŋ. Cok mai zyak səŋ mo kuu gin gŋ ginni, a cam ne coksəŋ. Dəɓ mo uu səŋ jaŋ mo pee nahnən boo ge kəmorcomzah'nan ɓe, ka mo soɓ fahfal boo nyi kəmorcomlilli, ka jokəsāh ɓo a ne fah morkəsəŋ, ka jokələbai ɓo laŋ a fahsəŋ, wala fahkəsəŋ. Za tai ɗii fa tǎ nai rai ɗaŋ ne: Nyah sər nai ɗaŋ.

Montée, est, orient, nord, sud, (les 4 points cardinaux).

Fah, bwah: ɓmsɓ. Kpuu, wah. Səə bii ge lal fah (bwah). Tǎ'yak ah pǎə ga lal fah.

Bruit de ce qu'on jette (eau, air).

Fāi: jf. Jokki, ka pəswh ya, ka pəsāh yao. Dəb ah fāi ɓo gaolə.
'Wah fāi ɓo loŋ, fan ki kəka ɗɗ yao. We mai fāi ɓo, ka erbii ya.
Mbəro fāi be.

Ternir, blanchir, déteindre.

Fai: ɓmsɓ. Gwari. Mo həə ge fai, mo goo ka.

Rapidement, sans tarder.

Fāi: ɓmcd.f. Bii fanne, kpak fanne. Ka pəfuu ya, a pəfāi. Fāi ah kal com ɓe. Fāi fan ah sāh nahnənni.

Blanc, clair.

Fāi: d. Fagaini (fagaire). ɪwəə saara fāi solle, sāhe. Zahban fāi camcam pelli. Za gbəra gai fāi ɓo ka pelli zəzəə na matāa yao.

Collier, perle.

Fāi fāi: ɓmsɓ. Mo ɛe fofoo, ɓtv yo.

Plein, rempli.

Fāi fāi: ɓmsɓ. Ne laa pə'nyahre. Za ma laara wo ki pə'nyahre, syakra ki fāi fāi. Dəb ah ne syak zah fāi fāi.

Etre très heureux, content.

Fāini: jf. Pəə ge lalle, wāini. Mbəro fāi ɓe. Fan ma lelee daŋ a jiini, so fāini. Fāi ah ɓuu ge səŋ ɓe. Fāi nən məmməə, fāi zah, wala gyaŋ təkpuu zah tə dəbɓi,

Fleurir, bourgeon qui s'ouvre, faire la moue.

Fakalle: d. Təkalle. Fan mai dəb mo kaa təl ahe. Mo kaa ge tə fakalle.

Banc, chaise, fauteuil, siège, tabouret, tara.

Fakat: ɓmsɓ. Goŋga yo.

Certes, sûr, assurément, exacte.

Fakfakke: ɓmsɓ. Lanlan. Kwo ko ɓe, ɓə ki kəka, ɛe cok fakfak zol kalle sə.

Tanpis.

Fakke: jf. Cee kpuu. Me fak jol kpuu ah ge səŋ ɓe, kəka səŋ yo.

Couper les branches.

Fakke, pwakke: d. Bəbe', bai peljii, zahyee. Fak (pwak) lwaa ko be. Dəb ah pəfakke (pəpwakke), mo joŋ fan be, ka lwaa lee syēm ah ya.

Malchance, malheur, porteur de malheur.

Fakwanne: d. Bə faani. Fakwan ye bə mai mo ge wo dəb ne suŋni, koo ne comme tə bə fan mo tə ga ge, wala joŋ pelle. Tə'yak ye ge nyi dəb ne fakwanne. Comki laŋ a ge pəzyil lomme.

Vision, rêve.

Fakwocee, faēceee: d. Daarugal zah zəmai, mirwar zah nasara. Za 'yah diira ne zah zəmai ne zah nasara pəlli kal zah mundaŋ fakwocee (faēceee) be. Dəb ma ɓoo yerri, a zyeɓ zahsol ah pə faēceee (fakwocee).

Miroir.

Fakyēmme: d. Fan ma woŋ ka dədaa. Yuŋni, dakke (jakle), təsolle, daŋ fakyēm ye ra.

Instruments de musique.

Falle, polle (nāa): jf. Kəə nāa. Me tə fal (pol) nāa ga pə jolle, mo kaa byak ɗao.

Préparer la sauce.

Famasoo: d. Syiŋ bər syenne. Za matāa pəlli ləŋra masoo joŋ syem ne dəbɓi. Diira syiŋ ma laɓ syem ah ne famasoo, amma goŋga ye ka. Zəzəko na tə be, sawari yo.

Médicament pour guérir l'ictère.

Famasuusuu: ɓmcd.f. Fan mai mo gak 'nam pəwahe. Məŋgəə gak suusuu. Kaosuu suuni.

Elastique.

Fāmfām: d. Fēefēe, ne nəm pəlli. Dəb mo ren nāa nəm be, a yea pə zah pə'nyahre, a yea fāmfām (fēefēe).

Huileux, bien à manger, cuite, bon goût.

Famme: jf. ɓmcd.f. pp. Vaŋno be, dəb faa faŋ. Iŋhəə fam ge ɓo təkɪ, zah ah fam ɓo.

Pl. Cabosser (cabossé), déformer (déformé), tordre (tordu).

Fāmme, pōmme: d. Bii ma pəzyil kpuu mo pǝə ge lal pəfāi. Kpuu ma ne fām (pōm) ye tǝfāhmme, wuuri, foore (poore). Fāi kpuu ma ne fām laŋ no ta. Fām jǝe pǝbe’ kal ra daŋ, a jwǝə nǝnni.
Sêve.

Famorgomme: d. Fatan zahzyilli. Bǝ tan mai dǝb mo byaŋ ne ko. Bǝ mai dǝb mo cuu nyi mo ya, mo yea pǝ zahzyil bo sǝ. Za faara: “Famorgom be faa bǝ nyi me, wala famorgom bo faa bǝ nyi mo ba”.
Conscience.

Fāmpǝə: d. Fǝa ma jur goo “saladǝ”. Fāmpǝə pǝzwakke. Fāmpǝə pǝ ’wah be pǝlli.
Herbuste.

Fan mbǝəre, fan bōore: d. Ako ye fan mai moo boora ga pǝ sum mai za ma cwah tǝwaa nasara, wala za ma raa paŋgasoo moo sǝara, mor ka sum ah mo urri, wala mo zaŋ.
Levure.

Fandǝni: d. Yella joŋ fanne, wala faa bǝ mai dǝb mo yea ne pǝ kpak ahe. Fandǝə ma joŋ fanne, ma tan mor bǝ, ma kaa swah tǝ zana.
Don.

Fāhnfāhn: bmsb. Belbelle. Fabea nǝə sor pǝ ’wah be fāhnfāhn. Vak nǝə nǝn wul fan fāhnfāhn.
Tout enlevé.

Fanlii fanne: d. Muŋjwǝəre. Za ma lee, wala zyak sorre, ǝə, swaa daŋ liira ne fanlii fanne (muŋjwǝəre).
Balance, bascule.

Fanloo nǝa: d. Fan mai ŋwǝə mo zyebra nǝa ne ka yea pǝ’nyahre. Swaa, ǝə, makulli, tǝmmi, luuri, daŋ fanloo nǝa yo.
Ingrédient.

Fanne: d. Fan camcam no pǝlli. Fan mai nahnǝn mo kwan no, mai nahnǝn mo ka kwan a no ta. Fan ma mor sǝrri, mor bii, koo fǝe daŋ mo wo sǝr fan o. Yaŋ, kpuu, sǝrri, waare, fii, deere, juu daŋ fan o. Dǝb ka gak kee fan daŋ ya.
Chose.

Fanne: d. Joŋni, wala joŋre, kǎøre, lak solai, faɓalle. Me ka ne fan ki ya. Fan mo no jol ɓe ɓe, me ka yea nai ya.

Richesse.

Fanne: d. Dəɓ maɓe'. Mo kwo fan sye dǎ! Mo faa gee me vanɓo ɗao fanne! Fan ɓe' mo faa ɓə ge zu ne!

Quelqu'un de vilain, affreux.

Fannono, fənnənən: ɓmsɓ. Pəlli. Bii ah ɗuu pǎə ge lal fannono (fənnənən).

Abondement.

Fanpee: d. Fan yeɓɓe, fan joŋ yeɓɓe. Ciiri, ɗagne, ŋhǎøre, tahsah ne fan manyeeki ah ɗaŋ fanpee yo.

Matériels de travail.

Fansuu, zahzolle, zahpəsyǎere: d. Tətəŋ syem təkpiŋrīi. Təkpiŋ mai mo ɓah ŋgom jol, wala ɓal nyi dǎɓ ah ya ba, pǎə zah ɓo wo suu dǎɓ ah to ba. Mo təŋ ŋgom jol ne ɓal nyi dǎɓ syem o ɓe, za ɗii ne təkpiŋ ba.

Lèpre.

Fǎn, fǎnfǎn: ɓmckd.f. Ləmdik. Təm ka pə nǎa pəlli ya, nǎa ah a fǎn, wala fǎnfǎn.

Pas bien salé.

Fanyeɓɓe: d. Fa mai za mo joŋ yeɓ ne ko: Kpǎhe, gwǎøre, kəlaɓɓe, pel, majuugomciŋ, nyahe ɗaŋ fanyeɓ ye ra.

Outils, matériels de travail.

Fanyǎe, fənǎe: d. Dəɓ mai zan mo 'yah ɗiira ɗii ah ge lal a. Mo ge faa nyi fanyǎe, wala fənǎe sye, me no ganne. Fanyǎe, wala fənǎe ge dai yaŋ pənaa jam ɓe.

Autre, machin, truc.

Faŋ: ɓmcd.f. Gǎə. Zah nǵāh ah kwan faŋ. Lak ah faŋ (gǎə).

Sans fermeture, ouvert.

Faŋni: jf. Joŋ dǎɓ pǎɓe'. Mo woŋ fan pəsǎh ya, mo faŋ me ɓo. Mo nəə tətəl ɓə ya ɓe, ka ɓə ah faŋ (puŋ) ɓo njoklum.

Refuser, traité des problème à moitié.

Faɲni: jf. Puɲni, rək bii ge tə fan mayakke. Faɲ (puɲ) sor pə bii.
Faɲ sərrɪ, faɲ suu ge pə bii.

Humecter, mouiller.

Faɲ valle, fwaɲ bolle: jf. Soo ɓəbe' ne ɓəbe'. Dəɓ mo nyi fan nyi mo ya, mo ka nyi nyi ya ta, mai faɲ val (fwaɲ) bol o. Masəɲ faa na faɲ val (bol) ka.

Se venger.

Faɲfaɲ: ɓmsɓ. pp. Gəəgəə. Lak ah pəpāa faɲfaɲ (fwaɲfwaɲ). Gee kara pə lak ɓəə yo, a faɲfaɲ təkolle.

Ouverts.

Faɲne, famme: jf. Ram ge təkɪ. ɲhəə ma bai swaa ah faɲ (fam) ga təkɪ. Zah ah faɲ (fam) ɓe.

Déformer, cabosser.

Faɲne, fwaɲ: d. Mor kyaɲ juu. Juu sǝə sor ne tə nah fǝa daɲ ga faɲ (fwaɲ) ahe. Faɲ ma juu ɓal pə'manne.

Jabot.

Fǝo: ɓmsɓ. Ne swahe, ne kpǎhe. Fee fǝo, fee tǝ'yak fǝo.

Soupir de qqn qui est fatigué, fâché ou malade.

Fǝo: ɓmsɓ. Fada, pəkɪ, taa o. Bə kɲ ka na ɲhoo ya, mo so doɲ na ɲhoo fǝo! Mo ge ya, mo so daɲ doɲ, wala joɲ nai fǝo!

Encore, de nouveau, ainsi.

Far: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Fan bai 'nyahre, bai təmmi. Nǎa ah ka pə'nyahr a, a ne bii far.

Sans sel, fade.

Farcwak farcwak, parcwak parcwak: ɓmsɓ. Pə'manne, ne 'nahmmə pəlli. Gbə wel ah i farcwak farcwak (parcwak parcwak). Za faa bil roo vǎi ɓo farcwak farcwak (parcwak parcwak) ta.

Beaucoup, trop.

Farelle, farilli: d. Fan mai daɲ za mo renne. Me ka ne farel (faril) syiidah ya, mai cuu sor daɲ. Farel pee ɓe, fan ki kəka o.

Nourriture.

Farenjĕa: ɓmckd.f. Fa ma renjĕare ye fa bai waani, fan mabe' ahe. Me ciŋ farenjĕa ɓo wo dɔfuu, za daŋ syĕara me o, a ɗamra zah tɔ ɓe, a yimra tɔtɔlli.

Abominable.

Farfar: ɓmcd.f. Bai goŋga, paberre. Dɔɓ ah ka faa ɓɔ ne cok ah ya, a farfar.

Menteur.

Farre, fǎære: ɗ. Fapɛl za wǎære. Swah za wǎɛ ah kǎka, dɔɓ ah ka ɗaŋ far (fǎɔ) ya. Far (fǎɔ) wǎ ɓo mor ahe.

Pénis, verge, membre viril de l'homme.

Far, farfar: ɓmsɓ. Far. Farfar a tǎki vaŋno ne far. Kǎɛ nǎa ah ɓo ne bii farfar.

Fade, sans goût.

Fasaa: ɗ. Syiŋrĭi. Syiŋ mai ka ne yeɓ ya. Syem ah laŋ saa ye ka ta. Saa sye, syem ŋwǎɛ yo, syem cokwok (didik) yo. Mo 'yah "nivakin ne kolorokin" kal ɓɔ fasaa.

Médicament contre la sorcière.

Fasaani: ɗ. Fan rii wo suu, fagaini. Godel, fǎi daŋ fasaa wo suu ye ta.

Couture, habit.

Fasah ɓal ŋwǎære: ɗ. Mo ẽe fazahtǎgǎɓelle, ɓtv yo.

Dot, demande de main d'une fille.

Fasagne: ɗ. Syiŋrĭi. Syiŋ mai za mo lǎŋra a gak nĭi ɓǎɓe' ne fak ga lalle. A foora a gak soɓ ɓeɓ ga tɔ dɔɓ ki ta.

Médicament de protection, qui peut porter un malheur.

Fasuu: ɗ. Syem tǎkpiŋrĭi. Fasuu wol ahe. Fasuu kaa ɓo wol ahe. Syem fasuu ah laɓɓe.

Lèpre.

Fasǎəsǎɛ, fasǎəni: ɗ. Fan mai za moo tai ge tǎki mor yeɓɓe.

Fasǎəsǎɛ (fasǎəni). Fasǎəsǎɛ ma pǎ luma no ta.

Collecte.

Faswaare: d. Fan dan mai dɔb moo ɓaŋ ga cok ki ne dan, faswaar o. Faswaa maki ah yea pɛgwahe, maki yea pɛyɔkki.

Bagage, fardeau, charge, lourdeur.

Faswulli: d. Fan mai dɔb mo swɔ tɔl ahe. Boo faswulli, cɛe faswulli ye yeb ma joŋ zah'nan dan yo. Me ga lee faswul luma. Deere, daagol, yɔkki, fa ma boo tɔ deere dan, faswul o.

Le lit, couchage.

Fasyeani: d. Fan mai za mo 'yah jol dɔbbi. Mo lwaa fasyea fɛe bii ko ne? fasyea kii me ɓe.

Tout ce qu'on demande.

Fasyɛeni: d. Fan mai dɔb mo cak suu ah tɔl ahe. Bɔ fasyɛe, wala syɛe fan faa pɔ derewol Masɛŋ pɔlli.

Jeûne.

Fasyelle: d. Fafyɛhe. Fasyel kyɛhra ne suŋ ka gbah fanne.

Mɔŋgɔrri, kpɪŋ, ɓolle (ɓulli) dan fasyel ye ra. Fasyel ren nɔɔ.

Carnivore, carnacier.

Fasyemme: d. Lee kpɔu (kuu) dan, madɔere fasyem ye ra.

Fakpɛhpɛɛ mai za mo ka pɛ rɔk pɛ cel (tal) kpik ya dan fasyem yo.

Nourriture légère.

Fasyenne: d. Bone mai dɔb mo laa wo suu ahe. Lwaa nwɛh ɓo. fasyen ah wol ahe, fasyen ah pɔlli.

Douleur, souffrance, algie.

Fasyimmi: d. Gɔŋne, nɔɔ. Dɔb ah 'yah fasyim pɔlli. Fasyim yo, mo 'yah ɗao, wala mo nyiŋ ɗao.

Gourmet.

Fasyimmi: d. Fan mai za mo soo mor joŋ ɓɔbe'. Fan mai za mo soo mor ɓe kan syim wo dɔbbi. Lak fasyim ka joŋ fan ɓɔe ya.

Dɔwor, wala mawin ma nyi fan ah pɔ cok mai za mo i wulli, fasyim yo. Tɔgwɛi a yea ma ne cen fasyim kɛsyil zana.

Amende du sang, qui tue, qui desuni.

Fatāa: ʃmcd.f. Fan mai mo ka pəfuu ya, ʃeʃ ʃe. Me ga dahʃ fatāa ʃe ne baatal. Mo soʃ ʃə matāa, wala fatāa ʃoo ge lalle.

Haillon, chiffon.

Fataa summi: ʃ. Fataa sum kaŋ ʃo ne vām manyiŋ. ŋwəə joŋra ka sum mo pəə nən ah soʃ fan maʃea ahe. Fataa sum ma nən luu no, ma nən nyiŋ no ta.

Tamis.

Fatan matə syeʃ ahe: ʃ. Fatan mai za daŋ ye mo ka tə ʃo ya. Dəʃ fee fan ah fee pəlli də.

Gnosticisme.

Fatan zahzyilli: ʃ. Bə mai dəʃ mo byaŋ ne ko. Bə mai dəʃ mo cuu nyi mo ya, mo yea pə zahzyil ʃo sə. Za faara: “Fan morgom ʃe faa ʃə nyi me”.

Conscience, pensée.

Fatanne: ʃ. Fan mai za mo fee ga tətəl joŋ yeʃ ne ko. Bə tanne. Yella mai dəʃ mo tan fan ne ko, dəʃ mo yea ne ko. Ka ne fatan a. A ne fatan kal za ki daŋ.

Intelligence (Philosophie), connaissance, (sagesse, discernement).

Fatokki, facokki: ʃ. Fa lalle. Fan mai mo ka yaŋ ya daŋ fatok (facok) yo.

Brousse, hors.

Fatokkolle: ʃmcd.f. Mo ʃe facokkolle.

Cadeau, don.

Fattəro, pattəro: ʃmckd.f. Pəfāi nje nje. Suu ah daŋ ge pəfāi fattəro (pattəro).

Fané, pâle, blème.

Fatəjanne: ʃ. Fan mai mo biŋ, pəlaŋne.

Petite quantité.

Fatəzwahʃe: ʃ. Syiŋ mai mo nyira nyi ŋwəə bil mor syen bil ga lalle.

Médicament qui fait avorter.

Fat, fatte: ʁmsʁ. Syaŋsyaŋ, ka sam. Me ka ga ya fat, mo joŋ dʁne daŋ mo joŋ o. Me zyii ya fatte. Me ka nyi nyi mo ya fatte!

Jamais, pas du tout.

Fawoŋni: ʁ. Fan mai za mo woŋra tʁ gʁ ki, fan ah mo yea ʁaa tʁki, so mo woŋra ka zune daŋ mo yea ne mʁ kʁsyak ahe.

Partage.

Fawulli: ʁ. Syem malii ah mo ge wo sʁri. Fawul ik dʁfuu pʁlli. Za faara sye zah pel ʁo ne fawulli.

Epidemie.

Fawulli: ʁ. Syiŋ ma in dʁʁ pʁ wulli. Dʁʁ ki in goo ne nyi fawul nyi ko. Pa ma ik za ne fawul za dʁi ko ne pafawulli.

Poison, venin.

Fawulli: ʁ. Nʁ mai mo ka ne cee yo. Faʁal mai mo wukra ʁe: Gwii, dʁʁ, kʁhe, tʁkine faʁea manyeeki ah daŋ, fawul ye ra.

Cadavres.

Fazahkpʁm jolle: ʁ. Gaini, swʁʁe, zeo, fʁi ma saa jolle daŋ fazahkpʁm jol o. ŋwʁ gbʁa ʁʁ fazahkpʁm jol ʁo ka pʁyʁk na matʁa yao.

Parure.

Fazahorrʁi: ʁ. Fan mai dʁʁ mo saa ka rii zahmʁ ne ko. Fan mai dʁʁ mo maani, koo dʁʁ mo saa daŋ, fazahmor o.

Habits.

Fazahtʁgʁʁbelle: ʁ. Fasah ʁal ŋwʁʁe. Lak mai za mo nyi mor ka cuu nyi pah mʁlaŋwin zye 'yah kyʁh ge yaŋ ʁo mor mʁlaŋ ahe. Za ki kwora na lak joŋ syiŋrʁi.

Avance de la dot.

Fazaŋzaŋ, fazahsyelle: ʁ. Fafyʁhe. Zah fazaŋzaŋ (fazahsyelle) daŋ pʁwahe (pʁwahlle). Min cokki, sʁʁʁ daŋ fazaŋzaŋ ye ra. Fazaŋzaŋ (fazahsyelle) gbahra kʁh ne suŋni.

Carnacier, carnivore.

Fazwʁhe: ʁ. Cok (tok) syiŋrʁi. Dʁfuu masʁh ah ye ka, fazwʁh yo. Dʁʁ mai moo joŋ fan ma tʁgʁiŋ ah toto, mo joŋ dʁʁ dʁu galle.

Monstre, chose sacr e, enfant difforme.

Fazwakke: d. Fan mai mo pəzwak kə zah daŋ fazwak yo. Cen (syen) pəzwakke.

Ce qui est amer.

Fazwanne: d. Fan mai dəb mo gak zwan daŋ: Yimmi, bii, wonni, təkeere daŋ fazwan ye ra.

Boisson.

Fazyakke: d. Syiŋrīi. Syiŋ nīi syem zyak mai mo kur dəbdi, wala sōo suu sōore.

Médicament contre les douleurs articulaires..

Fa, fanne: d. Fa (fan) maino, fa (fan) ma ŋhaano. Fa (fan) ginni. Fa fēe mai mo joŋ bo ne? Mo 'yah fa (fan) makēne daŋ me ga nyi nyi mo. Fa (fan) ki mo kəka laŋ ka bə ki kəka.

Quelque chose.

Fea: jf. pp. Ulli. Vaŋno bə za faa fee. Zahləŋ pəpāa bə, za faa fea. Wii ka tə dan a, mo fea ge gŋ. Me gaḅ ne fea wii bə, ka zyii dan a.

Souffler sur.

Fea: jf. Laa suu pəram, lwaa swahe, baŋ ge pelle. Yea ne syemme, fea zəzə bə. Mo fea bə dii nai ne? 'Yah faa: Mo laa suu bə dii nai ne?

Se sentir mieux.

Fēa: jf. Gbə raodaŋ, bə biŋ. Mo fēa ne fyāhe. Me fēa waa bər ɓal nə ne təfēare. Gbə ne jol mgbak ya, fefēare.

Tenir avec une pince, enlever.

Feā feā: ɓmcd.f. Biŋ biŋ, pənyeere, fit fit. Fāa luu pə 'wah bə feā feā ba. Rīi tətəl dəb gak yea feā feā no ta.

Un peu, duvet.

Fea wii bə: jf. Təŋ mor bə pəki. Ur bə ah pəfuu. Me ga fea wii bə ah faḁa.

Reprendre, recommencer, renouveler, activer.

Feeni: jf. Kyeḅ ka tan fanne. Fee fanne, fee yeḅḅe, fee kaŋ korre, fee zahe. Fee fan kal ge bə pəḁəkki.

Etudier, apprendre.

Fee: ɓmckd.f. Biŋ biŋ, pəwokki. Zyak nəə ge pəwok fee. Me laa
cok fee fee pə'nyahre.

Pas humide, pas sec.

Fee: ɓmsɓ. Təkolle, gəə. Cok kwo ga ɣŋ fee. Tətəl ah ɓoo ɓo fee.
Morgom ah feefee, rīi ka ɣŋ ya. Gom ah a fee.

Dégagé, découvert, à demi-chauve.

Feeni: jf. Təŋ ne yak ɓe. Cok fee nje ɓe, ka pəpəə na matāa yao.
Fan mai me woiŋ nən com fee ɓe. Əə tə fee o, zah'nan gwa ɓe a
'yah syenne. Kah (sorzuwuŋ) fee ɓe, 'yah haa o.

Pas sec, pas humide, mûr.

Fee: ɓmcd.f. Pəgwahe. Zyim ah pəgwah fee. Yeɓ ah ne zyak fee
no.

Léger.

Fee: ɓmckd.f. Fea, pə'nyahre. Lwaa cok ɓo fee (fea). Zyak ge wol
ah fee ɓe. Cok nyee fee (fea), ɓə gaɓ kəka.

Tranquille, air libre.

Fee ɓə, fer ɓo: jf. Təŋ ɓə. Dəɓ ah fee ɓə ɓo no zəzəəko. Mo fee
ɓə fuu ɓo ne?

Changer, transformer, retourner à l'envers.

Fee fāo: jf. Fee tə'yak ne swahe. 'Meere, laa bone. Foo ɓə pəlli
ŋhaa fee fāo. Fasyen joŋ ko feefāo. Nəə ma ɓaŋ kpāh fee fāo. Baŋ
kpāh fee fāo.

Soufler avec force.

Fee tə wolle: jf. Bəə zah wol mayak, wala maɓea ɓoo ge lalle. Mo
fee təwol mayak ge lalle.

Enlever la partie sèche de la boule.

Fēefēe: ɓmcd.f. Mo ēe fāmām, ēm ēm, ɓtv yo.

Graisieux, huileux.

Fēefēe, fēefyak: ɓmckd.f. Pəgwah pəlli. Zyim ah pəgwah fēefēe
(fēefyāk). Dəɓ laa pə jol fēefēe (fēefyak).

Léger, très léger.

Feelao, fələə: ɓmsɓ. Ka pəgaɓ ya, pəgwahe, gwari. Bə ah ka
pəyək ya, a feelao (fələə) nai sye. Mo kwo ɓə nyee feelao ka

(fələə). Fələə cuu fan ma 'ahe, mo so yea pəgwahe: godel, tǝə tǝpǝərǝi.

Pas important, léger.

Feeni: jf. Soǝ tǝ'yak ge lalle, tah ge lalle. Fee tǝ'yak ne swahe. Me fee gee ge pǝ lakre, mo joŋ ka suŋwii mo i ko. Zyak tǝ fee kun sor gee me wo suu.

Soufler, respirer.

Fǝe, fǝene: ǝmff. Dii? Afǝe? Fǝe ye ne? Afǝe ye ǝaŋ, wala kǝə mo ge nyee ne? A faa ka fǝe me ge nyee ne!

Quoi, que, qu'y a t-il.

Feleere, sokloo, mbərah: d. Lak mai moo yea kah sok dǝǝ pǝ laŋ biŋ, dǝǝ ye ka gee ya, byaŋ ne nai sǝ.

Petit trou qui se trouve à l'oreille de certaine personne.

Fel, felfel: ǝmcd.f. Pəsǝhe. Dǝǝ mai ŋwoo ǝo, suu ah sǝh felfel.

Luisant, lisse.

Fǝn, Fǝnfǝne: ǝmsǝ. Cii in ma ne ǝərǝə. I ne ǝərǝə fǝn vaŋno, wala fǝnfǝn zaləŋ pǝpǝare. Me 'yah me lwaa i ge wo suu fǝn dǝ.

Bruit de coups de chicottes.

Feneetǝr: d. zzk. Zah tǝwoo. Mo kaa zah feneetǝr (tǝwoo) ka mo leere. Fenǝtre yea wo suu yaŋ ka soǝ cokfǝi dan ga gŋ.

Fenǝtre.

Fenno, fenno fenno: ǝmcd.f. Ferlyak, ferlyak ferlyak. Lemme. Bal ah fenno (ferlyak). A syee fenno fenno (ferlyak ferlyak) dǝǝ ah lem yo.

Boiteux.

Fǝn, fǝnfǝn: ǝmcd.f. Pəloŋne. Tǝm ah a fǝn, a pǝ zah fǝnfǝn. Dǝǝ ah 'yah nǝa tǝfǝn no cam.

Salé, bien assaisonné.

Fer bikkəla bikkəla: jf. Hər gərləŋ gərləŋ, kədələŋ kədələŋ. Fer suu ah tǝ sər bikkəla bikkəla (fer kədələŋ kədələŋ).

Rouler par terre.

Fer bə, fee bo: jf. Kun bə (bo), kol bə (bo), jin bə (bo) ne zah maki ahe. Bə ah faa bo ne zah nasara, mo fer ge pə zah mundaŋ sa. Mo ka fer bə (bo) pəsāh ya.

Interpréter, traduire.

Fer d̥erewol: jf. ɲwəə bə ma pə zah nasara ne zah mundaŋ. Bibel fer ne zah mundaŋ be. Za fer d̥erewol bo camcam pelli.

Traduire un livre.

Fer zahzyilli: jf. Toobii, kee bə faɓe' ne soɓ faɓe'. Soɓ fan joŋ matāa. Fer zahzyil ah bo pəfuu ba, mo gbah jol ahe. Dəɓ mo fer zahzyil be, a fer ɓal syel ta.

Se convertir, se repentir.

Fer (fee) jolle: jf. Joŋ fillu, kyāh ne fan leere. Dəɓ ah 'yah bə fer (fee) jol pelli. Dəɓ mo fer jol nje nje d̥ə ya be, mo ka ga pel a.

Faire du commerce.

Ferere, firere: ɓmsɓ. 'Yaŋ. Dəɓ ah roo kal ferere (firere) faa bə nyi d̥əɓ d̥ə ya.

S'éclipser, parti.

Ferfāi, feefāi: ɓmsɓ. Gwari, zah ki daŋ. Yiiɓalla fer (fee) ra zahki fāi.

Tourner ensemble, mouvement d'ensemble.

Ferni, feeni: jf. Fer (fee) kəsəŋ ge səŋ. Fer (fee) ne kəki. Me fer (fee) syiŋ t̥ə wii. Mo fer (fee) fahfal (kəfal) bo ge d̥ə. Za fer sor ciŋ summi, fer zyim ciŋ yerri, fer (fee) jolle, fer zahzyilli.

Changer, transformer, tourner à l'enverse.

Ferre, feere: jf. Kunni, jinni, kolle. Bə ah fer (fee) be. Bə ah mo fer ge be, me faa nyi mo ba. Zyak mai fer ge bo cam.

Məəzuwuŋdāhbəlo fer (fee) ciŋ t̥əkaare.

Changer, devenir, transformer, se métamorphoser.

Ferre, heere, eere, yeeni: jf. ɲgommi. Fer t̥əmbarka (t̥əɓaaməŋg̃əə), mombai ka renne. Fer (hee, ee, yee) zah kp̥uu saan d̥uu sorre.

Eplucher, aiguiser, affiler.

Fertə, fərtə: ʃmcd.f. Zahki, pəsāhe. Wah ah zahki fertə. Kaŋ ʃo zahki fertə. Pəsāh zahki fertə.

Egal, moyen.

Fettə, fet fet: ʃmsʃ. Təde' təde', belbelle. We woo ge ne fettə (fet fet). Woora fan jol ah fet fet coŋ ya. Mo gbəə ʃər yaŋ ah ge lal fet fet (fettə).

Entièrement, complètement, clairement.

Fet, fet fet: ʃmsʃ. Sə, jin a. Kal fet. Mawin gbə ʃər yaŋ ah fet fet. Mo zol kal fet nai sə. Faa ʃə ki ya, ur kal ʃe fet.

Tout, ouvertement, complètement, clairement.

Fiahlah: ʃmcd.f. Ne kahe, ka jaŋjaŋ ya. Dəʃ ah ʔe cok fiahlah.

Lorgneur.

Fiaŋkuu, fiaŋguu: ʃmcd.f. Pə'manne, pəlli, bai swahe. Dəʃ gak re farel pə'manne kaa ne fiaŋkuu (fiaŋguu) no.

Beaucoup plein, rempli.

Fiaŋkuu fiaŋkuu, fiaŋguu fiaŋguu: ʃmsʃ. Rera farel bar ʃər kaa ne fiaŋkuu fiaŋkuu (fia ŋguu fia ŋguu), gak laŋra suu ya.

Beaucoup plein, rassasié.

Fiaŋ, fiaŋfiaŋ: d. Pənyeere. Cok mai, wala lak mai mo ka gəə ya ʃe, ka cok, wala lak ah a fiaŋ. Vaŋno ʃe dəʃ faa: Fiaŋ. Pəpāa ʃe dəʃ faa: Fiaŋfiaŋ. Nən dəʃ gak yea fiaŋfiaŋ no.

Étroit, serré.

Fii, fifii: jf. 'Yah fii, syee ne fii, kyeʃ laa mor ʃə zah dəʃ ki. A fifii pəlli. Me fii ʃə ah ʃe. Dəʃ mo tə cok (fəhlii) pəsāh ya ʃe, a fifii zah zana. Mo fii ʃə ah zah ahe. Me kan ləŋ fifii ah ya. Za mundaŋ faa: "Pafii ka zyak yaŋ bai ya".

Demander, interroger, questionner, s'enquerir.

Fii: jf. Zoo wolle, joŋ farelle. Mo kaa ka me fii wol nyi mo də. Fii təwaa biŋ nai no. Mo fii wol ʃe ne?

Préparer la boule du mil.

Fii: jf. Dii. Mo fii wee nyēe ge me də. Dəʃ uu, wala kaa ʃo lal tə fii mo.

Appeler, demander.

Fii: d. Kyeḅ laa mor ḅə. Fii no ne? Fii ki mo kəka ḅe, na ge pelle.
Me ne fii vaṇno no.

Chercher à comprendre, à connaître.

Fii: jf. Mo ẽe kp̄ii, gaa, ḅtv yo.

Fonder, commencer.

Fii: d. Fan malii mo masyiibamme səṇ, mo zahki ne comme. Fii səə cok ne suṇni. Fii ciṇni, wunni. Fii zoo ḅe, so dan ḅe. Fii maa cokfuū ḅe.

Lune.

Fii: d. Kee zah'nan ma tə jemma 30, 31, 29, 28 no ta. Fii camcam zah'nan gṇ 30, maki 31, vaṇno baa mə ah 28, comki ḅe, baa 29. Pə syii vaṇno fii gṇ 12. Mo ẽe tədii fii mo ga lwaa ḅə ah gṇ.

Cycle des saisons.

Fii: d. Fabeare. Fii jur ḅəram (syee) ḅo. Fii pəyak kal ḅəram ḅe. Fii yea wo goo, dəə, pii, ne nəə manyeeki ah pəlli. Me ga nəə fii wo dəə ḅao.

Tique.

Fii: jf. Mgbāa wo fan mbaṇ. Bə ah faa ne cuu fii ma wo fan to. Fii fii dəə ḅo, fii goo ḅo. Fii fii dəfuū laṇ no ta.

Adhesion du tique, piquer.

Fii: d. Kyēm malii mai za mo kanra cok ah kpee (kpik). Fii Loo, fii Mundaṇ, fii lwaa tətəl suu, fii lwaa fanne.

Fêtes.

Fii bamme, fii juu fanne: d. Fii mai mawin ma ne ḅil mo tə ga byaṇ fahfal ah o ḅe, mo zyeḅ suu ah kaa ne yo. A cen bamme, dah təzee (təḅəə) kpuu mai mo juu ka dəəni. Fii ah fii juufanne, wala cen bamme. Mo ẽe ḅə ma ṇwəə tə tədii bamme.

Mois qui précède l'accouchement d'une femme. Mois à terme.

Fii byaṇni, fii byaṇre: d. Fii mai ma ḅil mo byaṇ ne ko. Fii byaṇ mawin ḅe ge ḅe. Mawin byaṇ ne fii (byaṇ) ah ya, coṇ fii vaṇno no ba. Mawin ah byaṇ zəə tə fii byaṇ ahe.

Mois où la femme accouche.

Fii cokcwaklaŋne, tokcwaklaŋne: d. Patə yea (6) fii za mundaŋ pə syii. Fii mai cok (tok) moo ləə gŋ biŋ biŋ o yo, ka ləə pəlli ya ba. Fii ah a fahfal fii Loo, a ge kəpel fii cokcwaklii (Fii Marfoo). *Février-Mars. (Petite saison chaude).*

Fii Duwoi, (Fii Yuru (werroo): d. Patə sai (3) fii za mundaŋ. Za Duwoi joŋra fii bəə ne ko. Nwāh ma dii ne yuru (werroo) joŋ zan ne Fii ah ta. Mor ah Fii Duwoi dii ne Fii Yuru (Werroo) ta. Fii ah ge kəpel Fii Werroo, a fahfal Fii Mundaŋ. Fii tai fagwahl ge yaŋ ye ta.

Novembre -Décembre (Saison sèche assez fraîche).

Fii Dəblii: d. Patə vaŋno (1) fii za mundaŋ, fii mai za mundaŋ mo təŋra kee syii ne ko, a joŋra fan ma re gal zan ne ko pəlli, yee məəzuwuŋ camcam ne baa za ne təsalle. Fii ah a ge fahfal Fii Madəmbii, a yea kəpel Fii Mundaŋ. A diira ne Fii Dəblii mor ne fii ah za ka joŋ fan haihai ya, za kee Dəblii Ma səŋ, ne cee zaluu mai mo wukra bə daŋ.

Septembre-Octobre. (fin de la saison des pluies, premier Mois de l'année lunaire Moundang).

Fii gwahlle, fii zahgwahlle: d. Fii mai za moo joŋra fagwahl fakpāhpəə bəə camcam ge yaŋ ne yo.

Mois des récoltes.

Fii Loo: d. Patə dappe (5) fii za mundaŋ. Fii mai goŋ mundaŋ mo ur (joo) loo ne yo. A inra loo ne nəə cok mai mo lwaa syer, wala bem ne zal com ah pəlli. A renra fan ne dədaa pəlli ta. Ako ye fii ma joŋ fagwahl ge yaŋ təde' təde' sə. Mo lwaa ge yaŋ ne fakpāhpəə bo yo bə, fabal a bəbra lal belbelle. Fii ah ge kəpel Fii Cokcwaklaŋne, a fahfal Fii Yuru (werroo).

Janvier-Février (chasse rituelle à la pintade).

Fii Madəmbii: d. Patə jemma tətəl vaŋno (12) fii za mundaŋ. Fii mai bam mo tan ne pəlli yo. Mo pəə fāa laŋ, manyeeki ah ka yakra ya, a jin urra kpə. mor com ka ləə pəlli ya, bam tan pəlli, so a tan laŋ cēcēē, cok daŋ ge pəgaḅḅe, farel laŋ ge pəgaḅ ta. Fan mai pah yaŋ mo yea əŋ bo daŋ vər bə, sor (swəə) zee nən pəsāh ya ba. Za

dii fii ah ne fii “**Modæmæone**” ta. Fii ah ge kæpel Fii Dæblii, a fahfal Fii Mamængwāalii.

Août-Septembre (dernières grosses pluies, fin des pluies).

Fii Madæuutæbiijaŋ: d. Patæ doraŋ (daora) **(9)** Fii za mundaŋ. Fii zah bam yo, bam tæŋ tæ ʒe, ne daŋ laŋ cok læŋ gŋ pælli, cok pæyak gækak. Koŋ bii in dæe ne pælli. Dæe mo gera zah bii ʒe, a zwanra ga færai (ven), « **dæe ge uu tæ bii jaŋ** », zwæ kǽe gwari ya, ciŋ tædii fii ahe. Fii ah a fahfal cokcwaklii, a kæpel Fii Mamængwāalaŋne.

Mai-Juin. (Petites pluies accompagnées des violentes tornades).

Fii Mamængwāalaŋne : d. Patæ jemma **(10)** fii za mundaŋ. Fan daŋ ruu ʒe, ciŋ ʒe, so pæ cok matæ golok golok daŋ fāa ciŋ gŋ pæsāh sæ, za tæŋ pæpæe ne swahe, pæe ma kæpel ah jaŋjaŋ yo. Lii pæe daŋ pæe ne Fii Mamængwāalaŋne.

Juin-Juillet. (Premier sarclage, fortes pluies, mais intermittentes).

Fii Mamængwāalii: d. Patæ jemma tætel vaŋno **(11)** fii za mundaŋ. ’Wah mai mo lwaa pæe ne Fii Mængwāalaŋ ya daŋ, za pæe ne Fii Mamængwāalii, dæb mo lwaa pæe ’wah ah ne yao ta ʒe, mo ka lwaa fakpāhpæe pælli ne gwahl ya, sai koŋne, syakke.

Juillet-Août. (Deuxieme sarclage, pluies abondantes).

Fii Marfoo: d. Patæ nama **(8)** fii za mundaŋ. Com læe pæ Fii ah pælli na cokcwaklii ’wa. Fii ah mo ciŋ foo, bam mo tæ pæ’man ʒe, za ruura fan ne ko, fan ah a dæni. Fii ah ge kæpel Fii Madæuutæbiijaŋ, a fahfal Fii Cokcwaklii.

Avril-Mai (pluies rares et très intermittentes).

Fii Mundaŋ: d. Patæ gwa **(2)** fii za mundaŋ. Fii mai za mundaŋ mo yimra wii jolle ka nīi mææzuwuŋ ne fan mabea mo yea taira ge ʒo yaŋ. A laara pæ’nyah ne ren fanne, zwan fanne, dædaa ne ko tæ gæe zah’nan sai, koo nai. Fii ah ge kæpel Fii Duwoi, a fahfal Fii Dæblii.

Octobre-Novembre (fête des prémices).

Fii Yuru (werroo): d. Patæ nai **(4)** fii za mundaŋ. Tæŋ daga Fii Duwoi ŋhaa dai Fii Yuru fabaa ma dii ne yuru (werroo) bar za ne cok ah pælli. Ne Fii ah laŋ yeʒ zahgwahl tæ joŋ ga ’wa.

Décembre-Janvier. Cee sorre. (fête de l’âme du mil).

Fii, cokcwaklii, tokcwaklii: d. Patə rəŋ (7) fii za mundaŋ pə syii. A dii ne Fii Marfoo ta. Mor fii ah mo ciŋ foo ɓe, bam mo tə pəlli ɓe, za ruu fan ne ko, fan ah a dani. Fii mai cok (tok) moo ləə gŋ, com coo gŋ pəlli ta. Fii ah ge kəpel Fii ma dii ne Madəəutəbiijaŋ, a fahfal cokcwaklaŋne. Za təŋ zyeɓ 'wahe, woo nyii (nyin) ne ta. *Mars-Avril. (grande saison chaude).*

Fikfikki: ɓmsɓ. Ka pəyak ya, ka pəpəə pəlli ya, a wah wah (woyah woyah). Fii təwaa fikfik ka waani. Sər ah pə jol fikfik. Paulus gbə kăh nyi me pə lii fikfik. *Gras.*

Fil ɓe: ɓmcd.f. Pee ɓe, vər ɓe, kəkao. Farel fil mo ɓe. *Manque.*

Fileere: d. We lak mai moo də ma təgwəə sok, wala kah sokki. Za ka ne filee daŋ ya, za vaŋno vaŋno ye yea ne to. *Petit trou à l'oreille des certaines personnes.*

Filli: d. Dee ma vuu ne vuuri. Pətāa za mundaŋ vuura fil mor macerre. A zuura wii mor fil ka mo yea pəcwak kăhkăh, cel mo wuu wel ne mah ah ka. Dəɓ ka kwan fil yaŋ za mundaŋ zəzəə yao. *Lit en terre avec un trou pour le feu.*

Filli: jf. Lee ɓe, mgbəə ɓe. Me fil ɓe me ka ne ɓə ki yo. *Manquer qqc.*

Filli: jf. Fer nāa gooəə pə cii təgbana dəɓ tə rāraa. Ŋwəə filra nāa gooəə ka syee nāa təfil ne ko. Me lwaa fil nāa təfil a. *Feuilles haricot séchées pour la sauce.*

Fillu, feelu, terere: d. zzk. Fer jolle. Dəɓ ah joŋ fillu. Mo tə joŋ fillu ne me, təgbana faa: Mo tə joŋ me vər vərri. Dəɓ ah joŋ fillu kpăh, təgbana faa: Joŋ fillu ma bai ga pelle. *Commerce.*

Fim: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Pə'manne, pəyəkki, pəlli. Baŋ malii ah fim. Ėe ma tə fim ah ɓaŋ mor suu ahe. *Gros, lourd.*

Fiŋ: ɓmsɓ. Pelli. Wul kwan tɔ sɛr fiŋ, wul ah pɛpɛ̃are. Ikra myah ge sɛŋ fiŋ.

Nombreux, beaucoup.

Fiŋ: jf. Lwaa, dam, 'nam. Mo fiŋ ɓɛ ɓe. Fiŋ ma ɓɛ lii kaa ɓo ne ko.

Chercher, trouver.

Fiŋni: jf. Soɓɓe, joŋ pɛ̃ɛni, wooni. Nɛə mɛnjwaa ge lalle. Mo fiŋ mɛnjwaa ge lalle. Me tɔ fiŋ mɛnjwaa ne syimmi, nwɔh no vɔo ɓe. *Se moucher, rouler, éloigner.*

Fiŋni, dɛ: jf. Mgbɛa mbaŋ. Fii fiŋ (dɛ) gwii, dɛə. Fii fiŋ (dɛ) me ɓo.

Tiquer.

Fiŋni, hɛrri: jf. Tɔɓ ge lalle, ɓaŋ ge lalle. Mo fiŋ tɔsal zah lak ge lalle. Mo fiŋ kan ne kahe. Tɔsal mo pɛyɛk ɓe, za fifiŋ (hɛhɛrri). Me fiŋ ɓal tɔ tɔsal leere.

Glisser, pousser.

Firere: ɓmckd.f. Pɛnyiŋ. Zahfah yaŋ mai a firere (pɛnyiŋ), dɔɓ ka gak dan a.

Etroit.

Fofoo: jf. Muŋ ɓɛ, bai faa goŋga. Tɔ fofoo pelli. Mo fofoo tɔ ɓɛ mai mo joŋ ɓe ka. Kiita lwaa dɔɓ ma fofoo pɛ gaɓɓe. Jeertɔ ahe: faa ɓɛ wat, faa goŋga.

Nier, renier, désavouer, mentir.

Fofoo, fofoo: ɓmcd.f. Ka pɛfuu pelli ya. Cok kwan fofoo (fofoo) ba. Tɔwaa mai zoo ɓo fofoo (fofoo).

Ténébreux.

Fofoo, fofoo: ɓmsɓ. Fɛi fɛi, pɛi pɛi, pelli. Bii rah pee fofoo (fofoo), wala bii ge pee fɛi fɛi (pɛi pɛi).

Plein, rempli.

Fok: ɓmsɓ. Lii sɛ, kpɛkpɛ. Me tɔ faa ɓɛ nyini, uu dɔ ya, kal fan ah fok, Kal lii sɛ.

Sans s'arrêter, immédiatement.

Fok cokki: d. Mafok ma yea pə bii lal fahcokki.

Canard armé.

Fokki: bmsb. Baa, cēecēe, kpə. Wee nyee ga ne təgwīi ah fokki.

Encore, toujours.

Fokki: jf. Gaḃbe. Ne gin buu zyak bam fok ru tə fahlīi pəlli. Za kaafuu fokra zan tə fahlīi.

Violencer, perturber, déranger.

Fokki: jf. pp. Buuni, muṇ suu. We fok ge səṇ ka za mo kwora we ka, so fokra ge səṇ zahki daṇ.

Pl. se cacher.

Fokki (ma): d. Juu. Fok (mafokki). Fok syer wee ʋo. Fok rera əə ma pee vər ʋe.

Canard.

Fokki, pokki: jf. Rək biṇ biṇ. Fok (pok) sər ge təl ahe. Fok sāh ge səṇ. Mo fok (pok) sum ge tə bii biṇ ḃao. Fok fan ge gwok gwok, wala biṇ biṇ.

Fumer, engaisser, saupoudrer.

Fooni: jf. Kyāh ēe cokki. Me tə kyāh foo cok ga ba. Foo me ne nən nai tao. Mo kyāh foo dərəṇ dərəṇ ḃao. Mo foo za man ge daṇ, mo kyāh ēera daṇ.

Visiter, espionner.

Fooni: jf. Geni, syeeni. Foo mor dəḃḃi, foo mor fanne. Kyeḃ mor dəḃḃi. Tə foo mor ʋe gin ʋaaḃe. Za foora mor za syee mor Masəṇ pəlli. Gao foo ʋal nəə mai mo dəəko ʋo ka ga lwaa wul ahe. Mo foo mor ʋe ge ba.

Suivre, dépister, persécuter.

Foo: d. Bai faa goṇga. Foo pə zah ah pəlli. Dəḃ ah tə foo ʋo pəlli. Mai dəḃ tan ta foo yo.

Nier, couvrir.

Foo: bmcdf. Biṇ, pəfuu ba. Fīi ciṇ ʋo foo. Mo ēe fīi Marfoo.

Lueur.

Foo bə: jf. Kyeḅ bə, wala kyeḅ mor bə ne tətəlli, ne zahzyilli. Mo foo bə pəsāh dā. Me foo bə ah pəlli. Dəḅ ma ne tətəl a foo bə dā ka joŋ fan ba. Masəŋ foo bə dəfuu kal fan daŋ.

Penser, chagriner.

Foomorrii: jf. d. Kyeḅ bəbe', wala joŋ ka gaḅ mo ge tə dəḅḅi. Za Yahuduen foora mor za syee mor Yesu pəlli.

Persécuter, persécution.

Fōoni: jf. Kpyāh ne swahe, 'waŋ ne fanne, wala vāh ne suu swahe. Fōo nən nwāh ge lalle. Me fōo fal cii fərummi. Mo fōo suu ge nyi ko ge lal belbel. Mo fōo nwāh təgbīi pəsāhe.

Frotter, curer.

Fōoni: jf. Kanne, taini. Nwāh fōo (kan, tai) sām ḅo. Fōo (pōo) bii kaa ḅo ne ko zahe.

Se former du pus.

Fōoni: jf. Man ne jolle. Fōo təkuuri, fōo sərri, fōo sāhe. Lee fōo sər ne zah njwə. Fōo sum nyi me tahsah vaŋno.

Ramasser avec la main, empoigner.

Fōoni, kōoni: jf. Gbə bə dəḅ pə zahzyil pəbe'. Ka faa bə ne me ya, fōo (kōo) me pəzahzyil ḅaabe. Me fōo ko fōo. Na fōo (kōo) ki pəzahzyil ka.

Garder rancune.

Fooni, pooni: jf. Joŋ pəfuu, ge pəfuu. Me foo (poo) mbəro pə masəlai. Nən foo (poo) me tənjoŋ. Suŋ foo (poo) ḅe, cok (tok) foo (poo) ḅe.

S'obscurcir, rendre sombre, noircir.

Fōoni, pōoni: jf. Zwəni, pwāani, zwə biŋ biŋ: Fōo, pōo, wala zwə pəlli: pwāa. Mo fōo (pōo) biŋ ḅao. Mo fōo laa ge zah dā. Dəḅ ah fōo (pōo) bii ḅo pəlli, 'yah faa: Zwə yim ḅo pəlli.

Boire.

Foore: d. Kpuu yo, a pəyakke. Nah foo dər (jur) nah barkilli, za joŋ kyēm daŋ muŋgai ne ko.

Afzelia africana.

Foore, poore: d. Kpuu. Nah foo (poo) pəlaŋ biŋ, mo ciŋ ɓe, a ciŋ joŋ makpuu lii. Foo joŋ pə'man pəlli. Foo jur (dər) zyeere, cuŋni, wala syaŋre. Goo foo (poo) pə 'ah kal goo zye ne goo cuŋ (toŋ) ɓe.

Ficus platyphylla.

Foo, poo: jf. Nyi fan nyi dəɓɓi. Za foora (pwaara) we gāhnyah, ŋwəə ma daa syiŋrii. Zyii faa ɓə ne me ya, me foo (poo) ko daŋ də. Za foora (pwaara) wee jurpiŋ kal ɓə manyeeki ah daŋ.

Payer (droit initiatique).

Fõo, põo: d. Fan wo suu. Põo (fõo) a dah ɓərri. Za ki ne fõo (põo) pə'manne. Ŋwəə byaŋ joŋra yella ne ɓə ŋgoŋ zahfõo (zahpõo) wee pəlli. Syem zahfõo kwaa wee nyeere so inra gwari ta. Sal fõo gbə me ɓo.

Ombrii.

Fõo, põo: jf. Põo (fõo) nəmmi, nənəmmi. Me fõo (põo) nəm ge tə nən a. Mo lwaa fõo nəm tə'nah ya.

Dormir.

Foroŋ: ɓmcd.f. Kah elle. Cok ah foroŋ. Cok ah dəə ge ɓo təpee. Cok tə foroŋ ye cok mai mo nəə ge ɓo zahki pəsāhe.

Endroit dégagé.

Forummi: d. Mo ẽe fərimmi, ɓtv yo.

Fumée.

Foto: d. zzk. Cee dəfuu. Dəɓ ɓaŋ foto ka ẽere dah zye jur zuu ɓo ne.

Photo, statut, image.

Fufuu: jf. Babaa. Syem fuu suu. Suu ah daŋ fuu ɓo fuu. Bal ah daŋ fufuu.

Gonfler.

Fuŋ: jf. Gaɓ ya, kal swah ya. Bə ah fuŋ me ya, me gak joŋ. Bə fuŋ ɓe ye ka moo ya.

Ne pas dépasser.

Fuɲni: jf. Fan mai dɔb mo laa ne voo. Fan soo fuɲ ge voo be. Mər fuɲ pelli. Bərɔi fuɲ pə'nyahre. Mo re nāa syiɲ bo a fuɲ jol bo.

Puer.

Fuɲni: jf. Gban tɔpəə. Dɔb ah fuɲ tɔki tɔki. Me ka fuɲ tɔpəə ya. Za ki fuɲ tɔpəə fuɲ, za ki laɲ rerenne, mamaa (məmaa).

Inhiber.

Fuɲni: d. Zyakke, fan mai mo ge voo dɔbɔi. Me laa fuɲ ah pə'nyahre, wala pəbe'. Fuɲ fan daɲ camcam. Fuɲ ah dai me ginni.

Odeur, air.

Furummi: d. Mo ɛe fərimmi, ɔtv yo.

Fumée.

Fuu: ɓmcd.f. Ka pətaa ya, a zəə ba. Za 'yakra fan fuu pelli kal fan taa be. Bə fuu gin zah'nan daɲ.

Nouveauté, nouveau, nouvelle, récent.

Fuufalle (tə) : d. Dɔb mo kan bal səɲ be, a soɓ fuufal, wala təfuufal səɲ. Təsəl lee i fuufal (təfuufal) nyi me.

Plante de pied.

Fuuni: jf. Baɲ kpāhe. Manjaktərɪl fuu kpoɲkpoɲ. Baɲ kpāh fuu ne ko na manjaktərilli. “yah ka fuu suu ya”.

Se fâcher, se gonfler.

Fuuni, baani: jf. Bal ah fuu bo. Nahnən fuu bo pətəm pətəm ne yee.

Gonfler, oedème.

Fuuni, buuni: jf. Muɲ suu. Me fuu ge bo səɲ. Fuu bo kah byākke. Fuu kpāhe, fuu tə pāa kāh soo. Mo fuu bo kēne daɲ me kyeɓ ko lwaa.

Se cacher, couvrir.

Fuu, puu: ɓmcd.f. Ka pəfai ya, ka pəsyee ya. Fuu suu ah piɓba piɓba. Mbəro fuu lee pəgaɓ kal mbəro fai be. Kəə ne peārīi ruɲra pəfuu (pəpuu).

Noir.

Fwaani: jf. Mo ɛe fāani, ɔtv yo.

Coiguler, transformer.

Fwaŋ: d. Mo ẽe faŋ, faŋne, ɓtv yo.

Jabot.

Fwaŋ bolle: jf. Mo ẽe faŋ valle, ɓtv yo.

Se venger.

Fyāh: ɓmsɓ. Pɔlli. Wii cwah me ɓo, a syen me fyāh, wala pɔlli. Darmee dɔ me fyāh.

Douleur de piqûre d'insecte qu'on sent.

Fyāh ɓal bulli: d. Kuu. Wee nyee ŋgonra ciŋ ne ko ka ulli. Dɔɓ mo pah sok kuu fyāh ɓal bul ɓe, a sɔɔ sok dappe na fyāh ɓal bulli, ciŋ tɔɗii ah sɔ.

Arbre.

Fyāh fyāh: ɓmsɓ. Pɔlli. Zah nwāh syen me fyāh fyāh. Darmee dan dɔɓ syen fyāh fyāh. Kaa ne yee fyāh fyāh fɛe joŋ ko ne?

Douleur qu'on sent d'une suite de piqûre d'insecte.

Fyāhe, fāhe: d. Fan ma in zah tɔwee jol ne tɔwee ɓalle. Fyāh pɔyakke. Fyāh syen me pɔlli no cam. Mo sɔɓ fyāh pɔwah ka, a gbɔ 'nahmme, mo 'ee (hee) lal cɛecɛe. Za fɛa waa ne fyāhe.

Ongle, griffe, sabot.

Fyahfyah: ɓmsɓ. Zyak kuu fyahfyah. Za laɓra, wala faara zah gwɔɔ lal fyahfyah. Bɔ ma faa ne zahgwɔɔ fyahfyah ka pɔsāh ya.

Brise d'air, parler en douce.

Fyāhreoreo, kɔfyāhreoreo: d. Matɔkwakke. Juu ma woo wee kāhe. Fyāhreoreo (kɔfyāhreoreo) tɔ rii sɔŋ kyeɓ wee kāhe.

Epervier.

Fyah, fyahfyah: ɓmckd.f. Pɔ'nyahre, gaɓ kɔka. Me laa cok nyee fyah. Zyak kuu lal fyahfyah. Lwaa cok ɓo fyah.

A l'aise.

Fyākfyākke : ɓmcd.f. Leɓleɓ, pɔgwahe. Zyim ah pɔ jol pɔgwah fyākfyāk (leɓleɓ). Yaŋ magbɔl a fyākfyāk (leɓleɓ), so a pɔ nahmme.

Léger.

Fyākfyaākke: ɓmsɓ. Pə'manne, ga pelle ga pelle. Nwāh ah ləə ga pel fyākfyaāk.

Augmentant.

Fyākke: jf. Fyāk fanne, syen fanne, woo dǎə fanne, tai fan ma tə vaŋno vaŋno. Wee nyee fyāk fan tə halle. Goo fyāk fan pə luma. Me ga fyāk sor 'wahe.

Glaner, se débrouiller.

Fyākke: jf. Fyāk mor ɓə, kyeɓ mor ɓə, ur ɓə pə ki. Me ga fyāk mor ɓə ah belbel.

Chercher la cause.

Fyāo: ɓmcd.f. Fərāo, pəbe', katərāo. Bə ah cuu tǎere. Nahnən ah fyāo (fərāo), nahnən bai waani. A ɛe dǎɓ fyāo (fərāo).

Mauvais yeux, ou mauvais regard, cataracte.

Fəfāh̄vai: d. Mo ɛe tǎfāh̄vai, ɓtv yo.

Arbre.

Fəlli, pəlli: d. Cok yaŋ matāa, yaŋ mai za mo kaara ɗŋ pətāa, so mo eera kal ɓe, wala so zan ki ye mo gera kaa ɓo ɗŋ. Fəl Lǎere, fəl Dəwoi, Pəl Gouin, fəl mambahre. Cok ah ciŋ fəl kol ɓe, yaŋ kəka ɗŋ yo.

Ancien village, village laissé, abandonné.

Fəlyo fəlyo, fəlyao fəlyao: ɓmsɓ. Gwahe, gwari gwari. Tə syeera ga fəlyo fəlyo ka ga kiŋ nyinni. Bal ɓəə syee fəlyo fəlyo (fəlyao fəlyao) ka ga in wulli. Bal ah pəgwah fəlyao kal matər ɓe.

Rapide, leste, svelte.

Fələə: ɓmsɓ. Mo ɛe feelao, ɓtv yo.

Fəmmi, pəmmi: jf. ɓmcd.f. Beɓbe, ka pəsāh yao. Mo syen swaa ma fəm (pəm) ah ge lalle. Sor fəm (pəm) jol ah pə cii tǎde' tǎde', 'yah faa: Beɓ ɓe.

Gâté.

Fənee: d. Mo ɛe fanyēe, ɓtv yo.

Machin, truc.

Fənni: f. Kah sokki, cok mai mo ur gin tətəl dai oo. I fən nyi me paŋ. Za dīi ne kafən ta. Fən jokəsāh ne fən jokələbai. “Dəb mo i fən jokəsāh nyi mo be, mo fer fən jokələbai kan nyi ko ta”.

Tempe.

Fənyak fənyak: jf. Vənee vənee. Kyeḃ mor bə ēe njaŋ ahe. Me ga kyeḃ ēe fənyak fənyak, wala vənee vənee ahe.

En détail, munitieusement.

Fəŋgər (fee): bmsḃ. Pahlpahlle. Nahnən fee me fəŋgər ne ēe cok ga səŋ. Fee nən fəŋgər ne ēe daa.

Séché, languissant.

Fər: f. zzk. Cok cwah təwaa. Za vuu fər na filli, haŋ ne wii, gər təwaa rək ga gŋ.

Four.

Fər: bmsḃ. Ber fər. Bai faa bə ga cok ahe. Fer goŋga ciŋ ber ne ko. Lii bə ga zah dəḃḃi

Fərai, fah: bmsḃ. Lii, ven. Kaa fan ah fərai (fah) ge gwari ya. Dəb ah joŋ fan fərai, mor a joŋ fan pəwokki. A syee mə ah ga syesyee fərai (ven) o.

Sans cesse.

Fərão: bmsḃ. Kəram, biŋ, zah vaŋno. Me kwo ko nyee fərão də, kal ge kēne?

Aperçu.

Fərummi: f. 'Nahm mai mo kaa fal ciināa, ne fal pəsyeeere. Fal cii ah ne fərummi, mo juu ka.

Suie.

Fərummi, forummi: f. Za mo cok wii be, so wii mo lak pəsāh ya ba be, a joŋ fərummi. Forum wii baa yaŋ ḃo kəkər.

Fumée.

Fərum, forum, furum: bmsḃ. Rummi, rwahe, ŋgoŋ. Za faa pəzah camcam. Wii rwah fərum (forum, furum), cok ge pəfuu (pəpuu) kurum kurum.

Obscurité, éteint.

Fəryāhsyerre, veryāksyerre: ɖ. Təzee (təzəə) keesyerre. Me lii ko tə kilo, a pəgwa kal fəryāhsyer (vəryāksyer) ɓe.

Tige du mil.

Fəyaŋ: ɓmsɓ. Pəgwahe, taoyaŋ. A ne suu lii, amma a fəyaŋ (taoyaŋ), ka pəzyil a. Dəɓ mai moo faa zah kolle, bai joŋ fan ne fahlɪi ahe.

A la légère.

Fətən: ɖ. Məmam (njuɓ) bii. 'Nahm mai bii moo woo myah tə fahlɪi syel ahe. Cok mai fətən mo gŋ pəlli ɓe, cok ah a joŋ fakpāhpəə pəlli ta.

Endroit fumé.

Fəə: jf. Zyaŋ ki bai kwoki. Fəə fahlɪi. Ru fəə fahlɪi ɓo, ru kwo ki ya. Mo fəə fahlɪi ma ne ki.

Se croiser.

Fəə: ɓmckɖ.f. Ka pə'nyahr a, dəɓ tə 'nyah ah ya, a fəə (far). Fəə cuu fan ma suu ne bii daŋ.

Mauvais goût.

Fǎə: jf. Dam, joŋ faɖa, joŋ kpə. Me fǎə (dam) ɓal gwa. Mo fǎə faɖa kao. We faa nyi dəɓ moo mo fǎə (dam) ko ge pel ɓe kao. Daga ɓaako me fǎə kwoko yao.

De nouveau, encore.

Fǎə ne kəndaŋne: jf. I ne kəndaŋ zaləŋ pəpāare. Fǎə ge gŋ gāŋgān.

Doubler des coups de bâton.

Fəəki: ɓmcd.f. Kaŋki, suu ki ɓo dəɓ ka gak tan a. Fan kaŋ ah fəə ki ɓo pəlli. Mo fəə suu ah nən ki pəpāare.

Melangé, s'entremelé.

Fəəre: ɖ. Mo ɛe farre, ɓtv yo.

Péni du sexe masculin, membre viril de l'homme.

Fəə, fǎo: jf. Vāh ne bii. Mo fəə (fǎo) zwak ah (loŋ) ah ge lal ɖao. Ŋwəə fəə (fǎora) kəəre. Za fəə (fǎo) zwak sum syii zahləŋ pəpāare.

Frotter, rincer.

G

G: d. Patə dorəŋ (9) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi bə tərīi juŋ dai ləəre, dəb mo soḅ ʃoo bə, bə cii ga kyaŋ soḅ tə'yak gin lal biŋ to **g**. G mo tahḅki (taiki) ne b bə, a fer kyaŋ bə faani. Za dīi pə zah ne momgbee. **gb**.

9èm lettre d'alphabet moundang.

Ga: ʃmcd.f. Gwari, wala pəḁəkki. Tə ga re farelle. Tə ga ga luma. Wel ah tə ga joŋ BAC syii ki.

Temps proche ou lointain.

Ga lii, ga lii ga lii: ʃmcd.f. Cēcēcē, bai in zahe, bai vərri. Dəfuu ka ga lii ya, amma Masəŋ ga lii. Bə moo ka ga lii ya. Yera yee cee ma ga lii.

Eternellement.

Gaa: ʃmsḅ. To. Wel ah nanaa gaa, ka laa sok ya. Amo nanaa gaa, mo pee ʃo ne ʃə ah mbaŋ, mo gaḅ ya.

Aussi.

Gāa: jf. Kāa, gaḅbē, sye zahzyilli. Bə ah gāa me no cam.

Eprouver des difficultés.

Gaa (kaa, kan, ren): ʃmsḅ. Təkolle, 'wel. Ge ʃaŋ kal ne gaa. Me kaa bə gaa o ne? Dəb ah ka gak kaa gaa ya. Dəb ah ʃaŋ ge kan yaŋ gaa. Dəb ah a ren farel gaa 'yah yeḅ ya.

Rester, garder et manger sans rien faire par mechantete, inutilement.

Gaani: jf. Kpiini, fiini, təŋni, gbəni, baŋni. Me gaa (kpīi, fīi, təŋ) mor yaŋ təsoo. Mo gaa mor ah ne təsalle. Me ga gaa ko daŋgai, kiŋ nyin ʃo. Mo gaa ʃal ah ne ŋgəyam, ka mo gaa zahfah ge təl ahe.

Fixer, enfoncer, poser les pions, punir, emprisonner, clouer.

Gaani: jf. Maa pəḁəkki, wala pə lakre. Mo gaa ge səŋ pəḁəkki. Me gaa gaari ge wo suu yaŋ ka rao yerri bə. Gaa ʃal pərri, korro. Gaa pə daŋgai.

Enfoncer, approfondir, clouer, condamner.

Gaari: d. Guu mai za mo gaa wo suu yaŋ ka rao fanne. Gaari vām no, ma ne kpuu laŋ no ta. Zəzəə nye za joŋ yeḅ ne gaari vām pəlli kal gaari kpuu ḅe.

Clou en bois qu'on fixe au mur.

Gaḅḅe, galle: d. Bə bai 'nyah suu. Gaḅ lwaa me ḅo, gaḅ ah ga pelle ga pelle. Dəḅ ah ka laa gaḅ ya syaŋsyaŋ, gaḅ ah vər ba.

Difficulte, peine.

Gaḅḅe, galle: ḅmcd.f. Yeḅ ah pəgaḅḅe. Bə ah tə gaḅ me pəlli no cam. Dəḅ gaḅ ye ko.

Pénible, compliqué.

Gaḅni: jf. Mo tə gaḅ me mo tə ya ne? Bə faa ḅo tə gaḅ me. Me gaḅ ḅo pəlli no cam. Mo gaḅ suu ḅo ne ḅə moo ka. Na gaḅ ki ka.

Déranger, ennuyer, importuner, fatiguer, se fatiguer, épuiser, extenuer, menacer.

Gaḅraŋ: ḅmcd.f. Təə yo. Fan mai mo lal sə. Zah ah ka pəsāh ya, a gaḅraŋ. Ēe zah tə gaḅraŋ də! Ə ko zah gaḅraŋ kaa ne ko. Waa mo cuŋ dəḅ soḅ tətəl ḅo lal ḅe, za faa: təl ah lal gaḅraŋ.

Insulte, ou découvert.

Gaḅsuu: ḅmcd.f. 'Waksuu. Dəḅ ah tə gaḅsuu ah ne ḅə kolle.

Agacer, embêter, vexer.

Gagaazyii: d. zzk. Fan mai mo ulra tə goŋe. Dii ah ḅyaŋ ki ḅo ne cii ahe.

Flute.

Gahḅ: ḅmsḅ. Gəə. Wee ne təsəl gahḅ. Wel ḅo gahḅ sə.

Percé.

Gahḅ: ḅmsḅ. Sə. Ge təŋ me ne ḅə gahḅ. Gee ḅə mor ḅe gahḅ, me tə mor ah laŋ ya.

Pour rien.

Gahḅ gahḅ: ḅmsḅ. Gbahḅ gbahḅ. Ira ki gahḅ gahḅ. Kal ne in ah gahḅ gahḅ. Mor dah ah wea ḅo gahḅ gahḅ.

Coup de bâton.

Gahe: d. Syiŋ pə bii. Gah jur dəyəm (dəyəm) ʒo. Tə'nah me gbə syiŋ ma dii ne gah pəlli.

Poissons.

Gahe: d. Təgəə balle. Gah ah daŋ cee nwāh ʒo. A syee ne gahe. Ane gah ŋgərel.

Jambe arquée, bancal, jarret.

Gāhma gāhma, Gāama gāama: ʒmckd.f. Pəlli. Suu dəʒ moo pəfuu gāhma gāhma. Wel ah ii ʒo gāhma gāhma (gāama gāama) sōo.

Beaucoup sale.

Gāhnyah: d. Bai daakanne. A ne gāhnyah 'wa. Gāhnyah ne daakanne daŋ ʒə kol o.

Incirconci, non initié, prépuce.

Gāhnyah: ʒmcd.f. Dəʒ mai mo daakan a ba. Bai daakanne. Gāhnyah ye ko.

Incirconcié, non initié.

Gāhpərri, gədaapərri: d. Kuu. A yea lii ah kah ʒal sulli. Gāhpər (gədaapər) dər (jur) ceecee ʒo. Wee nyee renre lee ahe, a ne nəm pə'nyahre; dəʒ mo re pəlli ʒe, a təə dəʒʒi, gak in dəʒ pə wul ta, so a ye təyəl pəlli.

Combretum acullatum.

Gāhrīi, ŋgāārīi: d. Tə'yak mai moo pəə giŋ ʒər dəʒ pəsōo. Dəʒ mo re madəere tai ne swaa, əə, ne mombai daŋ ʒe, ʒər sahʒ dəʒʒi, pah ah syea gāhrīi (ŋgāārīi), soʒ tə'yak ge lal ne swahe, a fuŋni. Syea ŋgāārīi.

Rotation (gaz).

Gai: ʒmsʒ. Cam, uu gai. Dai cok ge ya, pee gai. Fan joŋ mə ah daŋ yea gai.

Différent, isolé.

Gai: ɓmcd.f. Gai cuu fan mai mo syak ahe, wala mai mo ne kəliŋni (kəlyan̄ni). **1. Gai.** Kaa syak ah gai. Lwaa suu ah uu ɓo gai. Me syak ɓe gai nai sə. **2. Gai.** A ne kəliŋni. Sobra ko ɓoo gai, kanra ge lal gai.

Seul, signe impair dans la divination moundang.

Gai: d. Kpāh pəpəə. Gai ɓal pərri. Zah kpāh gai yea na ɓal pərri. Za ka tə 'yah gai ɓal pər zəzəə yao.

Houe.

Gaigai, gaŋgaŋ: ɓmsɓ. Kəsyilli, jaŋjaŋ. Kaa zahtəgəəɓel gaigai. Com uu kəsyii tətəl gaigai (gaŋgaŋ). Mo ge uu gŋ gaigai.

Central, au milieu.

Gaigai: ɓmsɓ. Vərvər. Yeɓ ah i zah jol ah gaigai. Ka rəntətə ya, a gaigai.

Sans issue.

Gaini: jf. Zyeɓ suu, laa suu, joŋ suu pəyikki. Mo kaa ne fan ah o, mo tə gai ne pəlli. A gai pəlli, ka 'yah 'nahm wo suu ah ya.

S'habiller bien, s'endimancher.

Gaini: jf. Laŋ suu, ka kaa 'wa ya. Pər ah gai pəlli. Madəə mai ka gai biŋ ya. Me tə faa nyi mo, mo gai suu ka. Mo gai dəɓ mai mo tə nənəm kah ɓo, 'yah faa: Mo kpɪŋ ko.

Bouger, remuer, s'agiter.

Gak: ɓmsɓ. Uu təl ah gak. Me lwaa pa ma uu tə ɓe gak ya, 'yah faa, pa ma cam tə ɓe kəka.

Etre capable, pouvoir.

Gakke: jf. Gəāhe, kāa. Gyəŋ fahl̄ii kyaŋ. Woɪŋ gak (gəāh, kāa) me ɓo kyaŋ. Woɪŋ syiŋ mo gak (gəāh, kāa) dəɓ kyaŋ ne tə cee ɓe, nəə ah yea pəgaɓɓe.

Les arrêt à la gorge.

Gakgakke: ɓmckd.f. Pəyakke. Cok ah pəyak gakgakke. Mo sɓ me ne ɓə ber ma tə gakgak moo də. Ber kol gakgak.

Dérisoire.

Gakke: jf. Joŋ fanne. Me gak no. Me ka gak gan a. Bə ah gak dəne? Me tə ya. Masəŋ gak fan daŋ, mor ako ye joŋ fan daŋ.
Etre capable de, pouvoir.

Gakke: jf. Cakke. Gak ɓal təl ah ka mo lwaa ɓaŋra ka.
Empêcher.

Gakke: jf. Kan ge, wala kan tə. Mo gak ge tə kpui. Mah wel gak wel ah tə ɓal ka nĩ mərrii. Kəpii fan gakra kəndaŋ tə sol syee ne ko.
Mettre ou poser contre.

Gakkəkəə, gakgakke: ɓmsɓ. Təkolle, yee goo ye ta. Gwah ber zah ɓe təkol gakkəkəə (gakgakke). Goo kal ne yee gakkəkəə gakkəkəə.
Gratuitement, cri du chien.

Gakkəkəə, mgbəkkəkəə: ɓmsɓ. Pə'manne. Ə zah gakkəkəə (mgbəkkəkəə) kaa ne ko. Nyah ŋgoŋ ko soɓ zah gakkəkəə.
Large, grand ouvert.

Galla: ɓmsɓ. Swə ge səŋ ne leere. Swə ne kəsyeə galla. Lee ge səŋ galla.
Se coucher tranquillement.

Galla galla: ɓmsɓ. Gərləŋ gərləŋ, swah kəka. Kal galla galla. Me lea ge galla galla.
Sans force.

Gallaŋ, gallaŋ gallaŋ: ɓmsɓ. ɓal, gərləŋ gərləŋ, swah kəka. Lee ɓo gallaŋ. Swə ge səŋ gallaŋ. Həə ne fasyen gallaŋ gallaŋ (gərləŋ gərləŋ) tə faswulli.
Se rouler de douleur.

Galle, gelle, galli: ɗ. Bai uu pəswahe, tətəəre, nəə zahzyilli. Gal (gel) re me pəlli. Me tə ɗuu gal (gel) ɓə ahe. Wee nyee ɗuu gal (gel) zaluuri, gal (gel) mo re mo ka. Dəfuu ɗuura gal (gel) wulli.
Peur, frayeur, lâcheté.

Galle, magəgalle: ɗ. Faɓea ma ne ɓal tə nai mo yea pə cok (pə tok) ma pəə tə nje nje. Gal syee ne kah yaŋyaŋ, ka syee jaŋjaŋ ya. Gal əə lak pəɗəkki a swə gŋ. Gal ka loŋ dəɓ ya, a fəa dəɓ fəa. Za

sər ki rera galle (magəgalle). Za Mundaŋ faara: « peljii galle (magəgalle) ». 'yah faa: Magəgal (gal) ka kyāh kyeḅ farel ah ya, faḅea mo ge tə pǎə kah ah ḅe daŋ, a gban sə.

Crabe.

Galli: d. Mo ẽe galle, ḅtv yo.

Peur.

Gamanai: d. Gonlii sye, tǣdii wee goŋ maŋwəə daŋ yo. Məlaŋ goŋ patə nai wee maŋwəəre dii ne Gamanai, dəḅ lwaa dii ah daga dii weeŋwəə goŋ Damba.

Nom de la 4em fille du Gong de Léré.

Gǎn: ḅmsḅ. Mbaŋ. Də ge gŋ gǎn. Me maa fan zah koloba də ge gŋ gǎn.

Dur, avec force.

Gan tətəsalle: d. Gəə yo, jur gan ḅo, amma a yea tətəsalle.

Arbre (lotus).

Gangan: ḅmsḅ. Gangan swaa ḅə ḅo pəpǣare. **1. Gangan.** Lat lat. Fǣə ge gŋ ne kpuu gangan. I gangan ḅoo ge lalle. **2. Gangan.** Ne swahe. Aŋ won gangan. Zwə bii gangan ur kalle. **3. Gangan.** Ryoryo. Dəḅ ah ẽe cok gangan.

Plat.

Ganne: d. Kpuu. Gan yea pə cok ma na lummi, pə cok mai bii mo yea gŋ. Gan tətəsəl (gəə tətəsalle) laŋ no. Gan jur kuu gəəre. Me ga cee wee kpuu gan ka gban tal ne ko.

Arbre. (lotus).

Ganni, ganne: jf. Syee. Me ga gwəəre. Me ga no. Za kə Torrock faara: ḅa. Me ḅa ḅe, me ḅa gwəəre. Ga jyōre, Ga gao, ga loo, ga mbai, ga pelle, ga lii.

Aller, se rendre à, aller vers, .

Gaŋ: ḅmsḅ. Gwari. Ur gaŋ. Mo ur səŋ gaŋ dǣ.

Rapidement.

Gaŋ ḅə: jf. Ŋwǣa ḅə pəlli. Gaŋra ḅə ḅo ne lii ah daŋ. We gaŋ ḅə pəlli ka.

Faire du bruit, vociférer.

Gaṇni: jf. Wuuni. Ma dæ̃ be gaṇ tæsoo. Dæ̃b mo ne syem laṇ ka gaṇ bo ta. Dæ̃ ah gaṇ bo ka gak ur a. Pam gaṇ bo yaṇ ne syemme. Me gaṇ bo yaṇ zah'nan pæpāa be. Dæ̃ be gamra bo: Cuu pæpāare.
Immobiliser, être immobile, aliter.

Gaṇni: jf. Taiki. Taira gaṇ bo tæl ahe. Kṇ gaṇ bo tæ næ̃ sōo.
S'assembler nombreux.

Gaṇraṇ: 6mcd.f. Fan mai mo ɓyak bo ge lal mo ka gak tai ga wo ki yao. Jol ah lal gaṇraṇ, ɓal ah gaṇraṇ ta.
Ecarté.

Gaṇtaṇ: 6mcd.f. Syel ge lal pelli. Zah ah a lal gaṇtaṇ. Dæ̃fuu dæ̃ rāa zah gaṇtaṇ.
(Ecarté).

Gaṇ, gaṇne: ḍ. Fa rāh syiṇ. Jin mai za gwa ye mo kær̃ra (rahra) syiṇ ne ko. Na ge kær̃ gaṇne. Syiṇ kal ge pæ̃ gaṇ be. Syem ah tæ̃ ga zah maganlii ne ki: Tæ̃ yah wunni. Za faa: Tæ̃ dūu pæ̃ gaṇne (gaɓ kolle).

Petit filet de pêche.

Gaṇgaṇ: 6msɓ. Zahki zahki. Dæ̃b mo kal pel ka, dæ̃b mo yea fahfal ka. Dæ̃era zahki gaṇgaṇ. Baṇ ne lii ah gaṇgaṇ daṇ.
Ensemble.

Gao: ḍ. Dæ̃b ma kyāh fahlal ne guu, wala ne wii kyeɓ næ̃ dæ̃ni. Gao ma saa mæmmæ̃ gban juu ne no ta. Lii yeɓ gao daṇ yea ne suṇni.
Chasseur.

Gaola: 6mckd.f. Kpaotal, pæ̃fāi nje nje. Fattæ̃ro. Bam ka tæ̃ tan a, fan daṇ joṇ bo gaola (kpaotal).
Rougeâtre, jaune.

Gaoni: 6msɓ. Biṇ. Goo gbæ̃ me ne syel gao, loṇ me ya.
Pincé.

Gaore: ḍ. Fāa yakke. Cok mai fāa ah mo 'mīi, wala kær̃ bo pelli mo so yak bo. Me ga saṇ gaore. Gao mo tæ̃ syee wii be, faɓea pæ̃ gṇ pelli. Me ga ɓoo wii nyi gao ka kyeɓ gee.
Buisson ou arbre touffu, bosquet.

Gaoro, goro: df. zzk. Lee kpuu mai mo ka hai ya. Gaoro (goro) jur nah kyaŋ bo. Gaoro yea pəsyēe, pəfāi ta. Gaoro a pəbəm̄mi (bərəm̄mi).

Noix de colas.

Gaaraŋ: b̄mcd.f. Juŋruŋ (doŋroŋ), pərāa (ne ranne). Fan mai mo d̄əŋ bo d̄əŋ, mo juŋ bo juŋ.

Courbé.

Garara: b̄mcd.f. Mo ēe garərə, gəlaŋ gəlaŋ, bəraa bəraa, b̄tv yo. *Clairsemé.*

Garbaŋ: b̄mcd.f. Gəə, gbər ge lalle. Əə zah garbaŋ kaa ne ko. Məlaŋ ah ne syemme, soḅ zah garbaŋ. Soḅ zah cel garbaŋ ka zyak mo ge g̃ŋ d̄ə.

Ouvert.

Gargar, gərgər: b̄msb̄. Pəswahe. Me uu ne ki gargar. Rəkra d̄ul zahki gargar.

Ensemble, résistant.

Gartə (uu, yak): b̄msb̄. Pəyakke, swaataŋ, laŋ suu ya. Laa b̄ə wul pam nai, yak gartə.

Raide, tout raide.

Garv̄ii: df. Fan 'nəə təsalle. Suu mai d̄əḅ mo oo, mo soḅ kəsyil ah gəə ka kan təsəl g̃ŋ. D̄əḅ yim garv̄ii d̄ə ko mo 'nəə ba. David i Goliat ne garv̄ii.

La fronde.

Garərə: b̄mcd.f. Garara. Ka wo ki mbaŋ mbaŋ ya, a garərə (garara). Cok ah a garərə, a kwan comme. Kor ah kaŋ bo garərə (garara).

Clairsemé.

Gataabe: b̄msb̄. Nje ɓe, biŋ ɓe. Mo t̄ə kwo me zəz̄əə no ba, gataabe, mo so f̄əə kwo me fada yao.

Peu de temps.

Genni: jf. Piisooni, dai ge. Me ge t̄soo ne suɲni. Mo ge ne suu ɓo. Me ga ge no. Kal ge ɓo 'wahe. T̄ faa t̄gba zye ganne, so ge ya.

Aller, partir, conformer, correspondre, répondre.

Gea: jf. Yen fan mayak ahe, t̄gbana t̄daori ne t̄baak̄amme. Me t̄ gea t̄daori. Ma ɓe t̄ gea t̄baak̄amme ka zuu n̄m ne ko. Za geara bahk̄a (gurwakk̄a) no ta.

Pl. d'égrainer, décortiquer.

Gea ɓa: Kyeɓ ɓa. D̄ɓ ah gea ɓa mor zan no cam. A gea ɓa p̄lli. *Porter de faux témoignages, multiplier de fausses nouvelles.*

Gea l̄ɲni: jf. Gin ne l̄ɲ mafuu ahe. Kyeɓ l̄ɲ mai za mo d̄a ta ya. ɲw̄a geara l̄ɲ kal za w̄a ɓe. Zan gea l̄ɲ ra kpe kpe. Ako ye ma gea l̄ɲ yaɲ Mas̄ɲ buuru.

Créer des chansons, inventer.

Ḡa, ḡe: jf. v. 'Nam, wala ɓaɲ zahv̄o, t̄kp̄uuzah ge s̄ɲ sȳa za ne ko. Mo ḡe ɓar ge s̄ɲ. Mo ḡe ɓo d̄ii nai ne? D̄ɓ mo r̄e n̄n vaɲno ẽ d̄ɓki ne ɓe, za faa: Ḡe n̄n ẽ me ne ko; ne nahn̄n gwa ɗaɲ ɓe, za faa: Ḡa nahn̄n ẽ me ne ko. M̄laɲ ah ḡa zahv̄o syee ne ko, a ɗaɓ sol ɗaɓɓe.

Mépriser, regard effronté.

Gebilli: d. Goo yo. A soo mor s̄ar soo gb̄l gwa na gel billi, ciɲ t̄d̄ii ah s̄a.

Arbuste.

Geb̄ɓe: ɓmcd.f. P̄lli. ɲh̄a gee sor ah ɲḡa geb̄ɓe (ɲḡaɓ̄ɓ̄ɓ̄ɓ̄ɓ̄) ka gak saa yao.

Large.

Gebri, gefee: ɓmsɓ. T̄kolle, jaɲ. Uu ɓo s̄ɲ gebri (gef̄ee) t̄kolle. A joɲ fan gebri gebri (gef̄ee gef̄ee). Ka joɲ fan ki, wala ka joɲ fan ɓ̄a ya.

Sans rien faire.

Gee: d. N̄a, faɓeare. Gee jur ɗaɲ ɓo. Gee p̄nyee kal ɗaɲ ɓe. Gee yea cok ɗaɲ, yaɲ t̄kine fahlalle. Gee ɓebra fan p̄lli. Zahban gee

no camcam pølli: Dakelle (tøkilli), geefah, mageefāi, mənɣai, mageelii, geenjwāh (baizwāh)...

Rat, souris, musaraigne....

Gēe: jf. Mo ēe gēa, btv yo.

Regard effronté.

Gee fāi, gee pāi: d. Geefāi (geepāi) yea cokki, a pəfāi na tə dii ahe.

Gerbille.

Gee (bə): jf. Təŋ bə. Gee bə ɓo wo ɓe. Mo gee makēe bii ko ne? Gee zah bə maki ɓo no faɗa.

Commencer, crayer des problèmes.

Geebə, (geere): d. Syelle. Syel ma kah tədaa syelle. Geebə (gee) mo ciŋ ɓe, we laŋ təŋ faa bə ne ko. We ɓe ɓah ciŋ geebə ya ba. Wee nyee mo ciŋra geebə ɓe, a joŋra syem ne pølli.

Molaire.

Geefah: d. Geefah yeraa pee pølli, a swaara pə lakre, wala 'wəəre. Geefah pəfuu rum rum suuki ne syēe. Za 'yahra nəə geefah kal mə dakeɫ (tøkil) ɓe.

Rat broussard.

Geelu geelu: jf. Ka danɗan yao, gwəə ɓo gwəəre, swāh (swām), wala taa ɓo taa.

Tamiser.

Geeluu, təkərri: d. Gee yo, amma a pə'man (pəlii) kal gee ɓe, sǝə ah pəwahlle, pəwahe.

Animal.

Geeni: jf. Wee ne fanne, əəre, mɓgaini. Nyin gee (wee) mor yaŋ. Wii gee mɓəro ɓe ɓo. ɲwəə geera sok maa fāi, kpuu wala fāa ɣŋ. Mo gee lak bii maki ahe. Mo pəpāa ɓe, dəɓ faa: Gea lak bii, gea fanne.

Trouer, percer.

Geeni: jf. Fee ge lal ne zyakke. Me gee sor vər be. Zyak nəə pəsāh be, mo ga gee zahl swaa ge lal dāo. Ŋwəə geera sor ne ŋhəəre.

Vaner, souffler.

Gēeni: ɓmckd.f. Tǎə. Mo gēe ɓo dīi nai ne? Mo sahɓ ya ɓər ɓo gēe ɓo, wala mo tǎə ɓo. Jeertə ahe: Sahɓ, kpɪŋrɪŋ.

Ceintré.

Geere: d. Zahgeere, zahdambii, kahbalbii. Mo zyii dah ge zahgeere (kahbalbii). Dəɓ ɓah dai geer a ba, 'yah faa: dai zahdambii ya ba.

Rivage.

Geere: ɓmcd.f. Kah fanne, kah geere, wala kah gbyak yaŋ.

Coin.

Geere: ɓmsɓ. Pə'manne, swaa be. Mo 'yaŋ ko kao, dəɓ ah swaa gee be, joŋ pə'man be, a tan ɓə daŋ o.

Mûr.

Geere: d. Cok mai mo yee ɓo səŋ. Gee yea pə cok manyeeki ah pəlli. Dəɓ mo tə yee gee be, dəɓ gaɓ pəlli. Mo gak yee gee no ne?

Colline, montécule.

Geere, cen ɓal tətəlli: d. zzk. Cen ɓal tətəlli. Nəə gee ɓo pəsāhe. Geere gbə ko ɓo no cam.

Coifure spéciale.

Geesuu: jf. Yii suu. Kwo suu ah pəyəkki kal za daŋ.

Se glorifier.

Geesyenne: d. Geesyen a ne syiŋ suu pə 'wahe, a yea pə cok mai syen mo gŋ pəlli.

Aulacode.

Gel: ɓmckd.f. Biŋ. Nyi nyi me gel nai sye. Daŋ ah ko gel ko.

Emietté, coupé en morceaux.

Gellaŋ: ɓmcd.f. Biŋ. A pə jol gellaŋ. A təkɪ vaŋno ne gel, bəə.

Emiété.

Gelle: d. Mo ɛe galle, ɓtv yo.

Peur, frayer.

Gelle: jf. Bəə biŋ. Mo gel nyi me dao. Me gel təm pər ne syelle.
Mo gel mombai (mbai) nyi nyi pa ɓo biŋ dao.

Couper en morceaux.

Gelle, pakal ne yelle: d. Dəɓ, wala məlaŋwin ma byak (ěe), wala kaa ne welle. Gelle a kaa zah yaŋ ne welle. Me lwaa gelle (pakaa ne yel) ya ba. We mai gaɓ gelle (pakal ah) ne yee pəlli.

Protecteur, défenseur, gardien, paraclet, celui qui s'occupe de l'enfant.

Gelle, təgelle: d. Fahpel za wəəre. Far dəfuu ɓoo ɓo tə gelle (təgelle). Fabal mawəə daŋ ra ne gelle (təgelle). Nah təgel dəfuu, ne fabal daŋ a yea gwa gwa, amma a gak yea vaŋno laŋ no ta.

Testicules.

Gemme, gyamme: ɓmcd.f. pp. Vaŋno ɓe, dəɓ faa gyaŋ ɓo, pəpãa ɓe dəɓ faa, gem ɓo ne lii ah daŋ. Kpuu ah ka jaŋjaŋ ya, wala ka ɓarak ya, zah ah gem (gyam) ɓo səŋ.

Courbé, tordu.

Gemme: d. Syiŋ pə bii. Gem pə 'ah kal weesyak ɓe, so kal ne 'man ɓe ta. Təzyee suu ah na mə weesyakke. Nəə gem pə'nyahre. Za kah pee ka lwaara gem zəzəə pəlli na matãa yao.

Poisson citharinus citharus.

Gemme: jf. Baŋ ge səŋ. Mo gem ɓal ge səŋ. Ŋhəə mai dăə gem zah ga səŋ.

Se redresser, tenir haut.

Gemsyak, gyamsyak: ɓmckd.f. Gēeni, tǎəni, nyahe. Dəɓ ah ka ren fan kǎə ya, gēe ɓo, joŋ ɓo gemsyak (dyamsyakke). Wor dahsyii yea gemsyakke.

Maigre, maigri.

Genee, gərri: jf. Tətəl tə kiŋ mo, mo genee (gər) fan dǎ. Za gwa mo swaara geneeki (gərki) tə dēe ɓe, cək ləə wo ɓəəra.

S'appuyer, s'aggripper, s'adosser (à, contre).

Gen, gen gen: ɓmcd.f. Pə'manne. Mo ěe ma tə gen ah ɓaŋ o. Nən ah vaŋno gen. Nahnən manjaktəril a gen gen.

Gros, bombé.

Gendeo: d. Sǎə malaŋne, we bər sǎə ŋwǎəre. Ŋwǎə ma kǎpel saara sǎə tǎ gendeo, a nənra suŋ ne gendeo.

Petite cache sexe inférieure féminine.

Ge o: ɓmccf. Daini, d̥ii dǎb̥bi, d̥ii zana. Ne cok cok com juupel mo ge o, me ur sǎ me kalle. Mo ge o na ɓe. Mo ge ka na gyo.

Arrivée, parvenue, invitation, appel.

Geri geri: ɓmsɓ. Laŋ pǎ'manne, cocoo. Waa laŋ geri geri. Dǎb ah ka gak syel a, a syee geri geri. Sər laŋ geri geri.

Ebranlant, chancelant.

Gerre, yerre: d. Ved̥d̥e, welle. Gerre, mo ẽe me dǎ la! Mo cam ɓo cam ne gerre? Bǎ ma faa ne kpǎhe.

Eh toi, dis donc, petit.

Gi: ɓmccd.f. Cuu cok mai dǎb mo yea gŋ, mo ur gŋ. Ge fahsəŋ gi, ur gin gŋ gi.

En provenance de.

Giɓ: ɓmcd.f. Wah ah dai səŋ. Jer r̥ii soɓ zah ah rək giɓ. Rək jol ge səŋ giɓ.

Trainant.

Giɓɓeɓe: ɓmsɓ. ɓmckd.f. Pǎ'manne. Dǎb ah 'yaŋ ɓǎ ɓo giɓɓeɓe. Bǎ ah jol ah giɓɓeɓe.

Large.

Giɓgiɓbi: ɓmsɓ. Pǎlli, zahki daŋ, siɓsiɓ. M̥ii yee tan ga səŋ giɓgiɓ, wala siɓsiɓbi. Tǎ syeera ga zahki giɓgiɓ ka gaɓra ya. Tǎ gara giɓgiɓ pǎ luma.

Nombreux, en foule.

Gid gid, gigik, git git (ma): d. Ŋgyo (tǎgyō), manjaktərilli. Gid gid (git git) pǎ'man kal tǎgyō ɓe, a yea pǎgbelle, morkyaŋ ah ne ŋwǎə pǎ gbǎə. A yeyee gid gid, gid gid (git git) ciŋ d̥ii ahe. A pǎə ne zahbam pǎlli, za renne. Za faa: Koŋ bii i wadǎb cok rah gid gid (tǎgw̥ii).

Grosse grenouille jaune.

Gidikri: d. Jol (wuu) tal malaŋ ah mai kpuu gbə tal ma səŋ daŋ moo pea ge ʋo gɲ.

Madrier, poutre.

Gii: d. Mo ẽe gwii, ʋtv yo.

Cabris, chevre.

Gii, ɲgilli: jf. Sāə ge ʋər pə gaʋʋe. Fan nik daŋ a gii (ɲgil) dəʋʋi. Summi, maðāre, kwaa nikki daŋ gii (ɲgil) dəʋʋi. Farel mo tə gii (ɲgil) mo ʋe, mo sāə ne bii.

Rôter.

Gikki: jf. Byakke, gbəni. Za gik zahfahe, zahtalle (zahcelle). Za gik farai ne kpuu, wala keesyerre.

Soutenir, mettenir.

Gil yee, ɲgil yee: jf. ɲgom yee ɲgommi. Fẽe joŋ we mai gil (ɲgil) yee ne? We mai zok ne gil (ɲgil) yee woĩ. Yee ma yee bai faa ʋə. Mo gil (ɲgil) yee ka.

Pleurer en suffoquant, sans faire de bruit, sangloter.

Gilli, gilgil: ʋmcd.f. ʋmsʋ. Ka zah ki ya, ləmbuu, kodoo, baa ya. Fan rai ka zah ki ya, mai a gil (kodoo, gilgil). ʋal ah gilgil. We zah gilli.

Inégal, une partie a été ôtée.

Gimyak gimyak, gəmak gəmak: ʋmcd.f. Pətətāre, pəgwahe. Ka pəswah ya. ʋal ah hah gimyak gimyak (gəmak gəmakke).

Faible, flexible.

Gin: d. ʋə dai ahe. Me tə zah'nan gin ah ya. Gin ah ka gwari ya ba.

L'arrivée, venue.

Ginni: jf. v. pp. Geni. Vaŋno, wala pəpāare. Me ginni. Ru no tə ginni. Me soʋ ra ʋo tə ginra fahlɪi.

Pl. d'arriver, venir.

Giɲni: jf. Joŋ pə'manne, joŋ dəʋlii, ga pelle. Dəfuu, kpuu daŋ giɲra ga səŋ. Yeʋ ah tə giɲ no. Yaŋ giɲ pə'man ʋe. Zah'nan daŋ fan tə giɲni.

Grandir, avancer, progresser.

Gɲ: ɓmccɗ.f. Mo gbər zah ah o, a no gɲ. Pam kal ge gɲ ɓe.
Dedans, y.

Godɔ, gwado: ɗ. zzk. ɲwəə zəmai ye kaɲra godo ne suu mbəro.
Godɔ (gwado) pəyəkki, a rii cel pəsāhe.
Drap, couverture.

Godum, golum: ɗ. Kpuu. Kpuu godum jur kǎə ɓo, təkine kpuu
ma ɗii ne pēerīi (peārīi). Godum lee pəluu kal kǎə ɓe. Pēerīi
(peārīi) lee pənyee kal ra ɗaɲ. Me yea tǎ lah godum.
Arbre.

Gogoɲ, goɲgoɲ, gogwaɲ: ɗ. Fan bee bii ma ne vāmme. Mo nyi
gogoɲ (goɲgoɲ, gogwaɲ) me bee bii ne ko. Gogoɲ maluu no,
manyee no ta.
Tonneau.

Gogul kahre: ɗ. Lok sorzuwuɲrīi. Za mo haa kah ɓe, za gbyak
(hwak) nah ah soɓ gogul (lok) ah myah ga lalle.
Barbe du maïs.

Gōigōi: ɓmcd.f. Roĩroĩ. Ka ɓərak ya, sōo ɓo sōo (suɲ ɓo suɲ).
Fahlīi tǎ goĩgoĩ (roĩroĩ). Soo syee goĩgoĩ (rōirōi).
Charpenté.

Golɓwak, taibol: ɗ. Golɓwak (taibol) jur (ɗər) səlǎə ɓo, a pǎ'man
kal səlǎə ɓe, sǎə ah pǎ goɲ ta. Golɓwak (taibol) yea tǎ gǎə tǎsal
pǎlli.
Gecko.

Golka: ɗ. Zah za Torrocko. Golka ye nah mǎnnǎə (kǎballe) mai
wee nyee moo joɲra kyēm ne in ah ne kǎndaɲne.
Noyau de ronier.

Golok: ɓmsɓ. 'Wa. Me lwaa welaɲ kaa ɓo golok. Wee kǎh fuura,
wala buura mor ma ɓǎə golok.
Être couché, posé dans un creux.

Golok golok: ɓmcd.f. Godoŋ godoŋ. Ka zahki ya, ka pəsāh ya, cii ɓo cii. Mo syee pəsāhe, cok ah golok golok (godoŋ godoŋ). Bii cee cok ɓo golok golok. Mo ɓaŋ fahlɪi tə golok golok ɓo, mo soɓɓe.

Tətəl we pāə yea golok.

Terrain accidenté, creux.

Golommi, gulummi: jf. Suuki, taiki. Dəə mbaroro ge golom dəə man ɓo, dəɓ so ka gak cea zah zyaŋ ɓəə yao, jurra (dərɾa) ki ɓo daŋ.

Mettre ensemble, réunir.

Golom, goolom: ɓmcd.f. Horlom, ɓəlli, pə'manne, pəcoo. Dəɓ mai a goolom dii ne? Ka pəwah ya, a golom (goolom).

Courteau.

Goluk tətəmmi: d. Cok mai tətəm (təcum) moo tai gŋ.

Vessie.

Golwəəre: ɓmcd.f. Bah dəfuu. Golwəə fahfal celle (cilli). Dəɓ ah ne golwəəre, juŋ ɓo juŋ; dəŋ (diŋ) ɓo.

Bossu.

Golwəəre: d. Cel defuu. Golwəə a kah sol gwari.

Bosse de l'homme.

Gõmme, gwõmme: d. Mo ẽe jõmme, ɓtv yo.

Lier, nouer, faire des noeuds.

Gonɔo: jf. Kanne, jooni. Bəə mər gon o ge wo yerri ahe, a fuŋni. Gonɔo ɓərɪi zah yii tənɟwəəre.

Poser, tâcheter.

Gonj kwəədahe, gonj pəkorre: d. Goŋe. Goŋ mundaŋ mo wə ɓe, za nəə dəɓ vaŋno kaa pə cok ah ŋhaa ka fawul joŋ vər ɓe, wala ka ɓaŋra gonj maki ah kan ɓe; za dii dəɓ ah ne gonj kwəədahe (gonj pə korre).

Régence, intérimaire.

Gonj mor cee kpūu: d. Kuu. Wee kuu rebeao manyee dii ne “gonj mor cee kuu”. Za ren kan ahe, a pə'nyahre.

Arbuste.

Gonj mæn̄ni, gonj tətakre: f. Mo ẽe tə voo tətakre, gwaŋ mæn̄ni, ɓtv yo.

Clitoris.

Gonj pəkorre: f. Mo ẽe gonj kwædahe, ɓtv yo.

Régence, intérimaire.

Gonje, gwaŋe: f. Dəb ma kaa dəblii tə zana. Yaŋ daŋ ne gonj (gwaŋ) bəəra. Gonj gak kan bə lai tə sər ahe. Gonj maɓe' no, masāh no ta. Bə Masəŋ faa na laa zah gonje. Za kə Ləəre diira jurpiŋ ma wor ah ne gonje ta. Gonj bai, gonj bamme, gonj salle.

Chef, roi, royaume.

Gonjẽere: f. Mah sulli. Caŋne, wala caŋre, kwæəvəi, sulli daŋ ara ne mah jẽere. A dii mah jẽe ne gonje. Gonj caŋne, wala caŋre, gonj sulli daŋ no.

Reine de termites.

Gonjolle: f. Təwee jol makəsyilli. Dii ne gonjol mor a ko kəsyilli. Za dii gonj jol no, amma gonj ɓal kəka. Tə wee ɓal ne jol maluu ah diira ne malamlii ɓalle, wala jolle.

Médius.

Gonjkyan: f. Workyaŋ. Fan mai mo zoo ɓo ɗuŋgul mor kyaŋ. Dəb ŋgonj kāh kah gonjkyan.

Pomme d'adam.

Gonjlii: f. Wee gonj maŋwəə diira ne gonjlii. Za gak dii wee maŋwəə daŋ ne gonjlii no ta, ɓə kee suu yo. Wee gonj ma wəə dii ne wee gonje, wala yerima. Za ki diira we jurkpiŋ ma byaŋ kəpel ne gonjlii ta. Məlaŋ gonj malii dii ne **Naitəhəəre**, patə gwa ah dii ne **Baikiya**, patə sai ah dii ne **Bəvərko**, patə nai ah dii ne **Gamanai**. Tədii wee gonj makəpel ləə ge ɓo naiko. Za Histoire man ga gbahra jol man ba.

Filles du chef, nom du 1er jumeau.

Gonje: ɓmcd.f. Pə'manne, pə lii, fan dəə ɓo. Za faa: Papee n̄i mər pəgonje, 'yah faa: dəb mo pee dəb ɓe, mo soo ko, a lwaa soo ahe.

Récompense de l'envoyé.

Goŋne: d. Nãa 'nyahre, nãa nãə. Dəb ah 'yah goŋ no cam. Nãa goŋ (nãa nãə) pə'nyahre. Zah 'yah nãa goŋne, amma swah lwaa ah ka cēecēe ya.

Viande.

Gongga: d. zzk. 'Manna, a naiko. Mo faa gongga ge lalle. Me tə gongga bə ah ya. Gongga ka zah bo ya.

Vérité, vrai.

Gonggoŋ: d. Cilli (celle). Za dii cel kãhe, cel juu daŋ ne gonggoŋ; mə dəfuu ne faɓal dii ne celle (cilli). Cil gwii, cel dəə. Za faa: Gonggoŋ kãhe.

Coccys de volails.

Goo: d. Fa wo suu fan makēne daŋ mo ciciŋ mo so joŋ dəblii. Kpuu, fãa daŋ ne goo. Goo mo kəka be, ka fan ah wə be, wala cok lee ah ge ya ba, wala fan ye re goo ah bo. Kpuu ma ne goo pelli yea ne cee pəsāhe.

Feuilles.

Goo: jf. Joŋ pəgwahe. Kpuu nyee yea pəyəkki, goo zəzəə be. Swah ka wo be yao, me goo bo taoyaŋ. Fãa ka pəpəə yao, za faa goo zyil be.

Un peu séché.

Goo: d. Faɓal ma yaŋ. Goo jur goobam bo. Me ɓaŋ goo bo tə wolle. Goo ruruu tə'nah ne suŋ pelli. Goo loŋ me bo.

Chien.

Goo: ɓmckd.f. 'Yah 'nahmme, joŋ fan na goo. Mawin ah ka 'yah gai ya, a pə goo. Za yaŋ mawin goo yea ne 'nahmme. Goo ma bo dəb ka gak faa bə ah yao.

Qui aime de saleté, sale.

Goo baa wee pəsəəre, ɓəmgoo: d. Goo ah a pənyeere, ka giŋ pelli ya. Za swah goo ah rək pə nwāh cwəə dəə, a ik cwəə dəə. Goo ah jur goo baa bo, so wee pəsəə ren pelli.

Arbuste.

Goo comlilli: d. Magogoo comlilli. Dəndiŋ, a pəlaŋne, mo ɓoo təcum (tətəm) nyi dəɓ nahnən ɓe, a syen pəlli, a pəəra ne dan comme, mor ah za dii ne goo comlilli.

Insecte.

Goo mbəəre, labnjan, swəəre: d. Kpuu. Kpuu goo mbəəre (labnjan, swəəre) lee na kəəre, ruŋ pəsyēe tai ne fuu, goo ah jur goo « akasia » ɓo. Za lwaa lii ah tə waare, pə cok təsalle. Goo ah yea pəmbəəre, za kəə zwan ne ɓə syem sawaare.

Arbre.

Goo əə: d. Nāa. Nāa goo əə. Me ga kəə nāa goo əə. Me laa nāa goo əə pə'nyahre.

Feuilles de haricot.

Goo (fāa, zāare): jf. Woo fāa, wala təndəŋni ɓaŋ bai tai zah ah ga təkɪ rəntətə. Me ga goo zāare (təndəŋni). Mo goo zāa ge rək tə wii.

Ramasser, couper.

Goobamme: d. Goo cokki. Goobam yea fah lalle. Goobam jur goo ma yaŋ ɓo. Goobam ren nəə tə ɗulli, a syeera mor ki pəpāare.

Chien sauvage, lycaon.

Goobii: d. Dədiŋ. goobii a yea pə bii.

Courtilière, crevette.

Goodəwoi, məəsaagne, ɲwəəsaagne: d. Kpuu (kuu). Goodəwoi jur ɓaŋ ɓo. Goodəwoi (məəsaan, ɲwəəsaan) pəsyēe, ɓaŋ ka pəsyēe ya, a pəfāi. ɲwəə za tāa dəəra ne cok ɲwəəsaan ɓəəra.

Combretum hypopilinum.

Goofəmmi, goofərri: d. Kpuu. Goo ah pəfāi. Goo goofəm (goofər) yea pənyiŋ na goo səpəəworre. Kpuu goofəmmi (goofərri) ka giŋ pə'man a. Za cii syiŋ ne səə goofəmmi (goofərri), goo ah laŋ syiŋ yo.

Guiera senegalensis.

Googorokko, goorokle: d. Kpuu. Googorok yea ne waa, goo ah laŋ pəsyēe. Googorokko ka zwaa pəwah pəlli ya.

Arbre.

Googulurri: d. Googulur dǎə na goo madǎəre, na kwaare, lee ah jur lee kpuu joŋ vin ɓo. Googulur mo dǎə pə 'wah swaa ɓe, a in swaa ka lee ya. Me ga lwǎə googulur pə swaa ɓe ga lalle.

Raisin sauvage.

Goohai: d. Nǎə, fafǎəhe. Goohai jur goo ma yaŋ ɓo. Goohai ren nǎə na fafǎəh daŋ mo renra. Ka syeera mor ki pəpǎa na goobamme ya.

Chacal.

Gooni: jf. ɓmcd.f. Ge ya ba, gbə rolle. Goo ɓo fahfalle. Mo goo fahfal ka. Mo ge zahbii ɓe, mo goo gŋ ka.

Retarder, s'attarder, trainer les pas.

Goorwaɓɓe: d. Kpuu. Googoorwaɓ jur goo ɓoo ɓo, amma a ne waa.

Maytenus senegalensis.

Goorwahe: d. Kpuu. Goorwah a camcam sai: 1. Goorwah pǎi (fǎi): Za kə Lǎəre dǎira ne ɓaŋne. 2. Goorwah syǎe: Goo ah pǎsyǎe na tǎdii ahe, za kiŋ nwǎh ne ko, a ruŋ nwǎh gwari. 3. Goorwah palyakke: Goo ah pǎsyǎe nje nje, amma syǎe ah dai goorwah syǎe ya.

Arbre.

Goosokki, gwǎəsokki: d. 'Ah sokki, wala nǎa sokki.

Lobe d'oreille.

Gorwaŋ: d. Kuu haa mǎka. Za Lǎəre dǎira ne gorwaŋ, za Torrock dǎira ne haa mǎka. Goo kpuu gorwaŋ pə 'ah kal goo kpuu (kuu) haa ɓe.

Prosopis africana.

Goromme: d. Dǎɓ maswahe. A pə gorom no cam, za ka gbə ko ɓoo sǎŋ ya. Mo lwaa ko ɓe, ka mo lwaa gorom ɓe.

Fort, champion.

Goroo, guroo: ɓmcd.f. Pǎlli. Wii ah nyee (syə) ɓo goroo (guroo). Dǎɓ gak faa: Gororoo ta. Bǎ ah dǎwii ɓo goroo (guroo).

Braise.

Gororoŋ: ɓmcd.f. Mo ẽe gururu, ɓtv yo.

Profond.

Gorre: d. Pah wel ne mawin wel ah diira ki ne gorre. Naa mah mawin ɓe maluu maŋwəə daŋ gor ɓe ye ra. Mah mələŋ dii wor mələŋ ah ne gorre.

Bru, belle-fille.

Goyaɓ: d. Kpuu. Goyaɓ ge gin sər nasara ge. Lee goyaɓ pəjɛere, a lee na təpaŋrii. Me ga ɲhəə goyaɓ pə el, wala pee ɗao. Me ga ɗao, mo yah (ɗah) kaa byak me mor kpuu goyaɓɓe.

Goyave, goyavier.

Guahre: d. Kɲ, dəndiŋ. Guah a pəfuu, pənyee fitfit. Guah jur kɲ ma dii ne mənɲwaajii ɓo. Guah lwəə suu pəlli.

Insectes qui ressembles aux tsetse et qui pique.

Guɓɓi: ɓmcd.f. Beɓɓe, mgbokki. Mbəro mai guɓ ɓe. Goo swaa mo tai təkɪ ɓe, a guɓɓi. Cok wok guɓ fan pəlli.

Abîmé, pourrie, détérioré, gâté, (en lambeau.)

Guɓɓi: d. Təkpəl mai ɲwəə moo rəkra sãh təm syea ɲɲ ka dɲakke. A rəkra bii tə sãh ahe, a dɲak ga pə tədɲakke pə fahlɪi mai mo gee ɓo ɲɲ fyaŋ.

Passoir (filter) en terre.

Gudelle, kudelle: d. Fasuu ɲwəə. ɲwəə saara gudelle.

Pagne.

Gugulli, təgulli: d. Bər ɲhəə sanne, ɲhəə mai mo kəə ya ba.

Gugul (təgul) ɲhəə a pəfai, nah yea pəzyil ahe.

Epluchure de maïs.

Guk guk: ɓmcd.f. Pəlli. Dəɓ ah ciŋ syiŋ wo suu guk guk. Ge fok syiŋ mor sor (swə) guk guk.

Poilu, en quantité

Gulli, gwolle: d. Syiŋ wo suu faballe. Syiŋ pəsãhmme, kəbər daŋ ciŋra gulli (gwolle). Gul zahŋgwəə dəə no ta. Kəbər mai ciŋ gwol ɓo pəlli. Syiŋ ma wo suu mo pəwahl (pəwah) ɓe, a dii ne gwolle (gulli). Gwol məzuwuŋrii, fan mai moo yea wo suu məzuwuŋrii.

Laine, fourrure.

Gur: bmsb. Mo jon gur o. Ge gur be.

Enfin.

Gurēe: d. Fabea manyeere, a syer pə bii. Gurēe jur bədah, a pənyiŋ.

Petite grenouille.

Gurgur: bmsb. Haihai, bai kwan cok pəsāhe. Fan muŋ ɓo jol ahe, a kyeɓ cok gurgur. Suŋwii mo ge dəɓ nahnən be, dəɓ ah ēe cok gurgur.

En désordre.

Guroo, goroo: bmcdf. Pəlli, pə'manne. Wii ah nyee ɓo guroo (goroo). Bə ah dəwii ɓo guroo.

Braise.

Guroo, goroo: d. Za mai mo faara, wala jonra ɓə syk kəsɣil ki. Zahban vaŋno gak jon guroo (goroo) ne zah ban camcam pəlli. Ban juu roo goroo ne tære, ban Mundaŋ. Ban səə roo goroo ne Təə ta.

Alliés à plaisanterie.

Gurri: jf. Fōoni. ŋwəə gurra cii nāa ma ne 'nahm tə sərrɪ ka mo nəə pəsāhe, a gurra zah ŋhəə tə sər ka mo yea zahki ta.

Râper.

Gur o: d. Bə zyii zah jon osoko (soko). Soko məəlɪi; oho, wala gur o na be. Me jon soko nyi mo, mo gur o ah ya ne məəlɪi?

Merci, réponse à une salutation, ainsi, de même, idem.

Guruŋ: d. Fahlle (palle). Cok mai mo golok bii moo ɓoo gŋ, so bii ah mo ka duu ya, fāa ka yea gŋ pəlli na bakəma ya ta.

Branche morte d'une rivière.

Gururu, gororoŋ: bmcdf. Pəɗəkki, pənyiŋ ta. Cok ah ka pə 'ah ya, a gururu. Lak bii mai gururu, wala gororoŋ dii ne?

Profond.

Gurwakkære: d. Mo ēe bahkære, ɓtv yo.

Coquille de noix de karite.

Guu: d. Fan jon yebbe. Kəpel ah daŋ, guu fan ruu sal o. Rək guu pə sukki. Mo tə 'nəə guu be, mo kan tə saəŋne, mo woo kaŋ be,

guu kal pəðəkki. Za gao ka kyāhra bai guu ya. Guu no camcam pəlli: Guu sāa ɲhəəre, cuɲ suu, jer rīi, cur talle, guu wii, guu piḃḃi. Dəḃ gak 'naa nāa nyi guu ma dan fan no.

Flèche, aiguille en fer, cartouche, piquants du porc-épic.

Guu piḃḃi: ɖ. Guu mai mo yea wo suu piḃḃi. Piḃ byak suu ah ne guu wo suu ahe.

Piquants du porc-épic.

Guu zah sokki: ɖ. Guu mai dəḃ gao mo rək lal zah sokki gwa, koo sai mor yeḃ matə gwari ahe.

Flèche au bout du cartoie prête à être utilisée.

Guuni: jf. Zwəə zahe, zwəə fan bər ge lalle. Fan mai mo reko dan, guu ge lal belbelle. Nəə manyeeki ah guura wommi. Farel ma bər ge pə zahe, a sōmme, a so jin ga bər pəki faḏa. Dəə, gwii dan guura wommi.

Vommir, ruminer.

Gwa: ɓkpd.f. Mo kee fan vaɲno (1) ɓe, mo dii gwa (2). Vaɲno, gwa. Dəfuu ne ɓal gwa gwa. Faḃal tə gwa no ta. Za gwa tə faara ɓə. Vaɲno ge ɓe, patə gwa ah kēne?

Deux.

Gwāa suu: jf. ɓmcd.f. Yii suu, laa suu pəyəkki. Dəḃ ah faa ɓə gwāa suu ne ko. Mo tə syesyel ɓe, a gwāa suu ne ko pəlli.

Orgueilleux, se glorifier, regarder hautainement.

Gwado: ɖ. Mo ɛe godo.

Drap, couverture.

Gwah berre, ɲgoɲ berre: jf. Bai faa goɲga, faa ɓə mai mo ka ne fahlii ya. Dəḃ ah gwah (ɲgoɲ) ber ɓo zah ɓe. Tə gwahko ber saɲne. Ber matə gakgak ye tə faa ko.

Mentir, accuser fausement..

Gwah ne ɓə: jf. Baɲ ɓə ne pel gwari sə. Me gwah ɓə ah ɓo nai sə. Mo zyeḃ suu ya, mo gwah ɓə ah gwahe.

Improviser.

Gwahe, pəgwahe: ʃmcd.f. Ka pəyək ya, ka pəgaʃ ya. Faswaa mai pəgwahe. Zyim ah pə jol pəgwahe. Mo kwo ʃə nyee pəgwah ka. Kāh ah a jol pəgwah ʃəyaŋ.

Léger, agile.

Gwahlle: ɖ. Cok tai fakpāhpəə ga yaŋ. Cok ren fakpāhpəə mafuu. Me ga joŋ fahgwahl ga yaŋ. Zəzəəko gwahl sorzuwuŋ ne swaa yo, gwahl sorre ne gwahl əə daŋ no ra. Gwahl ma syiidah pəsāhe, wala pəbe’.

Récoltes, moissons.

Gwakke: ɖ. Fāa. Gwak gak giŋ dai tətəl dəʃʃi. Za kaŋ yəkki, zahfah, korre daŋ ne fāa gwakke.

Herbes.

Gwaŋ bāi, goŋ bāi: ɖ. Dəʃ kaa swah cok wul gurroo.

Allié à plaisanterie au funéraille.

Gwaŋ mənni, goŋ tətakre: ɖ. Fan pə mən (pə tətak) ŋwəəre.

Clitoris.

Gwari, gwari gwari: ʃmsʃ. Ne pel sə, ndao ndao, swəri swəri, gaŋgaŋ. Mo joŋ gwari gwari o. Mo ge gwari, mo həə ge gwari gwari o.

Vite, rapidement, tout de suite, immédiatement, bientôt, précocement, soudain, intensif.

Gwii, gii: ɖ. Faʃal ma yaŋ. Səgwii, pəsəəre daŋ gwii ye ra. Gwii, wala gii faʃal tə nai ye na dəə ta. Me ga lea gwii, wala gii luma. Gwii yaŋ ah ne jolle.

Chèvres, cabris.

Gwolle: ɖ. Mo ɛə gulli, təgulli, ʃtv yo.

Toffes, toison, fourrure, laine.

Gwolle: jʃ. Haoni, ʃəlli, ’wolle. Tətəl ah gwol ʃe, woŋ kəsyl fanne. Mo gwol mombai ʃoo ge me sa. Tətəl wel vuu ne jol ah daŋ gwol ʃe. Gwol sol kāhe. Mo joŋ, wala juu ka a gwolle. Gwol sor zuwuŋrīi (kahre).

Casser, diviser.

Gwolle: jf. Ɔhəə lee fanne. Ma be kal ge ɓo tə gwol luuri. Zah'nan gwol təbaaməŋgəə ye tə'nahko. Za ka faa gwol kwaa, wala gwol Ɔhəər a, za faa me ga ɓəl kwaare, me ga ɓəl Ɔhəəre.

Récolter.

Gwomme: d. Gwom fahfal kə tətəlli. Gwom mgbāa ki ɓo ne solle. Gwom ne zahpel ka kwanra ki ya. Mo waa morgwom nyi me ka. "Fa morgwom be faa ɓə nyi me".

Nuque.

Gwōmme, jōmme: jf. Saa ge zahki, saa ge woki. Mo gwōm (jōm) sal ge zahki. Mo gwōm kor ne jerre. Me gwōm (jōm) ɓo ne zah təzuŋ. Baŋ fan ga wo ki. Gôm ɓə təgba faa zyeɓ ɓə.

Nouer, faire le noeud, lier, reconcilier.

Gwəni: jf. Joŋ ne bii nje nje. Ɔwəə gwəəra sorre, summi. Sor mo gwəə ne bii be a raa pəsāhe. Sum laŋ mo gwəə ne bii be ka 'nyah ya.

Mouiller.

Gwəre: d. Dəɓ ma dər yaŋ dəɓki, dəɓ mai mo kal ge ɓo cok ki. Gwəə ge ɓo yaŋ be. Me ga haozah wo gwəre. Ame laŋ me ye gwəre. Pa be ka yaŋ ya, kal ge ɓo gwəre. Za faa: « Mo ɛe gwəre pah yaŋ mo yea », təgba faa: mo ɓaŋ syiŋ gwəə to ka, mo foo ɓə ɓə pah yaŋ də.

Etranger, visiteur, hôte, voyage.

Gwəre: d. Fa saan fāa, cen sorre. Gwəə saan fāa, gwəə cen sorre, in kwaare. Me ga lee gwəə mafuu ahe. Pacwak coo gwəə ne vāmmē.

Faucille.

Gwəre, Ɔgwəre: jf. Nəni, bəre. Dəɓ mo saan fāa be, a gwəə (Ɔgwəə) mabea ah ga lal ne gwəre.

Sélectionner.

Gwəə, Ɔgwəə: d. Təcelle. Cok zahsol dəə mai moo wor ga ma səŋ dūŋgul. Mo kwo dəə ma bai gwəə (Ɔgwəə) taa be ne? Gwəə (Ɔgwəə) dəə mai pə'man dīi ne? Gwəə (Ɔgwəə) dəə pə'nyahre.

Bosse du zébu, taureau.

Gyabbe: d. Dəb mai suu mo ka syii ya, ka duu gal fan mai za hai mo ka joŋ ya ya. Njāa ka ren ko ya. Dəb ma kōo syem mai mo bah wun a ba. Dəb ma wəə fan wo suu wul ciŋ mə ah ne ko. Gyaḅ ka syēa fan vaŋno ya.

Personne qui n'a pas peur du sang, qui tue, incise, opère froidement.

Gyakke, gyaklao: d. Yaŋ fanne, dah faḅeare. Gyak tənɟwəəre. Kāh syer ḅe, soḅ gyak ah ḅo to o. Gyak (gyaklao) fan ka ne yeḅ ya.

Corps vide, coque, plateau, enveloppe des fruits, carcasse sans vie.

Gyaklee: ḅmcd.f. Təkolle, bai fanne. Daŋ ḅe ko səə ko, me kaa ḅo gyaklee.

Sans rien, main vide.

Gyamme: ḅmcd.f. pp. Baŋ zah ga səŋ. Vaŋno ḅe, dəḅ faa gyaŋ. Ka ḅərak ya, kpuu vaŋno gyaŋ ḅo. Kpuu ah daŋ gyam ḅo. Me cee kpuu ma təḅərak soḅ ma gyam ahe. Gyam təwee ḅalle.

Pl. tordu, courbe.

Gyamsyak: ḅmcd.f. Mo ēe gemsyakke, ḅtv yo.

Maigre.

Gyaŋ: ḅmcd.f. v. Rah, doŋ, (juŋ). Fan mai mo ka səraŋ ya daŋ, ka gyaŋ ḅo. Yaŋ ah mo tə vuuko a ne gyaŋre, wala a gyaŋryaŋ.

Tordu, penché, déformé.

Gyemme: d. Syiŋ pəḅii. Gyem a pə 'ah pəmbəram, wala kəmbəram.

Poisson.

Gyo: jf. Woŋ ki ne dəḅḅi, ḅaŋ ḅal ka ga cok fanne. Gyo cuu ḅə mo tə nii dəḅ ah niini. Mo gyo, me ga lwaa mo ba. Mo gyo, mo zol kalle, mo ge lii. Mo ge o ka na gyo, wala mo ge ka na gyo.

Aller, partir, renvoyer.

Gyori: d. Nəə, a swə pəlakre na gee. Gyori 'yah ren swaa ne səwəə pəlli.

Renard blanc des sables.

Gyõrñi: ɓmcd.f. Pənyinj. Zahmər ah gyõrñi. Me cee kpuu ŋgii ɓo gyõrñi o. Swaa gyõrñi. Jeertə ahe: Mgbəl.

Mince.

Gyəŋ, giŋ: ɓmcd.f. Raoni. Kəndaŋ gyəŋ (giŋ) ɓo tə kpuu səŋ. Me ɓoo mənnaə, wala kəballe, lee səŋ ya, gyəŋ, wala giŋ ɓo səŋ. Dəɓ ah kəndaŋ ah gyəŋ ɓo tə baa, təgba faa: syēe yo, ka ɗaŋ ya.

Accrocher, se coincer dans.

Gəñh: jf. Mo ēe kǎa, ɓtv yo.

Rester (accrocher) à la gorge.

Gəbaŋ: ɓmcd.f. Mo ēe gəñəŋ, ɓtv yo.

Large, vaste,

Gəbaŋ gəbaŋ: ɓmcd.f. Pəlli, pə'manne, pə 'ahe. Me yii cok waa gəbaŋ gəbaŋ ka ruu sor gŋ syiidah ko.

Large, immence.

Gəɓɓi, dokki: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Bid, biddi, pəlli. Mo dəə sum ge pə dah gəɓ (biddi, dokki). Sum baa dah ɓo gəɓ (biddi).

Plein, rempli.

Gəɓgəɓ: ɓmsɓ. Pənikki, pəgwahe. Dəɓ ah pə jol gəɓgəɓ. Mo duu sor pə saŋ gəɓgəɓ. Mo i ne jol gəɓgəɓ, wala gbəɓgəɓ.

Fin, léger.

Gədaŋ: ɓmcd.f. pəyəkki.

Lourd.

Gədəɓ: ɓmcd.f. Mo ēe kədəɓ, ɓtv yo.

En quantité.

Gəɗaapərri: ɗ. Mo ēe gǎhpərri, ɓtv yo.

Arbre.

Gəɗai gəɗai: ɓmckd.f. Ge dai ko me ne com kəsyiltətəl gəɗai gəɗai.

En plein midi.

Gəɗək, gəɗyak: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Golok. Cel ah gəɗyak, wala gəɗək. Təcel pər mai gəɗyak.

Creux.

Gəgaori: d. Təren dəə. Kuu yo. Kuu (kpuu) gəgaori (təren dəə) pəfāi (pəpāi). Goo ah pə 'ah na goo maŋgo, wala ṽalle.
Stercospermum kunthianum.

Gək, gak: b̄mcd.f. Uu gək, wala uu gak, uu pəswahe, jaŋ.
Solidement droit.

Gəlaḅ gəlaḅ: b̄mcd.f. Kədəḅ kədəḅ (gədəḅ gədəḅ), pəlli. Dəḅ ah ge cee kpuu pə 'wah ah rək ge səŋ gəlaḅ gəlaḅ (kədəḅ kədəḅ, (gədəḅ gədəḅ).
Beaucoup, nombreux.

Gəlak bii: d. Cok mai mo gəlak (gulok) kə bii. Gəlak bii tə syen me pəlli.
Salières.

Gəlak, gulok: d. Cok mai mo baa ya, mo dər ʔo. Ēe nahnən tə gəlak (gulok) də!
Non plein, presque vide.

Gəlaŋ: b̄msḅ. Gwari, gaŋ. Ur ne pel gəlaŋ kalle. Həə ne zyii ʔə gəlaŋ. Dəḅ gak syee ne ʔal gəlaŋ, ne ʔal tə vaŋno.
Seul, un.

Gəlaŋ gəlaŋ: b̄mcd.f. b̄msḅ. Vaŋno vaŋno, ʔəraa ʔəraa, garara, dao dao, pəḁək pəḁəkki. Sor ciŋ pəsāh ya, a gəlaŋ gəlaŋ. Me pee mombai wuk coŋ ʔo gəlaŋ gəlaŋ.
Non serré, un à un, distancé.

Gəlao: b̄mcd.f. Zahzyil nəəni. Kaa ne zahzyil gəlao.
Triste, soucieux.

Gəlar: b̄mcd.f. Nje, biŋ. Me lwaa gin gŋ gəlar ʔe, coŋ ʔo gŋ ba.
En partie.

Gəliḅ gəliḅ: b̄msḅ. Pəlli, gwari gwari. Gəəzyii ah woŋ gəliḅ gəliḅ. Təmbil wee nyee woŋ gəliḅ gəliḅ.
Avec rapidité, rapproché.

Gəliḅḅi: b̄mckd.f. Kəsyilli. Dəḅ ka kwoko ya, kaa ʔo kəsyil za gəliḅ. 'Wah ʔe kəsyil mə za gəliḅ. Me ge lee kəsyil ʔə gəliḅ (gələḅ), me gak pəə gŋ ya.
Etre au milieu.

Gəliḡḡi: ḡmsḡ. Ɔḡəḡḡ, Ɔḡəḡḡḡi, pəriḡ, ka zah ki ya. Tətəl yaƚ ah ḡər ḡo səƚ ḡəliḡ, wala Ɔḡəḡḡ. Zahḡəə ah ka zah ki ya, makəsyl a ḡəliḡḡi.

Creux.

Gəḡḡki: ḡmcd.f. Mo ēe ḡolḡḡki, ḡtv yo.

Accidenté, creux.

Gəḡḡki: ḡmcd.f. Cok mai cok ah ye ka, ge kaa ḡo nyee ḡəḡḡ bai yeḡḡe.

Intru.

Gəḡərri: ḡ. Wak ma ṽəṽəƚ ahe. Patāa za gak swən tə ḡəḡərri.

Peau tannée.

Gəmak: ḡ. Fāa. Fāa pee ma jur syenne. Za ki ḡiira ne zaƚzuwuƚrii. Zaƚzuwuƚ yea pee pəlli.

Herbe.

Gəmak ḡəmak: ḡmsḡ. Pətətəəre, ka pəsawah ya. Dəḡ tə ḡəmak ḡəmak ye ko. Fan joƚ ah ḡəḡ ḡəmak ḡəmak. We tə ḡəmak ḡəmak nye ka 'yah yeḡ ya. Dəḡ gak faa nəə ah pə cuu pə zah ḡəmok ḡəmok ta.

Faible, sans force.

Gəmak, ḡəmok: ḡmcd.f. Ka pəsawah ya, pətəƚne. Dəḡ ah ḡəmak təkolle. Jol ah ḡəḡ joƚ ḡo ḡəmak.

Faible, tendre.

Gəmuḡḡi (pə): ḡmcd.f. Cok ḡəḡḡe. Za faa: cok pə ḡəmuḡ ne Fii Madəmbii lii, farel pee jol zan ḡe, so fakpāhpəə mafuu laƚ zyee ya ba. Cok pə ḡəmuḡ yo.

Moment de soudure.

Gəƚ: jf. Mo ēe ḡyəƚ, ḡtv yo.

Accrocher, se coincer.

Gərri: jf. Uu ge wo fanne, mḡbāa kah fanne. Me kaa ḡər yaƚ ḡo. Mo kan təkəḡ ḡər yaƚ ka. We swə ḡər mahe.

Frôler, effleure, s'adosser, appuyer le dos.

Gərri: jf. Ik ge tæki. Mo gər vuu pənyee ka baa juu ne ko. Dəb ah tə gər masəlai, tə gər təpəə.

Enrouler, rouler, arrondir, faconne la boue.

Gəraama: d. Bə zəmai. Soo solai tə suu bə pel bə lai za sərri. Gəraama ma tə fan camcam daŋ no. Sər daŋ ne bə gəraama bəəra. Za tə səə gəraama zah yaŋ goŋe.

Impôts.

Gəraa, gərah: bmcdf. Ne kahe, suŋ bə. Kpuu zahbel ah dəŋ səŋ gəraa (gərah) dəb ka gak syee gŋ ya, a baŋ sol dəbdi.

Penché, couché, de côté.

Gəraa: d. Mo ɛə kəbakke, btv yo.

Petit filet de pêche.

Gəraŋ: d. Sorre. Sor gəraŋ pəyak pəlli. A zoo wol woya woya, wala woye woye. Wol gəraŋ pənjēere, za pəlli ka 'yahra wol gəraŋ ya.

Espece de mil.

Gəraŋ solle, gərəə solle: d. Səə solle. Gərəə (gəraŋ) sol ah ur kəŋkəŋ, wala kyaŋkyaŋ. Gərəə sol juu yea pə'manne. Mo tə faa bə bə, a saĩ, wala fāi gərəə (gəraŋ) sol ne ko.

Autour du cou.

Gərdəŋ: bmsb. bmcdf. Vərkəndiŋ, ryakryak, kpaa, təə sə. Me gbə nyin pə 'wah bə gərdəŋ. Ge lwaa mawin ah gərdəŋ cok joŋ bəəre.

En flagrant délit.

Gərgələŋ: bmsb. Ne təgərri. Myah ge səŋ gərgələŋ. A pəluu zahki gərgələŋ.

En boule, enroulé.

Gərgərri (coo): bmsb. Ne swahe, ne dūu galle. Suu coo me gərgər ne cok me laa bə syem ahe. Sər coo ne lii ah daŋ gərgərri. Rəkra dūl zah ki gərgər. Syem baŋ bə tə coo gərgər. Dəb mo zyāŋ ne bə ma 'nyah ah laŋ suu gak cuu dəb gərgər ta. 'Yah ko gərgərri.

Ebranlant, chancelant, violent tremblement.

Gərem: d. Lee waa fai. Mo yak be, dəə laa ren ah pə'nyahre.
Fruits des arbres épineux.

Gərim: d. Ʒhəəre, gbelle mai mo jur fan ah bo ka ryakryak ya.
Ʒhəə mai lee gərim bo, dəb ka tan zahvōo ah ne zahmər ah ya.
En faux.

Gəriŋ: b̄mcd.f. Vii, hai, təyah, təyai. Dəb ah tə bə ki ya, a gəriŋ,
wala kaa gəriŋ. Uu pə cok ah gəriŋ.
Emerveillé, étonnant, prodige, vision.

Gəriŋ gəriŋ, ləŋgəriŋ, vəriŋ, həŋ: b̄msb̄. Mo tə joŋ fan gəriŋ
gəriŋ mor fēene? Fan joŋ ma tə gəriŋ gəriŋ (vəriŋ, həŋ, ləŋgəriŋ)
ska pəsāh ya. Gəriŋ gəriŋ ma be nyēe me tə yao.
Stupeur, étonnant.

Gərləŋ: b̄mcd.f. Cāārīi, gər bo təkī. Təwoo, wala təwəə a gərləŋ.
Tətəlli, ŋgai dan mbəro, Ʒhəəre dan a gərləŋ. Mo pəpāa be, dəb
faa: A gərləŋ gərləŋ.
Sphérique, rond.

Gərmi, gərmi gərmi: b̄mckd.f. Fan mai mo pənyeere, mo pəpāare
so baa zyil bo, ka gəə ya, mo gər bo gərri.
Plein, rempli.

Gərri, gəgərri: jf. Za gər vuuri ka vuu yaŋ, gər wolle (təwaa). Mo
gər yaŋ Ʒhoo ka a leere. Za gak gər fanne, gər kpūu (kuu).
Façonner, flôrer, s'adosser, appuyer contre.

Gərtə: b̄msb̄. Bərtə. Rəkra dūl gərtə. Urra ne lii bəə gərtə dan.
Solidement.

Gərtə, gərtətə: b̄mckd.f. Pəswahe, pəyakke. Vuu ah dəə ge Ʒŋ
pəyak gərtə. Mo uu pəyak wala pəswah gərtə.
Fortement, solidement.

Gərwui, gər: b̄mcd.f. Gwari, bə ma zoo cee dəb̄bi. Dəb mo
nənəm pəyak be, dəb mo gaiko be, a ur səŋ gərwui (gər). Bə ah
joŋ me zoo gərwui (gər).
Sursaut.

Gəryo: d. Fan ma baa wo suu ɓwak. Fan baa ah ka kan sām ya.
Cok ah kōm pəyakke kpaŋkpaŋ. Gəryo joŋ dəfuu ne faɓal daŋ. Pa
ma tan ree suu gak nəə gəryo ga lalle. Gəryo wo ɓo no ne?
Ganglion, bosse.

Gərəɓɓi: d. Cok mai, wala yaŋ mai za gao moo taira woiŋ,
wakke, səə, ciŋ ne fyah ɓal nəə mai mo ikra daŋ ga gŋ. Me ga pə
gərəɓ dao.
Maison spéciale du chasseur.

Gərēə: d. Mo ēe gəraŋ solle, ɓtv yo.
Le cou.

Gərēə gərēə: ɓmckd.f. Tə gəə fanne, garara. Ka mbaŋ mbaŋ ya,
mgbāa ki ya, cok kol pəzyil ahe.
Ecarté, distancé.

Gərēə gərēə, gərāa gərāa : ɓmcd.f. Ne kahe, ka ɓarak ya. A syee
gərēə gərēə (gərāa gərāa).
Penché, courbé.

Gərəjii: d. Mo ēe suu sāa fanne, ɓtv yo.
Ficelle, brin.

Gəttərik, kəttərik: ɓmcd.f. Gəttəryak, pə'manne, pəyəkki. Təsal
mai a gəttərik nai sə.
Gros.

Gəvər: ɓmcd.f. Pəgwahe, pətətəere. Dəɓ ah ɓoo ɓo no ŋhoo gəvər
bai yebɓe.
Léger.

Gəvək, gəvak: ɓmcd.f. Ka pəswah ya, ɓoo ɓo gəvək (gəvak) tə
sərri. We swaa jol bii mai mo gəvak gəvak (gəvək gəvək).
Faible, sans force.

Gəvək: ɓmcd.f. Pə cuuri, mai mo ṽəŋ ɓo ṽəŋ na wakke.
Souple.

Gəwəere: d. Banne. Zahban gəwəə kaara ɓo sər Cameroun kə
Guider kal sər Tchad ɓe.
Un des clans moundang.

Gəə: ɸmcd.f. Coo zah ya. Zahfah gbər ɸo gəə. Əə zah gəə kaa ne ko. Fan ki ka təl ah ya, a gəə. Mor wuŋ ɸo gəə, ka mbaŋ ya.

Ouvert.

Gəə: jf. Təŋ ɸə. Me gəə ɸə maki ah ɸo no. Mo gəə ɸah ɸə mai ɸəne? Mo wa gəə ɸə fan mai pahl?

Commencer.

Gəə: jf. Woŋ ɸo, ɸəl ɸo, joŋ gaɸ ɸo. ɸə ah so gəə ɸo no. Me tə cii lak gee, soo gəə ɸo no: Woŋ ɸo gwa, koo sai, me cii makēne me tə ya.

Diviser, partager.

Gəə: ɸ. Dahgbilli. Pəzyilli (kəsyilli). Gəədəə (pəzyil dəə), gəəwaa (pəzyil waa), gəəmorri (pəzyil morrii), mai dii dahgbil yo.

Quartier.

Gəə: ɸmff. Dii? Dəne? Mo joŋ nanaa ɸə gəə? Mo iko joŋ fēe gəə? Gəə 'yah tai ki ne: Dii? Dəne? ɸə ah dii gəə? Joŋ mor fēe gəə?

Alors, comment?

Gəə kəndaŋ: jf. I ne kəndaŋne. Wel ah pəkwal pəlli, me gəə kəndaŋ nyi zahləŋ gwa.

Coup de bâton.

Gəə tətəsalle: ɸ. Mo ēe gan tətəsalle, ɸtv yo.

Arbre (lotus).

Gəə təwonni: ɸ. Gəər o, amma a ne waa, wala ɸee wo suu pəlli, ka pərāh ya.

Arbre.

Gəəbana: ɸ. Sorre. Gəəbana jur vər ɸo. Gəəbana byaŋ tətəl ɸwolom, vər mə ah byaŋ tətəl woye.

Mil.

Gəəfuu: ɸ. Sorre. Gəəzyo mai gəə ah mo yea pəfuu. Naa ah pəfāi, amma kun ah ne gəə ah ɸaŋ pəfuu.

Mil.

Gəənyiŋ: ɸ. Gəə ma joŋ gaini (gaire). Gəə ah ka mor gban za ɸaŋgai ya. ŋwəə ɸoora gəənyiŋ sol na fāi. Gəənyiŋ sye fan gai yo.

Chainette.

Gəəngelle: d. Kpuu (kuu). Gəərengel yea tə waare, suu ah pərwahe. Gəəngel no sər Cameroun pəlli.

Arbre.

Gəəre: d. Gəəre, cuu tədii fan camcam pəpāare. **1. Gəəre.** Kpuu. Kpuu gəə pəyakke. Mo 'yah kpuu maswah ah ʔe, mo cee gəəre, suu gəə pəfāi, a pərwāhe. Gəə maki ah dii ne gəə təwonni. **2.**

Gəəre. Celeelu. Gəə manyee ʔoo sol no, gəə maluu ka saa fan laŋ no ta. Za ʔoo gəə nyi daŋgai jolle, ʔalle, koo solle ka mo dūuko ka.

Anogeissus leicarpus, chaine.

Gəəre: d. Kunni. Sor yea pə gəər ahe, a pəyakke, a dii ne gəə sorre. Gəə sor yea pəfāi, pəfuu, koo pəsyēe na sor ahe.

Son du mil.

Gəəre: d. Goo. Gəə ciŋ ne zalle. Za ren kan gəə ne syii koŋlii.

Racine arbuste.

Gəəre: d. Cok mai kpuu mo dəə ʔo gŋ pəlli, kpuu ah yea wo ki mbaŋmbaŋ. ʔabea camcam yea mor gəə pəlli. Me ga cee kpuu kah gəəre.

La forêt.

Gəəre: d. Yaŋ mai dəʔ mo vuu soʔ zahfah ga kəlal ne kəpiicel daŋ. Gəə mor kaa comme, mor ka gwəə mo swə gŋ. Me ga 'yak mor gəəre.

Vestibule, anti-chambre.

Gəəre, magəəlii: d. Səə ʔal mai mo pəgoŋ mor təbalmuŋgol mo ur gin təbalmuŋgol dai zah sor ʔalle. Səə malii mai dii ne magəəlii. Magəəlii ko ye joŋ ka dəʔ mo gak ham ʔal ge təkɪ, wala syel ʔal ge lalle. Səə ʔal nyēe mo gōmki ʔe, dəʔ ka gak syee ya.

Gros muscle de la jambe.

Gəəsuu: jf. Joŋ fan ne swahe. Pee pə fan daŋ mbaŋ.

Se forcer.

Gəəzyii: d. Cok wo suu dəfuu ne ʔaballe mai mo ŋgoŋ ʔo ne təʔəəsah ne solle ŋhaa dai zahwoiŋ cuuri. Cok mai zahgbel

syimmi, zyiiri ne vovok mo gɲ. Məɲjwaa dah gæzyii bo nyi me pelli. Gæzyii syen me.

Côtes.

Gæzyii: ɓmckd.f. Pəswahe, ne suu swahe. Dəb ah ɓaɲ ɓə daɲ ne gæzyii toto. Dəb ah pə gæzyii pelli.

Avec force, vigueur.

Gæzyo, gæzeo, kæzeo: d. Sorre. Gæzyo pəfäi. Gæzyeo (kæzeo, gæzeo) syëe no ta. Gæzyo ne dii camcam pelli: Gæzyo billi, mafäi, gəəfuu daɲ.

Mil blanc.

Gbaa: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Pəram, ɓe' ye jiɲ syëe. Me lwaa syiɲ pelli ya, ka pəbe' ya a gbaa. Jiɲ fan ah nyira ya, gbaa kal syaɲsyaɲ, wala syëe ɓe. Me lwaa nanaa nje ɓe, gbaa. Gbaa cuu fan mai mo ka dii marvəə gɲ ya.

Mieux que rien.

Gbaaɲgbaaɲ: ɓmsɓ. Mo ëe gboɲ, gboɲgboɲ, ɓtv yo.

Echos, bruits.

Gbaɓ: ɓmsɓ. Ne swahe. Zahfah coo ge tə ki gbaɓ. Waa cuɲ səbal wel gbaɓ. Gbaɓ cuu fan mai dəb mo laa cii ahe. A cuu fan mai mo joɲ ne swah ta.

Avec force.

Gbaɓgbaɓ: ɓmckd.f. Pəfäi nje nje. Me lee zyim mafäi tə gbaɓgbaɓ bo. Fan ma tə gbaɓgbaɓ ka yea pəsāh ya. Gbaɓgbaɓ a tə gəə fäi ne fuu. Bii el mai ka pəsāh ya, a gbaɓgbaɓ.

Tâcheté, rayé.

Gbagboro: ɓmcd.f. Pəluuri, pə'wahe, gbororo. Zahwii ah a gbagboro təkolle, ka dan wii ya. Rək nən ɓo gbagboro tə ëe cokki. Əə mai zee də ya a gbagboro 'wa. Gbaboro a cuu fan mai mo pəluuri, mo so yea pəyakke.

Gros et rugueux.

Gbāhdə: f. Ɔwəməŋgai ma tə sai mo ləə ɓo mor ki, so manyeeki ah mo kah ɓəəra. Gbāhdə pə cok mai mo ɗee ɓo na fahlii. Za Mundaŋ keera cok ne ko. Mo tə gbāhdə ya ɓe, mo fii za ma tan ahe.

Grande ourse.

Gbāhe: f. Kpak fanne. Gbāh makulli, gbāh ɓeekāhe, gbāh syiŋjuu daŋ camcam. Gbāh fan a gbəə suu, a gbəə kyaŋ. Gbāh fan kəə dəɓ joŋ fan ne swahe. Gbāh yeɓ kəə za joŋ yeɓ pəlli. Fan mo ka pə gbāh yao ɓe, ka wuu ɓe, dəɓ ka laa gbāh ah yao.

Piquant, aromate.

Gbāhe: ɓmcd.f. Fan mai mo lwəə tərīi (tərənɲi), moo cur nənɲi. ɓeekāh ne suŋwii daŋ pəgbāhe. Syiŋjuu ne kul laŋ pəgbāh ta. Za ki ka renra fan gbāh ya. Fan gbāh nyi fasyen nyi dəɓɓi.

Acre, piquant.

Gbahgbahdə: f. Wahl balle, wahl tənyeere. Fan mai dəɓ moo joŋ ka za ɓəə bal, wala ɗahtənye mo ira zahe. Za gak faa ɓə wo ɓəəra, wahl ra ga lalle. Dəɓ bai joŋ gbahgbahdə kan nən wo za ɓoɓo, wala taa. Za ki ka 'yahra gbahgbahdə ya, za ki a 'yahra.

Séparateur, protecteur, défenseur.

Gbāhkəkə: ɓmcd.f. Pəlli. Fan ma gbāh daŋ yea gbāhkəkə, ka yea pə'nyahr a. Gbāhkəkə cuu laa fuŋ fanne. Gbanrərəə cuu fan ma laa ne zahe, wala wo suu. Mər goo fuŋ gbākəkə, ɓeekāh gbə kyaŋ ɓo nyi me gbanrərəə.

Très piquant, démangeant.

Gbahni, gbahe: jf. Lakke. Gbah faa ɓə ne fahlii camcam pəlli. Man ki. **1. Gban fan ne jolle.** Gbah cuu pəpāare. Me gbah syiŋ gwa ka ga luma. Sooje gbah za daŋgai ɓo pəpāare. Mo vaŋno ɓe, dəɓ faa gbə. Jeertə ahe: Soɓɓe. **2. Gbah fanne, zyeɓ fanne.** Me vuu yaŋ gbah ɓo gwa ɓe. Zəmai gbahra jul ɓo lalle. Za fuu 'yahra ɓə gbah tal pəlli. **3. Gbah zahe, gbah jolle,** kākiki, manki: Syen ki ka joŋ yeɓɓe. Ru gbah zah ɓo ka ru joŋ yeɓ təkiki. Za gak gbahra zah gak dai dappe, jemma, koo kal ta. We yea vaŋno vaŋno ka, we gbah ki gwa gwa. A pəsāh ka na gbah jol ki ne ɓə daŋ, ne fan daŋ. **4. Gbah fan ga səŋ,** ɓaŋ fan ga səŋ. Za ma ne tutuwol jol woora

gbah ge sɔŋ. Mo gbah jol ge sɔŋ ka cuu mo ka ne bə ki ya. Jeertə ahe: Boo ge sɔŋ, rək ge sɔŋ. **5. Gbahe.** Dəb mo soḡ woŋ pəgbel t̃aa ɓe, a gbahe (gbahni).

Attraper, s'entendre, tenir haut, coaguler du sang, cailler du lait.

Gbah, gbəm: ɓmcd.f. Taa. Pa ɓe joŋ yeḡ pə 'wah tənah dai suŋ gbah (gbəm). Bə ah cii ge me sok gbah (gbəm).

Jusqu'à.

Gbah, gbah gbah: ɓmsḡ. Ne swahe, pelli. Zwəə zah vaŋno gbah. D̃əə fal ah so zwəə zah gbah gbah. Gbah gbah cuu fan ma joŋ ne swahe, so mo yea pelli. Zah ɓaŋko zwəə gbah gbah. Jeertə ahe: Guguu.

Bruit d'un jet d'eau de vomissement.

Gbai: ɓmcd.f. Pə 'ahe. Gbai cuu cok mai mo zahki pəsāhe, mo so pə 'ah ta. Me tə kyeḡ cok matə gbai ahe. Mo kan pə cok matə gbai ka mo muŋ ka. Me ga er bii zahbii matə gbai. Gbai cuu gwari ta. Jeertə ahe: Pəlaŋne, pəbeare, wereree.

Dégagé, claire, en plein air.

Gbaigbai: ɓmsḡ. Dəb ah ka syee pəsāh ya, a syee gbaigbai. Bam sāh mor gbaigbai, wala hāihāi, tə yah syiini.

Chancelant, étincillant.

Gbaigbai, gbāigbāi: ɓmcd.f. Pə 'ah pelli, haihai. Me lwaa cok ɓo no gbaigbai, a kah yaŋ za gwa. Za ki faara gbāigbāi. Dəb ah i cok ge ɓo lal gbāigbāi. Bam sāh mor gbāigbāi, tə yah syiini.

Très vaste, large, claire.

Gbakke: jf. Weakke, hwakke. Joŋ dah sor, wala swaa ga lalle. Za gbak sor pə saŋne wala za masyin. Me tə ga gbak sor zah saŋne. Mah yaŋ tə gbak swaa no yaŋ piicelle.

Auter l'écorce, le son, décortiquer.

Gbal: ɓmsḡ. Də. Me təŋ mor ah me faa me ga ya, me so zyii gbal. Gbal cuu ɓə mai mo 'yahe, mo 'yah ya daŋ ka mo joŋ ɓe. Sai mo joŋ gbal. Bə manyeeki ah 'yah ka pah ah mo yea gŋ gbal.

De même, aussi.

Gballao: ɓmcd.f. Təyah, təyai. Dəb ah tə bə ki ya, kaa ɓo gballao. Dəb mo əə zah gballao ɓe, təsəə ɗuu ga səŋ. Mo əə zah ɓo gballao, fēe kyaŋ ɓo ne? Gballao cuu gəə ta.

Bouche bée.

Gballao gballao: ɓmcd.f. Gbalgbal, pəloŋ nje nje, loŋ təmmi. Bii mai gballao gballao (gbalgbal). Bii pəlak manyee ki ah a yea gballao gballao (gbalgbal). Za ki ka laara fan ma tə gballao gballao pə'nyahr a.

Natronné, salé.

Gballe, gbelle: d. Cok fan joŋ yeɓ mai dəb moo maa kee, wala kǎr ga ɣŋ. Pacwak coo kpāhe, kəlaɓɓe, gwəə daŋ ne gballe (gbelle); manyeeki ah laŋ a yea bai gballe, a yea ne farre (fərre). Gbal fan yeɓ mo ka pəsāh ya ɓe, a gaɓ dǎɓɓi. Za ɓaa gbal (gbel) fan yeɓ ne ǎalle, ka mo gbel ka.

Bou de la manche de houé, hache.

Gballoŋ: ɓmcd.f. Taŋraŋ, səŋ. Me uu tə gee gballoŋ me ēe cok pəsāhe. Dəb vuu yaŋ ɓo tə gee səŋ gballoŋ. Dəb mo yee waa mawah ah gballoŋ ɓe, mo kwan cok pəsāhe. Cok daŋ kwan ga gballoŋ.

Lieu découvert, dégagé.

Gbāmme, gbāmbgāmme, pəratpərat: ɓmcd.f. Bər dəə me gbām, me ur sə. Bər tə syen me gbāmbgām (pəratpərat). Bər mo ka tə syen dəb gbāmbgām ya ɓe, ka tə rwāa dəb kpyōkpyō (byōbyō). Gbāmbgām (pəratpərat) cuu syen ne swahe, pə'manne.

Douleur intense.

Gbanne: jf. Lak ne jolle, gbə tətəl fan ga ɣŋ.. Za tə gbanra dəə ga ne ko ŋhaano. Gban cuu fan vaŋno, gbah cuu fan pəpāare. Goo mai ka gban fan a. Za gban tətəl talle, gban julli.

Attraper par la main, mettre une toiture en paille.

Gbanrərəə: ɓmcd.f. Pə gbāhe, a gbəə kyaŋ. Me laa fah kyaŋ ɓe gbanrərəə. Fah vōo ɓe daŋ, me laa gbanrərəə.

Piquant.

Gbanzah Matāa ne Mafuu: d. Bə derewol mai mo woŋ ɓo camcam gwa pə Bibel. Gbanzah Matāa ne derewol ɣŋ 39, Gbanzah

Mafuu ne 27, tai dan 66. Derewol Gbanzah ma tɔ gwa mo taira ge tɔki be, a dii ne Bibel.

Ancienne et Nouvelle Alliance.

Gbanzahe: jf. d. Gbanzah cuu jon fan camcam pɛpɛare: **1.**

Gbanzah tɔ fanne: Zyeɔ bɛ kɛsyil ki, faa bɛ ah faa, wala ŋwɛɛ bɛ ah ŋwɛɛre. Ru ga jon bɛ gbanzah buuru. Gbanzah buu syel be. **2.**

Gbanzah we wor ne mɛlaŋ winni. Byak ki bɛɛ ŋhaa cok kanki bɛɛra. Gbanzah bɛɛ gak beɔ comki ta. Gbanzah bɛɛ ge pɛwah dɛ ya, woŋra ki sɛ. **3. Gbanzahe:** Fok dɛɔ ne kpɛhe, ŋwookyaŋ, dokzahe. Za gwa mo tɔ joŋra fan ah dan be, ka tɔ gbanra zah ki. Za mo tɔ gbanra zah ki be, ka faara bɛ nyi ki ya, ka zyiira bɛ zah ki ya, ka 'yahra fan jol ki ya ta. Me 'yah dɛɔ mo gbɛ zah be ya. Dɛɔ vaŋno gak gban zah dɛɔ ki no ta.

S'accorder, décider, s'entendre, s'organiser, s'arranger, s'allier

Gbanne, gbɛni, gbahni: d. jf. Zaŋ fanne, jon mor ki, mor dɛɔbi. Bɛ gban dɛɔ ka pɛgaɔ ya. Gban dɛɔ ah gaɔ me ya. Zah'nan gban ah ge ya ba. Gban ah ka ne mor a. Gbah jol ki, gbɛ gee. Za rao gbɛra ki pɛsɛh. Gbɛko pam bo pɛsɛh no cam.

Attraper, prendre, collaborer, contribuer, coopérer, entretenir.

Gbandai, gbandiŋ: bmc d.f. Pɛ'manne, pɛgoŋe. Boo bo gbandai (gbandiŋ) na kpui saŋne. A gbandai na bwak diu fanne. Jeertɔ ahe: Pɛlaŋne.

Gros.

Gbandiŋ: bmc d.f. Mo ɛe gbandai, bti yo.

Gros.

Gbaŋ: d. Juu, nje. Bii lɛɛ bo ka kɛh kɛh ya, ka pɛwok ya, a gbaŋ. *Tiède.*

Gbaŋ, gbaŋgbaŋ: bmsɔ. Fan mai mo cii pɛyakke, pɛ'manne. Mo kɛɛ fan gbaŋ be, juu zwɛɛra kalle. Za mo tɔ nɛira juu pɛ 'wah be, a kɛɛra fan gbaŋgbaŋ.

Bruit qu'on entend sonner dur.

Gbaŋgbaŋ, gbɛigbɛi: bmc d.f. Gɛgbaŋ gɛgbaŋ, tɛkolle, pɛɔak pɛɔak. Wii syee cok bo gbaŋgbaŋ (gɛgbaŋ gɛgbaŋ). Bii rwaɔ fɛa

pee bo gbaṅgbaṅ. Gbaṅgbaṅ (gbāigbāi) cuu pə 'ah ta. Cok ah soḍ bo gbaṅgbaṅ 'wa.

Large, vaste.

Gbaotal (pəfāi): bmsb. Yerri suu be fāi gbaotal, ka pəswah yo.

Usé, fané, épuisé.

Gbar: bmsb. Cii fan yakke. Me baa zahfah ge gṅ gbar, ka gak gbər a. Baa bo gṅ gbar. Haa tətəl nyi ne jol gbar.

Dur.

Gbaroi gbaroi: bmcld.f. Pəswahe, pəyəkki. Cii mai gbaroi gbaroi, ka dah gwari ya. Wel ah ka pə təjok ya, a gbaroi gbaroi. Zyim ah mo gbaroi gbaroi be, ka beḍ gwari ya. Jeertə ahe: Pətəjokri.

Lourd, épais.

Gbaroro: bmcld.f. Pəluuri. Gbaroro cuu fan ma na keesyerre, wala kəsyiiri. Keesyer pəluu gbaroro. Mo woo kəsyii ma tə gbaroro ahe. Dəḍ gak faa: we ciṅ syel bo gbaroro no ta. Jeertə ahe: Pənyinṅ, pənyeere.

Gros gros.

Gbat: bmsb. Zərai. Dəḍ wāi wii ne suṅ gbat ēe cok ne ko. Wii ah sāh ge pə'man gbat. me kyeḍ fāi mai mo pə'man gbat.

Gros, éclatant.

Gbattu gbattu, gbattu gbattu: bmcld.f. Pə'manne, suu lii. Wel ah gbattu gbattu na matāa. Dəḍ ah a gbattu gbattu (gbattu gbattu). Jeertə ahe: Pənyinṅ, pəlaṅne, pətəjokri.

Potelé.

Gbawoo, gbahyo: d. Juu yo, zah ah pəfuu, suu ah pəgbḑə, nən ah pəsyēe. Gbahwoo (gbahyo) a təkɪ vaṅno ne ṅgoloṅ. Gbahwoo pənyeere, a ren sor pəlli, a beḍra fan pəlli. Təbaṅ bəə vaṅno kii mor beḍ 'wah jer pal. Me haṅ gbahwoo (gbahyo) pə 'wahe.

Oiseau jaune.

Gbēe: bmsb. Ne swahe, pə'manne. Cii fan mai dəḍ moo laani. Azu fiṅ mənɟwaa gbēe ne? Me laa ge be. Dəfuu ne faḅal manyeeki ah a fiṅra mənɟwaa gbēe. Mo fiṅ mənɟwaa ge lal gbēegbēe.

Jet de rhume.

Gb̃ē: ɓmcd.f. Yii t̃asal ma p̃a bii. Syiŋ dan ɓo gb̃ē. Me maa jol ge gb̃ē, me zyak gb̃a masoo ne jolle.
(trou de caillou dans l'eau).

Gb̃ē: jf. Gbal, d̃a to. Me ga gb̃ē d̃a, ko me kaa ba.
Lui arriver.

Gb̃ēgb̃ē: ɓmcd.f. Gbanne, byakke, p̃alli, p̃agaɓɓe. Za ki ka joŋra kỹm ne fan a, a ɛŋra gb̃ēgb̃ē. Me ɛŋ nah swaa ɓe ɓo gb̃ēgb̃ē ka mo ṽar ka. Za gak faara laŋ d̃aɓ ah a gb̃ēgb̃ē ka nyi fan a. Za dii d̃aɓ ma t̃a gb̃ēgb̃ē ne pa 'nahmme.
Economiste

Gbeegbee, kpeekpee: ɓmsɓ. Kpaakpaa, p̃alli. Mo coo gbeegbee (kpeekpee) cel wuu p̃alli ne? D̃aɓ ah mo lwaa fan ɓe, a coo ne gbeegbee (kpeekpee). Gbeegbee cuu bai kaa t̃a 'wa ta. Lwaa fan ɓe coo suu gbeegbee (kpeekpee) kal ne ko.
Tremblant.

Gb̃ē, g̃al̃ak: ɓmsɓ. Mbaŋ. Mo dan ɓo yaŋ gb̃ē (g̃al̃ak) mo joŋ f̃ēene? Me byak ko ge gb̃ē d̃a. D̃aɓ ah dan ɓo p̃a cok l̃a gb̃ē a yea ma ne yeɓɓe.
Longtemps.

Gbel t̃at̃alli, bil t̃at̃alli: d̃. Fan ma fah k̃a t̃at̃al o. Gbel t̃at̃al ye woiŋ mai mo golok golok kpekp̃m moo kaa gŋ. D̃aɓ gak kwan gbel t̃at̃al faɓea ma wul moo ɓaa ma no.
Le crâne.

Gbelle: d̃. Lakre, 'w̃ãre. Lak gbel yea p̃a cok dam p̃alli. Mo syee p̃as̃ahe, mo maa ɓal ga p̃a gbelle. Lak gbel yea p̃a cok manyeeki ah p̃alli.
Trou.

Gbelle: jf. Ñãni, 'wal ge lalle. D̃aɓ gak gbel fan mai mo gaa ɓo: Gbel k̃alaɓɓe, kp̃ãhe, gw̃ãre. Mo gbel gaa p̃a ki. Fan yeɓ mo t̃a gbel gwari gwari ɓe, yeɓ ka syee ya. Mo joŋ yeɓ ne k̃alaɓ ah p̃as̃ahe, gbal ah p̃a'manne, a gbegbelle. Gbel gak cuu fan mai d̃aɓ mo ñã ne swahe. Mo gbel zahfah ge lalle. Mo gbel t̃asal mai mo dan ɓo s̃aŋ ge lalle.
Se détacher, sortir, tomber.

Gbelle, billi: d. Gbelle (billi) a lee na ɲhə̀re, a yea ne ɓər ne sol na ɗaɲne. Zahban gbel (bil) camcam pəpāare. Ara ne yeɓ ɓə camcam ta. **1. Gbel bii (bil) bii.** Gbel mai dəɓ mo bee bii zwan ne ko. Gbel bee bii lea ɓo me 'wahe. Gbel zwan bii ne ɓər ne sol ɗaɲ na ɗaɲne. **2. Gbel ruu fanne (bil) ruu fanne.** Gbel ah lee pəwah swadde (swakle), dəɓ man (dəə) sor ɣy cyō ka ruuni. Dəɓ mo tə ruu sor ne gbel ɓe, ka myah (wah) ya. **3. Gbel pəsah.** Gbel mai za mo wɔɲra ga zah tənɟuɲni. « njoknjok dah gbel pəsah ». Za mo wɔɲra haihai ɓe, a dah gwari, dəɓ ka so tan pa dah ah ya. Bə ma bai joɲ ne patətəl yea nai ta. **4. Gbel samme (bil) samme.** Gbel mai za moo rəkra sam ɣy ka pəəni. Gbel sam mor ka byak sam ka mo myah ka. Gbel sam yea pəlaɲ təroo. Za faa: Mo dəə syim ɓo pə gbel (bil) ne?(galle). **5. Gbel rolle.** Bə mai za moo gee mor dəɓ ne yella 'yaɲ. Dəɓ mo tə faa ɓə, koo mo tə joɲ fanne ɗaɲ a yea pəzyil ɓə ahe. Mo gee gbel rol ɓo mor ɓe.

Gourde.

Gbelsyimmi, bilsyimmi: d. Fan pəzyil dəfuu, wala faɓale. Cok kal syimmi. Za dii ne zahgbelsyim (zahbilsyim) ta. Za Torrock ne za Kah Elle diira ne bilsyimmi. Zahgbelsyim kaa ɓo kəsyil vovok mo wɔɲ ɓo gwa. Ako ye myah syim ga wo suu ɗaɲ. Bilsyim (gbelsyim), mo ne syem ɓe, tə'yak baa dəɓɓi.

Coeur.

Gbem pərri: d. Kpuu. Gbem pər dər (jur) kpuu gbēmme, amma ka ɣiɲ pə'man na gbēm ya, a ne kpēm pəlli ta.

Arbre.

Gbēmma gbēmma: ɓmsɓ. Haihai, camcam, pə'manne, pəlli. Taira ɓo kənah ka ɓeɓ fanne, za nīira myah dūl gbēmma gbēmma. Bə ma nən ren gal mo ge ɓe, dəfuu myahra gbēmma gbēmma, wala vaɲno vaɲno.

En désordre, partout.

Gběmme: d. Kuu (kpuu). Gbēm jur (dər) mælidokri, wala tædaori ɓo. Gbēm joŋ pə'man kal tædaori ne mælidokri ɓe. Gbēm fuŋ pelli. a yee mīi pəfāi (pəpāi), a syen wii pəsāhe. Za tæra gbēm yaŋ mor fuŋ ah ka nīi faɓeare.

Arbre à parfum.

Gbem, gbemgbem, (gbām, gbāmgbām): ɓmcd.f. Birim birim, gəriŋ gəriŋ. Bai kwo cok pəsāhe. Ne mīi nahnən gbāmgbām.

Tatonant.

Gben: jf. Inni, daa. Gben nənni. In nən watwat. Mo gben nən tə ɓe ne? Laa ɓə ah nai kal tə gben nən tə ɓe. Gben nən tə dəɓ cuu syēa dəɓɓi, wala kan ləŋ ɓə dəɓ ya.

Clin d'oeil.

Gberwen, beren: ɓmckd.f. Biŋ, pə'manne ta (pə luuri). Təm mai gberwen ka kii nāa ya. Ka pelli ya a gberwen, wala beren. Gberwen cuu fan ma na təmmi, təsalle, so fan ah gər ɓo təki. Təm er bii coŋ ɓoo ɓo gberwen nyēe sye. Za faa: məmbai, wala madəere soo ɓo pəluu gberwen gberwen.

Très petit, ou gros gros.

Gbiɓ: ɓmcd.f. Pə'manne, 'wa. Yeɓ ah vər ya ba, swə ɓo səŋ gbiɓ. Mo swə ɓo gbiɓ mo ka ne suu ya ne?

Couché sans rien faire.

Gbih: ɓmcd.f. Njimāh, təgwīi. Wel ah gbih ɓo. Dəɓ ah gbih ɓo. Jeertə ahe: Belbelle.

Fou, mou, cinglé, imbécile.

Gbim: ɓmcd.f. Pə'manne, gəɓ. Me lwaa wom ne təgah jol gbim ɓe. Təsal maluu yea pəyək gbim. Mo fōo bii pə zah gbim sēe ge lalle. Mo fōo sum ne jol gbimgbim gwa. Jeertə ahe: Nje, biŋ.

Gros.

Gboŋni: d. Cok (tok) tāa. Gboŋ cuu fan ne fahlīi camcam gwa: **1.**

Gboŋni: Yaŋ swul mai dəfuu mo ka yea gŋ yao. Yaŋ ah təkolle.

Dəɓ ah mo ee ɓe, wala dəɓ ah mo wə ɓe, yaŋ ah a ciŋ gboŋni.

Faɓea baa ma yaŋ gboŋ gəɓ. Yaŋ gboŋ gak yea dahgbilli, wala piicelle.

Za faa: Fan sāh, wala təsōo yea pə cel gboŋni (kēere). **2.**

Gboŋni: Felli (pelli). Cok (tok) yaŋ matāa. Yaŋ mai mo zolra gin

gŋ kal ge cok ki ɓe, eera fettə ɓe, yaŋ vaŋno ka gŋ yao. A cuu yaŋ mai zan ah mo ge kaara ɓo fahfal zaki. Pəl (fəl) Balani, Təfəltəranne (təpultərene). Me yea kal ɓo Fəlgouin, fəlkwaare, Fəlməmbare.

Demeure lambrisée.

Gboŋ, gboŋgboŋ, gbaaŋgbaaŋ: ɓmsɓ. Laa cii fan ɓal vaŋno, wala zahləŋ pəpāare. Me laa cii fan ge sok ɓe gboŋ. Me laa fan joŋ ah gboŋ ya. Yuŋ tə cii gin gboŋgboŋ (gbaaŋgbaaŋ) zah yaŋ goŋe. Me laa gboŋ ah, wala gboŋgboŋ (gbaaŋgbaaŋ) ah ya syaŋsyaŋ.

Echos, bruit.

Gboŋgboŋ: d. Bǎəre, ɓə sāhe. Fan sāh mai dǎɓ mo joŋ wo ɓo wala mai mo ye joŋ wo dǎɓɓi. Dǎɓ ah a pə gboŋgboŋ. A joŋ gboŋgboŋ pəlli. Mo joŋ gboŋgboŋ wo dǎɓ taa ɓe ne? Yeɓ gboŋgboŋ ye gbah jolle, kwansyakke. Masəŋ joŋ gboŋgboŋ mor dǎfuu ne zyeɓ ɓə ǎə ɓǎəra.

Bienveillance, bienfait, grâce, générosité, bonté, indulgence.

Gboŋgi: ɓmcd.f. Hoŋgu. pə'manne, gbəlak. Mbəro mai pə'man gboŋgi (hoŋgu) kal tə ɓo ɓe. Dǎɓ ah vuu cel ɓo pə'man gboŋgi. Mo dan ge kaa ɓo yaŋ gboŋgi mo joŋ fēene? Gee ǎə lak ɓo yaŋ gboŋgi gboŋgi. Jeertə ahe: Biŋ, pəlaŋne.

Large, ample.

Gboo: ɓmsɓ. Doroo, gbəlləŋ. Kəlaɓ gbəl jol ɓe, gboo. Gboo cuu fan mai mo joŋ ɓo ryak ryak.

S'enlevé.

Gbǎo: jf. Beɓɓe. Cokwok gbǎo fanne. Sum mo nən ɓe a gbǎoni wala a gbə təgbǎo. Təwaa gbǎo ɓe, mo re kao. Mombai syik rimmi, mombai kəə gbǎoni.

Moisir, rouiller.

Gbǎo: jf. Bərri. Gbǎo mor sǎə ah ɓe, ik lal, wala vər təɗe' təɗe' toŋ, wala coŋ vaŋno ya.

Gboron: ɓmsɓ. Bel daŋ, təɗe'. Wee təbanna, we laa, we joŋ fan pəsāh pel ɓe ya ɓe, me ga nīi we gin nyee kal gboron daŋ.

Tout, sans exception.

Gbuu: ɓmsɓ. Təde', ɓoo bii zah dəɓɓi, bai joŋ fan ki. Təŋra tai ɓe, za mgbaira ra gbuu. Kaara luma ya tənɟwəə mgbai ra gbuu. Mənnəə mo yak tə kpuu ɓe, a ɓuu gin səŋ gbuu. Farel mgbai za gbuu.

Séparer, détacher.

Gbwakke, gbyakke: jf. Hwakke. Zyiŋ ga lalle. Gbwak təzee (təzəə) kuu ma zaŋ ah ge lalle. Gbwak (gbyak) təzee (təzəə) swaa ka swaŋni. ɲwəə manyeeki ah gbyakra sor də ko laŋra sum ah ba. *Oter l'ecorce, le son.*

Gbyāh kpiŋ, təndiŋ pii: d. Fāa. Fāa ah ne waa njāaram (jwaaram) na syiŋ kahzah kpiŋ. A fāara (pwaara) za ne ko, mor mo ge kyaŋ ne ɓer ɓe, a cur ne syimmi, a in dəɓɓi.

Herbe.

Gbyāhe: d. Kahfənni, cok mai syiŋ mo i tə'yak ne ko. Gbyāh syiŋ pə 'wahe, pəsyēe. Gbyāh nəə ma pə bii daŋ joŋ yeɓ pə cok vəvokki (vovokki).

Lombes.

Gbyāhe, kpyāhe: jf Saaŋni, pəsāhe. Pah nwāh gbyāh (kpyāh) nwāh mai mo lwaa dai woiŋ ɓo. Gbyāh (kpyāh) nwāh a ne bone pelli. Za gbyāh (kpyāh) nwāh nyi mo taa ɓe ne? Mo tə ga gbyāhra nwāh ɓe, a lwaa woiŋ. Za faa: sor ah zye nahnən ɓo gbyāh gbyāh no ta, 'yah faa zye nən pəsāhe.

Soigner de plaie profonde, plaie bénigne, bien mûr.

Gbyakke: d Kahe, gbyak yaŋ. Gbyak, wala kah gbyak yaŋ, gbyak celle. Wo yaŋ, pə cok matəwelekkə. A cuu cok mai nyah yaŋ mo zyaŋ ki ɓo gŋ ta. Mo kan ge nən gbyakke. A kah gbyak yaŋ gwari. Za rəkra fakpāhpəə pə təgolle (səgulli).

Coin, angle.

Gbyākke: jf Mo ēe hwākke, gbwākke, ɓtv yo.

Oter, écorcher

Gbyāhn: d. ɓmckd.f. Byāh, pelli, haihai, gbēm̄ma gbēm̄ma. Sor myah ɓo gbyāhn ne lii ah daŋ. Bə ah ka pə muŋ ya, myah zyaŋ cok ɓo gbyāhn daŋ. Gbyān (byāhn) gak cuu dəfuu ne fan daŋ.

Partout, un peu partout.

Gbyaŋ: d. Kyaŋ. Bə mai dəb moo laani. Za tan dəb ne gbyaŋ (kyaŋ) ahe. Mo faa bə ah bo ne gbyaŋ ki cam. Dəb mo tə kee zah Mundaŋ ne gbyaŋ (kyaŋ) ah be, a laa mor pəsāhe, mo ka ne gbyaŋ ah ya be, ka laa mor a.

Voix.

Gbyaŋne: d Təgəə waare, gǝəre. Təgəə waa mai wel moo yea ma gŋ so kpuu ne fāa daŋ moo yea gŋ tənjiŋ. Gbyaŋ pəgabbe, za ka ga gŋ haihai ya. Yaŋ daŋ mo kaa bo ne gbyaŋ bəə no. Mo ge gbyaŋ taa be ne? Gbyaŋ sye cok tə balbal ye ka.

Ruisseau, rigole.

Gbyōni: jf. Rōoni. Joŋ be'. In dəb 'yaŋ ka za ki mo tə ka. Wee maluu gbyōra (rōora) wee manyeere. Gbyō dəb ko ye in dəb vaŋno pə'manne, rwāa weere, cuu syak nyi za ki ne yella camcam. Kal daŋ ah wee maluu gbyōra wee manyee zah yaŋ, wala cok pii fanne.

Pincer.

Gbə: jf. Lak kə jolle. Mo gbə mbaŋ. Gbə faa bə camcam na gban ta. Dəb gbə dəə, gbə gwii, mai cuu gbə pə jolle. Gbə fanne, byak fanne, kan fanne, Mo gbə we nyēe pəsāhe, mo soḃ ko kyāh ka. Mo gbə lak ma jol bo mbaŋ. Mo gbə ne swah ka, a dah fahlii. Mo gbə suu bo pəsāhe. Gbə bə faani.

Prendre, saisir, attraper, tenir, s'emparer, arrêter, capturer.

Gbə billi, baŋ billi: jf. Dəwor mo tai ne madəwin be, a gbə (baŋ) billi.

Enceinter, tomber enceinte, être en grossesse.

Gbə dəb ge səŋ: jf. Roŋ dəb ahe, dəb malaŋ so gbə dəb malii boo ge səŋ. Mo gbə ko boo ge səŋ o. Syem gak gbə ko na matāa ya. Təgbīi ye gbə ko.

Terrasser, rabaisser, abaisser.

Gbə dəb joŋ fanne: jf. Waa dəb joŋ fanne. Me gbə ko joŋ ne swahe. Mo 'yah dəb mo gbə mo ḃao ne? Dəb mo gbə me ne swah ka.

Obliger quelqu'un à, serrer, convaincre.

Gbə dǎb ne bǎrri: jf. Bai yaŋ bǎbe' dǎb ki. Gbə me bo ne bǎrri, faa bǎ sǎh ne me kpee ya. Mo gbə dǎb ne bǎr be, ka mo syiŋ pah ah bo. Za mo kiŋra fan bo laŋ, mo gban dǎb ki ne bǎrri.

Etre contre qqn, être hostile à.

Gbə dǎbbi: bmcdf. Byaŋ ki, waa dǎbbi. Mbəro mai gbə mo be. Dǎb mo faa fan mai waa mo ya be, ka fan ah gbə mo ya. Fagai gbə mo pelli bai. Mo maa sǎləə fuu bo, gbə mo be. Fan mai mo tǎ joŋ gbə mo ya.

Convenir.

Gbə tǎ gbōo: bmcdf. Təwaa ah gbə tǎ gbōo be, ka nən re yao.

Moisissure.

Gbə tǎbǎə ka, gbə tǎfoo ka: jf. 'Yak kao, pee fahfal pelli kao. Me kal be mo gbə foo fal be kao, mo həə ge gwari.

Ne pas s'attarder, persister à retenir.

Gbəgbȳāhe: d. Fan wo suu talle (celle). Za vuu tal (cel) boora gbəgbȳāh ah daŋ dǎ, ko tǎŋ ruŋra tǎtǎl ah ba. Cok tǎ kyaŋkyaŋ mo sol tal fah kǎ tǎl ah ko ye dīi ne gbəgbȳāh talle.

Chainage.

Gbəgbȳāhe, lwaamolii: d. Nwǎh ma bai roŋni, wala ka roŋ gwari ya.

Ulcère, cancer.

Gbəgbǎlli, gogwuǎbi, jǎe gogwulli: d. Gbəgbǎl jur jǎe ne waa ah, ne pwǎm (fām) ah daŋ. Amma jǎe za pea yaŋ, gbəgbǎl mǎ ah yea cok hai, za ka pǎpǎə ya.

Euphorbiacee, (euphorbe candelabre), plante médicinale.

Gbǎi, gbǎigbǎi: bmsb. Pelli, ne swahe. Dǎb ah lee ge sǎŋ gbǎi so hər tǎ sǎr gbǎi gbǎi. A fǎe ye joŋ ko hər tǎ sǎr gbǎi gbǎi ne?

Partout.

Gbǎjǎŋ: bmcdf. Pǎcōo, gbǎl, goolom. Mo cuŋ yerri bo gbǎjǎŋ ka pǎwah ya. Zah kuu soǎ bo pǎcōo, gbǎjǎŋ. Za cuu gbǎjǎŋ ga wo fan kal dǎfuu be.

Qui est court et gros.

Gbəlgbəl, mgbəlmgbəl: ɓmsɓ. Ne swahe. Me gaɓ ne cii cok gbəlgbəl (mgbəlmgbəl). Gbəlgbəl cuu cok ma gaɓɓe. Ne kal ɓe, dɓɓ cii vuu gbəlgbəl ka sah bii ba. Gbəlgbəl cuu tɔɔɔ' tɔɔɔ'. Nyin cii mombai ɓe gbəlgbəl (mgbəlmgbəl) kal ne ɓe.

Creuser ou arracher avec force.

Gbəlli, gbyakke: ɗ. Zahsolle. Cok ma tɔ gəə sol ne suu. Gbəl syen me pəlli. Me ɗəŋ liilii ŋhaa gbəl syee me. Dɓɓ ah lee gin tɔ kpuu gbəl dan təriŋ, wala hao gbəlli.

Bas du cou.

Gbəllon, gbəllon gbəllon: ɓmsɓ. Gwari. Kəlaɓ gbəl gbəllon. Văm ah gbəl ge zahki gbəllon. Woŋ mo ciŋ taa ɓe, a gbəl gin zahki gbəllon gbəllon. Gbəllon faa ɓɔ tɔ fan ma gbəl pəlli.

Détachable.

Gbəlyan: ɓmed.f. Gbət. Kun sor zoo tɔ bii gbəlyan. Bii ɓan zaa gbəlyan kal ne ko. Ru kaa ɓo fərai ba, bii ge ɓan ru gbəlyan. Gbəlyan cuu ɓɔ ma joŋ tɔ gwari. Gwii gbər zah cii gbəlyan. Gbəlyan gbəlyan cuu ɓɔ mai mo ka pə muŋ ya. ɓɔ ah za laa ɓo gbəlyan gbəlyan. Juu syii sɔŋ gbəlyan gbəlyan fɛe ye joŋ ɓo ne? Jeertɔ ahe: Rərɔɔ, pə muŋni.

Etre en émoi.

Gbəm, gbəm gbəm: ɓmsɓ. Ryakryak. Welaŋ syee ge dai ne ɓal ah gbəm. Me ga dai ko ne suu ɓe gbəm ɗɔ. Na syee o, na ga dai gbəm. Gbəm swaa ɓɔ ga dai cok fanne. Gbəm gbəm cuu bai kwo cok pəsāhe.

Jusqu'à.

Gbəmgbɛa: jf. Gbɔ ne swahe, nyiŋ fasyen nyi dɓɓɓi. Me kyeɓko ge gbəmgbɛa.

Attraper ou arracher avec force.

Gbəmgbɛa: ɗ. Lwaamolii. Nwāh kyaŋ. Nwāh mai mo ka ruŋ kpee ya. Gbəmgbɛa ɗɔɔ me ɓo.

Cancer, ulcere.

Gbənək: ɓmcd.f. Pə'manne, pə 'ahe. Mo cuŋ mbəro matə gbənək ahe. Bər yaŋ ah gbənək. Makāh juŋ cok ɓo gbənək gbənək ka ɓoo pāare. Jeertə ahe: Wereree, pəlaŋne. Za ki faara gbənək.

Large, élargie.

Gbər: ɓmcd.f. Təriŋ, cwət. Gaa zahfah ge gŋ gbər. Me haa ɓal ge tə waa gbər. Me ɓaa ge gŋ ne guu gbərgbər.

Avec force.

Gbərēn: ɓmsɓ. Gbərēn cuu fan ma in ga wo ki, mo so oo wii, wala dəɓ mo laa cii ahe. Me i təsal ge wo ki gbərēn wii wāini. ɓol mo tə ēe cok ɓe, a in nən gbərēn gbərēn.

Clignotant des yeux, étincelle ou bruit de ce qui brille.

Gbərgbələŋ: ɓmcd.f. Bəəɓəə, ŋgaŋgaŋ. Fan ma ne tə gər pəluuri. Rək jurpiŋ pəluu gbərgbələŋ. Mawin woo kwaa pəluu gbərgbələŋ kal ne ko.

Gros, potelé.

Gbərgbər: ɓmsɓ. Ne swahe, gwari gwari. Mo kəə me gbərgbər ka. Dəɓ ah joŋ fan ne swah gbərgbər. Mo tə joŋ fan gbərgbər pəlli, mo kaa 'wa. Ge kaa də ya kal ne pel gbərgbər. Jeertə ahe: Pəwokki.

Vacillant, chancelant.

Gbəriŋ, gberyaŋ: ɓmcd.f. Pəlli, təde', njurnjur, njwad njwad. Mah ah dəŋ tətəl ɓo səŋ gbəriŋ (gberyaŋ). Me lee ge səŋ gbəriŋ. Ka tə zyii syee ya, za waara morgōm nyi ko gbəriŋ gbəriŋ.

Etre forcé, poussé.

Gbərləŋ: ɓmcd.f. Pəluuri, gbərgbələŋ. Bə təki vaŋno ne ma kəpelle. Mo woo lee voo ɓo gbərləŋ mo ga joŋ fēe ne ne? Gbərləŋ cuu fan mai mo pə'manne, mo pəyək ta. Dəɓ hər fii ne bii gbərləŋ gbərləŋ ga ne ko.

Gros, mais qui bouge.

Gbərmgbii: ɓmcd.f. Pə'manne, pəgoŋne. Kpuu mai ɓoo ɓo gbərmgbii təkollle. Kəlaɓ mai coo ɓo gbərmgbii ka ne yeɓ ya. Gbərmgbii cuu fan mai mo pəgoŋne, mo pə'manne, mo pəyək ta. Jeertə ahe: Pəlaŋne, pəgwahe.

Lourd et gros.

Gbərölle, gbərulli: jf. Yaŋ tətəlli, joŋ fan pəwokki. Mo gbəröl ɓo sye geo, ma ɓe me kal ɓe.

Lent, nochalent.

Gbərri: jf. Bəi. Gbər zahfah yaŋ ge lalle. Mo gbər zah cii ka. Dəɓ ah gbər zah faa ɓə ki ya. Za gak faara fahlii gbər, wala ɓəi ɓe. Tətəl dəɓ mo gbər a ɓe, ka laa mor ɓə gwari ya. Jeertə ahe: Coo, cwaa.

Ouvrir.

Gbərul: ɓmsɓ. Ryakryak, kpaa, ɔə ya. Me n̄i nyin gbə gbərul. Mo sɔɓ ko ka, mo gbə gbərul. Gbə wel ah gbərul cuu fan nyi ko.

Juste, net.

Gbərur: ɓmcd.f. Təɗe', daŋ, jəttətə, coŋ ya. Dəɓ ah woo fan ma ɓe daŋ gbərur. We woo gbərur, we coŋ ka. Yaŋ ah lee ge səŋ gbərur. Zolra kal gbərur gbərur. Me taira ge ɓo təkɪ gbərur.

Tout, ensemble.

Gbərwak: ɓmcd.f. Pə'manne, təɗe', tərɔɓ. Gbərwak cuu fan mai dah mo ka gŋ ya, syiŋ mo ka gŋ ya. Pərɔɓɓe. Dəɓ ah lee zoŋ suu gbərwak. Mo ɓoo ge pə biicwak ka rwaɓ gbərwak. Lee ge təwii zwam suu gbərwak gbərwak.

Egratignure.

Gbəryan: ɓmcd.f. Pak ɓo ne kahe, s̄i. Cok maki ah ka yea zahki ya, a yea gbəryan. Fan mo ka janjan ya ɓe, ka a gbəryan. Mo kan ɓo ne kah gbəryan a leere. Cok ah gbəryan gbəryan. Jeertə ahe: Janjan, fertə.

Penché, courbé.

Gbəzahe: d. Mo ɛe alkawal, ɓtv yo.

Alliance.

Gb̄ə: d. Sum sərrɪ. Gb̄ə pəsāh pəlli, pəsyemme. Za deera gb̄ə nyi goŋ ne goŋlii mo tə gara yaŋ syak ɓəə o. Gb̄ə təgbana nəm ma syee tə dəɓɓi. Goŋ mai mo deɛ gb̄ə ɓe daŋ, a d̄ii ne goŋ gb̄ə. Bii fan ma ne gb̄ə daŋ a d̄ii ne gb̄ə ta. Gb̄ə maɗalle (maralle), gb̄ə ŋgolon. Təzyee laŋ a pəgb̄ə.

Oxyde de fer, kaolin jaune.

Gbæagbæ: ɓmckd.f. Pelli, tæde'. Nyin woo fan yaŋ be, gbæagbæ. Gbæagbæ cuu coŋ fan ki ya, tægbana tah ne talle. Woo gbæagbæ; kaa gbæagbæ.

Totalement, entièrement, tout.

Gbǎagbǎ: ɓmckd.f. Mo ẽe mgbǎrĩi mgbǎrĩi (gbærgbær), ɓtv yo. *Amèrement.*

Gbære: jf. Taini, wooni. Mo gbæ cok ge lalle. Me tæ gbæ yaŋ. Mo woo, coŋ gŋ ka, mo gbæ tæde'. We gǎæ belbelle. Bii gǎæ cok kal ne be.

Balayer, nettoyer.

Gbǎere: d. Rĩi mai dǎɓ mo ciŋ kahfǎnni. Gbǎe yea kahfǎn gwa daŋ. Gbǎe gak zyaŋ ki ne pyaŋne. Gbǎe gban za ki pelli.

Poils du tempe.

Gbǎere: jf. zmmf. Kǎeni, rǒoni. Afǎe ye gbǎe mo ka mo ge ne? Jol ye gbǎe mo tæ fan ah ne? Jol mo gbǎe mo laŋ, mo juu fan ah ka.

Démanger, piquer, abassourdi.

Gbǎere, gbǎeni: jf. Lwǎeni, syenne. Suu gbǎe me ne lii ah daŋ. Dǎɓ mo juu fan gbǎh be, a gbǎe suu. Syem manyeeki ah gbǎe dǎɓ pelli. Mo gbǎe ka a cee nwǎhe. Mo gbǎe lǎe nyi me ka, ɓe ma gaɓ ki. Za ka faa nyi dǎɓ mo gbǎe suu ɓo ya (mo ẽe suu ɓo).

Démanger, se gratter, piquer.

Gbǎerĩi gbǎerĩi, gbǎagbǎe, mgbǎrĩi mgbǎrĩi: ɓmcd.f. Pelli, We mai yeyee gbǎerĩi gbǎerĩi. Yeyee gbǎerĩi gbǎerĩi (mgbǎrĩi mgbǎrĩi, gbǎagbǎe) cuu yee mai dǎɓ moo yim ne ko kpidkpida (piɓpiɓ).

Yee mai cuu mǎ wee nyee moo yimra ne ko.

Amèrement.

H

H: ɗ. Patə jemma (10) syel masyin fangwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dii ɓe, mo əə zah nje, yəl (yil) tərīi (tərən) juu ləə ma sən soɓ tə'yak pǝə ge lalle. h.

10èm lettre d'alphabet moundang.

Ha: ɓmsɓ. Awai. Zyii ɓə zah dǝɓɓi. Ha, mo faa dii?

Répondre à un appel.

Haa: ɓmsɓ. Cuu fan ma joŋ jur ne dii ahe: Zwəə zah haa. Me laa tə zwəə zah gin haa haa.

Bruit de vomissement.

Haa tətəlli: jf. Laŋ tətəl ga sən gin sən. Dəb mo laa ɓə ma'nyah ah ɓe, a haa tətəlli ka cuuni ɓə ah 'nyah suu 'min ɓe.

Agiter, ou secouer la tête.

Haa yee: jf. Mo ẽe yeyee, ɓtv yo.

Pleurer.

Haani: jf. Gaani, maa ne swahe. Mo haa ge gŋ ne fanne. Waa haa ɓal ɓo nyi me. Haa zahfah ge gŋ gbər, 'yah faa: Coo mbaŋ.

Enfoncer, clouer.

Haaram ɗ. Mo ẽe kalgii, ɓtv yo.

Arbre.

Haare: ɗ. Kpuu (kuu) yo. Təzyee (təzee) ah a pəzwakke, za soŋ, wala kəə zwan ne ɓə ɓər syenne. Zwak haare. Kai, dǝɓ ka gak ren a, a na haare, a pəzwak pəlli.

Amer, mauvais gout.

Haaraŋ: ɓmsɓ. Ge sən, hai. Nahnən ah ka pəsāh ya, a ẽe cok haaraŋ. Me ẽe cok haaraŋ.

Sans connaissance.

Haarao: ɓmckd.f. Laaro, bai 'nyahre. Nəə ah a haaro, ka pə'nyah ya, a kə zah haaro (laaro).

Sans gout, ou mauvais gout.

Haare, haaram: d. Kpuu. Haa sye, kpuu mayak lii ah yo, a pə bərəm̄mi (pəbəm̄mi). Kpuu mai pəyak na haare. Yakwii haa 'men pelli. Za Torrock faara kpuu haa a camcam gwa, ara pəyakke, pəbəm̄mi daŋ, amma goo bəə a camcam. **1. Haa mək̄a**, goo ah pə 'ahe, jur goo swaa. **2. Haa mundaŋ.** Goo haa mundaŋ (haaram), pənyin. Gwii (gii) 'yahra re lee haa daŋ pelli. Za kə Ləəre diira haa mək̄a ne goran.

Prosopis africana.

Haḅḅe: d. zzk. Lak vām solai ma tə biŋ ahe. Haḅ gwa kii karaŋga vaŋno. Haḅ ka ne yeḅ zəzəəko yao. Mo ga soo haḅ ah daŋ ka coŋ ya, təgbana faa: Mo soo daŋ ka coŋ fan ki biŋ ya.

Ancienne monnaie, dernière pièce d'argent.

Haḅḅe: jf. Ləə suu, cwāh zahe. Beekāh (məndereo) a haḅ zahe. Dəḅ mo fok beekāh nahnən be, a cwāhe.

Brûler, piquer, chauffer.

Haḅḅe: jf. Yeeni, cakke, wala dii dəḅḅi. Za haḅ dəḅ ne jolle, haḅ ne nahnən̄ni. Mo haḅ zah ah ka.

Gesticuler, faire les signes de la main.

Haḅḅe, happe: jf. Ren ne swahe, gwari gwari. Mo ḅoo nəə nyi goo be, a həhaḅḅe. Dəḅ ah haḅ (hap) təwaa mə ah vər be. Ur sən̄ haḅ (hap).

Rapidement.

Haḅḅe, həḅḅe: jf. Kanne, gbəni. Haḅ (həḅ) nəə, wala kāh tə wii ka cwāhe. Nəə ḅo cwāh pəsāh ya be, mo jin haḅ tə wii biŋ dao. Cel tə wuuni, mo haḅ jol tə wii də.

Brûler, se chauffer, se rechauffer..

Haḅḅe, həḅḅe: jf. Kəəni. Him (yim) jol n̄i gwii, wala kəə gwii. Haḅ (həḅ) juu ne jol ka mo zoo ko kalle. Za həḅ fan ne jolle, nahnən̄ni. Həḅ nyah tə wii.

Gesticuler, faire signe de la main, chasser, faire fuir, désinfecter, stériliser.

Hah dii, sah dii: jf. Didii ne suu swahe. Mo hah (sah) dii ah ka mo geko sa. Azu ye tə hah (sah) dii moo ne?

Appeler avec force, rapidité.

Hahe, hahni: jf. pp. Beḥ fanne, ṅgom fanne. Vaṅno ʒe, za faa:
Hao. Me ga hah zahwii. Mo ge hah keesyer ge ne ko. Tə hah yaṅ
matāa ga səṅ. Gwii tə hah korre.

Casser, faire tomber, malaise.

Hahkke, hahk hahkke: jf. Mgbāa dəḥ ne ʒə, soḥ cok 'yak nyi ya.
A cuu fasyenne ta. Kahlāa hahk ko ʒo. Gəəzyii hahk ʒo hahkke,
ka tə soḥ cok (tok) it tə'yak nyi ya.

Importuner, déranger, douleur.

Hahkəkəə: ʒmsḥ. Pəzwakke. Kpuu bah a pəzwak hahkəkəə.

Beaucoup amère.

Hahmabuuri: d. Mo ẽe bahmasəluuri, ʒtv yo.

Sot de joie, de froid.

Hahre, həəre: ʒmckd.f. Gwahe. Joṅ fan gwari gwari. Dəḥ mai
pəhahre (pəgwahe). Za wəə joṅ fan pəhahre (pəgwahe), ma ʒo mo
ka pə hah (gwah) ya.

Rapidité, agile.

Hahro: ʒmsḥ. Ka pəsāh ya. Nahnən joṅ me ʒo hahro. Nəm tə waa
me, nən ʒe daṅ hahro. Jeertə ahe: Belḥel.

Somnolent

Hai: ʒmsḥ. Bwakke. Dəḥ ah ge dai me hai me foo ʒə ah də ya.

Me ga ṅhōo yaṅ ʒii hai ba.

Sans attente, plus tard.

Hai: ʒmckd.f. Pəlli. Zəzəəko sor joṅ hai ʒe. Hai cuu ka pəgaḥ ya
ta. Mo lwaa lee ah ʒo hai.

Partout, moins cher.

Haĩ: d. Nəə cokki. Haĩ jur nəəmin ʒo, amma haĩ pəlaṅne. Haĩ ren
əə pəlli na pəpəə.

Ourebi, cobbe de roseau (redunca redunca).

Haihai: ʒmckd.f. Pəlli, bai joṅ fan sāhe. Fan ge ʒo haihai. Mo ka
lwaa nəə manyeeki ah haihai ya. Mawin ma tə haihai, təgbana faa
a joṅ təkoi. Bə ah ka hai ya, ane morrii. Syem ah pə'manne a faa
ʒə haihai.

Beaucoup, partout, de tout côté, irrèflèchie, en désordre, désordonné.

Hailuu: ɓmckd.f. Bai joŋ fan sāhe. Dəɓ joŋ fan hailuu.

Mauvaise habitude.

Haini: jf. pp. Kaani. Vaŋno ɓe, dəɓ faa: **Kaani**. Dəɓ kaa ɓo ŋhāano. Pp. Za **haira** ɓo mor kpuu ŋhāano. We hai ɓo nyee təkol 'wel joŋ fēene? Mo haira ge səŋ.

Pl. de s'asseoir.

Hañni: jf. Zyiŋ ge lalle, syēe zah ah ge lalle. Mo hañ zah ah ge lalle. We hañ ge lal pəlli ka.

Ecarter, s'écarter.

Hañni: jf. Mo joŋ ge ne fah koo ko o. Bə bai saŋ dəɓ ki. Mo hañ ne ko. Bə ma saŋ ɓe ka gŋ ya, mo hañ ne ko.

Cela ne me regarde pas, va avec.

Hakilo: d. zzk. Bəfooni, ɓətanne, tan suu. Dəɓ ah ka ne hakilo ya. Hakilo ɓe ge ya ba. Mo joŋ fan bai hakilo, 'yah faa bai foo ɓə.

Sagesse, connaissance.

Hal tədəe: jf. Vər tədəe pəə. Ru pəpəə hal tədəe ɓo gwa ɓe. Tədəe mai pəwahe, ka hal gwari ya. Me hal tədəe pəə mai ɓe, me ga yaŋ o.

Finir de labourer le sillon d'une portion de terre.

Halbai: d. Fagaini. Ŋwəə za tǎa maara halbai vōo (bōo) ɓəəra, wala tə kpuu zah kəsəŋ. A maara ndəfəri pə tə kpuu zah ma kəsəŋ. Halbai pəfāi, a pə wahlle. Ndəfəri a pəcoo, tətəl ah pə 'ahe. Ge pel nje o ɓe, fan ma dii ne majamlee ge nyiŋ cok ɓəəra. Majamlee pəsyēe, ŋwəə maara vōo (bōo) ko ta.

Parure des femmes.

Halle: jf. Mgbai ge səŋ, 'wal ge lalle. Mo hal korvuu ge səŋ. Mo gak hal no ne? Oho, me gak halle. Mo hal ge səŋ kpərloŋ. Zahvahlbii (zahbalbii) tə hal ga pelle ga pelle.

Elargir, déborder.

Halle, həlli: d. Cok joŋ kəndaŋne, wala təsəl mai za kəndaŋ mo ēera kəndaŋ ne ko. Kaa ɓo tə halle (həlli). Tə ləə təsəl tə halle. Tə keera zah halle. Hal faa dəne?

Lieu de divination, voyant.

Halle, həlli, hille: d. Cok rək fan mabea ahe, fatāa. Cok tai fan mai mo ka ne yeḅ yao. 'Nahmme, sāhe, fatāa daŋ mor rək ga tə halle (həlli, hille). Mo gbə hal ah kah yaŋ gwari ka. Za ma bai tətəl fyāhra fan tə halle (həlli, hille). Za faa: Dəblii sye hal o, za rək fan daŋ ga təl ahe (dəworre).

Tas d'ordures, fumier.

Hām: jf. Gbə tai ge təkɪ, cēe ge təkɪ, fer zah fanne. Mo hām daagol ge təkɪ. Me ka gak hām zah pər ya. Bal ɓe ka gak hām ya. Mo hām suu nən ki gwa koo sai. Dəḅ gak faa hām ge təkɪ ta.

Rentrer, retourner.

Ham jolle: jf. Jin i dəḅ ta. Me ham jol ne ki dā ya, me so jin i ko ta ya. Wel ka ham jol ne pam, wala mam ya.

Taper.

Ham syakke: jf. Lee syakke, ɓoo syakke.

Sourire.

Han ɓə, faa ɓə: jf. Mo tə han ɓə ɓo nyi zu sye ne gerre (vedde)? Mo ge han (faa) zah tai man nyi ko ɓe ne? A'a, me han (faa) ya ba. Mo yaŋ ka, mo ge han ɓə nyee nyi ko.

Parler, dire.

Han kyaŋ: jf. Cii kyaŋ. Mo han kyaŋ ləŋ pəsāhe. Dəḅ ul təsol han pəraa pəraa.

Faire entendre la voix.

Han təre: jf. Təŋ təre, ur təre, kal ne təre. Mo waa han tə ɓe nai sə. Mo han tə ɓe zahləŋ pəpāare, me zyii ɓə ki ya.

Insulter.

Haŋ: jf. Nii juu, nə pəpāare. Me ge haŋ juu tə sor kalle. Me haŋ loo pə 'wah ɓo. Dəə haŋ dūl kal ɓe.

Chasser.

Haŋ: ɓmcd.f. Swaa, yeryerre. Wel ah haŋ ɓo no cam. Dəḅ gak faa: me ye haŋ ko ɓo ta. Amo sye mo haŋ ya ba. A ga haŋ ne kēne?

Devenir fort, solide.

Haṇ bamme: ɖ. Yee, tǝbee, bǝ faa bamme. Bam tǝ haṇ pǝlli dǝi nai ne? Bam tǝ haṇ pǝlli mo uu lal ka.

Tonnerre

Haṇne: ɖ. Suu dǝfuu ma kǝsyil sǎh ne gǝzyii. Bǝr a kǝsyil haṇne. Mo saa fan ge sǎh ya ta, mo so saa ge haṇne. Gal mo tǝ ren mo ɖe, mo gbǝ haṇ ahe. Haṇ ah saṇ neo, ka pǝ 'ah ya. Mǝlaṇ ah lee haṇ pǝsǎh tǝgbana zyeɖra ko ɖo ne jolle.

Hanches.

Haṇne: ɖ. Kǝsyil fanne. Syee ge uu haṇ gai. Haṇ a cuu sǝṇ ta. Mo ǝe ge mor haṇ tal sǝṇ. Bee bii baa ya, a ne haṇ ahe.

Au milieu.

Haṇni: jf. Cok wii pǝ'manne, pǝlli mor ka vǎm mo yea pǝsyǝe. Haṇ vǎm mor wii cwah me ne ko. Suu we mai haṇ wii ɖo dǝi nai ne? Com haṇ suu nyi me pǝlli.

Chauffer (soleil, feu)

Haobelle: ɖ. Dǝndiṇ. Haobel pǝ 'ah kabǝram. Dǝɖ mo gbǝ haobel pǝ jol ɖe, sol ah laṇ ɖel, ɖel, ɖeɖelle. Fan joṇ ah nyi tǝdǝi nyi ko sǝ.

Insecte.

Haoni: jf. Belle, gwolle. Vaṇno ɖe, za faa: Hao. Mo pǝpǝa ɖe, za faa: Hahni (hahe). Mo ǝe bǝ tǝ hahe. Me hao kpuu jol vaṇno, me hah zahwii jolle. Kpuu tǝl yaṇ hao ɖe. Kǝlaɖ ǝǝ me hao ɖe. Mo joṇ ka mo hao solle. Cwǎa jol nyi ko ṇhaa haoni. Za gak hao jolle, hao syii fanne, za hao daa. Hao daa, hao syii, haozah wolli, se saluer.

Casser, briser, se fracturer, rompre, louer, geste de danse.

Haore, mahaore: ɖ. Dǝndiṇ. Hao pǝǝ ne zalle. Pǝa ah nǝn mor sǝr syii pǝpǝare ko syer ba. A ɖeɖ sǝǝ fan pǝlli. Haore (mahaore) fyeǎh dǝɖ ne sol ahe.

Hanneton.

Haozah pǝ cok wulli: jf. Ge haozah nyi dǝɖ mai zum ah, wala bai ah mo wǝ ɖo. Me ga haozah nyi Pabame pǝ cok wul pamme.

Rendre condoléances.

Haozah wolli: jf. Haozahe. Faa (han) bə nyi dəb ne 'yahe. Mo dah syee o me tə haozah wol ba, wala haozah nyi gwəə ba.

Saluer, se saluer.

Happe: jf. Mo ẽe haḅḅe, ḅtv yo.

Rapidement.

Har: jf. Limmi. Za har zah dəə, wala lim ko ka mo laako zahe.

Dəb ki gak har zah dəb maki ah ta.

Domter, éduquer.

Haraḅ, həraḅ: ḅmcd.f. jf. Beḅḅe, rooni. Təsal haraḅ (həraḅ) syel kpāh ḅe ḅo, me ga yee syel ah mor cwakke. Boore, leemuḅ ne baare a harabra syelle.

Abimé, non éguisé.

Harḅee, kərḅeḅ: ḅmsḅ. Təḁe', gwari. Me nyi təkər nyi ko zwə harḅee (kərḅeḅ). Coḅ gḅ ḁə ya zwə ne pel harḅee.

Tout, rapidement.

Hārḅhār: ḅmcd.f. Pə nahmme. Kwaa mai zee ya a hārḅhār. Fan mai ḁaḅ mo zee ya ḅe, a yea pə zah hārḅhār, wala hāo hāo. Jeertə ahe: Təḅət təḅət.

Non cuit.

Harḅgaḅ: ḅmcd.f. Pəkḅēere. ḁaḅ dah coḅ ḅo harḅgaḅ, zah ah harḅgaḅ. Mo ḅaḅ tə coḅ harḅgaḅ ge ne ko. Jeertə ahe: Rēntətə.

Inégal.

Hartə: ḅmcd.f. pp. ḅmsḅ. Zahki, pəswahe, pəyakke. Ara pəluu zahki hartə. A joḅra fan zahki ḁaḅ hartə. Ara pəswah hartə. Wee loo swaara hartə ḅe.

Pl. habile, bien éveillé.

Hazahe: jf. Faa bə ne kpāhe. Dəb ma hazah a faa nyi Masəḅ me ga joḅ fan maino, ko zye joḅ fan ah ya ḅe, ka Masəḅ mo ḅgoḅ kiita tə 'minni. Za hazah ne fanne, pə təḁii fanne.

Jurer, prêter serment.

Heakri, hyakri: ḁ. Wul matəfən mai mo yea pə bii, a ḅgom ḅal nyi dəḅḅi.

Moule.

Heare: d. Mo ẽe geere, 6tv yo.

Colline.

Heere: d. Təkaa mai mo syer pə fansōo, a yea ne syiŋ wo suu.

Chenille

Heere, yeere: jf. Fer, ferre. Hee (yee) kwaare. Hee təmbarka ka renne. Hee (yee) kərkpāh, kərəkəlaḅḅe.

Enlever l'écorce avec qqc, éplucher.

Heere, yeere: jf. Dok syel kpāh, nyahe, gwəəre, wala kəlalḅḅe ka mo 'nəo ko pəsāhe. Mo ẽe yee.

Aiguiser, rendre tranchant.

Hel səgwai: d. Pāa (fāa). Pāa ah dər ki ne pāa ma dīi ne helle, amma, hel səgwai pənyīŋ, ka pəluu na hel a.

Herbe.

Helle: d. Fāa (pāa). Za kaŋ zahfah yaŋ, korre ne helle. Fāa hel dər makəpərīi, a pəswahe. Pāa ah a fuŋni, faḅea ka ḅeḅra kor ah ya.

Herbe sentante.

Henee henee: ɓmckd.f. Mo ẽe enee enee.

En ordre, par ordre.

Henne: d. Kpuu. Gan syelle, gəə tə təsalle. A yea pə cok təsalle, a lee pənyee təkī njidək na googolurri, za ka ren a.

Arbre.

Henne: jf. Yenne, nəə. Hen swaa, əə. Nəə nah swaa wala nah əə gin pə yaŋ ge lalle. Me 'yah swaa ma hen ahe. Me lwaa mawin tə hen swaa ne za pəpāare. Mo hen (yen) jol ɓo ge meo.

Egrener, passer à, tendre qqc. à qqn.

Hetəhelle, yetəyelle: jf. Dəḅ mo ne syem mənɟwaa ɓe, a hetəhelle (yetəhelle). Dəḅ mo tə hetəhel (yetəyel) ne suŋ ɓe, ka nənəm pəsāh ya. Dəḅ ah hetəhel pəlli, dāh a ne syem ne?

Toussier.

Hiila: d. Mo ẽe yiila, 6tv yo.

Magie.

Hiini, yiini: jf. Nyi yækki. Hii (yii) goŋe, hii zaluu sərri. Na ge yii (hii) Masəŋ mana.

Glorifier, honnorer.

Hii, yii: d. Lakre, cok tə woroŋ, cok tə gəə. Hii (yii) təsalle, hii kuu. Za kaafuu a kaara pə hii (yii) byak za gŋ ka nyiŋ fan bəəra.

Trou.

Hikki, yækki: d. Faswulli. Za kaŋ hik (yək) ne fāa syenne, kəsyiibii, goo mənnəə, goo dabonoojee. Hik ma kaŋ ne syenne a dīi ne yək (hik) syenne, ma kəsyiibii dīi ne hik kəsyiibii.

Natte.

Hikki, yækki: d. Lwaa swahe, kaa swah tə zana.

Gouverneur, honneur.

Hille: d. Mo ẽe halle, həlli, ɓtv yo.

Tas d'ordure.

Hilli, yilli: jf. Gik fanne. Hil (yil) tənjoyō ka dəə gee. Hil (yil) mahdahe ka gban gee. Za gao hilra (yilra) guu tə kpūu ka dan nəə.

Piéger.

Himmi, yimmi: d. Bii sor mai mo sōo ɓo sōo. Za tə zwaara himmi (yimmi). Mawin ah kan him (yim) ɓo təsoo, tə ga zwə tə 'nanne. Wor mawin yim zwak tə ga ŋhaano.

Boisson (bière de mil).

Hinni, nyinni: d. Dəɓ təvōorīi. Baŋ fan dəɓ ki pə muŋni. Kiŋ hin, wala nyin ka pəsāh ya.

Voleur, tricheur.

Higni, nyigni, nyini: jf. Mo hiŋ (nyi) dəə me pəpəə ne ɗao. Me 'yah mo hiŋ (nyi) malaŋ ɓo hiŋ me kanne. Mo hiŋ (nyiŋ) nyah jol ahe, a ŋgoŋ jol nyi ko. Mo hiŋ (nyiŋ) lak ɓe jol ah ba.

Donner, remettre, pretter, prendre, arracher.

Holle, wolle: d. Təwaa, farelle. Mo hiŋ (nyi) wol me ɗao. Koŋ i me ɓo me tə 'yah holle (wolle). Mawin ɓe zoo hol (wol) tə'nah ya.

Boule.

Honni, wonni: ɖ. Fa wol welle. Hon dǎə, hon gwii. Me tǎ ɲhǎə honni (wonna). Hon (won) a pǎpǎi (pǎfǎi). Mah wel ne faɓal matam daɲ wolra wee ɓǎə ne honni (wonna).

Lait.

Hōone, sōone: ɓmsɓ. ɓff. Nai ne? Mo faa nyi mo ga dǎ hōo (sōo) ne? Mo so doɲ (joɲ) nai fao hōo (sōo) ne?

Comme ça? C'est ça?

Horoo horoo: ɓmcd.f. Horooroo. Pǎluu nje nje, pǎ'manne. Woo tǎsal kal ne jol horoo horoo. Swaa əə mai nahnən ah pǎluu horoo horoo dǐi nai ne?

Gros gros.

Horwanne, hurwanne: ɓmckd.f. jf. Cǎa, tai ge tǎki. Za sol yerri ɓo horwan ɓo, mo zyeɓ dǎ. Sǎrla ɓe horwan ɓo, me ga rwahe.

Froissé, plié.

Huhuu: ɖ. Goo. Huhuu ciɲ ne zalle, goo ah jur (dǎr) goo nǎasyiɲ ne ɓōo (mbǎə) ah daɲ. Za swaa sal huhuu oo sal ne ko.

Légume.

Hulkwahlle, wulkwahlle: ɖ. Dǎndiɲ. Dǎɓ mo juu hulkwahl (wulkwahl) ɓe, a kaa 'yaɲ, wala 'wa, ka gai (laɲ) suu ya, a joɲ tǎgbana zye huu (wǎ) ɓe. Za mundaɲ faara: Hu (wǎ) hulkwahl ɓo, cōo tǎ'yak ɓo tǎkolle.

Insecte, imiter la mort.

Hulli: ɖ. Pahe. Patǎ gwa ɓǎr yaɲ mai mo muɲ ge ɓo fah morri. ɲwǎə a rǎkra fan ɓǎə masǎh ah daɲ pǎ hulli, pǎpahe. Pǎ hul laɲ, za lwaa we hul maki ah gɲ kpǎ, a dǐi ne: hul rereo.

Antichambre.

Hulli, wulli: ɖ. Cee, wala tǎ'yak ka wol ah ya. Tǎ'yak mo soɓ dǎɓ ɓe, za faa: Hu (wǎ) ɓe. Dǎɓ ah ne syem hulli (wulli), syem pǎgaɓ wol ahe.

La mort.

Hunni, wunni: jf. Dǎɓ ma ne syem gak hunni (wunni). Dǎɓ ah ka gak hun (wun) laɲ ya.

Mourir, décéder.

Huŋ, woŋ: ɖ. Fan dæ fanne. Za kaŋ huŋ (woŋ) ne fãa syenne. Za rãh syiŋ dæ pə huŋ (woŋ).

Panier de pêche.

Huruŋ, hurokki: ɖ. Yaŋ malaŋne, yaŋ mai mo ka na yaŋ ya. Swah ɓe kəka, me tə buu (vuu) huruŋ (hurok) mai mor we ɓe ka swan gŋ.

Pavillon, petite maison.

Huu: jf. Mo ẽe wuu, ɖuu, ɓtv yo.

Donner.

Huuni, wuuni: jf. Fan mo pəcwak ɓe, za huuni (wuuni) ka mo ge ko pəwokki. Me tə huu (wuu) taker ka zwanne, koŋ i me ɓo. Bii wuu ɓe, mo ge er o.

Refroidir.

Huuri, wuuri: ɖ. Kpuu. Huu (wuu) yea kah elle pelli. Kpuu huu a pəpāi, lee ah za renne, a pə jēere. Goo huu a pə 'ahe. huubii no. a yea kah elle, kah bii. Goo ah pərwahe. Huu zəmai no, lee mə ah pəluuri, a pə jēe kal huubii ɓe. Za ɖii ne huu zəmai mor zəmai peara pelli.

Figuier, papayer.

Hwaa: jf. Mo ẽe waa mor muŋta, ɓtv yo

Pousser.

Hwaa: jf. Mo ẽe waa təwaa goo, ɓtv yo

Manger.

Hwaare, waare: ɖ. Gee malii. Hwaa pə'man kal hea (gee) ɓe. Hee (yee) hwaa a pə gaɓɓe, dəɓ gaɓ gŋ pelli. Hwaa (waa) mai dah Noa mo ge zyii (syii) gŋ a ɖii ne ararat.

Montagne.

Hwakke: jf. Hwak təzee kpuu, hwak mənɓəre, hwak kahre. Syel fan mai mo mgbāa, wala mo təkɪ ɓo v̄e v̄e təgbana təzee kuu gəre.

Eplucher, détacher.

Hwarre, wæni: jf. Dəb ah yim ɓo pelli, mo hwar (wæ) yerri wo suu ah ge lalle.

Enlever, ôter.

Hwæere, ɣwæere: jf. Lakke, gbani. Mo hwæe dɛŋgã mbaŋ soɓ ɓoo ka. Wel ah hwæe mam ɣgɛdɪŋ tɔ duu gal zana. Za faa: Hwæe hwæere (ɣwæere ɣwæere) 'yah faa: gbə ne swahe, mbaŋ, ɣgɛdɪŋ. *S'agripper.*

Hyakke: ɓmcd.f. Mo ẽe yakke, ɓtv o
Séché.

Hyakri, yakri: d. Mo ẽe mabæetəfæni, ɓtv yo
Moule.

Hyakwii, yakwii: d. Fa cok wii. Zahwii mo syee wii ɓe, za mo rum ɓe, a soɓ hyakre (hyakwii). Mo woo hyakwii (yakwii) ge me ne dɔ.
Charbon de bois.

Həbaɓ, həbaɓbaɓ: ɓmsɓ. Yak sɔraŋ. Gal reko uu həbaɓ gak faa ɓə ya. Masaŋgɔraŋ i ɓal nyi yak həbaɓbaɓ.
Raide.

Həlli: d. Mo ẽe yelle, gban yelle, ɓtv yo
Tenue, ceinture de deuil.

Həlli: d. Mo ẽe halle, ɓtv yo.
Tas d'ordures, fumier.

Həlli: jf. Ẽe həlli, ẽe, wala joŋ kəndaŋne. Pakəndaŋ kaa ɓo tɔ həl ba, dɔh a faa dɛne?
Dévination, voyant.

Həŋgāh: ɓmckd.f. jf. Gyəŋ, goo, pee, rao. Me ɓoo juu ge təkui ne kəndaŋne, həŋgāh (gyəŋ) gŋ ɓe. Dəb mai mo ka dɔŋ far ya laŋ, za faa: Kəndaŋ ah həŋhāh tɔ kuu ɓe ta.
Accrocher, rester, être impuissant sexuellement..

Hər: ɓmsɓ. Ne swahe. Bə ma jur ne fan joŋ ahe. Saŋ wom ne gwæe hər. Dəə sam tɔ sor hər hər. Baŋ ɓal wii zahki dɔŋ hər hər. Kalra ne swah zah ki dɔŋ hər hər.
Bruit de ce qu'on fait.

Həraḅ: jf. Ruṇ. Fan mbǝḅ daŋ a həraḅ syelle. Za faa tǝsal həraḅ syel kpāh ɓe ɓo, me ga syiŋ syel ahe.

Abimer.

Hərah hərah: ɓmsɓ. Ne swahe, zahki. We tǝ ga kǝe hərah hərah nai ne? Woorā ki hərah hərah ga ŋhaano.

Rapidité

Həramme: ɗ. ɓmcd.f. Vərvərri. Dǝḅ ah nyiŋ fan jol za ne həram, 'yah faa ne yella. A pǝ həram pǝlli. Mo joŋ fan ne həram ka.

Fraude, égoïsme, avarice, injustice, rapine.

Həramme, ɓəramme : ɗ. Fa ɓeare. Həram (ɓəram) a ren jeere, a lwǝə suu. Həram jur madatǝfyāhfyāh ɓo, amma ka pǝfuu ya, a pǝsyǝe.

Punaise.

Həram, haḁo: ɓmckd.f. Kpǝlfāŋ. Fǝa cok daŋ syiŋ ɓo həram (haḁo) mor bam ka tǝ tǝ yao.

Jauni, sec.

Həraŋ: ɓmckd.f. Bai syemme, suu tǝ jam. Me laḅ həraŋ ɓe. Me ka ne suu həraŋ ya. Dǝḅ ma ne suu tǝ həraŋ ka 'yah syiŋr a. Dǝḅ ah laḅ həraŋ həraŋ ɓe.

Etre en bonne santé.

Həraŋ: ɓmcd.f. Gboŋgboŋ. Dǝḅ ah həraŋ no cam. Wel ah joŋ fan həraŋ.

Agileté, rapidité.

Həraŋ: ɓmcd.f. Gǝə, woraŋ. Tal ɓo gbǝ pǝsāh ya a kwan cok ga lal həraŋ.

Laisse passer la lumière, l'air.

Həraŋ: ɗ. Kǝradaŋ. Fan dǝə sorre. Me ga ɓaŋ sor 'wah ne həraŋ (kǝradaŋ). Me tǝ kaŋ həraŋ ya. Sor ik pǝ həraŋ vaŋno baa keere.

Panier pour ramasser le mil.

Həryǝmme, həryeḅ : ɓmcd.f. Fan yeḅ daŋ mai mo 'nǝəre ('nǝəni). Nyahe, wala gwǝəre mo ne syel həryǝm ɓe, a joŋ yeḅ pǝsāhe pǝlli.

Tranchant.

Hæreo hæreo: ɓmsɓ. Nje nje, biŋ biŋ. Syem tə zwan taker hæreo hæreo. Ka tə zwan pelli ya, a zwan hæreo hæreo. Jeertə ahe: Gbærgbær, kpætkpæt.

Doucement, lentement.

Hærŋgiŋ: ɓmsɓ. Pə'manne, ne kpāhe. Zahzyil syee dæɓ ah ɓo, uu ɓo ne kpāh hærŋgiŋ. Ka 'yah yeɓ ya, nyi suu ah ɓo hærŋgiŋ.

Gonflé par la colère.

Hærri: jf. Fer tə særri. Wee nyee mo ɓaŋra kpāh ɓe, a hærri tə særri. Korro ne pær a hærri tə særri. Mo ka gak ɓaŋ ya ɓe, mo hær ge ne ko. Hær majiklaa

Rouler, se rouler, faire des cabrioles.

Hærwii: d. Daŋne, cii bai solle. Sol daŋ mo daa (ɓəl) ɓe, suu ah dii ne hærwii, wala tæboŋboŋ.

Poterie ébréchée.

Hæ tækwakke: d. Fāa. Fāa hæ tækwak yea tə sul pelli, a dǎa na fāa kardāŋ.

Herbe.

Hæ wol moŋgoro: d. Ŋwæmoŋgoro. Ŋwæ ah mo pǎa ne lilli, mo so dan ɓe, moŋgoro mai mo lal ba daŋ ka lwaa farel yo, za re wol vær ɓe.

Etoile du célibataire.

Hæni: jf. Ciŋ bii, ge pætaŋne. Fan mai mo yea pøyak mo soo ciŋ bii gin pætaŋne. Com hæ nəm wonni. Swāh bam hæni, 'yah faa kəkao. Pacwak hæ vamme.

Distiller, fondre, jaillir, fondre.

Hǎni: jf. Hǎ yimmi, hǎ wonni. Me vāh yerri ɓe ɓe, me tə hǎ bii ah ba.

Presser, essorer, traire.

Hære: d. Fan gban syiŋ. Za kaŋ hæ ne sǎa mænnæ, kəsyiibii, suu. Pa ɓe kal ge ɓo ne ɓoo hæ pæ bii. Me lwaa syiŋ pæ hæ ɓe gwa. Me ga kaŋ hære.

La nasse tressée avec les racines ou branches d'arbre.

Həəre: d. Sor ma faŋ pə bii ka joŋ yimmi. Mawin ah faŋ həə ɓo.
Mah ah tə laŋ həəre.

Mil pourri pour la boisson locale.

Həəre: d. jf. Syee ne swahe, syee gwari gwari. Mo həə o, com tə
yah danne. Mo həə me dii nai ne? Me ka gak tə ɓə həə moo ya.
Mo syee ne həə pəlli. Dəɓ ah tə həə wul ye to o. Mawin tə həə
byaŋne.

S'empreser, se presser, se dépècher, se hater, agileté, rapidité.

Həə, yee : d. Təə. Fan mai juu mo zoo ne ko. Həə (yee) juu, həə
kãhe.

Aile.

I

I: d. Patə jemma təl vaŋno (11) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ Dəb mo tə dii ɓe, mo ree təkpuuzah (təkuuzah) zah nje cak tə'yak pə zahe. **i.**

Ilèm lettre d'alphabet moundang.

I: jf. Lii fanne. 'Wah ah i jol gwa. Me i sor tahsah nai ge luma ne ko təsoo. Me kaŋ daagol i jol ɓo jemma. I nənni. I nən watwat ɛe me ne ko.

Mesurer.

I Cokki, i tokki: jf. Kēne daŋ cok (tok) yo. Cokki (tokki) cuu fan ɓo camcam pəlli: Mo ɛe cokki (tokki).

Débroussailler.

I tərāhe, rah tərāhe: jf. Dəə gorre. Dəb mo laa ɓə 'nyah ɓe, a rah tərāhe, dəə gor pə'man ta.

Pousser des youyous, lancer un cris, crier de joie.

I tə'yakke: jf. Laŋ suu, yea ne cee. Fa ma ne cee daŋ a ira tə'yakke. Wə ya, a i tə'yak ba.

Respirer, souffler.

Iddəri, dəddəri: ɓmckd.f. Pəfuu, pə ɓeare, ne 'nahmme. Dəb kwan iddəri (dəddəri). Mo ɓaŋ fan ma tə iddəri mai ga kēe nə ne?

Très sale, hideux, crasseux.

Idəəcoo: d. Fāa. Idəəcoo dər təsəəre, goo ah ciŋ pōm (fām) na təsəə ryakryakke, amma idəəcoo ka ne kan (soo) na təsəə a. Idəəcoo 'yah faa: Dəb i dəə də ko lwaa (dai) kan ah ba.

Herbuste.

Ii: jf. Soɓ suu 'nahmme, joŋ yea ne 'nahmme. Mo ii mbəro ɓo ka. Mo joŋ pəsāhe mo tə ii me.

Se salir.

Ii: ɓmcd.f. Ne 'nahmme. We mai ii ɓo dii nai ne? Mo wəə mbəro ma ii ah ge vāh zah bii. Zah nwāh ah ii nən ɓo.

Saleté, très sale.

Ii: jf. Soḅ suu 'nahmme, joṅ yea nə 'nahmme, tai tə fan pəpāare. Mo ii mbəro ḅo ka. Mo joṅ pəsāhe, mo tə ii me. Kṅ ii ḅo tə nəḅ sōo. Fabea ii ḅo təl ah pəlli. Za ii ḅo gṅ pəpāare, 'yah faa za gṅ pəlli

Nombreux, se réunir nombreux sur qqc.

Ijikka: d. Fāa. A byaṅ tətəl na fāa talle, sǎə ah dədǎəni, za jejer ne fāa ahe.

Herbuste.

Ikki: jf. pp. Dam fan ge gṅ. Me ik sor kee yea. Mo ik ge gṅ mbaṅmbaṅ. Sum ah ik kal təl ah ḅe.

Entasser, dammer.

Ilai: jf. Kyēmme. Za joṅ kyēm ah pə bii. Nəḅ ḅal vaṅno kəsyil bii in dḅ ki ne ko. Mo tə ilai ḅe ne?

Jeux qu'on joue dans l'eau.

In ḅə ge zahe: jf. Cak dḅ bai faa ḅə. Tə faako ḅə faa ba, goṅ i ḅə ge nyi zah sə. Me i ḅə zah ḅo ya, amma ḅə ah ka no ya.

Faire taire.

In tḅərri: jf. Woo nyiṅ. Me tə in tḅər fiu. Daga ḅaa ko mo itḅər vər a ba?

Débroussailler, défricher, désherber.

In zahḅə: d. Bə matəfal lii. Me tə in zahḅə ah ya. In zahḅə ah ko ye soo to.

Conclusion, terminéson, finisson, cessassion.

Inni: jf. Muṅ tətəl fanne. Bə in ah ka pəgaḅ ya. In ah mo tə inni me laa ge ḅe. Wel ah tə 'yah in wulli. In bii suu, i ḅə zahe, inki, in cahcah, in (i) sok nyi ko.

Frapper, taper, abattre, battre, tuer, assassiner, douter, tirer au sort, giffler.

Induu: d. Fabeare, a syer pə bii.

Insecte dans l'eau.

Iṅni: d. Gḅə ḅə, syee mor fanne. Iṅ dḅ ah pəswahe. Na swah iṅ man zah'nan daṅ. Mo ka ne iṅ ya ne?

La foi.

Iorii: ɓmckd.f. Dəɓ mo zyaŋ ne gaɓ ɓe, dəɓ ah a kaa ma iorii ne foo ɓə (swaa ɓə). Dəɓ ah kaa ɓo iori, laa ɓə fɛe ɓo ne?

Miséreux.

Irtə: ɓmcd.f. Mo ɛe ɛrtətə, ɓtv yo

Plein, rempli.

It it: ɓmckd.f. Gbəb gbəɓ, Pəfuu pəlli. Iddəri. Ka pəsāh ya ta, a pəfuu it it (piɓɓa piɓɓa, wala kurum kurum).

Très noir.

Ittə fanne: jf. Zyeɓ zah fanne. Me ga ittə korre, 'yah faa: Kaŋ kor vər ɓe, i tətəl ahe.

Terminer qqc.

Ittəkenne: jf. Inzah fanne. Mo ittəken kor ah pəsāhe. Bə ah ga ittəken dāne? Me tə ya.

Terminer un travail.

Itəmgɓoo: jf. Tai zah fan jōm (gōm) woki pəswahe, pəyakke.

Souder, collar.

Itər: d. zzk. Bərɗi. Nəm ma fuŋ 'nyahre. Saa itər ge wo mbəro ahe, suu ah daŋ fuŋ itər.

Parfum.

Izahɓe: ɓmcd.f. Vər ɓe (bər ɓe), daŋ ɓe. Me izah yeɓ ɓe ɓe. Mo jon (joŋ) izah ɓe ne? Oho, me izah ah ɓe.

Terminé, fini, cessé, étanché, conclu.

Izuu: d. Mo ɛe kəzuu, azuu, əzuu, ɓtv yo

Beau-frère, belle-soeur (cadet ou cadette de ma femme, mari de ma soeur, époux de ma tante paternelle ou maternelle, cadette de mon père ou de ma mère).

I, ikki: jf. pp. Vaŋno ɓe, dəɓ faa: i. I ko pə wulli. Pəpāa ɓe, dəɓ faa: Ikra ra pə wulli. Me ik loo təsoo jemma. We ge ikra lal bel daŋ.

Pl. de tuer.

I, ini: jf. Loɓ dāɓɓi. Mo i ne ɓərɛə. I sok nyi me ne jolle. Za gak i dāɓ pəwulli. Mo i wul ka. I goo ah ɓoo ge lalle.

Taper, frapper, abattre, battre, tuer.

J

J: d. Patə jemma təl gwa (12) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi bə, mo juŋ (doŋ) tərīi (tərən) mgbāa ləere, so bə məə ga kyaŋ. j.

12èm lettre d'alphabet moundang.

Jaa: jf. pp. Fan vaŋno bə, dəb faa: Jee. Mo jee ko ge səŋ ne balle. Fan pəpāa bə, dəb faa: Mo jaa ra ge səŋ ne balle. Me jaa waa bə ne təsalle. Jaa ge səŋ 'yah faa 'ea ge səŋ.

Dominer, terrasser, écraser au sol.

Jaagordo: d. Dəb ma kaa swah tə dahgbilli. Mo ẽe kaigama, b̥tv yo

Chef de la cavalerie, du quartier.

Jaajaa: b̥mcd.f. Jeljel, ŋgāa ŋgāa. Bal 'wəə bə jaajaa (ŋgāa ŋgāa). *Lézardé, fendié.*

Jak bə, dah bai: jf. Faa bə 'nyahre, wala faa bə pə'nyahre. Kəə za ne bə faa 'nyahre. Dəb ah jak bə (dah bai) pəlli. Ru tə jak bə ba.

Causer, converser, discuter, débattre.

Jak kahlaa, gelyakke: jf. 'Yaŋ dəb ka mo syeko syakke. 'Yaŋ dəb ge tə nəm ka mo kpɲi ko. Mo jak (gelyak) kahlaa nyi me ka. Dəb gak faa jək kahlaa no ta. Mo jək ko pəlli ka.

Chatouiller.

Jak (faa) zahgwəəre: jf. Laḅ zahgwəəre. Faa bə ga səŋ ka za mo laa ka. Weeŋwəə ne weewəə jakra zahgwəəre. Mo ge na jak (faa) zahgwəə ḁao.

Chuchoter.

Jakke: jf. Ŋgom bərri bərri. Mawin tə jak luu ne nyahe. Mo jak nəə ka na soŋ, jak kpuu.

Hacher, couper en morceau, débiter un arbre.

Jakle, dakke: d. Təsol keesyerre. Jak (dak) a yea ne pēe (kpēe) sai koo nai. Za ul jak (dak) ne fīi mundaŋ pəlli. Za gwa tə ulra

jakle (dakke), dəb vaŋno tə də mə ah ləŋni. Jak (dak) dah jol ah be.

Flûte de guerre, des masques (en tige du mil).

Jalle: d. Mo ɛe təjilli, ɓtv yo.

Etui pénien, cache sexe homme, préservatif.

Jalle, jelle: d. Cok mai za moo peara syiŋ bəə camcam gŋ. Za gao vaŋno vaŋno daŋ ne jalle bəəra. Cok mai moo peara syiŋ gban nəə gŋ yo.

Lieu sacré des chasseurs.

Jam: d. zzk. Suu təhəraŋ, bai bəbe', gaɓ ki kəka. Mo no jam ne? Oho, me no jam. Jam kəka wo sər a.

Paix, pacifique, être en bonne santé.

Jaman: d. Zahbanne. Za Jaman daŋra sal ne za farasi syii maki ah taa də, masal lii ah pə duniaru daŋ yo. Za diira zəzəə ne Allemand. *Les Allemands.*

Jamjam: ɓmsɓ. Bə ki kəka. Za pəlli faara jamjam, bə ki kəka. *Rien que la paix.*

Jān: ɓmcd.f. Biŋ, nje. Mo jān nəə nyi me dao ya ne? Dəb ah pə 'nahmme, mo tə woŋ fan be, a jān nyi za jānne, coŋ kəlii mə ahe. *Un peu.*

Janne: jf Laa koŋ fanne, so lwaa ya. Dəb ah lwaa farel re ya tə janko jan o. *Mourir de faim.*

Jaŋ: ɓmsɓ. Təb ɓal a, bai ga cok ki. Mo uu jaŋ. Uu ɓo no jaŋ. Wel ah uu jaŋ o. *Fixe, face à face, vis à vis.*

Janjaŋ: ɓmsɓ. 'Wa 'wa. Uura jaŋjaŋ laŋra suu ya. Beera bii rək ne fan jaŋjaŋ. Mo lii kəsyil ah jaŋjaŋ pee gŋ. *Debout, droit, milieux.*

Janjaŋ: ɓmcd.f. Səraŋ, bərak, njaŋ. Fahlii ah suŋ ya, a jaŋjaŋ. Mo syee ge jaŋjaŋ, mo cak ka. Yaŋ be ɓyaŋ ki ɓo ne yaŋ ah jaŋjaŋ. Mo ɛe dah uu jaŋjaŋ be ne? *Direct, tout droit.*

Jaojao: ɗ. zzk. Yuɲni. Jaojao jur bələm bo. Bələm pə wahl (wah) kal jaojao ɓe, amma jaojao cii kal bələm ɓe. Tə wɔŋra jaojao zah yaŋ goŋe.

Instrument de music de joueur des flutes.

Jao, jaojao: ɓmsɓ. Pəlli. Suu ah haŋwii ɓo jao. Tətəl ah haŋwii ɓo jaojao. Madəə, wala magwii mo gwari ne byaŋ o ɓe, zah won ah a jao ta.

Beaucoup dressé.

Jarere, jarara: ɗ. Fa gaa zah yerri (mbəro wo suu). Dəɓ mo coŋ yerri, koo sələə daŋ a də, wala gaa jerere (jarara) ɠŋ. Mo gaa jerere zah jiiba ɓo də a gəə.

Boutons.

Jārtə, səkikkik: ɓmckd.f. Pəjēe pəlli, jārtə jārtə. Lee kpuu mai a pəjēe jārtə (səkikkik). Za gak faa: Cok tə'nan pə wok səkikkikki, dəɓ ka gak kaa ɓel lal a, sai ɓər yaŋ.

Beaucoup sucré, frais.

Jawro, jyoro: ɗ. Dəɓ ma kaa swah tə dahgbilli. Jyoro ɓuu ye Pafāi.

Chef de quartier.

Jeani: jf. pp. Dəəni. Zyeɓ fan mai mo rāa ɓo ge sərəŋ. Mo jea kəndaŋ ɓo də, rāa ɓo.

Dresser.

Jēe: ɓmcd.f. 'Nyah fanne. Jēe təjamme, jēe tənɟwəəre, jēe mbərii. Me laa jēe ah pə zah keekee.

Goût de, doux, sucré.

Jēe: ɓmcd.f. Mo ēe dəə, āmme, sāa.

Féliciter, louer, chouayer.

Jēe: ɗ. Fan ma ɠiŋ na kpuu. Jēe ne fām na gbəgbəlli. Mo ge wo jēe gwari ka, fām ah ga mo nənɲi. Loŋ jēe nyi dəɓɓi, 'yah faa syel ɓer dəɓ ah ne haa zah ne jēe. Zah ban jēe camcam pəlli. Jēe mædeere, jēe gogwul (gbəgbəlli). Za swəəra jēe mor laɓ syem camcam.

Cactacée (cactée).

Jëe gogwulli: d. Mo ãe gbəgbəlli.

Euphorbiacee.

Jëejëe, syeesyee: bmsb. 'Yaŋ 'yaŋ. Dəb ah joŋ fan jëejëe (syeesyee). Fan ma tə jëejëe mai me zyii ya.

Doucement, lentement.

Jeekpiŋ, jilkpiŋ : d. Fahfyāhe. Jeekpiŋ jur kpiŋ bo, 'man ah na korro. Jeekpiŋ, wala jilkpiŋ pəŋwəə na kpiŋ ta. Za foora təgbana kpiŋ matə goŋga ah ye ka.

Léopard, panthère.

Jeeni: jf. Jeeni, cuu joŋ fan camcam pəpāare. **1. Jeeni.** Kal dəb ki ne swahe. Dəb mai jee dəb ma nyee be. Mo jee me bo jee ne? Bə ma bo jee mə ah be. **2. Giŋ ge səŋ.** Sul ne caŋ jeera bo syiidəh pəlli. **3. Dəəni, ee ge səŋ.** Mo jee (dəə) ne balle. Yaŋ lee jee gwii jol be vaŋno. Mo pəpāa be, za faa: Jaani. Mo jaa ge gŋ ne balle. **4.**

Jeeni: Mgbāani, dəəni. Təker jee (dəə) bo pə ciiri, 'yah faa: Mgbāa bo pə ciiri. Za faa jëe re, jee sorre, jëe jee fāa.

Dominer, coller, rabattre, exploiter, vaincre.

Jeere: d. Sorre. Jee jur kahl bo, jee pənyin kal kahl be. Za ka pəra sor ma dii ne jee pəlli zəzəko yao .

Mil.

Jëere: d. Wee sulli, za yeḅ sulli. Jëe pəsyëe nje nje, manyeeki ah laŋ pəfāi nje nje. Jëe joŋra yeḅ pəlli, a bebra fan pəlli ta. Darfyāhfyaḅ 'yahra jëe pəlli. Jëe maluu dii ne daasyin təlli. Jëe ne tədii camcam: Sulli, caŋne, julli.

Termites.

Jeertə, jeetətə, cam ahe: d. Kəkii ahe. Tətəə. Jeertə (jeetətə) pəfāi ye pəfuu, pəsyëe ye pəŋwəəre, wala pəmoo. Jeertə pəwah ye pəcoo.

Le contraire, plutôt.

Jejimpelle: d. Zahbii, bii. Jejimpel sye me pəlli. I jejimpel me ne jolle.

La poitrine.

Jeljel: ɓmckd.f. Mo ẽe jaajaa, ɲgãa ɲgãa, ɓtv yo
Fendu, lézardé.

Jelle: d. Mo ẽe jalle, ɓtv yo.
Lieu sacré des chasseurs.

Jelle, tɔjilli: d. We won ɭaŋ ma maa farre (fəəre). Za kaŋ tɔjil (jel)
ne kəzeere (kəzəəre). Dəwor jel kəzəəre, 'yah faa: Dəwor ye sə,
ɲwə ye ka ko ya.
Cache sexe masculin, étui pénien.

Jemma: ɓmkpd.f. Mo kee fan dai doraŋ (9) ɓe, jemma (10) gin
təl ahe. Me ne gwii jemma (10), təwee jol jemma (10), təwee ɓal
ɭaŋ jemma (10) ta.
Dix.

Jerre: jf. Kaŋ fanne. Me tɔ jer fāa. Mo jer rīi nyi me ɗao. Jejerre.
Faire la corde, tresser.

Jerre, jeere: d. Sal ma ne fāa. Jer (jee) ka pəswah na sal a. Me tɔ
jejerre (jejeere). Jer cuu 'man fan ta. 'Wah ɓe jer vaŋno. Pəə
mbəro jer (jee) gwa.
Corde en paille, mesure.

Jiɓjiɓ: ɓmsɓ. Ne swahe. Tə'nah me ruu sor jiɓjiɓ. Vaŋno ɓe, dɔɓ
faa: Jiɓ. Swə ɓal ge səŋ jiɓ. Ge dai me ne ɓə jiɓjiɓ.
Parler beaucoup, beaucoup faire.

Jiiba: d. Dah yerri. Za cuŋ jiiba, wala dahe wo yerri, wo mbəro
suu ɗaŋ ka rək fan ɣŋ.
Poches.

Jiini, jee: jf. Dahɓ ga zahki. Mo jii ge zah ki pəsāhe. Me ka gak jii
(jee) fan ma tɔ ɓərri ɓərri moo ya.
Joindre, réunir les bouts, aligner, souder.

Jiini, jēe: jf. Təŋ mor fāini. Mbəro jii pəlli ɓe. Mo syee pəsāhe,
mo ɓuu jii (jēe) mbəro ge səŋ. Luu ɓe tɔ jii o.
Bourgeonner, fleurir.

Jiiri: d. Nəə təwaa mai syel moo pǝə gin gɲ. Jii pǝsyēe, jii manyeeki ah yea pǝfuu. Syel hah jol ah coŋ jii kol ʋo. Jii ah kwan fil.

Gencives, édenté.

Jii, cii: ʋmsʋ. Bəraŋ, təkolle. Dəʋ ah ʋoo ʋo jii (cii) ka joŋ fan ki ya.

Sans rien faire.

Jikki, gelyakke: jf. Joŋ dəʋ syesyakke. Tə nənəm pǝlli mo jik (gelyak) kahlaa ahe ka mo ur ko səŋ. Me 'yah dəʋ mo jik (gelyak) me ya.

Agiter, secouer, chatouiller, ébranler.

Jilkpiŋ: d. Mo ēe jeekpiŋ, ʋtv yo.

Léopard, panthère, tigre.

Jilla: ʋmsʋ. Bəlah. Gak uu səŋ ya, lee ge səŋ jilla. Dəŋ tətəl jilla ne ʋoo ʋə.

Penchant, tendant.

Jimmi: d. ʋmcd.f. Syiŋ pəbii. Jim jur zuu ʋo. Nəə jim ka pə'nyah pǝlli ya. Jim yea zah goo. Jim mo zah goo moo ʋe, goo ah ka gak re farel pəsāh ya.

Poisson.

Jimmi, dəmmi: d. Sǝə farre. Jim (dəm) tə syee me. Za mo tə dūu gwii ʋe, a dūura jim (dəm) ahe. Jim a cuu təgel ga daŋ.

Partie du corps qui va de l'anūs à la verge.

Jin ʋə: jf. Fer ʋə zah za ki. Mo jin ʋə ah ne zah ʋuu ka ruu laa mor ahe. Me ka gak jin ʋə ah pəsāh ya.

Interpréter, traduire, répéter.

Jin tətəlli: jf. Kiŋ tətəlli. Bə ah jin tətəl ʋe ʋo. Mo soʋ ʋə ah jin tətəl ʋo ka. Tətəl mo jin dəʋ ʋe, dəʋ ah joŋ fan haihai.

Etre troublé, s'inquiéter, être étourdi.

Jin vāmme: d. Gəə maluu mai ŋwəə, wala za wəə moo cwahra syiŋ (nəə) təl ahe. Gəə ah ka ʋeʋ gwari ya.

Gros grillage.

Jinna jinna, njinna njinna: bmsb. Bam ge tə, sul juu lalle, wee kãh ge sǝəra ra jinna jinna (njinna njinna) coŋ vaŋno ya. Ma wul gbah dəfuu jinna jinna, coŋ vaŋno ya.

Tout, sans rien laisser.

Jinni: d. Fan gban syiŋ. Me tə kaŋ jinni. Me ɓoo jin ɓo pə bii təsoo. Zah ban jin camcam pəpǝare: Majinlii, jin kəkəəri, jin ma ɓooɓo, kəbakke, gaŋne.

Filet de pêche tressée avec le fil de coton.

Jinni: jf. Pisoo, soo nyi fan ge pə cok ahe. Mo jin fan ah nyi ko. Zyii ka jin təcoŋ ah nyi me yao. Me jin ge yaŋ təsoo ne lilli.

Rendre, retourner, revenir, repeter.

Jiŋni: jf. Faŋ, bai zyii nyi fan nyi dəb ki, wala dəbɓi. Mo jiŋ təwaa nyi me təsoo, wala mo faŋ me ne təwaa təsoo. Dəb mo 'yah fan jol ah ɓe, ka jiŋ nyi, wala faŋ dəb ya. Me 'yah fan ah ɓe jiŋ nyi me syēe.

Refuser, rejeter, negliger, contester.

Jiŋni: jf. Cooni. Mo jiŋ tahsah ge tə wolle, ɓəm ga gŋ, wala kŋ lee gŋ.

Couvrir, recouvrir.

Jiŋni: jf. Fer, fee. Me jiŋ fal nyi mo ɓe la. Wee jiŋra fal tə faswul ɓaa nyi ki.

Tourner.

Jiŋ, sǎhe: bmcdf. Pəsǎhe. Za kə Torrocko 'yah faara ɓə ah pəlli. Ka pəjiŋ ya. Bə mai gbə jiŋ ɓo ya. Dəb ah pəjiŋ pəlli.

Bon, joli.

Jokjok: bmsb. Kpəkpə. Uu də ya, nə tətəl kal jokjok.

Sans arrêr.

Jokki (jukki), ndāani: jf. Vəŋ, joŋ dəb ge pətətǎəre. Syem jok (ndāa) me pəlli. Tə jok me ne zah təkolle. Mo jok (juk) dəb ki ne ɓə kol ka.

Affaiblir, opprimer, dénigrer, tyranniser, se moquer, accabler, miner, rendre pauvre, bafouer.

Jokoko, wokoko: ɓmsɓ. Pətətǝre, bai laa suu pǝ'nyahre. Dǝɓ ah syee jokoko (wokoko). A syee jokoko tǝgba a ne syemme. Bam mo i kǎh ɓe, a yea jokoko.

Lentement, de rien, pauvrement.

Jol: ɗ. Zah'nan joŋ fan moo kiŋ ge daini. Jol gol luu ye tǝ'nahko. Jol ah pǝǝ kal ɓe. Ruu kee jol ɓo nyi ki, 'yah faa: Ruu cuu zah'nan ɓo nyi ki.

Moment.

Jol mai, makǝne: ɓmsɓ. Tǝ ɓǝ mai. Me ge ya jol mai me lwaa gaɓɓe. Me ge ya jol makǝne me tǝ ɓǝ ah njaŋ ya.

A cause de, parce que.

Jolballe, joballe: ɗ. Bǝr yaŋ mai mo cee ɓo. Ur zah pǝlaɓ kal ge jolballe. Mo kan ge pǝ jolbal liilii.

Deuxième chambre.

Jolle: ɗ. Yaŋ. Yaŋ gwii, yaŋ kǎhe, yaŋ faɓal camcam. Me ga vuu jol gwii, jol kǎhe. Mo zyeɓ jol fan ɓo pǝsǎhe. Gwii ah ne jolle, 'yah faa: A ne gii pǝlli.

Bergerie, poulailler, enclos, enceinte, écurie.

Jolle, jolli: ɗ. Fan wo suu dǝfuu. Dǝfuu ne jol gwa gwa: jokǝsǎh ne jokǝlǝbai. Fan ma wo jol ko raino: tǝweejolle, morjimjolle. Kpiŋni, syakre, ne faɓal manyeeki ah joŋra yeɓ ne ɓal kǝpel ɓǝǝ pǝ cok jolle. Za faa: Jol suŋ ka zyak zah ya, jol vǎhki, jol vaŋno ka pahl kǎh ya.

Main, bras.

Jolli: ɗ. Mo ǝe jolle, ɓtv yo.

Main, bras.

Jǝmme: jf. Mo ǝe gǝmme, ɓtv yo.

Nouer, lier, faire des noeuds.

Joŋ (doŋ) dǝne: ɓff. Doŋ dǝne? Bǝ fǝe ye ne? Joŋ (doŋ) dǝne, mo ge dai me nai ne?

Comment faire.

Joŋne: d. Kǎære, lakre. Dəb ah ne joŋ pelli. Za ma ne joŋ ka baŋra syiŋ zan a. Mo kyeḅ joŋ ne vǽrvǽr ka.

Richesse.

Joŋni, doŋni (jojoŋni, dodoŋni): jf. Dahki ne. Joŋ (doŋ) fan cuu ḅə ḅo camcam pelli, dəḅ lwaa ḅə ah ne ḅə faa pǽ zahe. Me joŋ (doŋ) yeḅ tǽsoo. Mo joŋ (doŋ) ne o, mo dahki ne ko. Me tǽ joŋ (doŋ) vuuri (buuri), me tǽ joŋ sorre (swǽære). Dəb ah joŋ ḅǽ ḅo, joŋ (doŋ) byakke.

Faire, créer, réaliser, produire.

Joo ḅə: jf. ɲwǽa ḅə. Za joora ḅə ne lii ah daŋ. Bǽ fǽe joo ḅo nai ne? Bǽ joo ḅo walolo.

Faire de bruit, crier.

Jooni: jf. Tǽŋ mor fanne. Za tǽ ga joo fii tǽ'nahko. Joo ḅəḅe' dəḅḅi, mbai mor ḅəḅe' ahe, joo wulli.

Avouer, déclarer, annoncer, confesser, dénoncer qqn, mettre à découvert.

Jul dai, judi: d. Daŋ malaŋne. Me ge yaŋ ah tǽsoo baŋ yim ne jul dai (judi) nyi nyi me.

Petite jarre, cruche à eau différent de l'eautre cruche d'eau au col court.

Julli: d. Yaŋ ma gban ne fǽa. Za gban jul 'wahe. Za kǽpii fan ne mbororo gbanra julli. Mo dan ge mor jul nyǽe syeo, tǽgbana faa mo dan ge yaŋ mai mo ka na yaŋ ya.

Tente, cabane, abri, hutte.

Julli: d. Yaŋ jǽe mai mo wǽ ḅe. Jul jur (dǽr) sul ḅo, a giŋ pǽwahe, lak ah zyaŋ tǽtǽl ah daŋ. Tǽkǽr 'yah swǽ pǽ jul pelli.

Termitière

Jumjum: ɓmed.f. Jomme, ne 'nahmme, ka daŋdaŋ ya. Bii ah jumjum, wala ne jomme. Bii mo wǽm ḅe, a yea jumjum, wala a yea ne jomme.

Trouble, sale.

Jummi, jimmi: d. Tǽŋwǽore. Syiŋ pǽ bii. Syiŋ jum pǽwahlle, mo swah ḅe a yea na swahli (swakle). Jum a camcam gwa: 1. Vaŋno

ah a ne zah pəcoo na zah əəre. 2. Maki ah zah pəwah na mə təgərgaŋ, wala bein̄.

Gymnarchus niloticus.

Juŋ: jf. Doŋni, rāa fanne, joŋ bər fan golok. Kpuu tal joŋ (doŋ) bo pəsāhe. Mo juŋ bər ah ge lalle.

Courber, arquer.

Juŋruŋ: ɓmckd.f. Doŋroŋ, rāa bo. Ka pəsāh ya, a juŋruŋ (doŋroŋ). Mo ɓaŋ kpuu ma tə juŋruŋ ah boo ge lalle.

Courbé.

Juŋ, doŋ: ɓmed.f. Dəŋ. Dəɓ mai juŋ bo juŋ. Kpuu ah juŋ (doŋ) bo pəlli, mo boo ge lalle.

Bossu, courbé.

Jur nən, pǎə nən: ɓmsɓ. Me tə nənəm̄mi, ɓə ah jur (pǎə) nən ɓe ɓwak.

Apparaître, se présenter.

Jur (dər) ɓəsyakke: ɓmsɓ. Kwo ɓə ah ka pəyək ya, kwo jur (dər) ɓəsyakke. Me kwo ɓə ah jur (dər) ɓə ya.

Badine.

Jurkpiŋ, dərkwīi: d. Wee mai ma ɓəə mo byaŋra zah ki gwa daŋ. Tomas, Gam, Tao mai daŋ tǣd̄ii jurkpiŋ (dərkwīi) yo. Za Mundaŋ d̄uura gal jurkpiŋ (dərkwīi) pəlli.

Jumeaux.

Jurri, dərri: ɓmed.f. Byaŋ ki, a na. We mai jur (dər) pam, wala mam bo. Jurra ki bo ne cok nahnənni. Dəfuu pəlli gak jurra (dərri) ki.

Ressembler, correspondre, semblable.

Jurri, pǎə nə kəki: jf. Pǎə lalle. Guu jur (pǎə) ge ne kəki ɓe. Rəŋ bii bo, ɓah jur a ba. Syii jur bo lalle. Waa cuŋ səɓal ɓe jurri. Bəə jur ne zah'nan pim ge ɛə bəə ahe.

Traversser, sortir, partir de bonne heure.

Juu: d. Nəə ma ne t̃əə, ma zoo səŋ. Matəvaare, k̃āhe, loo, mandahtəfofo daŋ juu ye ra. Juu ne yee (həə), ŋgyo, fyāh. Lii juu daŋ zoorə səŋ. Me ga byak juu 'wahe.

Oiseaux.

Juu bamme: jf. Zyeḅ fan ka byaŋne. Pətāa ŋwəə a juura bam ne səpəere. Bam a mor dəəni, təkine tah mər welle. Bə ah cuu bai 'yah 'nahm ḅo. ŋwəə ka juura bam zəz̃əə pelli yao.

Se préparer pour l'attente d'accouchement.

Juu ləə ḅo: ḅmcd.f. Pətəgwīi, ləkəəri. Wel ah juu ləə ḅo ləəni.

Anormal.

Juu tən̄jwəere: d. Juu ah pə ber pelli. A dīi dəḅ kan nyi kpiŋ, wala ḅolle. A səə ḅə pelli.

Grand indicateur.

Juubam ah ya: zmmf. Me laa juubam ah ya, 'yah faa: me laa ḅə ah ge sok ya, me tə ḅə ah ya.

Echos.

Juubamme: d. Yee. Bam təjuuni, tə yah tanne. Mo laa juubam ḅe ne?

Tonnerre.

Juubərri: jf. Syemme. Dəḅ mo re fan ma bai s̃āh (waa) ḅe, mo nīi mər pətaŋne, ḅər juu mo, so a syen mo ta.

Faire la dyarrhée.

Juugoo: jf. Maŋgo mo pee kŋ də ḅe, tə juugoo ye to o.

Pousser.

Juukaare: d. Juukaa jur ciŋsyiŋ ḅo, suu ah pə bii kulli.

Amarante commun.

Juulaowa: d. Jur (dər) masyiibamme. Me 'yah zyim yerri ma juulaowa. Zyim juulaowa kəka luma tə'nah ya.

Couleur jaune.

Juumortahne: d. Nəə mai Masəŋ mo wol za Israel ne kəsyicokki.

Caille.

Juuməŋgəərīi: ɖ. Juu ah jur juusəluu ɓo, amma fāi mə ah suuki ne gbə, a syeera mor ki pəpāare. Juu ah pəə ne kal pəlli kal zal ɓe.

Oiseau.

Juuni: ɖ. Goo. Goo juuni jur goo təkŋəzwakke, a kan (soo) na təsəare, mo re ɓe, a juu ɓər pəlli.

Herbuste.

Juuni: jf. Juuni cuu joŋ fan pəpāare. **1. Juuni.** Gbə jol ge wo dəɓɓi, wo fanne. Mo juu me ka. Me juu jol ge wol ah də ya. Me juu cok ge ŋhoo də ya. **2. Juuni.** In ne ciŋ. Dəə juu me təsoo. Mo 'yaŋko ka, a juu suu. **3. Juuni.** Pəə ge lal pəpāare. Sulli, wala təpəərīi juura lal ɓe. Gee mo pəə ge lal ne swah ɓe, za faa: Gee juu ɓe. Gee juu tə məmbilli (məŋjulli). **4. Juuni.** Ciŋ goo maki ahe. Kpuu tə juura goo zəzə o.

Toucher, heurter, cogner, bousculer, bourgeonner.

Juuni: jf. Munta gwa juura ki tə fahlīi təsoo, juura wel ne velo hao ɓalle. Dəə moo juusuu pəlli.

Toucher, heurter, cogner, bousculer.

Juupelle: jf. Faa ɓə ne Masəŋ, wala faa ɓə kəsyil ki ne Masəŋ. Cok com juupel ge ɓe. Za haira ɓo mor kpuu tə juura pelle.

Prier.

Juupərri, yiibala, ɓəbala: ɖ. Juupər (yiibala, ɓəbala) yea mor kyaŋ talle, wala ɓər barəki.

Hirondelle.

Juurāhsyiŋ (ma): ɖ. Juu ah pə'manne, a gbah syiŋ.

Cicogne marabout.

Juusuu: jf. 'Nwah suu, joŋ təgbana zye 'yah ya, joŋ swāare. Tə 'yah no, a juusuu ba. Mo juusuu təgbana mo 'yah ya. Ŋwəə swāa juusuu pəlli.

Faire semblant de refuser.

Juusuu, juu dəɓɓi: jf. Gban suu. Dəə ah juusuu, wala a juu dəɓɓi. Nəə ma ɓea dan juusuu.

Etre méchant.

Juusəluuri: d. Juu ah a təgbana matəbwuare (matəvāare), a pə gwah kal ko 6e. Suu juusəluuri a pəkərāəmo (kərāamo).
Oiseau bleu et brillant.

Juuweere: d. Kpuu. Sāə juuwee fun pəlli, za swah, wala zəə saa pə nwāh cwāə dāə, wala gwii.
Arbuste.

Jwə: jf. pp. Syenne. Jēe ah jwə nahnən pəlli.
Pl. Piquer, brûler.

Jwəni: jf. pp. Dəni. Jwə nəə ne guu, ne wii. Me ge cok me jwə loo gwa. Mo vaŋno 6e, dəb faa: Də. Me də loo vaŋno, me jwə loo pəpāare. Bii pəcii tə jwə ge lalle.
Pl. de lancer, sortir sous pression, gicler.

Jwəre: d. Za tə hai, za mai za mo tə morsāə 6əər a. Zah ban ki. Za faara təgbana dəb mo təra ya 6e, mo jwəra ne guu. Dii jwə cuu fan 6o pəlli. Za bai tan 6ə, za bai keesuu, za joŋ fan tə haihai. Ko mo lii ne za bai iŋ ya laŋ, 6ə ah ge pəsāh ya. Za jwə manyeeki ah, wala zah ban manyeeki ah nyiŋra Yesu 6o no.
Etranger.

Jyak (jak) bai: jf. Dah bai, faa 6ə zəhləŋ pəpāare. We hai ne jyak (jak) bai nai to mor fēene? We ka ne yeḅ ya ne?
Discuter, causer, converser.

Jyōre: d. Kanne. Mo daa jyō makēne? Jyōre ur 6o yaŋ buuru. Goŋ ur jyō 6o.
Initiation, faire l'initiation.

Jyō, dādaō: d. Juu yo. Jyō (dādaō) yea ne gul tətəlli, a pəfuu tai ne fāi daŋ. Jyō pāə ne zalle.
Grue couronnee.

Jək kahlaa, gelyakke: jf. Laŋni, gaini, 'yaŋ dəḅḅi. Jək kahlaa nyi (gelyak) dəḅḅi ka mo kpiŋko, wala syesyakke. Mo jək ko pəlli ka, a ŋgāə ne syakke. Me ka syak gelyak (jək) ya.
Secouer, chatouiller, agiter, ébranler.

Jəkjək: ɓmcd.f. Pəlli, haihai. Za jəŋ syiŋ ɓaara fan jəkjək. Kpiŋni ɓeɓ fan ɓo 'wah jəkjək.

Partout, en désordre.

Jəkjək: ɓmsɓ. Kal bai faa ɓə, zozoo. Laa ɓə ah nai to kal jəkjək. Nəə tətəl jəkjək.

En silence, sans mot dire.

Jəkki, jikki: ɗ. Dəɓ ma kah ɓo gwari. Jək (jik) yaŋ no, jək 'wah no ta. Derewol Masəŋ faa: “Mo 'yah jək ɓo təgbana mo 'yah suu ɓo”.

Voisin, prochain.

Jəŋjəŋ: ɓmsɓ. Janjaŋ, kəpelle. Mo ɓaŋ makəpel jəŋjəŋ (janjaŋ). Ge zah nah pel jəŋjəŋ (janjaŋ).

Premier, devant.

Jəŋni: jf. Riini. Fəbe' ɓe ra jəŋ (rii) me ɓo kərik me ka gak kwo cok ya.

Couvrir, recouvrir.

Jəŋni, jiŋni: jf. v. Fer ge səŋ. Mo jəŋ (jiŋ) ŋhəə ge səŋ. Mo jəŋ (jiŋ) tətəl ah ge səŋ ka. Mo jəŋ (jiŋ) fahfal ge me. Mo jəŋ (jiŋ) təkpəl ge zah ciiri, 'yah faa: Mo coo ge gŋ. Pəpāa ɓe, za faa: Jəm tətəl səŋ.

Tourner, renverser.

K

K: d. Patə jemma təl sai (13) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi ɓe, mo joŋ tərīi (tərən) ga wo ləəre, mo so soɓ ne pel gwari, ɓə cii ga kyaŋ: **k.** K mo taiki (tahɓki) ne p ɓe (kp), a fer kyaŋ ɓə faani, amma dəb ka gak dīi syak ah sə ya.

13èm lettre d'alphabet moundang.

Ka: ɓtmɓ. Ka mo ge də, ka syee, ka mo faa nyi ko naiko. Ka tə'nan ɓe, ɓə ah mo yea nai ka. Ka ga pelle.

Donc

Ka ne ɓə ki ya: ɓmsɓ. Ka ne ɓə ki ya, mo soɓ o.

Ça ne fait rien, peu importe, après tout, de toute manière.

Kaa ɓelle: jf. Kaa jak bai wo ki ne suŋni. Bel təŋ daga cok com suŋ rəŋ ŋhaa dai cok com jemma tətəl vaŋno. Bel laŋ no, ɓel lii no ta.

Veiller.

Kaa ge səŋ: jf. Bai uu səŋ. Mo kaa ge səŋ gwari. Me ka gak kaa səŋ ya. Jeertə ahe: Uu səŋ, ur səŋ.

S'asseoir.

Kaa kacella: jf. Kaa swahe, lwaa swah ge mor jolle. Dəb ah kaa kacella ɓo. Jeertə ahe: Kaa ne swah ya.

Triompher, vaincre, vainqueur.

Kaa karelle: ɓmckd.f. Re fərel lii. We ɓe, mo tə joŋ bai ne za ma kaa karel ɓe, ka mo tə kyeɓ swāa lwaa pa ɓo ne ko.

Gloutonnerie, grand mangeur.

Kaa laa sər nai daŋ: d. Morcomzah'nanne, morcomlilli, morkəsəŋ ne fahsəŋ ra yee kaa laa sər nai daŋ.

Les quatre points cardinaux.

Kaa matətakre: jf. Kaa pə bii ne zahmərrii cak syiŋ ge zahgeere gbahe. Syiŋ mo pə bii moo pelli ɓe, dəb vaŋno laŋ gak kaa matətakre gban syiŋ.

Attraper les poissons avec la main sans filets.

Kaa səŋ: jf. Me 'yah mo kaa səŋ, mo uu ne ul ka, mo gaḁ gwari.
S'assoire.

Kaa swahe: jf. Kaa kacella. Lwaa swahe, wala dḁḁ ma kal pel zan
tḁsal bḁ.

Etre conducteur, dirigeant, commandant.

Kaa syiŋ: jf. Boo kelyakke (kəṽḁlli) ga pḁ bii ne syemme gbḁ syiŋ
ne ko.

Pécher à l'hameçon.

Kaa yaŋ: jf. Rək yaŋ. Kaara yaŋ ḁo tḁkee bii. Kaara 'wah ḁo zah
ki.

S'installer.

Kaafuu: d. Nyinni. Dḁḁ ma kaa pḁ cok muŋ ka in za fahl*ii*.
Kaafuu a kyeḁra cok ma tḁ tḁnjḁŋ ne cok mafuu ah ka kaafuu zan
ny*iŋ* fan jol ḁḁḁ gŋ.

Brigand, malfaiteur, bandit, embuscade.

Kaafuu: jf. Ge fuu tḁ fahl*ii* joŋ zan gŋ. Za kaafuu kaara tḁ fahl*ii*
ny*iŋ* fan jol zan daŋ moo pḁḁra.

Brigader, enbuscader.

Kaalii: jf. Kaa pḁlli, bai jin gwari. Dḁḁ ah mo geko cok fan ḁe, ka
foo ḁḁ jin o, a kaalii sḁ.

S'attarder.

Kaalii: d. Fan lii fanne. Keesyerre, kḁsyiiri daŋ kaalii ye ra. Fan
daŋ mai dḁḁ mo hao, wala ḁaŋ lii fan ne daŋ d*ii* ne kaalii.

Instrument de mesure.

Kaambelle: d. Kaa pḁ cok tḁ vaŋno. Bai ur syee gwari. We mai
kaa kaambel ḁo. Wel ah kaambel ye ka, joŋ syii ḁo vaŋno ba.

Jeertḁ ahe: Syee ḁo gwari.

Handicapé, paralytique.

Kaani: jf. Bai joŋ fan ki. Mo kaa 'wa, mo gai suu ka. Mo kaa səŋ,
mo kaa ḁoḁo, 'yaŋ. Mo kaa o. Kaa nḁn comme, kaa yaŋ dḁḁ ki,
kaa nḁ kahe, kaa byakke. Jeertḁ ahe: Joŋ fanne, gai suu.

*Etre assis, s'asseoir, rester, demeurer, habiter, établir son domicile,
vivre chez qqn.*

Kāani: jf. Mo ẽe gakke, 6tv yo.

Les arrêt à la gorge.

Ka6: 6ms6. Gerdəŋ, ryakryak. Me gbə ko gŋ ka6 sə. Me lwaa zahfah ah ne baa ka6, ka yaŋ ya. Me lwaa gŋ ka6 6e, a kwo ko ba. Me gbə 6o gŋ ka6ka6 zah ləŋ gwa.

Juste.

Kacella: ɖ. Də6 goromme. Də6 ah kacella yo.

Vainqueur.

Kaciiri: 6mcd.f. Dii yəkki. Bə də6 moo yiiko pelli. Də6 ah də6 kaciir o. Kacii də6 ah zoo 6o pelli, wala 6ə sãh ah pelli. Jeertə ahe: Bə6e' ah pelli.

Renommé, dignité, vaillance.

Kafahe: ɖ. Nyah ma lii ahe. Za faadal goŋ yeara ne kafahe jolle.

Epée, glaive.

Kafe: ɖ. zzk. Fanzwanne. Fan zwan ma zah'nan tə'nah yo. Mo zwəə kafe ne zah'nan ɖə, mo lwaa swahe.

Cafe.

Kah: 6mccd.f. Woo, wol. A kah 6e gwari. Yaŋ ah kah ki ne ma 6e sə. We ge kaara kah ki.

A côté, côte à côte.

Kah: ɖ. Morsəəre. Kah 6e yo. Saaŋ ki 6o ne me no. Za mai morsəə 6əə mo tai ki 6o pətāa 6aa 6e.

Famille, clan.

Kāh: 6mcd.f. Mgbaŋ. Ka pəcwak pelli ya, ka pəwok pelli ya, a kãh, wala mgbaŋ. Bii ah ləə 6o kãh. Də6 gak faa kãhkãh no ta. Bii ah a kãhkãh. Jeertə ahe: Pəwokki, wuurum.

Tiède.

Kah bii: ɖ. Sərri, wala yaŋ mai mo gwari ne bii.

Riverin.

Kah bii: jf. Rək bii wo suu, er bii, sah bii. Kah bii tə nãa. Me ga kah bii wo suu ɖə, cok ləə 6o.

Arroser, mouiller.

Kah balle: d. Tədii cok ma ryaŋ bər balle. Me tə fōo kahbal ne təsalle. Kahbal ɓe daŋ nwāh yo.

Au tour de pied.

Kah balle, kah bulli: d. Wo balle (bulli), cok tai sorre. Mo ge kah bal (bul) ɓe, mo ga lwaa fan ah gŋ.

Au pied du tas de mil.

Kah zuwuŋrīi, kah zəmuŋrīi : d. Sor zuwuŋrīi. Za kə Torrock diira sorzuwuŋ ne kah zumuŋrīi, so a diira ne kahre ta. Sor ah a joŋ gwari kal zyemīi ɓe. Kah zuwuŋ (kah zəmuŋ) ka byaŋ təl byaŋ ya, a sosooni, wala koo wee fal na madəwin moo koo wel fahfalle. *Maïs.*

Kahɓ: jf. Baa. Mo kahɓ vuu ge gŋ pelli. Mo kahɓ təkɪ təkɪ ka. *Crépir.*

Kahɓkahɓ: ɓmcd.f. Ka gərləŋ ya, ka swakde (swakle) ya, a kahɓkahɓ. Tətəl ah dah ɓo kahɓ kahɓɓe. *Arrondi.*

Kahcelle, kahtalle: d. Bər celle. Dəɓ pəpəə tai fa kpāhpəə ah ga kahcelle (kahtalle), təgbana əə, swaa, kahre. *Grenier.*

Kāhe: d. Faɓal ma yaŋ. Kāh jur juu ɓo, a zoo ta, amma ka zoo dai juu ya. Kāh fuu tə pāa ɓe. *Poule, coque.*

Kahfahe: ɓmcd.f. Gai, izah ya, vər a, bai dai cokki. Me goo kahfahe. Sōo tətəl soɓ ɓo kahfahe. Vuu yaŋ kan ɓo kahfahe. *Imparfait, inachevé, à mis chemin.*

Kahfahe: d. zzk. Nyah malii. Bə Masəŋ lii ɓo ne kahfahe ma ne syel tə ŋhərēm. Petar cee sok nyi dəɓ yeɓ malum ma dii ne Malkus ne kahfahe. *Longue épée.*

Kahfənni: d. Wo fənni, gwari ne oo. Sok pea ɓo kahfənni. *Tempes.*

Kahgeere: d. Ka kəsyl a, ne kahe. Kaa ʋo kahgeere. Dəŋ ʋo kahgeere. Dəʋ ma kahgee mo təʋ ge ɗao.

De côté, pas au milieu.

Kahgeere: d. Ka kəsyl bii ya, zahgeere. Me zyii dah ge kahgeere. Mo ʋaŋ kahgee ge ne wah ah liilii.

Rive, rivage.

Kahgbyakke: d. Cok mai dəʋ mo gak muŋ gŋ. Cok mai mo ka lal taŋraŋ ya. Kahgbyak yaŋ, kahgbyak celle (talle). Mo ge kyeʋ kahgbyak yaŋ.

Coin.

Kāhk: ʋmsʋ. Ne swahe. Zyak pahl kpuu kāhk. ʔyaŋ ʋə ge səŋ kāhk.

Haut.

Kāhk kāhk, kāh kāh: ʋmsʋ. Pəlli, ge səŋ. Me dah ɗii ah kāhk kāhk (kāh kāh) laa ya.

Très haut.

Kāhkāh, sərēo: ʋmsʋ. Gbaaŋ, syēe syēe, pəwii biŋ biŋ. Bii ah ka pəcwak ya, ka pəwok ya, a kāhkāh (sərēo).

Tiède.

Kahkərri: d. We ma byaŋ tə falle. We goŋ ma byaŋ təfal lii ɗii ne səə. Za ka ɗii kakər pasyak ne səə ya. David ye kakər wee Isai. Jeertə ahe: We lii.

Benjamin, Cadet.

Kahl baŋne: d. Fāa. Kahl baŋ jur kee ʋo, kahl baŋ pəsyēe nyōnyō. Za tēəra kasarya ne kahl baŋ ta.

Herbe.

Kahlaa: d. Cok mai mo təgəə ʋər ne celle. Kahlaa jokəsāh ne kahlaa jokələbai. Kahlaa syen me gwa ɗaŋ gwa ɗaŋ. Mo swə ne kahlaa jokələbai

Côte, flanc.

Kahlāa: ɖ. Syemme. Syem kahlāa a syen dɔɔ kə gəzyii, wala kahlāa təgbana tɔɖii ahe. Welaŋ gak byaŋ ne syem kahlāa sə laŋ no.

Maladie des côtes.

Kahlam jolle: ɖ. Tɔɖii təwee jolle. Təwee jol malaŋ ahe.

Auriculaire.

Kahlle: ɖ. Fāa Kahl yea pə bii pee. Kahl ka gak yak gwari ya. Kahl kal cuu ne luu ɓe.

Herbe.

Kahlle (sor), kah nyiŋ: ɖ. Sorre (swəəre). Kahl (kah nyiŋ) byaŋ tətəl pənyiŋ. Zanki diira ne kah nyiŋ mor kee ah ne tətəl ah daŋ pənyiŋ. Me yea tə ɖuu kahlle (kah nyiŋ).

Fonio, pénicilaire.

Kahlle, təngyɔ malyakke: ɖ. Fāa. A pəyak pəlli, za kaŋ kor ne ko. Ram ah gbə yaŋ pəsāhe.

Herbe.

Kahl, kal: ɓmsɓ. Cii fan joŋni. Dɔɔ mo tə cen kpuu mayak ɓe, a cii gin kahl. Cee kpuu kahl kahl (kalkal).

Echos.

Kāhmme, kərāmme: ɖ. Syiŋ wo suu fanne, syiŋ ma zahsol faɓalle. Kāhm (kərām) dɔɔ, pərri, korro. Zahzyil mo syee faɓea ɓe, kāhm (kərām) ɓəə ur səŋ.

Crinière.

Kāhmme, təkāhm syiŋ: ɖ. Woiŋ syiŋ ma na guu mo yea təcəl ah, wala kahlāa ah ka byak suu ah ne ko. Mo joŋ pəsāhe, kāhm syiŋ coŋ jol nyi mo. Mo gbə syiŋ ɓe, mo hah kāhm ah ge lalle.

Nageoire.

Kāhmtak: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Pə'manne. I ne kpuu kāhmtak, i pə wul sə.

Applatir

Kāhm, kah6, kəya6: ɓmɓfj. Cii fan mai də6 mo dah ne ɓalle, wala ne syelle. Dah ne ɓal kāhm kāhm (kah6 kah6, kəya6 kəya6). Dah ne syel kāhm (kah6, kəya6).

Bruit de ce qu'on écrase.

Kāhmbəraŋ, kāhmbəram: ɓmckd.f. Fan mai mo ka pə 'ah pelli ya. Bəram (syeeere) ne fii daŋ ara kāhmbəraŋ (kāhmbəram). Nah baa ne nah təgorom laŋ ara kāhmbəram (kāhmbəraŋ) ta.

Plas, rond.

Kahn kahn, kərəraŋ: ɓmckd.f. Pə wahe. Zyak məəzuwuŋ nə ɓəm zoo ge səŋ kahn kahn (kərəraŋ).

Tout droit, haut.

Kahnyij: ɗ. Mo ɛe kahl, kahlle, ɓtv yo.

Fonio, pénicilaire.

Kahpoore: ɗ. Mazə tə pərri, mazəəbii. Za in nə ne ko pelli, pətāa fan ruu sal laŋ ye ta. Kahpoore, wala mazə tə pərri pə 'ah na nyahe, coo ɓo ne vām (bōm) maswah ahe.

Lance large.

Kāhsyilli: ɗ. Kāhsyil yea tə waare.

Poules des rochers.

Kahtaŋne, makahtaŋne: ɗ. Nə pə bii. Nə kahtaŋ jur kpəkpal, amma kal kpəkpal ne 'man ɓe, cifaŋ ah pəcuuri, ka pəyak na mə kpəkpal a.

Sorte de tortue.

Kahzahe: ɗ. Dahsyii. Kahzahe a kaŋ kul wo suu ahe, za kwan suukol ah ya.

Phrygane.

Kahzahe, dasoo: ɗ. Dii də6 mai za mo foo ɓə ah ɓo ne tətəlli. Kahzahe (dasoo) sye də6 mai mo cam ne dəfuu yo. Fan joŋ ahe, ɓə faa ahe daŋ cam ne mə dəfuu. A kye6 ga6 lwaa suu ah ne ko pelli, amma ka wun a. Comki a joŋ fan joŋ bai tətəlli.

Triskster dans les contes moundang, (homme légendaire).

Kahzuwuŋrīi, kahzəmuŋrīi. ɗ. Sorzuwuŋrīi. Zanki diira sorzuwuŋ ne kahzuwuŋrīi, wala kahre nai sə. Sor (swə) ah a joŋ

(don) gwari kal zəmīi be. Kahzuwuŋ (kahzəmuŋ) a byaŋ tətəlli, a sooni, wala koo wee fal na mawin moo koo wel fahfalle.

Mais.

Kai: ɓmzɛd. Rwad, nai sə. Kai, mo joŋ makēe be ko ne? Kai, mo joŋ bə be. Za faa gbə we jol kai nyi bii nyi ya. We lekol baŋ kaye jol kai (rwad) ŋwəə fan gŋ ya.

Sans rien faire.

Kaigama: d. Dəb faadal goŋe, ako ye lwaa bə sal ɓo jolle. Dəb gak faa kaigama ye swah salle. Ako ye swah palyaŋ pərri (sarkin yaki), palyaŋ məəna (kacella).

Général en Chef de l'armée du chef.

Kailuu, kailuu kailuu: ɓmsɓ. Hai, byāh. Dəb ah joŋ kailuu sōo. Tə bə ya ta, a joŋ bə kailuu kailuu.

Imbécile.

Kaini: jf. Joŋni, wala ge pətaŋne. Təwaa kai be. Sum ah kii ya kai jol be be. Vuu ah pə tə kai.

Insuffisant.

Kāin, kaī: jf. Gbah jol dəb ne fan daŋ, man ki. Me ga kain jək be 'wah tə'nahko ne za yaŋ be daŋ. Za kāinki ne baŋ faswaare ta.

Aider.

Kaito, kaiya: ɓmzɛd. ɓmsɓ. Təki vaŋno ne kai. Kaito (kaiya) bə ah dii nai ne? Kaiya (kaito), bə joŋ joŋ be zana!

Ça alors! comment! Quelle perversité!

Kajeere, gajeere: d. Mo ēe oosāhe, sərla ma cōo.

Culotte.

Kaki, paki: ɓmsɓ. Dəb tə ya, paki (kaki) me ge no ne. Me ka ne yeɓ pəlli ya be, kaki me ge dai we no.

Peut être.

Kakərak: jf. Kərak ɓalle. Maa fan təgəə ɓal dəb ki ka mo lee ko. Fan ma gban ɓal dəbɓi. Sal kakərak (kərak) ɓal ah ɓo.

Entrelasser, attrapper.

Kalgii, təzobbe: d. Kuu (kpuu). Suu kuu kalgii (təzobbe) ne lee ah daŋ pəfuu rumrum, a lee pəwahl na əə, dəfuu ka ren a, faɓal təgbana dəə, gwii renra pəlli.

Casia bereana.

Kalkal: ɓmcd.f. Ɗgaŋ ɲgaŋ (gaŋ gaŋ). A zah ki kalkal (ɲgaŋ ɲgaŋ), kal ki ya, byaŋ ki ɓo, a zah ki. Me lii ne zah ah kalkal.
Egal.

Kalki: ɓll. Ka zah ki ya. Fan ma tə gwa rai kal ki ya. Bal ah kal ki ɓo no.
Inégal.

Kalle: ɓmsɓ. Zahki, təki. Mo ge, mo ge ya daŋ kal.
Qu'importe.

Kalle: jf. Sor ma cen ne kpāhe. Sor ma cen ga səŋ mbaŋ. Me cee sor ɓo ne kalle. Dəɓ mo cee sor ne gwəə ɓe, ka yea ne kal a.
La récolte qui se fait à la main.

Kalle: jf. Zolle, ɓaa. Pəə kal ɓe, zol kal ɓe. Kal təsoo ne zah'nanne. Kal ɓaa ɓe. Jeertə ahe: Kal a, a no.
Partir.

Kalle: jf. ɓll. Jeeni, əəni. Pəə dəɓ ne fan joŋni, wahe, wala giŋni (giŋrīi). Palai kal Paloo ɓe. Me pəpəə syiidah kal ma syiitəkŋ ɓe. Kal ki ɓo pə'manne. Jeertə ahe: Zahki.
Comparatif.

Kalle: jf. Zyak joŋ fanne, zyak in wulli. I wul ah ne 'yah zahzyil a, jol ye kal ko ɓo.
Par mégarde.

Kalle, kalli: d. Cokki, kee cokki. Cok mai bam mo ka tan ne ya. Cok ma wah (wahl) ah pəzyil syii ko ye kal ne zalle.
Saison sèche.

Kam: jf. pp. Vaŋno ɓe, za faa: Kaŋ. Kaŋ ɓo ne suu fāi. Pəpāa ɓe, za faa: Kam. Kam ɓo mbaŋmbaŋ. Kam ki ɓo pəlli.
Pl. Tresser

Kam: ɓmsɓ. Pelli. Bii ge ɓo kam! Me laa ɓə ah kam, joŋ me pə'nyahr a, 'yah faa: Me laa ɓə ah nai joŋ me pə'nyahr a.
Beaucoup.

Kamme: ɗ. Za mai dii ɓəə mo jur (dər) ki, mo ɓyaŋ ki ɓo, fan ma ɓyaŋ ki. Paloo ne Paloo, 'Yahdaŋ ne 'Yahdaŋ ara ye kamme. Paloo ne 'Yahdaŋ kara kam ya. Za faa: Mo ka joŋ fan ne kam ah ya.

Homonyme, compagnon, d'un même groupe, catégorie.

Kampee: ɗ. Oosāhe, ge pə zah zəmai ne? dəɓ tə ɓə ah pəsāh ya. Fa saa zahmərrii. Za ka dii ne kampee zəzəə yao, za joŋ yeb ne dii kalson ye to o.

Caleçons.

Kāmtak (dah): ɓmsɓ. Pelli, bai swahe. Mo joŋ yella, təsal mo lee gee mo ɓal ɓe, a ga dah kāmtak.

Ecrasé.

Kambōorīi: ɗ. Təgwi, ləkərri. Dəɓ ah kambōorīi, wala mbōorīi yo, ka joŋ fan ne fahlīi ah ya.

Single'.

Kan fan tə ki: jf. Cuu fan mai zune daŋ mo nyi mor yebɓe. Ru kan fan ɓo tə dəɓ daŋ dah vaŋno vaŋno.

Côtisation.

Kan ləŋ ɓə: jf. Baŋ syiŋ ɓə. Me kan ləŋ ɓə ah ya, me kan ləŋ ah ya. Mo ka kan ləŋ ɓə vaŋno ya, tə ɓə fēene?

Veiller sur.

Kan nən mor fanne: jf. Byak fanne. Kyaŋ fan gin jol dəɓ ki. Me kan nən ɓo mor fan ma jol ɓo. Me kan nən taa, mo ge dai ya.

Espérer.

Kan nən tə fanne: jf. Ēe ɓoɓo bai faa ɓə ki. Soɓ fan ɓeɓɓe. Mo kan nən təl ah ɓoɓo ka. Me ye kan nən ɓo təl ah ba, me ye soɓ ko ɓo ba.

Observer.

Kan ɲwə̀re, kan worre: jf. Baɲ mawinni, baɲ worre. Me baɲ mawin kan ɓe. Wel ah kan ɲwə̀ə ya ba. Məlaɲ ah kan wor ɓe.
Se marier, épouser.

Kan syee ɓə: jf. Kan ləɲ ɓə, foo ɓə fanne. Me kan syiɲ ɓə ah pəsāh ya. Dəb ah ka kan syee ɓə ya.
Panser à, veiller sur.

Kan wii: jf. Joo wii, ul wii. Mo kan wii nyi pitərla o. Me kan wii ah ɓaa ɓe. Mo kan wii gwari də, suɲ foo (poo) ɓe.
Allumer le feu.

Kan yaɲ: jf. Vuu yaɲ ga pelle. Me lwaa kan yaɲ tə'nah ya. Yaɲ kan pə'man ɓe. Mo tə kan yaɲ ɓe, mo ẽe pəsāhe.
Construire.

Kan 'wahe: jf. Rək 'wahe. Za kanra 'wah ɓo kah waa pelli Me ge kan 'wah mafuu ah ɓo.
Débroussailler un nouveau champ.

Kanne: d. Jyöre. Wel ah daa kan a. Mo daa kan makēne? Bə ah na ɓə daa kanne. Za faa: Masəɲ ka ɓoo dəb kan ne far kol a (fan dəə ɓo).
Circumcision.

Kanne, kəkanne: jf. Rəkki. Mo kan tahsa tətəl ɓo ge səɲ. Me kan ge ɓo tə taaɓəl. Me ge kan ɓo cok ki cam. Za gak kan fan ne morrīi, tə fanne, mor fanne.
Déposer, poser, mettre.

Kanyāa : ɓmsɓ. Kənah, kasyee. Me ləɲ dəb sāh ye ko, kanyāa (kənah) dəb tə gongga ye ka!
Ainsi.

Kaɲ: d. Sal ma zyeɓ ne wakke. Kaɲ vām no ta. Za gao təra yeɓ kaɲ ɓo pelli. Kaɲ pə nahmmə, ka dəə gwari ya.
Corde en cuir.

Kaɲ: d. Cok joɲ yeɓɓe, wala cok swul sooje. Na ge kaɲ sooje dao. Cok mai za pəpāa mo gbəra zah kan 'wah mbəro gɲ laɲ za dii ne kaɲ mbəro ta.
Groupement, camp militaire.

Kaŋ ki: ɓmcd.f. Zwǎə ki, gbə ki. Sal ah kaŋ ki ɓo mgbyo mgbyo. Bə ah kaŋ ki ɓo pelli.

Entremelé.

Kaŋkaŋ: ɓmsɓ. Ŋgəyaŋ ŋgəyaŋ, pyo pyo. A ɗuu kaŋkaŋ na pərri. *Galopant.*

Kaŋkaŋ, kəɗak kəɗak, (pəfāi): ɓmckd.f. Pelli. A pəfāi kaŋkaŋ, kəɗak kəɗak. Vǒm (bəm) tətəl ah pəfāi (pəpāi) kaŋkaŋ. Mo vāh nəə pəfāi kaŋkaŋ (kəɗak kəɗak) ɗə.

Brillant, luisant, parfaitement blanc.

Kaŋne: ɗ. Wak wo suu mai moo cwāa ma ne. Kaŋ cok nənni, kaŋ zahmərrii. Suu ah ɗaŋ ne kaŋne. Dəɓ mo nyāh ɓe, a yea ne kaŋ ta. Kaŋ a cuu dəɓ ah tam ɓe.

Ride.

Kaŋni: jf. Joŋ yeɓɓe. Kaŋ mbəro, kaŋ zyimmi, kaŋ daagol, kaŋ korre, 'yah faa: Joŋ yeɓ mbəro, joŋ yeɓ zyimmi, joŋ daagol, joŋ yeɓ korre. Mo kaŋ kee nyi ko ɗə. Me tə kaŋ zahfahe.

Tresser, tisser.

Kaŋnyeeri (vām): ɗ. zzk. Vām ma lee syem ahe. Vām kaŋnyeeri. *Or.*

Kaŋgəlaŋ: ɓmckd.f. Pəɓe', ne kahe. Dəɓ ah joŋ fan kaŋgəlaŋ. Kan ɓo ka pəsāh ya, a ne kah kaŋgəlaŋ.

De côté.

Kaŋgəraŋ: ɓmcd.f. Vaŋno sə. Ge syak ah kaŋgəraŋ. Wel ah coŋ, wala toŋ ɓo vaŋno kaŋgəraŋ jol ahe.

Seul.

Kaŋgəraŋ: ɓmsɓ. Sakke. Təə ge səŋ kaŋgəraŋ. Kaŋgəraŋ cuu fan mai mo pə'manne, mo tə ge səŋ ne swahe.

Désente en douceur.

Kao: ɓmsɓ. Ka. Kao cuu ɓə, wala fan mai mo vər ɓe, fan mai dəɓ mo joŋ kpee ka. Mo joŋ kao, mo ge kao.

Négation, plus.

Kao: ɓmsɓ. Gbə ka ne ko, gbə pə jolle. Mo gbə nyi me kao ɗao.

Attrapé en attendant.

Kaokaŋ: d. Fan lai, wala dīi dəfuu. Goŋ sər mo tə pǎə be, za in kaokaŋ təl ahe ka za daŋ mo pǎəra haozah wol ah ne yii ko.

Instruments d'alerte pour annoncer ou rassembler les gens sur le passage du chef.

Kaoraŋ, kərǎə : ɓmckd.f. Pəwah pəlli. Pǎə ɓo lal kaoraŋ (kərǎə). Zah ah pəwah kaoraŋ (kərǎə).

Long.

Kapita: d. zzk. Dəɓ, wala zan mai moo kalra, wala moo kaara swah tə za yebbe. Kapita Goŋ Farao joŋra za Israel ne doole joŋ yeb ma gaɓ ahe.

Chefs de corvées.

Kar: ɓmsɓ. ŋgǎə zyim kar. Dee ne nyah kar.

Bruit de déchirure

Karaŋga: d. Kɔɓɓo mai mo ki nən solai ya. Haɓ gwa joŋ karaŋga vaŋno. Karaŋga ka ne yeb zəzǎəko yao, za ka kwo laŋ yao. Ciŋ solai zan tǎa be.

Ancienne monnaie, pièce de 2 francs.

Karbana: d. Tədīi sor yo.

Mil.

Karɓak karɓak: ɓmsɓ. Bai syel sǎhe. Kəram syee karɓak karɓak (karlaɓ karlaɓ). Mo tə syee be, ɓal ah vaa (juu) ki.

Pieds tordus

Kardaŋ: d. Fǎa. Kardaŋ dəə na swaa. Kardaŋ pə 'wah be pəlli.

Mo həə pəə kardaŋ ne cuuri, zahkpēm ah daŋ səə jwəə gŋ. Tə byaŋ kardaŋ jur təbeare. Dəə ne gwii rera ne cuu ahe, amma kardaŋ mo tam be ka 'yahra yo.

Herbe rampante.

Karkar: ɓmsɓ. Pəbe'. Bal ah dea sər karkar. Ka syee pəsǎh ya, a syee karkar. Bam tə pəlli ya, syel kpǎh dea sər karkar.

Trainant

Kasarya: d. Facoo zahfahe. Za tǎə kasarya ne kəsyyiri. Me rii zah yaŋ ɓo ne kasarya. Me tə tǎə kasarya ya.

Natte.

Kaswaa, kəswaa: d. Bə mai dəb mo faa nyi dəb ma lwaa reba bəbe'. Joŋ osoko mor bəbe'. Lee gur be ka, kaswaa (kəswaa)! Me lai ko nah baa be. Kaswaa, mo laa ko suu ne dao!

Souhait de malheur.

Kasyee: ɓmsɓ. Kanah, kanyāa, kənah. Dəb ah faa nyi me fan no jol 'minni, kasyee tə faa bə tə fan dəb ki!

Ainsi, comme ça.

Katāako: ɓmsɓ. Fada, kpə. Mo jin ge kaa səŋ katāako. Mo joŋ yella ya be, bə ah rii gin tə bo katāako (cēcēcē). Koo mo i təgwīi fōo wul laŋ, a ga yea pə təgwīi katāako.

Encore, toujours.

Katərak, kərkak: ɓmsɓ. Gwāhrīi. Pəyakke. Wak cēe ge təkī katərak (kərkak). yer (yak) sol bo katərak (kərkak). Jeertə ahe: Pətaŋne.

Dur.

Kayii, sooyii: d. Soo kayii (sooyii) pəcoo, pəŋwəre, a pəbe' pəlli, mo loŋ dəb be, a joŋ ki ne dəb ah pəbe' sə.

Vipère.

Ka, ŋga: ɓmsɓ. Kəka. Ka (ŋga) nyee ya, mo ge ka, ka ne yeɓ ya, mo joŋ ka. Jeertə ahe: Oho, mo gyo.

Non, pour, afin que, en vue de, ne...pa, ne... plus.

Kea: jf. Rək zahciŋbal ge səŋ. Kea ge səŋ juu pelle. Ŋwəə a keara gai za wəə səŋ ne bii, ne farelle.

S'agenouiller.

Keate: jf. Mo ɛe byāhe.

Ecraser.

Kea, lyaŋ: jf. Mawin tə kea (lyaŋ) sor pə jolle. Tə kea (lyaŋ) sor ka sər ah mo ge lalle.

Vanner, séparer.

Kee: d. Fan mai dəb mo tə be, moo so joŋ fan ah ka 'yaŋ bə. Mo joŋ bə ah bo kee. Me joŋ kee ya, me zyak bo zyakke.

Exprès.

Kee: d. Fan lii fanne. Me lwaa sor 6o kee sai. Baŋ kee sor 6o kə dāne? Me tə ya.

Panier.

Kee: d. Fāa. Kee yea pee. Kee jur kəsyiibii 6o. Kee ka pəlli zəzəəko yo.

Herbe.

Kee: jf. Mo ēe kerre, 6tv yo.

Ramper.

Kee 6ə: jf. Faa 6ə, faa 6ə pəlli. Mo kee 6ə ah me laa ɗao. Me ka gak kee 6ə ah ɗaŋ ya, də6 ah kee 6ə pəlli no cam.

Parler, raconter.

Keeguu: d. Pāa (fāa). Pāa ah a yea pə cok mai bii kyaŋ mo yea gŋ. Pāa (fāa) ah pəyak ne luu kal kəsyiibii 6e. Za zye6 kee (kərguu) ne ko, so ciŋ tədii ah o: Keeguu.

Herbe.

Keeke: d. zzk. Fan ɗəɗaŋ. Keeke ma 6al tə gwa no, ma 6al pāa no ta. Tə fee ɗaŋ keeke. Tə ɗaŋ keeke 6e. Keeke ma ruu sal no ta.

Vélo.

Keekee: 6mckd.f. Pənyiŋ, pə6e', pəlli. A pənyiŋ keekee. Baŋ fəhlīi pə keekee kal ne ko. Wel ah yeyee nahnən syiŋ keekee.

Etroit, rougi.

Keekee, barŋgəŋgyaŋ, ceecee, daceecee: d. Keekee (barŋgəŋgyaŋ, ceecee, daceecee), jur (der) dahsyii 6o. Keekee zoo ne zahgwahlle. **Mo ēe barŋgəŋgyaŋ.**

Libellule.

Keemərrīi, təkeemərrīi: d. Dədiŋ. Keemər wōi wii ne suŋni, wii ah ka cwah də6 ya. Keemər zoo səŋ.

Luciole.

Keeni: jf. Yiini, laa zahe. Wel ah ka kee zan a. Mo kee pa 6o ne ma 6o gwa ɗaŋ. Mo kee zaluu ne zaluu sər ɗaŋ.

Obéir, respecter.

Keeni: jf. Nəə fan vaŋno vaŋno ɗaŋ keeni ka tan pāa 6əəra. Kyə6 laa mor 6ə mai mo ŋwəə 6o. Də6 kee solai, dəə, gwii, zah'nanne.

Fan mai dǎb mo gak kee no, fan mai dǎb moo ka gak kee ya no ta.
Kee derewol.

Computer, raconter, lire, informer, annoncer.

Keengai, koidonlog: d. Kpuu yo, a giŋ dai zahciŋ bal to. Pətāa za
zyeḅ keengai dan mbəro ne ko so ciŋ tǎdii ah sə o ta.

Arbre.

Keengai, kǎrngai: d. Kpuu dan mbəro. Dii ne keengai mor kee
mə ah ŋgai yo. Dǎb mo dan mbəro ɓe, dǎb kim ga tǎ keengai
(kǎrngai).

Maître à filer.

Keere: d. Fan woo (lii) fanne. Za kaŋ kee ne kpuu wee (yee)
keere, wala kpuu (kuu) maswah ah daŋ bam ne suu səpəəre, wala
səgoo. Kee a mor woo sorre (swəəre) mbəro, kahre (sorzuwuŋrīi).
Za maa col ɓər keere ka woo naasorre, summi ne ta. Kee zwaa
(giŋ) ɓo zah 'wah ɓe syiidah pǎlli.

Panier de transport d'épis de maïs, du mil et cotton..

Keere (yee): d. Kpuu. Za kaŋ kee ne yee keere, wala yee kpuu
maswah ahe.

Securinega virosa.

Keesuu: jf. Joŋ fan pəsāhe, wonsuu. Wel ah ka keesuu ya. Bai
keesuu ah pə'manne. Mo keesuu biŋ dāo.

Honorer, respecter.

Keesuu: d. Suu, syiŋ suu. Keesuu ah pəsāhe. Lee keesuu ɓo
pəsāhe. Zahsyiŋ suu ah pəsāhe.

Phisique, corpulence.

Keesyerre: d. Kpuu sorre. Me ga səə keesyerre. Keesyer ka 'wah
ɓe pǎlli ya. Me ga ɓaa wii nyi keesyerre.

Tige du mil.

Kee, byēa: ɓmcd.f. Njelaklak. Wuu ruŋ tǎ kpuu pəsēe kee (byēa).
Rouge vif, éclatant.

Kēe, kǎh, ŋgāh: ɓmbf. Fan mai dǎb mo laa ŋgǎə ahe. ŋgǎə kēe.
Dah ǎə me ŋgǎə kēe, wala kǎh.

Echos.

Kee, kǎr: d. Fan gaa fan yeḅḅe. Kee (kǎr) kpāhe, kee guu. Kee (kǎr) kpāhe, amma za ka faa kǎr guu ya. So za ka faa kee gwǎere ya, amma kǎr gwǎere.

Manche, porte de.

Kekelyak watəcoo: d. Mo ɛe bəə, təŋgyo watəcoo.

Crête du coq.

Kekyeḅḅe: d. Mo ɛe kəcwakdahda, ɓtv yo.

Chauve-souris.

Kekyem, oseni: jf. Pǎere. Kekyll mo nyi sor me biŋ ɗao, me ne koŋne.

Supplication, supplier.

Keleere, kerre, kedde: jf. Cwakke. Za kelee (ker, ked) ɓər tahsah, koo ŋhǎere mai mo rwah pelli ya ba. Amma mo rwah pelli ɓe, za vǎvǎhe.

Rincer, laver sommairement.

Keleo: jf. Gwǎmme (jwǎmme). Dəḅ mo tǎ saa dǎə, gwii koo pərri ɓe, za keleio zah sal ah wo ki ka mo zǎo (zuŋ), wala syel ka.

Nouer.

Kelkel, kelleleo, syerereo: ɓmcd.f. Gbǎ nǎn bii ya, ɗaŋɗaŋ. Sum ki pǎ tǎker ah ya a kwan kelkel (syerereo, kelleleo). Jeertǎ ahe: Pǎswahe ɓol, wala ɓal.

Non pateux, beaucoup d'eau.

Kelle, kerre: jf. Kan faswaa tǎtǎl bai gbǎ jol gŋ. Ŋwǎə za Mundaŋ matǎa ka kelra faswaa pǎə kah zawǎə ne bai gbǎ jol gŋ ya ya, bai kee suu yo. Za gak kel tahsah, ɗaŋne, kee sorre ɗaŋ no.

Porter une charge sur la tête sans soutenir avec la main.

Kelyakke, kǎvǎlli: d. Fan gban syiŋ pǎ bii, coo ɓo ne vǎmme. Zah kelyak, wala kǎvǎl ne rahnne, so a ne cwahlle. Zahban kelyak (kǎvǎlli) pǎpǎare: Maluu no, manyee ah no ta. Mafǎi ne mafuu ɗaŋ nora.

Hameçon.

Kēne, nekēne: ɓmccf. ɓmff. Mo kan ɓo kēne? A pə cok kēne? Mo ge nekēne? Kal ge kēne? Nekēne daŋ me ga no.
Oû, quand.

Kēne, morkēne (nə): ɓmsɓ. Ne patə tɔlli, morki morki. We woo fan ɓər yaŋ rai daŋ rək ge lal ne kēn ahe, wala ne mor kēn vaŋno vaŋno.
Par ordre, range.

Kɛŋgelyaŋ: ɓmccd.f. Ka ne fahfal a, ka ne kəɓər a, ne kahe, kahzyii. Me ŋgoŋ kâh lee ne kɛŋgelyaŋ. Kiŋ karâhbii lee ne kɛŋgelyaŋ.
De côte, sur le flanc.

Kereɓɓe, koroɓɓe (ɓər): jf. Mo ɛe kroɓ, kreɓ ɓərri.
Faire une petite diarrhée.

Kerlee: ɓmsɓ. Bel daŋ, tɔɗe'. Nyin woora dɔə kal ne daŋ kerlee.
Tout.

Kerre: jf. Mo ɛe kelle, ɓtv yo.
Porter une charge sur la tête sans soutenir avec la main.

Kerre, keere, keeni: jf. Syee tɔ sər ne ɓal ne jol daŋ na mə ɓaɓalle. We tɔŋ mor ker (kee) ɓe. Me ker ne zahciŋɓal na wee nyeere. Gao tɔ ker (kee) nəə ganne.
Grimper, ramper, marcher à quatre pattes.

Kerto, kertə: ɓmcd.f. Kertə, biŋ, pənyiŋ. A pənyiŋ kerto (kertə). Dee nyi me kertə naiko.
Très mince.

Kes: ɗ. zzk. Kpoŋroŋ. Fan mai za mo rək, kan, wala ɓoo lak ɓər ahe. Za yahuduen rəkra lak mai Yudas mo lee Yesu ne ko pə kes yaŋ Masəŋ ɓəə ya, a faara fasyim yo.
Caisse.

Ki: ɓbnt. Mo ge ne ki. Me kal ne ki ya. Ki cuu ɓə dəfuu təkine fan daŋ. Mo ge ne wel ɓe ne? Me ge ne ki ya. Mo ge ne solai ɓe ne? Me ge ne ya, mor me ka ne fan ki ya. Me ge ne fan ki ya.
Avec, ensemble.

Ki: ɓbnt. Cam, dɔɓ ki. Dɔɓ mai ye ka, dɔɓ ki yo. ɓaŋ maki, soɓ maki ahe. Ge ne maki ah ɓe faɗa.

Autre.

Kiɓ: ɓmsɓ. Pə'manne, pə lii. Me 'naa vaĩ ɓoo ge lal kiɓ.

Gros.

Kiɓkiɓ: ɓmsɓ. Pə'manne, pəpǎare. Me ɓaa ɓal ge pə vaĩ kiɓkiɓ. Syee ge ne swah kiɓkiɓ.

Pl. gros.

Kiɓ, giɓ: ɓmckd.f. Pəɗəkki, tɔɗe'. Me ɓoo jin ge pə bii, kal fah mor bii kiɓ (giɓ). Tətəl kpuu ma kəsyil bii yea tə kwanne, zəzǎko rəŋ bii kiɓ ɓe.

Tout.

Kii ɓe: ɓmed.f. Daŋ ɓe, a daidai, a nən ahe, ɓaa ɓe, gaɓɓe. Nyi lak ah kii ya. Mo ɓah ki nən ah ya ɓa. Ɓə ah kii me zah'nan mai ɓe. Mo joŋ ɗəne daŋ me kii ko syen

Ça suffit, c'est suffisant..

Kiini, ɗeani, zyerre: jf. Ŋgoŋ nəə ne wah ah ka cwah tə wii, wala ka yak ga səŋ. Mo kii (ɗea, zyer) nəə pəsāh ya. Me kii (ɗea, zyer) nəə ah ɓo pəluuri ka yak ga səŋ.

Couper.

Kiita: ɗ. zzk. Ŋgoŋ ɓə. Za ki ɗiira ne ciita, amma kiita ɓaŋ cok pəsāh kal ciita ɓe. Kiita sye ɓə mai za mo ŋgoŋra kəsyil za gwa. Walandu joŋ ɗə ko kiita ŋgoŋ ɓa. Za ŋgoŋ kiita ɓə ɓea daŋ. Kiita ɓoo dɔɓ ki, dɔɓ ki laŋ lwaa wǎere. Za ma joŋra yeɓ kiita a ɗiira ne za ŋgoŋ kiita, za ŋgoŋ ɓə, lakaali.

Jugement.

Kikiŋ: ɓmed.f. Ririi. Faa ɓə ah ne ɓə kikiŋ. Mo faa ɓə ne ɓə kikiŋ ciicii.

Enigme.

Kilbaari, kilɓəəri: ɗ. Yerri syee tə nyāknyākke. Mbəro masāh mai za goŋ ne za syee mor ah moo ɓoora to, ka yea haihai ya. A pəsyee na kilbaari (kilɓəəri).

Manteau.

Kilo: d. zzk. Bə nasara. Fa lii yək fanne. Fan mai mo baa bo pəsāh ka leeni. Kilo a daidai tahsah moo lii fanne. Mə ah a mor lii yək fanne.

Kilo.

Kilomeetər: d. zzk. Fa lii wah, giŋ, wala 'ah fanne, təgbana fahlīi, zahsyee sərri.

Instrument de mesure.

Kimmi: jf. pp. Koo ne fan zahləŋ pəpāare. Za ki 'yahra bə kim zyim zah tətəl pəlli. Goŋ kim zyim zah tətəl bo. Za kim fan ne salle, jerre.

Bander, enrrouler.

Kinni: d. Cwāh bii. Bii mai mo kiŋ pə cok tāa tərwil tərwil. Kahgbyak mai daŋ paŋbii ah pəlli, a kiŋ kiŋ ne lii ah daŋ. Kin gaḅ za dah pəlli.

Tourbillon.

Kiŋ: 6mcd.f. Rah, soo kal ge. Fahlīi ma ga luma kiŋ kal ge fah zah lak bii, so jin kiŋ ge pəə zah mabii lii.

Detour, contourner.

Kiŋkiŋ: 6mcd.f. Gamgam, damdam. Nwāh baa ko pəyak kiŋkiŋ, wala gamgam kan tətəl ya ba.

Dur, très dur.

Kiŋni: jf. Kiŋni, cuu, wala faa bə ne fahlīi camcam pəlli. **1. kiŋni.**

Syee, wala duu pə cok tāa (dəə tāa). Bii ne zyakke daŋ gak kiŋni.

2. Kiŋni. Ferre. Tətəl kiŋ me təgbana bə ah mo təkīŋ tətəl nyi ko

ta. **3. Kiŋni, riini.** Baŋ fan ne nyinni. Nyin mo lwaa fēene daŋ a

kiŋni (riini). Zan ki kiŋra mawin dəḅ ki ne joŋ bəəre. **4. Kiŋni,**

baŋni. Kiŋ nwāh ne goo camcam: Goo rāhe (rwahe), goo ralle.

Zəzəə za kiŋ nwāh ne zyim ye to o. Mo kiŋ nwāh bal bo pəsāhe, kŋ dan boo pāa gŋ.

Tourner autour, contourner, panser, bander, avoir les vertiges.

Kŋ: 6msḅ. Bə mai dəḅ mo faa nyi dəḅ tə bə mai mo tə ko bo, ka mo so foo ko bə ahe. Mo jin faa bə bo kŋ dao faḁa. Mo syee ge pə cok ma pənah kŋ.

Enfin, déjà'.

Kɲ foolə: ɗ. Mo ɛɛ waciɲ, ciɲ, ɓtv yo.

Mouche vénimeuse.

Kɲ, kokōo: ɗ. Faɓeare. Kɲ ne ɓal nai. Kɲ, wala kokōo 'yah fan sōo pelli. Kɲ gin ne syem kal fan ɓea manyeeki ah ɗaɲ. Mo ɗuu gal kɲ, wala kokōo ne farel təkine fazwan ɗaɲ pelli. Za faa: Kɲ ka tan wo suu dɔɓ bai zah nwāh ya. 'Yah faa: Za ka faa ɓə dɔɓ bai goɲga mo yea gɲ ka ya.

Mouche

Kɲ dəə, makɲ dəə: ɗ. Ciɲ. Kɲ ah pǎə ne zalle, lwəə dəə pelli.

Taon.

Ko: ɓmsɓ. Ko me ga no. Ko me joɲ ɗəne? Ko mo ɗəne ɗaɲ laɲ ɓə ah zyeɓ no. Ko syee, mo həə ne ɓə ah ka. Ko mo nai ɓe, ka goɲga yo. Mo ɛɛ koo ma ɲwəə ne oo gwa ta, tɛgba: Koo.

Même.

Koɓɓe: ɗ. zzk. Fa zwə bii. Koɓ yea ne ɓər zororo (gororuɲ). Za bee bii ne koɓ zwəni, wala rək ga pə tahsah, wala rək pə ɲhəə maki ahe.

Gobelet.

Koɓɓo: ɗ. zzk. Dii solai matāa. Haɓɓe, karaɲga, tooro ɗaɲ koɓɓo yo. Haɓ gwa kun karaɲga vaɲno. Karaɲga gwa ne reta kun tooro vaɲno. Tooro gwa kun syisyii vaɲno. Syisyii gwa kun solai vaɲno (1 franc). Solai marai ɗaɲ ka ne yeɓ zəzǎə yao, za ka kwo laɲ pə luma yao ta.

Ancienne monnaie.

Kocok: ɓmcd.f. 'Wa, 'yaɲ. Ge kaa səɲ kocok. Welaɲ kaa ge səɲ kocok.

Doucement.

Kocokkocok: ɓmsɓ. Pətǎəre, pətəɲjokri. Dəɓ ah tam ɓo kocokkocok. A syee kocokkocok.

Péniblement.

Kodoloɲ: ɗ. Gee. Wor gee pǎi (fǎi) malii ahe.

Gros rat mâle.

Kodoo: ɓmcd.f. Gororo (gururu). Nən syak ne kpəŋ a kodoo.
Profond.

Kodulli: d. Makarkanjii. Kpuu. A lee ne zalle, lee dər (jur) lee təbonoojee, za lahni, a pə mbǝəre, a yea kah elle.
Arbre.

Koidaŋ: d. Jur Gee, amma a pə'man kal gee ɓe. Dəɓ gak dii ne mageelii, zah ah pəwahe (pəwahlle).
Souris.

Kōika: d. Nəə yo. Nəə kōika jur Məŋgəəri, fafyaŋ ye ta.
Cynhyène.

Koiko, kuuko: ɓmsɓ. Ko nyeeko. A cuu fan mai dəɓ mo tə faa ɓə ahe. Akoiko, wala ako ye nyee ne? Oho a koiko (a kuuko). Dəɓ ah koiko, wala ko ye nyee ko. Fan ah koiko (kuuko).
C'est ceci.

Koiməluzu, koimənəzune: d. Mo ɛe madargelle, ɓtv yo.
Mangouste rayée, à queue blanche et gouge.

Koino: ɓmsɓ. Nyëeno. Ka pəɗək ya, koino. Fan mai me tə faa ɓə ah kŋ koino, wala ko nyëeno.
Ici.

Kokolok: ɓmcd.f. Pə'manne. Wel ah joŋ dəɓ lii ɓo kokolok o. A pə'man kokolok təkollə, tə ɓə ki ya.
Grand.

Kokolokki, kolokki: ɓmcd.f. Suu ki, zwǝə ki. Bə ah kokolok ki (kolok) ki ɓo.
Entremelé.

Kokōo: d. Mo ɛe kŋ, ɓtv yo.
Mouche.

Kokōorīi: d. Dii ah ɓyaŋ ki ɓo ne cii ahe. Lagaita malii, mawah ahe. Za ulra kokōorīi tə za goŋe, ka dii zana, ka lai zana. Kokōorīi malii ga ul ne cok Yesu mo ga ge ka woo za iŋni.
Trompête éclatante.

Kokwaɓɓe: d. Mo ɛe vəvokki, (vovokki), ɓtv yo.
Poumon.

Kokwak, kwakkwak: 6ms6. Belbel, tade' tade'. Magwii laa (waa) sum pə ɲhəə vər ge lal kokwak (kwakkwak), coŋ biŋ də ya.
Tout.

Kol 6ə: jf. Mo ɛe fer 6ə, 6tv yo.
Changer la parole.

Kolkol: 6mcd.f. Rakrak. Sor baa zah tahsah kolkol. Mo rək baa zah ah kolkol ka, a myah ga səŋ.
Plein.

Kolkol, kulkul: 6ms6. Kulwaa kulwaa, wall wall, pelli. Bii ah mo zəə kolkol (kulkul) də, ka mo rək sum ge ɲɲ ba. Dəb gak faa bii zəə kolwaa kolwaa (wall wall) ta.
Bouillant.

Kolle: jf. Kol ne kəki. Za Torrock faara naiko. Mo kol ne kəinyɛə ɗao. Dəb ah kol (fer, kun) 6ə pə zah no cam.
Tourner par, changer.

Kolle: ɗ. zzk. Zyim ma sāa zahsol yerri. Mo sāa kol ah 6o ka pəsāh ya. Mo zyeɓ kol zahsol yerri 6o. Za dii fan ma mgbāa ɓal velo, moto, wala muŋta ne kol ta. ɓal muŋta 6e cee 6o, me ga mgbāa, wala ree ne kolle.
Col de chemise, dissolution.

Kolle (fan, tə): 6mcd.f. Hai. Mo kwan na fakol ne? Me ɗəə fan cok kol 6o. Lwaa fan ah təkol bai joŋ yeɓ6e.
Cadeau.

Kolle, joŋ kolle: 6mcd.f. Kpakke, waa, kee. Mo tə faa 6ə kol kpakke. Tə faa 6ə ah təkolle. Dəb moo ka ne syem ya, tə joŋ kolle.
Faire semblant, faire le malin.

Kolle, kulli: ɗ. Yaŋ juu. Juu syii kol ne fāa tə kpuu. Gee gbə kol (kul) mor wee ahe. Faɓal ma yaŋ tə gbəra, wala syiira kol (kul) pəsāh na faɓal lal a. Juu təŋ syiira kol ne cok zahbamme ɲhaa a kaa zal ne ko.
Nid.

Kollo: 6mckd.f. Koo pəyakke. Bər ah koo 6o kollo.
Très dur.

Kolok kolok: ɓmsɓ. Pəgaɓɓe. Ka gak dɔl a ta, a dɔu kolok kolok.
Péniblement.

Kolwaa: ɓmsɓ. 'Yaŋ. Me ham zah ge tə ki kolwaa.
Doucement.

Komada: d. zzk. Dəɓ mai mo kaa swah tə zana, dəɓ ma ne sal
pə'manne. Komada tə 'yah garama gwari. Komada mafuu ah ge
ɓe.
Commandant.

Komkom: ɓmsɓ. Syee ne wonsuu, pəsyakke. A joŋ suu ah
pəlaŋne, a syee komkom. Komkom cuu fazwan mai mo zye ɓe ta.
Konɔo ah zye ɓo komkom.
Faire avec respect.

Konɔo: d. Mo ɛe kundurku, macamcam, macimcim, ɓtv yo.
boisson non alcoolisé.

Koŋ: ɓmcd.f. Nən, kii ɓo. A pə koŋ ne mai dəɓ mo yee syak təl
ahe. Bə ah nən koŋ joŋni.
Mérité, capable.

Koŋkeere: d. zzk. Za in koŋkeere tə goŋe, zah yaŋ goŋe.
Cymbale.

Koŋkoŋ: ɓmckd.f. Pəlli, pə'manne. Fan ge ɓo pəlli, wor ɓo təkɪ
koŋkoŋ. Ge ne fan baa cok ɓo koŋkoŋ. Jeertə ahe: Mboyee, biŋ.
Beaucoup rempli.

Koŋne: ɓmcd.f. 'Yah farel ka ren gwari sə. Koŋ i me ɓo pəlli.
Koŋ ka syee me ya. Dəɓ mo ne syem ɓe, ka laa koŋn a. Koŋ mo i
dəɓ ɓe, a joŋ dəɓ ah ciŋ syemme. Jeertə ahe: Saɓɓe.
Avoir faim.

Koŋne: d. Syak farelle. Koŋ wə ɓo tə sər ne lii ah daŋ. Koŋ malii
ye wə ɓo. Jeertə ahe: Farel hai.
Se recroqueviller, avoir besoin à manger.

Koo: ɓbnt. Daŋ. Koo bone, koo wulli, koo syemme, koo fēene, koo zune daŋ. Cuu dāb makēne daŋ, fan makēne daŋ, vaŋno vaŋno ahe. Koo zune daŋ mo laa dīi ah ɓe, mo ur ko səŋ. Koo dāb vaŋno ka ǝǝ jol ah ya.

Même, ni, quiconque.

Koo: ɓtmɓ. Ka. Koo me no ganne. Koo syee, mo joŋ nai ka. Koo mo syee fahlii ah o. Koo mo laa pə 'nyahr a ɓe, mo kaa o.

Ainsi.

Koo: ɓmsɓ. Bə ah na matāa koo. Petar kwo fanne, fan ah so kal ge səŋ katāa koo.

Comme avant, de même.

Kōo dāɓɓi: jf. Gaɓ dāɓɓi. Kōo me ne suŋwii, ne təpəə, ne mərrii. Dāb gak kōo dāɓɓi ka tə'yak ah mo ŋgoŋ ko, dāb ah a so jin i tə'yak kpə.

Etouffer, réanimer.

Koo vaŋno: ɓmsɓ. Koo dāb vaŋno laŋ ge ya. Gera koo vaŋno laŋ ya syaŋsyaŋ.

Aucun.

Kooni: jf. Rii ne fanne. Me koo tətəl ɓo ne zyimmi. Mah wel koo wel ah fahfalle. Mo ɓoo maŋto ka cel mo wuu mo ka. Me soɓ ɓo ka təkol a, me koo ɓo koo.

Couvrir, attacher.

Kōoni: jf. Cak dāb, wala fan ka mo i tə'yak ka. In dāb pə wulli, gbə kyaŋ nyi dāb ne swahe. Dāb gak kōo fan ne salle, ne coo jol ga zah ahe. Za ki kōora fan daŋ dao koo ŋgoŋra ba. Kōo kāhe, kōo gwii. Yaŋ mai pəlaŋne, suŋwii kōo dāb gŋ.

Etouffer, étrangler.

Kōoni: jf. Gbə dāb ne ɓər ka joŋ ɓəɓe' wol ahe. Me kōo ko ɓo ɓaa ɓe. Mo kōo me ɓo kōo ne? Kənah kōo rol ɓo. Mo kōo dāb kaa ne ko ka.

Garder rancune.

Korkəzai: d. Mo ɛe petaŋne, korzai, ɓtv yo.

Serpent.

Korõi: ɓmcd.f. Təde'. Bə ah surum korõi.

Tout.

Koroŋ: ɗ. Mo ẽe cilli, ɓtv yo.

Pipe.

Koroŋ, korel, kododɗod: ɓmcd.f. Bel, pəsāhe. Cok nən ah koroŋ (kododɗod, korel), wala pəsāh bel. Zah syiŋ suu ah koroŋ. Jeertə ahe: Ləffofo.

Beau, belle, agréable.

Koroo koroo: ɓmcd.f. Boroo ɓoroo. Təsəl ah tai ɓo təki koroo koroo, wala təsəl in ki koroo koroo.

Gros gros.

Koroo zah ne ɓə: jf. Korwaa zah ne boo, roo zah ne ɓə. Faa ɓə bai nəə tətəlli. Tə ɓə faa ya ta, koroo (korwaa) zah ne ɓə kaka təkollə.

Parole sans valeur.

Korre: jf. Kyeɓ ka joŋ fan, wala faa ɓə na dəɓ ki. Za kor kyaŋ ɓə faa zan ki, kor fan joŋ dəɓ ki.

Imiter.

Korre, kwəere: ɗ. Kor (kwəə) jur yək ɓo, a pə 'ah kal yək zaləŋ pəpāare. Me ga saŋ fāa ka kaŋ kor, wala kwəə ne ko. Gwii hah kor vər ɓe. Jol kaŋ kor, wala njeɓri kaŋ kor pəpāare, a kaŋ na təjil, wala yəkki. Tədii ɓəə jur ki ɓo. Mo ẽe tədii təjilli, wala yəkki.

Secko, palissade en paille.

Korro cokki: ɗ. Korro cok pə ŋwəə fuu ne fāi bələrbələr kahlaa, jur (dər) korro yaŋ ɓo pəlli. Mə ah yea cokki.

Zébre.

Korro coo, korro cōo: ɗ. Pər mo yee korro byaŋ wel ɓe, dii ne korro coo (korro cōo)

Mulet.

Korro, kororoo: ɗ. Fabal ma yaŋ. Korro ɓaŋ faswaa pəlli. Korro yaŋ jurra ki ne korro cokki pəlli, amma, korro cok a pəŋwəere.

Ane.

Korvuuri, kwæbuuri: d. Korvuu kaŋ ɓo ka ne fãa ya, za vuvuuni (vuvuu). Me ga vuu korvuu ka ryaŋ yaŋ ɓe ne ko. Kwæbbuu (korvuu) mai pəwahe (pəwahlle). Me cee kəsyil ah ne korvuuri (kwæbbuuri).

Cloture en mur battu.

Korwahciŋ: ɓmcd.f. Gaɓɓe, dɔɓ gaɓɓe. Dɔɓ ah dɔɓ korwahciŋ yo, mo 'yaŋ ko ka, wala mo gbə pəsāhe. Za faa dɔɓ ah pə korwahciŋ no ta.

Difficile, coléreux.

Kottəlum: ɓmcd.f. Pə'manne. Byaŋ wel ɓoo ge səŋ kottəlum. Kottəlum cuu fan mai mo koo ɓo koo ta. Fan ah koo ɓo kottəlum.

Enroule, ensemble.

Kottərok: ɓmcd.f. Pə'manne. Fan yer ɓo ɓər ah kottərok. Fan ah na təkōm (cēe) kottərok.

Gros.

Ko, ako: d. Ko ge ya ba. Ko kal ge ɓo gwæere. Dɔɓ gak faa: Ako ta. Ako faa dāne? wala faa ko dāne? Ge ko yao ne?

Lui, elle.

Kroɓ, kreɓ, ɓəəri: jf. Juu ɓər biŋ biŋ. Fan mbǎə, wala farel manyeeki ah kroɓra (kreɓra) ɓəəri, təgbana əə pəə, swaa əə, madəere.

Faire la diarrhée.

Kuɓ kuɓ, kup kup: d. zzk. Kuɓ kuɓ (kup kup jur masəlam ɓo, amma ka pəwah na masəlam ya. Kuɓ kuɓ joŋ zah yeɓ kəlaɓɓe. Za cwak Mundaŋ ka coora kuɓ kuɓ (kup kup) ya. Me ga cee kpui ne kuɓ kuɓ.

Le coupe coupe.

Kuɓkuɓ, kuukuu: ɓmckd.f. ɓmsɓ. Pəsāhe. Kpui mai zee goo ɓo pəsāh kuɓkuɓ (kuukuu). Mo zee tətəl ka rīi ɓo mo yea zahki kuɓkuɓ (kuukuu).

Bien amodé, bien peigné.

Kuḅ, kup: ḅmsḅ. Mbaŋ. Jəŋ nən ɓo kuḅ. Gbər nahnənɲi, so jəŋ ge təkɪ kuḅ (cup). Swə ne darḅər kuḅ (kup). Jeertə ahe: Syēe nənɲi, rək nən lalle.

Fermer les yeux, coucher sur le ventre.

Kukur: ḅmckd.f. Dəḅ ah kukur ɓo. Syem kukur joŋ ko ɓo.

Paralysé

Kukuu: ḅmsḅ. Duḍuu. Zyak tə kukuu.

Souflant.

Kukuu: ḅmsḅ. Bai gaḅḅe, pə'manne, duḍuu. Me tə swaa suu, suu ah duu ɓo kukuu. Me soḅ fabəm (fambəm) zee tə wii kukuu ko me dər ba. Zyak tə kukuu lalle.

Bien fait, souflant.

Kul bai kwo comme: ḁ. Kul tok yo, dər kul manyeeki ah ɓo daŋ, amma goo mə ah a pənyeere, cwāh ɓo cwāh. Kan ah za soŋni, a wuu syen zahzyilli.

lis, oignon sauvage.

Kul təsolle: ḁ. Təbaŋ za ma ul təsolle. Pāa za mai mo təra ul təsol ɓo ka lii zahmasyel ne kul təsol maki ahe. Pə yaŋ vaŋno kul təsol gak yea gŋ sai, nai ta. Kul za yeḅ camcam pəlli kəsyil Eklesia zəzəko. Kul wee təḅanna, kul ŋwəre, kul ləŋni, kul za fakorre, kul za myah Bə'nyahre.

Groupe de soufleurs de flûte (cornes).

Kulkul, kwalkwal: ḅmckd.f. Pəlli, bai gaḅḅe. Kondoŋ ruŋ ŋhaa so ge kulkulli. Lee ah ruŋ kukulli (kwalkwal). Bii duu pəcii kulkul (kwalkwal)

Ruisselant, beaucoup mûr.

Kulli: ḁ. Goo. Kul a ciŋ ne zahbamme, wala dəḅ mo sah bii mor ah ɓe, a ciŋni. Kul fāi ɓe. Zahban kul camcam pəlli. Kul tədamme, kul pərri, kul gərwoiŋ, kul mor təndəŋni. Za joŋra syiŋ ne kulli. Kul gbəə suu pəlli, mo joŋ yella ne ko.

Oignon, lis.

Kulli: ḁ. Təbaŋ dəfuu, təbaŋ faḅalle. Pāa za mai mo nəə ɓo mor yeḅ kpik. Kul ləŋ nora yaŋ Masəŋ daŋ.

Groupe, équipe.

Kulpãare: d. Kul mai mo pəpãare. Dəblii Masəŋ ye kul pãare.
Ako ne kul za yeḅ camcam pəlli, wala pəpãare.
Grand groupe.

Kulpərri, makul pərri: d. Mo ẽe kulli, ɓtv yo.
Ail.

Kultamme: d. Mo ẽe kulli.
Oignon.

Kulwə zahe: jf. Mo ẽe swak, kwə zahe, ɓtv yo.
Rincer la bouche.

Kumcwak: ɓmsɓ. Pə'manne. I kumcwak (kumcwak kumcwak).
Fan ah ɓeḅ kumcwak kumcwak.
Beaucoup ternis.

Kumkum, kulkul: ɓmcd.f. Pətaŋne. Nwāh kan sām ɓe, tətəl ah
kumkum (kulkul). Təmbil wee nyee (wee syẽe) yea kulkul
(kumkum). Jeertə ahe: Mgbəə.
Mou, manque de dureté.

Kummi: d. Kpuu. Kum jur zwak ɓo. Kum ne waa wo suu na
zwakke. Lee kum ne yeḅ pəlli. Za cwah kum tə wii ka in wii tədəe
ne lok ahe. Za dəə maitala ne kummi.
Kapokier. Ceiba pentadra (bombax costatum).

Kunni: d. Bea sor mai ŋwəə moo ɗuura zah saəŋne. A lyaŋra sor
masāh ahe, rək kun ah ga lalle. Kun sor gbəə suu pəlli.
Son du mil, balle.

Kunni: jf. Ferre. Mo kun ɓə zah ɓo ɓo, ka na matāa ya. Yerri ɓo
ŋgəə ɓo, mo ge kun maki ahe.
Changer, échanger, substituer, remplacer.

Kundurku: d. Kono, macamcam, wala macimcim, tədii ah a
pəzah camcam, cok camcam. Yim mai za mo joŋ ne sorre, ka loŋ
pəlli na yim sə ya, a ɓoora fan mbəə ŋɗ biŋ ka mo loŋ ko pəsāhe.
Boisson non alcoolisee.

Kuŋguroŋ: ɓmsɓ. Gbal. Syem ah joŋ nje nje i ko kuŋguroŋ. Dəḅ
gak faa: wel joŋ dəblii ɓo pə'man kuŋguroŋ. Dəḅ mo giŋ ɓo ge səŋ

pəlli, wala kpuu yo dan, za faa: giŋ ɓo koŋgoroŋ, wala kogowoŋ ta.

Mi fin.

Kup kup: ɗ. Mo ẽe kuɓ kuɓ, ɓtv yo.

Coupe coupe.

Kur ge tɔki: jf. Tai ge tɔki. Mo kur zahwii ge tɔki. Mo tai kur ge tɔki.

Entasser.

Kurcwak, kurcok: ɓmcd.f. Kɔmbel, bai gak joŋ fan ki. Kaa ɓo sɔŋ kurcwak (kurcok).

Sans force, paralysé.

Kurri, hahni: jf. Syem zyak kur (hah) me ɓo. Bal ah kur ɓe. Dɔɓ ah kur (hah) ɓo tɔ sɔr ɓaabe.

Paralyser.

Kurum: ɓmcd.f. Pəfuu pəlli. Cok kwan pəfuu kurum.

Noir.

Kurum kurum: ɓmsɓ. Piɓɓa piɓɓa. Cok kwan pəfuu kurum kurum. Foo yerri pə masəlai kurum kurum. Tɔɔ mɔŋginna pəfuu kurum kurum.

Très noir, obscurité profonde.

Kurummi: ɗ. Juu. Kurum jur (dər) dɔɗuŋ, wala dɔdaɔ ɓo. Kurum pəfuu. Tɔɗii ah ɓyaŋ ki ne fuu ahe, wala yee ahe. Kurum yea ma mor ki gwa gwa. Juu ah ka zɔzɔ pəlli yo.

Grand calao ou petit calao.

Kurwa sɔpɔɔre: ɗ. Lee kpuu ma dii ne sɔpɔɔre. Lee ah pəwah na lee ə, amma kal mə ə ɓe. Kurwa sɔpə a dan wii pəsāhe. Dɔɔ ren pəlli.

Fruits de lamhenia retimlata.

Kurwaa: ɓmcd.f. Gəlɔkki, bai yeɓɓe. Ka dɔɓ iŋ laŋ ya, ge maa suu kəsɔyil za Masəŋ kurwaa (gəlɔk) tɔkolle.

Intru.

Kuttutu: ɓmsɓ. Pelli. Suu nɔm ge pə naa kuttutu. Əə me suu ge səŋ kuttutu.

Sans contrôle, sans mesure.

Kuu: ɓmsɓ. Pə'manne, lii ahe. Mo pəə 'wah ma ɓo kuu ɓe. Zyak zyɪŋ tə yaŋ kuu kal ne ko.

En partie.

Kuuko: ɓmsɓ. Mo ẽe koiko, ɓtv yo.

C'est ceci.

Kuuni: jf. Duuni, laŋ fanne. Zyak tə kuu pelli. Zyak kuu ga pə cok makēne daŋ mo 'yah ko. Zyak mo kuu pə'man ɓe, fan ɓeɓ pelli ta. Tə'nah zyak tə ga kuu, bam tə ga joŋ. Me laa zyak tə kuuni.

Souffler.

Kuusuu: jf. 'Yaksuu. Me ga kuusuu ɗao. Yeɓ pelli me ka lwaa kuusuu ya. Me kaa kuusuu ɓe, me ga ba.

Se reposer.

Kuusyimmi, mahmme: ɗ. Kpuu. Goo ah dər goo tarkəɗaa ɓo, dəɓ mo tə, (ce) ɓe, a ciŋ pōm (fām) pəsyēe na syimmi, mor ah za diira ne kuusyimmi (mahmme).

Pterocarpus erinaceux.

Kuu, kpuu: ɗ. Bahre, cuŋni, wuuri daŋ kuu yo. Nah kpuu ciŋ pəlaŋ na fāa. Kuu maluu no, kuu manyee no ta. Kuu ne ban ɓə camcam. Kuu ne yeɓ pelli. Za renra lee ahe, kaara cee ahe, cenra joŋ fan yeɓ ne camcam. Kpuu (kuu) mo ka sər moo pelli ya ɓe, bam ka tan gŋ pelli ya ta.

Ensemble des arbres.

Kuu, wuu: jf. Tətəl yea tə 'wah me, zəzəə kuu (wu) me ɓe. Bər tə syen me ba, kuu (wu) me ya.

Calmer, diminuer.

Kuyuu: ɓbnt. Gor ma dəə mor dəɓ ma joŋ faɓe'. Kuyuu mo tə fan ki ya. Kuyuu, mo joŋ ɓə bai swāa ɓo. Za mo tə nīi loo lal laŋ za dəə gor faa kuyuu ta. Kuyuu zadai!

Cris d'avertissement.

Kwaa mbula: d. Zah cuu mǝnnǝ. Me ga nǝ kwaa mbula ka renne.

Jeune ronier.

Kwaadam: bmsb. Gwari. Lǝ zah kwaadam.

Rapidement.

Kwaakwaa, kpakpak: bmsb. Laŋni, wala kǝ bal tǝki tǝki. Mo kaa be a laŋ, wala woŋ bal kwaakwaa (kpakpak). A laŋ zah kwaakwaa ka faa bǝ.

Tapement des pieds.

Kwaamajwee: d. Goo. Kwaamadǝwee (kwaamajwee) dǝ na goo tǝmbarka ryakryak ne lee ah daŋ, a ruŋ mǝ ah pǝsyǝ.

Kwaamajwee ka ne ye b pǝlli ya.

Faux melon.

Kwaare: d. Kwaa jur ŋhǝ pǝ bǝ. Za ruu kwaa bal sulli, pǝ cok sǝr sǝhe, wala sǝo. Me ga kǝ kwaa tǝ'nahko. Zahban kwaa camcam pǝpǝare: Kwaa kolle, kwaa bakali, kwaa tǝzyeere, kwaa bǝlǝm.

Melon.

Kwaa, kwak: jf. 'Nam. Mo kwaa (kwak) ge sǝŋ. Mo kwaa (kwak) jol ah ka. Syem yak sol kwaa (kwak) za ne swahe.

Tirer, trainer.

Kwa b, kwa b kwa b: bmsb. Ne swahe. Zwah ko ge tǝ tǝsal kwa b zah vaŋno. Pǝpǝa be, dǝ b faa: Zwah ge tǝ tǝsal kwa b kwa b.

Ecrasé.

Kwahlle: bmcdf. Rolle. Wel ah pǝkwahlle, wala pǝrolle. We joŋ kwahl bǝ wo be. Mo pǝ kwahl dǝi nai ne? Tǝ faa zah kwahl nyi mo. Dǝdiŋ ma ki ah no dǝi ne: Wulkwahlle, dǝ b mo juu be a kaa 'yaŋ, ka laŋ suu ya tǝgbana zye wǝ be, amma wǝ ya.

Drôle, curieux, rusé, malin.

Kwǝhm kwǝhm: bmcdf. Kambǝlam. Za tǝl tǝ kwǝhm kwǝhm (kambǝlam) nora pǝlli wo sǝrri.

Ovale.

Kwāhram: ɓmsɓ. Swāi, ne kahe. Mo tɔ syee ɓe, a ɓaŋ zah kwāhram. Dɔɓ ah joŋ fan kwāh ram tɔgba tɔ nənəmmi.
De côté, penchant.

Kwailuu kwailuu: ɓmsɓ. Waila waila. Tɔkol bai yeeɓɓe, me kwo ko syee ga kwailuu kwailuu.
Sans force, péniblement.

Kwāk: ɓmsɓ. Nəə ne kahe, nəə ne swahe. Korro cak ne kah kwāk. Juu dɔ mər ge sɔŋ kwāk.
Virer, brutalement.

Kwakke : jf. Mo ɛe kwaani, ɓtv yo.
Tirer vers, trainer.

Kwakkwakke: ɓmsɓ. Belbelle, fetfet. Magwii ləə (waa) sum pɔcii lal kwakkwak. Goo lah taker lal kwakkwak (belbel, fetfet) coŋ biŋ ya.
Tout.

Kwalkwal: ɓmckd.f. Mo ɛe kulkul, ɓtv yo.
Ruisselant, beaucoup mûr.

Kwattu kwattu, osəkwakkwak: ɓmcd.f. Pə 'wahe. Kpuu manyeeki ah ne waa wo suu kwattu kwattu (osəkwakkwak). Bam gbel wo suu yaŋ ɓo kwattu kwattu. Mo zyeɓ zah ɓo ka pəsāh ya, a kwattu kwattu (osəkwakkwak). Jeertə ahe: Reātətə, zahki.
Inégal, rugueux.

Kwiko: ɓmsɓ. Naiko. Bə ah kwiko.
C'est comme ça.

Kwiŋ kwiŋ, kwii kwii: ɓmsɓ. Dɔɓ mo tai zahwii mai mo tɔ syen wii in ge wo ki ɓe, wii a 'men, wala myah ga lal kwiŋ kwiŋ, wala kwii kwii. Bii myah ga lal kwiŋ kwiŋ. Təyim tɔ ɗuu wo suu ge sɔŋ kwii kwii.
Abondamment, beaucoup, échappement d'étincelles.

Kwodal: ɗ. Mo ɛe gudel, godal, ɓtv yo.
Pagne.

Kwoni: jf. Ĕere. Me kwo mo 6e. Mo kwo ne nahnən 6o dāne? Ĕe
cok me kwo za gwa uura 6o. Kwo syak tə dā6 ki.

Voir, considerer, avoir pitié, compatir, s'apitoyer.

Kwəəre: d. Mo ěe korre, 6tv yo.

Secko.

Kwəəvāi: d. Jur (dər) sul 6o, amma sul ye ka mor kwəəvāi a yea
ne dasyiŋtəlli ne ma ah to, ka yea ne təpāərīi ɣŋ na sul a. Sul mo
wə 6e, a ciŋ julli.

Termitière.

Kwāə, cwāə: jf. Tai suu ge təki. Gee, minni, manaisonne daŋ gak
kwāəra, wala cwāəra ge təki. Nwāh kwāə zah 6o, sām a yea ɣŋ o.
Jeertə ahe: Syel suu.

Concentrer, se contracter, rouler.

Kya6 kya6: 6mcd.f. Pəgwahe. Mo dah syel kpāh ka mo yea kya6
kya6. Pacwak coo kpāh pəgwah kya6 kya6. Jeertə ahe: Pəyəkki,
kpətərək.

Léger.

Kyāh 6ə nyeere: jf. Faa 6ə ne kpāh təki təki. Gbər 6ə. Mo kyāh
6ə nyee fēene? Mo kyāh 6ə nyee wol ah ka.

Murmurer, se plaindre, gronder.

Kyāh cokki, kyāh gao: jf. Za gao kyāhra lal kye6 nəə ka dənni.
Pam kal ge 6o cok kyāh gao.

Aller à la chasse.

Kyāh kyāh: 6ms6. Uura wo ki kyāh kyāh. 'Yak suu nje ka so jin
kaa ga zah ye6 mai dā6 ah mo yea tə joŋginni. Me tə 'yak suu kal
ah kyāh kyāh ba.

Repos temporaire.

Kyāhe, kyāhre: d. Syee ge cok ki. Kal ge 6o tə kyāhre. Me joŋ
kyāh nje dao. Bə kyāh 6o kii me 6e.

Promenade.

Kyāhni: jf. Mo kyāh gwəə pəlii. Me kyāh ga 'wahe. Me tə kyāh kyeḅ gwii. Me tə kyāh cyāari cyāari ko nah (dah) ḅahko me lwaa ya.

Se promener.

Kyaŋ: d. Fan wo suu. Kyaŋ wo solle. Farel ur fah zah ga kyaŋ ko ga ḅər ba. Kyaŋ 'nyahre. Woiŋ kãa (gəāh) me ḅo kyaŋ. Kyaŋ tə syen me pəlli me ka gak zwan bii ya.

Gorge.

Kyaŋne: d. Kpuu yo. Kyaŋ dər (jur) kuu taore, goo ah dər goo səpoomənəə, lee ah dər lee maŋgo manyeere. Lee kyaŋ pəjēere, a syee (syii) suu. Za kəə lee kyaŋ ren ne syii koŋne, yeḅ kəə lee kyaŋ pəgaḅ pəlli.

Arbre.

Kyaŋni: jf. Byak. Mo kyaŋ me ḅao. Me tə kyaŋ təl ah no. Mo kyaŋ zah'nan cee ḅao. Mo tə kyaŋ zune? Mo byak zune?

Attendre, esperer.

Kyaŋsyiirəŋ: d. Kyaŋrəŋ, juu rāhsyiŋ. Juu yo, mo syer joŋ syii rəŋ ḅe a wunni, goŋga ye ne? Ber ye ne? Dəḅ tə ya.

Guépier écarlate.

Kyaŋ, ḅyaŋ: d. Bə mai dəḅ mo laani. Kyaŋ ḅə faani. Me laa kyaŋ (ḅyaŋ) ah ḅe. Tə faa ḅə ne kyaŋ lii. Za gak tan ki ne laa kyaŋ (ḅyaŋ) ki.

Voix, ton, le parlé.

Kyaŋ, syii: ḅmcd.f. A cuu nən pəlli. Bii kyaŋ. Bii kyaŋ nən pəlli, ka əŋ kpee ya. Wel ah joŋ kyaŋ gwa ḅe.

Durée.

Kyaŋ, syii: ḅmcc. Cok mai mo ḅaŋ fii jemma tətəl gwa. Fii 12 mo joŋ (pəə) ḅe, ka kyaŋ (syii) vaŋno baa ḅe. Wel ah joŋ kyaŋ (syii) gwa ḅe. Me kaa gŋ ne ra kyaŋ (syii) nai.

Age, an, année.

Kyea səŋ: jf. ŋwəə mundaŋ kyeara ne fan nyi zana, kal daŋ ah ah zaworre, ne gwəəre.

S'incliner, se courber.

Kyeḅḅe, kyeḅni: jf. Kyāh mor fanne, mgbai fanne. Me kyeḅ gwii. Solai ḅe cwaa ḅo, me tḅ kyeḅḅe. Me kyeḅ kḅḅe, me lwaa ya. Kyeḅ lakre: 'Yah lakre. Kyeḅ yḅkki, kyeḅ sāa, kyeḅ goṇe, kyeḅ mor dḅḅi, kyeḅ ṇwḅere.

Chercher

Kyēm kyēm, kekem: ḅmsḅ. Oseni. Me joṇ kyēm kyēm nyi ko, ka mo ge ko. Kyēm kyēm (oseni) mo yaṇ ḅḅ mai ka.

Pardon, humbement, supplication.

Kyēmme: d. Daa, gai suu ne laa pḅ'nyahre. Wee nyee 'yahra kyēm pḅlli. Ne joṇ fii ḅe, za joṇra kyēm pḅlli ta. Me 'yah kyēm moo ya: Me 'yah ḅḅ moo ya. Tḅ joṇra kyēm wo ki: Tḅ joṇra ḅḅ syak wo ki. Kyēm ka pḅsāh daṇ ya.

Jeux, amusement, blague.

Kyēmme: jf. Pḅ dḅḅi. Me kyēm ko pḅlli dḅ, ko ge ba. Me ye ka pa kyēm ḅo ya: Me ka pḅ mo ya.

Denander pardon.

Kyeo, kyo: d. Zḅ. Kyeo (kyo) ne hḅḅ (yee) gwa, za dḅi ne cwahl kyeo. Zah ah pḅ 'ahe, ka pḅwahl (pḅwah) na kahpoo ya. Kyeo pḅpḅare: Kyeo mḅka, kyeo mundaṇ.

Lance.

Kyo: d. Sḅr yak mai mo kpḅi ma kḅsyil bii. Kyo no cok camcam pḅlli. Zah fabea yea ma pḅ kyo pḅlli. Me ga zyḅi dah kah kyo malaṇne.

Ile.

Kyokyo: ḅmcd.f. Njām njām. Zah waa a kyokyo. Mo 'yee (hee) zah kpḅu kyokyo. Zah guu mai kyokyo, mo joṇ kyēm ne ka. Jeertḅ ahe: Kpḅrwii, kpḅrḅo, ndul.

Pointu.

Kyokyo: ḅmsḅ. Wat wat, gwari gwari. Dḅḅ ah pḅswahe, a syee kyokyo. Tḅ syee ne ḅal ah kyokyo.

Ferme, fort.

Kḅ: ḅmccd.f. Fah. Me yea kḅ Pala, kḅ Lḅere.

Introduction, l'adverbe.

Kəbaa: d. Goo mai mo yea tə kpuu ki. Kəbaa sye syem kpuu yo. Mo joŋ pə'man ɓe, a in kpuu. Za joŋra syiŋ ne kəbaa. Za pəlli ɗuura kəbaa ne syiŋ manyeeki ahe, za ki saara ga solle, jolle, ɓalle ka mo byak ra wo ɓəɓe', ka ra lwaa fanne, kəbaa ciŋ Masəŋ ɓəɓ ɓo.

Gui, chevrefeuilles.

Kəballa, juu pərri: d. Kəballa (juu pərri) syii kol (kul) mor gǝəre, mor haŋ, wala bəraŋ talle. Kəballa tə zoo ɓo pəlli. Za ki ɗii ne bəballa. Za ka 'yah ɓə ren ah ya.

Hirondelle.

Kəballa, təlwaa gee: d. Fǎa. Kəballa (təlwaa gee) luu zahdǝəre, tə swulli, zah laore. Dəɓ mo tə syee kah təlwaa gee (kəballa) ɓe, a mgbāa mbəro wo suu dǝɓɓi.

Herbe.

Kəballe: d. Kəmbahlle, largoo (lagoo). Kpāh mai mo pəpəə pəlli, zah ah mo re ɓe. Me ka ne kpāh ya me pəpəə ne kəballe. Za faa: Pacwak pəpəə ne kəballe (təgwīi, vəkoi).

Vieille houe.

Kəballe, mənnə: d. Kpuu. Za kaŋ daagol, mbəlaori ne goo kəballe (mənnə) ka rii comme.

Hyphaene thebaica (ronier doum).

Kəbee: d. Fan yeɓɓe. Mo zyeɓ kəbee me ɗao. Me ga ruu sor 'wah ne kəbee. Kəbee ka gak cii lak pəsāh na facii ya. Kəbee beegge (ɓerŋgyaŋ) pə yakke, ka roo (ɓeɓ) gwari ya.

Semoir traditionnel.

Kəbərri, təbərri: d. Pəsāhm maworre. Kəbər (təbər) tə ɗahra ki. Kəbər (təbər) tə syeera ne ma pəsāhmmme.

Belier.

Kəbaa kəbaa: ɓmcd.f. Bai joŋ fan pəsāhe. Wel joŋ fan kəbaa kəbaa.

Agité, agitation.

Kəbaare, kəbaa: d. Syiŋ pə bii. Mo pəlaŋ be, a dii ne dəyǎmme. Mo joŋ pə'man be, a dii ne kəbaa (kəbaare). Kəbaa pəfāi (pəpāi) na gemme. Ka ne təzee ya, a pərwahe.

Poissons.

Kəbah: d. Kpuu yo, a pəyak pəlli. Kpuu kəbah ka hai zəzəə yo.
Dalbergia melanoxylon

Kəbakke: d. Fan raa syiŋ, za kaŋ kəbak ne suu na jinni. Dəb vaŋno ye raa syiŋ ne ko. A jumra wee kpuu (kuu) pəcoo pəcoo gwa, jin yea ma təgəə ahe, dəb vaŋno ye kyeḅ syiŋ ne ko pə bii.
Petit filet pour la pêche..

Kəbal bə, bal bə: d. Patə gwa ahe, ma jur ahe. Kəbal (bal) bə yea no, kəbal yerri, kəbal (bal) səballe.
Semblable, même chose, paire.

Kəbəḅḅəḅ: bmc d.f. Fan mai mo pə 'ahe. Zah tə kəbəḅḅəḅ, zah 'ahe.
Large.

Kəbərri (nə): d. Ma bər ahe. Mo boo kəbər yerri bo bo ne kəlalle. Mo fer kəbər ahe. Jeertə ahe: Kəlalle.
Au dedans, à l'interieur.

Kəcāo: d. Tənjem keesyerre. Kəcāo pəjēe na tənjem haosa.
Canne à sucre du tige du mil.

Kəcwakdahdə, kekyeḅḅe: d. Juu. Kəcwakdahdə (kekyeḅḅe) jur (dər) juu bo, jur gee bo ta, amma ka ne tǎə na juu ya, so yee, wala həə ah na laimaruu. Mər kəcwakdahdə (kekyeḅḅe) ḅeḅ yaŋ pəlli, so a fuŋ pəlli ta. Kəcwakdahdə ka pǎə kyāh ne com ya, sai ne suŋni.

Chauve-souris

Kəcwakke (ma, wa): d. Mawin, wala dəwor mai mo tam pəlli be. Mawin ah kəcwak yo, wor ah kəcwak be ta. Dəb ah kaa kəcwak ne laŋne.
Vieillesse, vieux.

Kəcwaklai, kəndaŋ zahe: d. Kəndaŋ zahrakne, a mor ɓar vuuri, ga loo. Dəɓ mo ɓoo fan ne kəcwakle ɓe, ka tə sərr a.

Baton de chasse, de mæyuu, masue.

Kəcwaklai, təcwakle: d. Kəndaŋ zah tə gwa. Kəcwaklai (təcwakle) ne gomme, a zyeɓra ne kpui mai mo ləə zah ɓo gwa, ŋgoŋ vaŋno pə coo, soɓ vaŋno pə wah nje. Kəcwaklai ne yeɓ pəlli: kəcwaklai ma ɓar vuu no, mə ah yea pə lii ne təl pə'manne, ma ga loo laŋ no ta.

Bâton à deux têtes.

Kəcwaknjeryaŋ: d. Syiŋ pə bii. Kəcwaknjeryaŋ jur təkparkpe ɓo, jur wee syak ɓo nje ta. Kəcwaknjeryaŋ ka joŋ syiŋ malii kpee ya.

Poisson.

Kədəi: d. Səgii (səgwii) maworre. Za wol kədəi yaŋ mor joŋ yeɓ masāh ahe. Za mundaŋ matāa 'yahra ŋwəə ne kədəi.

Bouc.

Kədaŋ, gədaŋ: ɓmckd.f. Pəlli. Faswaa ah pəyək kədaŋ. Za ki faara a pəyək gədaŋ.

Beaucoup lourd.

Kədemdem: d. Syiŋ pə bii. Kədemdem jur, wala dər syiŋ dəwo ɓo, dəɓ mo juu ɓe a fuu morkyaŋ təgbana manjaktərilli.

Poisson.

Kədəɓɓe, zahkədəɓɓe: d. Paŋ ciiri. Cok mai ŋwəə mo suŋra cii, sah, daŋ, fan ma vuvuu daŋ gŋ. Za kə Torrocko ɗiira ne zahkədəɓɓe, za kə Ləəre ɗiira ne paŋ ciiri.

Four de la potière.

Kədəɓ, gədəɓ: ɓmsɓ. Woo fan ɓər yaŋ ah wiŋ lal kədəɓ (gədəɓ).

Empilé, en quantité.

Kədəə: d. Fahfalle, kəfalle. Mo soɓ we ɓo ɓoo ɗəə, wala kədəə pədəkki. Za ma kədəə daŋ gabra ɓe.

Derrière, en dernier.

Kəɗaare: d. Lee kəɗaa jur gbəl (billi). Kəɗaa ne sol pəwah, wala pəwahl kal gbəl ɓe, amma ka pə'man dai ko ya. Kəɗaa mo ɓaa ɓe, sol ah ciŋ cok gban jolle. Kəɗaare, gbelle, ŋhəəre daŋ ban tə vaŋno

yo. Zahban kəɖaa camcam sai: **1. Kəɖaa** 'naa nãa a mor laŋ nãa. **2. Kəɖaa** zwan təkərre a mor təkərre. **3. kəɖaa** lah summi a mor summi. Kəɖaa lah sum ka lelee ya, za zyeɓ ne kpuu. Kəɖaa mə za fuu zəzəə ko ye koyerre.

Louche, coupe.

Kəɖak, kəɖak kəɖak: ɓmckd.f. Pəlli, kaŋkaŋ. Mbəro ah səə pəfäi kəɖak kəɖak (kaŋkaŋ). Fäi ah a kwan gin lal kəɖak kəɖak.

Brillant.

Kəɖɖi: ɖ. Pəpääre. Mbəro ah lee lak solai kəɖɖi.

Million.

Kəɖyak kəɖyak, kəɖyah kəɖyah: ɓmckd.f. Pəzwak nje nje. Mombai mai a kəɖyak kəɖyak (kəɖyah kəɖyah). Təfyanga manyee ki ah a yea Kəɖyak kəɖyak (kəɖyah kəɖyah) pə zahe.

Un peu amer.

Kəɖəɓ kəɖəɓ: ɓmcd.f. Gəlaɓ gəlaɓ, pəpääre. Ka ne fahlī ya. Woo fan ah rək lal kəɖəɓ kəɖəɓ. Dəɓ ah faa ɓə kəɖəɓ kəɖəɓ dəɓ ka laa mor ah zah ah ya.

Beaucoup, nombreux.

Kəɖəne: ɓɓtm. pp. Mo kəɖəne daŋ me 'yah no. Bə ah joŋ ɓo zahləŋ kəɖəne kəɖəne ɓe.

Combien.

Kəɖəne: ɓmff. A kəɖəne? A gwa, a sai. Mo kəɖəne daŋ, me tə 'yahe.

Combien, combien de fois.

Kəfahsəŋ, fahsəŋ: ɖ. Fahkəsəŋ. Mo uu jaŋ pee nahnən ɓo ge kəmorcomzah'nan ɓe, ka mo soɓ fahfal ɓoo nyi morcomlilli, ka jokəsāh ɓo a ne fah morkəsəŋ, ka jokələɓai ɓo laŋ a kəfahsəŋ. Za tai dīi fa tə nai rai daŋ ne: Nyah sər nai daŋ.

Nord.

Kəfalle: ɖ. Fahfalle, ne falle. Mo syee ne fal ka, mo leere. Mo lal ne kəfal ahe. Mo ɓoo yerri ɓo ne kəfalle. Kəfal ah cam, kəbər ah laŋ cam ta.

Derrière.

Kəfeere: ɖ. Tə feere. Dəb mai mo tə fee fan fee ba. Dəb ah kəfee muŋta ye ba. Mo joŋ fan na kəfee fanne.

Apprenti.

Kəfəla, kəfələə, kəfoo: ɓmckd.f. Gwari sə, bai gaɓ suu. Wuu ne pel kəfəla (kəfoo, kəfələə). A joŋ fan kəfəla kəfəla, swah ka wol ah yao. Goo kpuru cok dan yak kəfələə, (kəfoo, kəfəla).

Sans peine, rapidement.

Kəgəraŋ: ɓmckd.f. To, gai. Mo ɛe cahl.

Seul.

Kəino: ɓmccɖ.f. Nyēeno. Ka ne kə ŋhoo ya, a ne kəino. Zyak ɓaŋ ga kəino, ga kəino. A nyēe syee, a kəi syee.

De ce côté-ci.

Kəka: ɓmsɓ. Ka. Pa ɓe kəka yaŋ ya. Kəka nyēe ya. Bə ma kal swah ɓe kəka ŋhoo ya.

Négation, plus.

Kəkah: ɖ. Mo ɛe mamlii, ɓtv yo.

Grand mère.

Kəkahle: ɖ. Fan ruu sal za zahban ki. Za sara ne gambai kyāhra ne kəkahle jol pə cok kəndaŋ ne zəə. Kəkahle a ne cwahl gwa, koo sai. Me tə 'nəə kəkahle ya. Mo woo kəkahle mor jol gwa.

Couteau de jet, javelot.

Kəkal: jf. Kalle. We ɓe, mo kor fan joŋ za masāh ahe, mo kəkal dəb tə goŋga, mo ga nən wo sərrɪ.

Demeurer, rester.

Kəkao: ɓmcd.f. Kəka faɗa yao. Kəkao cuu fan mai mo yeani, so mo vər ɓe. Bii no gŋ ne? kəkao vər ɓe. Kəkao cuu fan ma ɓyaŋ ne maki mo kəka, dəb ma na ko kəkao. Dəb ma joŋ fan ma morāi kəkao. Swah kəkao, derewol kəkao.

Plus rien, épuise.

Kəlaa: ɖ. Kahlaa. Fah jokəsāh, wala fah jokələɓai. Kə tə vaŋno. Swə ne kəlaa, wala kahlaa vaŋno. Me ka gak swə ne kəlaa tə vaŋno ya.

Coté, côte.

Kəlaɓ kəlaɓ, kələɓ kələɓ: ɓmcd.f. Gwari gwari, pətaɲne. Wel ah giɲ ɓo kəlaɓ kəlaɓ (kələɓ kələɓ).

Pousser rapidement.

Kəlaɓ tə kpuu: d. Kpuu ma na kəndaɲ zah mo yea pəwah dəɓ mo gban fan ga ne səɲ. Kpuu gyəɲ, wala həɲhāa ɓo səɲ mo ɓaɲ ne kəlaɓ tə kpuu.

Un dépoutoire.

Kəlaɓɓe: d. Fan yeɓɓe. Kəlaɓ fəəre, kəlaɓ gbelle. Za cwak ye coora kəlaɓɓe. Za cen kpuu ne kəlaɓɓe. Kəlaɓ ɓo ka ne syel a. Gbal, wala gbel kəlaɓ ah pələɲne. Zahban kəlaɓ camcam no: kəlaɓ gəəre, a mor cen gəəre ne kpuu mayak ah daɲ. Kəlaɓ dahe, a mor cen dah tə bii. Kəlaɓ zyef fanne, wala kəlaɓ laɲne, a mor zyef kee, wala kər fanne, zah fanne.

Hache.

Kəlah keesyerre: d. Keesyer mai mo ka ne yeɓ ya, mai za mo sof lalle. Mo ga joɲ fēe ne kəlah keesyer ne? Təɲjəm mai ka pəjēe ya, kəlah keesyer o.

Tige du mil.

Kəlah ya (ka ne): ɓmsɓ. Ka ne fahlīi ah ya. Bə faa ɓo ka ne kəlah ah ya, mo faa ɓə na ɲhoo ka.

Pas juste, pas bon.

Kəlahe (ne): ɓmsɓ. Ne fahlīi ahe. Mo faa ɓə mai ɓo ne kəlahe.

Juste, bon, vrai.

Kəlahk, kilyak: jf. Joɲ fan biɲ, rəwaa. Me ga kəlahk (kilyak) syer (keesyer) biɲ dao. Me kəlahk ge ɓo gɲ kaakaa təkolle. Jeertə ahe: Joɲ pəsāhe, mbaɲ.

Faire un faux noeud.

Kəlalle: ɓmccd.f. Ma lalle, fah lalle. Mo ɓər zahfah yaɲ ge kəlalle. Mo ɓoo ɓər yerri ɓo ɓo ne kəlalle.

En dehors, à l'exterieur.

Kəlam: ɓmsɓ. Tədə', ləə. Vər kəlam ɓe. Boo ge zah kəlam. Kəlaɓ kal fah mor bii kəlam (pələm). Solai lee ge pə bii kəlam (pələm).

Tombé précipitamment.

Kəlaŋ fanne: ɖ. Fah kə fan malaŋne. Kəlaŋ bələm cii biŋ. Me pəə 'wah coŋ kəlaŋ ah ɓo. Za pəlli joŋra ɓe, coŋ kəlaŋ ah ɓo. Jeertə ahe: Kəlii, lii ahe.

La minorité, petite partie.

Kəlaŋ kəlaŋ, koronj koronj: ɓmsɓ. Pəlli, pə'manne. Dah yee wala gor kəlaŋ kəlaŋ, wala koronj koronj. Hao syak kəlaŋ: Syak pə'manne.

A haute voix.

Kəlao kəlao: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Haihai. Bə ah kəlao kəlao. Za joŋra fan kəlao kəlao. Wee zwəəra sal kəlao kəlao.

En désordre, partout.

Kəlaoki, kileoki : ɓmckd.f. Gbə ki, suu ki. Sal ah kəlao (kileo) ki ɓo. Bə ah kəlao ki ɓo pə'manne. Jeertə ahe: Wat, taŋraŋ.

Entremelé, se mêlé.

Kəleeregee: ɖ. Nəə, a zahki ne ɗaŋ, a pəŋwəəre na datərǝə, ŋwəə mə ah pə 'ah gaɓgaɓ.

Animal.

Kəlii: ɓmcd.f. Lii ahe, yək fanne, 'man fanne. Kəlii zan ge ɓe. Kəlii ɗəfuu joŋra fan ne yii suu. Me joŋ kəlii ah ɓe, coŋ kəlaŋ ah ɓo. Kəlii ɓə ah pǝə ɓe. Jeertə ahe: Kəlaŋ fanne, pəgwahe.

Grande partie, plupart, essentiel.

Kəluu: ɓmsɓ. Zwəə ga səŋ, joŋ fan haihai. mavakmər (mbwak) zwəəra təl ah kəluu kəluu. Zoo kəluu kəluu nai to, lee ge sə.

En désordre.

Kəluu, kəluutuu: ɓmsɓ. Joŋ pə'man kal ga pelle. Mo 'yaŋ ne moo ɓe kəluutuu! Mo laa nai ɓe kəluu! Jeertə ahe: Bə ki kəka.

Désordre.

Kəlyu kəlyu: ɓmsɓ. Haihai, kəlyu. Mavakmər zoora tə wul fan kəlyu kəlyu.

désordre.

Kəlyu, pəŋuu: ɓmsɓ. Səə. Mo tə mor ɓə laŋ ya, mo zoo tə ge gŋ kəlyu (pəŋuu) ɗəne?

Singérant.

Kələb kələb: ɓmcd.f. Gwari gwari. Fakpāhpəə pə cok sōo dan a gin kələb kəkəb, jon gwari gwari.

Rapidement, sans peine.

Kələr, bələr : ɓmcd.f. Pə'manne. Zyiŋ dah wo suu ah ge lal kələr (bələr). Me nəə dah təsyee sok ah ge lal kələr (bələr). Jeertə ahe: Biŋ.

En large.

Kələə: ɓmsɓ. Hai, byāh. Jon fan zyak kal ne ko kələə. Zwə yim ɓo a faa ɓə ne ko kələə kələə. Jeertə ahe: Njaŋ njaŋ.

Faire l'imbécile.

Kələə, kəlam: ɓmsɓ. Təŋ laa 'nyah fanne. Mo dāh nyi ma laa zah kələə (zah kəlam) ah me dāo. Ka pəlli ya, a na fan laa zah kələə (zah kəlam) nai tao.

Goutée

Kəm: ɓmcd.f. Pə'manne. Bam mo ge tə ne suŋ kəm də. Mabam lii ge tə kəm, za dan kalra tə yeb ɓəəra.

Grande tombée.

Kəmorcomlilli: ɗ. Morcomlilli. Cok mai com moo dan ga gŋ.

Ouest, couchant, occident.

Kəmorcomzah'nanne: ɗ. Fah morcomzah'nanne. Cok mai com mo zoo, wala pəə gin gŋ.

Levant.

Kəmarkəsəŋ : ɗ. Fah morkəsəŋ. Mo uu səŋ pee nahnən ɓo ge kəmorcomzah'nan ɓe, ka mo soɓ fahfal ɓoo ɓo nyi kəmorcomlilli, ka jokəsāh ɓo a ne fah kəmarkəsəŋ, ka jokələbai ɓo laŋ a ne fahkəsəŋ. Za tai dii fa tə nai rai dan ne: Nyah sər nai dan, wala laa sər nai dan.

Sud.

Kəmbal kəmbal, kəmbel kəmbel: ɓmcd.f. Pəcuuri, pətaŋne, pətətəəre. Kpuu ah pə jol kəmbal kəmbal (kəmbel kəmbel). Dəɓ ah jon fan kəmbal kəmbal (kəmbel kəmbel).

Mou, tendre.

Kəmgbaa, Kəmgbaa kəmgbaa: ɓmsɓ. Bai kaa 'wa, bai kaa pə
cok tə ʋaɲno. Me nənəm ne suŋ ya, me kyāh kəmgbaa kəmgbaa.
Gak kal a, ur kəmgbaa. Mo kyāh fēe kəmgbaa kəmgbaa bai yeɓ
ne?

Se gener, se tortier.

Kəmgbahlle, kəballe: ɗ. Lagoo (largo), kpāh pəpəə mai mo coŋ
ɓo ka pə'man o. Me ga dah syel kəmgbahl (kəbal) ɓe mor cwakke.
Kəmbahl in tə ɓer pəsāhe. Kpāh ɓe dan cinj kəmgbahl ɓe. Za faa:
Kəmgbahl syel syēe lwaa me ɓe, təgba faa: Bə pəpəə gaɓ lwaa me
ɓe.

Petite houe.

Kəmgbaŋ, kəmgbaŋ kəmgbaŋ: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Sənək sənək,
pəlli, kpaŋguu. Me gbə wel wuu jol nyi me kəmgbaŋ, wala suu
hah me kəmgbaŋ kəmgbaŋ. Me gbə ko nah ɓaabe, jol wuu me ɓo
kəmgbaŋ kəmgbaŋ.

Etre fatigué.

Kəmgbaŋ, kpəmgbaŋ: ɓmcd.f. Pəwahe. Me ruu sor ne wah jer
kəmgbaŋ (kpəmbaŋ). Baŋ ne wah ah kəmgbaŋ (kpəmgbaŋ) syee gŋ
kalle.

Droit, tout droit.

Kənaa, koraa: ɓmsɓ. Mo ka kənaa (koraa) ya ɓe, za kaafuu ga
joŋra ki ne me tə fahlɪi pəlli.

Si ipotétique.

Kənahe, kodahe: ɓmsɓ. Asyee. A ga geko kənah tə'nahko, so ge
ya. Bə ah ka nai ya, me ləŋ yeɓ ah joŋ ɓe, kənah joŋ ya. Tə joŋ fan
rwəə rwəə kənah joŋ kol ɓo.

De cela, en principe.

Kəndaŋne: ɗ. Fan mai za mo gbəra ɓə yək ah ɓo, mo ləŋra a gak
cuu mor ɓə syem ɓəə gin lalle. Za bai inj pəlli faara, ra ga ēe
kəndaŋ ka tan ɓə syem ɓəə ne tan ren syin ahe. Bə kəndaŋ sye ɓə
ma lələŋ yo. Dəɓ ma joŋ yeɓ kəndaŋ dii ne pakəndaŋne.

Divination.

Kəndaŋne: ɗ. Kpuu mai dəɓ mo zyeɓ kan mor yeɓɓe. Kəndaŋ
mor pii fanne, dah tənyeere. I ne kəndaŋ ʋaɲno tao, lee ge səŋ.

Zahban kəndaŋ camcam no ne yeɓ bəəra. Kəndaŋ zahe, wala kəcwakle mor ga loo, kəndaŋ ɓar vuuri a mor ɓar vuuri, kəndaŋ zahjuu mor daa bələm, lasaoru mor ɗah tənyeere.

Baton, massue.

Kəndaŋ, zah kəndaŋ: ɗ. Zah fan ma in zahe. Zah kəndaŋ salle, zah kəndaŋ suu. Mo gbə zah kəndaŋ ahe.

Le bout.

Kəŋgai, keŋgai: ɗ. Kpuu. Kəŋgai jur keesyer ɓo. Kəŋgai pəyakke. Kəŋgai gban bareki, wala tal pəsāhe. Kəŋgai (keŋgai) yea pə cok mai bii mo gŋ pəlli.

Jonc.

Kəpēere, təkpeere: ɗ. Zəə. Kəpēe jur njēm ɓo. Za kəpēe (təkpeē) swəəra syiŋ ne kəpēere. Syiŋ hao kəpēe jol ɓe ɓe. Zah kəpēe yea njēm njēm. Dəɓ mo gaa kəpēe ɓe, mo ɓaa ne ɗalle ka mo gbɛl ka.

Harpon avec crochets.

Kəpelle: ɓmccɗ.f. Mo ɛe fahpelle, fahkəpelle.

Devant.

Kəpelle: ɓmsɓ. Baa, ɓardai. Kəpel ka cok ka nai ya ba. Kəpel syee ka tə joŋ yeɓɓe. Jeertə ahe: Zəzəəko.

Avant, depuis.

Kəpelle: ɗ. Ma kəpelle, təŋ mor fanne. Mo təŋ makəpel ɓo pəsāhe, amma mai ka pəsāh yao. Kəpel ah ɗaŋ ru tə ru faa ɗəne ya. Kəpel fan ɗaŋ ɓə ah yea pəgaɓɓe. Mo ɓoo kəpel yerri ɓo ge fahlle.

Au commencement.

Kəpii fanne: ɗ. Kəpii fan ye dəɓ mai moo ga tə wom lal ne faɓalle, mo so byakra ka fan ki mo joŋra ka. Za kəpii gwii, kəpii dəə. Yesu ye Pakəkpīi sāhe.

Berger.

Kər: ɓmsɓ. Fan ɗee fahfal nyi me kər. Waa ɗee me ne syim kər.

Echos.

Kəraadaŋ: ɗ. Dəɓ ləŋ zzk ye yea. wee kee ma kaŋ ne kəsyiiri, tecuumi, wala wee kpuu maswah ahe. Nən kəraadaŋ pəluu kal nən

kee be. Zatãa woorã kahre, mbãro, əə, sor ma ne kee ne kãraadaŋ
baŋ ga cok ki ne ko.

*Panier en bois moins fin que "colle" pour transporter les épis du mil,
maïs, haricot et arachide en coque.*

Kərãa, kərãa kərãa: ɓmcd.f. Pənyinj.

Mince.

Kərabbe: d. Dah rək fan malaŋne, ŋwəə a coŋra ne zyimmi, a
baŋra ga sãhe.

Porte monnaie traditionnelle.

Kərabbe (pəɖək): ɓmcd.f. Lak bii ah pəɖək kərab. Juu gyaŋ kal
ge səŋ kərab. Za tə gwa rai dəəra ki bo kərabbe. Me yea gwəə
madək təkərab ahe.

Lointain, longtemps.

Kərãhmo: ɓmcd.f. Fan mai mo ka pəfuu pelli ya. Fan mai mo na
suu makərãhmgbə, wala masyiibamme. Gudel ah pə kərãhmo.

Pourpre, violette, bleu.

Kərãhmo mor lakre: ɓmcd.f. Fan mai mo ka pəfuu pelli ya.

Zyim mai mo foo bo ka pelli pə masəlai ya.

Bleu.

Kərakdewee, kərakjwee: d. Dəwee, təkudum. Fabeare, za ka ren
a, jur taŋ, wala pii bo. A yea kah byak yaŋ sə. Min 'yah
kərakdewee, wala kərakjwee pelli. Za ki diira ne təkudum mor
təkudum gbah dəwee pelli.

Margouillat.

Kərakdewee, təkudum: d. Kpuu (kuu) yo. A dədəəni, a ne waa na
waa bəlee (beremme). Zanki diira ne kərakdewee mor a gbah
dəwee pelli.

Arbuste.

Kərakke, kərakki: jf. Gbanni, dahki, suuki. Sal kərak bal nyi gbə
bo səŋ hao jolle. Səə kpuu kərak ki. Bə faa ah kərakki bo. Wee
təbra ge wo ki kərakra ki be.

Entrelacer, attraper.

Kəram: ɓmsɓ. Piuru, fərāo. Me kwoko nye kəram də, a kəkao kal ɓe fada.

Apercevoir.

Kəramme, kramme: d. Faɓal (Nəə) cokki. Kəram jur ɓəñao ɓo. Ɓal kəram ma fahfal vaa, wala loɓki ɓo. Kəram no camcam gwa:

1. Kəram kaswoŋi a duu pelli, ɓoŋ ah pə'manne. **2. Kəram dahe,** a pə ŋgaɓ mabirimmi, wala syēe suuki ne fuu. Kəram syee karlaɓ karlaɓ, wala karɓak karɓak. We mo byaŋ ge lal ne ɓal ɓe, za faa: we byaŋ ne ɓal kəramme (kramme), wala tə kəram (kram) ɓo
Bubale, damalusque.

Kərao: ɓmsɓ. Mo ēe təram, ɓtv yo.

Rapidement.

Kərɓɓ, kərbeɓ: ɓmsɓ. Təde', belbelle. Me nyi təkər nyi ne ŋhəo cyō zwə kərɓɓ (kərbeɓ) ɓoo ge lalle.

Tout, rapidement.

Kəriɓ: ɓmsɓ. Təde', lii. Me maa fāa ge ŋŋ kəriɓ. Ge gwari ya, goo ŋŋ kəriɓ.

Tout.

Kərikki: ɓmsɓ. Pə'manne. Swāh rii cok ɓo səŋ kərikki.

Complètement, entièrement.

Kərim: ɓmcd.f. Pə'manne. Ɓə ah joŋ ɓo ne lii ah kərim. Ɓə ah pə'man kərim mo laa ya ne?

Eclatant, partout.

Kərkak, kərŋgak, katərak: ɓmckd.f. Pəyakke. Me lwaa wul ah yak ɓo kərkak. Yerri mo ii ne 'nahm ɓe, a yea kərkak (kərŋgak, katərak).

Raide.

Kərkər: ɓmsɓ. Haihai, ne swahe. Ge dai ɓo ne ɓə kərkər no.

Kwak ɓə ge lwaa me ne ko kərkər. Dəə ah joŋ fan kərkər ka dəə salle. Mo tə joŋ fan ah kərkər.

Avec force, en désordre.

Kærkærri: ɓmcd.f. Pelli, gəɓ, cyɔ̃. Suŋwii baa ɓo yaŋ kærkær, dəɓ ka gak dan a. Dəɓ mo pəpəə pelli ɓe, a baa cel ah ne fakpāhpəə kærkærri.

Plein, rempli.

Kərna kərna: ɓmsɓ. Pə cok dǎətāa. Dəɓ ah rii ne ɓə kərna kərna. Mo so kyāh pə cok dǎətāa kərna kərna.

En rond.

Kærri, kiini: jf. Soɓɓe, zyeɓ mor fanne. Masəŋ kær we ɓo me no vaŋno. Wee ah wuk daŋ ya, kær ɓo no vaŋno. Me kær kpui ɓo 'wah ɓe pelli. Mo ka tə pəpəə pəsāh ya mo kær, wala ki fāa mor sor 'wa 'wa.

Laisser, abandonner.

Kərsyiŋ, rāahsyiŋ: jf. Kaa syiŋ, gban syiŋ. Za gwa tə kərri (rāahra) syiŋ. Me tə kær syiŋ ya. We kær jin ge zah gee ne ko. Kær syiŋ, ne kær jin daŋ fan tə vaŋno yo.

Pécher, attrapper les poissons.

Kǎrzəə: ɗ. Kpui maa zəə. Za ee (hee) zah kpui maa zəə gŋ. “Za ka kwo dəwor pə kǎrzəə ya”.

Bois de lance.

Kərəmbuura, kərahmbuura: ɗ. Sələətaimbəm. Nəə. Jur kərakjwee ɓo, amma ka pə'man na ko ya. Suu kərahmbuura, wala sələətaimbum pəsyēe, pənyiŋ ta.

Margouillat lisse.

Kərəŋgəŋ: ɗ. Kəver malii ah yo. Za ka ɓaŋ kərəŋgəŋ kyāh ne kyāh ya, a pə'manne, a yea pə cok tə vaŋno.

Grande natte pour sécher les légumes, mil, et autres.

Kərəraŋ, karəraŋ, kərǎə: ɓmcd.f. Mo ēe ɓyakɓyak, ɓtv yo.

Très haut, très grand.

Kərǎə, kəraŋ: ɓmcd.f. Mo ēe kərəraŋ, karəraŋ, ɓyakɓyakke.

Haut, grand.

Kəsāhe: ɗ. Dəfiu daŋ ne jol gwa gwa: Jokəsāhe, jokələɓai. A ne jokəsāh ɓo, ka ne jokələɓai ɓo ya. Lii dəfiu daŋ joŋ yeɓ, wala pee

jokəsāhe. Za ki laŋ peera jokələbai pelli kal jokəsāh ɓe, za diira ne ləbai.

Droite.

Kəsaksulli: ɗ. Sul mai mo sōo ɓo sōo.

Termites pouries.

Kəsəŋgəŋ: ɓmcd.f. Dəb mo ɓoo yerri, wala saa fan wo suu, fan ah mo gbəko ya ɓe, dəb faa: A wo suu ah kəsəŋgəŋ.

Ample, large.

Kəsɯaa, kasɯaa: jf. Cɯaa, wala ɗii ɓeɓ tə dəb ki. Yaŋ ah lee gur ɓe ka, kəsɯaa! Za faa kəsɯaa tə dəb mai mo ka kan ləŋ zan ne ɓə ah ya, wala mo 'yah zana.

Souhait de malheur sur qqn.

Kəsɯah, welalle, wefalalle: ɗ. Məəvikki, wefalagne, wefa zah lahsyeere. Kəsɯah a pəə pə cok wul zahluuri. Fāa yiigboŋ yo, za ɗəə ləŋ ne ul ah kəə ŋwəəre, ne gāhnyah ne ko.

masque initiatique mundang.

Kəsyeeere (nə): ɗ. Dəb mo swə ne fal ɓoo nən fahsəŋ ɓe, dəb faa: Swə ɓo nə kəsyee (kəsyeeere). Dəb mo swə jiŋ dahbər səŋ ɓe, dəb faa: Buu (fuu) ne dahbərri.

Coucher sur le dos.

Kəsyicok maɓol təcerre: ɗ. Kəsyicok maɗək lii ahe, mai dəb mo lwaa ɓol gŋ to, za ka ga gŋ hai ya.

Lieu où vivent les lions.

Kəsyicokki: ɗ. Cok maɗəkki. Cok mai yaŋ mo ka gŋ gwari ya.

Desert.

Kəsyii vōo (bōo): ɗ. Kəsyii mai ŋwəə mo maara vōo (bōo).

Mawin mai moo gai suu ah pelli laŋ, za ɗii ne makəsyii vōo (bōo) ta.

Morceau de paille porté au nez, femme libérale.

Kəsyiiri, kəsyiibii: ɗ. Fāa. Kəsyii (kəsyiibii) a dan pee pelli, ka yea fah lal a. Kəsyii jur kee ɓo, a pənyiiŋ, a pə nahm kal kee ɓe. Kəsyii (kəsyiibii) a mor kaŋ yəkki, korre (kwəəre) zahfahe,

kasarya (kəsaryel), kor ma cii zah yaŋ goŋe. Kəsyii (kəsyiibii) kəka pəlli zəzəə na matāa yao .

Paille rigide et resistente, roseau.

Kəsyiisuŋni, kəsyilsuŋni: ɖ. Suŋ malii. Suŋ mai zah dəfuu mo muŋ daŋ ɓe. Gwəə ge dai me ne kəsyiisuŋ (kəsyilsuŋni).

Minuit.

Kəsyilli: ɖ. Gaigai, gaŋgaŋ. Me ge kəsyil bii. Me ɛe kəsyil ah jaŋjaŋ me kaa gŋ. Bii ryaŋ kyo ɓoo ɓo kəsyilli. Jeertə ahe: Kahe, ne kahe, gbyakke.

Centre, central, entre, milieu, au milieu de, parmi.

Kəsyilyaŋ: ɖ. Təgəə yaŋ, pəzyil yaŋ. Dəɓ mo ge kəsyilyaŋ ɓe, za gaɓra dəɓ pəlli. Dəɓ gak faa me ge kəsyil kpuu no ta.

Au quartier, dans les rues.

Kəsyitətəlli, kəsyiltətəlli: ɖ. Cok tətəl ma səŋ, cok ɓaŋ faswaare, cok tətəl ma tə jaŋjaŋ. Com tə cwah kəsyi (kəsyiltətəl) nyi me. Mo kan ge kəsyitətəl jaŋjaŋ. Com dai ɓo kəsyitətəl jaŋjaŋ, a ləə pəlli.

Milieu de la tête, midi.

Kətak kətak: ɓmsɓ. Mo syee kətak kətak təgbana mo gaɓ ɓo dəne?

A petit pas.

Kətaŋ kətaŋ, kətiŋ kətiŋ: ɓmsɓ. Ne swahe. Za ur gbəra ko kətaŋ kətaŋ (kətiŋ kətiŋ) ka ga in ɓoo lalle.

Se saisir, saisir avec force.

Kəṽah tətəlli: Yim tətəlli, laŋ tətəlli. Dəɓ mo laa ɓə maɓe' ah ɓe, a kəṽah tətəlli. Mo kəṽah tətəl ka.

Sécouer la tête.

Kəverre: ɖ. Mattaarīi. Ijwəə yakra goo nāa, luuri ne təwaa tǎa tə kəverre. Za kaŋ kəver ne kəsyiibii, syenne, a cyāhrīi (tāhrīi); zah ah ɓaŋ ge ɓo səŋ nje ka zyak mo lwaa woo fan ɓər ah kal ne ka. Ka pə'man na kəŋgəŋ ya.

Natte pour sécher les légumes, mil et autres.

Kəṽəlli, kelyakke: ɖ. Fa gban syiŋ. Zah kəṽəl (kelyak) rǎa ɓo rǎa, a ne cwahl vaŋno. Zah ah ne cwahl ah daŋ a njām njām (njēen

njēen). Zahban kəṽəl camcam pəlli. Me ga ɓaa kəṽəl (kelyak) zah bii.

Hameçon, agrafe.

Kəyaɓ, kəyaɓ kəyaɓ: ɓmsɓ. Bidbid, tǝde' tǝde'. Dah fan ne ɓalle. Mo 'yaŋ ɓal ka a dah mo kəyaɓ kəyaɓ. Mawin dah ŋhəə ne ɓal kəyaɓ.

Ecrasé.

Kəyaŋ kəyaŋ, kaŋ kaŋ: ɓmcd.f. Ne swahe. Madəə dǝə sal dɯu ga kəyaŋ kəyaŋ (kaŋ kaŋ) ga ŋhaano.

Au galop.

Kəzuu: d. Mo ẽe izuu, əzuu, ezuu, ɓtv yo.

Beau-frère, belle-soeur...

Kəzəəballe: d. Fǝa. A yea pə cok bii ta, a pəluu kal kəzəə ɓe, wee nyee soŋ zah ah ma cuuri, a pəloŋ fēnfēn. Kəzəəbal ka ne yeb pəlli ya.

herbe aquatique.

Kəzəəre: d. Fǝa. A yea pə cok mai bii mo gŋ, tǝ byaŋ ah jur sorre (swəəre), za kaŋ korre, zahfahe, jalle (tǝjilli) daŋ ne kəzəəre.

Paille souple et résistante.

Kəə: d. Bam mo ka tǝ tan zǝə zǝə ne zal a ɓe, za faa kəə gbə ɓo, sor a yakni. Koŋ gak wə syii moo ta.

Sècheresse, famine.

Kəə welle: jf. Faa ɓə. We tǝ yeyee, mo kəə ko ka mo yea ko zah yee. Bə faa ɓea kəə dǝɓ ɓaŋ kpǝhe.

Berner, consoler.

Kəəfyǎhreoreo, təkwaɓke: d. Mo ẽe fyǎhreoreo, ɓtv yo.

Épervier.

Kǝəkuu kǝəkuu: ɓmcd.f. Pəlli. Dǝɓ mai joŋ yeb ŋhaa tǝyim dɯu wo suu ah kǝəkuu kǝəkuu. Ira ne bəɾəə syim dɯu kǝəkuu kǝəkuu.

Baigné dans le sang.

Kəəni: jf. Kahni, bea ge lalle. Kəə bii, kəə yimmi. Mo kəə bii ge lal ka mo wuu pəsāhe. Mawin tə kəə yim ga pə cii maki. Za faa: Kah ta. Mo kah bii ga lalle.

Puiser, évacuer.

Kəəni, kəəre, dökki: jf. Inni. Me uu ɓo zahfah me tə kəəre (kəəni, dökki, inni). Gwəə tə kəə zahfah lalle. Kəə (dök, in) jol ge wo ki. kəə zahbii.

Taper, frapper.

Kəəre: d. Bə ma zyak dəɓɓi, faa ɓə nyi fan nyi dəɓ ki. Mo laa kəə ah ka. Bə faa ah ɗaŋ kəər o. Mo ɗuu ɓə kəəre. Me ga nyi nyi ko mor me kəə ko ne ɓe.

Tentation, épreuve, promesse.

Kəəre: d. Kpuu. A yea cok ɗaŋ, mo ruŋ ɓe, za lahni a pənjɛere. Za zuu nəm ne nah ahe, nəm kəə pə'nyah pəlli.

Butyrospermum parkii (karité).

Kəəre: jf. Cokwii mor fanne. Me kəə nəə. Me tə kəə madɗəre. Kwaa kəə ɓe, mo ge na reo.

Cuire.

Kəəre: ɓmsɓ. Saɓɓe. Me re farel kəə ɓe. Farel ka kəə mo ya. Me re ŋhaa me kəəre (kəəni).

Rassasié.

Kəəre: d. Joŋne (joŋre), yəkki. Dəɓ ah pə kəə pəlli, kəə ah ga pelle ga pelle. Tə faa zah dəɓ kəəre.

Richesse, fortune.

Kəəre: d. Kpuu. Kəə yea kah elle, a ruŋ pəfuu (pəpuu) na pɛārīi, za lahni, a pə njɛere, amma a foo (poo) zah pəfuu. Za faa: Kəə rəə ruŋ pədahe (mo ɛe suu ɓo).

Vitex doniana.

Kəəzyakke: d. Zyak ma kukuu. Kəəzyak məəzuwuŋrīi, kəəzyak zahbamme, kəəzyak zahgwahlle.

Ouragan.

Kpaa: ɓmsɓ. Kaɓ. Gbə jol ah gŋ kpaa. Nyen jol lak kpaa.

Attraper juste dedans.

Kpaa: ɓmckd.f. Pə'man nje. Mo dii dəb matə kpaa ge ka joŋ yeḃḃe. Mə ah dəb matə kpaa yo. Jeertə ahe: Zahki.

Un peu grand, mûr.

Kpāa: jf. 'Woŋ ne fanne. Mo kpāa ne daaceryaŋne. Ma vuu cii a kpāa cii ne təkṗāare.

Frotter.

Kpaakpaa: ɓmckd.f. Kərkərri. Dəb ah kpaakpaa. Wel ah joŋ fan kpaakpaa. Mo lwaa kpaakpaa fēe ɓo mai ne? Jeertə ahe: 'Yaŋ.

Agité.

Kpaakpaa: ɓmsɓ. Nje nje. Mo kǎə ɓəm ah ge lal kpaakpaa. Mo i ne swah ka, mo kǎə kpaakpaa nai syee.

Doucement.

Kpāani, kpāəni: jf. Deeni, ciini, əəni, rōoni. Waa kpāa me ɓo ne syimmi. wee nyee kpāara ki tə wolle. Mo joŋ kyēm ne min ka, a kpāa mo. Cwahl zəə kpāa jol ɓo nyi me pə'manne. Syii mo tə syee pə bii ɓe, a kpāa (kpǎə) bii ne ɓalle. Dəə mo tə syee ɓe, ɓal ah kpāa sər zoo ɓəm ta.

Blessier.

Kpaatərilli, kpaamatərilli: d. Goo. Kpaatəril dǎə na goo swaa, a ne kpēm na kpēm kpaamatərilli, so ciŋ tədii ah sə.

Herbuste.

Kpaɓa: ɓmcd.f. Pəfāi (pəpāi) daŋ. Mbəro fāi ɓo kpaɓa. Kul fāi ɓo kpaɓa.

Jauni.

Kpah kpah, bwah bwah: ɓmckd.f. Pəlli. Sah bii ge lal təkol kpah kpah (bwahbwah). Bal vaŋno ɓe, dəb faa: Səə ge lal kpuu (bwah).

Abondamment.

Kpāh manjaktərilli: d. Mo ēe kpaatərilli.

Herbuste.

Kpāhe: d. Fan yeḃḃe, fan pəpəə. Pacwak coo kpāh ne vāmme. Me ga gaa kpāh mor cwakke. Kpāh mai ka pəpəə pəsāh ya. Zahban kpāh camcam pəlli: Kpāh fəəre, kpāh gbelle (gballe), gaɪɓalpərri, ŋgəŋwəə wulli, kpāh tə ɓəəzah dəfuu. Kpāh manyee ah dii ne

lagoo (largoo), kəmgballe, syelsyēe. Kpāh syee joŋ malii yo, a lee gwii, dāə, a 'yah ɲwəəre, dāb 'yah syiŋ jol pacii syiŋ ne ta. Bə kpāh dāə pəyək kal kpāh marai zəzāəko be. Lee ah pə'manne.

Houe.

Kpāhe: d. Bai laa pə'nyahre, zahzyil syenne. Baŋ kpāh bo. Tə joŋ kpāh ne me. Zahzyil mo syee dāb be, pah ah baŋ kpāh pə'man ta. Dāb mo baŋ kpāh bo be, a bəə balle, a tə tāəre, a kyāh bə nyee pəlli.

Colère, animosité.

Kpahlle: d. Cok wo suu. Cok in zah təbal muŋgol mai mo byaŋ ki bo ne sāhe. Cok mai za mo coŋ guu gɲ. Kpahl syen me gwa daŋ gwa daŋ. Me ga boo kpahl səŋ dāo, me ga swə səŋ. Me ka gak swə ne kpahl a.

Articulation de la hanche.

Kpāh, kpyāh: jf. Sōo riŋ tətəl lal belbelle, za faa: Kpāh (kpyāh) tətəlli.

Raser.

Kpai kpai: bmsb. Mgbakkam. Pəsāhe. Mo kaa ge səŋ kpai kpai ka mo kee bə ahe. Mo kaa bo kpai kpai təgbana yeḃ kəkao. Jeertə ahe: syō ne balle.

Assis solidement.

Kpai, gbai: bmcckd.f. Me tə kyeḃ cok mai mo rāə bo kpai. Sər ah zahki kpai daŋ. Jeertə ahe: golok golok, kōnkōn.

Dégagé, découvert, en plein air.

Kpaĩ, kpaĩ kpaĩ: bmsb. Cii fanne. Vām cii kpaĩ. Fan mo kəka be, za berra zah kpaĩ kpaĩ.

Bruit de cloche.

Kpaini, mgbaini: jf. Kpəə. Me ga kpai (mgbai) swaa. Mo mgbai (kpai) təl ah ge lal pəsāh dāo. Swaa ma kpai (mgbai) ne kal yea pəgaḃbe.

Déterrér, fouiller.

Kpakkam: bmcckd.f. Gəgərri. Cel mo tə wuu dāb be, dāb coo kpakkam (kpakkpak). Gal re me suu coo me kpakkam.

Tremblant.

Kpakke: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Sə, təkollə. Me ur ge kpak ne ɓə ahe. Mo ge ɓo kal ɓe kpak sə ne? Me ge ɓo kpakke. ɓə moo daŋ a kpakke. Ge dai me ne jol kol kpakkpakke.

Rien, sans but, pour rien, vide, dénudé.

Kpakke: ɗ. Fan mai dəɓ mo byaŋ ne ko. Suu dəɓɓi, fan joŋ dəɓɓi daŋ kpak ah yo. Kpak fan daŋ camcam. Kpak dəfuu cam, kpak nəə cam. Dəfuu daŋ bem ne kpak Adam. Kpak fan joŋ dəfuu camcam pelli. Kpak maɓe' no, kpak masāh no ta. Wel gak ɓaŋ kpak pamme, wala mamme.

Nature, caractère.

Kpakku: ɓmsɓ. Pal. Baŋ ne pel kpakku. Cuŋ (toŋ) fan jol ah ne pel kpakku.

Brusquement.

Kpakkpak: ɓmckd.f. Gakgakke. Ge dai me ne jol kol kpakkpak. Ge ne fan ki jol də ya.

Dénudé, main vide.

Kpak, kpak kpakke (coo): ɓmɓnfja. y. Cii fan mai dəɓ mo laani. We pəsāhm laa təpee kpak, wala kpak kpakke.

Trembler d'epouvante, trotter.

Kpakpərao: ɓmckd.f. Ka pəɗək ya, lak bii ah kpakpərao. Me ka ne yaŋ ya, tal kəka, me kaa ɓo kpakpərao nai sə.

Superficiel.

Kpalfaŋ: ɓmckd.f. Fan mai bii ah mo ka pəfuu ya, ka pəfāi ya ta, za faa a kpalfaŋ. Yerri suu ah nəə bii ɓo kpalfaŋ.

Fanne, déteint.

Kpal, kpaŋ: ɓmcd.f. Bai gaɓɓe, ɓaŋ. Fahlii ah kpal (kpaŋ), ka pəgaɓ ya.

Droit, sans caché.

Kpam: jf. Baŋ zahləŋ pəpāare, kaŋ pəsāhe. Kpam cuu fan ma baŋ ga təkɪ. Syiŋ ma pee kah wii kpam ga təkɪ kpattərok. Jeertə ahe: Pətaŋne, ŋgəyeb.

Entasser.

Kpamle: zmmf. ɓmcd.f. Cok kolle, bai fanne. Mo nyi farel nyi me ya me re kpamle o ne? 'Yah faa: Kaa ne ɓər gāh.

Jeûn, dicton.

Kpamma kpamma: ɓmckd.f. Ŋgārīi, pəyak pəlli. Suu ah joŋ ɓo zəzə kpamma kpamma, ka ne nəə təwaa, wala nəə pəlli yao.

Maigre.

Kpamme: ɓmcd.f. Cok yakke. Bii ka gak wuu tə kpam pəsāh ya.

Lieu arride.

Kpāmməmmə: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Hai daŋ. Ka pə cok tə vaŋno ya. Bii ah ɗuu mor fan ne lii ah kpāmməmmə daŋ. Mo joŋ fan kpāmməmmə pəlli. Jeertə ahe: Cok tə vaŋno, fahlīi tə vaŋno, yella.

Eparpillé.

Kpān: jf. I ge lalle. Goo ɓe cemme, me kpān ge lal ɓe.

Tuer sans difficulté.

Kpān: ɓmsɓ. Me i ne jol kpān ɓoo ge lalle. Dəɓ gak faa: I vaŋno kpān sə, wala i kpān kpān ɓoo ge lalle.

Tué.

Kpanna kpanna: ɓmckd.f. Gakgakke. Ira ko pəlli ŋhaa əə fan jol ɓəə kpanna kpanna. Me əə jol ɓəə kpanna kpanna. Me əə ge pə gaɓ moo kpanna kpanna.

Difficilement, avec peine.

Kpaŋ: ɓmckd.f. Fan mai mo pəwahe, mo rāa ya. Kpuu ah pəwah kpaŋ. Mo ɓaŋ fahlīi kpaŋ kal o. Jeertə ahe: Pəcoo, rwoĩ rwoĩ.

Droit, passer à pied.

Kpaŋ: ɓmsɓ. Bai uuni, bai kaani. Me ge dai we ɓe, me ga pəə kpaŋ kal ga luma.

Sans arrêter, se reposer.

Kpaŋ kpaŋ, gbam gbam: ɓmckd.f. Pəyakke. Nwāh ah kan sām ya, a pəyak kpaŋ kpaŋ (gbam gbam). Təl ah pəyak kpaŋ kpaŋ, (gbam gbam). Jeertə ahe: pətaŋne, kururu, təmbil təmbil.

Très dur.

Kpaŋraŋ: ɗ. Yək swul ma kaŋ ne kee masəlai. Dəb mo swə tə kpaŋraŋ ɓe, a syen suu pelli. Za ka tə kaŋra kpaŋraŋ zəzəə yao.
Lit en baguettes.

Kpaŋ, kpaĩ: ɓmsɓ. Me laa cii ah ge sok ɓe kpaŋ (kpaĩ). Me laa cii vām kpaŋ kpaŋ.
Bruit de fer qu'on entend.

Kpaŋgbəlaŋ, koŋgoyaŋ: ɓmckd.f. Pənyāhe. Ka ne yeɓ ya. Syem joŋ dəb ah ɓo soɓ woiŋ kol ɓo kpaŋgbəlaŋ (koŋgoyaŋ). Dee ah ka ne yeɓ yao, a kpaŋgbəlaŋ nai sə.
Beaucoup maigri.

Kpaŋgu: ɓmcd.f. Sənakke. Fan ah wuu jol nyi me kpaŋgu. Me kaa ɓo nah ɓaabe, ɓal wuu me ɓo kpaŋgu.
Pesant, ankylosant.

Kpaŋgu kpaŋgu: ɓmckd.f. Sənak sənak. Jol wuu me ɓo kpaŋgu kpaŋgu. Suu ɓe daŋ hah me ɓo kpaŋgu kpaŋgu, wala sənak sənak.
Fatigué, peiné.

Kpaotal: ɓmcd.f. Kpaɓa. Pəfāi zah ki daŋ. Cok kwan ga kpaotal.
Tout blanc, blanchi.

Kpar: ɓmsɓ. Pəyakke. Cii fanne. Dəb mo tə loŋ mənna yak ɓe, a cii kpar.
Bruit de ce qui est à croquer.

Kparkpiŋ, təkparkpiŋ, karkpiŋ: ɗ. Juu. Kparkpiŋ dai loo ne 'man a. Ŋgaɓ ɓəə ka na mə loo ya. Kparkpiŋ (təkparkpiŋ, karkpiŋ) əə sor na ɗaŋ. Za mo gera loo ɓe, a ikra kparkpiŋ gŋ ta.
Perdrix, francolin commun.

Kparmgbo: ɓmckd.f. Ka ne fan wo suu ya. Kpuu mo ka ne goo ya ɓe, ka kpuu ah kparmgbo. Juu mo ka ne tǝə wo suu pelli ya ɓe, ka a kparmgbo. Dəb mo ka ne fan wo suu ya ɓe, pah ah kparmgbo ta.
Nu, dénudé.

Kpartə: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Pəwahe. Faa ɓə kal ne ko pəwah kpartə. Bə ah dəb mo tə faa daŋ ɓe, a yea kpartə. Jeertə ahe: Pəcoo.
Long, durant.

Kparwoi, pəɖak: ɓmckd.f. Tanraŋ, celyaŋ. Cok muŋ ka gŋ ya, a kparwoi (pəɖak). Ne kal ɓe cok kwan kparwoi. Jeertə ahe: Tənjiŋ.
Découvert.

Kpattərwak: ɓmckd.f. Pəyakke, mbaŋ. Me baŋ ne sal kpattərwak. Faswaa mo baŋ pəyak kpattəwrak ɓe ka gaɓ dɔɓ ya. Jeertə ahe: Ŋgəyeɓ, pətaŋne.
Bien attaché, bien lié, dur.

Kpat, mbəɖ: ɓmsɓ. Səə, tɔɖe'. Sal dɔə kpat (mbəɖ). Me tə jojon ba, so sal dɔə, wala saŋ jol ɓe kpat (mbəɖ).
Coupé sans peine.

Kpee: jf. Faa ɓə ne swahe. Mo kpee zu sye moo ne? Mo kpee me ge ne ɓə me wel ɓo ne? A faa ɓə kpee za ne kpeere. Jeertə ahe: Pəwokki.
Parler avec force, gronder.

Kpee: ɓmsɓ. Dəə, syaŋsyaŋ. Me ge wol ah ne ɓə ah kpee laa me ya. Me ur kpee ne ɓə ahe. Dɔɓ ah ka jon fan moo kpee ya.
Directement, personnellement.

Kpee: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Cam. Bə mai a kpee, ka təki ya. Dɔɓ ah a kpee. Jeertə ahe: Təki.
Différent.

Kpee: ɓmsɓ. Ne swahe. Kwaa (kwak) ge ne swah kpee. Kwak tə sər kpee kpee.
Ramener vers soit avec force.

Kpee: d. Lakke, fahlii. Za mo ŋgoŋ dakke, ciŋ, wala jakle ɓe, za gea kpee gŋ gwa, sai, koo nai ta. Za ul dak ne ciŋ pə kpee ɓəəra.
Trou de flûte, de cor.

Kpěe: ɓmsɓ. Njaŋ, ryakryak. Mo lii ge kpěe ka mo 'nəə ba. Me kwo ɓo kpěe.
Droit, direct.

Kpěe: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Tɔɖe', daŋ, cam. Mo tai zah dɔə ma ɓo kpěe ne kahe. Za ki ěera ɓə za ɓə kpěe to. Mo dɛe zah ah kpěe kal ne ko.
Seulement.

Kp̄ēekə: ɓmcd.f. Yelɓyaŋ, ne kahe. Me pəə 'wah coŋ ɓo kp̄ēekə nai sye. Mo ɓaŋ təcoŋ ah matə kp̄ēekə ta.

Reste.

Kp̄ēere: d. Dah fanne. Kp̄ēe daceryaŋne, kp̄ēe ŋhəəre. Mo ɓaŋ kp̄ēe dah ge ne ko.

Morceau de poterie.

Kp̄ēe, p̄ēe, kpahlle: d. Me lee i kp̄ēe (kpahl, p̄ēe) tə təsalle. Kp̄ēe (p̄ēe, kpahl) ɓe rulli.

Hanche.

Kpek̄pēmme, kpēm̄kpēmme, təkpiŋ tətəlli: d. Nəm kəsyii tətəlli. Kpēm̄kpēm (təkpiŋ tətəl) pəfāi (pəpāi) na lok mbəro. Za mo i tətəl lwaa, wala dai kpēm̄kpēm (təkpiŋ) ɓe, a laɓ pəgaɓɓe. Təkpiŋ (kpēm̄kpēm) a yea pə gbel tətəlli.

Cerveau, cervelle.

Kpekpe': ɓmsɓ. Təŋ mor bai in zahe. Me ge kpekpe', me so faa ɓə ki ya. ʔaŋ ge jol kpekpe' so kan ge gŋ.

Hésitation.

Kpekpe': d. ɓmcd.f. Fan mai dəɓ mo kan nahnən ɓo mor ah to sə, fan mai mo jol dəɓ vaŋno sə. We ɓe nyēe kpekpe' ɓe yo. Kpekpe' ɓe sye ko nyēe sə ko.

Espoir.

Kpekpyāh gomme: d. Morgom matə kyokyo. I kpekpyāh gom nyi ko.

Nuque.

Kpēm ɓə: d. Bə ma faa ne patətəlli. Faa ɓə kpēm gwa to kal sə. Mo tə faa ɓə haihai ka ne kpēm ya.

Détermination, successif.

Kpēmme: d. Dee kpuu (kuu). Makəcwak swə ɓo tə kpēmme. Za zyeɓra kpēm ne təgər kpuu. Za ka gak swə tə kpēm gwa ya, a pənyiŋ.

Lit en bois pour femmes âgées ou des jeunes enfants.

Kpēmme: d. Cok wo suu sor ne fãa moo giŋ gi ga pelle. Sor ne fãa mo tɔŋ kanra kpēm ɔe, ka joŋra pɔluu ɔe. Sor ne fãa gak haora tɔ kpēm gwari. Dɔɔ ka gak kwan kpēm kpuu na mɔ fãa ya.

Noeuds.

Kpii: jf. Mo ɛe gaani, fiini, tɔŋni, ɔtv yo.

Fixer, poser, emprisonner, clouer...

Kpii tɔtɔlli: jf. Pɔɔ tɔtɔlli. Dɔɔ ah kpii tɔtɔl a. Mo kpii tɔtɔl ge lal ɔe, me kwo ba.

Sortir.

Kpik: ɔmsɔ. Cam. Masɔŋ nɔɔ zan Israel ka yea zahban matɔ kpik ah tɔgbana ɔɔ lai mo kan ɔɔ ga lii.

Spécial, différent.

Kpikku, 'yakku: ɔmsɔ. Pɔsyakke, 'wa. Welaŋ kaa ɔɔ kpikku ('yakku). Mo kaa ɔɔ, wala ɛe cok kpikku nai mo lwaa ɔɔ gaɔ ɔɔ ne?

Misérable, malheureux.

Kpim: ɔmckd.f. Pɔ'manne. Bii mor el ah ɔoo ɔɔ kpim. Mo ge ɔe, mo bee bii kpim jin ne ko. Jeertɔ ahe: Kpakporo, pɔlaŋne.

Immence, grossi.

Kpim kpim: ɔmsɔ. Bilbil, pɔnikki, pɔyikki. Me ɔuu luu pɔ saŋ kpim kpim. Duu syiŋjuu tɔ tɔsal kpim kpim. 'Bal syel cii kpim kpim. Woo le ge saŋ kpim.

Bruits des choses molles qui tombent.

Kpimgbemgbiŋ: ɔmckd.f. Gaïi, pɔ'manne. Mo tɔ syesyak ɔe, a syiŋ (zyiŋ) jii ne kpimgbemgbiŋ (gaïi).

Singant.

Kpiŋ: d. Fasyelle, fafyahe. Kpiŋ jur min ɔɔ. Kpiŋ pɔŋwɔ wededee. Kpiŋ gban nɔɔ tɔkine gwii ɔaŋ. Macer kpiŋ pɔɔe' pɔlli.

Panthère, léopard.

Kpiŋni: jf. Ur gin tɔnɔmmi, tahn suu. Wel yea nɔnɔm ɔɔ, kpiŋ ɔe. Bam ɔyaŋ kpiŋ me gin tɔ nɔmmi. Me kpiŋ pɔ ɔɔ ah gwari ya, ɔɔ ki ye kpiŋ me ne ɔɔ ahe. Jeertɔ ahe: Kal tɔ nɔmmi, lee nɔmmi.

Se réveiller.

Kpiɲni, kpiɲ: ɖ. Kpiɲni jur syak bo. Jol ah jur mə dəfuu. Kpiɲni beɖ fakpāhpəə jol za pəlli. Me lwaa ŋgaɖ kpiɲ pə 'wahe. Za faa: Mo re dəwee kpiɲ ne suu bo ba (tə cuu təgwīi, vəkoi).

Singe, pata, tantalus.

Kpiɲriɲ: ɓmckd.f. Saɖbe. We nyee re wol be, bər ah kpiɲriɲ, baa bər be. Me sahɖ bər bo kpiɲriɲ. Jeertə ahe: Gemyak, bər gēe (bər gāa).

Rassasié.

Kpirri, həraɖbe: ɓmckd.f. Pəranne, ka 'nəə ya. Mo tə cen kpuu ne kəlaɖ kpir (həraɖ) be mo gaɖ gwari. Kəlaɖ ah ka ne syel a, kpir bo (həraɖ) bo. Kəlaɖ ah ne kpirri (həraɖbe); nyah kpirri (həraɖbe) ka gak ŋgomra fan a. Za faa: Me pa kəlaɖ kpirri (syakke).

Non tranchant, non éguisé.

Kpirri: jf. Pp. Me kpir mor yaɲ bo dappe ka vuu daɲ. Mo vaɲno be, za faa: kpiini.

Fonder.

Kpokki: ɖ. Kpuu yo, təzee ah pə bəm̐mi (bəraɲmi). Wee cee kəndaɲ ne pəlli.

Pseudocedrela kotschyi

Kpokkokoo, karkpee: ɓmckd.f. Dəɖ ah pə ber dīi ne, a rāh nah̐nən kpokkokoo, wala karkpee ne bə faani.

Clignement d'yeux.

Kpokum: ɖ. zzk. Mumbai ma joɲ summi. Kpokum pəzwakke. Za soɖ sum ah nən pə bii zah'nan nai, koo a kal laɲ ta, ka joɲ yeɖ ne ba.

Manioc amer.

Kpokum: ɓmckd.f. Kpokum cuu fan mo pə'manne. Dəɖ ah boo bo kpokum təkolle.

Gros.

Kpokpo balle: ɖ. Cok mai mo ge fah tə fuu balle.

Devant du mollet.

Kpoŋ: ɓmsɓ. Tə ne ɓal kpoŋ. Dəɓ mo tə zəhləŋ pəp̄aa ɓe, dəɓ faa cwəə ne ɓal kpoŋkpoŋ. I kpoŋkpoŋ: I haihai.

Bruit dur qu'on entend en tappant sur qqc. de dur.

Kpoŋmgbəroŋ: ɓmckd.f. Bat, coo. Syem ah i ko kpoŋmgbəroŋ.

Soo loŋ dəɓ ah i ɓoo ga lal kpoŋmgbəroŋ.

Carrément.

Kpoŋroŋ: ɗ. Sunduku. Kpoŋroŋ ma mor rək yerri no, ma mor rək solai no ta. Me rək yerri ɓe ɓo pə kpoŋroŋ vāmmə.

Caisse, cantine, boîte, coffre, valise, armoire.

Kpoŋroŋ, gbəroŋ: ɓmsɓ. Təde'. Bil ɓeɓ swaa jol ɓe kpoŋroŋ (gbəroŋ). Dəɓ gak faa: Boo ge lal gbəroŋ. Me i zah pəə kpoŋroŋ (gbəroŋ) ɓe.

Tout, entièrement.

Kpoo: ɓmsɓ. Mbaŋ. Pee ne ɓə ah kpoo, ɓaŋ ɓal ge lal a.

Tenir avec force, serré, vigoureusement.

Kpoo, kpooci, kpoo kpoo: ɓmcd.f. Bai yeɓɓe, təkolle. Dəɓ ah ɓoo ɓo kpoo (kpooci) təkolle. Ka ne fan wo suu laŋ ya, a syee kpoo kpoo (kpooci kpooci). Boo zah ɓo səŋ kpooci.

Au même endroit, sans force.

Kpumsər: ɓmckd.f. Pəbe', pə'manne. Wel ah ne syemme, ɓər joŋ ɓo kpumsər. Tədii syiŋ pə bii ye ta. ɓər syiŋ ah a kpumsər, təgba faa: Koo ɓo koo. Syiŋ mai mo yak ɓo ɓər ah mo kpumsər ɓe, ka təkpumsər yo.

Gros ventre, fénéant.

Kpuu: ɓmsɓ. Təde'. Hal təde' ne ru kpuu də ko kal ba. Vuu yaŋ ah kal ge səŋ kpuu.

Tout, bruit de qqc. de mou qui tombe.

Kpuu ceere, kuu ceere : ɗ. Kpuu mai zatāa mo zyeɓra ka ɓaa za faɓe' gŋ. Kpuu (kuu) cee a zyeɓ ne kpuu gwa: Mawah ah vaŋno, macoo ah ɓaa ma ne təcəere. Mor ah a dīi ne kpuu ceere.

Croix.

Kpuu celle, kuu talle: ɗ. Kpuu mai dəɓ mo yee (hee) təl ah ga kah celle (kah talle). Kpuu cel zyeɓ ɓo ne cok kan ɓal gŋ pəp̄aare.

Dəb ka yee kpuu cel ka ga kah cel ne tao ya, dəb yee kpuu cel ka jon yeḅ ma səṇ ne daṇ: Yee tə yaṇ, tə talle daṇ. Mo yee tə kpuu celle (kuu talle), jol ʒo dai no.

Echelle en bois pour monter dans le grenier.

Kpuu saṇne, kuu saṇne: d. Kpuu mai dəb mo dūu sor ne ko pə saṇne. Zah kpuu saṇ gwa daṇ gak dūu sorre. Ŋwəə tə dūura sum pə saṇ ne kpuusaṇ (kuusaṇ) ʒəə camcam.

Pilon.

Kpuu sokki: d. Kpuu mai mo ʒəl ʒo gwa a dii ne kpuu sokki. Zah ah matə gwa sok ah yo. Me kyeḅ kpuu sok ka cii daṇki ne ko. Kpuu sok mo tərəḅ ʒe, ka cii daṇki pəsāh ya. Mo cee kpuu sok magoṇ ahe.

Fourche.

Kpuu səṇ: d. Wadəə. Kpuu sok malii mai dəb mo pee kəsyl yaṇ gban swah kpuu ma səṇ daṇ. Kpuu səṇ mo pəswah ʒe, yaṇ yea pəswah ta. Me ga kyeḅ kpuu səṇ magoṇ ahe. Za kanra bəraṇ (kporoṇ) tə kpuu səṇ ka yaṇ mo yea pəswahe.

Pilier.

Kpuu talle: d. Kpuu mai mo mor gban talle. Me ga cee kpuu tal fah lalle. Kpuu tal zwaa ʒo lal pəlli.

Bois pour faire la case.

Kpuu zahsol dəə: d. Kpuu mai mo zyeḅ ʒo mor dəə pəpəə. Kpuu ah vaṇno yea zahsol dəə gwa daṇ ka dəə mo syee ne kpāh ba. Dəb ɡōm ɡəə malii wo kpāh ne kpuu zahsol dəə gwa daṇ.

Joug.

Kpuu zəə: d. Kpuu mai mo ka ne sok ya. Kpuu mai mo zwaa ʒo pyapya. Mo pea kpuu sok ka mo so lao kpuu zəə təl ahe. Kpuu marai daṇ ma ne sok ka ɡṇ pəlli ya, lii ah kpuu zəə ye syak ahe.

Bois de travers.

Kpuu 'nəə masəlai: d. Kpuu mai za mo laṇ masəlai pə lak ne ko, kpuu ah yea pəwahe, zah ah yea joklam. Za ki dii ne tolaṇ ta. Pa ma rək masəlai tə 'nəə masəlai ne kpuu 'nəə masəlai. Kpuu 'nəə masəlai, wala tolaṇne ka zəzəə yo.

Bois pour remuer l'indigot.

Kpuusaan, kuusaan (markwæri): d. Kpuusaan markwæri ka mor duu markwæri ya, amma a mor swə lak pee markwæri. Tətəl kpuusaan markwæri yea pə'manne, pəyak ta. Zah ah pənyin mor swə lak yea pənyin kyokyo (kyōkyō).

Bois pour piquer le berbéré.

Kpwan, kpwan kpwan: ɓmckd.f. Cwan, cwan cwan. Pərwāhe. Fahlii ah rwāh ɓo kpwan kpwan pəsāh no cam.

Très lisse.

Kpyāhe: jf. Saañni. Mo ēe kpāhe, ɓtv yo.

Se raser.

Kpə: ɓmsɓ. Fada. Mo faa dāo kpə. Tə ga ge no kpə. Me 'yah kpə. Za faa: Uu dā ya kal kpə sə no.

Encore, de nouveau.

Kpə kpə: ɓmsɓ. Bobo, daɗɗaɗ. Pəə kal kpə kpə. Mo tə ga fahlii a yah faa ɓə ga ne ko kpəkpə.

Continuel, sans arrêt.

Kpəkpalle: d. Nəə. Kpəkpəl yea pə bii, mor sərrɪ. Dah kpəkpəl pəyak na ciiri. Za gak kəə kpəkpəl pə dah ah na ciiri. Nəə kpəkpəl pə'nyahre. Kpəkpəl rii ɓe, kpəkpəl dan cok ɓe.

Tortue.

Kpəkpaɗzahe, təkūuzahe: d. Təkpūuzahe. Kpəkpaɗzah ma səɗ. I me kpəkpaɗzahe (təkūuzahe).

Les lèvres supérieures.

Kpəkpoo: d. Fan woo suu. Kpəkpoo kəsɪl zahciɗbal ne ɓal ma kan səɗ. Woiɗ kpəkpoo pəyak pəlli. Me i kpəkpoo ɓo ne syimmi. Me ga kan kpəkpoo ɓal dəə ga tə wii.

Jambes, pieds, gigot.

Kpər: jf. Daɗ fanne. Me kpər loo nahpelle. Məmməə lwaa gbə loo ya, kpər ɓo kpərri.

Louper.

Kpər: ɓmsɓ. Ne swahe. Kpēe. Kwak təkəl kpər (kpēe) kal ne ko.

Tirer avec force.

Kp̄rāa: ɓmsɓ. K̄arik. S̄ə ge ɓo kp̄rāa. Tə'nah cok ka p̄sāh ya, cok kwan kp̄rāa. Nahnən jon me ɓo kp̄rāa. Jeertə ahe: Z̄erai, dan̄dan̄.

Entièrement, enveloppé.

Kp̄eram: ɗ. Fan za gao mo gb̄era nəə ne ko. Za gao ye t̄ə zyeɓra kp̄eram ɓo. A zyeɓra fan ko nəə maa ɓal ga ḡɲ. Manəə ɓan̄ kp̄eram ɓe.

Rets, piège.

Kp̄eram: ɓmsɓ. T̄əde'. Gwii son̄ swaa kp̄eram ɓe. Mo faa mo 'yah kwaa ya, mo so re kp̄eram.

Tout.

Kp̄erim: ɓmckd.f. Cokfuu. Ru syee ge dan̄ p̄ə cokfuu kp̄erim. *Obscurité.*

Kp̄erkim: ɓmsɓ. T̄ətalao, ḡər. D̄əɓ ah kwo soo pel ah zoo kp̄erkim (t̄ətalao). Fan mo gai r̄əə ɓe, a zoo kp̄erkim (t̄ətalao). *Sursaut.*

Kp̄erkp̄ər: ɓmckd.f. P̄əwahe. D̄əɓ ah ɓoo yerri ɓo kp̄erkp̄ər. T̄əɓal mb̄ero (yerri) ah kwak s̄ər kp̄erkp̄ər. *Trainant.*

Kp̄ərɭuɲ, kp̄ərl̄əm: ɓmsɓ. R̄ii k̄əka ḡɲ ya. A p̄əswāa ka mad̄əwin mo kpyāh t̄ət̄əl ge lal kp̄ərɭuɲ (kp̄ərl̄əm). *Cheveux coupés ou rasésL.*

Kp̄ərl̄əm: ɓmcd.f. P̄əwahe, bai r̄ii. P̄āakāh a p̄ərl̄əm. T̄əl zanki a kp̄ərl̄əm, r̄ii ka yea ḡɲ ya. *Rond, chauve.*

Kp̄əron̄, wad̄ə: ɗ. Kpuu ma uu k̄əsyil yaɲ. Za ɓoo kp̄əron̄ t̄ə madanne, wala ɓoo p̄əə suu yaɲ ne k̄əino ne k̄əino ka gbah kpuu yaɲ dan̄ uu ne p̄əśāhe. *Pilier.*

Kp̄ərt̄ə, kp̄ət̄ət̄ə: ɓmsɓ. P̄ə'manne, p̄əlli. D̄əɓ ah syiɲ me ɓo kp̄ərt̄ə (kp̄ət̄ət̄ə). *Beaucoup furieux.*

Kpər, kər: jf. Saɒŋ tə fãa bai pəə pəsãhe. Mo pəpəə pəsãhe, mo kpər (kər) tə fãa ka.

Couper le dessus des herbes.

Kpət kpət: ɓmsɓ. Ne swahe, gwari gwari. Zwə ge bər kpət kpət. Me zwə taker ne wii kpət kpət. Jeertə ahe: Həreo həreo, biŋ biŋ. Za faa tai suu ki kpət kpət no ta.

Mélanger, sans hésitation.

Kpətak, kpətak kpətak: ɓmsɓ. Mbaŋ. Me rēa mənŋgǎə ɠŋ kpətak. Mii kpuu mgbāa jol nyi me kpətak. Mo mgbāa mor ah kpətak mo soɓ ka. Fan ah mgbāa ki ɓo kpətak kpətak.

De près, vigoureusement, tout de suite, tenir avec force.

Kpəttərək: ɓmcd.f. Pəyəkki. Mo kaŋ zyim mai ɓo kpəttərək. Zah vām ah kpəttərək. Jeertə ahe: Pəgwahe, kyaɓ kyaɓɓe.

Epaix, solide, dur.

Kpəttəwii: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Pə'manne. Dəɓ ah kpəttəwii. Zəm pə'man kpəttəwii.

Gros.

Kpətətə: ɓmsɓ. Kpakke. Zyii ka mo ge ko ya, so syiŋ ko tə ɓə ah kpətətə.

Furieux

Kpǎə: jf. Njəkki. Kpǎə sər tə syimmi ka nahnən mo kwo ka. Kpǎə sər zahdəə səŋ ɠin səŋ. Wadəə mo ɓaŋ kpāh ɓe, a kpǎə sər ne ɓalle.

Recouvrir de terre, soulever la poussiere.

L

L: d. Patə jemma tətəl nai (14) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dii ɓe, tərīi (tərən) ɓaŋ ga səŋ nje, ka tai ki ne syel pəlli laŋ ya, ɓə cii gin kyaŋ: **l.**

14^{em} lettre d'alphabet moundang.

Laa: d. Kahlaa. Laa jokələbai, laa jokəsāhe. Laa syen me pəlli, me swə ne laa kə vaŋno to.

Côte, flanc.

Laa ɓal fanne: jf. Lii syel ahe. Me ga laa ɓal velo ɗah zyeɓ pəsāh ɓe ne. Dəb gak laa ɓal fanne, laa syel fanne. Me ga laa syel nyah ɓe ɗao ɗah a 'nəə no ne?

Essayer.

Laa ɓə: jf. Tan ɓə, laa kyaŋ. Me laa ɓə ah ɓe. Me tə laa ɓə faa ɓo no. Mo laa ɓə maki ah ɓo no ne? Ako laa ɓə ah ɓaa ɓe.

Ecouter, entendre, comprendre, ouir.

Laa kyaŋ: jf. Bə cii ge daini, tan kyaŋ dəbbi. Me laa kyaŋ ah ɓe. Me laa kyaŋ ɓə faa sye ga no.

Entendre la voix.

Laa ne jolle: jf. Laɓ ne jolle. Me laa ne jol ɓe. Me laa pə jol pərwāhe, wala pə 'wahe. Mo laa jol ɗao, a pəcwakke.

Toucher.

Laa ne sokki: jf. Syii sokki. Me laa ne sok ɓe. Mo syii sok laa pəsāhe.

Ecouter, prêter attention.

Laa ne tərīi: jf. Lii ne tərīi (tərənɲi). Me laa ne tərīi ɓe, a pəzwakke. Tərīi (tərən) ɓe ka laa fan a. Dəb gak faa: Mo laa ge zah ɗao ta. Me ka laa pə zah ɓe pə'nyahr a.

Gouter.

Laa pə'nyahre: jf. Laa suu pə'nyahre, 'nyah suu. Bə sãh joŋ bo wol ahe, tə laa pə'nyahre. Dəb ah laa pə'nyah zah'nan daŋ. Jeertə ahe: Swaa bə.

Etre heureux, se rejouir, exulter.

Laa suu: jf. Yii suu. Dəb ah laa suu ah pəlli. Mo laa suu bo dīi nai ne? Mo laa suu ya ne? 'Yah faa mo ka ne suu ya ne? Suu bo ka pə'nyahr a ne?

Se vanter, se glorifier, hypocrisie.

Laa syen fanne: jf. Fasyen mo dan dəbbe, a cuu syak nyi dəbbi. Me laa fasyen bo ne syem mai pəlli. Dəb faa me laa bone bo pəlli. Dəb gak laa celle, cok ləni, fāhe, koŋne, koŋ bii, gabbe, təre, bone.

Sentir la douleur.

Laa təbərri: d. Nəə mai moo jəŋ ma tə manjoklii.

Chaire entre l'estomac et la peau.

Laa zahe: jf. Laa lai. Syee mor bə faa dəbbi, joŋ fan ne cok ahe. Wel ah ka laa zah ya. A pəsāh ka wee mo laara zah za bəəra. Bai laa zah ka pəsāh ya.

Obéir, respecter.

Laabərri: bmkd.f. Baa bərri. Bər sah6 be, kəə ne farelle. Mo 'yah ya, mo laabər, wala baa bər bo. We ka tə yeyee ya laabər bo.

Etre rassasié.

Laadaa: jf. Dədaa, kal ne dədaa. Mo laadaa nyi me dao. Mo 'yah me laadaa ne?

Exécuter une danse.

Laafaa, ləfəə, kəfaŋ kəfaŋ: bmkd.f. Pətətəəre, bai gak fanne. Mo ēe dəb ah be a kwan laafaa (ləfəə, kəfaŋ kəfaŋ). Za faa: a i tə'yak laafaa laafaa. Jeertə ahe: Pəswahe.

Faible.

Laafəryō: d. Dəb ma laa bə zah zan ka ga kee cok ki. Pa kyāh ne bə pə muŋ ka cen zana. Mo joŋ yella pəlli ne laafəryō. Mo tə sōo ne dəb ah laafəryō yo ya ne?

Espion.

Laakalii, sarki saanu: d. zzk. Pa ngon kiita, wala pa ngon bə. Me ga lwaa laakalii. Laakalii ngon kiita pəsāh ya. Za ka 'yah za laakalii matə vər vər a.

Juge.

Laakwakke, tədök fanne: d. Dəndiŋ. Dəndiŋ ah yea cok daŋ. Dəb mo kan təwaa t̄aa bə, wala mo swaa yo, a ləəra fetfet, wala kwakkwak, mor ah za d̄ii ne laakwakke (tədök fanne).

Charançon.

Laalaa, mbəlee mbəlee, mbelee mbelee: fmsf. Pəlli. Bii ge bə pə el laalaa (mbelee mbelee, mbəlee mbəlee). Bii wuu baa cii bə laalaa (mbəlee mbəlee, mbelee mbelee).

Quantité débordante.

Laani: jf. Laa bə ne sokki, laa təm n̄aa ne tər̄ii, laa koŋne, laa ki tə bə.

Ecouter, goûter, entendre, comprendre, ouir.

Laaro, haaro: fmckd.f. Fan bai 'nyahre. Dəb mo tə ren bə, a pə zah laaro (haaro). Me tə 'nyah ah ya, a pə zah laaro. Dəb ren laaro laaro (haaro haaro).

Sans goût.

Laasər nai daŋ: d. Mo ẽe nyahsər nai daŋ, b̄tv yo.

Les quatre coints cardinaux.

Laataŋ: fmcd.f. Pə'manne, gətərək. Təsəl fiŋ bə mor bii laataŋ. Jeertə ahe: Bələm.

Gros.

Laḅ ne jolle: jf. Juu ne jolle, laa ne jolle. Me laḅ nwāh ah bə, a pəyakke. Doktər laḅ suu syem ka tan d̄ah f̄ee ye tə syen ne? Me laḅ suu ah daŋ bə, fan ki kəka.

Toucher avec la main.

Laḅ syemme: jf. Syiŋ ah laḅ me bə. Azu ye laḅ syem bə ne?

Guérir de la maladie.

Laḅbe: fmckd.f. Syem vər bə. Me laḅbe. Dəb ah laḅbe. Me laḅ yeḅ ah bə, me gak ya, a pə gaḅbe.

Guéri, soigné, soulagé, s'est rétabli, s'est remi, essaie.

Laḅḅe: ḁ. Daŋki. Mowoo a gbə laḅ swə gŋ ḁao, ko təŋ vuu yaŋ swul ba.

Hangar.

Laḅlaḅ, leḅleḅ: ḅmckd.f. Pəgwahe. ʔər ah laḅlaḅ (leḅleḅ). Zyim ah pəgwah laḅlaḅ (leḅleḅ). Jeertə ahe: Pəyəkɪ, kpəttərək.

Léger.

Laḅni: jf. Lii fanne, joŋ fanne. Me ga laḅ ḁao ḁah a joŋ no ne? Me laḅ yeḅ ah ya ba. Me laḅ cakcak gak ya. We laḅ fii Masəŋ ka mo joŋ ko ʔə sāh wo ʔiiri.

Essayer, tâter, palper, soigner, guérir, se rétablir.

Lagoo, largoo : ḁ. Kəmgballə. Kpāh malaŋne. Me ga cen goo 'wah ne lagoo, wala largoo. Me soḅ lagoo ʔe ʔoo cokki.

Petite houe, houe usée.

Lah: jf. Ren farel ma taŋne, re ga pelle ga pelle. Farel mai ḁəḅ mo ka sōm liilii ya. Lah təkərre, lah nāa, lah kwaare, lah ʔiisummi, lah leemuŋ. Nwāh ah tə lah zah ga pelle ga pelle. Jē lah keesyerre. Goo tə lah ʔii. Za lah za ḁəḅ ne ʔə ta.

Cuccer, laper, toucher, palper, ronger.

Lah suu: jf. Kyeḅ bal ne ḁəḅḅi. Mo lah suu ʔo. Wel ah lah suu pəlli. Me 'yah ḁəḅ mo lah me ka.

Quereller, provoquer, agresser, taquiner.

Lahḅ lahḅ: ḅmckd.f. Falki falki. Pah goo ge təkɪ lahḅ lahḅ. Wel ah ciŋ syel vaa ki ʔo lahḅ lahḅḅe.

Entassé, serré.

Lahri: ḅmckd.f. Mo ēe lahḅvai.

Petit, mionne, chétif.

Lahsorre, zah lahsorre: ḁ. Sor mai za mo cen rək səŋ ka ŋgoŋ ba. Wii syee lahsor ʔo gwa. Me ŋgoŋ sor ʔo lah vaŋno. Sor ʔe zah lah 'wa ba. Mo zyeḅ lahsor pəsāhe, jē a ceere (re).

Tas d'épis de mil non encore coupé.

Lahsuu: ḁ. Balle, ʔə balle. Lahsuu ḁəḅ ah pə'manne. Lahsuu ka pəsāh ya.

Quérelle, provocation, agression, taquin.

Lah̃vai, lahri: ɓmckd.f. Biŋ, ka pə'man a. Ka kai d̃ə ya ta, a lah̃vai (lahri) nai sye. Jeertə ahe: Pə'manne, k̃āhk.

Petit, mionne, chétif.

Lai: d̃. Syiŋr̃ii. Za saĩra lai ne wakke, ciŋ. Za p̃elli l̃ɔŋra lai gak byakra wo syemme, ra gak lwaa fan ne ko p̃elli. Za ki ɓoora lai solle, saara jolle, maara pə dahe.

Talisman, gris gris, amulette.

Lai ɓə: jf. Faa ɓə wo za daŋ ne kyaŋ lii. Goŋ pee pa lai ɓə kỹāh lai ɓə t̃əg̃əə yaŋ. B̃ə mo lai ɓe, za daŋ kaara ne yella. Pa lai ɓə d̃ii za daŋ ka ge laa ɓə faani, wala fan mai mo ka t̃ə joŋra ya, ka mo joŋra.

Parler, dire, conseiller, prêcher.

Lailai, k̃əlai k̃əlai: ɓmsɓ. Haihai. D̃əb ah syee lailai (k̃əlai k̃əlai), wala a joŋ fan lailai (k̃əlai k̃əlai). Za ki syeera fahlii Mas̃əŋ lailai (k̃əlai k̃əlai), ka joŋra fan njaŋ ya.

Pas droit, pas juste, tordu.

Laimaaru: d̃. zzk. Fa rii comme, bamme. Za zyeɓ laimaaru ne zyimmi.

Parapluie, baldaquin.

Laini: jf. Faa ɓə 'nyah nyi d̃əb̃bi. Me lai ko p̃elli. Za wee laira wee ɓ̃əra. Za cuu fan laira za ma pel ɓ̃əra.

Corriger, éduquer, conseiller, élever.

Lai, ɓə lai: d̃. B̃ə mai Mas̃əŋ ne zaluu s̃ər mo kanra ka za mo syee mor ahe. B̃əlai Mas̃əŋ jemma. Zaluu s̃ər ne ɓ̃əlai ɓ̃əə camcam daŋ. Mo ka t̃ə syee mor ɓ̃əlai ya ɓe, ka mo t̃ə zyak ɓə ahe, mo zyak suu ɓo ta.

Loi, commandement, règle, ordre, coutume, tradition.

Lak bii: d̃. Cok mai d̃əb̃ mo cii bii mo ɓoo ɓo gŋ, bii mo wuu gŋ. Lak bii maɗəkki, mat̃ə gwari.

Puits d'eau.

Lak mas̃əlai: d̃. Cok mai za mo yea r̃ək mas̃əlai gŋ ka foo mb̃əro (yerri). Za yea rwahra ɓ̃ər lakmas̃əlai p̃əs̃āhe, kan ỹək j̃əŋ zah ahe. Za ka joŋ lakmas̃əlai p̃elli z̃əz̃əko yao.

Trou de lindigot.

Lak mærrīi: d. Cok mai dæb mo kaa lal gŋ, nīi (mīi) mæŋ gŋ. A pəsāh ka zune daŋ mo yea ne lakmæŋ piicel ahe. Mo cii lakmæŋ ge səŋ pəfəkki.

W.c. latrine, cabinet.

Lak nənni: d. Cok mai nahnən mo kaara ɓo gŋ. Nən kaara ɓo pə lakre.

Orbitre.

Lak vuuri: d. Cok mai za mo cii vuu vuu yaŋ gŋ, cok ah mo soɓ ɓo, bii a kaa gŋ.

Marigot.

Lakaali, sarki saanu: d. Dæb mai mo ŋgoŋ kiita zah yaŋ goŋe.

Juge.

Lakkam: ɓmsɓ. Pə'manne, pəlli. Bii baa cii lakkam. Mo bee bii baa zah cii lakkam. Bii ge ɓo lakkam lakkam pə cii.

Plein

Lakke: jf. Gbəni. Mo lak jol ahe. Mo lak mbaŋ. Nyen jol lak ge səŋ. Lak gwii, lak dæ jolle. Mo soɓ dæ nyi ko lak o. Me lak, wala təŋ dūl gin yaŋ ɓe dai cok gbəm.

Attraper, s'agripper, s'accrocher, se cramponner.

Lakre: d. Cok matə golok golok (golak golak), cok matə gururu (gururuŋ). Mo syee pəsāhe mo lee ga pə lakre. Lak manyeeki ah bii yea gŋ, maki ah laŋ yea pəyakke, maki ah faɓea ye əəra mane. Lak no camcam pəlli: Lak mærrī, lak bii, lak masəlai, lak gee, lak daŋ. Me ga cii lakre.

Trou, terrier, puits.

Lakre: d. Joŋne (joŋre), kǎəre. Dæb ah ne lak pəlli. A ne lak solai təkine faɓal daŋ. Koo lak fēene daŋ ka gak lee cee ya. Dæb ah tə faa kyaŋ (ɓə) pa lakre.

Richesse.

Lakzwa: d. Dəndiŋ. Lakzwa a syer kah talle, kəsyl sorre, a ren zahbōo sorre, sor so ka ciŋ pəsāh yo.

Charançon.

Lakølee: d. zzk. Fa ɓaa, wala ɓər zahfahe, zah biiro. Mo coo zahfah ge gɗ ne lakølee. Lakølee zahfah biiro hao ɓe.

Clé, clef.

Lalfuu, kaabuu: jf. Muɗ suu. Dəɓ ah ɗuu gal lalfuu (kaabuu) ɓo nən goo. Gee ɗuu lalfuu (kaabuu) ɓo nən ciiri. Jeertə ahe: Cuu suu gin lalle.

Se cacher.

Lalfuu, kaapuu: jf. Lal fanne, wala kaapuu fanne. Me lalfuu (kaapuu) ah ge ɓo ka gban ko. Min lalfuu (kaapuu) gee, dəwee gbənni. Mo lalfuu (kaapuu) fēe ga nai ne?

Guetter.

Lalle: d. Cokki (tokki). Kal fah lal ɓe. Kəka yaɗ ya a lalle. Mo pəə ge lalle. Ka ɓər yaɗ ya, a lalle.

Dehors, externe.

Lalle: jf. Syee 'yaɗ 'yaɗ ka gban fanne. Lal ge tɔpaa tɔpaa (dəbaa dəbaa). Gao lal nəə dɔ ko a 'nəə ba. Jeertə ahe: Syee ne swahe.

Secrètement, furtivement, doucement.

Lal, lel: ɓmcd.f. Fan bai 'nyahre. Təker mo zee wii ya ɓe, a yea lal. Ka pə'nyah pə zah ya, a lal (lel). Jeertə ahe: Pə'nyahre.

Sans goût, dégoûtant.

Lamjolle (ɓər jolle): d. Mo ēe pəlamjolle, ɓtv yo.

Paume de la main.

Lamma lamma: ɓmsɓ. Vaɗno vaɗno daɗ. Woora ge jol lamma lamma. Ara ne fan jol lamma lamma.

Un à un.

Lamma, pəlamma: d. Malamlamma. Juu ma ɓaɗ kāhe. Lamma (pəlamma) rii wee kāh kal ne ko ɓe. Lamma (malamlamma) mo lwaa wee kāh ɓe, a woo belbel ka coɗ ya.

Epervier.

Lamme: d. Sər ma fah kəsəɗ za Ləəre, fah kə Pala. Ban ɓəə ne zah ɓəə daɗ dii ne Lamme. Mo tɔ zah Lam ɓe ne?

Kados de Morsalé Bamba.

Lamme (kah): d. Kahgbyak tǝgel ne kahgbyak tǝtakre. Kahlam (lam) gbǝǝ me pǝlli. Lam (kahlam) zoŋ me ǝo pǝsyǝe kee.

Coté des sexes masculin comme féminin.

Lam, lamlam: ǝmsǝ. Sǝǝ, sǝǝsǝǝ, zahki. Ge ne fan ah mor jol lam. Dǝǝ ah sǝǝ ko ya a ne ki lamlam. Woo tahsah bǝǝ wol mor jol lam.

Ensemble, en même temps, accompagné, cotoyé.

Lamba: d. zzk. Fan ma cuu fanne, cuu pǝǝ fanne. Lamba lǝŋ kǝǝǝ ne? Mo ǝaŋ patǝ kǝǝii, wala kǝǝii lamba ǝo ne? Za ŋwǝǝ leetǝr ǝaŋ kanra lamba ŋŋ ka cuu goŋga ahe, wala leetǝr ah ka ne vǝrvǝr a.

Numéro, marque, tâche, pointure, taille, signe, nombre..

Lambǝro lambǝro, lǝmbaa lǝmbaa: ǝmsǝ. Syee syee, ne yella ne yella. Dǝǝ syee ge lambǝro lambǝro (lǝmbaa lǝmbaa) ŋhaano. Jeertǝ ahe: Ŋgaŋ ŋgaŋ, gwari gwari.

Doucement, lentement.

Laŋ: ǝmsǝ. Ta, tǝki vaŋno. Amo laŋ mo joŋ ǝǝ ǝo. Me kan lǝŋ ah laŋ ya, koo mo joŋ dǝne laŋ ka pǝ ǝe' ya.

Aussi, même.

Laŋ summi: jf. Byǝh sor ka ciŋ summi. Mawin tǝ laŋ sum tǝ nǝnni. Mo laŋ sum pǝnikki. Dǝǝ gak faa laŋ sorre. Me ka gak laŋ sor yak ya. Sum mo laŋ ǝo ka pǝnik ya ǝe, ka cii ǝo cii. Sum ah cii ǝo ŋǝǝrao ŋǝǝrao, wala pǝ ǝǝrao.

Moudre, écraser.

Laŋne: d. Nyeere. Cok mai mo tǝŋ ne cok mo byaŋ dai joŋ dǝǝlii. Me kyǝm ne laŋ pǝ'nyah pǝlli. Mo joŋ laŋ kǝne. Laŋ kǝǝ dǝǝ faa ǝǝ haihai. Tǝŋ ǝǝ moo ǝaa gin laŋne.

Petit, enfance.

Laɲni: jf. Laɲ cuu joɲ fan camcam pəpāare. **1. Laɲni.** Coo təkərre ka zwanne, laɲ nāa pə ciiri, laɲ yim pə cii ne təkōɲne, wala təpaɲ.

2. Laɲni. Gai fanne. Zyak mo tə kuu ɓe, a laɲ goo kpuu ne fāa. Dəɓ mo erbii ɓe, a laɲ 'nahm suu ahe, dəɓ ki ye laɲ fahfal nyi ko.

3. Laɲni, lomme. Ma ɓe tə laɲ, wala lom kwaare. Swaa kəka ka laɲ tambel ya.

Agiter, bouger, branler, ébranler, remuer, osciller, s'effriter.

Langu langu, lao lao: ɓmsɓ. Pəgaɓ ne laa bone. Dəɓ ah tə in tətəl cok swul langu langu.

Péniblement, difficilement.

Laolao, leoleo: ɓmckd.f. Pəlli. Nwāh kan sām ɓo laolao (leoleo). Bii baa ɓo ɓər ah laolao (leoleo).

Rempli, plein.

Laolao, looloo: ɓmckd.f. Pəsāh ya. Dəɓ ah ɛe cok laolao (looloo), ka ɛe cok njaɲ ya. Dəɓ mai nahnən ah mo ka pəsāh ya, wala mo ne syem ma gaɓ ɓe, a ɛe cok laolao (looloo).

Regard méchant.

Laoni: jf. Rək fan ge təki, pah fanne. Mo lao zahwii ge təki pəsāhe. Kaa lao ɓal ge ɓo təki. Me lao ɗaɲki ka kaa gɲ, wala ka rək sorre. Lao yaɲ.

Aligner, arrimer, classer.

Laore: ɗ. Cok mai dəɓ mo ryaɲ zah ah mane. Lao mor ka byak dāə, wala faɓal manyeeki ahe. Lao ma zah 'wah mor cak faɓal ka mo gera pə 'wah ka. Me ga ɓaa laore. Fāa ciɲ ɓo zah lao pəlli.

Clôture, enclos, haie.

Lapto: ɗ. Mo ɛe nyahswāhe, ɓtv yo.

Couteau, rasoir.

Largoo: ɗ. Mo ɛe lagoo, ɓtv yo.

Petite houe, houe usée.

Larre: jf. Cak (rāa) ne kahe, 'wəə zahe, gaɓ suu. Pa ɗaɲ muɲta lar zah muɲta ah ka zye juu dəɓ ka. Wel mai lar zah pam pəlli dii nai ne?

Déranger, virer.

Lat: ɓmsɓ. Səə, tǝde'. Bə ah ge pel a, i zah lat. I vaŋno lat boo ge səŋ.

Sans peine, sans suite.

Lat lat: ɓmsɓ. Təki təki, səə, tǝde'. Fǝə ne kəndaŋ lat lat. Bə ah i zah lat lat (tǝde' tǝde'). Dəɓ gak faa: I lattərēe ta.

Consommé

Latar: ɓmcd.f. Bəraraa. Səə latar ŋhaa lee ya, ge gbə fanne. Wee nyee a joŋra kyēm ne səə pə vaĩ latar.

Glissé.

Lattaori, reesyaktoto: ɗ. Juu. Suu ah pəkərāhmo, mo kaa ɓe, a in tətəl lao lao, fan joŋ ah ciŋ tǝɗii ah sə. Juu ah kwan cok ga mor bii pǝɗǝkki, dan ga coŋ syiŋ gŋ.

Oiseau bleu.

Lattəraŋ: ɓmsɓ. Kpəə, bai foo ɓə. Me faa ɓə nyi ko kal lattəraŋ na lərri (lolle).

Sans réfléchir.

Lattərēe: ɓmcd.f. Bərēe, pənyeere. Kaa pə lii ya, a lattərēe (ɓərēe) nai sə. Sor giŋ ya, a lattərēe lattərēe (ɓərēe ɓərēe) nai sə. Jeertə ahe: Kəŋgiŋ kəŋgiŋ.

Maigre, mince.

Lattətə, ɗattətə: ɓmcd.f. Kpaŋ kpaŋ. Mo ləə ne wah lattətə (ɗattətə). Lattətə faa ɓə fan mai mo zahki. Fan ah kwan zahki lattətə (ɗattətə).

En rang, rangé.

Lawan: ɗ. zzk. Dəɓ ma kaa swah tǝ yaŋ malaŋ ahe, yaŋ lalle.

Chef de village.

Lea: jf. pp. Leeni. V. Kun fan kəsyil ki. Me lea gwii (gii) pə luma sai, lea dəə nai. Dəɓ gak lea fan ne fan ɓo ga lal ta. Me ga lea fan ne sorre, swaa gŋ ta.

Pl. acheter, vendre.

Lea lea: ɓmcd.f. Pəluuri. Gbah syiŋ lea lea. Lii ɓə ah a faa tǝ syiŋ.

Gros gros.

Lebleḑ: ḑmckd.f. Mo ẽe laḑlaḑ, ḑtv yo.

Léger.

Lee morrĩi: ḑmcd.f. Mo ẽe vāani, ḑtv yo.

Etre sur le point de mûrir.

Leemuḡ: ḑ. zzk. Kpuu ne lee ah ḑaḡ ḑii ne leemuḡ. Leemuḡ pə mgbā̃ere. Dəḑ gak lah leemuḡ, dəḑ gak zwəzwanne. Mo lah leemuḡ ne? Mo zwə leemuḡ ta ḑe ne?

Citron.

Leeni: jf. Bai gak uu mbaḡ. Dəḑ gak lee tə fahl̩i, lee tə yaḡ, tə zahdā̃ere. Korvuu ḑe lee ḑe. Lee gin tə kpuu. Wee nyee mo tə feera ḑal syel ḑe, a leera gwari gwari. Ma ḑo mo lee ḑe, təḑba faa: Mo ḑeḑḑe.

Tomber, s'affaïsser.

Leeni: jf. Kal swah ḑəḑḑi. Pəcii ḑər lee mo ḑo. Yii suu lee za ki ḑo lee. Məlaḡ ah lee suu sāh ḑo.

Dépasser, acheter (naturel).

Leeni: jf. Zahswā̃ə (zahsuḡnwāh) mai mo ruḡ ḑe, moo so yea təḑbana baa ḑo. Zahswā̃ə (zahsuḡnwāh) lee me ḑo. Zahciḡ ah mo ḑeako ḑaa kḡ tə leeni.

Cicatrïser.

Leeni: jf. v. Kun fan ne fan ki. Zyak (zak) fanne. Baḡ solai lee sor ne ko, wala ḑaḡ sor lee solai ne ko. Lee fanne, wala lee fan ne fanne. Me lee ḑə̃ə, me lee gwii.

Vendre, acheter.

Leeni: jf. Mo ẽe lə̃ni, ḑtv yo.

Aligner, classer, justaposer.

Leeni: jf. Tə byaḡ fanne. Dəḑ faa: Sor byaḡ ḑe, amma dəḑ faa: Kpuu lee ḑe. Kwaare, ḡhā̃ere, maḡḡo ḑaḡ leera leleeni. Wuu lee ḑo syiidah pəlli. Ə̃ lee ḑo 'wah syiidah pəlli ta.

Capsule des fruits, fruits.

Leere: d. Fan mai dəb mo ge ɓo ne ko, wala kaa ɓo ne ka lee fanne. Me ge ɓo ne leere, wala me ge ɓo ne fan leere. Me 'yah lee ɓo ya, mo ka lelee pəsāh ya.

Vente, achat,

Leere: d. Bə bai gak uu pəswahe. Mo kwo lee ah ɓe, mo ka faa ɓo ki ga zah ya. Syiidāh ko, me lee ɓo pə fan daŋ. Lee ah pə'manne.

Tombé, échec.

Lekolle: d. zzk. Cok mai wee manyee moo feera zah ne fan ŋwəə gŋ. Wee lekol tə dəəra yaŋ o, mo dūu. Na daŋ na pea wee man ga lekolle.

Ecole.

Lel: ɓmckd.f. 'Wel, təkolle. Deɓ ah ka ne yeɓ ya a lel. Nāa mai a lel. Fan matə lel ahe.

Sans goût, sans valeur.

Leleo jolle, keleo jolle, wum jolle: jf. Cēe jolle, woo jol gwa daŋ kan ge təkī kaa ne ko. Pa ma keleo (wum, cēe) jol ka lwaa fan a. Mo keleo (wum, leleo, cēe) jol sye o, syak ga cuu fan nyi mo ba.

Croiser les mains, les bras, fermer les mains, refuser,

Lellel: ɓmsɓ. Haihai, təkolle. Dəb ah kyāh lellel. Bə ma tə lellel moo me 'yah ya.

Sans but, sans raison.

Lemme: ɓmckd.f. Kukurri. Dəb ah lem ɓe. Lem ɓo daga laŋ sə.

Boiteux, qui boite.

Lemme: d. Dəb mai mo ka ne ɓal pəswah ya, mo ka pəsāh ya.

Lem ka syee pəsāh ya, lem ka gak dūl a.

Boiteux, estropié.

Leoleo: ɓmckd.f. Mo ẽe laolao, ɓtv yo.

Rempli, plein.

Lii: ɓmckd.f. 'Man fanne, pəlli ahe. Me lwaa gŋ vaŋno vaŋno ɓe, lii ah kəka. Mo ɓaŋ ma lii ahe. Lii ah ne kəino. Jeertə ahe: Laŋ, laŋne.

Gros, grand.

Lii: 6mckd.f. Ka vər a, ka in zah ya, ven. Mo joŋ yella ka mo ciŋ kpak 6o lii sə ka. Fan ma 6o ye lii sə o. Də6 mo wə 6e, pah ah ka jin ge wo sər yao , ka wə 6o lii. Za ma nyiŋ 6ə Masəŋ ye ga yea ne cee ma ga lii.

Longtemps, continuellement.

Lii lii: 6ms6. Syee syee, pəwokki, pərwahlle. Mo joŋ fan lii lii pəlli ye6 ah ka syee jol 6o ya. A lii lii pəlli.

Lent.

Lii lii: 6mcd.f. 6ms6. Pəpāare, pə'manne, pəlli. Mo syee ge pel lii lii. Me kaa byak mo lii lii.

Longtemps, continuellement.

Liini: jf. Joŋ ka tanne, ka ẽere. Lii wah yaŋ, lii giŋ fanne, lii sorre, wala summi. Za lii wah fan ne salle, suu, wala meetər. Za lii sor ne tahsah, ŋhəere, colle. Za lii nəm ne liitər.

Mesuer, peser, viser, examiner, analyser, mettre à l'épreuve, éprouver.

Liini: jf. La6 fanne. Me ga lii də6 6e ɗao, ɗah lim 6e ne? Pa zye6 muŋta a lii ka ẽere ɗah a pəsāh no ne? Mo lii 6al ah ɗao. Me lii zahləŋ pəpāa 6e, ka tə gak ya.

Examiner, mesurer, viser, peser, analyser.

Liitər: ɗ. zzk. Fa lii fan ma taŋne. Za lii bii, wonni, nə nəmmi ɗaŋ nə liitər. Fan pə liitər vaŋno ɓaŋ kilo vaŋno ta.

Litre.

Lilli: ɗ. Cok comme. Cok com mo pə6 kəsyii tətəl 6e yo, ŋhaa dai suŋ mgbəm. Me ga ne lil ba. Cok com woŋ 6o camcam naiko: com zah'nanne, com zwəbii pərri, com kəsyii tətəlli, com lilli. Lil joŋ 6e. Ge ko təsoo ne lilli.

Soir, après 15heures.

Lim: ɗ. zzk. Vām fōo vām ma 'wahe, wala ma bai syelle. Lim kpir 6e, ka gak kpyāh fan pəsāh yao.

Lime.

Lim: 6mckd.f. 6ms6. Pəyəkki, pə'manne. Baŋ gbə ge jol lim. Də6 mo ɓaŋ 6e, a pə jol lim.

Lourd, pesant.

Limmi, damme: jf. Cii tətəl fanne. Dəb gak lim (dam) pərri, dəə, korro. Fan mai mo lim ɓe daŋ, a joŋ yeɓ pəsāhe. Dəb gak lim suu ka dəb ki laŋ ta.

Dresser une bête, maîtriser, éduquer, dompter, domestiquer, apprivoiser.

Liŋtiŋ: ɓmed.f. Mo ɛe ləŋtəŋ, ɓtv yo.

Gros.

Lobɓe: jf. Inni. Me loɓ ne bərɛə. Dəb ah tə loɓ wel ahe. Mo lolobɓe. Dəb mo i dəb zah bərɛə vaŋno ɓe, ka loɓ ne bərɛə.

Punir, chatier, chicotter, taper, frapper.

Lok: d. Nah fanne. Lok mənɓə, lok, wala gogol ŋhəere. Mo ɓaa lok mənɓə haihai ka.

Noyau, fibres du coton.

Lok mbəro, lwak mbəro: d. Sum mbəro. Mbəro mai dəb mo nəə ka danne. Lok (lwak) mbəro yea pəfāi kaŋkaŋ.

Fibre de coton.

Lokke, lwakke: jf. Baani. Zah wii lok (lwak) me ɓo. Fan lok me ɓo. Zah nwāh mai mo cēe ya ba, a yea ne lokke. Wii mo cwaa dəb ɓe, a lok (lwak) dəbɓi.

Gonfler.

Lokkətok, luktuk: ɓmckd.f. Ka pəswah pəlli ya, ka pətaŋ ya ta, gbə ki ɓo. Təker ah pəswah lokkətok (luktuk).

Pateux.

Loklok: ɓmckd.f. Ka pəlwah pəlli ya, so ka pərwah ya, a loklok.

Pateux.

Loklok, liklik: ɓmsɓ. Pəlli, haihai. Za daŋ ŋwaara ɓə loklok (liklik) nai tə ɓə fēene?

En désordre.

Lol təgonne: d. Lərri. Lol mai mo lol tədə' tədə' ya, a laa sok biŋ biŋ no, amma mo ka juu zan ne ɓə ah ya ta. Dəb ah laŋ ka 'yah dīi lol wol ah laŋ ya.

Mal entendant.

Lolle: ɓmcd.f. Təgwĩi. Dəɓ ah lol yo. A joŋ fan joŋ lolle. Mo pə lol d̥ii nai ne?

Imbécile, fou, bête, idiot, sot.

Lolle, lwallo: d. Lərri, ka laa sok ya. Dəɓ ah lol (lwal) o.

Sourd.

Lol, lel: ɓmsɓ. Təkolle. Duu ge fuu ɓo lol (lel).

Pour rien, sans but.

Lom ya: jf. Waa ya, ɓyaŋ ki ya. Lom ki ya. Fan tə gwa rai lom ki ya. Bə mai lom mo ya sam.

Ne convient pas, n'est pas au même niveau, n'est pas égal.

Lomme: jf. Zoo wolle, laŋ fanne, joŋ fanne. Me tə lom wolle.

Ŋwə lomra wol ne təkoŋne (təkraŋ).

Malaxer, remuer.

Lomme, lolomme: d. jf. Bə foo ma gin tə dəɓ ka dəɓ nənəm ɓo, amma ɓə ah dəɓ ka fofoo ya, a gin ne fahl̥ii haihai. Lom kəə dəɓ ne fan, wala ne ɓə camcam pelli. Me lolom tə'nah ne suŋ ne na ge loo, me ik gwa.

Rever, avoir une vision, songe.

Loŋne (lwaŋne): d. Gee fanne, syel maluuri. Loŋ (lwaŋ) balle, zomme, bil cokki. Nəə marai daŋ dahra tən̄yee ne loŋ ɓəəra.

Défenses, trompe.

Loŋni: jf. Gbə ne zahe, gee ne syelle. Soo loŋ dəɓɓi, goo loŋ dəɓ ta. Fabea loŋ me ɓo, zah ah tə syen me.

Mordre.

Loŋni: jf. Loŋ cuu joŋ fan ka mo yea ne təm̄mi, pəloŋne, wala pəzwakke. Yim loŋ ɓe. Konɔo loŋ ɓe, amma loŋ pəsāh ya ba. Ŋwə loŋra nāa ne təm̄mi (cummi). Nāa ah ne təm̄ fyānfyān. Jeertə ahe: Pəŋjēere, pənikki, pə'nyahre.

Salen, fermenter, rendre amer, savoure.

Loŋni: jf. Zyeɓ fanne, laɓ syemme. Syiŋ ah loŋ təl ah ɓe, syem ah laɓɓe.

L'efficacité de médicament.

Loŋni, təb̥bi, cuʔbi: jf. Fiŋni, təb̥ ge lal nje nje. Zyak loŋ ki ga lalle. Bii loŋ (təb̥, cuʔ) kpuu mai mo yea kəsyil bii ge zah geere.
Dégager, amener, pousser.

Loo: d. Juu cokki. Loo a pəŋwəəre, a yea cokki. Zəzəə za wol loo yaŋ pəlli, joŋ malii ah yo.
Pintade.

Loo (fan): jf. Zyeʔ nāa. Swaa kəka, luu kəka, me loo nāa ne fenne? Fan loo nāa kəka syiidah ya.
Ingredients.

Looni: jf. v. Lwəərepp. Nəə fan ne səə ah daŋ. Loo mombai, loo swaa, loo fāa. Me loo sor ka peeni. mo loloo ka, mo nəə ne səə ah daŋnəəni. Dəb̥ mo faa: Loo ʔe, ka a vaŋno, mo pəpāa ʔe, dəb̥ faa: LwəəreLoo sorre. v. lwəə sorre. pp. Jeertə ahe: nəəni, wooni, manne.
Arracher en tirant, déraciner, déterrer, extirper.

Looni: jf. Nən pəlli. Dəb̥ ah loo ʔo pəlli. Dəb̥ mai mo ka joŋ fan pəsāh ya, ka loo wo sər ya.
Resister.

Loori, toori: ʔmcd.f. Pəgoŋne, pə'manne. Mo ʔaŋ kəndaŋ ma tə loori (toori) gee me ne ko. A pə'man loori (toori) təkolle.
Gros.

Lukluk: ʔmckd.f. Pəpāare, zahki daŋ. Za waara gor lukluk dīi zana ka ga rah syiŋ.
Brouhaha.

Lukma lukma: ʔmckd.f. Pəlli, kurum kurum. Cok ah pəfuu lukma lukma. Masəlai pəfuu lukma lukma. Jeertə ahe: Kaŋkaŋ, pəsyēe.
Bien noir.

Luktuk, loktok: ʔmckd.f. Ka pətaŋ ya, ka pəsawah pəlli laŋ ya, a luktuk (loktok). Ame ne təkər luktuk pə ŋhəər biŋ nyeeno, mo pwaa no ne?
Epaix, lourd.

Luma: d. zzk. Cok lee fanne, cok lee fan ne fanne. Mo ne 'yah fan 6e, mo ge lee luma. Me ga kaa luma. Yaŋ manyeeki ah luma yea zah'nan daŋ.

Marche, place publique, semaine.

Lummi: d. Cok pee mai mo tæ ne dæ66i. Cok mai lum mo gŋ a yea ne fāa ne vaī daŋ. Madæ 6e tæ lum 6o, 'yah faa: Madæ 6e lee pæ lummi.

Bourbier, source, torrent, étang.

Lurri: jf. Mo ẽe luuni, 'mẽere, 6tv yo.

Gémir.

Luuni: jf. Luuni: Cuu joŋ fan camcam pæpæare. **1. Luuni**, ciŋ ge lalle. Fāa luu 6o 'wah 6e pælli. Rīi tæl ah luu 6e. Zahpil ka luu fāa ya. **2. Luuni**. Lwaa fan pælli. Fakpāhpæ luu me 6o syiidahko. 'Wah ma tæ biŋ moo ko, sor ah tæ luu mo luu ne? **3. Luuni, Lurri**, 'mẽere. Dæ mai za mo ŋgoŋ 6e, a luuni (lurri). 'Mẽe mai dæ6, wala fan mo tæ wæ 6e yo.

Germer, avoir de la chance, gémir.

Luuri: d. Fakpāhpæ. Luu a mor loo (gbæ) nāa. Me ga ruu luu pæ 'wah 6e. Luu ge 6e, a 'yah gwahlle. Luu a camcam gwa: 1. Luu ma ge ne zalle, za dīi ne luukāh, za pæ fah ceekorre. 2. luu tokki (cokki), a ge ne zahgwahlle, luu gwahlle.

Gombo.

Lwaamolii: d. Mo ẽe gbægbyāhe, 6tv yo.

Ulcère, cancer.

Lwaani, dæni: jf. Kwoni, gbæ ge jolle. Me lwaa solai jol ah 6e. Me lwaa, wala dæ fan ki ya. Me lwaa ko tæ fahlii. Me lwaa yaŋ ya, me lwaa 'wah ya ta. Ru lwaa ki ya.

Obtenir, réussir, trouver.

Lwaari, laori: 6mckd.f. Pælwahe, zee ya. Tæwaa mai zee wii ya, a lwaari (laori). Pāa syiŋ dæwo yea lwaari.

Pas bien cuit, pas bon goût ou sans goût.

Lwahe: ɓmcd.f. Tərok. Fan ma mgbāa jolle, wala ɓalle. Luu pəlwahe, vuu pəlwahe, mənɟwāa pəlwahe.

Gluant, visqueux.

Lwahe: d. Təɟwīi. Dəɓ ah pəlwahe, ka laa ɓə faa zah zana.

Fou.

Lwahe: d. Fagaini. Ɔwəə ma kəpel maara lwah kə ɓalle. Lwah pəfāi.

Bracelet aux chevilles.

Lwakke: ɓmcd.f. Mo ɛe lokke, baani.

Ampoule, verruë, cloqué.

Lwaɟni: jf. Mo ɛe loɟne, ɓtv yo.

Fermenter

Lwomme: d. Soo. Soo mai mo pəwah so a pəfuu ta. Lwom zuu, wala dəə təsəə pəlli, a nīi za ta.

Serpent cracheur noir.

Lworɓwak, ləɓɓɓ: ɓmckd.f. Bə ah təkɪ vaɟno ne tərok, pəlwahe. Fa maki ah mo tə ren ɓe, a yea pəzah lworɓwak (ləɓɓɓ).

Gluant.

Lwormɟbaɟ: ɓmckd.f. Pəɓe'. Ka pəsāh yo, a lwormɟbaɟ. Kpuu mai goo kəka təl ah ya, a lwormɟbaɟ.

Dépourvu, défeuillé.

Lwəəre: jf. pp. Vaɟno ɓe, looni. Pəpāare: Lwəəre. Lwəə tṣə loo ne tṣə kāh. Lwəə swaa.

Pl. de enlever, arracher, déraciner, déplumer, mordiller.

Lyak lyak: ɓmsɓ. Haihai, bai nəə tətəlli. Dəɓ ah joɟ fan lyak lyak.

Partout, sans fin.

Lyakke, malyakke: d. Juu. Lyak kyāh ne suɟni. Cok mo joɟ foofoo o ɓe, lyak ge tan tə fahlɪi. Lyak malɪi dɪi ne malyakke. Malyak vən ne ɟgyeo ah pəlli. Za ki dūura gal lyak pəlli.

Engoulouvent.

Lyaɟne, nəkəlyiɟni: d. Lyaɟne cuu fan mai mo ka ne ɓal a, bai kamme, fan ma ne kəlyiɟni. Fan mo vaɟno, sai, dappe.. ɓe, za faa: Fan ah ne lyaɟne (nəkəlyiɟni). Za ma ɛe kəndaɟ ye faara ɓə mai

pəlli. A pəlyan gai. fan mo ka pəlyan (nəkəlyiŋ) ya ɓe, ka a ne ɓalle, wala kamme. Lyan cuu tādii bai ta. Lyan (bai) mo ge dā! Mo zyii ya ne lyan? Azu ye lyan (bai) ɓo sye ne?

Signe impair dans la divination, compagnon, camarade.

Lyaŋni: jf. Taani, woŋ təgəə fanne, ŋgee ge lalle, taa ka soɓ masāhe. Ŋwəə lyaŋra sor ka kun ah mo ge lalle. We lyan ki ga kēe nai ne? Mo lyan manyee ah ne kahe.

Séparer le bon du mauvais, diviser.

Ləɓai: d. Dəɓ pee jol kələɓai (joləɓai). Za ki joŋra, wala peera joləɓai pəlli kal jokəsāhe. Dəɓ ma pee joləɓai dīi ne dəɓ ləɓai. *Gauchet.*

Lədləd: ɓmsɓ. Mo ẽe lələŋ, ɓtv yo.

Plein.

Ləfifiɓ: ɓmckd.f. Pəlli. Syiŋ wo suu faɓal mo swə ge woki sənik sənik ya ɓe, a yea ləfifiɓ. Jeertə ahe: Sənik sənik, səlaɓ səlaɓ. *Surrelevé, désordonné.*

Ləfofo: ɓmcd.f. Pəɓe'. Suu ah ka pəsāh ya, a kwan ləfofo. Sor ah ne kun ləfofo. Jeertə ahe: Koron, korel.

Mauvais.

Ləkahm ləkahm, mbelee mbelee: ɓmckd.f. Bii ge ne zahcii ah ləkahm ləkahm (mbelee mbelee), dəɓ gak zəə ya.

Plein, rempli, débordé.

Ləkərri: ɓmcd.f. Viriu, təgwīi. Dəɓ ah pə ləkər pəlli, tə ɓə ki ya.

Fou.

Lələŋ: ɓmcd.f. Mai mo tə laŋni. Mo tə soŋ fan ne syel mai mo tə lələŋ ɓe, a ga hao gwari.

Qui bouge.

Lələŋ, lədləd: ɓmsɓ. Mbaŋ mbaŋ. Ək sər ge gŋ lələŋ (mbaŋ mbaŋ, lədləd).

Plein, rempli.

Ləmkərri: d. Nəə cokki, fafyāhe. Ləmkər jur mənɣəəri, a pəfāi gbaɗgbaɗ, ka duu gal zan a. Ləmkər a gbah kāhe, gwii pəlli.

Lycaon, hyène.

Ləmmi, cooni, buuni: jf. Jəŋ (kan) ge gŋ. Mo ləm (coo, buu, jəŋ, kan) fan zah tasah ge gŋ.

Fermer, refermer.

Ləmba: ɓmsɓ. Təgbana, təde'. We jəŋ fan ləmba pamme. Ara zahki ləmba. Dəɓ ah kan ɓal ge pə cək pah ah ləmba (ləmba ləmba).

A côté, ensemble.

Ləmba ləmba: ɓmsɓ. Təde' təde', təkɪ, dəṽe dəṽe, 'yaŋ 'yaŋ. Ləə ge təkɪ ləmba ləmba. Mo zyeb ge təkɪ ləmba ləmba (dəṽe dəṽe).

Bien aligné, être poli.

Ləŋ ɓə, lələŋni: jf. Foo ɓə. Mo ləŋ dəne? Me ləŋ təgbana a ga ge no. Me ləŋ ɓə ah ya. Me kan ləŋ ah ya. Me lələŋ ah ya.

Supposer, penser, croire, estimer, présumer.

Ləŋni: d. Bə faa ma cii ne kyaŋ pə'nyahre. Ləŋ camcam pelli: Ləŋ ma cwər dəɓɓi, ma s̃aa dəɓɓi, ma yii dəɓɓi. Za tə dəəra ləŋ yaŋ kee ɓə faa Masəŋ. Dəɓ mo tə laa pə'nyah ɓe a d̃əə ləŋni. Za geara ləŋ mafuu ahe. Derewol mai ləŋ mo ŋwəə ɓo gŋ ka d̃əəni. Mo ɓaŋ ləŋ ɓe mafuu gee me ne ko.

Chant, cantique, psaume.

Ləŋtəŋ, liŋtiŋ: ɓmckd.f. Pə'manne. Fan ah baa ɓo ləŋtəŋ (liŋtiŋ). Me cii lak me lwaa s̃əə kpuu soo ɓo səŋ ləŋtəŋ (liŋtiŋ).

Gros, gonflé.

Ləŋgəriŋ: ɓmcd.f. Mo ẽe viŋviŋ, ɓtv yo.

Agir comme un écervelé.

Lər: ɓmsɓ. Pər, ne swahe, hai. Ur i wel ne zah təmbəm lər (pər).

Sans but, pour rien.

Lər bai faa ɓə: d. Lər tər̃i (tərən) ma mgb̃aa. Dəɓ mai mo ka laa ɓə faa ya, so ka gak faa ɓə laŋ ya ta, mor tər̃i ah mgb̃aa ɓo mgb̃aa.

Sourd-muet.

Lər tərīi (tərənni) mgbāa: d. Lər mai mo gak laa bə ya, ka gak faa bə ya ta,
Sourd-muet.

Lərahni: jf. Cakke. Tə dūu tə fahlīi ga njaŋ, so ge lərah baŋ fahlīi ki cam.
Virer, contourner.

Lərbok: b̄mckd.f. Ndəbok, pəswahe. Me laa pə zah bə lərbok. Nəm sǝə bə gŋ lərbok (ndəbok). Jeertə ahe: Fəryo fəryo.
Gluant, pâteux.

Lərri: jf. Kəə nǝa əə ne syiŋ. ŋwəə lərri nǝa tə lərri, nǝa sanne. Nǝa syiŋ gak ǝə ra lər ta.
Préparer la sauce simple.

Lərri: b̄mcd.f. Pə'nyahre. Swaa pə lərri, tədaori ma gea ah pə lər ta. Lee kpuu manyeeki ah ka pə lər a. Me laa lər ah bə.
Bon, sucré.

Lərri: jf. Bəb bə. Dəb ah lər bə: Laa bə ah kal təl ahe, cii ne ko bə, wala ka laa sok yo.
Qui n'écoute personne.

Lərri, lolle: d. Dəb mai mo ka laa sok ya. Cii fanne, bə faani daŋ ka laa ya. Lər manyeeki ka gak faara bə ya, a cuura fan ne jolle, manyeeki laŋ a faara bə təgbana tə byaŋra bə byaŋni.
Sourd.

Ləttətə: b̄msb. b̄mckd.f. Pə'manne. 'Wah ah vər a soḃ bə ləttətə. Jeertə ahe: Yelbyaŋ.
Beaucoup.

Lət, lat: b̄msb. Sal ǝə me dǝə (saŋ) lət (lat). Suu ŋgoŋ soḃ ge me jol lət (latte).
Coupé sans peine.

Ləə ne kahe: jf. Cak ne kahe. Korro ləə ne kah kǝhk.
Faire devier.

Lækat, lækat lækat: ɓmckd.f. Fan mai mo suu ki ɓo ne lwahe, dɔɓ mo tɔ syee gɲ, wala mo gbɔ ɓo jolle, mo laa jol lækat lækat, wala njwaaram. Jeertɔ ahe: 'Waryah, woyah woyah.

Pâteux, boueux.

Ləəlalle: jf. Joŋ pə muɲni, joŋ 'yaŋ. Joŋ fan ah ɓo ka nən zana, ləlal ɓo. Mo tɔ ga ɓe, mo ləlalle ka za mo kwo mo ka.

Marcher doucement.

Ləəlɔ: ɓmsɓ. Haihai. Dɔɓ ah syee ləəlɔ, wala a joŋ fan ləəlɔ. Mo lwaa fan joŋ fɛe matɔ ləəlɔ mai ne?

Large, partout.

Ləəmanjaktərilli: d. Syemme. Ləəmanjaktərili ye syem mai cok wok mo gbɔ zyimmi, wala suu yaŋ ɓe, so mo yak ɓe, suu ah a ɓaa bəəlɔere, a kwan pəŋwəə na suu manjaktərilli, na ciciifal (fahfal) tərilli, wala na suu bai erbii.

Moisissure.

Ləəni, leeni: jf. Ləəni (leeni) cuu joŋ fan camcam pəpāare: Pəcwakke, ge ne gaɓɓe, joŋ syemme. **1. Ləəni, (leeni).** Rək ne mor kenne. Rək ge tɔki pəsāhe. Mo ləə (lee) zahwii pəsāhe. Dəfuu ləəra ɓo mor ki pəpāare. Me ləə (lee) yeɓ ɓe ɓo ne patətəlli. **2.**

Ləəni (leeni). Cok wii mor bii ka mo yea ko pəcwakke. Me ga ləə (lee) bii ka erre. Bii ah ləə ɓe. Cok tɔ ləə (lee) pəlli, mor com ləə ɓo. **3. Ləəni (leeni).** Rii ne tərɪi (tərənni). Goo ləə nwāh wo suu ah belbelle, ləə ne zahe. **4. Ləəni, ciɲni.** Fāa ləə ɓe, wee təpəə ne sām ləəra ɓe ta.

Aligner, classer, chauffer, bouillir, justaposer.

Ləəre: d. Cok mai rii mo ka gɲ ya. Tətəl ah ne ləəre. Rii ma zahpel nəə ləə ɓo, wii ləə cok ɓe, wala syee cok ɓe.

Chauve partiellement, calvitie.

Ləəre: d. Yək mai za mo kaŋ rək sor gɲ, wala ka woo fakpāhpəə gɲ.

Natte, support rond pour le toit.

Ləəri: ɓmcd.f. Biŋ, pəcoo. Dɔɓ ah ləəri. A syee ləəri ləəri.

Court.

Ləə, ləəre: d. Sər mai mo pəloŋne. Tədii sər Ləəre ge gin mor sər ah mo pəloŋne. Cok sər mai mo pəloŋ dīi ne zahləə. Ləə, wala sər təm̄mi. Sər ma mor yaŋ mo kwan na təm̄ dīi ne ləə.

Terre salée, natronnée.

Ləə, ləəre: d. Cok mai fahfal mo i zah ʃo ɣɿ. Təŋgãa zahmərrii. Ləə manjaktəril pə 'wahe.

Coccys, dos.

M

M: d. Patə jemma tətəl dappe (15) syel masyin fanḡwəə zah Mundaḡ. Dəb mo tə dīi ʔe, təkpuuzah a tai ga wo ki, ʔə cii ga kyaḡ: **m.** M mo mgbāaki ne b wala gb ʔe, a fer kyaḡ ʔə faani; syak ʔə ʔe, za ka gak dīira ya: **mb, mgb.** So mo lwaa fan na mai (') kan kəpel syel masyin m be, za ka gak dīi ah sə ya ta, sai a tahbki (taiki) ne patə sai syel masyin fan ḡwəə marai: a, e, i, w, ə də ko dəb gak dīi ba: 'māi, 'mēere, 'mīi, 'mwāare, 'mərre. Mo ga lwaa fan camcam, dīi camcam ḡwəə ne syel masyin mb, mgb, 'm, ka mo ēe ḡwəə ah pəsāhe.

15èm lettre d'alphabet moundang.

Ma: d. Tədīi fatam daḡ təḡ ne ma. Mawor təḡ ne pa. Məə, mama. Ma ʔe ka yaḡ ya, A dīi ma ʔo dəne? Za gak faa: mamme no ta. Mamme, mah ahe. Masyēe, mafuu. Madəə, magwii. maki ahe, matə vaḡno. Masoo, mabəlaowii. Makəəre, malaḡne.
Que, qui, quant à, celle, celle-là, selon, fait le féminin, marque la possession, la qualification.

Ma ʔo: d. Ma ʔo ye ne? Me tə ya, mo ʔaḡ o.
Toi, vous.

Ma manna: ʔmcd.f. Manna. Mo ge ʔaḡ zah ma man ge ne ko. Za woḡra (waḡra) fan ʔe, ma man kəka, pee na ʔe.
Notre, nos.

Ma mor yaḡ: d. Dəb mo ne ḡwəə pəpāa ʔe, makəpel dīi ne ma mor yaḡ. Ma mor yaḡ goḡe, yaḡ Padəə.
Première femme du polygame.

Ma nyahe: ʔmckd.f. ḡgwakke, nyahe. Lee dəə manyah ah ʔo. Gwii lwaa wom syiidiḡ ya, nyahra pəlli, ciḡra gwii manyah ʔo.
Maigre, chétif.

Ma nyēe: ʔmcd.f. Za ma nyēe we yea kēne? Me tə cuu za ma ra nyēe sye.
Ici, ça.

Ma nyeeno: ɓmsɓ. Ma ŋhaa ye ka, ma nyeeno. Za ma nyee we yea ɓii ɓa kēne?

Ceci, celle-ci, celui-ci, ceix-ci (ce qui est près).

Ma ŋgahɓɓe: ɓmcd.f. Ma ŋwære. Pərri, gwii ne dæ ma ŋgahɓ ah no ra. Cuu pər, gwii ne dæ mai suu ah mo pəsyēe, pəmoo, pəfuu ne fāi daŋ mo suura ki ɓo wol ahe. Me 'yah madæ ah ma ŋgahɓɓe.

Rayé, rayée.

Ma səŋ: ɓmccd.f. Ma tə sərri, wala ma zahswāh səŋ. Juu ma syee tə sər no, ma zoo səŋ nora ta.

En bas, par terre, ou en haut, en l'air.

Maa: jf. Dan fan ge pə fan ki. Me maa səbal ɓo, mo maa solai ge pə dahe, maa njok ɓo. Me ga maa masəlai, me ga foo mbəro pə masəlai.

Mettre dans, faire passer par, enfiler, inspirer.

Mabaadahra: d. Gee cokki, dər təkil ɓo, A yeara pəlak tə vaŋno pəpāare, a 'yahra lak tə sul pəlli. Mo lwaa lak mabaadahra ɓe, a cii baa dahe, ciŋ tədii ɓæ sə.

Rat.

Mabadəwoi, badəwoi: d. Təril kāhe. Badəwoi syer ne zal pə cok sōo. Za kə Lære diira ne təril kāhe, mor kāh ren pəlli. Za kə Torrock diira ne badəwoi (mabadəwoi).

Ver.

Mabaidəɓɓi: d. Dəɓ mai mo ka ne dəɓ ma gbah jol ah ya, mo syak ahe. Wee oo ne ŋwə wul manyeeki ah kara ne za gbah jol ɓæ ya, ara ye mabaidəɓɓi.

Sans aide, sans secour, pauvres, opprimés, malheureux.

Mabakmərrii, mabwakmərrii: d. Juu yo, a ren mərrii na tədii ahe.

Charognard.

Mabakəlaori: d. Tədii dahsyii yo.

Criquet.

Mabamnjwaa, mamonjwaa: d. Suu baa mai mo baa dæb ʒe, mo so kan sām ga pəzyilli. Mabamnjwaa (mamonjwaa) baa me ʒo zahmərrii, kan sām ʒe, 'yah toŋ (coŋ) o.

Furoncle.

Mabasəwährrii, madaswährrii: d. Fabeare. A kwak ʒər tə sər na makədəwikri ta, amma ka ne ʒal pəpāa dai ko ya, a pəsyēare. Səə ah ləə ʒo gwa. A gak loŋ dæb ta.

Scolopendre, salamandre, iule.

Maberre: ʒmckd.f. Mawin mai mo yea ne ber pə zah toto, ma gwah ber lii. We ga kwo profeto maberre.

Femme menteuse, faux.

Mabikki, bik təkūu: d. Vām mai za cwak moo peere səŋ in vām ki təl ahe.

Enculume.

Mabilli: d. Bil matam (mawin) ahe. Mabil tə nyi won nyi wee ahe. Mabil cuu bil malii ta.

True.

Mabiŷyōo: d. Goo ma cuu kal ne zalle. A ciŋ ne zalle. A fāi goo jur səginni, a kan mor sər pənyeere, za ka ren a, a pəzwakke. Kəsyil goo ah dēə ʒo gwa: Fuu ne fāi. Za faa: Mafuu, zal o. Mafāi, kal o.

Feuille indiquant saison des pluies et saison sèche.

Mabōogəəre: d. Təkāa. Mabōogəə a byaŋra tə kpūu gəəre ne Fii madəmbii, za renne, a pəzah pəbōore, wala pəmbōore, mor ah za dii ne mabōogəəre. Təkāa ah a pənyee na təcwaare ne ŋwəə ʒəə daŋ.

Chenilles.

Mabōore: d. Fabeare. Mabōo, a syiira kul ʒəə tə goo kpūu, ara pəsyēare, dæb mo 'yaŋra ʒe, a lwəəra suu, zah ah gḃəə dəḃḃi.

Insecte.

Mabōore, mayimbōore: d. Makonŋonŋon, fabeare. Fan ah dər mabōo ʒo, amma kalra mabōo me luu ʒe, ma ʒəə a yea ka yəŋ

fahl ciiri. A gabra ɲwəə pəlli ne cok mo kanra yim ɓe. A 'yah fan jēere, mor ah a diira ne mayimbōore.

Insecte.

Mabyakke: ɗ. Mawin mai mo joŋ yeɓ nyi dɔɓ ki, mai mo leera ɓo lee, wala mai mo gbəra ɓo zah salle.

Servante, esclave, concubine.

Mabyagne: ɗ. Mawin ma byaŋ ɲwəəre.

Accoucheuse, matronne, sage-femme.

Mabəfōo, mabaafōo: ɗ. Fa baani. Mabəfōo (mabaafōo) baa dɔɓ wo suu, ka syen dɔɓ ya, sai ka mo roo ɓe.

Acné.

Mabəlaowii: ɗ. Wii malii ahe. Wii ma dan tɔ bəlaɔ bəlaɔ. Masəŋ tɔ ga rək za maɓea ah ga pə mabəlaowii.

Enfer, flamme.

Mabəmmi: ɗ. Səə ma gin ne zalle. Mabəm yea na suŋwii, ka yea pəyək na səə ya. Mabəm ge ɓo, bam yah tan gwari.

Brume, nuage qui rase le sol.

Mabəmmi: ɗ. Sor maɓear ahe. Mabəm mo dan sor ɓe, sor ah ka zyee nən yo, a yea pəfuu. Syiidah sor 'wah ɓe byaŋ mabəm pəlli.

Mauvais mil.

Mabəzokki, mabozokki: ɗ. Mo ɛe bozokki, ɓtv yo.

Mil rouge.

Mabəətəfənni : ɗ. Mo ɛe hyakri.

Mollusque d'eau douce.

Mabəə, mabōo: ɓmcd.f. Masāhe, dɔɓ tɔ goŋga. Mo kyeɓ dɔɓ mabəə ah ge nyi goŋ ne ko. Me lwaa dɔɓ mabəə ah koo vaŋno ya.

Haute extime, bon, intègre.

Maɓāare, maɓəlalle: ɗ. Syel maluuri. We ɓe ɓaa ciŋ maɓāa (maɓəlal) a ba. Dəfuu soŋra fan ne maɓaare (maɓəlalle).

Molaire.

Maɓe lii: ɗ. Kəka ɓe. Mawin ma byaŋ paɓe, maɓe, wala zum pa ɓe ne ma ɓe maluuri. Me tɔ ga yaŋ maɓe lii (kəka) ɓe.

Ma grand- mère.

Mabeleere: d. Dahsyii. Mabelee syer ne zalle pə bakəma pəlli.
Criquet.

Mabe': ɓmckd.f. Mai mo ka pəsāh ya, waa ya. Me 'yah mabe' ah ya. Mabeare: pp. Za mabea ahe.
Désolation.

Mabiiri: d. Gwii bii yo, we woo ga ne ko. Dəə bii yo. Yaŋ nyee daŋ mabii yo.
Pour vous.

Mabilli: d. Mawin ma ne billi, mai wel mo ɓər ah ba. Maɓil ka yea pəswah ya. Ara mo pəpāa ɓe, dəɓ faa: ŋwəə billi.
Femme en grossesse.

Mabolle, mabulli: d. Bol (ɓul) matamme. Mə ah ka ne syiŋ zahsol na ɓol mawor a. Maɓol tacerre.
Lionne.

Maboore: ɓmckd.f. Boore, ẽere. Sor 'wah dəɓ mo joŋ pəlli ɓe, za faa: Masəŋ joŋ maɓoo (ɓoo) ɓo tə fan ɓo ɓe.
Bénédiction.

Mabulli: d. Mo ẽe mabolli, ɓtv yo.
Lionne.

Maɓəɓaldəə: d. Fāa (pāa). Fāa ah dəə kah ɓal sulli, dəə rera pəlli, ciŋ tədii ah sə: Maɓəɓaldəə.
Herbe.

Maɓərlii: d. Fa kaŋ mbəro.
La navette du tisserand.

Maɓəəre: d. Mawin mai dəɓ ki mo joŋ ɓəə ne ki. Me 'yah wol ah ya, təwaa maɓəə ah yo. Za ki dīira magor ne maɓəəre.
Femme adulte.

Macāārīi: d. Dahsyii. Macāārīi a pəlaŋne, pəŋwəəre, a syer ne zah gwahlle.
Criquet.

Macəŋcaŋ, caŋcaŋ: d. Goo. Macəŋcaŋ a ne goo jur goo baa ɓo.
Tubercules.

Maceere, matæcerre: d. Mawin, wala fabal tam mai mo byañ wel
bo pəpə̃ə ba, juu mai mo syer bo pəfuu ba. Me yea tə gban macer
məlaŋ ɓe. Mo 'yaŋ macer goo ka, a loŋ mo. Macer ɓol pəɓe' pəlli.
Femme qui a accouchée, qui allaite un bébé.

Macelhuu: d. Dahsyii. Macelhuu syer ne cok cel pəlli.
Criquet.

Maciiri, ciiri: d. Kpuu. Təzee macii (cii) pəfāi, pə nahm ta, ŋwə
yea tə joŋra sōə səwaa ne dah maciiri (ciiri).
Arbre.

Macimcim: d. Konōo, kundurku, macamcam zee ɓe. Me yea tə
zwə macimcim. Macimcim yea na taker ma tə reoreo ahe.
Eau conditionnée.

Maciŋsyiŋ, taosyiiri: d. Juu. Maciŋsyiŋ (taosyiiri) ye juu malaŋ
ahe. A yea zahlaŋ pəlli.
Cordon bleu.

Macoksyaŋ: d. Cok kolle. Mawin ah byañ macvoksyaŋ ɓo.
Vent.

Macomme, comme: d. Təkaa, wala faɓeare. Macomme (comme),
a pə̃ə ne zalle (zəlli), a pəsyəa ɓēe (ɓēa). Syēe ah a səsāa. Macom
mo pə̃ə ɓe, ka zahbam cee ɓe.
Chenille.

Macōorīi, macururu, sororo: d. Fa kəə nāa. Ŋwə zātāa Sōora
təzāa yim kəəra nāa ne ko, a dīi ne macōorīi, macururu, wala
sororo, dīi ah a pə cok camcam. Macōorīi joŋ nāa yea pə jēere.
Résidu de bière de mil qu'on fait pourrir pour faire la sauce.

Macui (macwi), saŋkərai: d. Syiŋ pə bii. Macui (macwi)
(saŋkərai) jur weesyak ɓo, amma, a pə'man kal weesyak ɓe, a ne
təzyee pəluuri, tətəl pəwah nje.
Heterotis niloticus.

Madacenne, matəcenne: ɖ. Madacen (matəcen) jur təsyin bo. Byaŋ ki bo ne dahsyii, amma dahsyii ye ka ryakryak ya. Madacen, wala matəcen kaa zah lak ah byaŋ ne suŋni. Madacen ɓeɓ fakpāhpəə, təgbana swaa, əə, wala luuri pəlli.
Grillon.

Madadanna, mandandanne: ɖ. Fan mai za mo dan kəsɣil ki, wala fan mai za mo joŋ ne swah ka lwaani. Mandadan (madadan) fii swah ne yella daŋ. Madadanna a təgbana zah maɗulli, wala zah masyelle.

Lutte pour arracher qqc. entre deux ou plusieurs personnes.

Madahe: ɖ. Fa gban gee.

Piège.

Madahkahlle, dahkahlle: ɖ. Markahlle. Dahsyii. Madahkahl kal dahsyii daŋ ne lii ɓe. Dəɓ mo gbə ɓe, ɓal ah gwol gwari, mor ah za faa: « ɓeɓ sye ɓal madahkal o ». ɓal madahkal ne waa njāaram (njerkekyak). Za faa: Madahkahl dāə wul mor təzyeere (təgwīi, vəkoi).

Criquet.

Madahsyii: ɖ. Dahsyii malii, ma ’manne. Madahsyii boo pāa yea pəpāare.

Criquet.

Madahtəfoofoo, dahtəfoofoo: ɖ. Juu. Juu ah pəfāi, kyāh mor gwii, wala dəə gbah dahsyii.

Garde boeuf, l’aigrette blanche.

Madaipāa: ɖ. Jur mahaore, dahsyii yo, dahsyii ye ka ta. Madaipāa syer ne zah gwahlle, a soɓ bii zah pə gbāhe, mo ge mo nahnən ɓe, a cwah dəɓɓi.

Insecte.

Madamme: ɖ. zzk. Mawin mai mo kan wor ɓe. Za makəpel ləŋra dīi mawin nasara, wala za fāi ye to. Madame (mawinni).

Femme, épouse.

Madansusuŋ: ɖ. Mo ēe darsusuŋ.

Sangsu.

Madare: d. Mo ẽe bəbələm.

Arbuste.

Madargelle, koiməluzu, koimənəzune: d. Nəə (fabal) cokki, a yea mor gǝəre. Madargelle dīi ne koiməluzu, zanki dīira ne koimənəzune ta, a na goo malaŋ ahe, ŋwəə fuu ne fāi 6o, syiŋ suu ah jur syakre. Nəə ah pəkpāh pəlli, ka duu dəfuu ya, a syeera mor ki ne mawin sə. Za faa: Pāa (fāa), wala goo mo juu zahmər mawin ah 6e, a joŋ ki ne ki dǝ. Nəə ah ka wun gwari ya.

Mangouste rayée, à queue blanche et rouge.

Madarmee, darme: d. Fabeare. Madarmee (darme) dər (jur) dətəə 6o, a pənyeere, a dan suu syen pəlli.

Fourmis rouges ailees.

Madaswāhrīi: d. Mo ẽe mabasəwāhrīi, 6tv yo.

Scolopendre, iule.

Madaswakle: d. Mo ẽe təswahli, təswakle, 6tv yo.

Lombric.

Madatəfyāhfyāh: d. Mo ẽe darfyāhfyāh, 6tv yo.

Fourmie noire grosse guerrière.

Madatərāasyēe, madəsyeeremme: d. Fāa (pāa). Madatərāasyēe (madəsyeeremme) byaŋ tətəl pəsyēe. Dəə ne gwii renra ne cuu ahe pəlli, amma byaŋ tətəl 6e, ka 'yahra yao, a yea pə 'wahe. Də6 mo pəə fāa ah pəzyil madəmbii 6e, ka wun a, a kaa 'wa 'wa.

Herbe.

Madatərǝə: d. Datərǝə malii, mah ahe. Madatərǝə pəŋwəəre, a wun mor welle. Də6 mo 6aŋ wel ah 6e, ka so6 də6 ah ya.

Rat rayé.

Madəmenekke, dəmenekke: d. A syeer pə jol gwii, a yea pə suu gwii 6aŋ. A pənyee fit fit, a zwəzwəəre, a pəyakke.

Puce.

Madəmbii: d. Mo ẽe Fīi Madəmbii, 6tv yo..

Août-Septembre.

Madəroo: d. Dahsyii. Madəroo pəcōo. Madəroo pəhah, pəgwah pəlli ta. Dəb ka lwaa gban gwari ya. A cok rwərwə.
Criquet.

Madəsyeremme: d. Mo ēe madatərāasyēe, b̄tv yo..
Herbe.

Madəweesyelle: d. Juu. Juu mai mo kee bə pəlli, a soḃ wee ah wuk koŋ pə kol (kul) ahe, yaŋ təl ne bə faani.
Perroquet.

Madəwinni: d. Dəfuu mawin ahe. Mo faḃal ye 6e, za faa: Ma tam ahe. Masəŋ joŋ dəwor ne madəwinni, ka mo yeara suu vaŋno. Jeertə ahe: Dəworre.
Feminin, femme.

Madəəfuulii: d. Təgwīi. Dəb ah madəəfuulii yo (dəb təgwii).
Folie.

Madəəgee: d. Gee mai mo ne nəm pəlli, a cii lak ga səŋ kikiŋni, ka syee ga səŋ bərak na gee manyeeki ah ra ya.
Rat qui creuse des trous à spirale.

Madəəpelle: d. Dəə, wala dəb mai mo kal pel təcoŋ ahe, zana.
Guide.

Madəəre: d. Fakpāhpəə. Fakpāhpəə ah ka na sor, wala swaa ya. Madəə a soo sooni, goo ah a dədəəni. Madəə pən̄ik, wala pəcuu kal mombai 6e.
Patate.

Madəəuutəbiijaŋ: d. Mo ēe Fīi Madəəuutəbiijaŋ, b̄tv yo..
Mai-juin..

Madalle, maralle: d. Juu. Madal (maral) jur matəvaa 6o. Təə ah pəgbəə. Madal (maral) ren sor pəlli.
Oiseau jaune.

Mad̄iidiwilli: d. Juu. Juu ah dər juu ma d̄ii ne makāhtəkoi 6o, a pəsyēe. A yeyee diid̄ii diid̄ii, ciŋ təd̄ii ah sə.
Oiseau.

Madəkki: 6mckd.f. Gururu (gururuŋ. Fan mai mo ka laa, wala lwaa gwari sə ya. Fahlii madək ahe; ciira lak bii ah pəḃəkki. Lak

bii madəkki. Bə madək ah ye tə faa ko, mo ka laa mor ah gwari ya. Jeertə ahe: Gwari, kpakporo.

Lointain, profond.

Mafāi, mapāi: ɓmckd.f. Fa ma tə kaŋkaŋ: Mbəro fāi. Com pəfāi. Jeertə ahe: Mafuu, masyēe, magbǎə.

Blanc, blanche.

Mafakal ɣwəə goŋe: d. Faɓeare. A ne ɓal pəpǎare, a pəcoo, a pə 'ah kǎhbaram, mor ah za dīi ne mafakal (fakal) ɣwəə goŋe.

Insecte.

Mafalii, mafanlii: d. Məəzuwunrīi. Za wəə joŋra mafalii pəə pə cok wulli ka ɣwəə ne wee nyee mo ɗuura gal ahe. A faara fan ah pə'manne.

Rhombes de l'initiation.

Mafalle: ɓmccd.f. Fan mai mo pǎə kal ɓe, mai mo dǎə ba. Me tə ɓə mafal ɓe ya.

Passé, derrière.

Mafɨŋdəɗaǎ: d. Mafok cok ye ta, a pə'man kal mafok yaŋ ɓe. Njok no tətəl ahe.

Canard casqué.

Mafōo, mapōo: d. Jur təkāa ɓo, a ne təŋgyaŋre, pəpāi na badəwoi, a yea pə lakre. Mafōo (mapōo) a pǎə ne zalle.

Chenille.

Mafuk cokki: d. Juu. Mafuk ma yaŋ cam, ma cok (tok) laŋ no cam ta. Juura ki ɓo no biŋ, amma, mafuk cok a ne waa zah həə (yee) ahe, a cuŋ (toŋ) dǎɓ ne ko.

Canard armé.

Mafukki, majuumisee: d. Juu. Mafukki (fukki) kal kǎh ne 'man ɓe. Mafuk yea yaŋ, a yea pee ta. Mafuk ma fah lal kal ma yaŋ ne 'man ɓe. Mafuk ma yaŋ ren faɓea pǎlli. Za kə Torrock ɗiira ne majuumisee ta.

Canard.

Mafuu: d. Fan mai mo ka pəfāi, pəsyēe, pəmoo ne ɲwəə ya be, ka a pəfuu. Za fuu no, zyim fuu no ta.

Noir, noire.

Mafuu: ɓmckd.f. Mai mo ge ɓo zəə ba, nən a ba. Me lee dəə mafuu ah ɓo təsoo. Bə mafuu ah ge dai ɓo.

Nouveau, nouvelle.

Magabbe (bə, yeb): ɓmsɓ. Za hai ye ka gak joŋra yeɓ magab ah ne zal ɓə magab ah daŋ ya.

Difficile, pénible.

Magauu: d. Juu. Juu ah jur juu təfanfan, təə zahmər ah ka pəwah na mə təfanfan a. A yea ka pee pəlli.

Ibis sacre.

Mageebə, geebə: d. Syel mageebə (geebə) mo ciŋ be, we tən ne faa ɓə sə. Syel faa ɓə yo.

Canine.

Magigik: d. Mo ēe gigiddi, ɓtv yo.

Crapeau jaune.

Magogoo: d. Tədii dahsyii yo. Bal magogoo pənyin, a pəwahl ta.

Mante religieuse.

Magolaŋ, magaolaŋ: d. Mawin mai mo pəə mor worre, wala mawin mai moo joŋ fan mai zahzyil ah mo 'yahe.

Femme libre, qui se prostitue.

Magone: d. Dii mawin goŋe. Za dīi mawin goŋ ne magone. Fan mo pə'man be, za faa: Magoŋ ahe ta.

Reine, gros.

Magoodewikri: d. Mo ēe makadewikki.

Mille pattes, géophile.

Magoozeere, magoodəəri: d. Goo yo, a dəə təkpuu ki, a pəlwah pəlli, ɲwəə kəəra nāa lwaa ne ko.

Liane.

Magwaya: d. Cii kəə nāa malii, ma zyeɓ ne vām magwah ahe, ciŋ tədii ah sə.

Marmite en tôle.

Magwiingabbe, masəgiitokki: d. Nəə cokki. Nəə ah ren wommi, a pəŋgabbe (ŋwəə ʋo ŋwəəre). Za pəlli ka renra nəə ma magwiingab (masəgiitok) ya.

Chèvre ou bouc sauvage.

Magwiitəfəlamme: d. Goo. Mo ɛe dahmərgii, ʋtv yo..

Feuille.

Magwəəre: d. Mo ɛe matəkaa.

Etagère.

Magwəəre, gwəəre: d. Mah mawin ʋe, magwəə ʋe yo. Ma ʋe, magwəə mawin ʋe yo. Zum ʋe maluu daŋ, maworre, koo mawinni daŋ, gwəə mawin ʋe ra yo. Nai ne mə ah ta.

Belle-mère, belle-soeur, grande tante.

Magwəəre, majolkolle: d. Mawin mai mo ka ne wor a, wala mo pəə mor wor kaa ʋo syak ahe.

Femme libre, prostituée.

Magwəəyaŋcwāhe: d. Faswaa mayəkki.

Charge.

Magəgalle: d. Mo ɛe galle, ʋtv yo.

Crabe.

Magbəlli, magbəgbəlli: d. Faʋeare. Təkaa ma ne ʋalle. A camcam gwa, malii no a swə pə lakre, malaŋ ah no ta, a yea pə suu yaŋ lalle. Magbəlli (magbəgbəlli) a gban kol (kul) ah wo suu yaŋ, kah ʋyak yaŋ, wo kpuu, fāa gbah kŋ ne ko. Kol ah dīi ne məmməə (mbai) magbəlli.

Mygale, araignée, tégénaire.

Mah yaŋ: d. Mawin mai mo yaŋ wor ahe. Mah yaŋ no ne?

Maitresse de la maison.

Mahaore: d. Mo ɛe haore, ʋtv yo.

Hanneton.

Mahbelere: d. Dahsyii. Mahbele byaŋ ne zal tə fāa pə bii. Dasyii ah pərwahe.

Sauterelle, criquet.

Mahe, manahe: d. Mamme. Mah (manah) welle, mawin ma byaŋ welle. Mah ah ge ʋo no yaŋ. Ma ʋo, tæ ye ta.

Ta mère, mère de, ma mère, mère.

Mahmme, kuusyimmi: d. Goo mahm jur goo kpuu caŋcaŋ ʋo, amma suu ah pæ 'wahe, a pæfuu.

Arbre.

Mahmme, 'mahmme: d. Bii mai mo yea tæ fãa ne suŋ ne zalle.

Mahm, wala 'mahm nən ne suŋ tənah pelli.

Rosée.

Mahulli: d. Mo ẽe mawullii, ʋtv yo.

La mort.

Mai: ʋmsʋ. Me 'yah ma ŋhaa ya, me 'yah mai. Awe za mai.

Ce, cet, cette, ça.

Maiko: ʋmcd.f. Amma, ʋə maiko, me kwo ta ya. We maiko, mo pæ gaʋʋe.

Celui, celui-ci, celle, celle-ci.

Maino: ʋmsʋ. Awe za maino, we tæ joŋ fẽene? Za maino, we ga ma ʋii ŋhaano.

Ceci, cette, celui, celle-ci.

Majamle: d. Majamle pæsyẽe, ŋwə zātãa maara ṽo na ndəfəri.

Perle des femmes.

Majin: ʋmcd.f. Mo ẽe masãhe, pəjiŋ, ʋtv yo.

Meilleur, correct, beau, joli.

Majuubamme, watəcoogonbamme: d. Juu yo. A pæ'manne, ne ŋgyo tətəlli.

Oiseau.

Majuulli: d. Juu, a ne sol pəwahe kal juu daŋ, a ɗuu pelli ta, sai pər ye n̄i gbə tao.

Autruche.

Majuumisyee: d. Mo ẽe mafokki, ʋtv yo.

Canard, cane.

Majuurāhsyiŋ, matəjwaalo: ɖ. Juu yo, a pə'manne, a gbah syiŋ ga mor bii, zah ah pəwahe, a ne fwaŋ (faŋ) pə'man ka rək syiŋ mai mo gbah daŋ ga gŋ.

Pélican.

Majuutəfənni: ɖ. Juu. A pə'man na manjēe, a yea kah elle, a ren təfən pəlli na dii ahe.

Ibis sacré.

Majuutəzeere: ɖ. Mo ēe makāhtəkoi, makāhgoŋe, ɓtv yo.

Cigogne.

Majuu, juuballe: ɖ. Juu yo, a pə'manne, a rah syiŋ, a gbah soo.

Serpentaire.

Makadewikki, magoodewikri: ɖ. Fabeare, a ne ɓal pəpāare, suu ah pəpuu (pəfuu), masyēar ah laŋ no ta.

Mille pattes.

Makāhe: ɖ. Kāh ma tam ahe, mo pə'man nən syer wee o. Za dii ŋwəŋgai səŋ maki ah ne makāhneweere ta.

Poule, grosse étoile entourée par de petites autres.

Makāhgoŋe: ɖ. Juu. Mo ēe makāhtəkoi, ɓtv yo.

Cigogne.

Makāhneweere: ɖ. Tədii ŋwəməŋgai səŋ mai mo kahki pəpāare, makəsyil ɓəə mo səə pəlli təgbana makāh mo rək wee ah kəsyilli.

Nom donné à une grosse étoile entourée d'autres étoiles plus petites. (Orion).

Makāhtəkoi, makāhgoŋe: ɖ. Juu. Makāhtəkoi dər juu ma dii ne madiidiwilli ɓo, ŋwəə ɓo ŋwəəre na kāh basilli, a syii kol (kul) tə kpuu syer wee gŋ, a 'yah cok wokki pəlli. Zan ki diira ne juutəzyeere.

Cigogne.

Makarkəndaŋ: ɖ. Juu. Jur matəkwakke, amma pə'man kal ko be, a pəŋwəə syēe, jur makpəəəə ta.

Aigle rouge.

Makarkənji: **ḏ.** Kpuu. Kpuu ah yea kah elle, lee ah jur lee təfwakwii, a ruŋ pəsyē nje nje ne fuu gŋ biŋ biŋ ta, za lahani, a pəmbǝere na swǝweejuu.

Arbre.

Makēne: **ḡmsḡ.** Mo tǝ joŋ makēne zǝzǝ ne? Ka dǝḡ makēne daŋ mo ge ko yaŋ ah o.

Lequel, laquelle, lesquels, lesquelles.

Maki: **ḏ.** Mo gee me ne dǝa maki ahe. Goŋ tǝ 'yah we ḡo maki ah ka peeni.

Autre.

Makmakke: **ḡmckd.f. ḡmsḡ.** Kpakkpakke. Coḡ ne gal makmak. Za matǝtǝa ḡuura gal coḡ ne makmakke.

Grande peur.

Makulli: **ḏ.** Mo ēe kultam, ḡtv yo.

Oignon.

Makumlīi, makḡblii: **ḏ.** Zah za gwǝere. Fa ḡaa zahfahe. Za ḡaa zahfah ne makumlīi (makḡblii), za ḡar ne lakǝle. Makumlīi (makḡblii) gak yea ne lakǝle gwa, sai, koo nai.

Cadenas.

Makyaŋkyaŋ: **ḏ.** Mo ēe masǝere, ḡtv yo.

Fruits consommables.

Makǝcwakke: **ḏ. v.** Mawin mai mo swah suu ḡe, mo tam ḡe. Mo ḡii makǝcwak ŋhaa gee me sa. Pp: ŋwǝa kǝcwǝere.

Pl. Vieille femme.

Makǝpǝrīi: **ḏ.** Fǝa. Jur fǝa helle, ka fuŋ na hel a. Za kaŋ kor, wala zahfah ne makǝpǝrīi ta.

Pailles pour tresser les seckos.

Makǝrǝambu: **ḏ.** Mo ēe makǝrǝambu, makarǝhmo, ḡtv yo.

Corbeau.

Makǝrǝhmo: **ḡmckd.f.** Mai mo pǝkǝrǝhmo, pǝ pǝapǝo (fǝapǝo).

Pǝ siginni. Zyim makǝrǝhmo no luma tǝ'nah pǝlli.

Bleu ciel.

Makərāhmbuu, makərāhmoo: f. Juu. Sol makərāhmbuu (makərāhmoo) pəwahlle, ɓal ah pənyɪŋ, a pəwahl ta, a ren dahsyii pəlli. Zan ki dɪira ne makarāhmbəə.

Héron cendré.

Makərelle, ɓəə: f. Fa ŋwəə fan mapāi (mafāi). Wee lekol ŋwəəra fan ne makərelle.

La craie.

Makəswāi: f. Soo. Makəswāi jur masoo (yemasoo) ne 'man ne wah ah daŋ, amma a yea pə bii, zahlonŋ ah ka baa dəɓ ya na masoo (yemasoo) ta.

Serpent. (python).

Makəəre: ɓmckd.f. Nəə mai mo kan tə wii zee ɓe nən ren o. Me 'yah nəə makəə ahe (makəəre).

Cuit, cuite.

Makə'elle, makilli: f. ŋwəə mai mo taira wor ɓo təki, wor ɓəə vaŋno, a dɪira ki ne makə'elle (makilli).

Coépouse, femme du frère cadet de mon mari, belle-soeur.

Makpǝoyakke: f. Soo. Suu ah pəpāi laataŋ, tə cil ah a kyaŋkyaŋ, pəyakke, ka gak kyɪŋ fer suu gwari na soo manyeeki ah ya, mor ah za dɪi ne makpǝoyakke.

Serpent.

Makpyǝ: f. Kpuu. Makpyǝ yea ne suu pəlɪi, a lee na kpuu kummi, lee ne sum pə mbǝəre. Za kəə nāa ne goo ah ta.

Adansonia digitata (baobab).

Makpǝə ǝə: f. Juu. Juu ah jur mafok ne kurum ɓo, amma a pəsyēe.

Grosse outarde.

Mala: ɓmsɓ. Mo ēe wala, ɓtv yo.

Ou, ou bien, sinon, sauf, autrement.

Malaitəbii, rereebii: f. Faɓeare. Malaitəbii (rereebii) a yea tə bii ko. A pəfuu, pənyeere, a ee bii pəlli, dəɓ ka lwaa gban a, a yeara wo ki pəpāare. Mo joŋ pə'man ɓe a dɪi ne təmbilli (matəmbilli).

Insecte d' eau.

Malamlaj balle, jolle: f. Təwee balle, wala jolle mai mo pənyeere kal tə coŋ ah ra daŋ, so mo pəcwəəre.

Petit orteil et auriculaire.

Malamlıi balle, jolle: f. Təwee bal ne təwee jol ma luur ahe, wala ma 'man ahe. Ara pəcwəə kal tə coŋ təwee bal ne təwee jol manyeeki ah ra daŋ.

Gros orteil, pousse.

Malajne: f. Biŋ. Me 'yah wel ah malajne. Mawin be lee tahsah malaj ah luma. Jeertə ahe: Malii.

Le petit, la petite.

Malii: f. Pə'manne, ma'manne. Goŋ lee dəə malii ah təsoo. Mo gee me ne yək malii ahe. Jeertə ahe: Malajne.

Grand, grande, gros, grosse.

Malyakke: f. Mo ẽe lyakke, b̆tv yo.

Engoulouvent. (masque femelle du clan Təære).

Mamlajne, mələjne: f. Nənaa. Naa mah mam, wala zum mam mawin malajne.

Tante.

Mamlıi, məlıi: f. Kəkah. Mah mamme. Naa mah mam, wala zum mam mawin malii.

Grand-mère.

Mamme: f. Mah ahe. Payaŋ tə gera lal ne mamme.

Mère.

Mamme, kuu syimmi: f. Goo kpuu mam jur goo kpuu caŋcaŋ ɓo, amma suu ah pə'wahe, so a pəfuu.

Arbre.

Mamoo: f. Bii ah pəkərãamo biŋbiŋ, pəfuu biŋbiŋ ta.

Gwii, dəə, pərri daŋ mamoo nora.

Gris, grise.

Mamənni: f. Goo. Goo mamən jur goo swaatəfəəgoo, a kan mor sərrı, za renne, a pəjēere. Farel wee nyeer o.

Arbuste aux racines consommables.

Maməryan: d. Mawin ma kan zahnahpel janjaŋ. Mo dīi maməryan gee me sa.

Première femme (polygamme).

Mambaore: d. Təkaa. A byaŋ ne zal tə pāa (fāa) ma dīi ne mbaore, ciŋ tədīi ah sə.

Chenille.

Mana: bcfđ. Na woo zah ma man o. Dəə man ye təde'. Məə mana.

notre, nos (sens inclusif).

Manāa: d. Za wəə dīira ŋwəə bai bəə daŋ ne manāa. Bə kee suu yo, za wəə gak dīi ŋwəə mai mo zahki ne mawin ah daŋ ne manāa ta.

Appellation de la femme d'un ami, ou des femmes en générales. C' est un terme de respect .

Manahmorciiri: d. Fabeare, vivea. Mawin kəə nāa ne manahmorciiri.

Cafard.

Manaiŋgyo: d. Juu yo, a ne yee pəsāhe.

Paon.

Manairoma: d. Syiŋ pə bii. Manairoma jur syekyakre (weesyaksyiŋ) bo.

Poisson.

Manaisonne, sonne: d. Manaisonne, wala sonne mo kwo dəb be, wala dəb mo juu ko be, a cee ge təkī. Manaisonne rahtərah pəlli.

Hérisson.

Manaitahrīi, njaktahrīi, rebeo: d. Kpuu. Kpuu ah jur kpuu səwalla bo, a lee ne zah gwahlle, ne cok goo kpuu daŋ mo buu vər be, za lahni, a pəŋjēere. Kpuu rebeo mo pəlaŋ ba be, za dīi ne ŋoŋ mor cee kpuu. Kan ah, wala soo ah za renne, a pə'nyah pə zahe.

Arbre. (lannea microcarpa)

Mandəənāasyiŋ: d. Dahsyii, a na madahkalle (markalle) ryakryakke.

Sauterelle, criquet.

Mangasyo: d. Təsah ma 'man ahe.

Caleçon traditionnel.

Manne: jf. Gbah jolle, gbəni, wooni. Pə fan daŋ na man ki gɲ də.

Man sor nyi me tahsah gwa.

Soutenir, aider, puiser.

Manəŋwəre: d. Nəə cokki, za dīi ne takzaa ta. Manəŋwə
pəŋwə na tədīi ahe, a camcam gwa: vaŋno pəfuu, maki ah
gbəgbəb, sol ah pəwəhllə (pəwahe), a duu pəlli, pər hai ye ka
nīiko in a.

Girafe.

Mandahri, ndari: d. Fa gaini. Wee ŋwə saara mandahri təpil
dədaa ne ne fīi mundaŋ. Za tǝə mandahri (ndari) ne fāi ne bəzalle
saa sāhe, tǝə maki ah dīi ne matəzeere saa boo zahmərri.

Jupe en perles.

Mandahtəfoofoo: d. Mo ɛə madahtəfoofoo, dahtəfoofoo.

Oiseau garde-bouef.

Mandaṽai, sahri: d. Kpuu. Kpuu ah ne lee ah daŋ jur bəleere, a
lee pəwəhllə, amma za ka ren a. Za kə Torrock faara kuu
mandaṽai doŋ syemme, ka ceera ya, ka joŋra yeḃ ne ya ta. Eklesia
ka syeera mor bə iŋ ah zəzǝə yao.

Entada africana.

Manjak əə, manjwak əə: d. Fa dədaa. Za kaŋ manjak əə
(manjwak əə) ne fāa rək nah kuu, wala təsal gɲ dədaa fīi mundaŋ
ne zah yaŋ goŋe.

Instrument de danse.

Manjaktərilli: d. Təngyǝ. Manjaktəril pə'man kal təngyǝ be,
amma ka zwəə pəlli na təngyǝ ya. Manjaktəril pǝə ne zahbam
pəlli, za laa yee bəə pəlli pə elle.

Crapeau, têtard.

Manjaŋre: d. Təkaa. Manjaŋ a syer tə goo səpəre, a pə'man kal
təkaa manyeeki ah be, ciifahl ah pə 'wah ne ndəfəri pəpāi. Za re
manjaŋre, nəə ah pə'nyahre.

Chenille.

Manjĕe, tənĭĕ: ɖ. Juu. Manjĕe (tənĭĕ) jur weeweero bo, 'man
bəə daŋ zahki, amma manjĕe dən bo nje, a ne gom pəwahlle.
Manjĕe ren wee təgyō ne tərilli pelli.

L'ombrette, (Roi des oiseaux).

Manjoklii, mabakəzuŋ: ɖ. Fan pə cii bərri. Za re təwaa, wala
farel ga pə manjoklii (mabakəzuŋ). Za dīi ne manjoklii mor jur jok
malii ah bo.

Estomac.

Manyāhe: ɖ. Zahsyiŋ ban Kəzeere.

Masque d'un clan moundang

Manyahpəere, manyahtəpərri: ɖ. Nyah, wala zəə mai zah ah mo
pə 'ahe. Nyah ruu sal ye ta.

Grande lance.

Manyahyaŋgoŋe: ɖ. Tədīi dahsyii yo.

Sauterelle, criquet.

Manyee: ɓmsɓ. Me 'yah ka amo dəɓ manyee mo ge bo o. Awe za
manyee we gyo ta.

ici, ça (pron. démo).

Manyeeki: ɓmsɓ. Za manyeeki ra no 'yah gera tai ya.

Autres, certains, quelques.

Manyeeno: ɓmsɓ. Awe za manyeeno, we joŋ fĕe nyee ne? Awe
za manyeeno daŋ, we kaa ɓii nyeeno.

ce qui est près, ceci, celle-ci, celui-ci, ceux-ci.

Manyeere: ɓmckd.f. Matə biŋ biŋ. Me 'yah kāh manyeer ahe.
Mafok mai syer pənyee dīi ne?

Menu, très petit.

Manyiŋ: ɓmckd.f. Malaŋne. Fahlii mai pənyiŋ dīi ne? Mo kyeɓ
zahfah manyiŋ ah pəə gŋ.

Étroit, mince.

Maŋto: ɖ. zzk. Yerri ma rii celle (cilli). Za joŋzahsyiŋ za Israel
moo baara mor daŋsikki joŋ yeɓ ne pə tal mbəro ma taini.

Manteau.

Maṅgalle: d. Tədii mawin mai moo yii suu ah pəlli. Ka kee wor a, ako ye maṅgalle. Ma təgaa vōo maṅgalle.

Femme orgueilleuse.

Maṅgasyo: d. Təsāh ma'man ahe.

Grand caleçon traditionnel.

Maṅgo: d. Kpuu maṅgo a hai zəzəko. Lee maṅgo pə'nyahre.

Mangifera indica (mangue).

Maṅguyuy: d. Juu. Wor juu ma dīi ne syiiri. Ne zal ɓe a fer suu ciŋ pəsyēe ŋguyuy, ciŋ tədii ah sə.

Oiseau.

Maṅgəɗəmmi: d. Goo. A kan mor sərri, za ka ren kan a ya.

Arbuste.

Maṅgəŋgaō, maṅgaō: d. Tədii dahsyii yo, jur dasyii magogoo.

Sauterelle.

Maṅhaa: ɓmcd.f.s. Me tə 'yah za ma ŋhaa sye, mai mo tə gara ŋhaano.

Là-bas (pron dém).

Maṅhoo: ɓmcd.f.s. Me ka ne 'yah za maṅhoo ya. Dəɓ maṅhoo mo ge ɓo o.

Là, cela, celle-là, celles-là, ceux-là (pron, dém).

Maṅwoore: ɓmckd.f. Pə'manne, maluu. Ŋwoo ɓo. Dəə maṅwoo ahe. Mo 'yah manyah ah ka, maṅwoo ahe. Mo ge luma ɓe, mo lee kəɗai manyah ka, mo lee maṅwoo ahe.

Gras, gros.

Maṅwəceltəgyaŋne: d. Tədii ŋwəməŋgai sɔŋ mai mo ləəra ge ɓo morki pəpāare, so gyamra ɓo gyamme.

Etoiles du ciel (les Pléiades).

Maoowiɗə: d. Mo ɛe bəlwəsoo.

Plante dont les racines servent à tanner la peau.

Maɓeɓɓe : d. Goo mayaŋ, a ciŋ ne zalle mor 'wah zyemīrii. Lee ah ne ɓər woraŋ, dəɓ mo ee ɓe a cee peɓpeɓ ciŋ dīi ah sə, maɓeɓɓe.

Feuille des champs.

Mapikki: d. Mo ẽe dao, 6tv yo.

Igname.

Mapõo: d. Təkaa. Mapõo pəpāi dər badəwoi, a swə pəlakre. Wee nyee jonra kyēm ne maa kəsyii ga pə lakr ah nəə ge lalle, a gbə ne zahe. Mapõo ne gyañne, a ne pōo na dəfuu, mor ah za dīi ne mapõo.

Ver.

Mapədahe: d. Sorre. Sor mapədah pəjēere, ɣwəə jonra sumbii matəgwan ne mapədahe, a pə'nyahre.

Mil sucré.

Mapərri: d. Pər ma tam ahe. Mo gbə mapər ge nyi bii nyi dāo. Mapər goŋ byaŋ təsoo.

Jument.

Mapəsāhmme: d. Gwii, pəsāhm matam ahe. Mo vaŋno 6e, za dīi: Mapəsāhmme. Ara mo pəpāa 6e, za dīira ne: Məəpəsəəre. Gwii məəpəsəə ka dūura gal bam ya, mor syiŋ wo suu 6əə pəyəkki.

Brebis.

Mapəə əə: d. Juu. Mapəə əə pə'man kal vak 6e, nəə ah pə'nyah pəlli, ka hai zəzəə yo. Za pəlli dūura juu mapəə əə, a faara juu ah ge ne syem tətəl 6aŋne (təlkinni).

Grande outarde.

Maraiko, maraino: 6mcd.f.s. Ma mor nyeeko. Za 6ea nora kəsyil za maraiko, mo sobra. Za ma jon fan maraiko, ka pəsāh ya.

Ceux, celles, celles-ci, celles-là, ces.

Maralle: d. Mo ẽe madalle, 6tv yo.

Oiseau.

Marbaafii: d. Mo ẽe matəbaafōo, matəgbəəfōo, 6tv yo.

Bouton acné.

Marciŋ, matəlciŋ: d. Məlaŋ yaŋ goŋe. Za lwaa dīi marciŋ (matəlciŋ) pə sam za mundaŋ pəlli.

Bavard.

Maredəh: d. Mo ẽe matəkaa, 6tv yo.

Etagère.

Maregyaṇne, matəgyaṇne: ɖ. Dəb mai cel (cil) ah mo gyaṇ ɓo gyaṇni.

Scoliose, déformation de la colonne vertébrale dans la région dorsale.

Marfoo: ɖ. Mo ẽe Fii Marfoo, ɓtv yo.

Avril-Mai.

Margomme: ɖ. Təɖii dahsyii yo.

Sauterlle.

Margwahlle, makahtəgwahlle: ɖ. Syemme. Fa baa ma baa dəb tə pelle.

Maladie.

Marjulla: ɖ. Fan mai za mo pee pə 'wah swaa, əə, sorre ka joŋ nyin ɖuu galle, a ləŋ syiŋ ye pee ɓo.

Médicament planté dans le champ pour faire peur aux voleurs.

Marjulla, marjulli: ɖ. Kan tənda mai mo ka pəsāh nən ren a. Səə ah ye yea ma to sə.

Racine de nénuphar.

Markalle, matəkalle, dakalle: ɖ. Dasyii. Təɖii markalle (matəkalle, dakalle) a camcam pəpāare. Markal masyēe no, mapāi (mafāi) no ra ta.

Criquet.

Markamta, matəkamta: ɖ. Məəzuwuŋ bai yaṇne, a yea ne fāa wo suu. A pəə pə cok wul za goŋe, wala za maluuri toto.

Masque initiatique.

Markwakke, matəkwakke: ɖ. Juu. A 'yah gban, wala woo weekāh pəlli. "Markwak kyeɓ fahlīi ga dəmorrii".

Gros épervier.

Markwəri: ɖ. zzk. Sor ma pəə ne gwahlle, za pepeee, so za ruruu laŋ no ta.

Sorghot.

Marnjāh, matənjāh, patənjāh: ɖ. Juu marnjāh (matənjāh, patənjāh) pəlaŋ pəlli, a yea zahlaore.

Colibri.

Marvəə, məəvəə (dii): jf. 6ms6. Dii dalle, kənah me joŋ ka. Za dii marvəə (məəvəə) joŋ fanne, ga cok fanne.

Regretter, regret.

Marwāhe: 6mckd.f. Masāh ahe. Za joŋ a ɓaara mbəro marwāhe, mai lee ah mo pəsyemme, mor lak lee ah no jol ɓəra.

Brillant, luisant, éclatant, lisse.

Marzəə əə: d. Tədi dahsyii yo.

Criquet.

Marəkaa: d. Mo ɛe matəkaa, ɓtv yo.

Etagère.

Marəzeewolle: d. Mo ɛe matəzeewolle, ɓtv yo.

Morceau de boule collée à la marmite.

Marǝrǝə: d. Swāh bam mai mo ka səŋ pəlli ya, moo yea ma kah səŋ sə.

Nuage qui rase le sol.

Marǝrǝə, təbāh: d. Marǝrǝə (təbāh) a gbə tə goo sor ne cok bam mo ka tə tan cēcēe ne zal a ɓe. Təbāh 'yah gbə goo sor markwəəri, wala sor kalle pəlli.

Maladie du mil (rouge, sorgho et berbére), nielle.

Masaa: d. Pasaa, dəɓ ma ɓaŋ cee dəfuu ne syem renne. Masaa ɓaŋ ko ɓo. Dəwor ye ɓe, za dii ne: Pasaa.

Sorcière, sorcier.

Masāhe: 6mckd.f. Majiŋ ahe, matə belbelle, matə korelle. Farel masāhe, yaŋ, wala ɗee masāhe. Dəɓ masāh nən yiini, nən gbə ɓə ahe.

Meilleur, correcte, droite.

Masaŋgraŋ: d. Mo ɛe masaŋgəraŋ, ɓtv yo.

Crampe, ankylose.

Masaŋgəraŋ, masaŋgraŋ, saŋgəraŋ: d. Balle, wala jolle mo i masaŋgaraŋ ɓe, dəɓ laa təgbana syim ka tə syee gŋ ya, a syen suu ta. Dii ah pə zah camcam: masaŋgəraŋ, masaŋgraŋ, saŋgəraŋ, wala saŋgraŋ.

Crampe, ankylose.

Masiŋ: d. Mo ẽe Masəŋ, ʃtv yo.

Dieu.

Masokəpelle: d. Nəə cokki. Sok ah woo gem ge ʃo kəpelle.

Chacal.

Masoore: d. Mawin mai mo byaŋ wel ta ya. Mo dəwor ye ʃe, za dii ko ne: wasoore.

Stérile.

Masoo, yemasoo: d. Masoo (yemasoo) pə'man kal soo daŋ, a gak gbə gwii ne dəfuu daŋ.

Python.

Masuusyemme: d. Mo ẽe nãa masuusyemme, ʃtv yo.

Leptadenia hastata.

Masəgiitokki, magwiigaŋbʃbe: d. Nəə tokki. 'Man ah na gii yaŋ, ŋgaʃ pāi ne syẽe təkine puu daŋ. Za pəlli ka renra nəə masəgiitok, wala magwiingaʃ a, a ləŋra ra re ʃe, suu ʃəə ga ŋgaʃ ta.

Chèvre sauvage.

Masəlai: d. Kpuu. Za dii kpuu ah ne goo ah daŋ ne masəlai. Za makəpel foora zyim pə masəlai ka yea pəfuu.

Leptadenia pyrotechnica (indigotier).

Masəlamme: d. zzk. Nyah ma wah (wahl) ahe. Masəlam ne syel kah gwa daŋ gwa daŋ, a pənyiŋ kal kupkup ʃe.

Sabre court.

Masəŋ, Masiŋ: d. Pah səŋ, pam mai mo no səŋ. Dəʃ mai mo zah swāh səŋ, masyiibamme. Masəŋ (Masiŋ) joŋ səŋ ne sərrɪ ne fan mo no gŋ daŋ. Juu ma səŋ ne ma səŋ. Za mundaŋ diira masəŋ camcam: masəŋ comme, masəŋ səwəəre, masəŋ zahtəŋjẽere, Masəŋ ma ne swah daŋ, masəŋ bamme, masəŋ byaŋne....

Dieu. (ankylostomiase, pian, plaies ou boutons, dieu du bonheur, Dieu Tout Puissant, dieu de tonnerre, esprit gardien individuel....

Masəənyiŋ, ʃəryiŋ: d. ʃəryiŋ daŋ i zah ʃo pənyiŋ. A pənyiŋ na səə fanne, ciŋ tədii ahe sə o. Masəənyiŋ (ʃəryiŋ) maluu no, manyee nora ta.

Intestins, (colon, intestin grêle).

Masəəre, makyəŋkyaŋ: ɖ. Masəəre, wala makyəŋkyaŋ dəə tə kpuu mai za mo pea kah ahe. Lee ah ne sum pənikki, pə'nyahre.
Fruit consommable.

Maswahsyiŋrīi: ɖ. Mawin ma kal pel wee syiŋrīi. Mawin ma lwaa bə sao syiŋrīi.
Maitresse du collège des possédées.

Maswəə təndare: ɖ. Fāi təndare, wee kəpii gwii ne dəə renra maswəə tənda pəlli, zaluu manyeeki laŋ renra ta, a ne nəm fēe fēe.
Fruits de nénuphard.

Masyaksuu, (bam ma syak suu): ɖ. Bam ma təŋ tan bai syiini, ka 'yak laŋ pəlli ya. Bam təreeree. Bam mai masyaksuu yo.
Orange brusque et qui ne dure pas, averse, pierre des pluies.

Masyēe: ɓmɖɖ.f. Ka mafuu ya, ka mafāi ya ta, masyēe ahe. Zyim masyēe luma tə'nah hai.
Rouge.

Masyelgoo, magootəceere: ɖ. Mawin mai mo ru zan ruu, mo ka 'yah bə zan a. Tədii sor (swəə) ye ta.
Une femme méchante, mil blanc.

Masyemme: ɖ. Magaḅ ahe, mayək ahe. Vām kaŋnyeeri ne vām solai ra ye təsal masyem ahe, lee bəə pə gaḅbe.
Ce qui est rare et cher.

Masyiibamme: ɖ. Coksəŋ pəḅək kəraḅ. Balle mai pəwah dai masyiibam gbəm.
Ciel, firmament, nuée.

Masyikki: ɓmɖɖ.f. Nəə ma bai kəər ahe, mai mo kan ɓo ka tə wii ya ba. Mo nyi nəə masyik ah nyi me ḁao.
Cru.

Masyimjuu: ɖ. Sorre, zemĩrīi. Masyimjuu zoo wol pəsyēe ne fuu gŋ rumrum, ciŋ təḁii ahe.
Espece du mil rouge.

Masyin, masin: d. Fa ɣwəə fanne. Za ɣwəə dɛrɛwɔl ne masyinni (masin). Za faa: Syel masyin ɣwəə fan no ta. A, b, ɓ ra ye syel masyin ɣwəə fanne.

Machine, alphabet.

Matāa: d. ɓmckd.f. Tam ɓe, nən ɓe. Yerri matāa, yaŋ matāa, za matāa.

Ancien.

Matāhnne: d. Kpəkpalle. Matāhn pə'man kal kpəkpəl ma kol ɓe. Mo joŋ yella, matāhn jiŋ tə ɓo.

Grosse tortue aquatique.

Matamme: ɓmckd.f. Swah suu ɓe, ka pəswah yo, wala mawin ahe. Bəə ɓe nyi dəə matam ah nyi me, 'yah faa mai mo swah suu ɓe, wala mawin ahe, me zyii nyi jol ah ya. Laa ah a wo dəɓ ahe.

Femelle, ou vieille.

Matamme: d. v. Pətamme, mawinni. Me 'yah dəə matam ahe. Mo pəpāa ɓe, za faa: Ma matəər ahe. Magwii ah rək wee matəə, wala pətəə toto. Jeertə ahe: Maworre, pəworre.

Femelle.

Matagne, matəndagne: d. Cuuri, ka pəyak ya. Təker pə taŋne. Zoo wol pətəndaŋ. Me 'yah təwaa mataŋ (matəndaŋ) ahe.

Mou, molle.

Matorlwakke, naaguu baa: d. Kee guu ma ne baa zah ahe. Wee nyee 'nəəra matorlwak, maa waa zah ah jwəə dəwee ne ko.

Flèche non empoisonné.

Matəbaafōo, matəgbəəfōo, marbaafii : d. Matəgbəəfōo ka na gereɔ (gəreɔ) ya, ka na taole laŋ ya, a baa dəɓ pə cok kēne daŋ. Matəbaafōo (marbaafii, matəgbəəfōo) baa me ɓo ɓalle, me ka gak syel a.

Bouton mélanome malin.

Matəbelbelle: ɓmcd.f. Mo ēe masāhe, bel, ɓtv yo.

Meilleur, joli, beau, correct.

Matəbwahre: d. Mo ēe matəvaare, təvaare, matəbwahre, ɓtv yo.

Pigéon.

Matəbərŋgai: d. Mo ẽe bandōori, paŋgai, ɓtv yo.

Petite et grande guèpe.

Matəfən ɲwəre: d. A syer ne zal pəlli, a swə ma ɓər yaŋ ah sə, pə̃ə tətəl ah lal ka kyeɓ farelle. Matəfən to syee ne yaŋ tətəlli.

Escargot, achatine.

Matəfənni (ahe): d. A yea mor bii a ɲgom ɓal nyi zana.

Moule, limace.

Matəgulli: d. Fabaa. Matəgul a baa dəɓ mortəɲhəre, wala kah lamme.

Ganglion.

Matəgwanne: d. Sum bii mapədah.

Farine sucrée.

Matəkaa, marəkaa, maredahre, magwə̃ore: d. Kpuu mai ɲwə̃ə moo ləra ɓər yaŋ ka rək fan pee ɓə̃ə gɲ. Tədii ah pə cok camcam naiko.

Etagère.

Matəkamta: d. Mo ẽe markamta, ɓtv yo.

Masque Moundang.

Matəkinni (markinni): d. Təzaare. Matəkin baa dəɓ baani, ka syen dəɓ ya, sai dəɓ 'yaŋ də. Matəkin a baa wee woi ne wee təbanna pəzyil syii 13 dai 20 cok nahnənni, wala celle.

Bouton acné juvénile (comédons).

Matəkoi, markoi: d. Mawin mai mo ka ne wor a, wala mai mo no ne worre, moo so kyāh haihai kyeɓ za wəre. Mo joŋ yella ne markoi (matəkoi) a kə̃ə dəɓ ka lee pə ɓə̃ə' gwari.

Prostituée, bordelle, femme libre.

Matəkorelle: ɓmcd.f. Mo ẽe masāhe, bel, ɓtv yo.

Meilleur, beau, joli, correct.

Matəkwakke: d. Mo ẽe markwakke, ɓtv yo.

Gros épervier.

Matəkərnyahe, matəŋgəŋgaō: d. Dahsyii, a pəwah (pəwahl) kal dahsyii daŋ, a pənyin ta.

Criquet.

Matəlciŋ yaŋ goŋe, marciŋ yaŋ goŋe: d. Məlaŋ, wala mawin mai moo faa bə pəlli.

Bavard, bavarde.

Matəmbilli, təmbilli: d. Faɓeare. Matəmbil a yea mor bii, a pəfuu, jur malaitəbii ɓo. Ne cok raa syin ɓe, za woo ge lal pə gaŋ, zan ki rera matəmbilli.

Insecte d'eau douce.

Matərahe: d. Mawin ma rahtərahe. We kyeɓ matərah ge ne ko sa.

Femme qui lance des youyous.

Matəree: d. Zemĩĩrĩ. Matəree a zye nən ɓaa kal zyemĩi maki ah daŋ. Za ɔə koŋ ne matəree.

Mil rouge précoce.

Matərimmi: ɓmckd.f. Mamoo, mai bii ah mo jur tərinni.

Bleu foncé.

Matərri: d. Juu. Juu ah pəswah pəlli, gak in loo pə wulli. Matər jur juu ma ḍii matəkwaɓke.

Aigle ravisseur.

Matəsolle: d. Təḍii təsolle. Za mo tə ul təsol ɓe, matəsol ne zah matəsol yeara ɗŋ, ara ye zyii ləŋ ga zah watəsol ne pa zah ahe.

Flute.

Matəṭəre: ɓmckd.f. Bai swahe, pətəṭəre. Mo kyeɓ dəɓ matəṭə ge ne ka nyi syin nyi ko.

Faible.

Matəvaa wandalla, matəbwah wandalla: d. Matəvaa, mai mo wolra yaŋ, a yeara pə celle (talle). Matəvaawandalla (matəbwahwandalla) a pə'man kal matəvaakol ɓe, amma dai mazyii ne 'man a.

Pigéon.

Matəvaare, marvaare: d. Juu. Matəbwahre. Matəvaa a camcam gwa: Matəvaakolle, matəvaawandalla. Za wol matəvaawandalla

piicelle, a pə'man kal matəvaakol ɓe, amma dai mazyii ne 'man a. Zahban matəvaa pəpāare: Mazyii, matəvaasaa, matəvaa təgəere. *Tourterelle, (colombe).*

Matəzeewolle, marzeewolle: ɗ. Tə coŋ wol mai mo rea ɓer cii wolle, mo yak ɓe, a ɗii ne matəzyeewolle, wala marzyeewolle. Wee manyee a 'yahra matəzyeewol pelli, a pə zah pəjēere. *Morceau de boule collée à la marmite.*

Mavakmərrii, mambakmərrii: ɗ. Juu ma ren mərrii. Mavakmər (mambakmər) re mərrii ne fan sōo. Mavakmər (mambakmər) yea ka yaŋ pelli. *Charognard.*

Mavivinni: ɗ. Mo ēe battəri, vivinni, ɓtv yo. *Guêpe maçonne, bousier.*

Mavuuciiri: ɗ. Mawin ma vuu ciiri. *La potière.*

Mañəkki: ɗ. Fāa. Fāa ah byaŋ tətəl na madasyeremme, wala madatəramsyēe. *Herbe.*

Mawahe, mawahlle: ɓmcd.f. Pəwahe (pəwahlle). Fahlii ga yaŋ ɓəə pəwahe, pəɗəkki. Korvuu ah pəwah ɗii ne? *Long, haut, loin.*

Mawinni: ɗ. Madəwinni, ŋwəere. Me ɓaŋ mawin təsoo. Palai ka ne mawin a ba. Mawin ɓe', mawin zahlaŋne, mawin wulli (hulli), mawin lii. *Femme, épouse (contraction de la femme).*

Mawoiŋ, ma ne woiŋ: ɓmckd.f. Ma bai ruŋni. Lee kpuu (kuu) ɗaŋ mo ruŋ ya ba ɓe, a yea pəwoiŋ (ne woiŋ), mo re ɓe a ruŋ syel nyi mo. *Fruit vert.*

Mawulli, mahulli: ɗ. Fan ma in dəɓɓi. Mawul ɓe ge dai ya ba. A ne syem ma wulli. *La mort.*

Mawuumasəŋgə: **ɖ.** Mo ẽe təpərkəsəŋ, təbərziŋ, ɓtv yo.

Arbre dont les fruits sont sucrés.

Mawuuremai, mawuuzəmai: **ɖ.** Kpuu. Mawuuremai (mawuuzəmai) lee na kwaare, za pee zah piicelle, kah korre dan, a pə njee pelli. Za ki dii ne təkuije ta.

Papayer, carica papaya.

Mayiyəkki, wuŋguu: **ɖ.** Juu. Mayiyək, wala wuŋguu kyāh ne suŋ kyeɓ farel ahe. Nahnən ah pəluuri, a 'yah yaŋ boŋ swə gŋ pelli.

Hibou.

Mayəkki: **ɓmckd.f.** Mai mo pəyəkki. Me yeyee dii Masəŋ mayəkki ka mo ge gbahko jol ɓe. Me kwo ɓe amo ye dəɓ mayək ahe. Tə mayəkki.

Lourd, puissant, important.

Mazahkpuu: **ɖ.** Syiŋ pə bii. Zah ah pəwah na syiŋzyiiri.

Poisson.

Mazwāhsuu: **ɖ.** Cee. Dəɓ mo wə ɓe, mazwāhsuu ah soɓ ko, ka yea ne cee yo. Mazwāhsuu ah kal ɓe.

Energie vitale, âme.

Mazə təndare: **ɖ.** Goo pə bii. Təndah a nəə ge səŋ pəwah təgbana kərzəə, za dii ne mazə təndahre, a byaŋ maswəə təndahre, wee nyee soŋ (swaŋra).

Fleurs de nénuphar.

Mazyii: **ɖ.** Juu yo. Mazyii pə'man kal matəvaa ɓe. Mo ẽe matəvaa, wala marvaa.

Pigéon, colombe, tourterelle.

Mazyiŋba: **ɖ.** Pāa (fāa). Təbyaŋ mazyiŋba a woyee woyee (wohee wohee). Wee nyee kaŋra mbəlaori ne tə byaŋ ahe, a pədaŋgarwaa.

Paille pour tresser le chapeau.

Ma'man: **ɓmckd.f.** Mai mo pə'manne, pə lii. Mo ge lee dəə ma'man ah gee me ne o.

Grosse, grande.

Me: **ɖ.** Mo ẽe ame, ɓtv yo.

Moi.

Meã: jf. Mo ãe 'meãa, 6tv yo.

Accouplement humain ou animale.

Meeni: jf. pp. Myahe. Mo mee bii ge wol ahe. Za mee bii tã goro ka mo yak ka.

Jeter, asperger, refouler.

Meetar: d. zzk. Fa lii wah, giŋ ne 'ah fanne. Me vuu yaŋ giŋ meetar dappe ne raita, wala reta.

Mètre.

Meõ: d. Mo ãe ame, 6tv yo.

Moi.

Mĩi: d. Yee, mængãere. Yee kpuu daŋ za d̃ii ne m̃ii kpuu, wala yee kuu.

Sève.

Mĩi: d. Mawinni. Za kã Torrock d̃iira mawin ne m̃ii ta. Dãb ah kan m̃ii ah 6e, wala mawin ah 6e. M̃ii 6o ka yaŋ ya kal kẽne? M̃ii 6o tã d̃ii mo yaŋ.

Femme, épouse.

M̃ii mærrĩ: jf. Mo ãe ñii mærrĩL, 6tv yo.

Aller à la selle, chier.

M̃iirĩ: d. M̃ii yee, yee. Bii ma d̃uu nahnən dãb̃bi, wala fa6alle. Nahnən ah tã d̃uu m̃iirĩ. M̃ii kpuu no.

Larme, sève.

Minni: d. Ereo, baaturu. Min 'yah gee pãlli. Min gbã gee 6e.

Chat.

Mo: d. Mo ga no ne? Mo 6aŋ o. Mo haozah nyi ra gŋ o.

Toi.

Mokki: jf. pp. Mo ãe muŋni, 6tv yo.

Pl. Se cacher.

Mombai: d. Mo ãe mbai, 6tv yo.

Manioc.

Mombaŋ, momgbee: ɗ. Təkpυuzah ma mor kəsəŋ, mai pyaŋ mo ciŋ ɣŋ.

Mâchoir inférieure, omoplate.

Momgbee: ɗ. Mo ɛe mombaŋ, ɓtv yo.

Omoplate, mâchoire.

Mongai: ɗ. Kyɛmme. Za haira ɓo tə ɗaŋ mongai mor cee kpυu lalle. Me tə ɗaŋ mongai ya.

Jeux.

Mongai, məŋgai: ɗ. Gee. Mongai (məŋgai) ɗυu pəlli kal gee ɗaŋ. Mongai pəfai nje nje.

Awale.

Mongobbe, məŋgwabbe: ɗ. Pəə ma suuki ne təkuuri. Me kpɪi 'wah ɓo tə mɔŋgobbe, a pəə pəgabbe.

Terrain boueux, fertile.

Mongoro: ɗ. Mo ɛe ɓɔŋwəəre, ɓtv yo.

Célibataire.

Mõo: ɓmcd.f. Pəmõo. Madəə ah byaŋ pəmõo. Magwii mõi ɓe muŋ ɓo.

Gris.

Moo, mooko: ɓmsɓ. Ma ŋhõo. Za mai moo ka laara zah ya, moo joŋra za vərvərri.

Ceci, ainsi.(exprime une proposition de temps).

Morāi, morāiko: ɓmsɓ. Naiko ta. Təgbana wul mo ge wo sər ne ɗəɓ vaŋno, na morāi ta, za ga urra pə wul mor ɗəɓ vaŋno ta. Za ma nyiŋ Yesu na pa ɛə ɓəəra, za ma kwan syak tə zan ki, a we za nyeeki ɗaŋ we yaŋ ɓə za ma morāi, wala morāiko ka.

Ainsi, comme ça.

Morbəraŋɗəə səŋ: ɗ. Morkyaŋ yaŋ səŋ. Morbəraŋɗəə səŋ yaŋ ɓe ɗaŋ, bam zuu ɣŋ, me ga zyɛɓɓe.

Plafond.

Morboore (ne): ɓmsɓ. Pəlli. Me ɗəə sor (swəə) syiidah ne mor ɓoo ɓe. Fan ah no jol ah ne morboore.

En abondance, un peu plus.

Morciñjolle: d. Fan wo suu dəfuu. Cok mai jol mo ham gñ.
Morciñjol ɓe tə syen me pəlli.

Le coude.

Morfilli: d. Morsəñ, təkpii. Dəb ka gak kwan cok ga morfil mabii ya.

Fondement, fond.

Morgahe (ɓaɲ ne): ɓmsɓ. Bakke, bai tanne. Na həə o ka na ge ɓaɲ ko ne morgahe (ɓak). Me lwaa zyeɓ suu ya, ge ɓaɲra me ne morgahe (ɓakke).

Brusque, imprévu, embuscade.

Morgomme, morgwomme: d. Fahfal tətəlli, morgom (morgwo) mgbāaki ɓo ne solle. Dəb ka gak kwo morgom ah ya, so zahpel ne gom ka kwora ki ya ta. Mo waa morgom nyi me ka. Za faa: Fan morgom (morgwom) ɓe faa ɓə nyi me (fan tanne).

La nuque.

Morgǽre: d. Yaɲ. Balle mai mo cee kəsyil yaɲ dii ne morgǽre, wala gǽre. Dəb nyi gwəə pə gǽre.

Anti-chambre.

Morjimɓalle, mordinɓalle: d. Fan wo suu dəfuu. Bal uu ɓo tə morjimɓalle (mordinɓalle). Dəb mor tə syee ɓe, swah ɓal daɲ uu ɓo tə morjimɓalle (mordinɓalle).

Talon, jarret.

Morkēnne: ɓmsɓ. Ne patə təlli. Me 'yah we ge ne morkenne, ne patə təlli.

Par ordre, les uns après les autres, successivement.

Morkyaɲ: d. Cok mai mo kəsyil tətəl ne solle. Morkyaɲ tə syen me pəlli, fan baa ɓo gñ.

Bas gorge.

Morkyaɲɓalle: d. Təgəə, təwee ɓalle. Zahrōm təwee ɓalle.
Orteille.

Morrĩi (nə): ɓmsɓ. Ne fahlii, ne cok ahe. Bə faa ɓo a ne morrĩi. jonko ɓə nai mor fēene? we fii ko ɗao, mor ah no. Dii ɗaŋ a nə morĩi.

Qui a un sens, un but.

Morrĩi (nə): ɓmcd.f. Səŋ, bai swə səŋ. Mo kpiŋ kaa ne morrĩi, zok mo re mo ka syaŋsyəŋ.

Position assis (pas couché).

Morsǎere, sǎere: ɗ. Dəfuu wo sər ɗaŋ ra ne morsǎə ɓəəra. Morsǎə zafuu, zafāi. Morsǎə mundaŋ yeere, laare, tǎere, kǎzeere ɗaŋ nora.

Descendant, postérité.

Mortəkomsokki, morkwǎəsokki: ɗ. Mor sokki.

Creux d'oreille.

Mortəŋhǎere: ɗ. Mortəŋhǎə a mor tǎbəsǎhe. Jol dəfuu a ham wala jiŋ ge tǎ mortəŋhǎere. Mo maa ge mortəŋhǎere mbaŋ.

Aisselle.

Morviiri (məviiri): ɗ. Syiŋ pə bii. Syiŋ ah pəlwah pelli, a dan mor sər pə tǎboŋboŋ kaa kal gŋ ŋhaa dai zahbamme.

Prototerus annectens.

Mor, mor maiko: ɓmsɓ. Ŋgam. Mor ahe, mor maino. Me ge tǎsoo ya mor me ne yeɓ ba. Dǎɓ mo tǎ faa ɓə so mo 'yahko ka za mo laa mor ɓə ah pəsǎh ɓe, a faa: Mor maiko me faa nyi we. Bə maiko ye me tǎ faa nyi we, ka we tǎ.

A cause de cela.

Mor, mǎr: ɓmccɗ.f. Mor (mǎr) celle (talle). Za kaara ɓo mor kpuu baore, mor baare, mor ɗaŋki. Dǎɓ ah 'yah mor (mǎr) pelli.

Sous, desous, au-dessous, pour, sexe de la femme.

Mowoore, mowǎere, mǎwaare: ɗ. Dǎɓ mo ee yaŋ ge kaa cok ki, wala ge kaa sər ki ɓe, za dii ko ne mowoore (mowǎere, mǎwaare) 'yah faa: Dǎɓ gwǎər o. Ru lwaa mowoo ɓo tǎsoo.

Nouveau venu dans le village, émigrant.

Moyen: ɗ. zzk. Gbǎ zahzyilli. Koo bone mo ɗǎne ɗaŋ sai mo myen o.

Patience.

Mukki, mokki: jf. pp. Mo vaŋno ɓe, za faa: Muɲni. Pəpãa ɓe, za faa: Mukni (mokni). Wee mukra ɓo no ɓər yaŋ, ɗuura gal zaluuri. Dəə mukra (mokra) jol ɓe dappe.

Perdre, cacher.

Mukkə, mukka: jf. Mukkə ye dəɓ mai moo swə fahlɪi dəɓ ki ga pə cok magaɓ ahe, moo kal pelle. Kyaŋ gāhnyah ye ta. We mai mo dahkan ya ba, wala mo dahkan ɓo pəfuu, mo zyii ɓə zah zaluuri. Zaluu faara: Gāhnyah, a zyii: Mukkə (mukka).

Avocat, celui qui tient la main de celui qui doit être circoncis.

Munni, mənni: jf. Ciɲni. Yakwii mun ɓo. Zahwii ah mun sah ɓe. Za faa we mai ka tə giŋ gwari ya tə məmunni ta. Bal, wala jol dəɓ mo hao ɓe laŋ, za faa: mən ko ɓal, wala jol ɓo.

Embrase, brûler totalement, craquer.

Mundaŋ, məndaŋ: ɗ. Zahbanne. Za mundaŋ (məndaŋ) nora Ləəre, Torrocko, Kah Elle, Lara, ɓoboyo. A faara zalii ne: Za mundaŋ (məndaŋ) ka ciira wul bai syesyak zah pal a. 'Yah faa: ɓə mo pə'man dəne daŋ laŋ ka cak za bai syesyak ya.

Moundang.

Munjeere, mənjeere: ɗ. Fan rāh syiŋ. Za kaŋ ne fāa maswah ahe, zah ah pə 'ahe. Fan yeɓ za kah pee yo.

Panier à pêche.

Muɲjwəere: ɗ. Fan lii fanne. Masəŋ nyi fa dəə nyi eklesia ah vaŋno vaŋno daŋ ne muɲjwəə ahe.

Mésure.

Muɲni: ɓmcd.f. v. Kalle, peeni. We ge yaŋ ne gwii daŋ yao, vaŋno muɲ jol ah cokki. Pp ɓe, za faa: mukki (mokki).

Perdu, caché, détruit, péri.

Muɲni: jf. Kanne, danne. We lal muɲ ɓo ŋhoo yaŋ. Ge muɲ zyil fāa lalle. Muɲ zahe, kaa bai faa ɓə.

Se cacher, se camoufler, se taire.

Muɲta: ɗ. Fa ɗaŋni. Muɲta camcam pəpãare, manyee no, maluu nora ta.

Voiture, véhicule, camion.

Muṅgorai, baṅgorai: d. Faḅal cokki. Muṅgorai (baṅgorai) a pəṅwəə jur (dər) kpiṅ, ka pə'man na kpiṅ ya, a yea təkpuu səṅ na daṅtəwalla, wala ceecaṅ (caṅcaṅ).

Patas, tantalus.

Muṅgururu: d. Mo ēe ṅgururu, ḅtv yo.

Petite abeille.

Mwakke, myahe: jf. Wii mo nyiṅ cok, wala yaṅ ḅe, za mwak (myah) ne sərrī ka wii ah mo rummi. Wee nyee gak mwakra (myahra) sər nyi ki wo suu.

Jeter.

Myah zwāhe, ṅwāh zwāhe: ḅmcd.f. Laa bone. We nyee ka ne pam ne mam yo, tə myah zwāh pəlli. Bə mai mo te joṅ wo ḅe nyee ḅə ma myah (ṅwāh) zwāh ḅe yo. Bə ṅwāh cee suu.

Souffrance, oeuvre impressionnante, se décourager, s'affecter..

Myahe, ṅwāhe, mbeahe: jf. Rəkki. Wee kəpii fan zyaṅra ne ḅol fahlalle, sobra gwii myahra (ṅwāhra, mbeahra) dūura kal camcam. Wii mo nyiṅ yaṅ ḅe, za myah ne sərrī ka mo rum ko. Sor mo ṅwāh (myah) ḅe, za ka gak syen daṅ yo. Za myah ḅə. Myah ga tə wii, myah cok daṅ, za mbeah kalle.

Eparpiller, diffuser, disperser, répandre, disséminer, annoncer, propager, jeter.

Mə: ḅcfd. Fan mə ah yo. Dəə mə ah ko yo.

Qui, que, à. (appartenance).

Mə oo, mo 'oo: d. Syemme. Syem mə 'oo (mo 'oo) a rwah dəḅ rwahni, ḅaa pəfāi pəfāi kah lamme. Syem ah cak dəḅ bai byaṅ ta. Koo mawin mo gbə ḅil laṅ, a sye lalle.

Syphilis.

Məhəə, zahməhəə, zahmorhəə: d. Tə coṅ nəə faḅal mai ḅolle, məṅgərri, wala fafyāh mo gbə re soḅ tə coṅ ahe. Na ge pao məhəə (zahmorhəə) kəram no zah 'wah ḅe.

Carcasse d'animal.

Məmmai: d. Muyuu zah ban Kanənni.

Masque du clan Kaneunni.

Məmmai, mommāi: d. zzk. Syem yo. Məmmai (məmmāi) mo gbə dəb ɓe, a coo suu nyi dəb cooni, dəb ma tə ɓə syem ah nyi syiŋ ah nyi ko renne, a laɓɓe.

Rhumatisme, tremblement des membres.

Məmmai, mommāi: d. Kyēm mai wee nyee moo joŋra ne in golka ne kəndaŋne, a ɓaara bii nyi ki ne ko. Kyēm ah jur kyēm mai na dii zəzəə ne in balle. Camcam ɓəə ye mai bal in ne ɓalle, amma məmmai (mommāi) mə ah in ne kəndaŋne.

Jeux semblables aux raquettes qui se jouent avec les bâtons..

Məmməə: d. Dajuuru. Fa gban fanne. Za zyeɓ məmməə ne suu ma swah ahe. Za faa: Məmməə patəkoi gbə mambwakmərrii (fakke (pwakke), pejii).

Piège à collet, filet, embuche.

Məmməə: d. Kpuu haazahe ka cuuni me joŋ fan ah ya.

Arbre pour jurer.

Məmməə magbəlli, mbai magbəlli : d. Magbəl kaŋ məmməə (mbai) ah wo kpuu, wo fāa ka gban kŋ wala farel ah ne ko. Məmməə magbəl ma kaŋ wo suu yaŋ dii nənnəə magbəlli, ka pə'man dai məmməə (mbai) magbəl a.

Toile d'araignée.

Məməmmi: d. Nəə, fafāh. Suu ah pə ŋwəə kan fāi ne fuu, a gbah kāhe. Zahmər məməm fuŋ pəlli, za ka 'yah nəə ah pəlli ya.

Ratel.

Məmbaŋ, mbəmbaŋ: d. Woiŋ mai syel kəsəŋ ne kəsəŋ mo pea ɓo gŋ gwa daŋ. Pyaŋ ciŋ ɓo tə məmbaŋ kəsəŋ.

Menton.

Məmgbee: d. Fan wo suu dəfiu wala faɓalle. Mo ŋgoŋ gəəri ɓe, mo ɓaŋ məmgbee ne sah ah nyi nyi me.

Omoplate.

Mən makāhe: d. Syemme. Mən makāh baa dəb kah tə tēənən jaŋjaŋ, a syen suu pəlli. Mən makāh baa me ɓo.

Maladie de poule qui fait gonfler le pied..

Mən yak ya: d. Fāa. Fāa ah a camcam gwa: Vaŋno ne goo pə 'ahe, gwa ah ne goo pənyɪŋ. Dii ah 'yah faa: Dəb mo nəko ne zal ɓoo kēne daŋ a danne, ka yak kpee ya. Mən yak ya.

Herbuste.

Mənni: d. Mo ẽe mərrii, tətakre, ɓtv yo.

Sexe de la femme (torrock).

Mənni: jf. Wii sye vər ɓe. Zahwii ma mor wii mən daŋ ɓe. Dəb ah i təbal tətəl salle mən ɓal ɓo. Dəb gak mən ɓalle, mən jolle.

Brûler totalement, foulure, craquer.

Mənnəə, kəballe: d. Kpuu. Za kaŋ daagol, mbəloori ne goo mənnəə (kəballe). Za ren lee (tolle) mənnəə, a pə jēere.

Borassus aethiopum (ronier doum).

Məndaŋ: d. Mo ẽe Mundaŋ, ɓtv yo.

Moundang.

Məndəəre: d. Məəzuwuŋrii. Daa məndəəre.

Masque pour la danse.

Mənjeere: d. Fakər syiŋ.

Nasse.

Mənjęere: d. Wee jēere. Zataa wolra wee kăh ne mənjęere, a gom, wala giŋra gwari.

Petites termites.

Mənjjwaajii, tənjjwaanje: d. Kɲ. Kɲ mənjjwaajii ge ne syem suu ɓəəre, a in nahnən ta.

Mouche tse-tse, moucheron, similie.

Mənjjwaa, pəŋwəəre: d. Syem ma ge ne bii dūu fahvõo (fahbõo).

Mənjjwaa no võo ɓo, mo fiŋ ge lalle. Mənjjwaa 'wa tətəl pelli.

Mənjjwaa lii no, mənjjwaa tøyelle no ta. Mənjjwaa wea me ɓo.

Rhume de serveau, variole, bronchite, pneumonie, morve.

Mənyăhrrii: d. Təkaare, faɓea ma byaŋ pə manjoklii. A ge ne syemme.

Oxyure.

Məŋgai: d. Mo ẽe mɔŋgai, ɓtv yo.

Awale.

Məŋginna: ɖ. Juu. Məŋginna yea pəfuu, səsāhe. Juu ah 'yah syaŋ, wala toŋ pəlli.

Merle métallique commun.

Məŋgiŋriŋ: ɖ. Kpuu. Məŋgiŋ dər kpuu kǎere. Lee ah pəjǎere, za lahni.

Diospyros mespiliformis.

Məŋgurai: ɖ. Mo ǎe baŋgorai, ʒtv yo.

Hyène.

Məŋgwāalaŋne, maməŋgwāalaŋne: ɖ. Mo ǎe Fii

Maməŋgwāalaŋne, ʒtv yo.

Juin-juillet (Premier sarclage).

Məŋgwāare, maməŋgwāare: ɖ. 'Wah mai mo ruu ʒe, so za bah pəə ah ya be, a tǎ fāa, za dii 'wah ah ne maməŋgwāare (məŋgwāare). Me ga pəə məŋgwāa tǎ'nahko.

Champ non sarclé.

Məŋgyo: ɖ. Mo ǎe baŋgyo.

Acacia albida.

Məŋgərri: ɖ. Nəə cokki, fahfyāh. Məŋgər ren nəə, a gbah gwii jol za ne suŋni, a pə rol pəlli. Za faa: Pa sah məŋgərri mo wəə məŋgər ahe (ʒə ʒo yo).

Hyène.

Məŋgǎere, baŋgǎere: ɖ. Fa rea fanne. Məŋgǎə (baŋgǎə) no camcam pəpǎare: Məŋgǎə kǎere, waafuu, tənʒwǎere...

Colle, latex, cire, glu, bitume, asphalte.

Mər: ʒmccɖ.f. Me kan tǎwaa mo no mər taabəl. Mo kan ge mər kyaŋ yaŋ.

Sous, dessous, au dessous.

Mər yimmi, mər ciiri: ɖ. Tǎ coŋ yim mai mo yea mor ciiri, wala mor daŋne, a yea pəswahe. Za maluu manyeeki ka 'yahra mər yim pəlli ya, za ki ko laŋ 'yahra ta.

Dépot de la bilbilli.

Mərcwakke: ɖ. 'Nahm mai moo pǎə gin wo vǎm ne cok pacwak moo lii vǎm ah tǎ wii. Vǎm mo haŋ wii ʒe, pacwak a inni, 'nahm

ah a 'mər ga lalle soḅ vām yea daṇḍaṇ. Mərcwak mo həə ge lal
mo soḅ vām ḅe, ka pacwak lwaa vām (bōm) ma coo fan sāh ah ḅe.
Scorie.

Mərgigidḍi, marvərwii: ḍ. Təsal mai za mo zyeḅ ḅər lak masəlai
ne ko, a pəyak na simaṇ (simaa).
Pierre grise pour la prise de l'indigot.

Mərrīi: ḍ. Dəḅ mo re farel ge ḅər ḅe, a ga pə manjoklii, a nən gṇ,
ciṇ mərrīi, za so nīi ge lalle. Me tə nīi mər zah goo lalle. Za faa:
Papee nīi mər pəgoṇne (fan ḍəə ḅo).
Selles, excréments.

Mərrīi, mən̄ni: ḍ. Təpel ṇwəəre, tətakre. Me kwo mər (mən) ah
ḅe. Dəḅ ah 'yah mər (mən) pəlli.
Sexe de la femme.

Mərtəbilikki, mərtəswahle: ḍ. Sər mai təswahle mo re ḅe moo so
soḅ ge lalle.
Déchet de ver de terre.

Mərviri: ḍ. Syiṇ. Mərvii pəlwahe, nəə ah pə'nyahre, zan ki ka
renra ra.
Anguille, protoptere.

Məryelle: ḍ. Wee goo nyee yo. A lee ne zahgwahlle, a ruṇ
pəgbəə, za lahni, a pəṇjēere, a pə lwah njenje. nah goo məryel a
lee gərləṇ gərləṇ. Mo tai ḅə ah ne mər mai wee nyee moo nīira ka.
*Arbuste dont les fruits sont sucrés, le feuilles servent à essuyer le caca
des bébés.*

Məvikki, we lalle: ḍ. Kəswah, we falaṇne. A pəə pə cok wul
zaluuri, wala za goṇe. Fa ma joṇ wee nyee ne ṇwəə ḍuura gal o.
Masque moundand sufflant de ban Juu.

Məyuu, muyuu: ḍ. Məəzuwuṇrīi. Za dii ko ne malahsuu ta.
Məyuu pəfuu. Za pəə ne pə cok wul goṇe, wala za luuri.
Masque femelle du ban kezeere.

Məə: ḍ. Mama, maḅe. Za daṇ dii mam ne məə. Ma ḅo no yaṇ ne?
A'a, məə ḅe ka yaṇ ya.
Mère.

Məə: d. pp. Fabal ma təəre, mai mo pəwinni: Məə dəə, məə kãhe, məə gwii. Me ge lea məə dəə gwa luma.

Pl. Femelle.

Məə: bcfɔd. We daŋ we məə zune? Aru ye za məə goŋe.

Pour, qui, à, de.

Məə bə: jf. Mbər bə. Faa bə haihai ga kyaŋ pədəkki bai laa morrĩ. We kaa 'wa'wa, we məə bə ka. Kɲ tənɟwəə məə ga pə yii.

Bourdonnement.

Məəlaŋne: d. Mo ẽe mamlaŋne, ɓtv yo.

Soeur cadette du père, de la mère.

Məəlii: d. Ma ɓe lii. Mah maɓe, wala mah pa ɓe. Me laa bə faa ɓo ɓe məəlii, me ga no.

Grand-mère paternelle et maternelle. Tante paternelle (ainée de mon père). Tante maternelle (ainée de ma mère). Grande tante (paternelle et maternelle). Toutes vieilles femmes.

Məəlii təkəkəə, məəlii təkəke: d. Patə sai, wala nai məəlii ɓo ra, za ɗiira ne məəlii təkəkəkə (təkəke). Za daŋ ye ka yea ne pejii kwan məəlii təkəkəkə (təkəke) ya.

Toute arrière grand-mère.

Məəliicoozahtalle: d. Goo. Dəɓ mo juu goo ah ɓe, a ram zah ge təkɪ, ciŋ tɔɗii ah sə. Za juu ko faa: Məəliicoozahtalle bam tə ginni.

Herbe.

Məəliidokri: d. Kpuu. Kpuu məliidokri jur kpuu gbem ɓo, suu mə ah ka pə 'wah na mə gbem ya, a pərwahe. Za kə Torrock ɗiira ne: Dəlaŋ gbemme.

Arbre.

Məəliisaore: d. Kpuu. Məəliisao jur kpuu ma ɗii ne cen ne kpuu saore ɓo, amma a joŋ pə'man kal cen ne saore ɓe. Tɔɗii məəliisaore, kpuu sao ye ka ryakryak ya, jur ɓo jur ye to.

Arbuste.

Məəna: d. Za ruu sal ma syee ne ɓalle. Ne cok ruu sal ɓe, məəna yea cēecēe pelle, za pər yea fahfalle.

Infanterie, chevalier.

Mæənənni: jf. Muŋ cokki. Me yea tə mæənən zah daa.

Passer le temps.

Mæəregwii, mæəsəgwii: d. pp. Nəə yaŋ. Gwii (gii) ma tǝə ahe.

Mæəsəgii (mæəregwii), fan tə vaŋno yo. Me no ne mæəsəgii (mæəregwii) gwa, pəsāhm vaŋno.

Ovin.

Mæsaagne, goodəwoi: d. Kpuu. Zahwii mæsaagne (ŋwæsaagne) (goodəwoi) dan wii pəsāhe, ŋwə səə zahwii ahe, ka giŋ pelli ya, ka pə'man a ta. A diira ne goo ŋwæsaagne mor ŋwəə za tǝa dəəra goo ah ne cok syem ŋwæsaagne bəəra. Za kə Ləə diira ne goodəwoi.

Combretum hypopilinum.

Mævəmmi, məmbəmmi, mabəmmi (sor, swəə): d. Sor mabeare. Sor mabəm (mævəm, məmbəm) yea pəfuu, ka yea ne yeb pelli ya, wee nyee a renra mævəm (mabəm) ne cuu ahe.

Charbon du mil.

Mævəə: jf. Mo ẽe marvəə, dii dalle, b̄tv yo.

Regretter.

Mæəzaŋne: d. Fǝa. Fǝa mæəzaŋ jur cuuri, faʒal 'yahra mæəzaŋ pelli. Me ga kah elle ka saan mæəzaŋ nyi pərri. Mæəzaŋ dəə pee syiidah pelli.

Herbe.

Mæəzuwuŋbii: d. Coksyiŋ ma yea pə bii. Za ka kwan mæəzuwuŋbii ya. Za faa: Dədaa mæəzuwuŋbii. Mæəzuwuŋbii pǝə ʒo ge lal kyeʒ cok 'yakke.

Genie de l'eau, spectre.

Mæəzuwuŋdahbəlo: d. Mæəzuwuŋr̄ii. Dahsyii mai mo ne tǝə na kekyeʒʒe. Mæəzuwuŋdahbəlo ne bii suu bəə camcam: Masyēe no, maŋwəə no, ma gbǝə ah no ta.

Libellule.

Mæəzuwuŋr̄ii: d. Ce dəʒ mai mo wə ʒo. Dəʒ mo wə ʒe, za faa mæəzuwuŋ ah kyǝh haihai kyeʒ cok kalle. Mæəzuwuŋ pamlii 'yah gwii, 'yah kǝhe.

Esprit des ancêtres.

Məəzuwuŋrīi: d. Məndəəre, məyuu, malahsuu, mafalii daŋ, ara ye məəzuwuŋrīi.

Masque.

Məəzuwuŋrīi: d. Dahsyii. Dahsyii ye ka ryakryak ya, jur məəzuwuŋdahbəlaŋ ɓo biŋ. A pəə ne cok gwahlle.

Gros papillon.

'Mahmme: d. Mo ẽe mahmme, ɓtv yo.

Rosée.

'Māi: ɓmckd.f. Māi. Galle. 'Māi goo laŋ ya.

Peureux.

'Māi zahe, māi zahe: jf. Fan mo tə syen dəɓ ɓe, pah ah 'māi zahe. Gbər zah ne fa syenne.

Gémir en singeant.

'Man: jf. Manne, beeni, wooni. 'Man (man) sor ne jolle.

Ramasser, empoigner.

'Manna, mana: ɓmsɓ. Goŋga. 'Manna me kwoko ya syaŋsyaŋ. Ka swah ɓə ah ga pel ɓe, za faa: Me kwoko ya 'manna 'manna, wala manna manna.

En vérité, vraiment, certainement.

'Manne: ɓmckd.f. Pə lii, pəyəkki. Mo 'yah ma laŋ ah ka, mo gbə ma 'man ahe, 'yah faa: Ma lii ahe. Fan ah pə 'man na 'man a.

Gros, grand., vaste, énorme, immense, important, magnifique, volumineux.

'Meāa, meā: jf. Maa far ga pə tətak (təpel) fan mawinni. Fan wor ne fan tam mo taira ki ɓe, ka tə 'meāara (meāra) ki. Za ki faara: Re mərrii. Za faa: Faɓal tə yeera ki ta.

Accouplement humain ou animal.

'Mēere, 'mēeni: ɓmsɓ. jf. Faa ɓə yeyee ne bone. Dəɓ gak 'mēe zah gaɓɓe, zah bone, zah syemme. Muŋta mo ɓaŋ faswaa pə'man ɓe, a syee ne 'mēere.

Gémir, soupirer, geindre.

'Menni: jf. Jwə wii. Yak wii manyeeki ah 'menra wii. Me 'yah yakwii ma 'men wii moo ya.

Etinceller, étincelle.

'Mīi: d. Cok mai fāa mo 'mīi gɲ pelli dīi ne gaore. Fāa (pāa) mīi ne gwahlle.

Grandir très haut.

'Mīi (tətəlli): bmed.f. Kiɲni. Foo bə kwan syakke, tətəl 'mīi (kiɲ) ko. Dəb mo zyaɲ ne bə ma gaɓ ah be, tətəl a 'mīi (kiɲ) ko. Dəb Samariayo masāh kwo dəb mai za kaafuu mo ira boo fahlii, tətəl 'mīiko təl ahe.

Emotion, étonné, avoir pitié, angoisie.

'Minni: bmcfd. Be, ma be. Dəblii Masəɲ faa: Zye ga gbah jol za 'minni, 'yah faa: Zan ahe, za mə kəsyak ahe.

Son, sa, ses (forme indirect).

'Mwāare: jf. Syēa fanne. Mo 'mwāa ko ka, a pəsāhe. Wee Pafah Eli 'mwāara bə joɲ wo Dəlii pelli. Za gak faa mələɲ ah a 'mwāa suu pelli ta.

Mépriser, critiquer, céder à contre coeur.

'Mərre: jf. Myahe, cwaani, lee səɲ. Com mo zoo be, bii mahm ('mam) 'mər tə goo, wala tə fāa gin səɲ.

Répandre, disperser, éparpiller, tomber.

Mbāakām, ndāakām: bmsb. Pəpə. Me yeyee ŋhaa mīi pəə tə fakan tətəl be mbāakām (ndāakām). Bii bam sāh yerri suu be mbāakāk (ndāakām).

Inonde, mouillé, trempé.

Mbai: d. Jin ma gban nəə. Za kaɲ mbai ne suu (salle). Mo tai bə ah suu ne mbai (mombai) mai za mo ren ka.

Filet de chasse.

Mbai magbəlli, məmmə magbəlli: d. Magbəl (magbəgbəl) kaɲ mbai (məmmə) ah gbah farel ah gɲ.

Toile d'araignée.

Mbai, mombai: ɖ. Kpuu ah ne kan ah daŋ, za ɖii ne mbai (mombai). Me tə soŋ mbai (mombai). Mbai mai ne sum pelli, a pəjɛe pelli ta.

Manioc.

Mbaŋtaŋ: ɓmcd.f. Gəviŋ, cok daŋ, pə'manne. Dəɓ ah kan 'wah mbaŋtaŋ. Bə faa ah a mbaŋtaŋ bai laa morrii.

Large, immense.

Mbaŋ, mbaŋ mbaŋ: ɓmsɓ. Damdam, kahki, gwari, vɛevɛe. Kpuu gəə dəə ɓo wo ki 'wah ɓe mbaŋ mbaŋ. Dəfuu taira woki mbaŋ mbaŋ ka cel mo wuura ka. Me soɓ ko ya, me kaa wol ah mbaŋ, a ga kɛne me ɛe ba!

Tout près, vigoureusement, tenir avec force, serré, tout de suite.

Mbaore: ɖ. Pāa (fāa). A ciŋ ne zalle, ka giŋ pəwah pelli ya. Wee nyee soŋra a pənjɛere. Za kaŋ kor ne pəcok bah (madabah) no, kor ah ka nən a, mor ka pəswah ya.

Herbe.

Mbara: ɖ. Mo ɛe feleere, ɓtv yo.

Petit trou naturel chez certaine personne aux oreilles.

Mbari: ɓmcd.f. Təgwii. Ɛe we matə mbari mai də.

Fou, bêtement, stupidement.

Mbaroro, mɓəroro: ɖ. Zəmai pii dəə. Dəə mbaroro ne ciŋ pəwahe kal dəə za Mundaŋ ɓe. Zəzəko ka nai yo, jurra ki daŋ.

Mbororo, berger Foulbé.

Mbatətə, mbartə: ɓmcd.f. Wee təbanna ləəra zah yaŋ goŋ mbatətə (mbartə) tə dərə daa.

Nombreux, en ligne, rangé.

Mbea: jf. pp. Mo ɛe myahe, ŋwāhe, ɓtv yo.

Pl. de disparer, disperser, disparaître.

Mbɛe mbɛe: ɓmsɓ. Mo ɛe mbyɔ mbyɔ, ɓtv yo.

Entièrement, complètement.

Mbee mbee, mboo mboo, mboloo mbloo: ɓmsɓ. Pelli, pəp̃āare.
Zan cwāara zah yaŋ goŋ mbee mbee (mboo mboo, mboloo
mboloo), byakra fēene?

Beaucoup, nombreux.

Mbeere, walle: jf. Me faa nyi we daŋ we mbeere (mbea, wal) o.
Disperser, disparaer, disparaître.

Mbelmbel, kələɓkələɓ (həə): ɓmsɓ. Rək səbal ah tə wii həə
mbelmbel (kələɓkələɓ) Sər ne lii ah daŋ həə mbelmbel jol sər mo
tə cooni.

Trempé, s'ébranlant, se dissoudre.

Mben tətəlli: jf. In ne jolle. Za nīi welaŋ mben təl nyi ko. Za
mben tətəl nyi we mai mo ka laa zah ya.

Taper la tête avec les doigts.

Mbokki: ɓmcd.f. Beɓbe, rooni. Mbəro wo suu be mbok be, me ga
lee maki ahe luma.

Gâté, usé.

Mbombolle: d. Nəm nəə mai ŋwəə moo sōora pə ciiri mor kəə
nāa. Nāa mbombol pə'nyah pelli.

Graisse animal conservée pour la sauce.

Mbōorīi: ɓmcd.f. Mo ēe təgwīi.

Imbécile, sot, insencé, stupide, folie mentale, être fou.

Mboye: ɓmsɓ. Biŋ, dəyee. Nyi sor nyi me ne kee mboye nai sye.
un peu, peu.

Mbwakke: d. Mo ēe dəduŋ, ɓtv yo.

Vautour.

Mbyō mbyō, mbēe mbēe: ɓmsɓ. Cii fan ma zwə ne zwə daŋ.
Zwə bii, wala won mbyō mbyō (mbēe mbēe) ne laa pə'nyahre.

Entièrement, complètement.

Mbədaŋ mbədaŋ, mbərēe mbərēe: ɓmckd.f. Kpomkpom,
pəyakke.

Gonflé, dur.

Mbəiŋ, mgbokki: ɓmcd.f. Pə'manne. Nəə sor nyi nyi me ne kee mbəiŋ.

Beaucoup, grand.

Mbəlaori, bulaori: d. Njokki ma 'man ahe, fa rii comme. Za kaŋ mbəlaori (bulaori) ne goo kəballe (mənnə), mazyiŋba, ka rii comme.

Chapeau en paille, couronne.

Mbəlee mbəlee: ɓmckd.f. Bii ge ne zah cii daŋ mbəlee mbəlee. Bii baa el mbəlee mbəlee.

Plein, ras bord.

Mbəlli, mbəlɲi: jf. Vəlli, sah. Mo ɓaŋ bii pə tahsah mbəl ge lalle. Bii moo ne 'nahmme, mo mbəl ge lalle. Zyak mbəl sor zahdaŋki ge səŋ belbelle.

Deverser, vider.

Mbəɾ ɓə: jf. Kyāh ɓə nyeere ne zah gwəə 'yaŋ 'yaŋ bai laa morrīi. Me nyi fan nyi ko mbəɾ ɓə tel ahe.

Murmurer, marmonner, mâchonner, bredouiller.

Mbəɾēe mbəɾēe: ɓmcd.f. Mbədaŋ mbədaŋ, kpomkpom, pə'manne, pəluuri. Sok ah baa mbəɾēe mbəɾēe (mbədaŋ mbədaŋ). Dəɓ gak faa: Zahmər ah jao mbəɾēe mbəɾēe ta.

Gonflé, dur.

Mbəriŋtiŋ, mgbāa mgbāa: d. Syemme. Mbəriŋtiŋ (mgbāa mgbāa) baa dəɓ oo (ŋgenne). A syen pəlli, cak dəɓ bai re farelle.

Oreillon.

Mbəri, mbri: d. Kŋ. Təŋjwəəre. Mbəri (mbri) jur kŋ ɓo, a kan nəm ah mor sər pə tə ɓoŋɓoŋ sulli, wala caŋre; nəm ah pəjēe na nəm təŋjwəəre, amma cok maki ah gŋ no, a pəlwahe, a dīi ne masōo ahe, a gbə kyaŋ, a kōo dəɓɓi, gak in dəɓ pə wulli. Me ga gee mbəri. Mo tə nəə mbəri ɓe, mo joŋ yella ne masōo ahe.

Halicte.

Mbəro: d. Fa kpāhpəə, fa rii suu. Za pəə mbəro ka lee solai. Mbəro a pəfāi kaŋkaŋ. Za dan lok mbəro joŋ suu ne ko, kaŋ mbəro

ne suu ah ɓoo wo suu, dii ne yerri. Yerri wo suu kaŋ ɓo ne suu mbəro.

Coton, cotonnier, vêtement.

Mbǎäre: ɗ. Kpuu. A yea tǎ waare, goo ah jur goo haare, wala goran ɓo, bii lee ah pǎsyēe kee, a pǎ mbǎäre, ciŋ dii ahe.

Arbre montagnard.

Mbǎäre, banne: ɗ. Goo mbǎe yea pǎ bakama (bagəma) pelli, bii ah pǎmbǎäre (pǎbǎore).

Arbuste.

Mbǎäre, bǎore: ɓmcd.f. Baa, goo nǎasyiŋ, leemuŋ daŋ pǎ mbǎäre (pǎ bǎore).

Acide, aigre, âpre, levain.

Mgbǎani, 'wakke: jf. Mgbǎani cuu joŋ fan camcam. **1. Mgbǎani:** Rēeni. Za mgbǎa fan ne mǎŋgǎäre, ne kol. Bal velo ɓe cee ɓo, ma ga mgbǎa ɗao. **2. Mgbǎani.** Taini, gərri, kaa wo dǎɓ gwari. Mo mgbǎako mbaŋ soɓ ɓoo ka. Dəwor swə tǎ faswul mgbǎaki ne mawin ahe. **3. Mgbǎani.** Gbəni, reani. Təker mgbǎa ɓo no pǎ ciiri, mo kpǎh zwə o. Za mgbǎa ('wak) syiŋ renne.

Coller, unir, afficher, souder, adhérer, attacher, frir.

Mgbǎhe: ɓmcd.f. Makulli, ɓeekǎh daŋ pǎ mgbǎhe. Fan mgbǎh a gbə kyaŋ, a cwah zah ta. Za faa kpuu fǎi ɓo lal zǎzǎə mgbǎh.

Piquant, floraison.

Mgbaini: jf. Kpaini, syelle, wakke. Me tǎ mgbai tǎtəl yaŋ ɓe, ka gbə maki ahe. Mgbai (kpai) swaa. Kəzyak mgbai (kpai) tǎtəl yaŋ ɓe lal belbel. Mgbai laore, mgbai mor dǎɓɓi, mgbai ǎare.

Fouiller, dépouiller, inspecter, renverser, expliquer, écarter, éloigner, éparpiller, gratter, défaire, détruire.

Mgbaini: jf. Joo ɓəɓe', wala ɓə sǎh mai dǎɓ ki mo joŋ pǎ muŋni. Mo faa ɗao, me ga mgbai mor ɓo zǎzǎəko.

Exposer, expliquer, dénoncer.

Mgbakke: ɓmcd.f. Kpikki, pəsǎhe. Dǎɓ ah lwaa cok kal ma tǎ mgbak ah ɓo, a pǎ yəkki.

Spécial.

Mgbakke: d. Mgbak syiŋ, kafən syiŋ. Syiŋ i tə'yak ne mgbak ahe, a kah zah ah gwa daŋ.

Joue des poissons.

Mgbakke, mgbokke: ɓmckd.f. Tãa fanne. Muŋta ah mgbak (mgbok) ɓe, ka syee pəsāh na ma kəpel o. Mgbak velo. Yaŋ ah ka pəsāh yo, mgbak (mgbok) ɓe.

Usé.

Mgbal, mgbal mgbal (nəə): jf. Mo nəə mgbal ge ne ko o. Nyin nəəra mombai mgbal mgbal kal ne ɓe. Mgbal cuu nəə fan ne sǝə ah daŋ.

Arracher qqc. avec racine sans difficulté.

Mgbaŋ: ɓmsɓ. Koo laŋ. Mo ye zum ɓe mgbəŋ laŋ, ka pəsāh ka mo joŋ yeɓ nyi me təkol a.

Comme, de même, même.

Mgbelelle: ɓmsɓ. Beɓ ɓo ɓeɓɓe. Bə joŋ jol ɓəə mgbelelle.

En désordre.

Mgbelle: jf. I ciŋ fanne. ŋwəə ma vuura ciiri, daŋne, sahe daŋ a mgbelra ciŋ ahe. Muŋta laŋ a mgbelra fahlɪi joŋ muŋta mo tə syee ɓe, a zwəzwəəre, a laŋ suu pəlli.

Rayer, couper.

Mgbelle: ɓmckd.f. Cee ɓo ceere, ŋwəə ɓo ŋwəəre. Ciŋ daŋ ma ŋhaa mgbel pəsāh dɪi ne? Fahlɪi ga yaŋ ɓəə mgbel ɓo mgbelelle, muŋta ka syee gŋ pəsāh ya.

Dos d'âne, rayure.

Mgbiŋmgbiŋ: ɓmsɓ. Pəlli, pəpāare, pə'manne. Me tə laa kyaŋ za cii gin mgbiŋmgbiŋ, ɓə fēe joŋ ɓo ne? Gor cii mgbiŋmgbiŋ cok daŋ ɓə joŋ ɓo no.

Nombreux, multitude, en masse, partout.

Mgbiu, mgbiŋ: d. ɓmcd.f. Pə'manne, pəlli. Mawin nəə sor ne kee ge kan mgbiu (mgbiŋ) ta, pǝə kalle. Mgbiu (mgbiŋ) cuu cii fan ta.

Bruits de grosse charge souple qu'on dépose.

Mgbokki, mbəiŋ: ɓmcd.f. Pə'manne. Bəə wol mgbok (mbəiŋ) nyi nyi me. Ŋgoŋ nəə mgbok (mbəiŋ) nyi nyi ko.

Gros morceau.

Mgboŋcoŋ: ɓmcd.f. Kotorok, səbəb. Dəb mo kan bii pə fan wuu bii bə, a ge pəyak mgboŋcoŋ (kotorok, səbəb). Fan mataŋ ah ye ge mgboŋcoŋ.

Congéler, durcir.

Mgbooni: jf. Vərri (bərrɪ). Me ga mgboo mor səə za syiŋ bə belbelle. Syem ma zəə zan mo ge dai wo sər bə, a mgboo wee nyee vər (bə) tədə' tədə', ka toŋ (coŋ) vaŋno ya.

Exterminer, détruire.

Mgbyomgbyo: ɓmckd.f. Magwii kərak sal sol mgbyomgbyo wə ne ko.

Dur, serré.

Mgbəb, mgbuu: ɓmsɓ. Biŋ ka. Me tə faa ga nyi we sye, we kaa 'wa, we gbər bə ge zah mgbəb, wala mgbuu ka.

Muet, rester sans dire un mot.

Mgbəlmgbəl: ɓmsɓ. Mo ɛe gbəlgbəl, ɓtv yo.

Creuser ou arracher avec force.

Mgbəmgbai: jf. Əre, wakke. Za cii swaa ne cok pəə ne zalle. Cok mo yak bə, za ka cicii yo, za mgbəmgbaini, mor cok yak bə. Na ge mgbai tə kee swaa.

Deterrer.

Mgbər bə: jf. Kyāh bə nyeere, bai laa pə'nyahre. We matə goŋga a joŋ fan ah daŋ bai mgbər bə. We tə mgbər bə pəlli nai mor fēene?

Bourdonner, murmurer, marmonner, ronronner.

Mgbərɛe, mgbərɛe mgbərɛe: ɓmsɓ. Kyāh bə nyeere pəlli, mbər bə lii lii. Mawin ah a kaa ma ne bə pə zah mgbərɛe mgbərɛe nai to.

Sans cesser de parler, se quereller.

Mgbərum: ɓmsɓ. Tə faara ɓə ga faa ba, ge yeara zah mgbərum.
Cokfuu ge tə ɓəə mgbərum.

Silence de mort, très noir.

Mgbərəm, təmgbəm: ɓmckd.f. Təmgbəm, bai gbər zahe, ka gak faa ɓə ya. Zah təmgbərəmmi (təmgbəmmi). Təsalle, kpuu ka faara ɓə ya, ara ye mgbərəm bai zahe, wala zah təmgbəmmi.

Sans bouche, rester sans parler.

Mgbət: ɓmsɓ. Pərad. Madəə saŋ sal mgbət ɗuu kal ɓe. Sal saa ma dəə ŋgoŋ mgbət.

Rompre ou couper brutalement.

Mgbəyai: ɓmcd.f. Mo ẽe dəyee, biŋ, ɓtv yo.

Un peu, peu.

Mgbəyai mgbəyai, ləɓləɓ: ɓmsɓ. Haihai, pəlli. Gal ga rera ŋhaa a ga cwǎəra tətəm tə gah mgbəyai mgbəyai (ləɓləɓ). Mawin ah cwǎə təcum tə gah mgbəyai mgbəyai (ləɓləɓ) bai swǎare.

En désordre, pisser partout.

Mgbǎərĩi: ɓmcd.f. We yeyee ŋhaa nahnən ah joŋ ɓo mgbǎərĩi.

Triste, pâle.

N

N: d. Patə jemma tətəl yea (16) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi ɓe, dəb əə zah nje, tərīi (tərən) taiki (tahɓki) ne syel ma səŋ, ɓə məə ga kyaŋ. **n.** N mo kan kəpel d, j, y, ɓe, a fer kyaŋ ɓə faani, a fer dīi fanne, amma syak ɓəə: **nd, nj, ny** ɓe, dəb ka gak dīira ya. Mo lwaa fan maino (') kan kəpel n ɓe, a fer kyaŋ ɓə faani, a fer dīi fan ta. Za ka gak dīi nd, nj, ny ya, sai a taiki (tahɓki) ne patə sai syel masyin fan ɲwəə də ko dəb dīi ba: **'naa, 'nam, 'noo, 'nəə**. Mo ɛe ɓə ah pəsāhe.

16èm lettre d'alphabet moundang.

Na: d. Patə vaŋno za pāare. Na ge o, na soɓ ko ka. Na lee o.
Nous (sens inclusif).

Na: d. Ana. A faara ana na kaa o, na ge ka.
Nous.

Na: ɓmsɓ. Təgbana, jurri, liini. A pəfāi na sum syiiri. Mo joŋ fan na ra ta. Me ka na ra ya.
Comme, autant.

Naa: d. Naa ɓe, naa ma ɓe, naa məə. Mo ge də naa məə.
Lignée, parantée, petit-fils, frère.

Nāa: d. Farelle, kǎə goo, wala nəə ka renne. Nāa syiŋ, nāa əə, nāa nəə, nāa goo. Nāa təsuuri. Za mundaŋ faara: « Pəram nāa əə mo yea ko ». 'Yah faa, pəram wulli, bai lwaa farelle.
Sauce.

Nāa guu: d. Fan in wulli. Za gao maara guu ɓəə daŋ pə nāaguu mor in nəə. Mo juu dəfuu laŋ a wunni.
Poison pour flèche, venin.

Nāa kaori: d. Goo. Nāa kaori yea pə cok bakamma pelli. Nāa maki ah mo kəka ɓe, ɲwəə kəəra zahwaa nāa no.
Arbuste. Feuille pour sauce.

Nāa masuusyemme, nāa tasyemsuu: d. Goo. A dādəəni, ɲwəkəkəwak kəəra nāa tasyemsuu, (nāa masuusyem) renne, ka pə'nyah pə zah pəlli ya.

Leptadenia hastata.

Naa məə: d. pp. Za mai ma bəə ne pa bəə mo vaŋno sə. Ne kə Ləə bə, za mai mo kanra wee dəb tə vaŋno bo diira ki ne naa məə.

Frères utérins, cousin parallèles.

Naa naa: bmsb. Me 'yah na syee naa naa. Wee nyee syeera naa naa mor kara pəswāh ya.

Doucement, peu à peu, prudence.

Naa pamme, naa pah bə: d. v. Pa bəə vaŋno, məə bəə camcam. Ana ye naa pəəra, mo tə ya ne? Za Kristuu daŋ diira ki naa pamme, mor ara ne Pam vaŋno, məə bəə ra camcam.

Demi-frère, cousin parallèle.

Nāa tə korre: d. Kpuu yo. Za pea kpuu ah zahlaore ka ɲhəə nāa ahe. A joŋ kpuu kor ta.

Moringa oleifera.

Nāabii syeəri, nāatəbem syeəri: d. Tasəba. Goo yo, a diira ne naa goo ko ta, a pəfāi, jur goo swaa bo. ɲwəkəkəra nāabii, wala naatəbem syeəri no, a pə'nyahre.

Arbuste. Feuille pour sauce.

Nāafuu: d. Zah za kə Ləəre. Nāa mai swaa ne əə mo kara gɲn a. A lah nāafuu yaŋ ah to, pa syak ye ko.

Sauce sans condiment.

Naaguu baa: d. Mo ēe matorlwakke, bɪv yo.

Flèche non empoisonné.

Nāaguu soo: d. Bii mai soo mo loŋ dəb bə, moo soɓ ga nyi dəb zah syel ahe, bii ah 'nāa nāaguu bo, 'yah faa: A in wulli.

Venin de serpent, poison.

Nāalii (sam): d. Goo. Sam nah nāalii a pəfuu rumrum, za kəə nāa nāalii ta, a pəzwak kedyah kedyah.

Sésame, (grewia mollis).

Naamamme: d. Dəb mai ma bəə ne pa bəə mo vaŋno, wala ma ah ne we mawin maki ah mo zumra ʋo ne mamme, ara ye naaməə. Naaməə gak yeara ne məə vaŋno, pəə camcam no ta.

Frère et soeur de même mère.

Naapa ʋe mawinni: d. Naapam tə diiko, mo ge laako dii ah o. Mo tə ʋə dəb ŋhoo ne naapam sye ya ne?

Demie-soeur.

Naapamme: d. Dəb mai pa bəə mo vaŋno, məə bəə camcam. Zah zummi. Naapam diiko təsoo, ge faara dii, dəb tə ya.

Frère de même père.

Nāasanne: d. Goo. Za kəə goo nāasanne, a pəlwahe, pə jēere.

Feuilles pour la sauce très noires.

Nāasyiŋ: d. Fa joŋ zahsyiŋ zahban məndəəre.

Masque du clan Moundeure.

Nāasyiŋ: d. Goo nāa yo, a pəmbəəre, za renne. Za faa: Nāasyiŋ ka soʋ mbəə ah ya (kpak dəbʋi).

Oseille.

Nāatəkuuri: d. Goo. Nāatəkuu dəə təkorre, nāa ah pəzwak kedyah kedyah. Za mundaŋ faara: Nāatəkuu ka dəə tə kor ki ya, 'yah faa: Za ka sur wee nyi ki ya (mo ēe suu ʋo).

Feuilles de sauce qui grimpent sur le hangard aux fruits spongieux.

Nah: d. Fan mai moo yea ʋər fan, wala lee kpui manyeeki ahe.

Nah kpui, nah sorre, nah əə.

Semence, grain.

Nah fare: d. Zah far ganyāh. Mo ge ŋgoŋ nah far ʋo ge lalle.

Prépuce.

Nah təgelle: d. Mo ēe təgelle, ʋtv yo.

Les testicules.

Nahmnaħmme: ʋmsʋ. Bilbilli (bidbidʋi). Lee tə təsal laŋ suu nahmnaħmme.

Consumé entièrement, ruiné.

Nahnən syenne: d. Syemme. Dəb mo ne syem nahnən sye be, nahnən gbəə ko, ge pəsyē; wak nahnən daŋ a baani, sām pəə kah nahnənni. Syem nahnən syen zəə zana.

Conjonctivite

Nahnənni: d. Nənni. Fan wo suu dəfuu. Dəb ēe (kwo) cok ne nahnənni. Nahnən mo kəkao be, dəb ka gak syee yo, sai za zaŋ mo ne jolle.

Yeux, oeil.

Nahpelle, dāhpelle: ɓmccɗ.f. Gera nahpel be, so jinra kalle. Ara ye za ma nahpel (dāhpel) kɲ.

Au début, au commencement.

Nai: ɓmkpɗ.f. Nai (4) ge tə sai (3). Me ne dəə nai, gwii nai ta.

Quatre.

Nai: ɓmsɓ. Ka nai ya ne? Mo faa nai ya ne? Ge daiko me nai sə. Mo joŋ nai be, a yea pəsāhe.

Ainsi, n'est-ce pas? Donc.

Naiko: ɓmsɓ. Goŋga. Mo faa ɓo naiko ne? Me faa nyi mo naiko.

Alors, donc.

Naino: ɓmsɓ. Mo tə fəhlɪi ah be, mo ge cok naino. Bə ah syee mo ge naino ko yo.

Comme ceci.

Naita: ɓmsɓ. Mo ge joŋ ɓə ah naita la! Oho, me joŋ naita ko yo.

De même, également, pareil.

Naitəhəere: d. Tədii məlaŋ goŋ malii ah yo. Za ka diiko ne goŋlii ya, za diiko ne: Naitəhəere.

Nom de la fille ainée du chef de Léré.

Nama: ɓmkpɗ.f. Nama (8) ge tə rəŋ (7). Pakwaa ne dəə nama, gwii nama, korro nama ta.

Huit.

Nanaa, nənaa: ɓmsɓ. Awe nanaa (nənaa) we 'yah ɗao, joŋ dii me ka 'yah 'wa ya ne?

Sidon, bien que, si.

Nanne: d. Mo ẽe welle, yelle, 6tv yo.

Enfant.

Nanne, nanni: d. Zahzum ma 6e daŋ ye nan 6e ra. Me ga yaŋ nan 6e ɗao. Nan 6e tɔ ɗiira me ka sao syiŋrĩi.

Oncle maternel, cousins germains, neveu, frère cadet de ma mère.

Nanne, welle: d. Mawin yee zah nan ah tɔwon 6e. Mor iŋni, Abraham 6aŋ Isak nan ah nyi na fan joŋ syiŋ ne cok Masəŋ mo liiko. Baŋ nan ah ka joŋ syiŋ ne ko.

Enfant.

Nanni: d. Mo ẽe nanne, 6tv yo.

Oncle maternel, cousins germain, neveux...

Nanəmmi: jf. Mo ẽe nənəmmi, 6tv yo.

Dormir.

Nasara: d. zzk. Zafāi, wadə6 mor bii. Nasara gera 6o ka cur guu nyi zana.

Blanc, européen.

Na, ne: 6ff. Afẽe mai na (ne)? Mo joŋ nai na (ne)?

Particule d'interrogation.

Na, wel: d. Na (wel) 6e ye Pabame.

Fils, fille, enfant.

Ne: 6ff. Mo laa 6e ne? Mo ga no ne? Afẽe ye ne?

Est-ce que.

Ne: 6mcd.f. Ne swah ah daŋ, a ne fahlɪi ahe.

En compagnie de.

Ne nənni: 6mcd.f. Mo ẽe syikki, 6tv yo.

Cru.

Ne pel nai sə: 6msb. Ne pel nai sə sər təŋ ne coo gər gər.

Tout à coup.

Nekẽne: 6mff. Mo ẽe kẽne, 6tv yo.

Quand.

Nenne: d. Nen ye wii ma səə cok ne suŋ tɔ kpuu, pə elle, tɔ fahlɪi, pə jol dɔə. Za ka kwan fa ma joŋ səə ya, sai za kwan wii ah mo tɔ

səə to. Za faa nen sye, coksyiŋ yo, a zwə syimmi. Dəb moo 'yah re nəə pəlli laŋ za diiko ne nenne.

Feu follée, esprit des ancêtres qui sort d'un arbre en forme de boule de feu. Celui qui aime beaucoup la viande.

Ne, nə: ɓmsɓ. Pam ge ne (nə) ki mor jol lam. We ge ne (nə) palyaŋ biira daŋ. Me ne (nə) ki gwa. Mo ge ne (nə) ki o. Dəb ah wə ne (nə) laŋ gai.

Avec, en compagne, durant, pendant.

Nii mər pəgoŋne: zmmf. Fan cokkal mai za moo nyi wepee (zapee). Wepee nii mər pəgoŋne (pəgoŋe).

Récompense de l'envoyé.

Niini: jf. Niini cuu joŋ fan camcam naiko. **1. Niini:** Syee mor fanne, dah fanne. Nii gwii ga yaŋ, nii mor dəb ga luma. **2. Niini:** Jee, kaa swahe. Dəb maswah nii dəb galle. **3. Niini.** Boo ga lalle. Zaluu ga zah goo lal nii mər gŋ. A pəsāh ka zune daŋ mo yea ne lak nii mər yaŋ ahe, lak ah mo cii pədəkki. Dəb ah nii mawin ah boo ɓe.

Chasser, chier, expulser, renvoyer, repousser, exiler, répudier, divorcer.

Nikki: jf. pp. Mo ɛe nii mərrii, ɓtv yo

Pl. de chier, chasser, expulser, répudier, divorcer, renvoyer.

Nikki (ma, pə): ɓmsɓ. Bokbokki. Mawin ah laŋ sum pə nikki. Wol sum nik yea pə'nyahre.

Souple, fin, lisse.

Ninni: d. Mo ɛe nənni, ɓtv yo.

Pierre à moudre, grosse meule.

Ninni, nemmi: d. Syiŋ. Syiŋ nem (nin) in jol nyi dəb na wii "courant".

Malapterurus electricus.

No: ɓmcd.f. Gŋ. Pa ɓe no yaŋ. Mo no jam ne? Sor no ne, mo nyi me biŋ dā.

Exister, être, vivre.

Noo mærrīi: jf. Kanne. jooni. Kan mæ wo suu dæb ki. Mo tæ nīi mæ ɓe, mo joŋ yella ka mo noo mæ wo suu ɓo ka.

Salir, ou se salir avec le déchet (excrément).

Noo wii, 'noo wii: jf. Kaa noo wii. Cel mo tæ wuu ɓe, za noo ('noo) wii.

Se réchauffer, se chauffer.

Nooko, na ŋhooko: ɓmsɓ. A pəsāh ka dæwor mo joŋ fan nooko (na ŋhooko).

Ainsi.

Num ŋwære, nuŋ ŋwære: jf. Saa mor ŋwære. Dæb wala we dæb mo kyeɓ mələŋ dæb ki ɓe, a ge saa ɓal ah ne fanne, za faa: dæb ah num (nuŋ) mələŋ ah ɓe, dæb ki ka maa ɓal ga mor mələŋ ah yo.

Dôter une fille, payer la dôt.

Nwāh werroo (yuru): ɗ. Nwāh werroo (yuru) ge dai ɓo sər mana. Nwāh werroo ka roŋ gwari ya, a bar zan ne Fīi Duwoi ŋhaa dai Fīi Yuru.

Ulcère purulent, abcès.

Nwāh (nəm̐mi): jf. pp. Vaŋno ɓe, dæb faa: Nə. Pa ɓe nənəm ɓe. Pəpāa ɓe, za faa: Nwāh. Za yaŋ ɓuu nwāhra nəm ɓe.

Pl. dormir.

Nwāhe: ɗ. Syem ma rwaa suu. Wii mo cwaa, wala fan mo cuŋ dæb ɓe, a joŋ nwāhe. Nwāh joŋ ko ɓo. Syem nwāh camcam nora:

Nwāh kyaŋ (cancer), nwāh yuru (werro) (ulcere)..

Plaie, blessure.

Nə kənyeeno, nən kənyeeno: ɓmccɗ.f. Ma kəki ahe. Me tæ cuu jol ɓo ma nə kənyeeno, wala nən kənyeeno. Jeertə ahe: Nə kəŋhaano.

De ce côté.

Nə kəŋhaano: ɓmccɗ.f. Ma nən kəki ahe. Mo nyen ɓal ɓo ma nə kəŋhaa ge me. ɓal ɓo ma nə kəŋhaa ɓoo pəsāh ya.

De l'autre côté.

Nə morcomlilli: f. Nefah morcomlilli, kəmorcomlilli, cok mai com moo dan ga gɣ.

Vers l'Ouest, au soleil couchant.

Nə morkəsəŋ: f. Nefah morkəsəŋ, kəmərkəsəŋ.

Vers le Sud.

Nə morrīi: fmsf. Ne fahlīi ahe. Fan be me tə joŋ nyee daŋ a nə morrīi, me tə mor ah be.

Avec bonne cause.

Nəfah: fmscd.f. Nəfah jokələbai, wala nəfah jokəsəhe. Wel lal syee nəfah kəfal pam i ɓar.

Vers, de.

Nəfalle: fmscd.f. Nə kəfalle, fah mor gom ɓo.

A la renverse.

Nəkahe: f. Mo woo 'nahm moo rək nəkahe. Mo kee zan nama rək nəkahe ka kii be.

De côté.

Nəkahlaa: f. Jol gwa daŋ ɓaa ɓo tə kahlaa. Kahlaa jokələbai ne kahlaa jokəsəhe. Me ka gak swə səŋ nəkahlaa jokələbai ya, a syen me pəlli.

Vers le côté, de côté.

Nəkēne, nekēne: fmsf. Nəkēne (nekēne) daŋ, we gak ge no. We ga ge nəkēne (nekēne)?

Toujours, quand, n'importe quand.

Nəmmi: f. Fan kəə nāa, fan tah woo suu. Nəm camcam pəpāare: Nəm dəə, nəm swaa, nəm təbaakāmmə daŋ nora. Me tə ga lee nəm pə luma.

Huile, graisse.

Nəmmi: f. Dəɓ ah tə nəmmi. Pam no tə nəm ɓər yaŋ. Pa be swə ɓo səŋ, tə nəmmi. Nəm tə waa me, me ga swə səŋ foo nje ɗao.

Sommeil.

Nən: fmscd.f. Ne kəki, cok ki. Pa be a nən yaŋ. Joŋ dəɓəə nən dəfuu daŋ.

En présence.

Nən: ɓmcd.f. Daidai. Me woo nyi ko kii nən ah ɓe.

Suffisant.

Nən ɓə: d. Njaŋ ɓə, goŋga ɓə. Mo ge ne nən ɓə gur ba nyeeno.

Vérité.

Nən rengalle: ɓmsɓ. Nən pə koŋ ɗuu gal ahe. Nahnən ɓol pəsyee kee a nən rengalle.

Donnant la peur, faisant peur.

Nənaa: d. Mo ɛe mamlaŋne, ɓtv yo.

Tante.

Nənaorɿi, təndaorɿi: d. Kpuu. Nənaorɿi (təndaorɿi) lee zahkpēm ah ɗaŋ, za renne, a pəjëere. Wee nyee ɗəəra laŋ joŋ kyēm ne faa:

Kəkah kəkah kəkah, mo ge zahbii sono, mo ŋhəə wuu ge ne ko, mo ɗəə wuu ya sono, mo ŋhəə nənaorɿi, nənaorɿi no zahbii pagoo, gwari gwari o, me ga pə tok wulli, tok wul zu fao ne? Tok wul makərāhmo, kərāhmo lee ge tə wuuri, wuu toŋ zahmər nyi kal ge lee matagolok ɓaŋ pal cii kah pagəere.

Arbre.

Nənki: ɓmcd.f. Zahki. Na ge ɛe ɓə ah nənki ɗaŋ.

Ensemble, en présence.

Nənni: d. Mo ɛe nahnənni, ɓtv yo.

Yeux, oeil.

Nənni: d. 'Nahmme, bai nyi fanne. Dəɓ ah pənən no cam.

Avarice, avare.

Nənni, ninni: d. Təsal laŋ summi. Ijwəə zatāa fiira nən (nin) laŋ sum ne təkəə ah lam. Zəzəə za laŋ sum ne masyin laŋ summi. Nən (nin) ka pəlli zəzəə yo.

Pierre à moudre, grosse meule.

Nəŋgorolle, nəŋgorulli: d. Kah byak yaŋ. Cok cwəə tətəmmi (təcummi). Təkpəl kan ɓo no nəŋgorolle (nəŋgorulli), mo ɓaŋ ge me sa.

Espace derrière la maison, la douche.

Nənəm̄mi, nanəm̄mi: jf. Palai tə nənəm̄mi (nanəm̄mi). Pam swə ɓo sɛŋ tə nənəm̄mi, mo kpiŋ ko ka. Nəm̄ (nam) tə waa me pɛlli, me swə sɛŋ foo biŋ ɗao. Pp: Nwāh nəm̄mi.

Dormir.

Nəzakəinyee: ɓmccɗ.f. Ma ɓuu ru yah kaa nəzakəinye, amma awe we ge nəzakəŋhaa o.

Ce cōté-ci.

Nəzakəŋhaa, nən̄kəŋhaa: ɓmccɗ.f. Səə ge ɓo, dəɓ ka gak kwo cok ga nəzakəŋhaa (nən̄kəŋhaa) ya.

De l'autre cōté.

Nəə: ɗ. Goŋe. Nāa nəə. Za 'yah nāa nəə kal nāa goo ɓe. Za ka re nəə ne syik ya, sai kəkəere. Nəə no camcam: nəə dəfuu cam, nəə ɓaɓal cam, nəə mə juu cam, nəə mə syiŋ laŋ cam ta.

Viande, chaire.

Nəə: ɗ. Fa ɓalle. Dəə, gwii ɗaŋ nəə ye ra. Nəə cokki, nəə yaŋ.

Animal, gibier.

Nəəbii: ɗ. Nəə ah yea mor bii na syiŋ, za kər gbə ne jinni. Nəəbii ka hai ya, a lwaa pəgaɓɓe.

Lamantin (Trichechus senegalensis).

Nəəminni, nəəwinni: ɗ. Nəə cokki. Nəəmin (nəəwin) jur nəə hāi ɓo, a 'yah zahpil pɛlli, ka 'yah cok mai bii mo gŋ ya.

Gazelle à front Roux, dorcas, biche (gazella dama, dorcas, leptoceros, rofifrons).

Nəəni: ɓmcd.f. Bə swāani, ɓə fooni. Zahzyil nəə me ɓo, fēe ɗah joŋ ne? We yeyee ka ɓə syak ɓii mo fer ciŋ zahzyil nəəni.

Découragement, être bouleversé, soucis.

Nəəni: jf. Wooni, manne. Mawin tə nəə əə kah celle (talle). Za nəə sor kah cel (tal) ta. Mo nəə zah ma ɓo o. Jeertə ahe: Looni, lwəəni. *Enlever, ôter, arracher, décompter, abréger, diminuer, se décourager, choisir, élire.*

Nəəni: jf. Dəəni, wakke. Mbəro fāi ɓe, 'yah nəə o.

Récolter, décocher.

Nəəŋwəəre, manəəŋwəəre: ɖ. Takzaa. Nəə cokki. Nəəŋwəə (manəəŋwəəre) a pəŋwəə na tədii ahe, sol ah pəwahe (wahlle), a duu pəlli ta, za in ne pər tao
Girafe.

Nəətəwaa: ɖ. Nəə tə ɓal mungulli (muhulli). Nəə mai za mo ŋgom pəluuri. Me 'yah nəə təwaa ahe.
Muscles, filet.

Nəəwinni: ɖ. Mo ẽe nəəminni, ɓtv yo.
Gazelle à front Roux, dorcas, biche.

Nəəyemme, nəəyamme: jf. Dahɓ jol, wala zəə səŋ dədaa ne la pə'nyahre, wala ne kpāhe. Za nəəyem tə ɓə fanne, tə fanne.
Sortir du groupe en dansant, esquiver, éviter.

'Naa: jf. Beeni. 'Naa nāa, 'naa taker ne kəɗaare. Bəə wol 'naa nāa ne ko. Za faa: 'Naa vāi, 'naa vuuri, wala buuri, 'naa nāagu ta.
'Naa nən̄ni.
Prendre, saucer, se salir, faire bétise, tremper.

'Naanən̄ni: jf. ɓmcd.f. Lahsuu, syaksuu, təə zana. Wel ah 'naanən̄ pəlli, 'yah faa: A lahsuu, tətəəre, syak zana, 'naa vāi.
Provoquer, se moquer, mépriser, crapule, têtù, bétise, se salir.

'Nahmme: ɓmckd.f. Bai nyi fanne. Dəɓ mai mo no ne fan jol pəlli, mo so ka zyii nyi ah nyi zan a ɓe, za faa: Dəɓ ah ka nyi fan a, a pə 'nahmme. Dəɓ gak faa: Dəɓ ɓe' ta.
Egoïsme.

'Nahmme: ɖ. Rwaa, ii, bai er bii. Suu we ɓo ne 'nahmme mo er bii nyi ko ɗao. Faɓe' ɓəə laŋ ɗii ne 'nahmme.
Saleté, tache, crasse, adultère.

'Namme: ɖ. Cee (təcee). Dəwor mo taiki ne madəwin ɓe, a soɓ 'nam (təcee) ga wo ahe, a gɓə ɓilli.
Sperme.

'Namme: jf. Kwakke. Dəb gak 'nam suu, 'nam salle, 'nam ga səŋ. Wee nyee gak lii swah ki ne boo sal təgəəki 'namme. Dəb mo gaḅ ɓo laŋ a faa: Me 'nam suu səŋ nje ɗao ta, 'yah faa 'yak suu. Za 'nam salle (suu), 'nam zyimmi, 'nam ga səŋ.

Tirer, étirer, allonger, prolonger, tendre, élastique, remonter, ramener.

'Noo (wii): jf. Mo ẽe noo, ɓtv yo.

Se chauffer, se rechauffer.

'Nwāa: ɓmsɓ. Dwakke, 'wəə zahe, gaḅ suu. Mawin mo tə 'wəə zah wor ah ɓe, za faa mawin ah 'nwāa zahe, mo dəwor ya ɓe, za faa dəḅ ah 'wəə zahe.

Bouder.

'Nya: ɓmsɓ. Dəb ah ce sok nyi ne kafahe ɓaŋ ge lal 'nya. Dəb ah kwo soo nai zoo təl ah 'nya tə ge lalle.

Mouvement de faire ou d'enlever rapidement, net.

'Nyah mərrii: jf. Soḅ zyak ɓər pəə ge lalle. ɓər dəḅ mo zaŋ ne madəə ɓe, dəḅ 'nyah mər pəlli.

Pêter, gazer.

'Nyahe: ɗ. Mo laa 'nyah nāa mai ɓe ne? Dəb mo ɓaŋ fahlɪi Masəŋ ɓe, ka laa 'nyah Dəɓlii ɓe. 'Nyah kal dəfuu wo sər ka pəlli ya.

Saveur.

'Nyahre: ɓmckd.f. Suu ɓe tə laa pə'nyahre. ɓə ah 'nyah suu zan ɗaŋ. Tənjwəə pə'nyahre. We laa zah 'nyah moo ta ɓe ne? Mo laa 'nyah nāa mai ɓe ne? 'Nyah kal dəfuu wo sər ka pəlli ya. Dəb mo ɓaŋ fahlɪi Masəŋ ɓe, ka laa 'nyah Dəɓlii ɓe ta.

Joyeux, l'allégresse, réjouissant, se réjouir, plaire, satisfaire, faire content, une vie réussie.

'Nyahre: ɗ. Pəsāhe, pəjiŋ. Dəb ah 'yah nāa 'nyah pəlli. Fan 'nyah ɗaŋ a juu ɗə tao. Mo laa 'nyah nāa mai ɓe ne? 'Nyah kal dəfuu wo sər ka pəlli ya.

Bon, bonté, agréable, savoureux.

'Nyēa 'nyēa: ɓmsɓ. 'Yaŋ 'yaŋ. Dəb ah syee 'nyēa 'nyēa ẽe zan ne rōle.

Marcher galamment à petit pas.

'Nəəni: jf. Swəni, dəni, booni. 'Nəə nəə ne zəə, ne kəndaŋne, ne guu. 'Nəə nəə ne wii, də ne wii.

Lancer, jeter, décocher, tirer.

'Nəəni: jf. Laŋni, suuni. 'Nəə biisummi.

Préparer la farine pour boire.

'Nəəre: ɓmckd.f. Nyah mo ne syel pəsāh ŋhərēm ɓe, a 'nəəni (nəəre).

Etre tranchant.

Ndāakām: ɓmsɓ. Mo ɛe mbāakām, ɓtv yo.

Mouillé, inondé, trempé.

Ndāani: jf. Jokki, kal swahe. Syem ah tə ndāa ko pelli, ka pəswah ya

Affaiblir, opprimer.

Ndahluu: ɓmsɓ. Mo ɛe dəəru, ɓtv yo.

Trompé.

Ndahni: jf. Inni, dokki. Za ndah təl fanne. Ndah təl korre, təl gaari ga wo suu yaŋ.

Enfoncer, applatir.

Ndahri, dahri: d. Wee ŋwəə za t̃aa t̃əə ndahri (dahri) ne f̃ai ne bəzalla saa s̃ahe ɓoo tə pelle d̃ədaa ne ko ne f̃ii mundaŋ.

Jupe en perles.

Ndāi: ɓmsɓ. Mo ɛe ŋg̃ai, ɓtv yo.

Vite, rapidement.

Ndai (yimmi): d. Tə coŋ fan mai mo nəə kan ɓo. Mawinni, mo ɓaŋ ndai wol ge ne ko. Za faa lii ah tə ɓə yimmi. Ndai yimmi. Jək d̃ii ki ne ndai yimmi.

Réserve de bière du lendemain.

Ndanne: jf. Mo ɛe danne, madandanne, ɓtv yo.

Lutte pour arracher qqc.

Ndem ndem: ɓmckd.f. Mo ɛe njem njem, kyokyo, ɓtv yo.

Pointu, aigu.

Ndikka: ɓmsɓ. Mo ẽe pəramma, ɓtv yo.

Mieux.

Ndõo: ɓmckd.f. Mo ẽe ndõə, ɓtv yo.

Puanteur, mauvaise odeur.

Ndooni: ɓmcd.f. Vər ɓe, i zah ɓe. Me tə cii lak gee ganne, lak ah ge ndoo jol ɓe, wala i zah ɓe, vər ɓe.

Terminé, fini.

Ndori: ɓmccd.f. Gwari. Me ge kan 'wah mafuu ah zah goo yaŋ ndori ka pəɗək ya. Mo gyo ka mo soo ndori.

Tout près, rapidement.

Ndorob, ndorob ndorob: ɓmckd.f. Njorob njorob. Cok ah pəpəə ne bii ndorob ndorob, wala njorob njorob dəb sãə lee gŋ.

Mouillé, la boue.

Ndəfərii, ndiffi: ɗ. Fan gaini. Ʋwəə zatāa maara vōo (bōo) joŋra gai ne ko. A pəfai.

Parure des femmes en plomb.

Ndəkki: jf. Mo ẽe njəkki, ɓtv yo.

Enterrer, recouvrir, boucher le trou, remplir.

Ndəmbokki : ɓmckd.f. Mo ẽe lərɓok, ɓtv yo.

Gluant, pâteux.

Ndər ne falle: jf. Sooni (təɓ) ne falle. Jin ge ne fal njee.

A rebours, reculer.

Ndõə, ndõo: ɓmsɓ. Gee wə ɓo ɓər yaŋ, a fuŋ gin ndõə (ndõo).

Puanteur, mauvaise odeur.

Njaɓɓe, njaɓɗa: ɓmcd.f. Pəpāa njee. Me pəə we daŋ ka we ge pətai njaɓɓe (njaɓɗa).

Ni peu ni nomreux.

Njahɓɓe: jf. Yeeni. Mo tə njahɓ dəə, wala pər ɓe ne? Dəə tə ɗuu ganne mo ge njahɓ o.

Monter.

Njāi: d. Təsal manyeere, mai mo dah ʋo. Za vuu yaŋ suura njai ne simaŋ (sima) joŋ wəədəə yaŋ ne ko.

Gravier.

Njakke: ʋmcd.f. Gwari. Mo təʋ ge kah ah njak ka ẽe pəsāhe. Mo ge kah ah njak ka a tə ʋalle.

Prêt, à côté.

Njaknjak: ʋmsʋ. Comki comki, zəə zəə. Dəʋ ah gin wol ah njaknjak tə 'yah valle.

Alternativement, de temps en temps, rapproche, successivement, répété, de près.

Njaktərilli: d. Mo ẽe manjaktərilli, ʋtv yo.

Crapeau.

Njamme: d. Mo ẽe njēmme, ʋtv yo.

Lance, haront.

Njaŋ: ʋmsʋ. Goŋga, pəsāhe. Palai joŋ ʋə ah ʋo njaŋ pəlli.

Abraham syee ne Masəŋ njaŋ. Dəʋ matə njaŋ.

Juste, droiture, adroïtement, surément, équité, sans se tromper, direct, comme il faut..

Njaŋ njaŋ: ʋmsʋ. Bai zyakke, bai ʋee təʋalle. Me 'yah mo kee dərəwol ah njaŋ njaŋ.

Sans se tromper.

Njaŋre: d. Təzee nwāh. Nwāh mo tə ruŋ o ʋe, a dəə njaŋ yea pəgwah leʋleʋʋe.

Croûte.

Njēa, renjēa: ʋmsʋ. Təgwīi a joŋra fan ma ren njēa ah pəlli.

Vedde, mo pə njēa dīi ne?

Dégradant, abominable.

Njeʋri: ʋmcd.f. Sāh ahe, gai ahe. Iŋwəə zatāa kaŋra dahtəpel ne zahban fāi camcam ne njeʋri (gai) ah camcam. Njeʋri kaŋ kor ne təjil laŋ a camcam.

Qualité, manière.

Njěe: d. Fĩ mo zwə syim fabal pelli ɓe, a ge pə'manne, za dii ne njěe.

Tique.

Njee njee, deedee: ɓmsɓ. Gbərə dǎə ah njee njee (deedee) kal ne ka ga ŋgoŋni.

Par la force.

Njelaklak: ɓmsɓ. Mo ẽe syẽe kee, nyaknyakke, ɓtv yo.

Rouge éclatant.

Njelam: d. Pəwahe, pyaŋne. Woi ka 'nyah kan njelam ya.

Barbu.

Njẽm ɓə, njam ɓə: jf. Gwa berre, ɓaa ɓə ga pə ɓə faa dǎɓ ki. Dǎɓ ah njẽm (njam) ɓə pelli.

Beau parleur.

Njem njem: ɓmckd.f. Ndem ndem, kyokyo, pənyiŋ. Zah zǎə maki ah no za cwak a coora njem njem (ndem ndem).

Pointu, aigu.

Njẽmme: d. Zǎə. Zah njẽm yea kyokyo, pənyiŋ ta, so a ne cwahl sai, koo pəpǎare.

Harpon, javelot.

Njerkyakkyak: ɓmckd.f. Ne sǎəre. Syel syii ŋgoŋ kpuu a njerkyakkyak.

Dents de scie.

Njerwyaŋ, tɛnjerwyaŋ: d. Dɛndiŋ. Njerwyaŋ (tɛnjerwyaŋ) pǎə ne cok cwakke, ɓyaŋ pelli. Tɛtɛm ah jwǎə nɛnni.

Cigale.

Njeryaŋ: d. Mo ẽe njaŋ, ɓtv yo.

Juste, sans se tromper, tout droit, droiture, surement, direct, comme il faut.

Njettaori: d. Juu yo, a pǎlaŋne, a dan ga mor bii kyeɓ syiŋ gŋ.

Huppe.

Nje, nje nje: ɓmsɓ. Biŋ. Me lwaa sor syiidah nje tao, ka pelli ya. Mo nyi nyi me nje ɗao. Me kal ɓe, mo ɗah joŋ ga nje nje o.

Un peu, peu, lentement.

Nje, njee: ɓmccɗ.f. Pəɗək biŋ. Za ruu sal syeera ge pel njee tao, uura byak ki.

Un peu, pas trop, pas vite, lent. Brièvement.

Njiɓɓi: ɓmɗ.f. Təni, tan biŋ biŋ. Bam mo ka tətən ne swah ya ɓe, a tan biŋ biŋ, wala a njiɓ njiɓɓi.

Intermittante.

Njiin, tənjiin, təkif: ɓmsɓ. Pəlli, pə'manne. Swāa ge re we njiin (təkif, tənjiin) tə ɓəɓə' mai we joŋ ɓo ɗaŋ pəə kalle.

Rangé, gardé, parqué.

Njimēe njimēe: ɓmɗ.f. Pəmbəə biŋ biŋ. Swəəweejuu a njimēe njimēe pə zahe. Nāa nāasyin a yea pə zah njimēe njimēe.

Acide.

Njɔɓɓe, njonjɔɓɓe: ɓmɗ.f. Bai waani, pəɓe', pənjoɓɓe. Mah wee mai mo ka kan nən tə wee ah ya ɓe, nən ɓəə yea ne njɔɓɓe, ne 'nahmme, wala ne nwāh. Mah kāh cee nahnən weekāh maki ah joŋ nən ɓəə ge pənjoɓ, wala njonjɔɓɓe.

Vilain.

Njoi, njoi njoi: ɓmɗ.f. Cēacēa, njāa njāa. Bii pəcii pəə ge lal njoi njoi (njāa njāa). Won pəə zahwon madəə njāa.

Liquide qui sort avec pression, courant ou jet d'eau.

Njok vāmme: ɗ. Za ma ruu sal maara njok vām tətəl byak suu ɓəə neko.

Diadème, carapace.

Njokki: ɗ. Fan maa tətəl ka rii comme. Zaluu maara njok tətəlli ka rii com ne ko. Za Mundaŋ 'yahra maa njok na za ɓə in Muhammaduu pəlli ta. Za faa: njok lwaa pa təl ah ɓe (fan ɗəə ɓo).

Bonnet, chéchia.

Njol: ɓmsɓ. Lii, ɗəm. ɗəɓ ah pəə kal njol (ɗəm, lii) o, jin ge ya. Zan ki faara ɓə lii ah naiko.

Pour toujours.

Njonjɔŋ: ɗ. Nəə yaŋ. Za sər araɓ wolra njonjɔŋ pəlli. Za sər Tchad manyeeki ah wolra laŋ no ta.

Chameau, dromadaire.

Njoo: jf. Bebbe. Syem ma njoo yaŋ ge dai bo sər mana.

Détruire, anéantir, exterminer.

Njōorĩ njōorĩ: bmsb. Bərri bərri. Yerri wo suu be beḅ bo njōori njōorĩ, ka pəswah yo.

Lambeau.

Njoroḅbe, njorwaḅbe: d. 'Nahm bii. Bii mo tə əŋ o be, a tə njoroḅ (njorwaḅ) pəlli, ka yea nən zwan o.

Boueux, mouillé.

Njulli: jf. Pəə ge lalle. Dəə cuŋ bər nyi ŋhaa masəənyin njul ge tə sərri giḅ.

Sorti.

Njwadde: jf. Rooni, bebbe. Zyak ge njwad ram tətəl tal ge lal belbelle.

Ebranler, enlever.

Njwakle: d. Farelle. Za duu njwakle swaa, əə, samme, nəə. Za duu njwakle syin no ta. Njwakle nəə pə'nyah pəlli.

Sésame pillé avec de poisson, viande.

Njwəəni: jf. pp. Mgbaini. Dəḅ mo tə ga lao zahdəə yaŋ pəfuu be, a kpəə sər matāa ge səŋ, za faa: Njwəə (mgbai) sər tə yaŋ ge səŋ. Wadəə mo baŋ kpāh be laŋ, a njwəə sər ne balle.

Eparpiller.

Njəkki, ndəkki: jf. Muŋni. Njək (ndək) mor sərri ka za mo lwaa kwo ka. Za njək (ndək) sər tə wulli.

Enterrer, recouvrir, boucher le trou, remplir.

Nyah dəḅ galle: d. Fāa. Fāa ah dədəəni, goo ah pə 'ahe, dəḅ mo kan ge za fabaa be, a saŋ sām cee gwari, ciŋ tədii ahe: nyah dəḅ galle.

Herbe.

Nyah poore: d. Zəə. Mazəə 'ahe. Zəə ah pə 'ah na nyah zah syea ŋwəə moo jakra luu ne ko. Ciŋ tədii ah sə.

Grande lance large.

Nyah sərri, nyah sər nai daŋ: d. Kahlaa sərri. Kəmorcomlilli, kəmorəkəsəŋ, kəmorcomzah'nanne, kəsəŋ (fahsəŋ) daŋ, nyah sərri

(nyah sər nai daŋ yo. Mo uu jaŋ pee nahnən ɓo ge kəmorcomzah'nan ɓe, ka mo soɓ fahfal ɓoo nyi kəmorcomlilli, ka jokəsāh ɓo a ne fah morkəsəŋ, ka jokələɓai ɓo laŋ a fah kəsəŋ (fahsəŋ). Za tai dii fa tə nai rai daŋ ne: Nyah sərri (nyah sər nai daŋ).

Les quatre points cardinaux, toute la terre.

Nyah yaŋ: ɗ. Lah yaŋ. Za vuu yaŋ maki ah yea ne nyahe, ayea nyah nai, maki yea cāarīi.

Les quatre coin de la maison.

Nyahe: ɗ. Fan ŋgoŋ fanne. Nyah camcam no: Nyah sōo tətəl dii ne nyah swāh, nyah kahlaa zawəere, nyah daakanne, dea ciŋ. Za ŋgoŋ nəə daŋ ne nyahe. Nyah pao zom a cam ne nyah manyeeki ah daŋ, a yea pə'manne, pəlīi ta.

Couteau, rasoir.

Nyahe, ŋgwakke, ŋgoroɓɓe: ɓmcd.f. Ka pəŋwoo ya, a pənyahe (ŋgwakke, ŋgoroɓɓo). Dəə ah nyahra (ŋgwakra) ɓo mor ka lwaara wom ya. Jeertə ahe: Ŋwoore, pə'manne, pə lii.

Maigri, déplumé.

Nyāhnyāhre: ɗ. Mo ɛe təgbiŋri (təgbihiri), ɓtv yo.

Gale.

Nyahŋgerre: ɗ. Nyah ma kpah ɓər ciiri, wala ɓər ŋhəere. Zah nyahŋger ne ranne, wala rah ɓo rah.

Couteau courbé pour les potières.

Nyahswāhe: ɗ. Nyah sōo tətəlli. Zan ki diira ne lapto. Pacwak coo nyahswāh ne vāmme.

Rasoir traditionnel.

Nyahsyee o: jf. Mo ɛe ɗahsyee o, ɓtv yo.

Bonne arrivée.

Nyaknyakke (syēe tə): ɓmckd.f. Pəsyēe kee, njelaklak, pəsyēe pəlli. Zyim ah pəsyēe nyaknyakke (kee, njelalak). Pam saa yerri zyim ma tə nyaknyak ɓoo nyi wo suu.

Rouge éclatant.

Nyãamme, cuuri: d. Fãa. Fãa nyãm (cuuri) yea pə elle, pə cok mai bii mo yea gɲ.

Herbe.

Nyanya: ɓmcd.f. 'Wa 'wa, bai gai suu. Zyak ka tə kuu ya cok cõo ɓo lal nyanya.

Calme, tranquillité, apaisé.

Nyee: ɓmcd.f. Biɲ biɲ, pəlaɲne. Me gbə syiɲ nyee ɓo tə'nah toto. Syiɲ ah pənyee pəlli.

Petit, un peu.

Nyee sye, nyeeke : ɓmccd.f. Me 'yah we kaa nyeeke. A pəsāh no ka na yea nyeeke. Ako ye nyeeke. Fan ɓo ko nyee sye.

Là, le voilà, çà, ici, ce, cet.

Nyẽeko: ɓmccd.f. We 'yah ɓe ye nyẽeko, me laa pə 'nyah ne ki cẽecẽe.

Celui-ci.

Nyeeni: jf. Urri. Com nyee ɓe na geo. Daa nyee ɓe na ge ẽe ɗao. *Chauffer, endiabler.*

Nyẽeno: ɓmccd.f. Koino, ko nyẽeno. Ako faa nyi me a nyẽeno yaɲ 'minni.

Ici, le voici.

Nyeere: d. pp. Wee nyeere. Dəfuu, faɓalle, koo kpui mai mo joɲ dəɓlii ya ba ɗaɲ a yea pənyeere.

Pl. de petit.

Nyẽere: d. Fan wo suu dəfuu ne faɓal ɗaɲ. Dəfuu ne nyee gwa gwa, vaɲno ne jokəlaɓai, vaɲno ne jokəsāhe. Nyee mo ne syem ɓe, zahgbelsyim (zahbilsyim) ka syee pəsāh yao.

Rein, rognons.

Nyẽe, 'nyah: ɓmsɓ. Bə ah nyẽe ('nyah) suu ɓe ya. Bə faa ɓo ɲhoo nyẽe ('nyah) suu ɓe ya syaɲsyaɲ.

Pas plaisant, être mécontent.

Nyen (jolle): jf. Gbəni, 'namme. Nyen jol gbə dəɓɓi. Mah wel nyen jol nyi wel ah gbə ko syee ne ko.

Tendre la main

Nyenne: d. Mawin naa ma be malii, ne ɣwəə za zum be maluura daŋ nyen be ye ra. Səə nyenne. Mo joŋ yella ne bə səə nyenne, bəbe' pəə ɣɣ gwari.

Belle-soeur, épouse du cousin, ou de l'oncle (maternel ou paternel) .

Nyenne, yenne, henne: jf. Nəəni, balle. Za nyen (hen, yen) swaa, əə daŋ nyenne.

Décortiquer, éplucher.

Nyẽrĩ nyẽrĩ: ɓmckd.f. Njurri njurri. Mbəro suu ah ɣgəə nyẽrĩ nyẽrĩ.

Déchiré, usé.

Nyini, hiŋni: d. Mo faa nyi (hiŋ) ko be ne? Me nyi (hiŋ) gwii nyi gwa. Me yaŋ ko ya, me nyi nyi be, wala me hiŋ hiŋ be.

Donner à.

Nyinni : d. Vərvərri, dəb mai moo 'yah yeɓ ya, moo kiŋ fan zan ki. Za kiŋ nyin fan be ɓo. Dəb moo yeɓ ah ye sai kiŋ nyinni.

Voleur, tricheur, dérobeur.

Nyiŋni, nyěeni: jf. Baŋni, gbəni. Pa ɓo tə nyi maŋgo nyi mo, mo nyiŋ (nyěe) jol ah o. Me nyiŋ (nyěe) bə faa Masəŋ ɓaa be.

Prendre, attrapper.

Nyiŋ, nyěe: d. 'Wah tǎa. 'Wah mai za mo pəə ya nən nje be. Na ge pii gwii tə nyiŋ (nyěe) tə'nahko. Me tə ga woo nyiŋ (nyěe) 'wah be dao.

Jachère, ancien champ.

Nyonyo (pəsyěe): ɓmcd.f. Ka pəsyěe ya, ka pəfuu ya, a nyonyo. Yerri wo suu ah a pəsyěe nyonyo.

Verdâtre.

ŋ

ŋ: d. Patə jemma tətəl rəŋ (17) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ, dəb dīi ne vōo (bōo), bə məə ga kyaŋ **ŋ**. Syel masyin fan ŋwəə ma ne ŋ ka pelli syak ah pə bə faa zah Mundaŋ sə ya, a mgbāa (taḅki) ne syel masyin fan ŋwəə manyeeki ah də ko joŋ yeḅ ba, a fer kyaŋ bə faani. Təgbana: **ŋg, ŋh, ŋw**. Mo ga lwaa tədii, wala bə faa ma ŋwəə ne syel masyin ŋ mo mgbāaki ne syel masyin g, h, w ra camcam pelli pelle.

17èm lettre d'alphabet moundang.

ŋ ŋ: bmsb. A'a. ŋ ŋ, mo gwa ber ka, bə ah ka nai ya. ŋ ŋ, wala a'a mo gwa ber bo.

Ce n'est pas comme ça.

ŋ, a a: bmscd. Mo ka faa ŋ, wala a a ka mo gbəra ko ge ne ko ya ne? ka.

Non.

ŋ, əŋni, ðoni: jf. bmcdf. Pee be, vərri, byakke. Bii ŋ (əŋ, ðo) pə el be. Mo tə fii me ŋ dəb ah lwaa fan mai sye kpak kēne? Za faa bəlee ŋ (əŋ, ðo) suu ah pə 'wəəre.

Disparaitre, se déssècher, se réserver.

ŋga: bmsb. Mo ēe ka, btv yo.

Non, ne...pas, ne... plus, pour, afin que, en vue de.

ŋgaani: jf. Parre. Za ŋgaa wakke, ŋgaa kpuu. Wak ah a pə 'ah pelli mo ŋgaa gwa.

scier, diviser.

ŋgabbe: bmcdf. ŋwəəre, pəŋwəəre. Dəə, wala gwii mo ŋwəə fāi ne fuu, wala syēe gŋ daŋ be, za faa: Dəə, wala gwii ah ŋgaḅ bo ŋgabbe.

Rayure, rayé.

ŋgabbe: d. Kul fanne. ŋgaḅ dəə, ŋgaḅ gwii. Dəḅ mo ne dəə, wala gwii pel dai jemma vaŋno mo tə pii be, ka ŋgaḅ yo.

Groupe, troupeau.

Ŋgah: jf. pp. Mo ẽe ŋgao, 6tv yo.

Pl. Arracher les feuilles.

Ŋgai: d. Za faadal yaŋ goŋe. Goŋ kaa 6o ne ŋgai ah t̃o faadal t̃o faara 6̃o t̃o g̃o ki.

Courtisant, notables.

Ŋgai: d. Fan dan mb̃ero. Me ge luma me lee mb̃ero ne ŋgai g̃u gwa.

Fuseau, navette.

Ŋgāi, ndāi: 6msb. D̃o6 ah ur ne pel ŋgāi (ndāi) bai faa 6̃o kalle.

Vite, rapidement.

Ŋgam: 6msb. Mor, k̃enah (korwa). Ŋgam 6o ye ka 6e, me t̃o ga sosoo p̃alli. Ŋgam ahe me ge dai ya.

En vertue de, car, parce que, puisque, à cause de cela.

Ŋgaŋ ŋgaŋ, gaŋgaŋ: 6mckd.f. Zahki zahki. Yaŋ ah 6yaŋ ki ne m̃o ah ŋgaŋ ŋgaŋ (gaŋgaŋ).

Juste à côté, égal.

Ŋgao: jf. v. D̃õni, ŋgoŋni. Ŋgao goo jolle vaŋno. Ŋgah goo jolle pp. D̃o6 ma sỹe fan a ŋgao sỹe fan ah ne cok mai zah'nan sỹe fan ah mo ṽer 6e. Ŋgao bii.

Arracher les feuilles, cesser.

Ŋgārīi ŋgārīi, ŋgērāi ŋgērāi: 6msb. P̃alli, t̃o6e' t̃o6e'. El ah yak ŋgārīi ŋgārīi (ŋgērāi ŋgērāi) bii ka g̃u yao. Pam lo6ko laŋ m̃olaŋ ah kaa ñon ŋgārīi ŋgārīi (ŋgērāi ŋgērāi) yeyee ya.

Désséché, séché totalement.

Ŋgebyaŋ: d. Fan ma jur lai mo yea morkyaŋ s̃õgwiiri. Ŋgebyaŋ, jur bahmanjo (bahmanjee) mai wee nyee moo kaŋra p̃õtāa.

Barbillon de chèvre ou bouc.

Ŋg̃ee ŋg̃ee: 6msb. Goo a joŋ fan ŋg̃ee ŋg̃ee ruu za ne ko.

Ronronnant, grondant.

Ŋgeeni: jf. v. Ceani. Vaŋno 6e, za faa: Ŋgee. P̃õpāa 6e, za faa: Ŋgea. Paloo ŋgee zah mad̃õ ah kal ne 6e, wala ŋgea zah d̃õ m̃o ah kal ne 6e.

Separer, repartir, partager, distinguer, différencier.

Ŋgēere, t̄ngēere, t̄nyēere: jf. Faa b̄a ne suŋ t̄a n̄əm̄mi. D̄a b̄ ah t̄a
ŋgēe t̄ngēere (nyee t̄nyēere).

Ronfler.

Ŋgelŋgelle: b̄ms̄b̄. Kp̄ēe, ryakryakki, ryikryikki. Mo ēe me
ŋgelŋgel nai t̄a b̄a f̄ēene? Kan n̄an mor ah ŋgelŋgelle.

Attentivement.

Ŋgenne: d̄. Oo. D̄a b̄ ah i ŋgen nyi me 'wel.

Joue.

Ŋgengyaŋ: d̄. Fa joŋ kyēm zahban za ki. Za zye b̄ ŋgengyaŋ ne
kpuu pea gbel wahl mor ah woŋni. Ŋgengyaŋ ne kyaŋ p̄p̄āare,
gbel vaŋno vaŋno daŋ ne kyaŋ b̄āera.

Balafon.

Ŋgi b̄ŋgi b̄bi : b̄ms̄b̄. Me re n̄a n̄am b̄o, r̄aŋ zah nyi me
ŋgi b̄ŋgi b̄bi.

Imprégné de graisse.

Ŋgiini: jf. Ŋgii kpuu, ŋgii k̄andaŋne.

Faire un noeud.

Ŋgil yee: jf. Mo ēe gil yee, b̄tv yo.

Sangloter, pleurer sans faire de bruit, ensuffoquant.

Ŋgiŋ, gaŋ: b̄ms̄b̄. Ne kp̄āhe, ne swahe, gwari. Mawin ge b̄aŋ daŋ
bii ah kah b̄e ŋgiŋ (gaŋ) kal ne ko bai faa b̄a. Za faa: Mo lak ŋgiŋ
(gaŋ) so b̄ boo ka.

Arracher avec force, rapidement.

Ŋgoloŋ (ŋguloŋ), ŋgoȳō: d̄. Syiiri. Ne zal b̄e, weesyii mawor fer
suu gin p̄asyēe. Ŋgoloŋ (ŋgoȳō) b̄e b̄ sor p̄elli.

Oiseau gendarme.

Ŋgommi: jf. pp. Vaŋno b̄e: Ŋgoŋni. p̄p̄āa b̄e: Ŋgommi. Goŋ ŋgoŋ
d̄a t̄asoo vaŋno, ga ŋgom gwa t̄a 'nanne.

Pl. de couper.

Ŋgoŋni: jf. v. Lii b̄a, so faa goŋ ah ge lalle. Ŋgoŋ kiita. Ŋgoŋ puu
ne k̄ela b̄b̄e.

Juger, couper, trancher, égorger.

Ŋgoŋni, ŋguŋni: jf. v. Saaŋni. Ŋgoŋ sol nyi ne nyahe, ŋgoŋ gwii. Mo pəpāa ɓe, za faa: Ŋgommi (ŋgummi). Me ga ŋgom jol kpuu 'wah ɓe ra. Za ga ŋgoŋ kiita zah yaŋ goŋe tə'nanne.

Couper, trancher, égorger, élaguer, amputer, jurer, résoudre.

Ŋgorai, baŋgorai: d. Nəə. Jur (dər) syakre, mə ah a pəlaŋne.

Petit singe.

Ŋgorolle: d. Nən yaŋ. Mo cwəə tətum ge nən ŋgorol o.

Espace entre le secko et la maison.

Ŋgorom: ɓmsɓ. Dəɓ ah tə ɗuu ganne, lee ŋgorom gak ur o.

Tomber brutalement.

Ŋguroɓɓe: ɓmcd.f. Nyahe. Dəɓ ah yea nai ya, ŋguroɓ (nyah) ɓo.

Maigri, déplumé.

Ŋgururu, muŋgururu, təmbuurəŋ: d. Kŋ. Ŋgururu (muŋgururu, təmbuurəŋ) kan nəm pə yii kpuu, a pə jēere. Kŋ ŋgururu (muŋgururu) 'naa nən pəlli, ka pəluu ne kŋ tənɟwəər a.

Petite abeille (ne pique pas).

Ŋgwakke: ɓmsɓ. Təkolle. Goŋ ka tə foo ɓə təluɓ sər ɗuur a, soɓ ru ɓoo ge ŋgwakke.

Abandonne.

Ŋgwakke: ɓmcd.f. Mo ẽe nyahe, ŋgoroɓɓe, ɓtv yo.

Maigrir, déplumer.

Ŋgwəə: d. Mo ẽe gwə təcel dəə, ɓtv yo.

Bosse sur le cou du taureau.

Ŋgwəəni: jf. Nəəni, bəere. Ŋgwəə sorre. Mo ŋgwəə (bəə, nəə) lak jol ɓo nyi me nje, nyin mo kwo ɓe, a lal ɓaŋ jol ɓo. Ŋgwəə fāa, tea maɓea lalle.

Corroyer, effeuiller.

Ŋgyāhŋgyāh: ɓmcd.f. d. Bə nyeere. Ŋgyāhŋgyāh ne bal no kəsyil ɓiiri mor ɓə cwaa fan zahzyil ɓiiri.

Conflict ou combat qui éclate entre des personnes.

Ŋgyaŋ, ŋgegyaŋ: d. Fa woŋ (waŋ) zahban ki.

Balafond.

Ŋgyaŋ, ŋgeryaŋ: ɗ. Bai giŋni, dɔɓ coo. We ẽe ŋgyaŋ, wala ŋgeryaŋ tɔ ga ŋhaano.

Nain, qui ne grandi pas, rabougri.

Ŋgyeeni: jf. Woŋ kɛsyilli. Paloo ŋgyee zah dɔɔ ah kal ne yaŋ ɓe. Mo ŋgyee mɔɔgwii ne kah cam.

Séparer, répartir, partager, différencier, distinguer.

Ŋgyenne: ɗ. Oo, kɔgɔere. Dɔɓ mai i ŋgyen nyi me tɔsoo. Nwãh baa me ɓo ŋgyenne.

Joue.

Ŋgyɔ: ɗ. Tɔɔ. Juu manyeeki ah ra ne ŋgyɔ tɔlli. Watɔcoo ne watɔcoo goŋbamme daŋ ra ne ŋgyɔ.

Crête.

Ŋgyɔ cokki: jf. Ryaŋ cokki, saŋ (sam) cokki. Ru laa ŋ ɓe nyin woo dɔɔ ɓo, ru ɗuu ŋgyɔ (sam) cok laŋ, ru lwaara yo, kalra pɔɗak pɔɗak.

Couper, courir partout.

Ŋgɔɗiŋ, ŋgɔɗiŋɗiŋ: ɓmsɓ. Pɔswahe, mbaŋ. Mo gbɔ ko ŋgɔɗiŋ sob ɓoo ka. Mo baŋ ko ŋgɔɗiŋɗiŋ.

Bien serré, tendu.

Ŋgɔlaɓ, ŋgɔleɓ: ɓmcd.f. Biŋ, keɓkeɓ, golok. Dɔɓ mo re farel a zah'nan pɔpɔa ɓe, ɓer dɔɓ ah yea ŋgɔlaɓ (keɓkeɓ, golok)

Creux (ventre).

Ŋgɔmbɔɓmbɔɓ: ɓmckd.f. Pɔ'manne, pɔ 'ahe pɔlli. Yerri ah ŋgɔɔ ŋgɔmbɔɓmbɔɓ, ka gak saa yao.

Déchiré largement.

Ŋgɔrɔi ŋgɔrɔi: ɓmsɓ. Mo ẽe ŋgɔrɔi ŋgɔrɔi, ɓtv yo.

Séché totalement.

Ŋgɔram: ɓmsɓ. Tɔɗe'. Me ge dai ko ɓe, me ga kaa gwahl ne ki ŋgɔram dɔ, me jin ge ba. Me nyi wol nyi ko pɔ'manne, re ŋgɔram coŋ ya.

Tout.

Ŋgəraŋ: ɓmckd.f. Bai laa pə'nyah ne fanne. Dəɓ ah pə ŋgəraŋ pəlli a syea fan syea toto.

Qqn. qui se plaint toujours, insatisfait.

Ŋgərŋgər: ɓmcd.f. Kpiŋ ne min jonra fan pəzyil ŋgərŋgər.

Ronronnement du chat, du lion ou panthère.

Ŋgəyam: d. Celeelu. Za gaa dangai ne ŋgəyam ka mo ɗuu ko ka. Za coo ŋgəyam ne vāmmē.

Chaine, fer.

Ŋgǎni, ŋgǎre: jf. Ŋgoŋni, dēeni, ŋgǎ fanne, taani, vǎni. Ŋgǎ ɗulli (taa, vǎ) ɗulli ta. Ŋgǎ fahlii, ŋgǎ zyim kəsyil gwa. Ŋgǎ kyaŋ ne ɓə faani.

Déchirer, courir, tracer, frayer le chemin, découper, hurler, fendre, partager.

Ŋgəəri: d. zzk. Wadəə ma'man ahe.

Taureau.

Ŋhaa: ɓmsɓ. Ŋhaa ga lii, ɓə man ka ga taiki yao. Ɓə ah ŋhaa ga lii, ka vər a. A ŋhaa sye, no ŋhaako.

Jusqu'à, éternellement, là-bas, là au fond.

Ŋhaano: ɓmccd.f. Pəɗək nje. Cuu cok fanne. Dəə ɓo ko ŋhaa syee, tə gara ŋhaa syee (ŋhaano).

Là-bas.

Ŋhai, haĩ: d. Nəə cokki. Haĩ (ŋhai) jur nəəminni, amma haĩ pəlaŋne. Haĩ ren əə pəlli na pəpəə.

Biche.

Ŋhooko: ɓmccd.f. We ɓe no ŋhooko, mo ɗii ɓoo gee me sa.

Ici.

Ŋhookyaŋ : jf. Mo ẽe ŋwookyaŋ, ɓtv yo.

Se révolter, se rébeller, se fâcher, protester, s'énervé.

Ŋhǎo, ŋwǎo: ɓmckd.f. Ge pə'manne, pə lii. Dəɓ ah re fan pəlli, ka ŋhǎo (ŋwǎo) ya fēe doŋ ne? Me tə 'yah dəə maŋhǎo (maŋwǎo) ahe.

Gros, grosse, gras.

Ŋhwæere, ɣwæere: d. Fabea pə bii. Ŋhwæere (ɣwæere) a syer pə bii ma ne 'nahmme, a lwæə suu, joŋ syem syem cok wokki (didikki). Zah'nan ɣhwæə wo sər ka kal fii vaŋno ya, a wukkra.

Moustiques.

Ŋhərēmme: ɓmckd.f. Nyah mo ne syel 'nəə pəlli ɓe, za faa a ne syel ɣhərēmme. Dəɓ ne kafahe ma ne syel ɣhərēm no zyil man ne?

Tranchant.

Ŋhərrīi, solle: jf. Dəɓ mo ɓoo təmjee, wala təmpər pə bii ɓe, a ɣhərrīi (sole).

Fondre, dissoudre.

Ŋhəni: jf. pp. Ŋhəə won dəə, ɣhəə won gwii (gii), ɣhəə yimmi. Za ɣhəə lee kpuu laŋ no ta. Mo vaŋno ɓe, za faa: də maŋgo. Pəpāa ɓe, za faa: Ŋhəə maŋgo. Ŋhəə sam nwāhe. Mo ɣhəə ɓə moo ne woiŋ ɓe.

Pl. Traire, cueillir, filtrer, faire sortir.

Ŋhəere, təfahe: d. Ŋhəə lee na kwaare, gbəlle. Goo ɣhəə dədəəni, kpuu ma lee ɣhəə laŋ no, a lee ɣhəə maluuri. Ŋhəə camcam pəpāare: Ŋhəə dūu sorre, ɣhəə zwəbii, ɣhəə wolle. ɣhəə ma ne fōo (pōo) laŋ no ta, a dīi ne: ɣhəəlaŋ fōo.

Calebasse.

Ŋwāa: jf. Joŋni. Mawin ah ɣwāa yim pəzwak pəlli. Ŋwəə pəlli təra ɣwāa yim ya.

Préparer la bilbili.

Ŋwāa (ɓə, yimmi): jf. Gaŋni. Ŋwāara ɓə ne lii ɓəə daŋ luklukki. Za faa: Mawin ah ɣwāa yim ɓo, 'yah faa: Joŋ yim ɓo ta.

Faire des bruits, clameur, préparer la bière du mil.

Ŋwāare: ɓmcd.f. pp. Joŋ pə'manne. Dəə ma ɣwāar ahe. Ŋwāar ɓo pəluu na dəə, wala balle.

Pl. grossi, grandi.

Ŋwahe: jf. Myahe. Me tə ga luma ne sorre, korro soɓ ɣwah tə sərri. Mo joŋ pəsāhe a ɣwahe.

Répandre, se répandre.

Ŋwakkəkə: ɓmcd.f. Suu ah a ŋwakkəkə pəsāhe, ka ne syem ya.
Sans maladie, sans chaleur, frais.

Ŋwomme, jwumme: ɓmckd.f. Ne 'nahmme. We zwaa bii moo ka a ne ŋwomme, wala jwum ɓo jwumme. Jeertə ahe: Wyakwyakke, bel, danɗan.
Salle, impur, trouble.

Ŋwoo kyaŋ, ŋhoo kyaŋ: jf. Soɓ ne kpāhe, 'yah ya. Mo 'yaŋ dəɓ moo ka, ŋwooko (ŋhooko) kyaŋ ɓo.
Se fâcher, s'énervier, révolter, boudier, protester.

Ŋwōoni, ŋhōoni: ɓmcd.f. v. Giŋ pə'manne, pə lii. Ma gwii ah ŋwōo ɓo a ne nəmmi. Pəpāa ɓe, dəɓ faa: Ŋwaarre. Məə gwii ŋwaara ɓo, ara ne nəmmi. Dəə ah ŋwōo ɓo pə lii. Dəə pəpəə ah ŋwaara pə luuri.
Grossi, grasse.

Ŋwərāi: ɗ. Keesyer ma saan nyi nyi dəə, pərri, korro, faɓal dan renne. Dəɓ ma ɓaŋ ŋwərāi ka laa sok ya, mor a sāh sok pelli.
Fourage, fouin de tiges pour betailles.

Ŋwəəmɔŋgai, ŋwəəre: ɗ. Fan mai Masəŋ mo pea ɓo masyiibam ka səə cok ne suŋni. Ŋwəəmɔŋgai (ŋwəə) səŋ pəpāare, dəɓ ka gak kee ra ya.
Etoiles.

Ŋwəəmɔŋgai zahmor'nanne: ɗ. Cok mo ga cee gwari, wala com mo gwari ne pəə o ɓe, ŋwəəmɔŋgai zahmor'nān pəəni. Za kee cok ne ŋwəəmɔŋgai ahe.
Etoile de l'Est.

Ŋwəəmɔŋgai 'nəə zəə: ɗ. Ŋwəə ma nəə zarr təgbana dəɓ 'nəə zəə.
Etoile filante.

Ŋwəəre: ɗ. Mo ɛe ŋhwəəre, ɓtv yo.
Moustique.

Ŋwəəre: ɗ. Mo ɛe ŋwəəmɔŋgai, ɓtv yo.
Etoiles.

Ŋwə̀əre: ɖ. pp. Mawinni v. Za woora ŋwə̀ə təsoo. Goŋ sər ne ŋwə̀ə pəp̄āare. Zan yeara ne ŋwə̀ə pəp̄āare.

Pl. femmes.

Ŋwə̀əre: ɖ. pp. Ŋgaɓ ɓo ŋgaɓɓe. Pəp̄āa ɓe, dəɓ faa: Dəə ma ŋwə̀ər ahe. Dəə ma ŋgaɓ ahe.

Rayé, brodé.

Ŋwə̀əre, ŋwə̀əni: jf. Dea fanne. Dəɓ gak ŋwə̀ə ɖerewol, ŋwə̀ə leetər. Kaa ɓo yaŋ tə ŋwə̀ə leetər. Za tə ŋwə̀ə suu zah yaŋ goŋ tə'nahko. Ŋwə̀ə kəndaŋne, ciiri, ŋhə̀əre.

Ecrire, dessiner, graver, orner, s'inscrire, recensement, rayer, pyrograver.

Ŋwə̀əsaŋne: ɖ. Syim mai moo ɗuu tə pel ŋwə̀əre. Ne fii dan madəwin mai mo pəcuu ba a saŋni.

Règles, rite de premières règles.

O

O: d. Patə jemma tətəl nama (18) syel masyin fanḡwəə zah Mundaḡ. Dəb mo tə dīi bē, dəb coo zah ne tə'yakke, bəə məə ga kyaḡ **o**.

18èm lettre d'alphabet moundang.

Oho, awo: bmsb. Zyii bə mai dəb ki mo tə faa nyi mo. Oho (awo), me ga no, me joḡ no. Oho (awo), me laa bə faa bə bē. Oho, ma zyii bə ah bē.

Oui.

Oi: d. Mo ēe syiḡ barkakke, bṭv yo

Poisson.

Ojenere, ujenere: d. Temere jemma joḡ ojenere. Ojenere (ujenere) ge tətəl temere doraḡ ne jemma doraḡ tətəl doraḡ (999). Palai ne dəə ojenere vaḡno, gwii ojenere gwa.

Mille.

Olli, ulli: jf. Fee tə'yak ga bər, wala tə fanne. Ol wii. Ol (ul) təsolle. Za ol (ul) ciḡ ta, ul wii.

Souffler, jouer un instrument a vent, activer le feu, raviver.

Ooni: jf. Baḡni, wooni, baḡ ga pəcok maki. Dəb oo wii ka ga joḡ yeb ne ko.

Allumer, amener.

Ooni, sōoni: jf. Cwāhe. Za oo (sōo) sal ka saa dəə, gwii, wala pərri. Za oo (sōo) sal dalla pərri, korro ta.

Préparer la corde.

Oosāhe, bōsāhe, tēsāhe: d. Bemtəəri. Za makəpel saara oosāh (bōsāh, tēsāh) zahmərrii. Za cuḡ oosāh ne zyimmi. Dii ah pə zah cok camcam: Oosāh, tēsāh, bōsāh.

Caleçon traditionnel.

Oo, kəḡgəəre: d. Cok mai mo kahzah dəfuu kah gwa daḡ.

Joue.

Oo, mongorro: d. Za kə Ləəre dīira dəb mai mo kan mawin a, wala mo lwaa ŋwəə ya ba ne oo. Za kə Torrock dīira we mai mo ka ne pam ne mam yao daŋ ne oo. A dīira dəb ma bai kan mawin ne boŋgwəəre, wala mongorro.

Célibataire, orphelin.

Orwahe: jf. Mo ẽe 'wahe, ɓtv yo.

Emietter

Orwakke: d. Juu yo, zah ah ne t̃ə ah daŋ pə mb̃ə maralle (madalle). A ɓeɓ fakpāhpəə pelli.

Oiseau.

Oseni, kekem: jf. Pəəre. Oseni (kekem) mo nyi me biŋ ɗao. Me tə kemko pelli, me lwaa ya.

S'il vous (te) plaît, te prie, de gâce, pardon.

Osoko, soko: jf. Nyiŋ laa pə'nyahre. Dəb mo nyi fan mo ɓe, mo joŋ osoko nyi ko, mo laa pə'nyahre. Osoko wo Masəŋ mo ɗə na təkolle.

Remercier, saluer.

Oə zahe: jf. Mo ẽe 'wəə zahe, ɓtv yo.

Toujours insatisfait, agaçant.

Oəre, 'wəəre: d. Bal mo cee dəb ɓe, za faa: Bal oə ('wəə) me ɓo. Sər dam a oə ('wəə) ne kal pelli.

Fente de la terre, crévasse.

Oəre, 'wəəre: d. Syiŋr̃i. Dəb mo ka re fan pelli ya ɓe, za nyi 'wəə nyi ko mor re fanne.

Médicament pour beaucoup manger.

Oõre, 'wãəre: jf. Vãhe. Nahnən ɓo ne rwah, mo ge oã ('wãəre).

Oã (vãh) nahnəñni, ɓə tə vaŋno yo.

Laver la figure, se toiletter.

o, a: d. Mo ẽe a, o. a cuu mor ah nyi mo ɣŋ pəsãhe.

Voir a, premier lettre d'alphabet moundang.

O'wanne, təŋgyõ: d. Syemme. O'wan (təŋgyõ) sye dəb zahrwãhm ɓalle, morjimɓalle, ɓərɓalle. Syem ah syen suu pelli.

Rhumatisme, goutte?

P

P: d. Patə jemma tətəl doraŋ (19) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. Dəb dii ne təkpuuzahe, bə məə ga fah kyaŋ ne swahe. **p.** *19èm lettre d'alphabet moundang.*

Pa: d. Tətəŋ dii fan worre, dəb ahe, fan ma joŋ byaŋ ne dii ahe, wala kəndaŋ ye cuu. Patalle, pakwaare. Palai, padəə. Pajoŋne (pajoŋre), pacwakke, pa gbah jolle, pagwii, pafii. Pa byaŋ welle, pa bə, pa mana, pa biiri. *Préfixe de nom masculin, auteur de, mo, ton, leur.*

Pa baŋ paŋzə: d. Goŋ ne za swah sal daŋ yeara ne za baŋ paŋzə bəəra. Mo dii pa baŋ paŋzə goŋ ge ne ko. *Chambellan.*

Pa bə syakke: d. Dəb ma yea ne bə pəzah emma emma pə'nyahre ka joŋ zan syeesyakke. *Blagueur.*

Pa re yaŋ: d. Dəb ma re yaŋ wulli. Woo fan, wala mawin dəb mai mo wə bə kaa ne ko. *Heritier.*

Pa uu tətəlli: d. Dəb ma gbah jol dəb ki pə bə faani, pə kiita. Me ka ne pa uu təl a. *Défenseur, avocat.*

Pāa: d. Mo ēe fāa, btv yo. *Herbes.*

Pāa nahnənni: d. Pāa nənni, we nahnənni. Fan joŋ Masəŋ daŋ kwora cok ne pāa nahnənni. *Iris, ou prunelle de l'oeil.*

Pāabii, fāabii: d. Tə byaŋ pāabii dər tə byaŋ pāa kardəŋ bə, goo bəə dər ki ya. Goo pāabii a pəpāi nje nje, pə 'ah ta, amma, goo kardəŋ pənyij. *Herbe.*

Pāakāhe: d. Kpuu yo, jur kpuu zwak ne goo ah danj. Lee ah jur pāakāh ciŋ tādii ah sə.

Crataeva adansonii.

Pāare: d. Fii, pelli. Cok mai za mo tai gŋ pəpāa ka jonj laa pə'nyahre. Com pāare, za pāare.

Nombreux, globalement, ensemble, total.

Pāare, pāari: d. Fan mai kāh, juu, syiŋ, wala soo moo boora danj ka syer weere. Me tə kəə pāa ka renne. Pəzyil pāare (pāari), mafāi ne maḃḃə nora gŋ.

Oeuf.

Paberre: d. Dəḃ ma kyāh ne ḃəḃe' kəsyil zana.

Menteur.

Pabyak cokki: d. Dəḃ ma ɛe cokki, ɛe tə zana. Pa byak cok mo kwo gaḃ tə gin ḃe, a dīdii, faa ḃə, a dah gorre.

Gardien, sentinelle.

Pabe lii: d. Dəlīi ḃe. Dəḃ ma byaŋ pa ḃe, wala ma ḃe. Zum pa ḃe mai mo kalra pabe ne syii danj pabe lii, wala dəlīi ḃe ye ra. Bə moo pabe lii faa nyi me ɓaabe.

Grand-père.

Pacokki: d. Payaŋne. Dəḃ ma lwaa ḃə ur, wala ga jyō pə jolle.

Maître de circoncision.

Pacuufanne: d. v. Dəḃ ma cuu fan nyi dəḃ ki. Pacuu lekol no, cuu danj muŋta no ta. Pakəpii, ne katesiste ye zan cuu fan za Krištu pə yaŋ Masəŋ danj.

Enseignant.

Pacwakke: d. v. Dəḃ ma coo fan mor cwakke. Pəpāa ḃe, za dīira ne zan cwakke. Za cwak coora kpāhe, zəə, nyah, ne kəlaḃ danj.

Pacwak vām syēe.

Forgeron, bijoutier.

Pafahe, wakilu: d. Dəḃ ma zyeḃ ḃə kəsyil zana, wala kəsyil sər ki ne sər maki ahe. Yesu ye Pafah kəsyil Masəŋ ne dəfuu. Pəpāa ḃe: Za fahe. Goŋ mundaŋ yeara ne zahfah ḃəəra.

Médiateur, ambassadeur, envoyé, messenger.

Pah: jf. Mo ěe fãa, in dǎb pǎwulli, ǂtv yo.

Empoisonner.

Pahe: d. Pa fanne. Dǎb ma kal pel fanne, yaŋ, wala yeǂǂe. Pah yaŋ: Dǎb ma kal pel yaŋ. Pacwakke, pasǎrri...

Responsable.

Pahe: jf. Riini. Pah waa zah laore ka gii (gwii) mo dan ge gŋ ka.

Cacher, couvrir, poser, entourer, cloturer.

Pahe, pannahe: d. Pah (pan) ah no yaŋ, mo ne 'yah ah ne? Dǎb ma joŋ (doŋ) fan ma morãiko me 'yah pah (pan) ahe. We d̩i pah (pan) ah ge.

Père.

Pahk: jf. Mo ěe bak, mo bak ne ko, ǂtv yo.

Va ou fait avec.

Pahle: jf. Paoni, ŋǂǂǎni. Pahl nǎǎ, (pao) nǎǎ. Pahl goro, pahl kǎhe. Pahl kpuu ka joŋ zahwii ne ko.

Casser en morceaux, couper, décimer, broyer, déchirer, détacher.

Pãi pãi: ǂmsǂ. Mo ěe fãi fãi, fofoo.

Plein, rempli.

Pajonzahsyiŋr̩i: d. Dǎb ma joŋ syiŋ tǎ zana. Za Israel yeara ne za joŋ zahsyiŋ kpǎkki.

Sacrificateur.

Pakaa sǎrai: d. Mo ěe sǎrai, ǂtv yo.

Attendre.

Pakaabelle: d. Nǎǎ, fafyãhe. Pakaabel jur (dǎr) bǎǎziŋ ǂo.

Pakaabel gbah kǎh pǎlli.

Génette, fouine.

Pakãh loo, paswah loo: d. Dǎb ma ur, wala kal pel ga loo.

Pakãhlloo tǎ ul ciŋ d̩i za ga loo.

Responsable, celui qui organise la chasse aux pintades.

Pakamme: d. Mo ěe kamme, ǂtv yo.

Homologue, homonyme, compagnon.

Pakaŋ mbəro: ɗ. Dəb ma tə kaŋ mbəro, kaŋ zyimmi.
Tissérand.

Pakke: jf. Ciini, ferre. Pak nahnən ěe cok ge fahfalle. Pak suu, wala təb ne kahe. Pak nənni.
Pencher, écarter, incliner, se retourner, dégager.

Pakwaŋne, pakoŋne: ɗ. Pakwaŋ (pakoŋ) ye dəb mai mo re fan pəlli, re laŋ ne ŋhəre, farel ka kǎə ko ya. Mo lwaako farel a be, a janne, a cecamme.
Glouton.

Pakəlaɓkpuu: ɗ. Juu. Juu ah cee kpuu pəlli ciŋ tādii ah sə.
Pic-gris.

Pakəndaŋne: ɗ. Dəb ma ěe kəndaŋne.
Divination, présageur.

Pakəpiiri: ɗ. v. Dəb ma pii fanne. Pakəpii dəə ne gwii. Ara mo pəpāa be, za diira ne: Zakəpiiri. Zakəpii dəə ne gwii.
Berger.

Pakəsokki: ɗ. Bəṽao malaŋ ahe
Petit antiloppe cheval.

Pal daŋ: ɓmcd.f. Təde'. We ge tə'nan pal daŋ, coŋ dəb ka.
Tout, tous.

Palai: ɗ. Dəb ma lai zana. Palai arr wiŋguu (yunguu) no. Palai arr daa gai no ta.
Animateur, modérateur.

Palle: jf. Paoni, 'walle, bəəni, səre. Pal kǎh ne jolle, pal kpuu ne kəlaɓbe. Pal goro nyi nyi me.
Casser en morceau, broyer, débiter, dépouiller.

Palle, palli: ɗ. Lak cii wulli. Dəb vaŋno wə ɓo təsoo tə ga ciira pal ahe. Kalra ge zah palle (palli).
Tombe, cimetière.

Palyaŋ, paraŋ: ɗ. Mo ěe bai, arai, ɓtv yo.
Ami, camarade, compagnon.

Pal, vaŋno, bõono: ɓmcd.f. Me dǎə dǎə jol ah pal (vaŋno, bõono) to. Nyi nyi me pal (vaŋno) to, ka gwa ya.

Un, unuté.

Pamlagne, dǎlagne: ɗ. Nah pah pam ma lagne, wala zum pam ma lagne. Mo pǎ lǐi kal pam ɓe, dǎɓ dǐi ne dǎlii (pamlǐi).

Oncle paternel.

Pamlǐi, dǎlii: ɗ. Pa byaŋ pam ne mamme, wala zum pam ne mam ma luu daŋ pamlǐi (dǎlii) ye ra.

Grand-père, ancêtre.

Pamme: ɗ. Pa ma byaŋ ɓo. Pam ge ɓo yaŋ ah tǎ faa ɓǎ ne ki ba. Ŋgoŋ gwii ɓo nyi pamme.

Son père.

Pǎmpǎm, pǎppǎp, pǎhpǎh: ɓmcd.f. Me ee ɓǎr ah cǎe lal pǎmpǎm (pǎppǎp, pǎhpǎh) syim dǔuni.

Vidé entièrement.

Pambado: ɗ. zzk. Dǎɓ ma in yuŋni, wala faa ɓǎ cwǎr zan ne ko. Za pambado gera ɓo zah yaŋ goŋe.

Griot.

Pannahe: ɗ. Mo ǎe pahe, ɓtv yo.

Son père.

Panwǎhe: ɗ. Dǎɓ ma laɓ nwǎh zana.

Guériseur des plaies.

Paŋne, kudoɓɓe: ɗ. Cok mai ŋwǎə moo soŋra ciiri, daŋne, fan ma vuvuu daŋ gŋ. Za kǎ Torrocko dǐira ne kudoɓɓe (zah kudoɓɓe).

Woo cii san ga zah kudoɓɓe, pǎ paŋne.

Four de la potière.

Paŋne, paŋbii: ɗ. Cok bii maɗǎk ahe. Paŋ ah dǎɓ ka dai mor ah ya. Bii ah ne paŋ pǎlli.

Profondeur.

Paŋni, bakama: ɗ. Bakǎma. Fahlle. Me ga pǎə ǎə pǎ paŋ pee syiidah ko.

Plaine inondable.

Paŋzə: **ɖ.** Zə mo pəp̃aa ɓe, za rək pə paŋne, ɖii ne paŋzə, təgbana za mo rək guu pə sokki.

Faisceau des lances.

Paŋ, paŋpaŋ: **ɓmcd.f.** Cam, kpee. Dəb moo a faa ɓə mə ah paŋ. Tə gara tə fahlii a faara ɓə paŋpaŋ.

Différant.

Paŋgai: **ɖ.** Mo ɛe bandōori, ɓtv yo.

Petite et grande guêpe.

Paŋgaso: **ɖ. zzk.** Farelle. Za joŋ paŋgaso ne sum mai mo suuki ne nəmmi, gər təkɪ gərləŋ gərləŋ rāh tə wii.

Beigne, galette.

Paŋwii: **ɖ.** Fāa mai za mo ɓaŋ ge wo ki ka ɓaŋ wii ne ko. Paŋwii joŋ yeɓ pəcok piterla.

Torche de pailles, allumé.

Paoni: **jf. v.** ɪgaoni. Mo ge pao (ŋgao) goo ge nyi gwii lal sa, vaŋno. Mo pəp̃aa ɓe, za faa: Mo ge ŋgāh goo ge nyi gwii lal sa.

Découper, ébrécher.

Papee: **ɖ.** Dəb mai za moo pee mor joŋ yeɓɓe, ga cok ki.

Envoyé.

Pāppāp: **ɓmcd.f.** Mo ɛe pāmpām, pāhpāh, ɓtv yo.

Vidé entièrement.

Papəlamma: **ɖ.** Mo ɛe malamlamma, ɓtv yo.

Epervier.

Parkil tokki, patəkil tokki: **ɖ.** Gee. Patəkiltok, wala parkiltokki pəlaŋ kal gee cok ne ma yaŋ daŋ, zan ki ka ren a.

Musaraigne.

Parkəcwok: **ɓmsɓ.** Gəvīŋ, pə 'ahe. Cok daŋ kwo ga parkəcwok (gəvīŋ).

Immence, large.

Parkədak: **ɓmsɓ.** Zərai, zəraŋ. Cok tə kwan lal zəzəə parkədak o.

Découvert, clair.

Parmale, parmalai: d. Yerri ma boo tə yerri wo suu, a pəcoo kal yerri wo suu daŋ. Kahlāa ah gwa daŋ a gəə gəə.

Gilet, casaque ouverte au côté.

Parnjakke: d. Fabeare. Parnjak jur pənyāare, suu ah pəŋwəəre, za ren ta.

Petite grenouille.

Parre: jf. Mo ēe ŋgaani.

Scier.

Pasuu: d. Təgwīi, ləkəəri. We mai suu bo suu ne? Pasuu ye ko, mo 'yaŋ ka.

Fou.

Pasərri: d. Dəb mai mo ēe bə jam sər goŋe, a yea gwari ne pakəndaŋne, a joŋ syiŋ mor sər ahe.

Chef de terre.

Paswah syiŋrīi: d. Dəb ma kal pel za syiŋ sərri.

Prêtre divination.

Pasyakke: d. Dəb mai mo ka ne fan ki: Təgbana dəə, gwii, sorre, solai...ya daŋ, pasyak yo. Za syak nora pəlli wo sərri.

Pauvre.

Pasyiŋ: d. Dəb bai 'yah bə zana. Pasyiŋ syiŋ zan syiŋ.

Ennemi, adversaire.

Pasyiŋrīi: d. Dəb ma laḅ syem za ne syiŋrīi.

Guérisseur.

Pata pata, peta peta: bmsb. Gwari gwari. Me pəə mo mo syee pata pata ka mo jin ge ndao, mo 'yak ka.

Beaucoup, rapidement.

Pataotəbii: d. Tədii syiŋ yo.

Poisson.

Patə: d. Dəb matə gwa ahe. Mo dīi patə gwa zan ge me də. Patə dape dəfuu no ne?

Introduction des ordinaux.

Patə gwa ahe: d. Zu ye patə gwa ɓo ne? Patə gwa ɓe ge ya ba.
Assistant, adjoint, partenaire.

Patəgyelle, pagelle: d. Dəɓ mai mo ne syem gelle (gyelle). Dəɓ mai mo ne gel pə lii.
Hernie.

Patəkoi: ɓmckd.f. Dəɓ mai mo təgwīi, ləkəəri. Bai 'yah yeɓɓe. Za faa: Patəkoi dah təl ah ne ɓalle.
Paresseux, fénéantise.

Patənjuɲni: d. Dəɓ ma woɲ tənjuɲni (təndoɲni).
Guitariste, sitariste.

Pawuɲsyiɲ, təforlokke: d. Syiɲ pə bii. Za dīi ne təkpəkpuuruu (təforlokke). Bər pawuɲsyiɲ pə'manne.
Poisson (tetrodon fahaka strigosus).

Pazwāhe: d. Dəɓ ma joɲ fan tə gəriɲ, dəɓ ma ik za ne syiɲrīi.
Sorcier.

Pazyeb kpuu: d. Dəɓ ma woo kpuu zyeb fan camcam daɲ ne ko.
Charpentier.

Pea kəsyiiri: jf. Pea kəsyii ye mai za mo joɲ nəə dəɓ mor yeɓɓe. Za Yahuduen peara kəsyii kəsyilki nəə dəɓ ne təgbana za syee mor Yesu mo joɲra ta, ɓə ah jur (dər) ki ɓo ne vote man na joɲ tə'nahko.
Voter, designer, choisir.

Peani: jf. pp. Pea kpuu, pea dərɛwol, pea zan kal cok ki. Vajno ɓe, za faa: Pee. Me tə pee kpuu, me pee dəɓ no kal pel ɓe.
Pl. planter, repiquer, reboiser, transplanter.

Pěariɲ, beāriɲ: d. Wee kpuu nyee yo, ka giɲ pəə zahciɲɓal dəfuɹ ya. A lee ne zahgwahlle pəlli, a ruɲ pəfuɹ. Pěariɲ (beāriɲ) jur kəə kah el ɓo, a pə njēere. Wee nyee 'yah pěariɲ pəlli.
Vitex doniana.

Pee : d. Kah elle, cokki. Me ga pəə əə syiidah pee. Wom zyee pəlli syiidah pee.
Au bord de l'eau, rivière.

Pee kəsyiiri: jf. v. Pəṯāa goŋ a pee dəḅ wo dəḅ ma ki ah nəə ko mor yeḅḅe, za faa goŋ pee kəsyii nyi dəḅ ŋhaa mor yeḅḅe, wala pea kəsyii dii za pəpāa mor yeḅḅe. Me ləŋ dəḅ gak lii ḅə ah ne ḅə vote mai za mo tə joŋra zəzəəko.

Choisir, voter.

Pee nahənni: jf. Kan nahnənni. Ēe ryakryakke. Pee nahnən wo dəḅḅi.

Regarder, fixer de regard, suivre des yeux.

Peeni: ḅmcd.f. Vərri, kəkao. Sor pee jol ah catcat. Lak solai ah pee pəcok sosoo. Fan ah pee jol ḅe ḅe.

Manqué.

Peeni: jf. v. Maa ge mor sərri. Za pee sorre, pee kpuu. Me tə ga pee maŋgo pə 'wah kpuu ḅe. Mo pəpāa ḅe, dəḅ faa: Pea. Me ga pea maŋgo pə 'wah kpuu ḅe jemma.

Planter, repiquer, reboiser.

Pēere: ḅmcd.f. Kpēmme, dalle. Pēe korre, pēe yəkki. Kaŋ kor ḅo pēe (kpēm) yea ḅe.

Noeuds.

Pēere, kpēere: d. Yaŋ nyahe. Mo maa nyah ḅo ge pēere (kpēere). Mo joŋ yella, nyah ah ka ne pēe (kpēe) ya, a ḅee dəḅḅi.

Fourreau, gaine.

Pee, pepee: jf. Faa nyi dəḅ mo ge ŋhaano, ŋhaasye. Za pee dəḅḅi, pee ḅerewol. Pa pee kal ḅah ḅaa ḅe.

Envoyer, message, mission.

Pel nəə: d. Reta gəəzyii pel nəə mai nəə moo yea gŋ pəlli. Za tāa ḅaŋra pel nəə nyi nyi za swahe, wala dəḅ ma lii.

La poitrine.

Peldəəre: d. Bər yaŋ. Zahpel laḅḅe. Kaa ḅo peldəəre, kaa ḅo ḅər yaŋ.

Salon d'entree.

Peljii, pejii: ɓmcd.f. Facokkolle, tə təbal tə fanne. Ləŋ zye ka lwaa ya, so lwaa. Dəb ah ne peljii (pejii) pəlli. Za faa: “Peljii, pejii, magəgalle”.

Chance, succès.

Pelle: ɗ. zzk. Fan joŋ yebbe. Zah pel pə 'ahe, zyeɓ ɓo ne vāmmə, a joŋ yeb vuuri, woo sərri.

Pelle.

Pelle, pilli: ɗ. Cok kə nən ahe. Zahpel a pel (pil) dəbbi. Pee dəb kal pel (pil) ahe. Ka fahfal a, a pelle (pilli).

Front du corps, devant, au-devant, face à, vagin.

Pepee, pee: jf. Syea dəb ka peeni. Pepee kal ɗah ɓaabe.

Commissionner, envoyer.

Petaŋne, peltaŋne: ɗ. Soo. Petaŋ (peltaŋ) ka pəbe' pəlli ya, mo loŋ dəb laŋ ka baa ya.

Coulevre.

Piɓɓa piɓɓa: ɓmsɓ. Pəfuu kurum kurum, pəlli. Cok foo ɓo tə'nah lal piɓɓa piɓɓa.

Noir foncé, très noir, ténèbre opaque.

Piɓɓii: ɗ. Nəə. Piɓ dər (jur) sonne, ne guu pəwahlle (pəwahe), a ruu sal ne ko.

Porc-épic.

Piɗyakke: jf. Piɗyak fan in gee, piɗyak zahfahe. Jeertə ahe: Yilli.

Désenclanché.

Pii: ɗ. Pii jur taŋ. Pii yea lalle, amma taŋ yea mə ah ka elle.

Mundaŋ faa: ''Səəpəə ne pii''. Za baŋ pii ne səəpəəre.

Varan. (gros lézard sauvage)?

Piicelle: ɗ. Zah təgəəre. Cok mai mawin ne wor ah mo yeara gŋ. Dəb mo kan mawin, wala ŋwəə ɓe, zah faa kp̄ii piicel ah ɓe, ka təbanna yo.

Concession, cours, enclos familial, saré.

Piini: jf. Byakke, kəpii. Pii dəə, pii gwii. Pii bil pəgaɓ pəlli kal pii fan daŋ.

Garder, paitre, surveiller.

Piisooni: jf. Jinni. Dəb ah ge təsoo, piisoo laŋ kal be.

Retourner, revenir, rebrousser chemin.

Pikki: d. Fāa, sor ye ta. Fāa pik ka giŋ pəlli ya, a dai zahciŋbal to. Pəfāa za pəə sor ah pəlli, amma zəzəə za ka pəə pəlli yo. Fāa dəlaŋ pik laŋ a no, za dīi ne təgompikki, nən sor mə ah pənyeere.

Herbe donnant des fruits rouges.

Pikku pikku: bmc d.f. Reoreo. Mawin ah joŋ fan mor zawəə pikku pikku.

Avec empressement.

Pilli: d. Zahpilli, təpilli. Cok mai fāa mo ka ciŋ gŋ ya. Pil yea pəfāi. Na ge rək gwii tə pilli.

Lieu sans herbes, aride, désert.

Pim, pim pim: bms b. Mo 'yah mo ge dai me ne zah'nan pim ka com pəə ya ba. Na ga tə'nan ne zah'nan pim pim.

Tôt le matin.

Plaŋ: d. Zah nasara. Kpuu ma baə tə yaŋ, fakalle, kes, ne taabəl.

Planche.

Poore: d. Mo ɛə fore, btv yo.

Arbre fruitier.

Popoo: d. Mo ɛə pəpəə, btv yo.

Biche cochon, céphalope de Grimm (cephalophus grimmia).

Pukki, fukki: jf. Fer sum pə bii biŋ biŋ. Ne zal be, za pəpəə pukra, wala fukra syiŋ mor sorre, mor mbəro, ka mo giŋko gwari.

Saupoudrer.

Puŋni: jf. Mo ɛə faŋni, btv yo.

Mouiller, humetter.

Pwaani: jf. Mo ɛə fāani, btv yo.

Boire un liquide épais.

Pwakke: d. Mo ɛə fake, btv yo.

Malheur, malchance.

Pwakni: jf. Gbərri. Za pwak zah gwii (gii) ka ga tə wommi. Za pwak dəə pə jol ga lalle.

Ouvrir, détacher.

Pyakke (bam): d. Bam mai mo tə tan ɓe, mo ka i zah gwari ya. Mo ɛe bampyakke.

Sans cesse.

Pyaŋ: jf. Mo ɛe ɓyaŋ, ɓtv yo.

Tirer, allonger.

Pyaŋne: d. Rii mombaŋ. Dəɓ ah ciŋ pyaŋ ɓe. ɲwəə ka ciŋra pyaŋ daŋ ya, ma ciŋ ah vaŋno vaŋno. Mawin ciŋ pyaŋ saŋne. Me 'yah kan pyaŋ ne mo dā.

Barbe.(je veux te parler).

Pyaŋ, puŋ: jf. Gŋ, baa. Bii pyaŋ, wala puŋ pə elle. Bam mo tə pəlli ɓe, bii pyaŋ pə el pəlli.

Imbiber, eau stagnante.

Pyōpyō: ɓmsɓ. Kaŋkaŋ, kəyaŋ kəyaŋ. Dəə tə ɗuu ga pyōpyō.

Au galop.

Pə: ɓmccɗ.f. Gŋ, ɓər, no pə cək ahe. Pə yaŋ maino, pə lakre, pəcelle (talle). Mo ka ne dəə ya, mo ge me ne gwii pə cək ah o.

Dans, dedans, à la place de, fait l'objectif, ensemble, unité.

Pə biigoəə: ɓmckɗ.f. Bii ah na bii goo əə. Pəkərāhmo na goo əə, na fāa pəə.

Vert.

Pə cii: ɓmccɗ.f. No ɓər ahe, pə lakre, pə elle. Bii ɓoo ɓo pəcii, bii ge ɓər ɓo.

Dans le lit d'eau.

Pə ciiri: ɓmcd.f. ɓər ahe. Rək swaa ga pəciiri. ɲwəə zoora wol pəciiri.

Dans le pot, canaris.

Pə iŋni: ɓmckɗ.f. Dəɓ ma tə 'wa mo joŋ fan daŋ pəsāhe. Dəɓ moo pə iŋ pəlli. Iŋ Masəŋ ɓo, gbə ɓə Yesu Kristu ɓo mbaŋ.

A la foi.

Pə lii: ɓmckd.f. Pə'manne. Wadəə ah joŋ pə lii ɓe, nən lee fan o.
Dəɓ ah ŋwōo ɓo pə lii pəlli. Dəɓ ah nə suu pə lii.
Grand, gros.

Pə əre: ɓmcd.f. Bər əre. Bam goŋ haŋ gin pə əre.
Lieu sacré des hommes, des faiseurs de pluie.

Pəberre: ɓmckd.f. Bai fa goŋga. Wacwahlle. Dəɓ moo pə ber no
cam, we nyiŋ ɓə ah ka.
Le menteur.

Pəbii: ɓmcccd.f. A ɓər bii. Me ga er bii pəbii ŋhaa sə.
Sous ou dans l'eau.

Pəɓe': ɓmckd.f. Ka pəsāh ya. Dəɓ ah pəɓe' pəlli. Dəɓ ah a pəɓe'
kal za daŋ.
Mauvais, méchant.

Pəcoo: ɓmckd.f. v. Ka pəwahl a, a pəcoo. Dəɓ ah pəcoo, kpuu ah
pəcoo. mo faa ɓə pəcoo. Mo pəpāa ɓe, dəɓ faa: Pəcwəere. Za
cwəere, kpuu cwəere. Za faa dəɓ coo təlāt.
Court, nain.

Pəcuuri: ɓmckd.f. Ka pəyak ya. Pətaŋ nje nje. Kwaa pəcuuri. Lee
kpuu mo ruŋ ɓe, a yea pəcuuri.
Flexible, tendre, mou.

Pəɗah: ɓmcd.f. Biŋ. Me ɗahko pəɗah nai to so kal ne yeyee. Me
iko pəɗah ne jol to.
Un peu.

Pəɗak pəɗak: ɓmsɓ. 'Manna 'manna, palpal, belbelle, təɗe' təɗe'.
Ru laa nyin kiŋ dəə, ru ryaŋ cok laŋ, ru lwaara yo kalra pəɗak
pəɗak (palpal, 'manna 'manna). Cok ah a pəɗak pəɗak.
Sans problème, immédiatement, complètement, vide, désert.

Pəɗakka: ɗ. Təsal ma yakke. Me tə cii lakre, me ge lwaa pəɗakka
fii mor sərrɪ.
Rocher.

Pəɗakke: ɓmsɓ. Mo ɛe taŋraŋ, kparwoi.
Découvert, dehors, clairement.

Pəɖama: ɖ. Fa rwah wo suu yaŋ. Pəɖama pəfāi.

Craie, la chaud.

Pəɖama, keŋgai: ɖ. Kpuu. Kpuu pəɖam pəyak pəlli.

Arbre.

Pəɖik pəɖik: ɓmckd.f. Pəpāare, pəlli. Zan taira ɓo zahpil pəɖik pəɖik ka laa ɓə za goŋe. Dəfuu dēəra ga mor ki pəɖik pəɖik.

En grand nombre.

Pəɖao, pəɖao pəɖao: ɓmckd.f. Bai swahe. Kpuu (kuu) ah a pəɖao pəɖao, ka pəswah ya. Kpuu təsooriŋ a pəɖao pəɖao, a hao gwari. (*Fragile*).

Pəɖəm: ɓmsɓ. Pəɖəkki. Me toŋ (coŋ) ne zəə dan gin gŋ pəɖəm gbel ge gŋ.

Profond.

Pəfāa, pəpāa (pəə): ɓmckd.f. Bii ah na fāa (pāa) ma pəə ahe.

Zyim ah pəfāapəə (pəpāapəə).

Rougeâtre.

Pəfāa, pəpāa (yakke): ɓmckd.f. Bii ah na fāa mai mo yak ɓe. A pəfāayakke (pəpāayakke).

Jaune.

Pəfāi kaŋkaŋ: ɓmckd.f. Lok mbəro pəfāi kaŋkaŋ. Lee yerri mafāi tə kaŋkaŋ ahe.

Blancheur éclatante.

Pəfāi, pəpāi: ɓmckd.f. Mafāi. Pər goŋ pəfāi (pəpāi). Yerri ah pəfāi (pəpāi) na lok mbəro.

Blanc.

Pəfuu: ɓmckd.f. Tāa ya ba, nən ya ba. Lee yerri təsoo ba, a pəfuu kākāi.

Nouveau, nouvellement.

Pəfuu, pəpuu: ɓmckd.f. Mo ēe mafuu, ɓtv yo.

Noir, obscur.

Pəgaḅḅe, pagalle: ɓmckd.f. Ka gak joŋ ya, pəḅe'. Yeḅ ah pəgaḅḅe (pəgalle) pəlli wee nyee ka gak joŋ ah ya. Dəḅ ah pəgaḅ (pəgal) pəlli.

Difficile, méchant.

Pəgalle: ɓmckd.f. Dəḅ mai mo ka gak uu pel gaḅ ya. Dəḅ gal ye ko, mo 'yaŋ ko ka.

Peureux.

Pəgilli: ɓmsɓ. Mo ɛe gilli, ɓtv yo.

A moitié rempli, inégale.

Pəgoŋe: ɓmckd.f. Pə'manne, pə lii. Kǝrzəə ah pəgoŋ dii ne?

Gros.

Pəgoo: ɓmckd.f. Dəwor, wala madəwinni ma joŋ fan ne 'nahmme. Mawin mai pəgoo pəlli, yaŋ daŋ ne 'nahmme.

Homme ou femme salle.

Pəgwahe: ɓmckd.f. Mo ɛe Gwahe, ɓtv yo.

Léger, agile.

Pəgəḡmukki (cok): ɓmckd.f. Cok gaḅḅe. Zan faa cok pəgəḡmuk ne cok farel mo pee zan ne zalle, fakpāhpəə mafuu zyee ya ba, matāa pee ḅe.

Temps de soudure.

Pəgbāhe: ɓmckd.f. Makulli, ḅeekāhe daŋ pəgbāhe, a gbəə kyaŋ. Zaki renra fan gbāh pəlli.

Piquant.

Pəgbǝə: ɓmckd.f. Bii fanne. Tǝə maral, wala maḁal a pəgbǝə. Fǝa mo yak ḅe, a yea pəgbǝə ta.

Jaune.

Pəjǝere: ɓmckd.f. Pə'nyah pə zahe. Təŋjwəə pəjǝere.

Sucré.

Pəjiŋ: ɓmckd.f. Mo ɛe pəsāhe, pəsyeeḅalle.

Beau, belle, agréable, joli, bien.

Pəki, pəki pəki: ɓmsɓ. Faḁa. Magii ḅe jin muŋ pəki. Mo ge joŋ yeḅ moo pəki.

Encore, par étape, de nouveau.

Pəkoŋ: ɓmsɓ. Nən, kii. Masəŋ man pəyəkki, a nən pəkoŋ mai ka dəɓ mo yii ko pəlli.

Digne.

Pəkwahlle: ɓmckd.f. Pə rolle, wərvərri, ka pə goŋga ya. Dəɓ mai pəkwahlle.

Rusé.

Pəkərāhmo: ɓmckd.f. Jur bii goo əə ɓo biŋ. Zyim ah pəkərāhmo, na masyiibamme. Jeertə ahe: Pəsyēe, pəfuu.

Bleu.

Pəkǎəre: ɓmckd.f. Dəɓ kǎəre, ne fan pəlli. Masəŋ ye joŋ dəɓ yea pəkǎəre.

Riche, richesse.

Pəlai: ɗ. Fan lyaŋ, wala taa fanne. Za kaŋ pəlai ne goo mənənəə (kəballe) a pə 'ahe.

Vanne.

Pəlai, plai: zmmf. ɓmcd.f. Gəə. Tok pəlai (plai). Dəɓ ma cak, wala lai ah kəka. A kwan cok (tok) pəlai pel ahe, a joŋ fan mai daŋ zahzyil ah mo 'yahe.

Dégagé, liberté.

Pəlakke: jf. Ēere, kyeɓɓe. Kan nahnən tə fanne. Pəlak gwii mai mo muŋ ɓo pəzyil fāa. Pəlak jolle.

Chercher, observer.

Pəlamjolle: ɗ. Bər jolle. Nyi swaa nyi me pəlamjol cyō, baa bər jol ɓe baa.

Paume de la main.

Pəlamma: ɗ. Juu. Mo ēe lamma, lamlamma, ɓtv yo.

Epervier.

Pəlaŋne: ɓmckd.f. Ka pə'man a, ka pə lii ya, a pəlaŋne. Gwii ah pəlaŋne.

Petit.

Pəlim, plim: ɗ. zzk. Fa ŋwəə fanne. Za maa zah pəlim pə aŋkər ŋwəə fan ne ko.

Plume.

Pëlli: ɓmckd.f. Pəpãare. Mo tə faa bə pëlli naiko fēe joŋ mo ne?
We faa bə pëlli nai ka. Dəb ah ne dəə pëlli, gwii pëlli ta.
Beaucoup, tellement, très.

Pəloŋne: ɓmckd.f. Ne təm biŋbiŋ. Ləə pəloŋne. Kwaa mai ka
pəjēer a, a pəloŋne.
Natronné.

Pəloore: ɓmckd.f. Mo ēe pənahmme, b̄tv yo.
Résistant.

Pəluuri: ɓmckd.f. pp. Pə'manne, ne suu lii. Balle, zomme daŋ ara
pəluuri. Mo vaŋno b̄e dəb faa: Pə lii. Bal pə lii, zom pə lii ta.
Gros.

Pəlwahe: ɓmckd.f. Luuri, nãasyenne, cenne daŋ ara pəlwahe.
Gluant, glissant.

Pəmoo: ɓmckd.f. Fan mai mo pəsyēe biŋbiŋ, pəfuu biŋbiŋ ta. A
ne korro pəmoo.
Gris.

Pəmuŋni: ɗ. Pəyinni, dai 'yaŋ. We goŋ sər ge dai yaŋ təsoo
pəmuŋni, za pëlli t̄era bə ah ya.
En cachette.

Pəmbuuri, morpəmbuuri: ɗ. Jiiri, b̄ər zah makəsəŋ. Pəmbuu
(morpəmbuu) baa me b̄o.
Menton.

Pəmbǎəre: ɓmckd.f. Fan ma jwǎə zahe. Baare, leemuŋ daŋ
pəmbǎəre.
Acide.

Pənah: ɓmsɓ. Zah'nan mai mo pǎə kal b̄e. We goŋ ge dai pənah
ne suŋni.
L'autre jour.

Pənah dal təsoo, zok təsoo: ɓmsɓ. Zah'nan pǎə təl ah kal vaŋno
b̄e. Kəpel zah'nan ma təsoo. Pənah dal (zok) təsoo.
Avant hier.

Pənikki: ɓmckd.f. Bokbokki. Sum ah laŋ pənik pëlli.
Fin, doux.

Pənənni: ɓmckd.f. Pə'naħmme. A nyi fan ah nyi dəɓ pəgaɓɓe. A kwo fan ah daŋ pəsyemme, ka nən nyi nyi zan ki ya. Dəɓ ah pənən pəlli.

Avare.

Pəndaŋ: d. Dalle. Zan ki ɓaŋ pəndaŋ (ɗalle) ruu sorre, maɗəəre, koo mbəro gŋ.

Sillon.

Pənjɔɓɓe: ɓmckd.f. Mo ɛe njoɓ, pəɓe' pəlli, njoɓnjoɓɓe.

Vilain.

Pənyāare: d. Mo ɛe bəāarīl, ɓtv yo.

Petite grenouille de sable.

Pənyahe: ɓmckd.f. ŋwōo ya. Dəə ah daŋ pənyahe (nyah ɓo nyah), ka lwaara wom ya. Mo pənyah nai fēe joŋ mo ne?

Maigre, chétif.

Pənyinni: ɓmckd.f. Dəɓ ah pənyinni. A pənyin no cam, mo joŋ yella ne ki, a ɓaŋ fan zan pəmuŋni.

Voleur, tricheur, maraudeur.

Pənyiŋ, pənyīi: ɓmckd.f. Weerere, pəlaŋne. Fahlii ah pənyiŋ pəlli, mo cee 'ah ge lal nje.

Mince, étroit.

Pəŋgaɓɓe: ɓmckd.f. Pəŋwəəre, ŋwəə ɓo pəluuri. Gwii ah pəŋgaɓɓe. Dəə maŋgaɓ ahe.

Tâcheté.

Pəŋwəəre: d. Mo ɛe mənɟwaa, ɓtv yo.

Rhume de serveau, variole, bronchite, pneumonie, morve.

Pəŋwəəre: ɓmckd.f. Pəŋgaɓ biŋ biŋ. Kpiŋ pəŋwəəre. Mo gbə maɗəə mai mo pəŋwəəre ge me ne ko.

Tâcheté, rayé.

Pəŋwəəre: ɓmckd.f. pp. Pəwinni, pətamme. Bem wee ah daŋ pəŋwəəre, mawor ka gŋ ya.

Femelle.

Pəpāare: ɸmckd.f. Pəlli. Dəɸ ne ŋwəə pəpāare. A ne dəə pəpāa kal za daŋ.

Nombreux, beaucoup.

Pəpahe: ɸ. Bər yaŋ. Pah yaŋ pəə peldəə dan ga pəpahe.

Chambre intérieure.

Pəpalle: ɸ. Cok cii wulli, cok wulli. We kan wul ga pəpal o. Cok za wul a pəpalle.

Dans le tombeau, cimetière.

Pəpəə: jf. Joŋ yeɸ ne zalle. Bam mo tə ɸe, za ruu sorre, za pəpəə. Me tə pəpəə 'wah mbəro.

Labourer, piocher.

Pəpəə: ɸmckd.f. Bii gŋ biŋ biŋ. Bam tə ɸo, sər pəpəə. Yerri ɸe yak ya ba, a pəpəə.

Mouillé, trmpé.

Pəpəə, pəpəə: ɸ. Nəə (faɸal) cokki. Pəpəə (pəpəə) jur (dər) nəə ma dii ne haĩ, wala nəəminni.

Céphalope de grimm, biche cochon.

Pər kāhe, pər syiŋ: jf. Cwāhe. Pər kāhe, pər syiŋ. Pər cuu fan mai mo cwāh tə wii so mo zyee pəsāh ya. Pər kāhe, wala syiŋ cuu syee təə ahe, wala təzyee ah tao.

Brûler les plumes, les écailles.

Pərah pərah: ɸmsɸ. Ka gaɸ ya. Dəɸ ah a sye ne yeɸ pərah pərah.

Infatigable.

Pəram kənah: ɸmsɸ. Bər zahe. Bone mai me tə laani, pəram kənah me wə o, wala bai byaŋ ɸe.

Si seulement, vaut mieux.

Pəramma, ndikka: ɸmsɸ. Pəsāh biŋ, a nən ahe. Me lwaa sor syiidah pəram ɸe. Zahsuu ɸe zəzəə a pəram (prəm) o. Pəram ka we tə ɸə ah ne wee ɸii daŋ.

Mieux, eh bien.

Pəranne: ɸmckd.f. Pərwahe. Dəɸ ah a ne nyah syel pəranne.

Tranchant.

Pərat bə: ʃmsʃ. Goŋga bə, njaŋ bə. Dəb ah ye dəblii yaŋ goŋe, a ŋgoŋ pərat bə pəsāhe.

Justice, droiture, vérité.

Pərcōo (alfadaari): ɖ. Pər ne korro mo yeera ki be, a byaŋra pərcōo; ka yea korro ya, ka yea pər ya ta.

Mulet.

Pərcək pərcək, pərcik pərcik: ʃmckd.f. Pətəm pətəm, bədəroŋ. Nwāh pā wo suu pərcək pərcək. Nahnən ah fuu pətəm pətəm ne yee. Za faa: Məŋgər nə gwii pərcək pərcək (pətəm pətəm).

Rougis de chagrin, beaucoup.

Pərebiŋ: ɖ. Cok mai wee jyō moo gin taira ki ŋŋ kəpel 'wal ki bəə ra nə ga yaŋ o.

Avant dernière étape de rites d'initiation.

Pəremme: ʃmckd.f. Fee biŋ biŋ, yak tədə' ya.

Humide.

Pərenswāare, pərenjēa: ʃmsʃ. Pəswāare, a joŋ swāare. Mo swə ne mawin dəb ki ka, bə ah a pərenswāare. Me ka re fan moo ya a pərenjēa wo be.

Abominable.

Pəri pəri: ʃmsʃ. Kədəb kədəb. Mavakmər taira, wala cwəəra bo pəri pəri ŋhaano, zahməŋhəə yea ŋŋ no.

Se rassemblée nombreux.

Pəriʃ: ʃmcd.f. Gəliʃ (gələb). Tətəl yaŋ dui bo pəriʃ (gəliʃ, gələb).

Enfoncé, creux.

Pəriini: ʃmsʃ. Kikiŋ, riirii, ka wat ya. Mo tə faa bə pərii mor fēene? Mo faa pərii ka.

Contourné, proverbiale.

Pərolle: ʃmckd.f. Pəkwahlle, vərvərri. Mo joŋ yella, dəb ah pərol no cam.

Rusé, malin.

Pərri: ɖ. Pər jur korro, a pə'man kal ko be. Za wol pər yaŋ, fa ruu sal za tāa yo.

Cheval.

Parta: ɓmsɓ. Mo ẽe baɓ, gwari, ɓtv yo.

Rapidement.

Pərulli: ɓmckd.f. Pətətǝere, bai həere, syesyee. Dəɓ ah pərul pəlli, a goo fahfal zan cēcēe.

Lent.

Pərwahe: ɓmckd.f. Pəsāhe. Malai zyeɓ ɓər yaŋ ah pərwah pəlli, dəɓ sǝə gŋ leere.

Lisse.

Pəryākke, kər fāa: ɗ. ɓmcd.f. Kii, soɓ. Dəɓ ah pəpəə soɓ pəryāk pəlli, 'yah faa pəpəə soɓ fāa maki ah bai pəəni. Za faa: Ɓə gaɓ ah joŋ tətəl jin ko pəryāk ta. Ɓə foo ah zyak tətəl nyi pəryak.

Oublié, laissé, perdre le soufflé, complètement.

Pəryu pəryu: ɓmsɓ. Kwo ga biŋ biŋ. Kal ko pəɗək ɓe, me tə kwoko ga pəryu pəryu ye to o.

Flou, voir à peine, d'une manière obscur.

Pəsāa: ɓmckd.f. Pəɓe'. A faara masāa, wala pasāa ye ko. Za dii dəwor ma ne sāa ne pasāa, dii madəwin ne masāa. Za faa dəɓ ah pəsāa no ta, 'yah faa dəɓ ah pə surri. Dəɓ ah pəsāa pəlli.

Sorcier, méchant, mauvais.

Pəsāhe, pəsyeeɓalle, pəjiŋ: ɓmckd.f. Gboŋgboŋ, nyiŋ, suu rwahe, korelle. Dəɓ ah, wala mələŋ ah pəsāhe (pəsyeeɓalle, pəjiŋ). Yeɓ ah mo joŋko daŋ a pəsāhe (korelle, pəjiŋ).

Très beau, belle, agréable, joli, bien.

Pəsāhmme: ɗ. Gwii. Pəsāhm ye gwii mai mo ne sǝə pəwahe (pəwahlle), so mo ka 'wəə zah pəlli ya. Vaŋno ɓe, dəɓ dii: Pəsāhmme. Gwa, sai, wala pəpāa ɓe, dəɓ dii: Pəsǝere. Ame ne pəsāhm vaŋno, mə ah a ne pəsǝə gwa.

Mouton, brebis.

Pəsāi: ɗ. ɓmckd.f. Pətəwonni. Dəɓ ah pəsāi pəlli, ka zyii gbah jol zan ki ya. Za sāi ka 'yahra ka zan ki mo yea ne fan a, sai zye to.

Jalousie, envie, orgueil.

Pəsugni, suŋvõo, syiŋbõo: d. Syim mai moo ðuu võo (bõo) dæbfi. I võo (bõo) nyi me cee pəsugni (suŋvõo, syiŋbõo).

Sang qui coule du nez après un choc.

Pəsəromme, pəzoromme: ɓmckd.f. Dəb tə vərvərri (barkoi, vəkoi, səromme). Ka joŋ yeɓ 'wəə ('wõo) nən kpee ya, a joŋ ne sərom (zorom). Dəb ah pəsərom (pəzorom) pəlli.

Indolent, capricieux, paresseux.

Pəsə̃əre: d. Kpuu. Mo ẽe təgõmme, ɓtv yo.

Arbre.

Pəsə̃əre: d. pp. Mo ẽe pəsāhmme, ɓtv yo.

Pl. moutons.

Pəswahe: d. ɓmckd.f. Gorom, dəb worre. Dəb ah pəswah pəlli, ka gaɓ tə yeɓ gwari ya. Za faa təkər pəswah no ta, wala pətəgbemme, 'yah faa: Təkər ka pətaŋ ya.

Fort, pâteux.

Pəsyakke: ɓmckd.f. Bai fanne, pətətə̃əre. Dəb mai a pəsyak ɗii ne? Mo woo fan ɓo nyi nyi pasyak ɓe, a mo ne suu ɓo laŋ mo ga yea pəsyakke.

Pauvre.

Pəsyēe: ɓmckd.f. v. Ka pəfuu ya, ka pəfāi ya, a pəsyēe. Zyim ah pəsyēe ɓadədə, wala pəsyēe nyaknyakke. Pəpāa ɓe, dəb faa: Pəsyēare. Gwii vaŋno pəsyēe. Dəə ah ra ɗaŋ pəsyēare.

Rouge, rouge sombre.

Pəsyēe kee: ɓmsɓ. Wuu ruŋ tə kuu zah yaŋ goŋ pəsyēe kee.

Cramoisie, rouge vif.

Pəsyeeɓalle: ɓmckd.f. Mo ẽe pəsāhe, pəjiŋ, ɓtv yo.

Très beau, joli, belle, agréable, bien.

Pəsyeeere: d. Mo ẽe ciiri, ciināa, ɓtv yo.

Marmite.

Pəsyemme: ɓmckd.f. Pəgaɓɓe, pəyəkki. Zəzə̃ə sor tə lee luma pəsyemme. Lee ə pəsyem ta. Dəb moo kwo cee suu ah pəsyem ɓe, ka joŋ fan haihai ya.

Cher, rare.

Pətāa: d. Baabe, barde, tambe. Pətāa dəfuu ka jon fan nai ya.
Pətāa lee əə yea fea.

Ancien, vieux.

Pətamme: d. Ma tamme, ma winni. Faɓal byaŋ pətamme, dəfuu
byaŋ pəwinni. Jeertə ahe: Pəworre.

Féminin.

Pətamme: ɓmckd.f. Ma tam ahe, kəcwak ɓe. Madə ɓe a pətam o,
'yah faa tamra ɓe, swahra suu ɓe, kəcwakra ɓe. Jeertə ahe:
Pəcuuri, macuuri.

Vieilli, vieux.

Pətaŋne: ɓmckd.f. Ka pəyak ya, pəcuuri. Kwaa pətaŋne. Bii
pətaŋne. Coo təkər pətaŋne.

Pateux.

Pətaŋwii: ɓmckd.f. Wavəlli (wambulli), ləkərri. Dəɓ ah a pətaŋwii
pəlli.

Fou, imbécile, sot, stupide, folie mentale.

Pətaŋbemme: ɓmckd.f. Boroboro. Ka pətaŋ ya, ka pəcuu ya ta.
Təkər ah a pətaŋbemme.

Gros gros.

Pətaŋjokri: ɓmckd.f. Pətaṭṭəre, ka pəswah ya. Syem gaɓ dəɓ ah ge
pətaŋjok pəlli.

Pauvre.

Pətam pətam, pərtəm pərtəm: ɓmsɓ. Pə'manne, pə lii. Me yeyee
ŋhaa nahnən ɓe fuu pətam pətam (pərtəm pərtəm)
gros gros.

Pətaŋgēere: ɓmckd.f. A cen zan pəlli. Pa sababuu. Dəɓ mo tə faa
ɓəbe' dəɓ pel zan ki ɓe, ka dəɓ ah a pətaŋgēere, pa kyeɓ balle.

Quérelleur, rapporteur, détracteur.

Pətərimbii, pətərimmi: ɓmckd.f. Bii ah jur suu tərim tə bii. Zyim
gak yea pətərimbii no.

Bleu foncé, émeraude.

Pəvəkoï, pəbarkoï, pəsəromme: ɓmckd.f. Mo ẽe barkoï, vəkoi, səromme.

Paresseux, indolent.

Pəvəlli: ɓmckd.f. Mo ẽe təgwĩi, ləkərri, pasuu, ɓtv yo.

Insencé, sot, stupide, imbécile.

Pəvərvərri: ɓmckd.f. Mo ẽe vərvərri, ɓtv yo.

hypocrisie, malhonnêteté, injuste, fausseté.

Pəṽaṽ: ɓmsɓ. Pəɗəkki, pəyəkki, pəwahe. Me joṽ yeɓ me gaɓ me lee nəm pəṽaṽ. Me dəə kəndaṽ kal pəṽaṽ.

Très loin, profondément.

Pəṽuu: ɓmsɓ. Mo ẽe kəlyu, səə, ɓtv yo.

S'ingérant.

Pəwahe, pəwahlle: ɓmckd.f. Ka pəcoo ya, a pəwahe (pəwahlle).

Kpuu mai me pee ɓah joṽ dəɓlii giṽ pəwahe (pəwahl) be.

Haut, long, géant.

Pəwinni: ɗ. Mawinni, pətamme. Mawin Payaṽ byaṽ pəwinni.

Madəə ah byaṽ pətamme. Dəfuu byaṽ pəwinni, v. wala pəṽwəəre, pp. Amma faɓal byaṽ pətamme v. pəṽəəre pp. Woo ɓə ah suuki ka. Jeertə ahe: Pəworre.

Féminin.

Pəwoi: ɗ. Woi. Məlaṽwin mai mo joṽ dəɓlii ɓe, a pə'man o. Dəɓ ah ne məlaṽ vaṽno pəwoi nən kan wor o.

Jeune fille capable de se marier.

Pəwokki: ɓmckd.f. Bii ah pəwokki, ka nən er a. Ka pəcwak ya, ka kăhkăh laṽ ya, a pəwokki.

Refroidi, lent.

Pəworre: ɗ. v. Maworre, ka pəwinn a. Mawin ah byaṽ pəworre.

Magwii ah byaṽ təsoo pəworre. Madəə ah byaṽ pəwor toto.

Mal, garçon, fils.

Pəwulli (ur, i): ɗ. Pəpalle. Yesu ur pə wulli. Za daṽ ga urra pəwulli mor kiita.

Résurrection.

Pəwulli, pəhulli: ɓmckd.f. Bər yaŋ maɗək ahe. Dəɓ syee pəpah
ga pəwulli (pəhulli).

Chambre intérieure.

Pəyakke: ɓmckd.f. Pəswahe. Təsal pəyakke. Kpuu manyeeki ah
laŋ yea pəyak ta. Zahzyil yakke.

Dur, entête.

Pəyəkki: ɗ. Dəɓ fan jolle, dəɓ sāhe. Goŋ mayəkki. Masəŋ pəyəkki.

Important, glorieux.

Pəyəkki: ɓmckd.f. Pəgaɓɓe. Dəɓ vaŋno ka gak ɓaŋ ya, a pəyəkki.
Yeɓ ah pəyəkki.

Lourd.

Pəzahzyilli: ɓmccɗ.f. Bə foo maɗək ahe, pəcii ɓərri. Bə pəzahzyil
dəɓɓi, dəfuu, za ka tə ya.

Dans le coeur.

Pəzalla, ɓəzalle: ɗ. A pəfāi, ne lak pəzyilli, jur fan ma ɗii ne
təweahe, wala tərɔŋ. Wee zatāa saa sāhe na tərɔŋ ta, amma ka cii
na tərɔŋ ya. Za in cahcah ne pəzalla (ɓəzalle). Za faa: mo dədəa ne
pəzal (ɓəzal) 'min pəsāhe (fan dəə ɓo).

Cauri.

Pəzwahe: ɓmckd.f. We mai pəzwahe. Dəɓ zwah ye ko.

Stupidite.

Pəzyilli: ɓmccɗ.f. Bər gəzyii. Syiŋki, sāi, syelle pəəra gin pəzyil
dəfuu. Za faa: Loo zoo tə ge pəzyilli (fa dəə ɓo).

Par, en.

Pəə (pə): ɓmckd.f. Yak ya ba, a pə pəə. Me vāh yerri ɓe ɓo a pə
pəə ba. Za faa: Wel ah pə pəə no ta, 'yah faa: Wel ah swah ya, a
pətəgwīi.

Frais, humide, mou, pas mur.

Pəəni: jf. Zyeɓ 'wahe. Pəə mbəro, pəə 'wahe. Za pəpəə ne kpāhe.
Kpāh pəə dəə no zəzəko pəlli. Pər mor 'wahe.

Sarcler, cultiver.

Pǎəni: jf. Kalle, soḡ cok ahe, syee. Pǎə ko ḡah kal ḡaa ḡe. Dǎḡ ah ge uu, wala kaa ḡə ya pǎə kal sə. Dǎḡ gak pǎə tə yeḡḡe, pǎə gin yaḡ. Bə faa ḡo pǎə tətəl ḡe ḡe.

Sortir, passer, dévancer.

Pǎəre: ḡ. Mo ēe cepǎəre, ḡtv yo.

Enfant posthume, rite d'une cérémonie funèbre.

Pǎəre: ḡ. Sər lwahe. Pee ah ne pǎəre, dǎḡ sǎə, wala fiḡ lee gḡ gwari.

Boue, vase, terre argileuse.

Pǎəre, pǎəni: jf. ḡ. Fiini, juu pelle, ḡer zah nyi dǎḡḡi. Me pǎə Masəḡ ka rwah faḡe' ḡe ge lalle, ako laa pǎə ḡe ḡe. Me pǎə dǎḡ ah pəlli ka mo joḡ ko fan a ka, so laa zah ḡe ya.

Prier, implorer, invoquer, supplication.

Pǎəwenǎə: ḡ. Mo ēe səpǎəmanǎə, ḡtv yo.

Arbre.

Pǎ'ahē: ḡmckd.f. Pǎ'manne. Fahlii yaḡ ah pǎ'ah pəlli, mo coo ge gḡ biḡ ḡə.

Large, vaste, immense.

Pǎ'manne: ḡmckd.f. Pǎ lii, ne suu lii, wala pǎpǎare. Mo lee wadǎə mai mo pǎ'man ḡhooko.

Gros, grand, vaste, énorme, immense, important, volumineux, magnifique.

Pǎ'namme: ḡmckd.f. Ka nyi fan a. Ako mo ne fan pəlli laḡ ka nyi nyi zan a. Dǎḡ moo dǎḡ 'nam ye ko.

Avare.

Pǎ'nyahre: ḡmckd.f. Nǎa mai pǎ'nyah pəlli. Me tə laa pǎ'nyahre mor suu ḡe jam.

Bon, agréable, savoureux.

Pǎ'nyahre: ḡ. Dǎḡ sǎhe. Goḡ mai pǎ'nyah no cam, za 'yah ko ḡaḡ, dǎḡ sǎh ye ko.

Faire content, une vie réussie, satisfaite.

R

R: d. Patə jemma gwai (20) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ.
Dəb mo tə dīi ɓe, dəb fāi təkpuuzah gbər nje, ɓə məə ga kyaŋ. **r.**
20èm lettre d'alphabet Moundang.

Ra: d. Ge ra ɓe, ge ra ya ba. Tə ga ge ra no.
Eux, elles, les.

Raani: jf. Raa bii nyi laolao, bii raa zan ɓe.
Engloutir, noyer, se noyer.

Raani: jf. Fer nəə, wala sorre pəciiri, wala tə wii. Mah yaŋ tə raa
nəə. Ma ɓe raa sorre.
Griller, frire, rotir.

Rāani: d. ɓmcd.f. Joŋ (doŋ). Kpuu ah ka ɓərak (səraŋ) ya, rāa ɓo
rāa. Kəndaŋ ah ka ne yeɓ ya, rāa ɓo.
Plier, courber, rabaisser, tordu, plagé.

Raɓɓe, raɓni: jf. Muɲni, fuuni. Wee ge raɓra pəzyil fāa lalle.
Se cacher, se dissimuler parmi...

Rāh syiŋ, kər syiŋ: jf. Ge gbah syiŋ zahbii. Za tə ga rāh (kər) syiŋ
tə'nahko.
Pêcher.

Rahe: jf. Cok daŋ. Nyiŋ cokki. Bii rah sər ɓarde dā.
Inonder, déborder.

Rahlle: ɓmckd.f. Ruŋ ya, wala kan sām ya. Ki nən joŋ ya. Mo joŋ
ɓo ne rahlle. Mo coŋ nwāh ah ɓo ne rahlle, kan sām ya ba.
Pas mûr, pas à point, pas cuit.

Rahtərahe: jf. Faa ɓə ga səŋ ne kyaŋ pə'manne. Dah gor ne ɓə
'nyahre. Za rahtərah tə goŋe, tə zaluuri.
Cris de joie, youyou.

Rāini: jf. Wee nyee ne gee rāira kpuu kaa gɲ. Magbəgbəl rāi ɓo
mo jolle, mo ɓer ge lalle.
Grimper, gravir, s'accrocher, s'agripper.

Raino: ɓmcd.f. pp. Ma nyẽeno. Fan ma raino, wala fan ma ra nyẽeno. Za rai gera ɓe. Za raiko.

Ceux, cette, celles, ceux-là, ceux-ci, celles-ci

Rairai: ɓmcd.f. Pelli, pə'manne. Re farel baa ɓər rairai. Bii ah baa cok rairai.

Beaucoup, débordant.

Raita, reta: ɗ. Zahki zahki. Mo nyi me raita, ma ɓo mo yea raita ta.

Moitié, demi.

Rakke, ryakke: jf. pp. Ru tə rak (ryak) wolle, mo ge re ne ru o. A'a, me rak (ryak) wol ɓe, ɓər ɓe baa ɓe.

Manger, ronger.

Ralle: ɗ. Kpuu yo. Ral yea lii ah kah elle. Ral mo ruŋ ɓe, za renne, a pəjɛe suu ki ne bəm biŋ biŋ.

Nauclea latifolia.

Ramme: ɗ. Fã gbə təl yaŋ (talle). Me ga saan ramme. Maɓokki, dabah, kalle, gwakke, mbaore daŋ ram ye ra.

Chaume, pailles fines et résistante.

Ramme: jf. I zah fanne, maani. Ram tətəl korre. Ram təl fã ga sən. Zyak ram təl fã ɓo.

Ramme: jf. Faŋni (puŋni). Ram ne bii ka joŋ pəpə.

Mouiller, plonger dans l'eau, rafraichir.

Ramme (pə): ɓmsɓ. Syem tə laa suu ah pə ram zəzə o. Fan joŋ ah zəzə pəram.

Mieux, meilleur.

Ramsyɛe, matəramsyɛe: ɗ. Fãa. Təbyaŋ ramsyɛe ne waa, a mbah yerri dəɓɓi, dəɓ mo tə nə ɓe, a cur jolle, a nə pəgaɓɓe.

Paille, chaume.

Ranne: ɓmcd.f. Wə syelle. Ka ne syel ya, a pə ranne. Nyah ah ran ɓe, wala wə syel ɓo.

Pas tranchant.

Rao: ɓmsɓ. Mo ɛe ɗao, ɓtv yo.

Avant tout, d'abord, en priorité.

Raodaŋ: ɓmcd.f. Fefea, gbə mgbak də ya. Mo lak fan ah raodaŋ ka mo gbə mgbakke.

Tenir légèrement.

Raoni (tə): jf. Goo, giŋ (gəŋ), mbah. Me dɔə kəndaŋ rao tə kpuu səŋ. Kəbah rao tə kpuu ki.

Accroché, raccroché, suspendu, pendillé, affiché.

Realle: jf. Jin ge. Fa joŋ ah ne ɓə faa ah daŋ real ge tətəl ah soosəŋ.

Se répercuter, retomber sur.

Rɛa, rwāh, rāh: jf. Coo. Zana, na rɛa (rwāh, rāh) nən man tə ɓəbe' ka! Za Kristu mo tə juura pel ɓe, a rɛa (rwāhra, rāhra) nahnənni.

Fermer les yeux.

Reba, riiba: d. Zah zəmai. Bii ahe. Fer jol, wala joŋ yeɓ ka lwaa maki ah ga gŋ. Dəɓ ah lwaa reba ne fan ah pəlli. Dəɓ gak lwaa reba yeɓ sāh ne yeɓ ɓe'.

Gain, profit, bénéfice, surplus, avantage.

Reɓeo: d. Mo ɛe manaitahrīi, ɓtv yo.

Lannea chympari.

Redɗedɗe: ɓmcd.f. Pərwahe, pəyəkki. Manəm tənɟwə a ɗuu redɗedɗe pə tahsah a pə zah pə'nyahre.

Fluide.

Ree: ɓmsɓ. Re, riŋ, faa. Mo ge joŋ təgbana mai me ree (faa) nyi mo ryakryakke. Dəɓ ah ge ree nyi we ya ne? Ree wee ɗəne?

Dit, parlé, rapporté.

Ree: jf. Riŋ, faa. Dəɓ ah ge ree, wala riŋ nyi we ɗəne? We ree, wala riŋ ɓə ah nyi ko ɓe ne?

Dire, parler.

Rĕe: jf. v. Coo. Rĕe zah yaŋ, zah talle. Rĕe mənḡǎō tǎ yuŋni, rĕe lak ǂal velo. Fan mo pǎpǎa ǂe, dǎǂ faa: Rĕa. Rĕa zah yaŋ ah ra daŋ vǎr ǂe. Tǎnǰwǎ rĕe zah ge pǎ yii kpuu.

Coller, boucher, fermer.

Ree syakke: jf. Boo syakke, dah syakke. syesyak 'yaŋ 'yaŋ. Dǎǂ ah ree syak nǰemen kalle.

Sourire.

Rĕeni: jf. ǂmcd.f. Yakke, tai, wala tǎr ge tǎki, ge pǎlaŋne. Bam mo tǎ tǎ sor ya nǎn pǎlli ǂe, goo ah a rĕeni. Wak ḡwii nǎn com rĕe ǂe. Nǎw cwah rĕe tǎ wii ta.

Dessécher, fanner, se flétrir, se tordre, se récroquiviller..

Reeree, weereree: ǂmcd.f. Pǎnyin. Mo tǎ ga yaŋ ah ǂe, mo ǂaŋ fahlii matǎ reere (weereree) ahe, ma 'ah ah ga luma.

Etroit, mince.

Reesyaktoto, lattaori: d. Juu. Reesyaktoto, wala lattaori coŋ, wala toŋ syin ga pǎbii ne zahe. Suu ah pǎ kǎrǎhmo. Juu ah ěe cok ga mor bii pǎdǎkki.

Oiseau.

Relle: jf. ŋḡǎōni, paoni, dǎōni, ro kalle, lal dūu kalle. Relra (roora) kal bel daŋ ǂe. Syin rel kelyak (kǎvǎl) kal ǂe. Zah saa ah rel ǂe.

Se dérober, tomber, briser.

Relle, rilli: d. Farelle, wala farilli. Mawin ge nyi na ne relle. Na re rel dǎo ka na gyo.

Le manger.

Remme (pǎ): ǂmckd.f. Cuuri. Joŋ fan yak ge pǎcuuri. Za maa wak pǎ bii ka ge pǎremme (pǎcuuri). Za maa fǎa pǎ bii ge pǎrem jejer ne ko.

Souple, flexible.

Renesyakke: d. Goo. A lee na ǎǎ, za ka ren a, amma za re kan ahe, a soo mor sǎr na mombai, a pǎ'nyahre.

Arbuste.

Reni: jf. Laŋ zahe, somme. Aru tə re wolle, mo ge dao, ru re vər a ba.

Manger, ronger, éroder.

Renne, ryakke, reryakke: jf. Lwaara farel 6o tə renra (ryakra) ba. Me tə ren (ryak) wolle. Za re (ryak) mor dəb ne 6ə no ta. Re gah zana, re luma, re tə pəə, re wummi, re yaŋ wulli (hulli).

Manger, dire du mal de qqn en cachette, rumeur, hériter.

Renjẽare: 6mckd.f. Bai waa, pəbe'. Fan mai nahnən mo kwo pəsāh ya daŋ, fan renjẽa yo. Dəfuu 6e6ra 6o ne lii 6əə daŋ a joŋra fan ma renjẽa pəlli kal fan masāh ah 6e.

Dégoutant, horreur, endroit immonde.

Reoreo: jf. 6mcd.f. Kəde kəde (kədəh kədəh). Dəb ah ẽe cok reoreo. Laŋ nahnən reoreo (kədəh kədəh) duu galle. Za gak faa: Təker ah reoreo no ta.

Qualifie un regard méchant, menteur, traître.

Reõreõ: 6msb. Pənyin pəlli. Dəb ah pənyin reõreõ, so a pə gin reõreõ ta.

Exigu.

Rididdid: 6msb. Manəm təjwəə a duu rididdid pə ŋhəəre.

Fluide.

Riiba: d. Mo ẽe reba, 6tv yo.

Dain, profit, bénéfice, surplus, avantage.

Riini: jf. Kooni, 6ooni. Me ga luma lee yerri ka rii suu 6e ne ko. Za rii suu ne mbəro, za rii tətəl ne njokki.

Cacher, couvrir, entourer, envelopper, cloturer.

Riini: jf. Kiŋni. Dəb ah lal rii ne kəki kalle. Riiko kal 6e.

Contourner, tourner au tour.

Rĩini: jf. Diini, vedyak ne nənni, dīi ne nənni. Rīi dəb ne nahnənni. Dəb gak rīi dəb ne nahnən ka faa 6ə masāh ahe, wala faa 6ə ma 6e' ah ta. Mə ah a rīi dəb ne nən 6e'.

Appeler par clin d'oeil.

Riini, kiɲni: jf. Baɲni, kiɲni. Juu rii (baɲ) we kãh t̥əsoo. Nyin riira (kiɲra) fan zan ne yella.

Voler.

Rĩi, riɲ: d. Syiɲ t̥ət̥əlli. T̥ət̥əl ah ne rĩi p̥əlli. Rĩi t̥əl ah p̥əyakke, ka gak s̥oo ya.

Cheveux.

Rik rik: ɓmsɓ. Kp̥ē. Pee nahn̄n t̥ə ɓe rik rik. Goo t̥acem pee t̥ət̥əl nyi ko rik rik.

Fixement, tout droit.

Rimmi: ɓmcd.f. Beɓɓe, gb̄oo. Mombai syik mo n̄n ɓe, a rimmi. Mombai k̄ə mə ah a gb̄ooni.

Attraper de moisissure.

Rimmi: d. S̄ɲḡə̄re. Fan mai mo p̄ə fahfal wel moo byaɲni.

Mawin byaɲ ɓe, rim cwaa, wala r̄ək ya ba. M̄ə faɓal d̄ii ne s̄ɲḡə̄re. Mad̄ə ah byaɲ r̄ək s̄ɲḡə̄ ya ba.

Placenta humain.

Riɲ bii, r̄əɲ bii: jf. Dan ga mor bii, muɲ suu mor bii.

Faire des plongeurs.

Riɲ mor s̄ərri: d. Be', d̄əɓ ɓe'. D̄əɓ ah riɲ mor s̄ər o, mo joɲ yella ne ki.

Perfidie.

Riɲni: jf. Taani, gb̄əre. Riɲ ɓər ɲh̄ə̄re, riɲ cii n̄ā.

Nettoyer a la main, curer, essuyer, enlever.

Riɲriɲ: ɓmcd.f. Mo ēe viɲviɲ, l̄əɲriɲ, ḡəriɲ ḡəriɲ.

Agir comme un écervelé

Riɲ, t̄əkaam̄əzuwuɲr̄ii : d. Goo. Riɲ (t̄əkaam̄əzuwuɲr̄ii) ciɲ mor sor ne zalle, fan ah p̄əbe' p̄əlli, a in sor yak turtur, t̄əgbana d̄əɓ ɓoo wii nyi.

Striga senegalensis.

Rolle: ɓmcd.f. Kwahlle. Mo joɲ yella ne d̄əɓ moo a p̄ərol, wala p̄ə kwahl p̄əlli. Parolle, warolle.

Qui aime jouer de sales tours, amuseur.

Rõmme, rwãmme: d. Gboŋgboŋ, bə sāhe. Bəsāh mai dəb mo lwaa gin wo dəb ki. Dəfuu dəəra rōm (rwām) jol Masəŋ təkolle. Mo rōm me dao (rao).

Pardon, conciliation, miséricorde, excuse.

Rõmme, rwãmme: jf. Rwāh faɓe'. Rōm ɓəɓe' dəɓɓi, wala rōm dəɓɓi. Dəb mo rōm dəb ɓe, mo ka joŋ ɓəɓe' wol ah yao, mo kaa jam ne dəb ahe. Comki rōm a cuu ee zahzyilli, wala gban zahzyilli. Rōm faɓe' ne rwāh faɓe' ɓə tə vaŋno yo.

Pardonner, supporter, miséricorde.

Rõmme, rwãmme (zah): d. Cok mai woiŋ daŋ mo gin zyaŋra ki gŋ. Zah rwām, wala rōm ɓalle, zah rwām jolle.

Articulation, poignet.

Roŋni: jf. Gbə ɓoo səŋ, rəə zahki. Wee nyee mo tə ɗaŋra ki ɓe, dəb maswah a roŋ dəb ma tətəə ah səŋ. Za tə ga roŋ el madəwoo tə'nahko.

Terrasser, combler.

Rooni: ɓmcd.f. Roɓɓe, ɓeɓɓe. Goo əə ah roo (ɓeɓ) cok ɓe. Dəə roo (ɓeɓ) 'wah ɓe. Za faa: Tan mo ɗə ko roo mo ba (zummi).
gâté, gaspillé.

Rooni: jf. Syakke, ɓeɓɓe. Me joŋ fan ki wo ɓo ya, mo tə roo me təkol 'wel ya ne?

Barbouiller, salir, amuser, se moquer.

Rooni: ɓmcd.f. Lal kalle. Ako so faa ɓə nyi dəb ɗə yo, roo kal sə.
Se dérobé, partir à l'insu.

Rõoni: jf. Bəəni. Zaluu rōra wee nyeere, 'namra (ɗamra) sok nyi ra.

Pincer.

Rõoni: ɓmcd.f. Mo ɛe ruŋ, ɓtv yo.

Mur, guéri.

Roruu, ruruu: jf. Goo roruu (ruruu). Goo roruu tə fahlii, mo ɛe ɗə, afɛe ye ne?

Aboyer.

Rummi: d. Cokfuu. We syee ge ne rum (cokfuu) ah naiko o. Rum (cokfuu) ma tə'nah dīi ne?

Obscurité.

Rummi: ɓmcd.f. Pəfuu. Wīi mai rum ɓo rummi. Cok ah ne rummi (pəfuu).

Obscur, noir.

Rummi, rumni: jf. Rwahe. Za rum wīi. Wīi mo lak fāa ɓe, za rumni ka mo syee ko cok pə'man ka.

Eteindre.

Ruŋni, rōoni: ɓmcd.f. Ge pətaŋne. Maŋgo tə ruŋ (rōo) o. Mənnəo ruŋ (rōo) ɓe. Goyaɓ ɓaa ruŋra ya ba.

Mur.

Ruŋ, hərəaɓɓe: jf. Fan mbəə daŋ, təgbana vōore (bōore), leemuŋ, a ruŋ (hərəaɓ) syel nyi zana.

Abimer, gâter.

Ruu salle: jf. Dah tənyeere. Zan Jaman tə ruura sal ne zan Faraasi.

Batailler, combattre.

Ruuni: jf. Ruuni: cuu joŋ fan camcam pəpāare. **1. Ruuni.** Beere, maa ga mor sərrī, cīi lak rək gŋ. Bam tə ɓe, za tə ruu sor, ne swaa ne əə daŋ o. Me tə ga ruu əə tə'nan ba. **2. Ruuni.** Dah tənyeere. Za Jaaman tə ruura sal ne za Faraasi. Za daŋ tə ga ruu salle. **3.**

Ruuni. Cen teŋgeere, pa sababuu. Azu ruu nah bal mai ne? Pa ruu ɓəɓe'. **4. Ruuni. ruuruu.** Goo tə ruu za tə fahlīi dah fan yea no ne?

Semer, combattre, aboyer.

Ru, aru: d. Ru (aru) no tə fahlīi, ru (aru) tə ganne. Ru gaɓ ɓo gaɓɓe. Ru tə 'yak ba.

Nous (sens exclusif).

Rwaani: d. 'Nahmme, ɓeɓɓe. Mo rwaa ɓə zana. Bə kŋ ne fahlīi ah no, mo tə rwaa ɓə ah rwaa.

Saleté.

Rwaani: jf. Baani. Nwāh rwaa me ɓo wo suu ne lii ah ɗaŋ. Təgbiŋ (təgbii) rwaa me pelli zahmərrii.

Avoir des boutons sur le corps.

Rwah faɓe': jf. Mo ɛe rōmme, ɓtv yo.

Pardonner le péché.

Rwah syiŋrii: jf. Er syiŋ wo suu na bii. Za Israel matāa rwahra syiŋ wo wulli ka mo sōo ka.

Embaumer.

Rwāhe (pə): ɓmcd.f. Nikki. Ka pə 'wah ya, a pə rwāhe. Zyim rwāhe. Nāabii rwāhe. Pə rwah na fyāhe.

Lisse.

Rwahlle: jf. Cuu syiŋ fanne. Me ga rwahl dah gwii zahbii. Dəɓ mo tə cwah kāh ɓe, a rwahl tǝə ah lal ɗaŋ ɗao ko cwah ba.

Déplumer, enlever les poils.

Rwāhni: jf. Tǝəni, zyeɓɓe. Me tə rwāh suu yaŋ ɓe ne simaŋ (simaa), rwāh ɓər yaŋ ne təkuuri.

Crépir, enduire, recouvrir, peindre, froter, lisser.

Rwahni, (rwahe), njækki (ndækki): jf. Rooni, ɓeɓɓe, surummi. Rwah fan mai mo ŋwəə ɓo wo suu yaŋ ga lalle. Rwah tabəlo, surum (rwah, ɓeɓ, roo) ɓə, rwah (surum) təl ahe. Lak nwāh ah surum (ndək, njək) ɓe.

Effacer, exterminer, supprimer, annuler, abolir, boucher, aplatir.

Rwahpāi: ɗ. Mo ɛe ɓaŋne, ɓtv yo.

Arbre.

Rwahpalyakke: ɗ. Kpuu yo. Goo ah pəsyɛe ko ta, sok ah pənyeere, a giŋ kal rwahsyɛe ɓe.

Combretum nigrantum.

Rwahsyɛe: ɗ. Kpuu yo, goo ah pəsyɛe na tǝɗii ahe. Za kiŋ nwāh ne goo ahe, a gbə nən ah gwari.

Arbre.

Rwaŋni, roŋni: jf. Gbə ɓoo səŋ, zyeɓɓe. Dəɓ ah pəswah pelli, a rwaŋ zan rwaŋ toto. Rwaŋ (roŋ) zahdǝəre.

Se jeter, renverser, lutter, terrasser, faire le toit plat.

Rwap wakke: jf. Joŋ syiŋ wak ge lalle. Za rwap wak ne bii cwakke.

Tanner avec l'eau chaude.

Ryakke, reryakke: jf. pp. Mo ẽe renne, re, 6tv yo.

Rumeur, supçonner, manger.

Ryakryakke: 6ms6. Njaŋ, goŋga. Me kwo fan ah ne nahnən 6e ryak ryakke. Wel ah jur pam 6o ryak ryakke. Za faa 6ə ah 6oo tətəl nyi ko nə ryakryakke.

Effectivement, certainement, avec assurance, absolument.

Ryaksuu: jf. Təə də66i. Faa 6ə6e' tə də6 ki pə muŋni, wala pənyinni. Bai 6e, mo ryaksuu pəlli.

Médire, calomnier, faire un affront, critiquer.

Ryaŋni: jf. 1. Ryaŋni. Kiŋ kah ah dan, saŋni. Ŋgai goŋ ryaŋra goŋ 6oo kəsyilli. Angeloi Masəŋ ryaŋko 6o, fan ki ka joŋ (juu) ko ya. Za pah lao ryaŋ zah 'wah ka dəə ne gwii mo dəəra ge gŋ ka. Mo duu ge ryaŋ, wala saŋ zah ahe. **2. Ryaŋni.** Muŋni, rooni. Pa byak lak solai goŋ ryaŋ lak 6o, sai a soko soo. Də6 ma ryaŋ lak a soko soo lak mai mo ryaŋko 6o.

Entourer, cerner, encercler, perdre, détourner.

Ryaŋryaŋ: 6ms6. Jaŋjaŋ. In mai syen ah moo dan ga pə zahzyilli. Fasyen ah dan ge zahzyil ah ryaŋryaŋ nĩ 6ə6e' wol ah dan ge lalle.

Profondement.

Ryaŋgu ryaŋgu: 6ms6. Tongu tongu. Woora kpuu mayək ah tətəl kal ne ryaŋgu ryaŋgu.

Lourdement par extention, pesant, chancelant, trèbuchant.

Ryikryikki, ryakryakke: 6ms6. Ŋgelŋgelle. Mo pee nahnən wo 6e ryikryik (ryakryak) nai tə 6ə fēene?

Fixe.

Rək: jf. pp. Ce dulli, ŋgəə dulli. Wee lekol rəkra dūl kalra 6e.

Courir.

Rækki: jf. Hai ga pə fanne, ga lalle, dəə. Ræk sor pədahe. Ræk bii pə daŋne, wala pə ɲhəere, pə tahsah.

Verser, rejeter, ranger, charger, arroser.

Rənjii, rənjii rənjii: ɓmckd.f. Pəlli. Yerri ah pəfuu rənjii, wala rənjii rənjii. Lee mbəro (yerri) pəfuu rənjii rənjii ɓoo nyi wel ahe. *Beaucoup noir.*

Rəŋ, riŋ: jf. Puŋni, pyaŋni, riŋni. Nəə mai nəm ah rəŋ (riŋ) yerri wo suu ah ɲgiɓɲgiɓɓi.

Imbiber.

Rəŋ, riŋ: ɓmkpd.f. Rəŋ (riŋ) (7) ge tə yea (6). Dəɓ ah ne dəə rəŋ (riŋ), gwii rəŋ (riŋ), ɲwəə rəŋ (riŋ) ta. *sept.*

Rərāa: ɓmckd.f. Jojoŋ (dodoŋ), ka ɓərak ya. Za ma joŋra faɓe' daŋ a syeera fahlīi ma rərāa ah ka za mo lwaa kwo yeɓ ɓe' ɓəə ka. *Courbe, contourné.*

Rəriini, ririini: ɓmckd.f. Kikiŋni, ne kahe. Dəɓ ah faa ɓə rərii toto.

Par énigme, caché.

Rəwaa: ɓmcd.f. Kilyakke, kəlakke. Mo ge saa magwii tə wom rəwaa, wəə sal ɓe, mo ge gbə o.

Pas bien attaché.

Rṁə: ɗ. Rṁə cuu dīi fan camcam pəpāare. **1. Rṁə.** Fahlīi bii mai mo zahki. Na ge jol rṁə ne ki o. **2. Rṁə.** Bai kwo cokki. Dəɓ mai rṁə ye ko, tə zyak fahlīi, we lak jol ahe. **3. Rṁə.** Fan pə cii ɓərri. Rṁə dəə, rṁə gwii. Rṁə rii kəsyl vəvok ne manjoklii (mabakəzuŋ). *Nivelé, lit d'eau, applati, aveugle, devenir aveugle, analphabète (par extention), tâtonner, tâter, Abdomen, diaphragme, pancréas.*

Rṁə təmgbəm: ɓmckd.f. Dəɓ ah rṁə ɓo təmgbəm sə, ka kwo cok biŋ ya.

Complètement aveugle, obscurcis.

Rṁəni: jf. pp. Woiiŋ, hai. Rṁə swaa, wala sor nən comme ka yakke. Rṁə təkkuu zah yaŋ kaa gŋ.

Etendre, répandre, applanir, niveler, débleyer.

Rãəni: jf. pp. Ȩgoŋra. Rãəra, wala rækra dŋl ne lii ʋəə daŋ kalle.
Pl. Courir.

S

S: d. Patə jemma gwa tətəl vaŋno (21) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dii ɓe, tə'yak pəə təgəə syel ge lal ne swahe, tərīi (tərən) mgbāa ki ne ləere **s.** S mo mgbāaki ne w (**sw**), y (**sy**) ɓe, a fer kyaŋ ɓə faani; za ka gak diira syak ɓəə sə ya, sai a taira (tahbra) ki ne syel masyin fan ŋwəə patə sai ah də: swaa, swahe, syeani, syakke.

21ème lettre d'alphabet moundang.

Saa: jf. v. Gõmme, baŋni. Me tə oo sal ka saa gwii tə wommi. Mo pəpāa ɓe, dəb faa sar. Tə sar gwii təwommi. We ge sar dəə o ya ne. Za faa: Saa ɓal ŋwəəre no ta, 'yah faa nyi lak tə ŋwəəre. Za saa fāi wo suu, saa məmməə ka gban juu, wala nəə.

Nouer, attacher, lier.

Saa: ɓmcd.f. Dao. Mo nyi me saa. Me 'yah won pəlli, mo no ne ɓe, mo nyi me saa. Mo gbah jol ɓe saa.

Renforce une demande.

Sāa: d. Za sāa dəbɓi. Goŋ gak sāa dəb yeɓ sāhe.

Louange.

Sāani: jf. Sāani, cuu joŋ fan camcam. **1. Sāani.** Yiini. Me tə sāa mələŋ ah pəlli mor gbəŋgbəŋ ahe. Dəb gak faa we ām, dāə, wala jēe ye we sāa ta. **2. Sāani.** Cuŋni (toŋni), gbə zah fan ge wo ki. Me lee zyim ɓo luma ka sāa, wala cuŋ yerri ne ko. **3. Sāani.** Suu ne bii. Za sāa simaŋ (sima), summi, vuuri sāa. Za faa mawin ah sāa wol sāa, 'yah faa, wol ah ka zee wii ya.

Louer, féliciter, coudre, mélanger.

Saagne: d. Saan cuu dii fan camcam bo. **1. Saagne.** Fan yeb pa gao. Za gao kanra guu tē saan dē nē ne ko. Dē ah tē dē saan pelli. **2. Saagne.** Fan duu sorre. Ŋwē duura sor pē saagne. Za zyeḅ saan ne kpuu ma yak ahe. **3. Saagne. Fakke.** Wel ah pēsaan pelli, mo ge cok fan laŋ ka lwaa ya syee. Ēe dē saan moo dē! Dē saan ye ko.

Arc, mortier, mauvais sort.

Saagni: bmed.f. Bwakke, kēka. Mo ge ko ya ḅe, ḅe ah saan me ya. Mo duu ḅe makol ma tēgwii ah mai mo saan ki ḅo ka ne fahlīi gonḡa ne iŋ ya duu.

Concerné, intéressé, impliqué.

Saagni: jf. Mēlaŋwin mo joŋ dālla ḅe, a tēŋ ne saagni. Cok ŋwē saan ah mo dai ḅe, syim duu tē pel ahe, za faa mēlaŋ saan o. Mēlaŋwin mo tēŋ saan ḅe, a gak byaŋ wel ye to o, mo taiki ne za wē ḅe, a gbē billi.

Règles, menstruation.

Saagni: jf. Dēni, ŋgoŋni. Sal madē saan ḅe, saan mbēd.

Couper.

Saagni: jf. Ŋgoŋni, ceeni. Za saan fāa ne gwēre. Za saan rīi saan ta. Me ga saan tētelli, 'yah faa: Me ga saan rīi. Madē tē duu ganne, mo ge saan tētēl ah sa.

Couper, tailler, faucher, se coiffer, courir à la rencontre de qqc, qqn.

Saa, sãa: d. Saa (sãa) ḅaŋ (gbē) me ḅo. Saa tē kyāhra haihai. Mo ēe ḅe ma ŋwē tē masaa.

Sorcier, sorcière, être sorcier, être sorcière.

Sabulu: d. zzk. Tēm vāh fanne. Me yea luma tē lee sabulu.

Savon.

Sah dii, hah dii: jf. Didii ne suu swahe. Azu ye sah (hah) dii gon gin moo ne? Dē ah a sah dii sah toto.

Appeler, ou parler à haute voix.

Sah nəə: ɖ. Bal nəə ma kəpelle. We ɓe ge loo i nəəminni, ɓaŋ sah ah ma jol kəsāh nyi nyi me. Za ka faa sah loo, sah kāh ya, za faa həə loo, həə kāhe.

Gigot membre superieur.

Sāh waare: ɖ. Bal waare, kah waare. Tə'nan na ge lwaa ki sāh waa ŋhaa ba.

Au pied, ou flan de la montagne.

Sahḅḅe: ɓmcd.f. Re farel kōəni, za faa: Sahḅḅe. Bər ɓe sahḅ ɓe, me kōə ɓe, me 'yah farel o.

Etre rassasié.

Sahḅḅe: jf. Woiŋni, rəkki. Na ɗaŋ na ge sahḅ fāa tə yaŋ Masəŋ man tə'nahko, a juu bii.

Couvrir, répendre.

Sahe: ɖ. Cii malii ah mai ŋwəə mo joŋra yim ŋŋ. Rək yim sah gwa. Dəḅ mo zwə yim pelli ɓe laŋ, za faa: Dəḅ ah sah yo.

Grande jarre, alcoolique.

Sahe: jf. pp. Rəkki. Mo ɓaŋ bii sah ge tə kpuu lalle. Zah vaŋno ɓe, za faa mo ɓaŋ bii səə ge tə kpuu maŋgo lalle. Za sah ɓurdi wo suu.

Pl. Verser, arroser, répandre liquide.

Sāhe: ɖ. Haŋne. Ŋwəə saara kodel ge sāhe. Sāh mawin ah saaŋ ɓo, a byaŋ wel pəgaḅḅe.

Hanche, rein.

Sāhe: ɖ. Sāh wii, sum yak wii. Kpuu mo sye wii ɓe, a soḅ sāhe. Sāh təm syea. Ŋwəə joŋra sāh təm ne keesyerre.

Cendres.

Sāhe, sāhni: ɓmcd.f. Belbelle, wyakwyakke, wōini. Goŋ ma sāh ye ko. Dəḅ ah dəḅ sāh ye ko. Zyim mai a pəsāhe. Za faa bam tə sāhe, tə yah gin tanne.

Bon, bien, beau, brillant, éblouissant.

Sāhmme: ɖ. Farelle. Za pəə sāhm mor kəə nāa. Nah sāhm a camcam pəpāare, mafāi no, masyēe no, a ɖii ne sāhm nāalii; mafuu no, a ɖii ne sāhm ɓərma. Sāhm mo wah (myah) tə sər ɓe,

ka gak syen o, nah ah pənyee pəlli. Ma ʒe kal ge ka saan sǎhm
'wahe.

Sésame (penicum turgudum).

Sǎhmme, samme: ɖ. Fǎa. Sǎhm ne waa. Dəə, gwii a renra sǎhm
ne cuuri, mo tam ʒe, a cur zah nyira, ka 'yahra yao. Sǎhm (sam)
ciŋ tə sul pəlli.

Ronce, chardon.

Sǎhmme, syǎmme: ɖ. Fan mai mo yea ʒər fabaani, ʒər nwǎh.
Sǎhmme (syǎmme) jur mənɟwaa ʒo. Nwǎh kan sǎhm ʒe, 'yah toŋ
(coŋ) o. ɪhəə sǎhm (syǎm) nwǎhe.

Pus.

Sai: ʒmkpɖ.f. Sai (3) ge tə gwa (2). Paɖəə ne gwii sai, dəə sai,
ŋwəə sai ta. Goo mai za mo zəə zwanne ɖii ne sai ta.

Trois, thé.

Sai: ʒmsʒ. Doole. Sai mo ganne. Sai me ga ne mo tao.
Sauf si, a moins que, sinon, excepte, pour vu que, hormis.

Sai: ɖ. Syiŋ pəbii. Syiŋ sai jur gem ʒo.

Poissons.

Sǎi: ʒmɖɖ.f. Təwonni, ʒərʒe', yii suu. Dəʒ ah pəsǎi pəlli, 'yah ka
zan ki mo yea ne fan a.

Jalousie, envie, orgueil.

Sai yimmi: ɖ. Fan mai za waa yim mo ʒoora ɟɟ ka ur yim mo yea
pəzwakke.

Levure, levain.

Saini: ʒmɖɖ.f. Uuni. Yeʒ mai ru tə joŋ ga pə jolle sai ʒo ba, mor
lak kəkao. Maɖəə ʒaŋ kpǎh ɖuu ge sai zahpilli, dəʒ ka gak ga wol
ah ya.

Retenu, rester sur place sans bouger.

Sǎini: ɟf. Zyeʒʒe. Za sǎi lai, sǎi ciŋ ne wakke. Sǎi yaŋ (kpěe)
nyahe.

Réparer des gains.

Sakke: ʒmsʒ. Taa. Me rək nən wol ah sak ʔe ko pəlli.

Fixement.

Sakke: d. zzk. Bokkuu (bukuu). Fa ræk sorre, swaa, wala əə. Za ræk fan pə sakke.

Sac pour mettre du mil ou arachides.

Sal sægære: d. Sal mai dəb moo saa wo sægəə pərri ka gban zah ah ne ko.

Bride.

Salabi: d. zzk. Zyim mai ɲwəə moo saara, wala koorə tətəlli.

Mawin ah saa salabi syēe ɓo.

Foulard, mouchoir de tête.

Salle: d. Salle, cuu tədii fan camcam pəpāare ɓo. **1. Salle (celli).**

Fan saa faɓalle (dəə, gwii...). Za oo sal ne suu. Dəb ah kaa ɓo zah

yaŋ ah tə oo salle. **2. Salle. Swahe, lwaa tətəlli.** Dəb ah lwaa sal

ɓe, mo faa nyi dəne daŋ ka laa yo. **3. Salle. Gbāə syēe.** ɲwəə

matāa taara sal nyi wee pāə ne nəmmi ka suu ɓəə mo yea pəsāhe,

pərwahe, mo 'wəə ka. **4. Salle. Ruu salle, dahtənyeere.** Sər maki

ga ruu sal ne sər maki ahe. Sal Madam, sal jaman. **5. Salle.** Me ga

pəə swaa sal vaŋno, əə sal gwa.

Corde, lanrière, grade, kaolin rouge, guerre, combat, demi hectar.

Salle: jf. Toɓ ne bii, ne fan maki ahe. Sal won mbəəre, sal summi.

Délayer.

Sam sərri, zam sərri: jf. Dəb mo tə syee gwari gwari ɓe, ɓal ah a

sam (zam) sər təbtəb, wala ɲgim ɲgim.

Echos.

Samme: d. Mo ēe sāhmme, ɓtv yo.

Ronce, chardon.

Samme, syemme: d. Jak ɓə matāa nyi zan ki. Tə səə sam

(syemme) nyi weere. Dəb ah tə sam ɓo no cam. “Sam lee bəṽuu,

ɓaŋ palpal. Sam syee....Sam bii pəlaɓ yee tap, sam ɓe i zah ɓe”.

Contes, fables.

Sanne (cii): d. Cii bai suɲni, mai mo lii ne wii ya ba. Cii san a dah

gwari, ka pəswah ya.

Pot non cuit.

Saṅkære: d. Mo ẽe macui, ɓtv yo.

Heterotis Niloticus.

Saṅgəraṅ: d. Mo ẽe masanḡəraṅ, ɓtv yo.

Crampe, ankylose.

Sao syiṅrīi: jf. Ɗgoṅ kāhe, dəə wala gwii joṅ farel ne, mor pəkəndaṅ ye faa. Sao zah pəkəndaṅne, sao dərkwīṅ (jurkpiṅ).

Offrir, sacrifier pour guerir un malade..

Saore: d. Kuu. Kuu sao dər kuu cenne, ka giṅ ga səṅ ɓərak ya, lee ah dər lee zyiigoo ryakryakke, a pə jēere. Za baṅ kuu kee mbəro ne sal saore. Bərǎə sao syen suu pəlli ta.

Grewia flavescens.

Saore: d. Mo ẽe bargelle, ɓtv yo.

Gésier.

Saore, bargelle: d. Fa ɓər kāhe. Sao (bargel) ye joṅ ka farel mo lwaa hər ɓər kāhe.

Gésier.

Sar: jf. pp. Mo ẽe saa, ɓtv yo.

Pl. Attacher.

Sarki yaayi: d. Dəɓ mai moo ẽe ɓə sər goṅ daṅ

Le Chargé des affaires intérieures du chef.

Sarkin saanu: d. Vowoi. Dəɓ ṅgoṅ kiita zahɓel goṅe.

Juge.

Sarnyēe: d. Fan ma gbə vām zahfah ge wo ki ka ɓaa ne gaari vāmme.

Pomelle.

Sarr: ɓmsɓ. Cii fan ma dudu, dɔdǎəni. 'Nəə zəə kal sarr. Soo dūu sarr.

Echos de ce qui cour.

Sartə: ɓmckd.f. Dartə. Ɗḡǎə. Yaṅ ah səə sartə (dartə). Mo səə pəpāa ɓe, dəɓ faa: Sartə sartə (dartə dartə).

Tout droit.

Satan: d. Tədii satan 'yah faa: Pa cen, wala tə zana, pa zyak zana, wala dəfuu pə duniaru daŋ.

Satan.

Sawaare, sawaara: d. zzk. Syemme. Dəb mo ne syem sawaare be, nahnən ah ne jol daŋ yea pə bǝə madalle (maralle). Koŋ ka iko ya, a nyahni, suu haŋwii. Syem ah ge ne təkaa bərri, farel mabea ahe, kŋ.

Jaunisse, ictère.

Seleoseleo: ɓmckd.f. Syee syee, 'yaŋ 'yaŋ. Mo tə syee seleoseleo bə fēe joŋ mo ne? Dəb mo tə syee seleoseleo be, ka laa bə mabe' ah ɓo no.

Doucement doucement, marcher tristement.

Sembeere, syimbeere: d. Təsalle. Sembeere a pəfāi kaŋkaŋ, a ne syel hərem ta.

Caillou, silexe.

Siɓsiɓɓi: ɓmsɓ. Pəlli, giɓgiɓɓi. Mii yee tə ga səŋ nahnən ah siɓsiɓ, wala giɓgiɓ. Suu tə ɗuu me siɓ siɓ.

Etat de joie ou de peine.

Sidim sidim: ɓmsɓ. Pəpāare, bai faa bə. Za dǝəra sidim sidim ŋhaano, tə gara kēne? A syeera sidim sidim ga mor ki.

Groupes, silencieusement.

Siiri: d. Goo. Sii ciŋ ne zalle. Sum sii pə'nyah pəlli. Zyeɓ ah pəgaɓ pəlli ta. A nən pəbii zah'nan gwa koo sai dǝ, za sal sum ah ba.

Tapioca.

Siməŋ, simāa: d. zzk. Fan vuu yaŋ maswah ahe. Siməŋ (simāa) mo taiki ne təkuu be, a vuu yaŋ pəyakke, pəswah ta. Za vuu yaŋ zəzǝəko ne siməŋ (simāa) pəlli.

Ciman.

Soɓ ta ɗao (ɗə): zmmf. Mo juu ka ba, soɓ ta ɗao (ɗə), pah dai ya ba. Mo ge ka ba soɓ ta ɗao.

Attend, pas encore.

Sobbe, sobni: jf. Kanne, 'yah ya, booni. Mah wel sob wel yaŋ. Me 'yah soo ah ya, me sob nyi ko be. Mo sob boo ka, mo gbə ŋgədiŋ. Dəb ah sob fahlii Masəŋ be.

Abandonner, cesser, laisser, confier, renoncer, céder, délaissé, omettre, suspendre, quitter qqn.

Sokloo: d. Mo ẽe feleere, mbərah, btv yo.

Petit trou à l'oreille.

Sokanta: bmsb. Me ka ne lak ka lee yerri wo suu ya, sokanta me ne ma soo lekol wee ne?

Comment

Sokcōi: d. Goo. A kan mor sər za renne, suu goo ah pəmoo, pə'ahe, bəl gwa, jur syiŋ suu cōi bo.

Feuilles.

Sokdaŋ: d. Goo yo. Sokdaŋ kan (soo) mor sərri, wee kəpii gwii renra pəlli, fa ren zaluu kpakpak ye ka.

Racine consommable.

Sokki: d. Fan wo suu. Za laa bə ne sokki. Sok laa be. Ka laa sok ya ne? Za faa: Sok kal təl ta ne? (welle).

Oreilles.

Sokki: d. Jolle, dahkpuu. Me ga cee sok (jol) kpuu lalle.

Branche.

Sokki: jf. Swakke, njəkki. Sok (swak) wol ge bərri. Sok ge mor sərri. Sok goo pə lakre.

Modeler, pétrir. ?

Soko, osoko: bmsb. Dəb mo nyi fan nyi dəb ki be, pa ah joŋ soko (osoko) nyi dəb ahe. Za faa: Soko baa dah ya ('namme).

Merci, salut.

Solai, sulai: d. Lakre. Me pəə mbəro lee solai dah sai. Me lwaa solai biŋ nai to.

Monnaie.

Soldəŋne: d. Yuŋni, wiŋ. Za sāi soldaŋ ne wak ka woŋni, ciŋ tədi ah sə.

Petit tambour.

Solle: d. Fan wo suu. Sol a kəsyil tətəl ne təbəzahe. Sol nyiŋ no, sol lii (’man) no ta. Sol koloba, sol ciiri.

Cou, col de la poterie, goulout.

Somme: d. Rīi, syiŋ təpel ŋwəəre. Mawin mai ciŋ som pəlli. Ako ka ne som ya. Syiŋ təpel zawəə ka dii ne som ya, a dii syiŋtəsāhe.

Poils du pubis de la femme.

Somme, swamme: jf. Tahni. Nahnən ɓo pəfāi, mo som (swam) ne nəm njee dā. Dəɓ gak som tətəl ’nahm ne nəm ta.

Essuyer, enduire, oindre.

Sōmme, swāmme: jf. Laŋni, reni. Dəɓ ma re wol sōm (swām) daŋ ɗao ko səə ba. Fabal guu wom ma ɓər ge zahe, jin sōmme (swāmme), si jin səə ga ɓər kətāa o.

Ruminer.

Sompir: d. Syemme. Dəɓ ah ne syem sompir, fa ɗuu tə pel ahe.

Gonorrhée.

Sonne, manaisonne: d. Nəə cokki, a yea yaŋ laŋ no. Dəɓ mo juu son ɓe, a coo (cōo) ge təkī kədələŋ (kədəlyəŋ).

Hérisson.

Sonōo sonōo: ɓmsɓ. Mo ɛe sōo sōo, ɓtv yo.

Toput fait.

Soŋni, sōoni: ɓmcd.f. Rāa, dəŋ. Faswaa tətəl ɓo soŋ (sōo) ɓo tə ga leere, mo zyeɓɓe, wala ɗai dā.

Tordu, courbe, etre deforme.

Soŋni, swaŋni: jf. Haŋne, liini, reni. Ŋwəə soŋra cii san tə wii ka ɛe masāh ah gŋ. Za soŋ (swaŋ) swaa, əə, soŋ woiŋ. Za faa dəɓ ah soŋ (swaŋ) syel ne suŋni. Za faa soŋ (swaŋ) sər gŋ ta, ’yah faa ge lwaa ɓə ah pəgaɓɓe. Soŋ sər pə wolle

Croquer, mâcher, manger, se compromettre, être impliqué malgré.

Soo: d. Masoo, peltaŋne, sooyii, batoroo daŋ, soo ye ra. Soo manyeeki ah ra pəɓe’ pəlli, a in dəɓ pə wulli, maki ah ra ko laŋ kara pəɓe’ ya, təgbana soo tə yelle. Soo ka ne ɓal ya, a ker (kee) ɓər tə sər kerre.

Serpent.

Soo cuuri: ɓmcd.f. Jin ge pəlaŋne, pətaŋne. Dəɓ ah tam ɓe, so joŋra ko soo cuu ɓo. Vuu ah yea yak ɓe, me sah bii gŋ, zəzəə jin ge pəcuu ɓe.

Rajeuni.

Sõo s̄oo, sonõo sonõo: ɓmsɓ. Me joŋ s̄oo s̄oo (sonõo sonõo) ka mo ge ko ka, so kalle.

Coute que coute, tout fait.

Soo sərri: ɗ. Syemme. soo sər a rwah dəɓ woo suu, cok nahnənni.
Dartre.

Soo t̄ayelle: ɗ. Soo t̄a yel ka pəɓe' na soo manyeeki ah ra ya, dəɓ gak cee t̄ayel ne ne t̄adii ahe, ciŋ t̄adii ahe.

Python.

Sooje: ɗ. zzk. Za byak cokki, ɗaŋ salle. Sooje zafuu, sooje nasara. Za ma joŋ yeɓ mor sərri, byak sərri. Za ɗii za yeɓ Masəŋ laŋ ne sooje yesu Kristu.

Soldat, militaire.

S̄oone, ŋh̄oone: ɓɓtm. Me laa mo t̄a 'yah kpə s̄oone (ŋh̄oone)? We laŋ s̄oone (ŋh̄oone) me ge ɓo ka syel lak t̄a mawin ɓe ne? Mo t̄a s̄oone me ne swah t̄a ɓo, mo t̄a ya ne? Mo yea Pala s̄oone?

Ne... pas que, ne dites pas que. Oui ou non.

Sooni: ɓmcd.f. Kanne. Fan ma lee mor sər ɗaŋ za faa: Sooni, kanne. Mumbai, mad̄əre, ne dao ɗaŋ soora soo. Mumbai ah soo pəluu pelli. Dao ah soo syiidah pelli no cam.

Tubercules.

Sooni: jf. Jinni, nyi nyi pəki. Soo valle. Soo ne falle.

Rembourser, s'acquitter.

Sooni: ɗ. Leeni. Soo ah kədəne? Lee ah kədəne? Kəka, me 'yah soo ah ya. Soo cuu fan pəp̄āare: Soo valle, soo ɓəre, soo garaama, soo yaŋ ne fii ka kaa gŋ.

Payer.

S̄ooni: jf. Saaŋni. Me ga s̄oo t̄ətelli. R̄ii ɓe giŋ pelli, me ga s̄oo ga lalle.

Se coiffer.

Sõoni: ɓmcd.f. Təəni, i bərri. Nəə ah sōo ɓe, ka nə ren o. Kɪ (kokōo) mo ɓoo kpāh pə nəə ɓe, a sōoni, a fuɲ ndǎə. Za sōo cok 'wah ne mər faɓalle ka byaɲ fan pəsāhe. Jeertə ahe: Syikki.
Pourri, se détérioré, se décomposé.

Soosəɲ: ɓmsɓ. Cee. Bə faa zah ah jin gbə ko soosəɲ (cee).
Se faire du mal, se meler.

Sooyii: d. Sooyii pə ɓe' pəlli, a in dəɓɓi.
Vipère.

Sōo, ɲhōo: ɓmsɓ. Naiko, na ɲhōoko. We ge dai ɓe, we kaa ɲɲ ɲhaa we zol gin ɲɲ ne sōo (ɲhoo) bai ga cok ki.
Ainsi, comme ça.

Sorballe, swəəɓwalle: d. Fāa. Za kaɲ bal (bwal) ne sorballe (swəəɓwalle).
Herbe.

Sorfāa, sorfalle, swəəpahlle: d. Fāa. Farelle. Sor (swəə) mai kee ah mo na fāa. Za pəə (poo) sorfāa (swəəpahl) pə cok (tok) bii. Sor (swəə) ah 'yah bii pəlli.
Riz.

Sormavaare, swəəweejuu: d. Sormavaa (swəəweejuu) yea kah elle, wala təkée elle, za soɲni, a pəmbǎə njimēe njimēe pə zahe.
Arbres aux fruits consommables acide.

Sorre: jf. Kanne. Sor wel tə faswulli. Mo sorko ge səɲ, a ne syemme.
Allonger.

Sorre, swəəre: d. Fan wol dəfuu nə fan ma nə cee daɲ. Za pəə sor (swəə) ka renne, wol fanne, ka lee solai ne ta. Me lwaa sor syiidah kee rəɲ. Zah sor (swəə) no camcam pəpāare: Sor fāa, sor kalle, sor zuwuɲrīi.
Mil, riz, sorgho..

Sortə, sotattat (sətattat): ɓmckd.f. Bartə. Swāa tə re ko mor yeɓ ɓe' ahe, kaa sortə (sotattat, sətattat). Gal re ko kaa sortə. Jol ah wə sortə, gak ɓaɲ ge səɲ ya.
Figé, fixe, immobile.

Sorwamme: d. Dəfuu mai mo byaŋ ne fahlɪi ki cam, wala mam gbə ɓil ah ɓo lalle, mor woŋra ki ɓo ne wor ahe, wala wel ah byaŋ wyakwyak ya. Sorwam sor laŋ no ta.

Faux, bâtard, enfant râté.

Sorzuwuŋrɪi, kahre: d. Za pəə sorzuwuŋrɪi (kahre) cekorre, koo fahlalle. Za Mundaŋ ka pəəra sor ah pətāa pəlli ya, amma zəzəə a pəəra pəlli lee fan ne ko.

Maîs.

Sosoŋ, sosōo: ɓmcd.f. Soŋ ɓo, rāa ɓo. Kpuu daŋki ɓo sosoŋ (sosōo), tə ga hao gwari.

Courbé, tordu.

Sosoo: jf. Dəɓ ma kiŋ nyin a sosoo, a jin fan mai mo ɓaŋko nyi pah ahe, a sosoo. Goŋ joŋko sosoo də.

Payer une amende.

So, soo: ɓmsɓ. Fada, pəki, kpə. Mo ɓaŋ ge ne o, mo so ge ba. Kal ko ɓe, soo ge ya ba. So maki, so fada.

Puis, ensuite, tandis que, en outre, or.

Sukguu, sugguu: d. Yaŋ rək guu, za ma ne guu. We dɪi za ma ne suk guu sai gee me ne sa.

Carquois, archer.

Sulli: d. Yaŋ jēere. Za kə Torrock dɪira yaŋ jēe ne jēe ah daŋ ne sulli. Za kə Ləəre dɪira yaŋ ah ne sul to, amma dɪira jēe ah ne təpəərɪi. Me ga i təpəərɪi (sulli).

Termitière, termites.

Sululu: d. Cok bone, yaŋ ma tə weereree. Pəram ga kaa pə sululu kal ma kaa ɓər yaŋ tə vaŋno ne matəkoi (mawin) ma 'yah bal lii ɓe.

Celulle, cachot.

Summi: d. Fa zoo təwaa. Sum mbai, sum sorre (swəəre). Za faa sum mbəro ta, cuu lok mbəro.

Farine, fibres du coton.

Sumbii: d. Sum mai ɲwəə moo zyebra kpee mor zwə bii. Sumbii a camcam pelli.

Couscous.

Sunduku wulli: d. Za kan wul pə sunduku maa ga mor sərri. A cam ne sunduku ma byak fan sãh dəb̃bi.

Cerceuil, sarcophage.

Sundukuu: d. Akwatti, fan rək yerri. Me ga rək yerri ɓe pə sundukuu daɲ dao. Jēe lah sundukuu ɓe ɓe.

Caisse, cantine, boîte, armoire, valise.

Suɲ nwāhe: d. Zah nwāh mai mo ruɲ ɓe. Zah suɲ nwāh manyeeki lee ciɲni.

Cicatrice.

Suɲ solle: jf. Bai laa zahe. Cēcēcē me joɲ yeɓ nyi mo, me suɲ sol ne pee, wala ɓə faa zah ɓo ta ya.

Transgresser, désobéir, refuser.

Suɲ solle, suɲ zahe: jf. Cēcēcē me joɲ yeɓ nyi mo, me suɲ sol ne pee (ɓə faa zah) ɓo ta ya. Dəb̃ mo laa ɓə dəb̃ ki pə'nyah ya ɓe, a suɲ zah tə ɓə faa zah ahe.

Refuser, désobeir, transgresser, faire la moũt.

Suɲ wii, fərum wii: d. Wii mo dan pəsāh ya ba ɓe, a joɲ suɲni (fərummi). Mo dan ge yaɲ ka ba, suɲ wii baa ɓo gɲ pelli.

Fumée.

Suɲ zahe: jf. Cwāh zahe. Dəb̃ ah faa ɓə suɲ zah ne ko.

Faire la moũt.

Suɲku, sungu: d. Lakre. Mbəro ɓe lee suɲku (sunggu) dah jemma nai. Suɲku varɲo joɲ solai dappe (5f). Suɲku gwa joɲ solai jemma (10f). Suɲku jemma joɲ solai temere (100f).

Billet de banque, argent, monnaie.

Suɲni: d. Com dan ɓe, suɲ dai ɓe. Za ka joɲ yeɓ pəpəə ne ga loo ne suɲn a. Za nwah nəm ne suɲni. Za faa: « Suɲ gbə madəə dəb̃ ne ɓilli (welle) ».

Nuit.

Suɲni: jf. Cwahe, bai zyii bə. Suɲ darɲgel. Mawin ah təsɲ ciiri. Za faa: Dəb ah suɲ bo, fahlɪi suɲ bo. Suɲ zahe. Cēcēcē me joɲ yeḃ nyi mo, me suɲ sol ne pee, wala bə faa zah bo ta ya.

Cuire, tordu d'esprit, chemin tordu.

Suɲni, sōoni: ɓmcd.f. Rāani, juɲni (doɲni). Yaɲ mai mo tə vuuko suɲ (sōo) bo. Kpuu mai suɲ (sōo) bo, 'yah faa doɲ (juɲ, rāa) bo. Za faa: « Fan byak suɲ sol nyi taɲ » ta dā (gaḃ kolle).

Etre déformé, tordu, courbé.

Sur: ɓmcd.f. Cii fan yak mai za mo rək ga pə fan ki. Rək sor pə dah, wala pə ɲhəə sur. Ge rək vām solai tə taabəl sur.

Echos.

Surri: d. Āmme, 'yahe, jēeni. We nyee sur bo surri. Pam sur ko bo surri, wala āmko bo. A pəsɪr pəlli.

Choyer, gâter l'enfant.

Surummi: jf. Mo ēe rwahe, rooni, beḃbe, ɓtv yo.

Effacer, supprimer, annuler, abolir.

Suu: d. Woɲ (waɲ) dəfuu (faballe). Wakke, woiɲ ne nəə taiki dɪi ne suu. Suu dəfuu, suu 'nahmme, suu kpuu. Za faa: Suu yaɲ ta, 'yah faa yaɲ mai mo vuu bo.

Corps, mur.

Suu: ɓmcd.f. Təgwīi, ləkəəri. Wel ah suu bo suu. Pasuu ye ko, mo 'yaɲ ko ka.

Devenir fou, voyou, debile.

Suu saa fanne, gərəəji: d. Salle. Zyeḃ suu kpuu, suu oo salle. Za saa fan ne suu, salle, wala gərəəji.

Corde, ficelle, brin.

Suu sakke: ɓmsɓ. Naa naa. Mo dāɲ ne swah ka, dāɲ suu sakke.

Lentement, doucement.

Suu syiini: ɓmcd.f. Me tə joɲ fan ga jolle, suu syii me təl ahe, me soḃ boo.

Avoir un cas de conscience.

Suuki: jf. Taiki. We ge cok pii fan 6e, we so6 dæa bii suuki ne mæa za ki ka.

Mélanger, confondre.

Suukirtaani: d. zzk. Tædii yerri wo suu.

Vêtement de lin.

Suuni: jf. Rækki, saani. Cii ah baa 6o pælli, mo suu zah ah ge lal nje. Suu bii pæ daŋne, suu yimmi. Za gak suu dæ6 ta, joŋ tægwii ne ki.

Verser, déverser, tromper, déjouer.

Suuni: jf. Kæni. Suu nãa tæ suuri. Mawin suu syiŋ ka renne.

Préparer la sauce.

Suuni: jf. Joŋ tægwii ne zana. Dæ6 moo suu za pælli we nyiŋ 6æ faa zah ah ka.

Tromper, déjouer.

Suutækwæ, sægoo, suu zahlaore: d. Sækoo. Za joŋ sal gban fa6al daŋ: dæa, gwii, pærr... ne suutækwæ (sægoo, suu zahlaore), sal ah pæswah pælli. Me tæ swãa (pah) suutækwæ (sægoo).

Oséille de Guinée (corchorus).

Sæ: 6ms6. Kpæ, kpaŋ. Me faa 6æ nyi nai to, ur kal yaŋ ah sæ. Faa 6æ to ur kal ne pel sæ. Ne suu ah sæ.

Renforce une affirmation.

Sæ: 6mcd.f. Kwo, gwari. Me tæ faa 6æ ah pæ zah faa ba, ge dai ne pel sæ, ne suu ah sæ. Tæ kye6bra ko kye6 ba, za kwoko sæ.

Renforce une affirmation.

Sæbai: d. Mælaŋwin mo kan wor 6e, za swæ ko gin yaŋ wor ah ne sæbai ah lam. A mor gbah jol we bai ah tæ ye66e. Dæ6 ma kan mawin laŋ yea ne we bai ah kah ah ka gbah jol ah ta.

Parain, maraine.

Sæberyakke: d. Mo ẽe bæfyaknãa, 6tv yo.

Foretia apodanthera (fourche pour remuer la sauce).

Sæballe: d. Fan maa 6alle. Za ma kæpel 6eara sæ6al ne wak mayak ahe. Zæzæa sæ6al kaosuu camcam no pæ luma.

Soulier, sandale.

Səbeḅḅeḅ: ɓmckd.f. Pəlli. Cel tə wuuni, joŋ cok ge pəwok səbeḅḅe.

Grelottant

Səḅə: ɗ. Fazanʒaŋ, fafyaḥe, fazahsyelle. Səḅə a na ereo, a pə'man kal ko ɓe, a swə pəyii, yea pə gəəre, a ne fyāhe.

Renard.

Səɗakke: jf. Dəḅ mo rək bii tə sor pə ŋhə ɓe, a səɗak ka bii mo lwaa zyaŋ daŋ. Za səɗak sorre, swaa, əə.

Faire tourner qqc dans laalebasse.

Səgai: ɗ. Kpuu. Kpuu səgai jur kpuu səwaa.

Arbre.

Səginna, səŋginna: ɗ. Fa gaire. Za maa yerri pə səgin (səŋgin) ka yea pəsāhe. Za ɗea səŋgin mor nən ta.

Caolin bleu, farder.

Səgoo: ɗ. Mo ɛe suutəkwəə, səkoo, ɓtv yo.

Oseille de Guinée, corchorus.

Səguu sorre: ɗ. Goo. Goo ah dəə kah sorre, səər ah dan ga mor sorre, dəḅ mo tə pəpə ɓe, ka nəə lal a, mor ah ɗiira ne səguu sorre.

Support de tige du mil.

Səguu, təguu: ɗ. Kəndaŋ rəə. Rəə kyāh ne səguu (təguu) jolle, a kyeḅ fahlɪi syel ne ko. Fa rək guu pa gao ye ta. Za faa: Rəə ka lak səguu (təguu) nyi ki ya (mo ɛe suu ɓo).

Baton de soutien, de l'aveugle, carquois.

Səgwiiri, səgiiri: ɗ. Nəə yaŋ. Kəɗai, magwii, təḅəswak daŋ ara ye səgwii (səgii). Pəsāhm laŋ cam. Gii mərrīi.

Caprins.

Səgwoi, səgwāi: ɗ. Nəə cokki. Fazahsyelle, fafyaḥe.

Chacal.

Səgəəre: ɗ. Za coo səgəə ne vāmme. Za maa səgəə zah pər ɓaŋ ga pə cok mai dəḅ moo 'yah ga ɗŋ daŋ ne ko.

Mors.

Səkwan: d. Mo ẽe syiitəkŋ, 6tv yo.

L'an dernier, l'année passée.

Səlup: 6mcd.f. 'Waa. Za matə səlup comki 6e, ka camra tə suu 6əə laŋ ya.

Doux, calme.

Sələə, sələləə: d. Dəwee manyeere, a kyāh ne suŋ pəlli. Sələləə muŋ suu 'yaŋ ka za mo kwo zye ka.

Margouillat lisse.

Sələə, sərլəə, sərլa: d. Fan maa zahmərrii. Wah sələə (sərլa, sərլəə) təŋ daga təfuu 6alle ŋhaa dai sāhe. Də6 ah maa sələə (sərլəə, sərլa) 6o pəfāi. Sərլəə joŋ ye6 pə cok “paŋtaləŋ”.

Pantalon traditionnel.

Səmbam kəcwakke: d. Syiŋ pə bii. Saŋkərai. Macui malaŋ ah dii ne səmbam kəcwakke. Mo joŋ pə'man 6e, za dii ne macui (saŋkərai).

Heterotis niloticus.

Səmbeere, səmberre, nāa məə: d. Za mai mo kanra wee zah zum tə vaŋno 6o 6e, za kə torrock diira ki ne səmbeere. Za kə Ləere diira ki ne səmberre (nāaməə). Za mai mo kanra goŋlii 6o daŋ, wee zum goŋ daŋ, ara ye səmbeere (səmberre naaməə).

Tel que je suis, appélatif de deux hommes qui ont épousé deux soeurs.

Sənak sənak (wuk): 6mckd.f. Kpaŋgu kpaŋgu. Jol wuk me sənak sənak, me ka pəswah ya.

Inerte, sans force, défailli.

Səŋ: d. Tə sərrī, kəsəŋ. Zyak nəə kpuu lee ge səŋ ne lii ah daŋ.

Bas, parterre, au sol.

Səŋ: d. Fahsəŋ, masyiibamme. Masəŋ kaa 6o cok səŋ. Juu tə zoora səŋ.

Haut, ciel, altitude.

Səŋ tənənni: 6mcd.f. Woo zahpelle. Də6 mo 6aŋ kpāh 6o biŋbiŋ 6e, də6 səŋ tənənni, wala woo zahpelle.

Fronté, sourcillé.

Səŋni: ɖ. Baŋ fanne, baŋ sorre, baŋ zahwii. Ɔwəə woora səŋ zahwii ɓo tətəl dappe tə gara yaŋ goŋ ne ko.

Tas de fagot.

Səŋsuu : ɓmcd.f. Baŋ suu ɓo, təkori syemme. Səŋsuu (baŋsuu) kwahl ɓo.

Faire semblant, immiter.

Səŋgāare, balanji: ɖ. Təkāa. A syer ɓer dəfuu, wala faballe. Dəɓ mo ne səŋgāare (balanji) ɓer ɓe, dəɓ ah ka ŋwoo kpee ya, təkāa ah ren farel ɓer ahe. ɓer səŋgāare (balanji).

Ténia, oxyure.

Səŋgəraŋ: ɓmcd.f. Wə sənakke. Bal ɓe i ma səŋgəraŋ ɓo. Bal wala jolle mo i ma səgəraŋ ɓe, dəɓ laa təgbana syim ka tə duu gŋ ya, a syen dəɓ ta.

Ankylose.

Səŋgəare, təŋgə: ɖ. Mo ɛe rimmi, ɓtv yo.

Placenta des bêtes.

Səpəəmanə, pəəwenə: ɖ. Kpuu. Lee səpəəwenə (səpəəmanə) a na lee dabonoojee, a dii ne təbəwə (təbarwalai), a pəjɛere. Lee ah ka yea hai ya.

Hexalobus monopentalus.

Səpəəre, səpoore: ɖ. Kpuu yo, a camcam gwa: Səpəə (səpoo) worre, goo ah pənyeere, səpəə tamme, goo mə ah pə 'ahe. Ɔwəə baŋra zahwii ne sal səpəəre (səpoore), a pəswahe. Za faa: « səpəə ne pii ».

Banhinia rupescens.

Sərai, syee, (pa kaa): ɖ. Byak fanne. Za kaa sərai (syee) yimmi, farelle. Goŋ i də ɓo na ge kaa sərai (syee) ah ɗao.

Intru, attendre.

Sərakke (dah): ɖ. Fan rək fanne. Za kaŋ dah sərak ne suu səpəəre, salle, suu səgoo. Wee kəpii gwii ne za gao joŋra yeɓ ne dah sərak pəlli.

Bésace, gibécère, sac de berger.

Səraŋ: ʃmcd.f. Njaŋ, rãa ya. Baŋ fahl̩i kal səraŋ. Fahl̩i ga luma a səraŋ. Bal ah yea beʃ (rãa) ʃo, Doktor zyeʃ dəə səraŋ.

Droit.

Sərëo: ʃmcd.f. Mo ẽe kãhkãh, ʃtv yo.

Tiède.

Sər̩la bæi: ʃ. Fan maa zahmərrii. Sər̩la bæi ka pə wah na sələə (sər̩la), wala paŋtaloŋ ya, wah ah pee ma gin zahciŋballe.

Culotte.

Səromme: ʃ. Mo ẽe Barkoi, vəkoi, ʃtv yo.

Paresse, indolence.

Sərosi: ʃ. Za ma ga joŋ yeʃ sər ki. Me tə ga sərosi. Ge yaŋ ne fan pəlli mor yeako sərosi.

Service.

Sərri: ʃ. Səŋ. Cok mai fan daŋ mo kaa ʃo gŋ. Dəfuu, faʃalle daŋ syeera tə sərri. Sər camcam no: Sər syẽe, sər fuu.

Terre, pays, sol, (laterite, terre noire).

Sərtãa: ʃ. Cok matãa, pətãa, kəpelle. Pə sərtãa, fan joŋ yea cam.

Avant, ancien monde, autre fois.

Səsãhe: ʃmckd.f. Wowõini. Bam tə səsãhe, tə yah tanne.

Etincellant, brillant, illuminant.

Səwaa: ʃ. Səə tə zee kpuu mai ŋwəə zatãa mo dəəra, wala saara muŋ təpel ʃəə ne ko.

Cache sexe féminin

Səwahlla, səwoya: ʃ. Kpuu. Səwahlla ne suu pə'man na makpyõ. A leeni, amma za ka ren a. Za ŋgoŋ yuŋ, wala zyeʃ fakal ne kpuu səwahlla, wala səwoya pəlli.

Arbres.

Səwəəre: ʃ. Fabeare. Səwəə pəfuu, a syerra ʃər lakre. Səwəə beʃ fa kpãhpəə pəlli. Sor ka də zah lak ʃəə ya, a renra belbelle.

Grosse fourmi noire.

Sõə: ʃ. Ma bəm ma 'man ahe. Cel wuu ne sãə pəlli. Sãə ge ne zahgwahlle. Dəʃ ka kwan cok lal a, sãə ge ʃo.

Brouillard.

Sǎǎ: ɗ. Fan wo suu faɓalle. Sǎǎ yea kə fah zahmǎrrīi. Sǎǎ dǎǎ, sǎǎ gwii, sǎǎ bəṽao.

Queue.

Sǎǎ ɓə: jf. Faa ɓə pə'manne, təki təki, pəpǎa pəpǎare. Mo kaa 'wa mo sǎǎ ɓə ka. Me 'yah we sǎǎ ɓə, wala faa ɓə ka.

Bavarder.

Sǎǎ ɓərkāh: ɗ. Goo. Goo ah pəfǎi, sǎǎ ah pəzwakke. A dǎǎ tə fǎa ki, wala wo kpuu.

Arbuste.

Sǎǎ dǎǎ, sǎǎ sǎganne: ɗ. Nǎǎ cokki. Sǎǎ a camcam gwa: Sǎǎ dǎǎ, sǎǎ sǎganne. Sǎǎ sǎgan pə kpāh kal sǎǎ dǎǎ ɓe. Sǎǎ dǎǎ pə'man kal sǎǎ sǎgan ɓe. Pə sər maki ah za limra pəpǎə ne ko. Syiŋ wo suu ɓǎǎ a mbəɓ mbəɓ (ɓəɓ ɓəɓ).

Buffle, rhinocéros (Syncerus caffer).

Sǎǎ ne tə gərri: jf. Bai laŋ zahe. Kāh (juu daŋ) sǎǎra fan ga ɓər ne tə gərri.

Avaler, gober, picotter.

Sǎǎ samme: jf. Jak ɓə matǎa nyi zana. Pah wee tə sǎǎ sam kəzah, wala dasoo ne mawulli nyi wee ah ra. Sam lee bəṽuu, ɓaŋ pal pal, sam syee...Təŋ mor sam yo. Sam bii pəlaɓ, yee tap.. I zah sam yo.

Raconter un conte.

Sǎǎ tǎsǎǎre: jf. Jin ge, ɓoo ga ɓərri. Sǎǎ tǎsǎǎ mai mo pə zahe ga ɓərri, wala ga lal zahləŋ pəpǎare. Mo ɓal vaŋno ɓe, dǎɓ faa sǎǎ. Dǎɓ ah sǎǎ farelle, sǎǎ tǎsǎǎ ge ɓərri.

Avaler ou jeter la salive.

Sǎǎ tətəlli, cii tətəlli: jf. Kǎəni. Ru tə ga no, mo yah ge sǎǎ (cii) təl ɓǎǎ ne jak bai 'nyah nyi rao.

Consoller.

Sǎǎ zahzyelle: jf. Faa ɓə 'naanənni, bai kwo ɓə faa dǎɓ ki pəyəkki. Wel ah tə sǎǎ zahzyel pəlli. Mo sǎǎ zahzyel sye ne zune?

Se moquer.

Sã (mbəro): d. Oosãhe, tēsãh ɲwəere. ɲwəə zatãa dəera sã rii təpel ne kəfal bəə daɲ ne ko. Sã ɲwəə saɲne.

Bandelette d'étoffe servant de cache sexe féminin. menstruation de la femme.

Sə (swə): jf. Kyēmme. Wee kəpii fan swəera sə ne zə. A swəera keesyerre. Kyem̃ ah jur kyēm d̃ə zə, d̃ə guu.
Cible.

Səbanna: d. Ləɲni, cwərre. ɲwəə dəera ləɲ fii ne baɲ səbanna kan tətəl za wəə yiira ne ko.
Chant d'honneur, de gloire.

Səni: jf. ɲgəere, 'walle. Suu yaɲ ah sə pəlli. Tətəl tə 'wah me, a sə me sə təgbana ga 'wal ga lalle.
Se fendre, se crevacer, se lézarder, brisure.

Səni: jf. Gbə bai ne dəb ki, dəworre, wala madəwinni. Za baɲ goo, t̃ə fanne, dahsyii, keemərr̃i, goo ə, goo beleere...sə dəb ne ko.

Faire l'amitié en donnant un objet.

Səni: jf. Tai fanne. Na sə fan ka ga ẽ syem na pa mana. Za yaɲ səra fan ka lee muɲta.
Collecter, ramasser, cotiser.

Səni: jf. b̃mcd.f. Ge pəf̃ai. Fii tə sə o. Wii lalam sə cokki. Wii joo bə lalle, tə sə cok ginni.
Brillant, éclairé, illuminé.

Səni: jf. v. Vəlli, mbəlli, saani. Mo baɲ bii pə tahsah sə ge lal sa. pp. Mo baɲ bii pə tahsah saa ge lalle.
verser.

Səni: jf. pp. Boo ga bərri. Dəb mo tə ren wol bə, a s̃ə ga bərri. Dəb mo re b̃al vaɲno bə, za faa: Sə. B̃al pəp̃aa bə, za faa: S̃ə. K̃ah sə swaa, vaɲno. K̃ah s̃əra swaa, pəp̃aare.
Pl. de avaler.

Səpwakke: d. Kuu (kp̃uu). Səpwak dər kuu baara, goo ah pə 'ah na goo rwāhe, ne syiɲ wo suu. Kp̃uu (kuu) səpwak d̃ok gwari,

ɲwəə ka 'yahra zahwii ah ya ta, za faa: A ge ne pwakke, ciŋ tādii ah sə o ta.

Combretum tomentosa.

Səəre: d. Balle. Fan mai moo gban kpuu uu ne ko pəswahe. Səə kpuu, səə fāa. A joŋ yeḅ pəcok ɓalle. Səə kpuu ye ge ne farel nyi kpuu.

Racines.

Səəre: d. Fahlii syimmi. Fan mai syim wo suu mo syee gŋ. Səə ye kyāh ne syim wo suu ne lii ah daŋ.

Artère, veine.

Səəre: d. Mo ẽe swəəre, ɓtv yo.

Muscles.

Səəre, təsəəre: d. Kpuu. Kpuu təsəə jur kpuu ganne, a joŋ pə'man kal gan ɓe. Goo ah jur goo tarkədah.

Arbre.

Səəsəə: ɓmsɓ. Toto. Fan mai mo tə joŋ ne lak ɓo, so mo tə ren ga ɓər səəsəə o ɓe, mo ga yea pəsyakke, mo ga ɓoo tǎa fanne.

Seulement.

Səə, kakhərri: d. We ma byaŋ fahfal lii, za kə Ləəre diira ne səə, za kə Torrock diira ne kakhərri.

Benjamin.

Swaa: d. Farelle. Swaa pəzyil fan mai dəfuu mo zuura nəm ne ko. Swaa lee mor sərri. Mawin moo pəə swaa pəlli kal za daŋ. Za soŋ swaa soŋni, ka rere na wol a.

Arachides.

Swaa ɓə, swaa zahzyilli: jf. Foo ɓə, kəəre, gbah jolle. Mo tə swaa ɓə, afēe ye joŋ ɓo ne? Tə swaa ɓə wul mam pəlli, mo swaa zahzyil nyi ko də.

Fortifier, affermir, serrer, encourager, regretter, être triste, tracasser.

Swaa gee ɓo: ɓmcd.f. Pəswahe. Mo kwoko na we laŋ ka, swaa gee ɓo. Wel ah swaa gee ɓo pəlli, a nən kan ɲwəə, wala wor o. Swaako suu ɓe.

Adolescent, mûr, être mûr, être malin.

Swaa suu, baŋ suu: jf. Mo swaa suu, wala baŋ suu bo mor gaḅ ah a pə'manne. Mo swaa suu bo na dəwoore.

Fortifier, resserrer.

Swaa əə: d. Fan mai dəḅ pəpəə moo pəəni, a pəyak na əə. Swaa əə a pəfai.

Pois de terre.

Swaamorbə: d. Swaa. Swaamorbə jur swaatəfargoo.

Tubercule.

Swaani: jf. Nəəni, wəəni. Dəḅ mo ŋgoŋ dəə, wala gwii ɓe, za swaa (nəə, wəə) wak ah lalle..

Dépouiller, écorcher.

Swaaraŋ, swaataŋ: ɓmsɓ. Bai swahe. Jol ah wə yak swaaraŋ (swaataŋ) gak laŋ yao.

Paralysé.

Swāare: d. ɓmcd.f. Fofoo, iŋni, keesuu. Joŋ ko fan ah ɓe swāa ye tə reko. Dəḅ ah gbə swāa ki ɓo, wala bai swāare.

Honteux, honte, gêne, infamie, remord.

Swaatəfargoo: d. Swaa ah pəwah swakle swakle na fargoo, ciŋ tədii ahe sə. Me tə ya, ɗah swaamorbə ye ne?

Tubercule long comme un doit.

Swadde: ɓmcd.f. Mo ẽe swakle, ɓtv yo.

Rond.

Swahe: d. ɓmcd.f. Kacella, gorõm. Mo 'yaŋ ko ka, dəḅ swah ye ko, a in mo. Dəḅ ah dəḅ swah yo.

Force, résistance, solide, responsable de, puissance (sexuelle).

Swahe: jf. Yetəyelle. Me ka nənəm ne suŋ ya, monjwaa tə swah gəəzyi nyi me pelli.

Etre en rhumė, avoir mal à la poitrine.

Swahe: d. Sal mai za raa syiŋ moo zwəəra syiŋ gŋ. Dəḅ mo gbə syiŋ maa pə swah 'yaŋ ɓe, goŋ ka nyiŋ yao.

Corde pour enfiler les poissons péchés (attrapés).

Swāhe, tərēere: f. Fan mai mo joŋ bam tanne. Swāh bam, wala tərēe no səŋ, bam tə yah tanne.

Nuages.

Swahlīi: f. Mo ēe swahlle, 6tv yo.

Silure, clarias lazera.

Swahlle, swahlīi: f. Syiŋ pəbii. Suu swahlle (swahlīi) jur syiŋsuu pəlli, a pərwahe, nəə ah pəjēere. Zan ki ka renra swahlle (swahlīi) ya.

Silure, clarias lazera.

Swahm 6ə, swahm nən 6ə: jf. Jin ēe pəki, faɖa. Də6 ma cuu 6ə nyi zana a swahm nən 6ə ka za mo laa pəsāhe.

Ruminer la parole, reviser.

Swāhmme, somme: f. Syiŋ təsāh ŋwəere.

Poils de pubis féminin.

Swāhrām: 6ms6. Lee kpuu ɖaŋ rēera swāhrām mor bam ka tan a.

Triste.

Swāhtəkeekee: f. Təɖii ŋwəəməŋgai yo.

Etoiles, la grande ourse.

Swak vuuri, swok vuuri: jf. Tai vuu ne təndəŋni 'wom, wala in təki mor vuu yaŋ, nəə ɖaŋgelle.

Préparer la boue avec la paille pour faire qqc.

Swak zahe, swok zahe: jf. Vāh zahe, kulwəə (kwəə) zah ne bii.

Də6 mo kpiŋ tənəm 6e, a swak (kulwəə, kwəə) zah ne bii ɖə, ko re fan ba.

Se rincer la bouche.

Swakke, swokke: 6ms6. Sə, gwari. Də6 ah ge uu ɖə ya pēə kal swakke (swokke).

Aussitôt.

Swakle, swakɖe: 6mcd.f. Ka pə 'ah ya, ka pəwahl a, a swakle (swakɖe). Lee kpuu manyeeki ah yeara swakle təgbana təkoluŋki, syii. Jeertə ahe: Gərləŋ gərləŋ, ɖarwoi ɖarwoi.

Rond.

Swamme: jf. Taani. Mo swam nahnən ɓo ne nəmmi, a pəfai.
Enduire, essuyer, masser.

Swatəkeke: d. Nəə (faɓal) ma cəkki.
Animal.

Swii: ɓmcd.f. Pəlli, pəpāare. Rək solai nyi me tə tabəl swii ur kalle. Wee ge rəkra gwii zah 'wah swii, kalra ne joŋ kyəmme.
Étalé, répendu.

Swulli (cok, ne): d. Kaa ne kal a, swə ɓo səŋ pə cok swulli. Mo ge ēeko cok swul ah ɗao, a no gŋ ne?
Etre couché, être au lit.

Swə fahlīi: jf. Kan dəɓ tə fahlīi. Gwəə yea ge ɓo yaŋ ahe, tə swə fahlīi ahe. Za ka swə fahlīi gwəə pəɗək ya.
Accompagner, mettre qqn. en route.

Swə ne kəssyeere: jf. Swə kan nahnən səŋ.
Coucher sur le dos.

Swə ne zummi: jf. Taiki ne zahzum ɓo cee. Zan pəlli a swəra ne wee kasyak ɓəəra, kəzuu ɓəəra, naapəə ɓəəra, wala ma ɓəəra.
Inceste.

Swə nə dahbərri: jf. Swə buu (fuu) ɓər səŋ. Mo swə ne dahbər ka, ɓər sye mo.
Coucher sur le ventre.

Swə nə kahlaa: jf. Swə kan tətəl tə jol vaŋno sɔɓ jol maki ah səŋ.
Coucher sur le côté.

Swə səŋ: jf. v. Za swə tə faswulli, tə yəkki, tə dəere. Me gaɓ ɓo me swə səŋ 'yak biŋ ɗao. Za mo pəpāa ɓe, za faa: Swah səŋ. Zan gaɓra ɓo swahra səŋ ɓe.
Se coucher, s'allonger sur une natte.

Swəni: jf. v. Coŋni. Swə ne zəə, ɓal vaŋno. Nəə ge ɓaŋ mbai me swə ne zəə cil. Mo pəpāa ɓe, dəɓ faa: Swəə. Wee kəpii fan tə swəəra syiŋ pəbii.
Lancer, harponner.

Swəswam (yebbə): jf. Joŋ fan rwəə rwəə, joŋ fan bai morii.
Faire croire, tromper la vigilance des manieres.

Swǽ suu, sǽo suu: jf. Ɔmcd.f. Dǽb ah swǽ tǽ kpuu. I suu ah pǽ wul ne swǽ suu ah ne salle. Za swǽ suu, ka lwaa fanne.
Se suicider, se forcer, se pendre, faire tout pour avoir qqc.

Swǽ wee juu : ɖ. Sormavaare, tǽwatǽa wee juu.. Kuu. Kuu ah yea kah, wala tǽkee elle, a lee pǽnyeere. Mo ruŋ ɓe, za lahni, a pǽmbǽ njimǽ njimǽ.
Arbre.

Swǽre: ɖ. Mo ǽe sorre, ɓtv yo.
Mil.

Swǽre: jf. pp. Swǽ syiŋ pǽ bii ne zǽ. Me swǽ syiŋ gbah jemma.
Pl. harponner les poissons.

Swǽre: ɖ. Fa zahkpǽm jolle, fan gaini (gaire). Ijwǽ zatǽa maara swǽ jolle.
Parure des femmes.

Swǽre, sǽre: ɖ. Mo ngoŋ swǽ kpahl ah nyi nyi me. A'a, me ka ne 'yah swǽ kpahl a, mo nyi tǽwaa nǽ nyi me.
Muscles.

Syǽhsyǽh: Ɔmckd.f. Pǽ'yahre. Bǽr yaŋ mai cok gŋ pǽwok syǽhsyǽh.
Bien frais.

Syak oo, syekyakre: ɖ. Syiŋ pǽbii. Za gbǽ syak oo tǽ'nah pǽlli. Syak oo (syekyakre) syer syiidǽh pǽlli.
Telapia galilaea, carpe.

Syakke: Ɔmcd.f. Bai fanne. Syak mai mo lwaa dǽb syiidǽh a pǽ'manne. Syak ah pǽlli. Za syak matǽ bǽr bǽr.
Pauvreté, misère, solitude, détresse.

Syakke: ɖ. Mo ǽe syesyakke, laa pǽ'nyahre, ɓtv yo.
Rire, sourire.

Syakke: jf. Mgbǽani, ɓeɓbe. Mawinni, mo ǽe nǽa ɓo dǽ tǽ syakke. Nǽa ah syak vǽr ɓe. Wii syak nǽ ɓe.
Brûler, carboniser.

Syakke: jf. Faa bəbe' tə dəbbii. Mo syak ko ka. Me ka tə syak ko ya.

Railler, se moquer, plaisanter, ridiculiser.

Syakre: d. Nəə (fabal) cokki. Syak jur kpəŋ ɓo, a pəfuu, pəsyēe rumrum.

Singe, cynocéphale.

Syakre, syikyakre: d. Syiŋ pə bii, a pə 'ahe, amma, dai gem ya. A ne təzee pəluu kal gem ɓe.

Tilapia, carpe.

Syaŋ: ɓmcd.f. Cok kolle, fahlalle. Bə faa ka gŋ ya, kpuu laŋ kəka. Cok matə syaŋ.

Paix, tranquilleté.

Syaŋ (fanne): jf. Bai 'yah fanne, cwaɓ fanne. Dəɓ ah pə nən pəlli, a syaŋ fan syaŋ to. Wee nyee syaŋra fan pəlli.

Refuser, boulder.

Syaŋne, madasyeremme: d. Təgər bamme. Bam tə tə'nah ne syaŋne (madasyeremme) pəlli. Syaŋ (madasyeremme) pəyak na təsalle, pəwok ta.

Grêle.

Syaŋne, syaŋre: d. Kpuu. Kpuu syaŋ jur (dər) cuŋni, wala zuŋ. Lee ah pəfāi, a ruŋ pəsyēe, wee nyee renne.

Ficus capensis.

Syaŋsyaŋ: ɓmsɓ. Kəka, də ya. Me ka ne gwii ya syaŋsyaŋ. Laako ɓə ah ya syaŋsyaŋ. Mo ka dəə ya syaŋsyaŋ.

Jamais.

Syaŋga, syaŋge: d. Fan ma cak ŋwəəre (ŋhəəre) ka mo reko dəɓ ka. Za swə mor syaŋga (syaŋge) ne zalle.

Moustiquaire.

Syeani: jf. Dəɓ mo re farel baa ɓər ɓe, dəɓ syeani.

Roter.

Syeani: jf. 'Yahe, fiini. Me tə syea val ka ga 'wah ɓəə ɓe ne ko. Me ga syea val ka soo garama.

Quémander, demander, mendier, emprunter.

Syẽani (suu): jf. 'Mwãani. Dəb ah syẽa za syẽa. Məlaŋ ɲhoo syẽa suu no cam.

Mépriser, dédaigner, se moquer, rejeter, détester.

Syeare: d. Cok wala yaŋ joŋ farelle. Mawin cokwii bo pə syeare, tə ga joŋ farelle.

Foyer à trois pierres.

Syẽa, syẽa syẽa (pəwok): ɓmckd.f. Bii mai a pəwok syẽa syẽa. Mo nyi bii matə syẽa syẽa ah nyi me də.

Frais, fraîche.

Syeɓɓe: ɓmckd.f. 'Yaŋ, pə muɲni. Me ga faa bə ma tə syeɓ ah nyi mo ka mo faa ge lal ka syaŋsyaŋ. Me laa bə tə syeɓ bo tə'nahko.

Secrêt, secrètement.

Syedowal: jf. d. Bə ma faa tə dəb ki. Goŋga bə: Pəbe', pəsāhe, berre, wala goŋga. Za joŋ syedowal bə, wala fan mai dəb mo tə bo, mai mo kwoko ne nahnən ahe. Pa joŋ syedowal ber a faa bə maɓe' ahe.

Témoigner, témoin, attester, attestation.

Syee: ɓmcd.f. Ka ne. Me faa syee, ka syee, wala ka ne syee, mo ga ba o la.

Ceci, celui ci, cet, cette. Marque aussi l'insistance.

Syẽe: d. Ka pəfuu ya, ka pəfāi ya, a pəsyẽe. Mo lee magwii syẽe gee me luma sa. Za faa a pəsyẽe syimmi ta.

Rouge, pourpre.

Syee ɓalle (pə): ɓmsɓ. Pəsāh pəlli. Za Torrock faara: Pəsyee ɓalle. Məlaŋ ah pəsyee ɓal pəlli.

Superbe, meilleur, excellent.

Syee syee: ɓmckd.f. Naa naa, 'yaŋ 'yaŋ. Muŋta tə sye syee syee mor zah vām ra ka pəswah ya.

Lentement, doucement, étape par étape, hésitant, réfléchi, doutant.

Syee syee (syē): jf. Naa naa, 'yaŋ 'yaŋ. Mo tə sye syee syee a fēe joŋ mo ʔo ne? Muŋta tə sye syee syee mor zah vām ah ra ka pəswah ya o.

Hésiter, douter, penser, tentement, doucement, hésiter, réfléchir.

Syeeni: jf. Kan ʔal tə sər ʔaŋ ga pelle ga pelle. Za syee ne ʔalle, ne muŋta, wala ne pərri. Tai syee no ne? A syee no.

Marcher, avancer, se dérouler.

Syeeni, syeani: jf. Bal vaŋno ʔe, dəʔ faa syee ŋgāārīi. Bal pəpāa ʔe, dəʔ faa syea ŋgāārīi (təŋgāārīi). ʔər mo saʔ dəʔ ʔe, dəʔ ah syee (syea) ŋgāārīi pəlli.

Roter.

Syēeni, syēe fanne: jf. Syēe fan ako ye mai moo cak (tak) suu ʔo bai dəʔ ye mo joŋ mo ne swah bai re farel pə zah'nan mai mo nəə kan ʔo mor ahe. Dəʔ gak syēe fan mor zah'nan vaŋno, gwa, wala zah'nan pəpāare. Za Masəŋ syēera fanne ka cuu ara tə wonsuu ʔəə pel Masəŋ.

Jeûner, s'abstenir de, se priver de.

Syēere: ʔ. Syēe ye dəʔ mai far (fəə) ah mo wə ʔe. Dəʔ mai mo ka gak ʔaŋ far pəswah ka tai ne ŋwəə yao, ka byaŋ wee yao ta.

Castré, impuissant, eunuque.

Syeere, ʔəram: ʔ. Fan ah a byaŋ, wala syer tə faswulli, a pəsyēa byēa, a zwə syim dəʔʔi. Syee ma wo suu kāh ʔii ne jēe kāhe.

Puce, punaise.

Syeere, syerre: jf. Ge pəpāare. Juu a ʔoo pāh syee (syer) weere. Makāh syer jemma gwa. Mafuk ah syee (syer) mə ah nama. Za faa: Na ka syer (syee) zahki na kāh ya (welle).

Se reproduire, proliférer, engendrer plusieurs, éclore, mettre bas.

Syee, zahsyee: ʔmcd.f. Zahzyaŋne. Təsyee (zahsyee) ʔii kēne? Mo dan zahsyee 'wah ʔe ʔo. Zahsyee (təsyee) 'wah man kŋ ye ka nyee ya.

Limite, frontière, borne.

Syeket, syekeket: ʔmcd.f. 'Wa, 'yaŋ. Dəʔ ah syee ge kaa syeket (syekeket) faa ʔo ki ya.

Tranquillement.

Syelelelle: ɓmckd.f. Wakəkə. Jol wuu ko syelelelle.

Reduire au silence, humilié, être abattu.

Syelle: ɓmcd.f. In ɓə zah dəɓ ki. 'Mwāa ɓə za ki. Tə syesyelle.

Mai syel o.

Douter, hesiter, discuter, discution.

Syelle: d. Woiŋ ma ɓər zahe. Dəɓ soŋ (swaŋ) swaa ne syelle. Syel ye joŋ dəɓ faa ɓə ta.

Dents.

Syelle: d. We ẽe syel dəɓ moo də, ka syee pəsāh ya, a ne syem ne? We moo tə syesyel bai wa.

Démarche, conduite.

Syelle: jf. Woŋ ki, jinni. Dəɓ gak syel mawinni, syel leere. Mo syel zah ge lalle.

Répudier, renvoyer, divorcer, séparer, délier, dérouler, déployer, défaire découdre.

Syelle, oo: d. We mai pam ne mam mo wukra ɓe. We mai syel (oo) ye ko.

Orphelin.

Syem kwaa suu: d. Syem ma kwaa dəɓ kwaani. Syem ah lwaa ne cok vām wala kpuu ma ne 'nahm mo ŋgoŋ (coŋ) dəɓ ɓe.

Tétanos.

Syem kyaŋ: d. Syem ma cak dəɓ bai faa ɓə pəsāhe.

Angine.

Syem sol yakke: d. Syem mai mo yak sol nyi dəɓɓi. A syee morgōm pelli, sol ka gak laŋ ya.

Méningite.

Syem suu gbǎäre: d. Syem mai mo joŋ dəɓ gbǎə suu.

Onchorcercose.

Syem təgwahri: d. Syem mai mo cam dəɓ camme. Təgwahri mapəə əə, soo, fan camcam nora.

Epilepsie.

Syem təŋwære: d. Syem ma lwaa gin wo ŋwære, wala wo zawəə mai mo ne syem ahe.

Maladies vénériennes.

Syem təyelle: d. Syem ah joŋ dəb yetəyel pəlli so cēecēe, təb təsəə zəəzəə; yel comki ne syimmi. Suu haŋwii, tətəl 'wahe. Dəb nyahni.

Tuberculose.

Syem tə'yakke: d. Syem ma baa gəəzii nyi dəbbi, cak dəb ah bai i tə'yak pə pəsāhe.

Asthme.

Syem zyakke: d. Syem ma gbah zahrōm (zahrwāhm) me. Dəb ma ne syem zyakke ka syee pəsāh ya, a syen suu pəlli.

Maladies des articulations (arthrose, rhumatisme).

Syemme: d. Bai laa suu pə'nyahre, ka pəswah ya. Mawin ah ne syem yaŋ daga təsoo. Syem a camcam pəlli: Syem cokwokki, kwaasuu, sol yakke, təyelle, zyakke, təgwahri, suu gbəəre...

Maladie.

Syemme: d. Mo ēe samme, 6tv yo.

Pus.

Syēmme: d. Lee kpūu, reba. Syiidah syēm kpūu a pəlli. Derewol Masəŋ faa: Za matə jaŋ ara təgbana kpūu ma lee syēm sāh nyi za renne. Lee syēm yeḃ bəə pəsāhe. Lee syēm maŋgo.

Résultat, fruits.

Syēmme : d. Fan kaa kelyakke, fan maa zah kəṽəlli. Me ga kyeḃ syēm, wala fa maa zah kelyakke ka ga gbə syiŋ. Tə ga kaa syiŋ, so syēm kəka.

Appât.

Syemni, syemme: jf. Urri. Wel ah wə təsoo, so syem 6e.

Revenir à la vie, ressusciter.

Syēmnwāh: d. Goo. Goo syēmnwāh ne pōmme, a kan mor sər na təkṽəzwakke, za renne, a zah mgbalmgbal.

Arbuste.

Syembeere, tāsalle: d. Təsal fāi mai za mo zyeḅ nyah ne mor yeḅḅe, a yea ne syel hərem na nyahe. Za Israel daara kan nyi wee ḅəə kəsyicok ne syembeere.

Pierre tranchante, silex.

Syenne: ʁmcd.f. Gaḅḅe. Bər tə syen me. Zahzyil tə syenko tə ḅə ahe pəlli.

Avoir mal, faire mal, faire fausse couche.

Syenne: d. Fāa. Za kaŋ yək swul ne syenne. Yək syen fan mayək ah ye yea pətāa, a pərwahe.

Paille pointue, souple et résistante.

Syenne: jf. Bəḅaŋ. Baŋ vaŋno vaŋno. Syen sorre, syen əə. Za syen fāa pə fan ga lalle. Syen ḅea mbəro.

Choisir, trier, sélectionner, nettoyer en triant.

Syenne: d. Mo ẽe cenne, ḅtv yo.

Bile, fiel.

Syenne, syenni: jf. Səni, danne. Wii tə sye (sə) fāa (pāa) fah lalle. Sor (swəə) 'wah ah sye (sə) wii belbelle.

Bruler, flamber, consumer.

Syeremme: d. Syemme. We syerem ye we mai mo ka ḅaŋ suu kpee ya, a yea pətətəə cēcēe.

Maladif, chétif.

Syesyakke: jf. Faa ḅə ne laa pə'nyahre. A syesyakke mor madəə ah byaŋ ḅo pətamme.

Rire, rigoler, plaisanter, se moquer.

Syesyelle: jf. Mo tə syesyel təkolle, ḅə dəḅ ah goŋga yo. Dəḅ mai a syesyel pəlli.

Douter, hésiter, discuter.

Syesyiŋ: ʁmckd.f. Mai mo syiŋ ḅo syiŋ. Mo ge me ne wak kəbər ma syesyiŋ ahe.

Teint.

Syetəsyemme: jf. Məŋjwāa joŋ dəḅ syetəsyem pəlli ne suŋni.

Eternuer.

Syicokki (kə): d. Cok madək ne yaŋ. Dəə cam kal syicok ɓe.
Syicok maɓalle.

Désert.

Syidim syidim: ɓmed.f. Pəp̄aare, p̄elli. Zan t̄ə syeera ga mor ki
syidim syidim ga luma.

Nombreux, groupes, silencieux.

Syii: d. Goo. Syii lelee, nah ah jur nah t̄əmbarka, za k̄əə n̄āa
goosyii no, a p̄əzwak kedyah kedyah.

Courage.

Syii, kyaŋ: d. ɓmcc. Cok mai mo ɓaŋ f̄ii jemma t̄ət̄əl gwa. F̄iI 12
mo kiŋ ge dai ɓe, ka syii (kyaŋ) vaŋno baa ɓe. Za faa: wel joŋ syii
gwa ɓe.

Année.

Syii: d. D̄əɓ ma daakan nyi wee (zan) d̄ii ne syii.

Celui qui fai la circoncision.

Syii: d. zzk. Fan s̄əə kpuu. Syii ne syel k̄əlaa vaŋno njerkekek. Za
ŋgoŋ, wala s̄əə kpuu ne o.

Scie.

Syii cokki, syii tokki: d. N̄əə cok (tok) yo, jur syii p̄ə bii, a
p̄əŋw̄əəre, zah p̄ənyiŋ, s̄əə ah p̄ə'manne. Cok mai moo sw̄ə ko gŋ
bam ka tan gŋŋ a. N̄əə ah ka cok hai daŋ ya.

Pangolin.

Syii sokki: jf. Kan sok laa ɓə. Mo syii sok laa ɓə zah goŋ p̄əs̄āhe.

We ka t̄ə syii sok ya, we ŋwaa ɓə.

Ecouter, prêter attention.

Syii suu: jf. Joŋ suu p̄ə'nyahr a. B̄ə faa ah mo t̄ə faako syii suu
nyi d̄əfuu daŋ.

Etonner.

Syiidahe, syii: d. Faɓal (n̄əə) p̄ə bii. Syii dahe (syii) jur taŋ ne pii,
amma a p̄ə'man kalra ɓe, a ne syel p̄əluuri. Syii gban faɓal zw̄ə
syim ahe, a gak gban d̄əfuu ta. Za d̄ii ne syiidahe, mor a p̄əwah na
dah t̄ə bii.

Caiman, alligator, crocodile.

Syiidahko: d. Syii mai za mo pəzyil ahe. Bam ga tə syiidhko pəlli.
Me ga i jer mbəro sai syiidahko.

Cette année.

Syiiki: d. Syii mai mo tə ga ge pelle, me ka ga yea nə we nyee yo,
me ee ga Ləəre. Bam ga tə syiiki pəlli.

L'année prochaine.

Syiikəṇhaa: d. Syii ah pəə kal gwa ʒe. Me ge Pala syiikəṇhaa
daga ɓaa ko, me so ge kpee yo.

L'année passée il y a deux ans.

Syiikəṇhoo: d. Gera yaṇ ɓuu daga syiikəṇhoo so jin gera kpee yo
ṇhaa tə'nahko.

L'année passée il y a trois ans.

Syiimbai: d. Zazwāhe. Za syiṇ mai mo ikra za ne joṇ yilla pə zyil
zyakke. Za ɗuu gal za syiimbai pəlli.

Sorcier qui tue par de vent violent..

Syiini: jf. Ginni. Za faa: Bam syii ɓo, tə yah ginni.

S'approcher de loin.

Syiini, zyiini: jf. Kanne, peeni, ɓooni, joṇ uuni. Dəɓ mo ne zəə jol
ʒe, gak syii (zyii) tə sərri. syii kpuu cel ka yee ga zah talle. Syii
(zyii) muṇta. Cēcēcē, me syii (zyii) nahnən ʒe ga wo Dəɓlii Masəṇ
ʒe.

*Poser contre qqc, dresser, mettre debout, arranger, garer, ranger,
parquer, s'approcher, tourner vers.*

Syiiri (wee): d. Juu manyeere, a ʒeɓ sor pəlli.

Travailleur à bec rouge.

Syiiri, siiri: d. Goo. Syii kan mor sərri. Sum syii pəfāi kaṇkaṇ na
lok mbəro, a pə'nyah pəlli.

Tapioca.

Syiitəkṇ, səkwanne: d. Syii mai mo pəə kal ʒe. Me ne 'yah ge ʒe
mo daga syiitəkṇ (səkwanne), amma me lwaa cok ya.

L'année dernière, l'année passée.

Syii, kyaŋ: ɗ. Dəb mo kee fii dai 12 be, ka syii vaŋno yo, kyaŋ baa be. Syii za Mundaŋ təŋ kee ne fii Dəblii (Septembre-Octobre) ka syii (kyaŋ) baa be.

An, année, âge.

Syikki, syækki: ɓmcd.f. Ne nənni. Nəə ma bai kəəre. Za ka ren nəə ne syik (syæk) ya.

Cru, pas assez cuit.

Syiksyik, dikdikki: ɓmsɓ. Təde' təde', belbelle. Me re fan ah təl syiksyik. Bə ah rii (muŋ) nən bəə syiksyikki (dikdikki).

Totalement, complètement.

Syilli: jf. ɓmcd.f. Ge wyakwyakke, 'nahm ka gŋ ya. Bii ah syil ɓo pəsähe. Za faa ta: Tətəl ah syil be, wala nahnən ah syil be.

Décanter, calmer, ouvrir.

Syimmi: ɗ. Bii ma pəzyil suu, wala nəə. Syim pəsyēe. Nwāh ah duu syim pəlli. Zahgbel syimmi.

Sang.

Syiŋ: ɗ. Goŋne, nəə. Syiŋ yea pə bii. Me ga raa syiŋ pee. Gbəra syiŋ tə'nah pəlli. Syiŋ a camcam pəpāare: Syiŋ goo, syiŋ nim, syiŋ suu, syiŋ rəə...

Poissons.

Syiŋ: ɗ. Rii. Fan pea wo wak suu. Syiŋ gwii, syiŋ dəə. Dəfuu ne syiŋ wo suu ta.

Poil, toison.

Syiŋ fuu: ɗ. Syiŋ mai ŋwəəsyiŋ mo kəəra kəpel tə syemme.

Premiers rites thérapeutiques de possession par les maîtres de possession.

Syiŋ jurkpiŋ, syiŋ dərkwīi: ɗ. Syiŋ ma joŋ ne cok byaŋ wee jurkpiŋ (dərkwīi). ŋwəəsyiŋ ye joŋra yeɓ ahe.

Sacrifice dans le rituel des jumeaux.

Syiŋ syēe: ɗ. Syiŋ mai ŋwəəsyiŋ moo kəəra patə gwa ahe, wala ma fahfalle, ka syem laɓbe.

Deuxième et dernier rites thérapeutiques de possession par les maîtresses de possession.

Syiŋ tēsāhe: ɖ. Rīi ma pel za wære. Wel ah ciŋ syiŋ tēsāh ya ba. Syiŋ tēsāh ŋwəə dīi ne: Somme (swāhmmē).

Poils du pubis de l'homme.

Syiŋ zahe: jf. Tāi zahe. Dəb mo zyaŋ ne fasyen be, a syiŋ zahe. Bə gaḃ fēene ye daŋ a syiŋ zahe.

Faire des grimaces avec la bouche à cause d'un mauvais goût.

Syiŋjuu: ɖ Za pea syiŋjuu yaŋ mor laḃ syemme. Syiŋjuu gbəə suu pelli.

Cissus quadriangularis. (Liane médicamenteux).

Syiŋni: jf. Gbə bə dəb pə zahzyilli. Faa bəbe' tə dəbbi, cwaa wul ahe. Satan syiŋ Masəŋ 6o.

Hair, détester.

Syiŋni: jf. Syiŋni: cuu joŋ fan camcam pəpāare. **1. Syiŋni.** Joŋ fan ge pəsyēe, wala pəgbəə. Za syiŋ wakke, mbəro suu, wala zyimmi. Bam moo tə yo be, fāa, wala goo daŋ syiŋra suu. **2. Syiŋni.** Tər tə təsalle, wala tə fanne. Syiŋ syel nyahe, gwære, kəlabbe. **3. Syiŋni.** Bai laa bə dəb ki pə'nyahre. We syiŋ ki ka zaino.

Taner, faire devenir rouge, jaune, brunir, aiguiser, darder, affluter, haïr, détester.

Syiŋrīi: ɖ. Fa laḃ, wala təwok syemme. Səə kpuu, nivakin, kolorakin, jēe, syiŋjuu daŋ syiŋ ye ra. Me ga 'yah syiŋ wo pasyiŋrīi.

Médicament, remède, sacrifice, amgrais, objet magique, rite, plante (produit) thérapeutique de pharmacopée.

Syiŋrīi, kəə syiŋrīi, sao syiŋrīi: jf. Daa ma mor wok syemme. Za ēe kəndaŋ faara kəə syiŋrīi. Ŋwəə zatāa kəəra syiŋ tə zana. Ŋhaa zəzəə laŋ yeb ah no cok maki ahe.

Faire le sacrifice pour guérir un malade.

Syiŋsuŋni, syiŋbōo: ɖ. Syim mai moo dūu vōo (bōo) dəb ne cok dəb ah mo ne syem tətəl 'wahe, wala syem maki ah cam.

Hémorragie nasale.

Syiŋsuu: ɖ. Syiŋ pəbii. Syiŋsuu jur swahlle (swahlii) 6o, a ne suu (sal) kahzah ah gwa daŋ, a pərwahe.

Arius gigas. (poisson)

Syiṇṣuu: ʃmcd.f. Keesuu, nahnən ahe. Zah syiṇṣuu ah kwo cam.
Syiṇṣuu ah fer ʃo, a ne syemme.

Apparence.

Syiṇzyiiri, zyiiri: d. Syiṇ pəbii. Zah ah pəwahe (pəwəhlle).

Syiṇzyii kyāh (syee) mor ki mor bii.

Mormyrus, hyperopisus bebe.

Syiṇgoo: d. Syiṇ pəbii. A ne syel na goo, a ren syiṇ ki pəlli, ciṇ
dii ah sə: Syiṇgoo.

Hydrocyon linatus, forskalû, (brochet).

Syisyi: d. Solai zatāa, reta suṅku vaṇno yo. Syisyi ka joṇ yeḃ
zəzəə yao na karaṅga ta.

Demi franc (o,5f).

Syiusyiu: ʃmckd.f. Səwee səwee, pəwahe. Jol dəḃ ah ra pəsāh
syiusyiu.

Continuellement, sans cesse.

Syi, osyi: ʃmsʃ. Mo ge daiko ʃe syi, ka mo faa ʃə ah nyi ko. Ne
cok me ge dai ḡṇ osyi, me kwoko sə.

S'il, ci, il.

Syō, syōni: jf. Kaa səṇ tə jimḃalle (mordīṇḃalle). Mo syesyō mo
ka gaḃ gwari ya ne?

Rester assi-debout, s'acroupir.

Syerrīi: jf. Byaṇ wee njaknjakke. Mawin mai moo bem wee morki
morki bai makəpel mo ur syelle, za faa: mawin ah a syər weere, a
syər wee syerrīi.

Femme qui donne des enfants sans que l'autre marche.

T

T: d. Patə jemma gwa tətəl gwa (22) syel masyin fanɣwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi ɓe, tərīi (tərən) taiki (tahɓki) ne jii ma sən, ne cok mo tə woŋra ki ɓe, dīi **t** ciini.

22èm lettre d'alphabet moundang.

Ta: ɓmcd.f. Amo laŋ ta, Mo ge ne ra ta. Me tə yah ga ta.
Aussi.

Taa: ɓmsɓ. Mo cii lak ah ga sən kan zahciŋbal taa.
Jusqu'à.

Tāa: ɓmcd.f. Baabe, nən ɓe. Sər ma tāa yea nai ya. Za tāa ka joŋra fan nai ya.
Autrefois, naguere, ancien.

Tāa: ɓmckd.f. Beɓ, roo. Yerri suu ɓe tāa ɓe. Mo lwaa tāa muŋta moo kēne?
Usé.

Taa ya: ɓmsɓ. Me ge cok ah taa ya ba. Me joŋ taa ya.
Jamais, pas encore.

Taaɓəl: d. zzk. Fan rək, wala kan fanne. Za zyeɓ taaɓəl ne kpuu. Taaɓəl ma ne vām no ta.
La table.

Taani: jf. Kalle. We kwo me yao ɓe, ka me taa ɓe.
Partir, s'en aller.

Taani: jf. Lyaŋni. Mawin tə taa sum ka zoo wolle. Taa təkūu ma nik ahe. Taa sər sulli ne təə ah ga lalle, taa jol kpuu.
Tamiser, ébranler.

Tāarīi: d. Fāa. Tāarīi yea kah elle.
Herbe.

Tabəlao: d. zzk. Fa ɣwəə fanne. Za cuu zah ɣwəəra fan pə tabəlao wee lekol keeni. Za rwāh tabəlao yea pəfuu.
Tableau.

Tab fanne, tabki: ʃmcd.f. Kal swahe, ʃoo bii zahe, taini, mgbāani. We moo tab pam ʃo tabʃe. Dəə bai gbə sal a tab zah pa gban ahe. Jeertə ahe: Laa zahe. Za woo fan tabki. Mo ʃaŋ ma ʃe tab, wala ʃoo ma ʃo ne ko. Vuu ne simaŋ ka tabra ki ya. Jeertə ahe: Taiki, suuki.

Mettre ensemble, calculer, dépasser.

Tab tab: ʃmsʃ. Gwari gwari. Mo ʃoʃ ko ka, mo ge ne ki tab tab. Syee ne ʃal ʃo tab tab.

De près.

Tah ʃər ŋhəre: jf. Zyeʃ ʃər ŋhə ka ge pəsāhe.

Nettoyer laalebasse.

Tah mīrīi: jf. Mo swaa ʃə ki ka, Masəŋ ga tah mīi nahnən ʃo ba. Mo tah nahnən ah nje ɗao.

Consoler qqn.

Tah mənɟwaa: jf. Mənɟwaa zah vōo ʃo, ma tah lalle.

Se moucher.

Tah nāa nyi dəʃ tətəlli: jf. Bə mai mo tə faa ŋhoo ʃə tah nāa nyi dəʃ tətəl o.

Dédaigner, mépriser qqn.

Tah nəm təgwīi, tah nəm ə: jf. Mo tə tah nəm təgwīi ye moo ko. Mo tah nəm ə nyi me ka la.

Flater qqn.

Tah nəmmi, tah suu: jf. Suu ʃo pəʃāi pəlli mo tah nəmmi. Mo tə ŋhə won madəə ʃe, mo tah suu ah də.

Oindre, se frotter, s'essuyer, caresser.

Tahlla: ʃmsʃ. Dəʃ ka tahn a. Bai ʃe, mo tə ga loo, mo ləŋ mo ga i no ne? Tahlla! Za in cahcah faara tahlla pərwa.

Peut être.

Tahlle, talle: ɗf. Fa gbə cokki. Me tə ga lee tahl (tal) luma, matāa haa vər ʃe. Za zyeʃ tahl ne ʃāa, ma ne vām laŋ no zəzəə pəlli.

Herbe, balai.

Tahni: jf. Gbəni, kǎəre. Yaŋ ɓo ne 'naħmme, mo tah ɗao. Tah zah yaŋ, tah tətəlli. Tah zahe, tah mĩrĩi. Za tah makərel wo suu yaŋ ka yea pəfai no ta.

Nettoyer, essuyer, épousseter, masser, badigeonner, enduire, tamiser, cribler.

Tahni: ɓmcd.f. Ruŋni, rwahe. Dəɓ ah tah nəm ɓo wo suu. Za faani: Suu dəɓ ah pəsāhe, tah suu ɓo ta.

Lisse, propre.

Tāħnne: d. Kpuu. Tāħn yea kah pee, elle. Tāħn ne waa, a zwəə dəɓɓi. Soo yea tə kpuu tāħn pəlli.

Mimosa pigra.

Tahnne, tāħnne: jf. Ceeni, daini, baini, kwoni. Me ge dai yaŋ təsoo ka cok (tok) tahn ɓe. Dəɓ ah tǎn (tahn) təgwĩi suu ah ya. Me tahn (tǎn) ɓə ah gwari ya. Tahnra (tǎnra) ɓə mai yesu mo tə faa nyi ra ya.

Se souvenir, s'apercevoir, se rappeler.

Tahsah: d. zzk. Fan lii fanne, muŋjwəəre. Tahsah ren wol no, tahsah zwəə bii no ta. Tahsah maluu ne manyee ah no.

Tasse, lamésure, plat.

Taiduu, tæduu: d. Juu. Taiduu jur (dər) matəvaare.

Oiseau.

Taiki: d. Gbə zahe. Za sai, koo jemma gak taira ki mor joŋ yeɓɓe, ka ga cok fanne.

Union, ensemble, se mettre ensemble.

Taini: jf. Gər ge təki, tai cok vaŋno. Tai no tə'nah pə yaŋ kee ɓə Masəŋ. Tai ga təki, tai zahe. Tai cwāa mbaŋ mbaŋ, tai tə taabəl.

Réunir, rassembler, côtiser, collecter, unifier, entasser, être uni, replier.

Tak fa ki ya, tak ɓə ki ya: zmmf. Mo ẽe cak ɓə ki ya, ɓtv yo.

Ça ne fait rien.

Takarõo: d. Juu yo. Juu ah jur makpəə əə, a ne fyah sai, ka kaa tə kpuu ya.

Oiseau.

Takke: jf. Mo ãe cakke, ßtv yo.

Empêcher, être empêché, interdire, bloquer, coïncider, contourner.

Takke: jf. Dakke, kanne. Tak (ðak, kan) welaŋ tə pēe (kpēe).

Mettre, poser.

Takzaa: d. Mo ãe manəŋwəəre, ßtv yo.

Girafe.

Tal mbəro: d. Tal mai za mo zyeß ne zyim ma swah ahe, a gak yea cāārīi, wala ne nyah nai. Ne cok mai za Israel mo yeara kəsyicok ba, Masəŋ a zyaŋki ne Mosus pə tal mbəro. Za gak cēe tal mbəro ßaŋ ga cok ki ne no.

Tente.

Talle: d. Yaŋ swulli. Yaŋ tal a gak yea cāārīi, wala ne nyahe. Me vuu talle, me gbə təl ah laŋ ße.

Case ronde.

Talo: bmsß. Dəß fifii: mo tə yah ga luma no ne? talo.

Peut-être.

Tamme: bmc d.f. Swah ße, nən ße. Za ma tamme. Ako tam ße, swah kəkao. Madə ah tam ße, gak syel o.

Vieux, vieilli.

Tamme: d. v. Winni. Dəə tamme (v). Dəə təəre (pp). Jeertə ahe: Dəə wore (v), dəə wəəre (pp).

Féminin (animaux).

Tambahrīi: d. Goo. Goo tambahrīi a dədəəni, a lee ne waa, a cur balle. Iŋwəə kəcwəə kəəra nāa goo tambahrīi renne, a pəzwak kedyah kedyah.

Cramcram.

Tambelle: d. Goo. Tambel ciŋ ne zal pəlli zah laore, kah fahlii. Ma ße kəə nāa tambel. Nāa tambel pə'nyah pəlli, a pəzwak kedyah kedyah.

Plante consommable.

Tanne, tənī: bmsß. Gakke. Wel ah tan fan pə lekol pəlli. Dəß tan (tə) fan ye ko. Tan kee ðerewol laŋ ße.

Pl. Connaissance, savoir, sagesse, reconnaître.

Tandii, tendii: f. zzk Fabeare. Tandii a byañ wo yerri suu dəb ma ne 'nahmme, a byañ tətəlli. Pətāa za byāh tandii ne b̥wakke, zəzəə za byāh ne vām rwah fanne ''fer'.

Pou, puce.

Tañ: f. Tañ jur pii, mə ah yea kah elle, pii yea lalle.

Iguane (aquatique), varan.

Tañ: b̥mcd.f. Bai foo b̥ə. Mo faa b̥ə nyi ko d̥ə, kaa mə ah na tañ.

Inattention, ne pas faire attention.

Tañ: f. Gwahl nəə, kpokpoo. Za t̄āa saora syiñ ne tañ nəə. Me tə lee tañ mor farel ma ne zah'nanne.

Fémur, jigot.

Tañne: f. Nəə cokki. Tañ jur tə sai b̥ə. A 'yah cok gbəl, wala cok mai mo pəwok pəlli.

Cobe de roseau.

Tañne (ma): f. Woi, malañwinni. Mo ga kēne tañne (matañne).

Jeune fille.

Tañni: b̥mcd.f. Cooni, lañni, zahzyil nəəni. Tañ ne gal kururuu.

Mo laa ko b̥ə ah o, tañ ne pel sə. Suu ah tañ b̥ə zəzəə pəlli.

Avoir très peur, maigrir, remuer, s'ébranler.

Tañni: jf. Wəə rəvaa, syel nje, pəcuuri. Zah vām dah wəədəə b̥ə swah b̥ə pəlli, mo tañ nje, wala biñ d̄ao. Vāi a pətañne.

Dessérer, tremper, remuer, pas dur.

Tañpon: f. zzk. Kpuu, wala vām mai za moo ŋwəə təd̄ii, wala lamba g̃ñ ka kan pə d̄erewol gbanzahe, wo leetər mai zan moo gban (ŋwəə) təgəə ki. Me kan tañpon g̃ñ b̄e.

Cachet tampon.

Tañrañ: b̥msb̄. Mo ēe tañtañ, wat, njañ, b̄tv yo.

Clairement, au grand jour.

Tañtañ: b̥mcd.f. Tañrañ, cañrañ. Fan joñ ah moo joñ p̄əə ge lal gur tañtañ (tañrañ) b̄e. Za faa: Məlañ hañ tə tañtañ (tañrañ). Vərvər ah p̄əə, wala cuu ge lal tañtañ (tañtərañ).

Clairement, au grand jour.

Taṇṭəraŋ: ʃmcd.f. Mo ẽe taṇtaŋ, taŋraŋ, caŋraŋ, ʃtv yo.
Clairement.

Tao: ɖ. Za kə Ləere diira we mai mah mo byaŋ jurpiŋ ne ki ne tao.

Nom donne à l'un des jumeaux.

Tao zahe: jf. Dəʃ ah tao zah pəlli no cam, mo joŋ yella ne ki.
Tromper, faire semblant de consoler.

Taole, taoli: ɖ. Fabaani. Taole (taoli) baa dəʃ ʃər balle, a syen pəlli.
Cal, durillon.

Taoli: ɖ. Mo ẽe taole, ʃtv yo.
Cal, durillon.

Taoni: jf. Corre, kəə ne ʃə'nyahre. Mawin tə tao wel ahe. Tao ne zahe. Ka tə laa tao zan a, wee wuk ʃo jol ah dai gwa.
Consolation, tromper, faire semblant de consoler.

Taore: ɖ. Kpuu. Tao jur kpuu ciiri, goo ah pəʃai nje nje. Lee tao mo yak ʃe, a cecēere.
Isoberlinia doka.

Taosyiiri, syiiri: ɖ. Juu. Taosyiiri (syiiri) a pəlaŋne, amma maciŋsyiŋ pəlaŋ kal ko ʃe.
Petit oiseau.

Tap: ʃmsʃ. Ne ki. Mo soʃ ko ka, mo ge ne ki tap.
Ensemble

Tapii: ɖ. zzk. Zyimmi. Za kaŋ tapii ne syiŋ njoŋnjoŋ, pəsāhmme, a ŋwəə ma ŋwəəre. Za kəə ʃoora tapii ʃər yaŋ ʃəə syee təl ahe, swə gŋ.
Tapis.

Tarawol: ɖ. Yerri zawə ma luur ahe, a yea pə'ahe.
Grand boubou.

Tarkəɖah: ɖ. Kuu (kpuu). ŋwəə kəəra nāa goo tarkəɖah pəlli. Goo nāa tarkəɖah zyee ne zalle.
Pterocarpus.

Tarr, sarr: ɓmsɓ. Cii fan mai mo ɗuu ne swahe. Soo ɗuu tarr (sarr)

Bruit de ce qui se déplace par terre.

Tataowore: ɗ. Jakle, wala dakke. Tataowore a ne kpem vaɲno.
Flute.

Teegule, ceegore, saagwiika: ɗ. Juu. Juu teegule (ceegore, saagwiika) jur juu kurum ɓo, a kaa mə ah kpuu, a pəlaɲne. Amma kurum ka yee kpuu ya. Teegule ma zah fuu no, ma zah syēe no ta.
Petit calao.

Teemi, te'mīi: ɗ. Təɗii syiɲ pə bii, sǎə pəsyēe.
Poisson à queue rouge.

Teeni: jf. Mo ēe təni, tǎre, ɓtv yo.
Insulter, injurier.

Temere: ɓmkpd.f. Jemma zahləɲ jemma joɲ temere (100). Goɲ sər ne dǎə temere vaɲno.
Cent.

Temtem: ɓmckd.f. Mo ēe cyo, ɓtv yo.
Beaucoup, plein, à ras bord.

To: ɓmsɓ. Me pǎə mo ka mo ge ɗǎ to. Mo nyi nyi wel ah to.
Seulement, absolument.

To to: ɓmsɓ. Mo ēe sǎəsǎə, ɓtv yo.
Exclusivement.

Toɓɓe: jf. Suu fan mataɲ ah ga pə mai mo pəswahe. Mawin toɓ nəm pə tǎ gulli.
Diluer, mélanger.

Tokgwǎere, zahsorɓalle: ɗ. Cok ɓal mai təwaa nəə ah mo pə'manne, mo mor zahciɲɓalle.
Mollet.

Tokki: jf. Woo təɗe' təɗe'. Sor ɓe vər ɓe, me tok dǎə ah təsoo. Sum no biɲ pəciiri mo tok o.
Enlever, balayer, ramasser.

Toklæ: d. Mo ãe cokcwakke, coklæ, ßtv yo.

Temps de chaleur, saison, moment.

Toksiŋ: d. Mo ãe coksəŋ, ßtv yo.

Au ciel, celeste.

Toksyiŋrĩi: d. Mo ãe coksyiŋrĩi, ßtv yo.

Genies des lieux, esprits mauvais.

Tokwii: jf. Mo ãe cokwii, ul wii, ßtv yo.

Allumer ou raviver le feu.

Tokwii: d. Mo ãe cokwii, bone, ßtv yo.

Lieu chaud.

Tokpāi: d. Mo ãe cokfāi, ßtv yo.

Lumière.

Tokpuu: d. Mo ãe cokfuu, ßtv yo.

Ténèbre.

Toŋki, suuki: jf. Mo ãe cuŋki, ßtv yo.

Melanger, mettre ensemble.

Toŋni: ßmcd.f. Mo ãe coŋni, ßtv yo.

Perforer, percer, trouer, transpercer, pénétrer dans la peau.

Toŋni: jf. Beenĩ, təŋ ɓə, lainĩ, kpiŋ dəɓɓĩ. Toŋ (bee) me ge ne ɓə sə. Dəɓ ah ka laa ɓə ah man a, me həə ga bee (kpiŋ, lai) ko də. Za Mundaŋ faa « macui bee welle, so ne suu ah kal ge pə həəre, wala pə gaŋne ». Na bee ki ne ɓə manyeeki ah də.

Avertir, conseiller, éveiller.

Toŋgu toŋgu: ßmcd.f. Mo ãe coŋgu coŋgu, ßtv yo.

Sans force

Too bii: jf. Fii rōm zah dəɓ ki. Fer ɓə suu.

Demander pardon, se convertir.

Torlwakke: jf. Beɓɓe, əə ne swahe, gbə dəɓ ne ɓə pēe. Mo torlwak zahzyil nyi me ne ɓə bea ɓo ka. Za faa: Torlwak təl waa mai mo cuŋ dəɓɓĩ.

Exiter, perturber, déranger.

Turturri: ɓmsɓ. ɓmcd.f. Mo ẽe curcurri, ɓtv yo.

Brulé par le soleil, le feu.

Tutowal: d. Zyim ma cuu fanne. Za ma ga salle, wala sər daŋ ne tutowal ɓəəra. Za gbə sɔŋ, wala baŋ sɔŋ. Sər Tchad lwaa tutowal ah ne cok mo lwaa tətəl suu ah ne zah'nan 11 Fii Madəmbii (Août) 1960 (independance).

Drapeau, emblème, bannière.

Twaɓ: jf. Bii mo pəcwak pəlli ɓe, za twaɓ ne bii ma wok ahe. Nəm tə gul yea pəswahe, za twaɓ ne nəm ma taŋ ahe.

Mélanger, ajouter.

Tə: ɓmsɓ. Mo ẽe tanne, ɓtv yo.

Savoir, connaissance.

Tə: ɓmcd.f. Tə ga gwəəre. Tə ga saŋ fāa pee nyi pərri. Zahzyil tə gwa gwa. Təjokri.

En train de, sur le point de, sur cela.

Tə: jf. v. In ne ɓal vaŋno. Tə ne ɓalle. Mo i zahləŋ pəpāa ɓe, za faa cwəə ne ɓalle.

Taper avec le pied.

Tə ɓao əə: d. Mo ẽe bəraŋ əə kah 'wah, ɓtv yo.

Haricot vert.

Tə kaŋ (fanne) : jf. Joŋ yeɓɓe. Dəɓ ah tə kaŋ korre, tə kaŋ mbəro. Me tə kaŋ yək swul ɓe.

Tresser, tisser.

Tə kerre: ɓmcd.f. Keere, syee ne zahciŋballe. Welaŋ mo tə ga syee o ɓe, a təŋ ne ker ne zahciŋballe, rək jol tə sərri.

Ramper avec les genoux

Tə nənəm̄mi, tə nanəm̄mi: jf. Swə ɓo səŋ, rwāh nahnənni. Gaɓko ɓo, tə nənko nəm̄mi, mo dīiko ka.

Dormir.

Tə sərri: jf. ɓmcd.f. Bai lwaa ɓooni, wala swənni. Me ɓoo loo me tə sərri.

Râter, manquer.

Tə sərrri: ʃmcccd.f. Səŋ, sərrri. Cok mai za daŋ, fan daŋ mo kaa, wala syee ɣŋ, pea ʃo ɣŋ. Kaa təsərri.

Par terre.

Təbaakāmmē: ʃ. Kpuu. Təbaakām pəzwakke. Za zuu nəm ne lee təbaakāmmē, kəə nəa ne goo ah ta.

Balanites aegyptiaca (arbre savonnier).

Təbaĩ, bər təbaĩ: ʃ. jf. Yee pərri. Koŋ mo i pər ʃe, a bər təbaĩ 'yah farelle, 'yah wommi. Pər ʃər təbaĩ koŋ iko ʃo.

Hénissement.

Təbanna: ʃ. v. We mai mo joŋ dəblii nje ʃe. We mai mo joŋ ɖalla ʃe, ka joŋ təbanna ʃe. Təbanna ne woi. Pəpāa ʃe: Wee təbanna. Təbanna syim cwakke.

Garçon, adolescent.

Təbaŋne: ʃ. ŋgaʃ, kul. Wee təbanna tə ɖaŋra təbaŋ ga zahbii ŋhaano. Baŋ təbaŋ 'yah faa: Syee ne ɖul ga zahki, wala morki. Təbaŋ kul təbanna.

Groupe de.

Təbarswakke, təfarswakke: ʃ. Mo ẽe təparswakke, ʃtv yo.

Bouc.

Təbarwalai, təbəwəə: ʃ. Lee səpəəmanəə (səpəəwenəə). Na ge re təbarwalai (təbəwəə). lee ah pə jēere.

Arbre dont les fruits sont consommables.

Təbēare: ʃ. Fāa. Fāa ah jur təgompikki, tə byaŋ ah ka pəwah na tə byaŋ təgompik ya. Təl təbēare a ləə sok nai koo dappe ta.

Herbe.

Təbeere: ʃ. Bə ma faa ne swahe, ne kyaŋ lii. Bə faa bamme, haŋ bamme. Bam tə ʃaa təbeere. Təbee bam a in dəʃ pə wulli.

Son dur, sonore, grondement, tonnerre.

Təbemsyeari: ʃ. Mo ẽe nəabiisyeari, ʃtv yo.

Herbe buste.

Təbii, bii, zahbii: ʃ. Zahzyilli. Makāh zoo tə təbii nyi me. I təbii (bii) nyi me ne kəndaŋne.

Poitrine.

Təboŋboŋ: d. Mo ẽe hərəwii, kpee, ɓtv yo.

Morceau de poterie.

Təbōono: d. Mo ẽe təvaŋno, ɓtv yo.

Arbre.

Təbornwakke, vornokko: d. Kuu. Lee təbornwak (vornokko) a pə bəm̄mi (mbōm̄mi, bərəm̄mi). Ɔwəə rwahra ɓər ŋhəə ne ko, za syiŋ wak ne ta.

Acacia nilotica (arbre à tanner).

Təbyaŋ: d. In zah ɓə, zah fanne, lee ahe. Təbyaŋ sorre, təbyaŋ faɓe', wala ɓəɓe'. Təbyaŋ yeɓ sāhe.

Epis, fruits.

Təbəbərri, təgegeori: d. Kpuu. Fabəm̄mi. Ɔwəə cenra təzyee təbəbərri (təgegeori) tai ne təbornwak kəə rwah ɓər ŋhəə ne ko.

Arbre sauvage.

Təbəlam, təmbəlam: d. Pəcok, təl ahe. Ame tə syee tə fahl̄ii masāhe, me ɓaŋ təbəlam (təmbəlam) matə goŋga ah ɓo. We ɗaŋ we syee tə təbəlam (təmbəlam) fatanne.

Traces, exemple, comme.

Təbərr̄i: d. Bə'nyah mai za mo faa cor ɗəɓ ne ko, cwaa ween̄wəə ne ko. Zahban ɗaŋ ne ɓər, wala təɓər ɓəəra. Təɓər ɓər ween̄wəə, wala weewəə mo uu ɗə. Yella kyeɓ Ɔwəə ye ta. Me təɓər ko ne fan joŋ sāh ahe.

Appréciation, glorification.

Təbərz̄iŋ: d. Mo ẽe təpərkəsəŋ, mawuumasəŋgəə, ɓtv yo.

Arbre dont les fruits sont sucrés.

Təbəə: d. Cok tə kpāi, cok mai bii mo ka kaa gŋ ne zal lii lii ya, fāa yea gŋ pəlli. Na ge pii gwii tə ɓəə lalle.

Terrain inondable, plaine, côtière.

Təbəə: jf. Gbə zahe. ɗəɓ moo faa ɓə pəlli ɓe, mo gbə təbəə, wala gbə zah ne ki ka.

S'accorder, s'entendre.

Təbəə kuu: d. Mo ẽe təzee (təzəə) kuu, ɓtv yo.

Ecorces.

Təbəəsahe, təbəəzahe: d. Cok mai jol mo ge gõm wo suu gɲ. A kah zah solle.

Omoplate, épaule.

Təbəəsul balle: d. Təbəəsul bal pə'man kal təbəəsul makol be, tətəl ah yea pə 'ahe, dəb kwo təgbana dəb ki maa njok ma dīi ne sapo bo tətəlli.

Termitière avec chapeau.

Təbəəsulli: d. Yaɲ jeere, jēe ah laɲ dīi nai ta. Pətāa za wol wee kāh ne təbəəsulli. Dəb mai mo 'yah kāh be, a wol kāh dəb ki ne təbəəsulli, mo gomra be, za gban gɲ vaɲno nyi nyi ko.

Petite termitière, termite.

Təbəəwəə: d. Mo ēe təbarwalai, ɓtv yo.

Fruits consommables.

Təb təsǎəre, dǎə təsǎəre: jf. Sobbe, dǎə wala 'nǎə təsǎə ge lalle. Təsǎə mo baa zah dəb be, a təb ge, wala ga lalle. ɲwǎə bil manyeeki ah təbra təsǎə ne bil bǎə pǎlli, kal daɲ ah bil kahe.

Cracher.

Təbaaməɲgǎə dǎwee, kwaa madǎwee: d. Təbaaməɲgǎə dǎwee (kwaa madǎwee) jur təbaaməɲgǎə (təmbarka), amma za ka ren a, a pəzwakke.

Citrouille (concombre) sauvage.

Təbaaməɲgǎə, təmbarka: d. Goo. A dǎə mor 'wahe, wala pə cok daɲ. Farel o. Za Mundaɲ ka joɲra yeɓ ah pətāa pǎlli ya, a faara təbaaməɲgǎə a beɓ 'wahe, mor zan kyāh woo gɲ hai, zǎzǎə a ge ne joɲne.

Citrouille.

Təbal yerri: d. Dəb mo cuɲ yerri be, a saa təbal ahe ka mo beɓ gwari ka.

Ourlet.

Təbalmuɲgulli: d. Təbalmuɲgul a kǎsyil zahciɲbal ne sǎhe.

Cuisse.

Təbao ǎə: d. Mo ēe dahluu ǎə pə cok dahe, ɓtv yo.

Haricot vert.

Təbarle, bəbarle, barle: d. Juu. Təbarlee (bəbarlee, barle) kyāh kyeḅ farel ne zwə bii ne suṇni. Juu mai za Israel mo rera kəsyicokki, jur (dər) juu təbarlee bo.

Caille.

Təḅḅi, cuḅḅi: jf. Soḅḅe, loṇni. Mo təḅ (cuḅ) ge ka me faa bə nyi mo. Mo təḅ (cuḅ) ga lalle suu bo fuṇ pəlli. Təḅ təsəə ge lalle. Za i tənyee təbra ge wo ki njak.

S'approcher, se rapprocher, écarter, repousser, aborder, avancer, accoster.

Təbokməryakke: d. Yak mərrii. Masəṇ faa nyi Ezekiel ka mo wooko təbokməryak cok wii joṇ farel ne ko re ne nahnəm za pāa daṇ.

Bouse ou excrement d'animal ou humain.

Təbər kpuu: d. Səə kpuu. Kpuu mai za mo ce be, mo coṇ ma gṇ pəcoo. Comki təbər kpuu a jin zyeeni.

souche, tronc.

Təcamme, təcemme: d. ḅmcd.f. Dəḅ, wala fan mai tətəl mo tə ḅaṇko, coksyiṇ mo kaa tətəl ahe. Fa tə ḅaṇko, təcam təl ahe.

Rage, anxiété, fou.

Təcee: d. Yim masyil ahe. Təcee yimmi. Yim ah ka ne təcee pəlli ya.

Filtre de bilbilli.

Təceere, təcee pel bamme: d. Swāh səṇ mai mo ṇwəə bo ṇwəə pel syiibamme. Təcee mo deē tə zahswāh bam be, bam ka tə ya.

Arc-en-ciel.

Təcee, suu, 'nahmme: d. Dəwor mo tai ne madəwin be daṇ, təcee (suu, 'nahmme) a ginni. Təcee (suu, 'nahmme) ye joṇ ka wel mo byaṇ. Təcee (suu) ah ge ya ba.

Sperme, épanchement séminal.

Təcenne, matəcenne: d. Təcen (matəcen) a swə pə lakre, mor kpuu, a ḅyaṇ ne təə ahe. Təcen beḅ sor pəlli.

Grillon.

Tæcerre: d. Mawinni, wala faɓal mai mo byañ ɓo.

Qui a mis bas, ou accouché.

Tæciiri: d. Mo ɛe waafãl, ɓtv yo.

Acacia tortilis radianas.

Tæcinni: d. Tæcin jur tæcenne, a pəlaɲne, a cee yerri pəlli.

Mite, petit grillon, scarabé.

Tæcoore, goobaaweepəsǎare: d. Goo. Me ga cii sǎa tæcoo (goobaaweepəsǎa) ka in cwǎa zah nwāh ne ko.

Herbuste.

Tæcum pərri (bii): ɓmckf. Bii zyim mai a pə tæcum pərri. Yerri ah ka pəfai ya, ka pəsyɛe ya, a pə tæcum pərri.

Couleur maron.

Tæcummi: d. Fǎa yo.

Herbe.

Tæcummi, tətəmmi: d. Bii mai mo pǎa ɓar dǎɓ, wala faɓal ge lalle. Dǎɓ mo zwə bii ɓe, a cwǎa tæcummi (tətəmmi). Syem tæcum fǎi no, tæcum syɛe laɲ no ta.

Urine, blennoragie, bilharziose.

Tæcuuri: d. Syiɲ lwaa nəɗ danne. za ɗea tæcuu wo suu ka lwaa nəɗ dan gwari. Gao mo tǎ ga cok ɓe daɲ, a ɗea tæcuuri.

Médicament de droiture pour pêcheurs ou chasseurs.

Tæcwāhre: d. Təkaa ma ren sor (swǎa) ’wah ne zalle. Tæcwāh mo pǎa syii moo ɓe, a ren fakpāhpə belbelle, koɲ joɲni, za ɗii syii ah ne “syiikoɲne”.

Chenille.

Tæcwaklai: d. Mo ɛe kəcwaklai, ɓtv yo.

Bâton à double tête.

Tæcwǎere: d. Mo ɛe wuu zah talle, bacoro, zocoro, ɓtv yo.

Boudin en paille pour toit de case.

Tədaa: d. Zahdaa. Jol kpuu ma in zah təlii. Kpuu ah zoo tədaa pəlli.

Branche.

Tədəh: d. Fa in gee, wala nəə cokki. Za hil (yil) tədah tə fahlīi gee, wala təfahlīi mai nəə moo syeera gŋ. Gee, nəə mo juu tədah mo hil ɓo ɓe, a lee inni.

Piège pour rat, gibier.

Tədərri: d. Syemme. Dəɓ mo ne syem tədər ɓe, a ɓaa dəɓ suu ɓaa. Suu tədər a cak madəwin ne byaŋ we ta, ɓər sye mah pəlli.

Dermathose, urticaire, eczema.

Tədəəre: d. Yimmi. Yim tədəə a pəfāi, pəzwak pəlli. Wee nyee ka zwah tədəə ya.

Bière de mil très forte qui existe au combat.

Tədəhbərri: d. Tə wak ɓərri. We swə ɓo tədahɓər mamme. Za ɓooko ge dahɓər (tədəhɓər) gəɓ ne təsalle welle.

Sur le ventre.

Tədaori, tədaoriŋ: d. Za laa lee tədaori (tədaoriŋ) no, za pəlli 'yahra ya, a təə dəɓɓi.

Sclerocarya birea.

Tədee pəə: d. Zah pəə mai za mo ŋgom ka pəəni. Pa zah tədee pəə a yea ma ne kahe, a pəpəə ne swahe ka zye yea pel za pəə cēcēe ka kwak za ki ge mor ahe.

Portion de terre qu'on veut labourer en équipe, brise de terrain, sillon.

Tədee wii: d. Təsal mai za moo in wo ki ul ne ko. Za ma kəpel təra ɓə ah ɓo pəsāhe.

Briquet en silex.

Təde': ɓmsɓ. Belbelle. Me tə 'yah fan ma no jol ɓo daŋ təde'. Mo ge ne za yaŋ ɓo daŋ təde'. Təde' ah ye nyee to o.

Entièrement, complètement, c'est tout.

Tədii: d. Dii. Bə ma kəpel jaŋjaŋ pah wel mo faa tə wel ah ne cok mo byaŋko ge wo sərrī, a nyi tədii nyi ko. Tədii ah dīi ne Gbəzyiidə, Kaanesainɓo.

Nom.

Tədii rolle: d. Tdii mai za moo nyi nyi dəɓ fahfal tədii ahe, soo moo ɓyaŋki ne fan joŋ pah ahe. Payee, pagalle. Na woo ɓə ah suu

ki ne tādii mai za Kristu mo ɓaŋra ka. Təgbana: Petar, Yohana, Yakuɓ.

Surnom, prénom.

Tādii syem camcam: d. Syem cok wokki.

Paludisme.

Təɗok sorre, təɗok kpuu: d. Təkaa ma in kpuu, ɓeɓ sorre.

Bostryche, scolyte, charançon.

Təɗum təɗum, təɗim təɗim: ɓmckd.f. Gəriŋ gəriŋ. Za ma laa ɓə mai ɗaŋ kaara (haira) təɗum təɗum. Muŋra zah təɗum təɗum.

Silencieux, doubler de silence.

Təɗyakke: d. Cii mai ŋwəə mo kanra mor guɓ ka təm mo ɗyak gin pə guɓ ge gŋ.

Filtre pour bière du mil.

Təɗəre: d. Tədii təsolle. Za mo ga ul təsol ɓe, təɗəə ne pa zah ah ye zyiira zah təjakre ma tən kyaŋ ləŋni.

Flute.

Təfah zahzyilli: d. Woiŋ mai mo kaa ɓo zahzyil pəcuuri.

Cartelage xiphoide, sternum.

Təfahe: d. Fa pee ŋwəəre. Ŋwəə ɓəra wolle, raara swaa, wala sorre ne təfahe.

Louche plate, morceau de calebasse.

Təfahmme: d. Goo. Suu təfahm pəfāi, a ne pwahm pəfāi ta. Mo ge dəɓ nahnən ɓe, a syen pəlli.

Calotropis procera.

Təfāh̃vai, fəfāh̃vai: d. Kpuu. Goo təfāh̃vai (fəfāh̃vai) fuŋ pə'nyah pəlli; dəɓ mo soŋ ɓe, a cee ɓər zaŋ na fāa helle (yelle)

Feuille.

Təfānfān: d. Juu. Təfānfān jur ceegore, wala saagwiika ɓo.

Oiseau.

Təfarswakke: d. Mo ɛe Təbarswakke, təparswakke, ɓtv yo

Bouc.

Təfēare: d. Waa, wala guu mo cuŋ dəb be, za nəə ne təfēare.
Pacwak gbə vām mor cwak ne təfēare.
Pince, épingle.

Təfeere: d. Syemme. Təfee a rwah wee nyee tətəl pəfāi pəfāi.
Syem təfee a rwah faʔal ra ta.
Gale des animaux.

Təfiiri: d. Bəə magwii, bəə madəə. Magwii, wala madəə mo byaŋ
be, won ah ma kəpel jaŋjaŋ laŋ dii təfiiri. Na ŋhəə təfii ah ɗao.
*Lait de la vache enceinte ou premier lait de vache traît pour la
premier fois après la naissance du veau.*

Təfōomərrīi: d. Goo. Təfōomər a kan mor sər na təfəələlɓi za
renne. A ciŋ ne zalle, fāi ah fuŋ na mərrīi, ciŋ tədii ahe.
Herbuste.

Təforlokke, təfərlwakke: d. Syiŋ yo. Təforlok (təfərlwakke)
pə'ahe na təkpukpuru, a pəlaŋne.
Tetrodon fahaka strigosus.

Təfuuballe, fuuballe: d. Dəb mo kan bər ʔal səŋ be, təfuubal
(fuubal) yea səŋ. Dəb mo ʔoo mbəro mawah ah be, a ge kan
təfuuball (fuuballe) taa.
Dos de la plante de pied.

Təfwakwii: d. Kpuu. Za ʔoo lao ne kpuu təfwakwii pəlli. Lee ah
zuu nəm ta.
Arbre, piondinde.

Təfyāhfyāh: d. Syiŋ pəbii. Təfyāhfyāh pənyee kal syiŋ pəbii ɗaŋ.
Poisson tres petit.

Təfyaklai: d. Lai wala fāi mai weenwəə moo təəra ne lee bəlwəəre
saa sāh, wala solle.
Perles faite avec les fruits d'un arbrisseau. (bælæære).

Təfyanga: d. Goo. Goo təfyanga ne waa, a lelee, maluur ah ne
manyee ah ɗaŋ no. Manyeer ah pəzwakke.
Aubergine.

Təfən dahe: d. Mo ɛe təfənni, ʔtv yo.
Pagaie, perche.

Təfənni: f. Daa ma daa ne ul matəfənni. Na ga daa təfən dao.
Instrument de musique (coquilles d'escargot trouées).

Təfənni, təfən dahe: f. Kpuu əə dah təbii. Za ee zah ah pə 'ahe.
Me tə ee, wala hee təfən əə dahe.
Pagaie, perche.

Təfəələlli: f. Goo. Təfəələl a kəkan mor səəri za renne, a
kambəram, so a pə'nyahre.
Herbuste.

Təfəəre: f. Təsəəre. Fan mai moo wii, wala fuu zah dəḅ ne cok
dəḅ ah mo tə faa bə ne kpāhe; faḅal mo gaḅ bə, zah ah wii, wala
fuu təfəə ta. Yim zwak wii, wala fuu təfəəre.
Mousse, écume, bave.

Təgaa, təgaare: f. Vām ma maa təwee jolle. Za ma kanki maara
təgaa jolle ka swah bə gban zah bəəra.
Bague, anneau.

Təgāi goo: f. Wergāi. We goo malaŋne, ma nyahe, mai mo 'nāa
nən pəlli ne ruu zana. Pa ah ka nyi farel nyi ko ya.
Chien mal nourris.

Təgamma jwəəre: f. Mo ēe cakka, ḡtv yo.
Arbre.

Təgamma, zahtəgəəbelle: f. Cok mai za moo pea syiŋ daŋ gŋ.
Syiŋ ah mor byak za zahpiicelle, wala mor ka ik nəə cokki.
Enrée de la concession.

Təgaŋ (pərri, korro): f. Fan mai za mo zyeḅ kan tə cel pərri,
wala korro ka yee kaa gŋ, kan faswaa gŋ.
Selle pour cheval, âne.

Təgḃḃo: ḃmckd.f. Gḃḃoni. 'Nahm mai moo gbə wo fanne. Təwaa
mai ka nən ren o, gbə təgḃḃo bə.
Moisisure, moisir.

Təgeadaŋ: f. Goo. Təgeadaŋ kan mor sər gərləŋ gərləŋ za renne.
Goo ah səə ḃo səə na goo təmbia əə, a ciŋ tətəl ne zalle. A yea cok
hai daŋ.
Herbuste.

Tägeere: d. Waa malaŋ ahe. Na ge tägee ãe cok gŋ dao.
Petite montagne, coline.

Tägegyuri: d. Mo ãe tãbãbãrri, bŋv yo.
Gravia flavescens.

Tãgel bãrri: d. Syemme. Tãgel bãr mo waa dãb ðe, za reree.
Hernie étranglée.

Tãgelbii, yiigboŋ: d. Fãa. Kãsyil, wala zyl tãgelbii a gãa. Za zwan bii ne tãgelbii (yiigboŋ).
Herbe à tige dure et ceuse.

Tãgelle, gelle, nahgelle: d. Fan mai mo wo fa wor ðaŋ. Far za wãa boo bo tã tãgelle (gelle, nahgelle). Tãgel a gwa, a gak yea vaŋno ta. Tãgel bãrri.
Testicules, hernie.

Tãgomme: d. Mo ãe tãgoromme, bŋv yo.
Arbre.

Tãgõmme, matãgõmme: d. Dahsyi. Tãgõm (matãgõmme) baa kahlaa bo pãsyãare.
Criquet avec une bande laterale rouge.

Tãgompikki: d. Fãa. Dãlaŋ pikki, amma ka ne tã byaŋ na pik ya, tãtãl ah pãwahlle, a læ sok, wala jol nai, koo dappe na tãbãare. Fãa ah jur fãa tãbãare bo.
Herbe.

Tãgomzwakke: d. Fãa. A pãzwakke, a ne syiŋ wo suu guuguu. Ŋwã nãra tãtãl ah joŋ tal tah cok ne ko, pãr ren pãlli.
Herbe amère.

Tãgoo sokki, tãgwã sokki: d. Mo ge saŋ nãm kan nyi tãgoo (tãgwã) sokki mor bã 'nyah mai mo joŋ ko nyi me.
Pavillon, lobe de l'oreille.

Tãgoromme, tãgomme, pãsãare: d. Kpuu. Lee ah yea gãrlãŋ gãrlãŋ, a ruŋ pã jãere, za lahni. Me ga woo tãgorom (tãgom, pãsãare) dao. Tãgorom yea pã cok tãkuu pãlli.
Detarium microcarpum.

Təgulli (nəmmi): d. Bil rək nəmmi. Mawin ah ne fan pəlli, a ne nəm təgul gwa.

Pot à huile, calebasse en forme de gourde.

Təguu: d. Mo ẽe səguu, 6tv yo.

Bâton de soutien, bâton de l'aveugle.

Təgwahri: d. Syem mai wul dəfuu, wala faɓal moo ge ne ko.

Təgwahri dəfuu, makpəə əə, bil cokki, bə̃ao, pəpəə, nəəbii...Ka lwaa laɓ syem ah ɓe, za kəə syiŋ tətəl dəɓ ahe.

Esprit d' un mort (homme ou animal).

Təgwan lərri: d. Dəɓ mai mo ka laa sok pəsāh ya, lər ye ka sə ya.

Dur d'oreille, malentand.

Təgwīi, ləkərri: d. Təgwīi a camcam pəpāare: Təgwīi zah lwahe, zah syakke, zah təɓolle. Təgwīi (ləkər) a faa pə zahzyil ah Masəŋ kəka. Təgwīi mo lwaa gor ɓe, a daa ga lii o. Amo pə təgwīi (ləkərri).

Imbécile, sot, insense, stupide, folie mentale, être fou.

Təgwolle, səgulli: d. Bər celle (talle). Dəɓ mo tə vuu cel ɓe, a cea təgol (səgul) ɓər gwa, koo sai ka rək fan camcam gŋ, təgbana sorre, əə, swaa.

Compartiment du grenier.

Təgyadaŋ: d. Goo yo. Təgyadaŋ a soo mor sər təgbana sokdaŋ ta.

Feuille.

Təgər vām kaŋnyeeri: d. Me lee təgər vām kaŋnyeeri luma nən kilo vaŋno no yaŋ.

Lingot d'or.

Təgərgaŋ: d. Syiŋ pə bii.

Poisson.

Təgərri: d. Təgər vāmme, təgər vuuri, təgər suu dəfuu.

Morceau, ensemble de qqc.

Təgəə: ɓmccɗ.f. Kəsyilli. Me maa kpāh pəpəə no təgəə təsal cokki. Pam kaa ɓo no təgəə za zah yaŋ goŋe mo ge ɗii ge ne ko. Bə ah a təgəə man gwa gwa.

Entre, au milieu, durant.

Təgəəre: f. Mo ẽe səgəəre, b̆tv yo.

Mors.

Təgbana, təgba: fms̆. Na moo ko, na mai syee. Goŋ Masəŋ a təgbana nah foore, dəb mo b̆aŋ ruu b̆e, a ciŋ giŋ ga səŋ pə'manne. Dəb lwaa reba təgba b̆ə faa zah ahe, wala na fan joŋ ahe. Mo foo təgbana me yaŋ b̆ə ah b̆e ka. Mo kwo təgba yeḃ ah kəkao ne?

Comme, environ, à peu près, selon, autant, que, ainsi que, de sorte que, de même que.

Təgbee sye: f̆mckd.f. Biŋ, njee. Bəə nyi nyi me təgbee sye, ka p̆elli ya.

un peu, très peu.

Təgbemme: f̆mckd.f. Ne morr̆i, b̆oroo b̆oroo. Əə mai mawin mo kəə n̆aa ne bai ciini. Kəə n̆aa ne əə təgbemme. Za faa hai əə ne mor kəə n̆aa ne ta. Təgbem təkerre. Təwaa mai a pə təgbemme, mah ah pee təkwaŋ (təkpaŋ) d̆ə ya.

Granuleux, pas bien malaccé.

Təgbihri: f. Mo ẽe təgbiŋri, b̆tv yo.

Gale.

Təgbilli, dahgbilli: f. Cok yaŋ mai za mo ŋgoŋ kaa b̆o gŋ. Mo kaa təgbil (dahgbil) mak̆ēne? Ako kaa təgbil Mahgoŋe, wala Pədamme.

Quartier.

Təgbiŋri, təgbihri: f. Syem suu rwahe, a joŋ zah ne zalle.

Təgbiŋri (təgbihri) a gb̆əə suu p̆elli, dəb mo t̆ə gb̆əə b̆e, a so ce nw̆āhe.

Gale.

Təgbəgbəri: f. Mo ẽe Təpərkəsəŋ, təbərziŋ, mawuumasəŋgəə.

Arbre.

Təhai: f. Dəb sər ki, zahban ki. Dəb təhai yo, za t̆əko ya.

Etranger, d'une autre race.

Təhalle: f. Cok ẽe kəndaŋne. Pa kəndaŋ kaa b̆o təhal ba.

Place de la divination.

Təhalle, təyelle: d. Fa kan faswaare. Kan faswaa (faswal) tə təhal (təyelle). Dəb mo ɓaŋ faswal (faswaa) bai təhal ɓe, a syen tətəlli. Dəb mo zyaŋ ne ɓə magaɓ ah ɓe laŋ, a faa: Zye ɓaŋ faswaa bai təyel ɓo.

Coussinet, tortillon.

Təhəraŋ: ɓmcd.f. Tə jam. Za ma ne suu təhəraŋ laara suu ɓəə pə'nyahre, ka gara lobiitan a.

Bonne santé.

Təjakre: d. Tədii təsolle. Təjak ye təŋ kyaŋ ləŋ təsolle, tədəə ne zahtədəə ye zyiira zah ahe.

Flute.

Təjeenəmmi, təjeanəmmi: ɓmcd.f. Dəb mai mo dii tənəm ɓe, mo ka gak ur gwari ya, a nənəm ah ga fərai, za faa: Dəb ah a pə təjeenəmmi, (təjeanəmmi).

Sommeillé.

Təjemballe: d. Kuu. A yea cokki, a zoo pəsāh na kərjəə, za gbə tal ne ko. Wee nyee soŋ zah cuur ahe, a pə jēe na tə njēmme, goo ah pə 'ah na sok balle.

Arbre.

Təjilli, jalle: d. Fan mai za wəə matāa moo kaŋra maa, wala rii far ne ko. Jol kaŋ təjil, wala njeɓri kaŋ təjil (jal) a ryakryak na kaŋ korre, wala yəkki. Za kaŋ ne fāa kəzyəəre. Tədii təjil camcam naiko: **maholle, matəjil boore, matəcenlaŋne, matəcenlii, masyelpərri, matəlooo, syeəri, maciŋnəə, təjil fyāh dəwee.** Tədii rai za lwaa pə tədii korre, ne yək daŋ.

Cache sexe homme, étui pénien.

Təjiŋ: d. Sāhe, pə'manne. Dəb mai mo lwaa lak ciŋ pajon ne fahlīi vər vərri, ne cok mo jon təjiŋ dəfuu ɓe, jon ah ga vər cadcad, so a ga ciŋ təgwīi ne syii tam ahe.

Juvénile.

Təjokri: ɓmcd.f. Tətəəre. Syem mo jon dəb ɓe, a jok dəbɓi, dəb yea pə təjokri.

Faiblesse, chétif.

Təjulgə: d. Bər juu malii, mai mo ka in zah wo dəb gwari ya, so moo ik za pəwul pəlli.

Choléra.

Təkaa bərri: d. Dəb mo ne təkaa bər bə, bər juu mo, mo zwəə zahe, nīi mər ne sāmme (syemme) təkine syimmi, mai syem təkaa bər o.

Amibes.

Təkaa ma dan nyi dəb balle: d. Syemme. Dəb mo ne syem təkaa bər bə, tətəl tən ne 'wah mo, bər juu mo, nahnən ge pəfāi, mo nīi mər pəfuu, mo tən ne nyahe.

Ankylostomes.

Təkaa ma gbəə suu: d. Dəb mo lwaa syem təkaa ma gbəə suu bə, suu tən ne gbəə mo ne suŋi, koŋ ka i mo ya. Syem suu gbəə a gak rəə dəbdi, joŋ bal ge pəluuri.

Filaires.

Təkaaməəzuwunrīi: d. Mo ɛe riŋ, btv yo.

Striga senegalensis.

Təkaare: d. Mo ɛe matəkaare, btv yo.

Etagère.

Təkaare: d. Fabea mai moo syer pə nəə sōo, cok sōo, wala moo syer tə fāa təgbana təcwaare, wala tə kpuu ki təgbana mabonŋgəəre, daŋ təkaa ye ra. Təkaa bərri, təkaa syelle.

Chenille, parasite, ver, carie.

Təkāhmme (syiŋ): d. Mo ɛe kāhmme (syiŋ), btv yo.

Nageoire.

Təkalle: d. Mo ɛe fakalle, btv yo.

Tabouret, banc, chaise, fauteille, siège.

Təkalninni: d. Mo ɛe təkənninni, btv yo.

Petite pierre à moudre.

Təkamta: d. Mo ɛe markamta, btv yo.

Masque.

Təkaŋne: ɖ. Fagaini (fagaire). Təwõore, təkaŋsyẽe, lwah dan təkaŋ ye ra. Mawin ah maa təkaŋ balle.

Anneau autour de la cheville ou au bras.

Təkēawākke (soɓ ne): ɖ. ɓmcd.f. Zahyee. Pah wel mo ɓaŋ kpāh ne wel ɓe, a gak soɓko ne təkēawākke, wala ɓoo zahyee nyi ko. Soɓ dāɓ ne təkēawākke ka pāsāh ya.,

Malédiction, maudit.

Təkēekēe, təkyōkyō, təkēkyō: ɖ. Syemme. Tədii syem ah a pə zah camcam təgbana mo ŋwəə ɓo. Syem ah joŋ dāɓ yetəyel təki təki ne suu swahe, farel ɓər dan zwəə ga lalle. Syem təkēekēe (təkyōkyō) ik wee nyee pəlli.

Coqueluche.

Təkeemərrīi: ɖ. Mo ẽe keemərrīi, ɓtv yo.

Luciole.

Təkeere: ɖ. Təkee səŋ ahe. Təkee bii, təkee nən̄ni.

Rive, bord de.

Təkella, matəkella: ɖ. Juu. A zoo zah swah səŋ ẽe cok ga pel ah pədəkki. Təkelle ren təkpaŋne pəlli.

Aigle bataleur.

Təkerre: ɖ. Kpuu ma gbə zahfah gin wo ki. Me 'yah mo zyeɓ təker zahfah nyi me dā.

Cadre de la porte.

Təkerre, təkeere: ɖ. Farelle. Za coo təker (təkee) ne summi, sorfāa, wala alkamari. Yeɓ təker ka pə gaɓ ya.

Bouillie.

Təki: ɓmcd.f. Pə cok tə vaŋno. Na ge rək fan man dan təki vaŋno.

Ensemble, semblable, égal, pareil, l'un sur l'autre, uniforme.

Təki təki: ɓmsɓ. Dāɓ ah ge wo ɓe təki təki. Mo tə yetəyel təki təki mən̄jwaa joŋ mo ne?

Souvent, de temps en temps.

Təkilli: ɖ. Mo ẽe dakelle, ɓtv yo.

Souris.

Təkinə: ʃmsʃ. Ge rakra dəə təkinə gwii. Ge luma lee sorre, swaa təkinə əə.

Et, avec.

Təkinni, təlbaŋne, faɓaŋni: ɗ. Syem yo. Syem təkin (təlbaŋ, wala faɓaŋ) a ɓaŋ (woo) dəɓ lee pə bii, tə wii ne pə lakke.

Epilepsie.

Təkoʃʃe: ɗ. Goo. Təkoʃ jur təsǎəre, za renne, a ciŋ ne zalle. Na ge cii təkoʃ ɗao.

Feuille.

Təkoi: ɗ. Dəɓ bai 'yah yefʃe. Dəɓ moo dəɓ təkoi ye ko.

Paresseux, paresse.

Təkolle: ʃmcd.f. Bai fan ki. Me nyi nyi mo təkolle.

Gratuitement, à rien, por rien, gratis, vide, inutile, nul, zéro, vainement.

Təkōmme: ɗ. Gwahl nəə. Mo ŋgoŋ təkōm nəə nyi nyi me ɗə.

Filet de viande.

Təkorre (joŋ): jf. Joŋ ʃəbe' wo dəɓɓi, lee dəɓɓi. Yudas Iskariot joŋ təkor Yesu ne nyiŋ solai jol zaluu Yahuduen.

Comploter, piéger, livrer, trahir.

Təkuɗum, kərakdəwee: ɗ. Goo yo, a ne waa, za bam mor kyaŋ yaŋ ka gbah dəwee (kərakdəwee). Mor ah za kə Lǎəre ɗiira ne kərakdəwee.

Feuille.

Təkuluk makpiŋ: ɗ. Kpuu. Lee ah dai lee təkuluk makol ne luur a, amma a pəjǎe kal ko ʃe, so a pəcuuri. Təkuluk makpiŋ lee ne zalle, təkuluk makol lee mə ah ne zah gwahlle ŋhaa dai kalle, fal ah pəyakke.

Arbre.

Təkolukki: ɗ. Mo ǎe dakolukki, ʃtv yo.

Strychnos spinosa.

Təkuuri: d. Sər mai mo yea pə bii, zah bii, kah elle. Sər ah pəluu nje nje. Za joŋ darŋgel ne təkuu suu ne simāa zəzəə pəlli, darŋgel ah pəyakke.

Sable.

Təkwaŋne: d. Mo ɛe təkpaŋne, ɓtv yo.

Bâton pour remuer la boule.

Təkwəəbyakne: d. Kpuu. Kpuu ah jur kpuu tarkədaa ɓo, suu ah pəfāi. Təkwəəbyakne pəyak pəlli, za lao, wala gbə tal ne ko.

Arbre.

Təkwəəzwakke: d. Goo. Zahban ah a gwa, a ne pōmme (fāmme).

1. Təkwəəzwak makolle. A soo (kan) mor sərri, a pəzwakke, za renne. **2.** Təkwəəzwak zawəəre, a pəzwak ta, amma goo ah pə 'ah kal ma kəpel ɓe. Za joŋ syiŋ za wəə ne ko təgbana tədii ahe.

Feuille.

Təkyōkyō, təkekyō: d. Mo ɛe təkēekēe, ɓtv yo.

Coqueluche.

Təkərri: d. Gee. Təkər a swə pə julli, a pə'man kal gee ɓe, suu ah pərwahe. Təkər soŋ swaa pəlli.

Rat palmiste.

Təkəə: d. Ne ki. Pa ɓe ka pəswah ya, me ga gbah jol ah ne ce sor təkəə ahe.

En aide à, au secours de, faire ensemble.

Təkəə ninni, təkal ninni: d. Fa laŋ summi. Ɔwəə zatāa laŋra sum tə nin ne təkəəninni (təkalninni). Za zyeɓ nin ne təkəə ah daŋ ne təsalle. Təkəənin pəlaŋ kal nin ɓe.

Petite (meule), pierre à moudre..

Təkəkəkə: d. Dəɓ mai mo ne dəlii (məlii) səŋ ne cee dai sai, patə sai ah dii ne dəlli (məlii) təkəkəkə. Za ma kwo dəlii (məlii) təkəkəkə ka pəlli ya.

Arrière grand-père et grand-mère.

Təkpaare: d. Təfah mai Ɔwəə vuu cii moo joŋra yeɓ ne yo, a rwahra ɓər cii ne ko.

Morceau de calabasse des potières.

Təkpəŋne, təkwəŋne: ɖ. Fan zoo təwaa. Ʒwəə zoora wol ne təkwəŋne (təkpwaŋne). Za zyeɓ təkpaŋ ne kuu.

Bâton pour remuer la boule.

Təkpəŋne, təkpaŋ: ɖ. Dəwee. Təkpaŋ a kyāh tə fāa ne kpūu, a syee tə sər laŋ no. Təkpaŋ a fer suu ah na fan mai mo kaa ɓo ɣŋ. Cok mai ako mo ɣŋ daŋ a fer suu ah jurri. Cok ah mo pəsyēe, pəfuu, fāapāə, suu ah fer pəsyēe, pəfuu, pə fāapāə ta. Za faa: Təkpaŋ faa nyi təkwakke, na lwaa ki ga zah swāh bam səŋ ba (cuu ɓərɓe', ɓərsyimmi).

Cameléon.

Təkparkpe: ɖ. Syiŋ pə bii. Təkparkpe jur weesyak ɓo, a pəfuu, suu ah pə 'wahe, ka yea pəluu na weesyak ya.

Poisson.

Təkpəl zahtənjiiri: ɖ. Tətəl mai dəɓ mo sōo kiŋ cāārīi na təkpəl ma kan zah cii tənjiiri.

Coiffe circulaire.

Təkpelle, təɖiŋni: ɖ. Fan pee Ʒwəəre, za vuu ne vuuri. Təkpəl (təɖiŋ) a mor yeɓ camcam: Təkpəl erbii, təkpəl 'nāa nāa, təkpəl jiŋ (kan) zah ciiri, təkpəl zaŋraŋ mor zah yeɓ daŋ.

Cuvette en poterie servant pour se laver, pour mettre la sauce, pour couvrir d'autres cuvettes.

Təkpəlzaŋraŋ: ɖ. Təkpəl yo, a yea ne ɓalle ka mo lee ka. Təkpəl zaŋraŋ ah dah ɓe. Za vuu təkpəl zaŋraŋ ne vuuri.

Canaris sur pied, carafe, calice, brasier.

Təkpīiwaa: ɖ. Nəə cokki. A yea təgəə təsalle wala təwaare.

Təkpīiwaa a na daŋ, amma kal daŋ ne lii ɓe.

Daman des rochers.

Təkpik: jf. Kal pə muŋ 'yaŋ bai za mo tə ɓə ahe.

Partir sans signaler.

Təkpinqrīi, fansuu: d. Syemme. Syem ah a joŋ nwāh wo suu dəb̄bi, a ŋgom təweejol nə təweebal nyi dəb̄ ta. A dīira dəb̄ ma ne syem ah dəb̄ təkpinqrīi. Təgbana syem ah mo p̄ə zah wo suu dəb̄ to, mo təŋ ŋgom jol ne b̄al dəb̄ ah ya ba b̄e, a dīira ne zahp̄asyēere, wala zahzolle. Mo ēe zahp̄asyēere ne zahzolle.

Lèpre, lèpreux.

Təkpɔŋlə, təkpɔŋmorrīi: d. Cok mai woiŋ cel mo ge i zah gŋ, wala təwaazahmorrīi. I təkpɔŋlə (təkpɔŋmorrīi) nyi me ne jolle. Lee i təkpɔŋmorrīi (ləə).

Coccys.

Təkpukpuru: d. Syiŋ pə bii. Syiŋ ah ka pə lii ya, amma a kpukpuru, pə 'ah na təforlokke. Bərlii tə kpukpuru, təə yo.

Tetradon fahaka.

Təkp̄uu zahe, təkuu zahe: d. Dəb̄ mo tə faa b̄ə b̄e, təkp̄uu (təkuu) zah ah laŋni. Təkp̄uuzah kəsəŋ ne kəsəŋ riira syel b̄o.

Lèvres.

Təl tə njoklum: b̄mcd.f. Tətəl mai mo gər ge b̄o tək̄i kotolum.

Tête ébouriffée.

Təlaŋne: d. Kp̄uu. Pea, wala d̄aŋ dah ne təlaŋne. Fa ma lyaŋ sər laŋ d̄ii ne təlaŋ ta.

Flotteur, tamis en paille.

Təlaŋne: d. Kədah ma cur nəə ga pə ciiri, a yea ne jol, wala syel sai koo nai.

Fourchette.

Təlat: b̄msb̄. Pəlli. Dəb̄ mac̄o təlat nyee gak b̄aŋ fēene?

Très court.

Təl̄ii: b̄msb̄. Ga lii. Fan ma ga tə lii, ka vər kpee ya. Masəŋ ma ga təlii.

Eternellement.

Təl̄immi (we): d. Vəkoi, dəb̄ ma kyāk haihai, bai 'yah yeb̄be. We təlimmi, we bai lai, we surri. Za faa: Təl̄im m̄əəzuwuŋrīi, m̄əəzuwuŋ mai moo joŋ za pəb̄e', nyi syem nyi zana.

Vagabond, vaurien, aventurier, fainéant, enfant gâté.

Təlli, tətəlli: f. Səŋ. Təl yaŋ, tətəl dəfuu. Gbə təl madəə ka ŋhəə won ahe.

Tête, toit, haut.

Təlwaa, təlwaa təlwaa: fmed.f. Pəpāare, pəlli. Səwəə pēəra tə fahlīi təlwaa təlwaa syenra sorre (swəəre).

Nombreux, beaucoup.

Təlwagee, təlwaalwaa: f. Goo. Ka giŋ pəlli ya, a giŋ dai zahciŋbal no. Təlwagee (təlwaalwaa) a camcam gwa. Vaŋno a yea zahdəəre, ne zahlaore. Vaŋno yea pə cok təkuuri. Dəb mo pēə kah ah be a woo dəb wo yerri.

Buisson épineux.

Tələəsəŋ: f. Fahsəŋ, masyiibamme. ŋwəəməŋgai, fii, comme dan peara bo tələəsəŋ

Ciel.

Təl, tə: fmed.f. Təl (tə) taabəl. Mo ge kan təl ah səŋ.

Sur, au dessus.

Təm syea, cum syea: f. Təm (cum) keesyerre, təm kpūu camcam. Təm ma təə ne təəni, za ḍyak kəə nāa ne ko.

Sel de tige du mil ou des arbustes.

Təmmi, cummi: f. Fa loŋ nāa, fa vāh fanne. Təm kəə nāa, təm vāh fanne. Təm camcam pəlli. Təmpərri, təmmandəə, təmzəəre, təmlwakədəə, təmjēeren ne təm nasara.

Sel, savon.

Təmoryaŋ, nəŋgurulli, nəŋgorolle: f. Nən gbyak yaŋ. Cok er bii ne cok cwəə tətəm (təcum) ye ta.

Derrière la maison, douche.

Təmya: f. Mo ēe təmbya, ḅtv yo.

Arbre.

Təmənkolle: f. Majolkolle. Mawin mai za wəə dan moo kyeəbra ko.

Prostituée, femme libre.

Təməyēe: f. Mo ēe nyiŋ 'wahe, ḅtv yo.

Champ abandonné, en jachère.

Təmbeeram: ɖ. Mo ẽe banjăi, ɓtv yo.

Arbuste grim pant.

Təmbilli: ɖ. Malaitəbii malii ahe (dahlumdəə)?

Insecte d'eau.

Təmbilli, təmbel wee nyeere: ɖ. Cok tətəl we pǎə mai mo laŋ suu, wala dədāa. Təmbil (təmbel wee nyee) yea pə biltətəlli (gbeltətəlli).

Fontanelle antérieure.

Təmbirim: ɓmckd.f. Mo ẽe cəmbirim, cimbirim, ɓtv yo.

Complètement, entièrement.

Təmbya ə: ɖ. Goo. Goo ah dər goo əə ryakryakke, amma ka lee na əə ya. A kan mor sərri a pə zah na əə, a pəjēere.

Feuille.

Təmbya, təmya: ɖ. Kuu. Ka giŋ kal ga səŋ pəlli ya, a yea pə cok zahpili. A kan mor sərri, za soŋni, a pə'nyah ne nəm fēe fēe, Wee kəpii fan renra pəlli.

Lannea acida.

Təmgboo: ɖ. Mo ẽe zahtəmgboo sərri, ɓtv yo.

Extrémité de la terre.

Təmgbuuri: ɖ. Juu yo. Təmgbuu pəfuu, zahsol pəfăi. Maki ah laŋ yea pəfuu kurumkurum.

Corbeau (cormoran).

Təmgbuu, zah təmgbuu: ɓmcd.f. Bai faa ɓə, bai ɓər zah faa ɓə.

ŋwəə mo haira kəsyl za wəə ne zah təmgbuu təkine won suu tədə'.

Silencieux, en silence.

Təmgbəmmi: ɓmsɓ. Dəɓ ah rǎə ɓo təmgbəm, ka kwo cok biŋ laŋ ya.

Entièrement, carrement.

Təni: jf. Bam tə tə lalle mo pǎə ka ba. Juu tə ɓo tə kpūu wuuri.

Pp. Cwəəre.

Pleuvoir, se poser, attérir.

Tənəmtaa: f. Fan pæcii bərri.

Pancréas.

Təndahre: f. Goo. Goo təndah swah tə bii mai mo ka diuu ya sən, wala lakbuuri. A soo mor bii za renne. Təbyaŋ dii ne maswəə təndahre. Təsal mai mo pəfai, wee lekol ŋwəə fan ne ko dii ne təndah ta.

Racine et fruits de nénuphar, roche qui donne une poudre blanche, craie.

Təndaŋ, təndaŋ təndaŋ: fmed.f. Bəlah bəlah. Sok dəə manyeeki yea təndaŋ. Sok pəsəə lea sən təndaŋ təndaŋ, wala bəlah bəlah.

Retombant.

Təndaorīi, nənaorīi: f. Kpuu. Təndaorīi (nənaorīi) jur wuu bo ne kpuu ahe, goo ahe, ne lee ah daŋ. Təndaorīi (nənaorīi) ka lee jol kpuu mah to ya, a lee wo suu mah ah daŋ. Lee ah a ruŋ pəgbəə, gwii lahni, za gea nah ah renne. Mənnəə mai mo ruŋ bo pəsyēe, a dii ne təndaorīi mənnəə, mor a pəjēe na təndaorīi. Toole mənnəə ko ye wee mənnəə mai moo ruŋ ne nyeere, mo so yea pəyakke, pəjēere.

Arbre.

Təndari: f. Goo. A yea pə cok mai bii mo ka kaa ŋj liilii ya. soo ah pəmbāhe, a gbə kyaŋ, mo vāh pəsāh be, ŋwəə coora təkər ne no.

Espece de nénuphard.

Təndiŋni, təndəŋni: f. Fāa. Fāa təndiŋ (təndəŋ) a camcam sai: **1.**

Təndiŋni. Fāa ah ŋiŋ ga sən təndiŋ na tədi ahe. Za saan swak buu (vuu) ne ko. **2. Təndiŋ pii, wala təndiŋ mabai welle.** Mə ah pəcoo, pii 'yah buu (fiu) ŋj pəlli. Mabai wel saan swak buu ne ko ta. **3. Təndiŋ səə goo.** Fāa ah juu na səə goo, wala səə daŋ. Dəb mo kan tə tərīi be, a mgbāani. A gak in dəb ta.

Paille pour le pisé.

Təndiŋ, tənjəŋ, tənjiŋ: fmed.f. Swah bam rii cok bo sən təndiŋ (tənjəŋ, təndiŋ), dəb ka gak kwo cok ya.

Sombre, noirâtre.

Tənjəmme: d. Keesyer pǝə mai za mo soŋ (swaŋ) ni, a pəjǝere.
Tənjəm sorre, tənjəm Haosa, wala rəkee. Za joŋ təmjǝe ne
tənjəmme.

Canne à sucre, tige sucrée du mil.

Tənjərwyəŋ: d. Mo ǝe njerwyəŋ, ʃtv yo.
Cigale.

Tənjiiri: d. Fa mai ŋwəə mo sōora sōo pə cii mor kəə nāa: Tənji
swaa, nah beleere, ne nah kpuu camcam pəlli.
Grain pouri pour la sauce.

Tənjokko, renjwako (pa ga): d. Dəb ma kyāh ne ʃəbe' təgəə
zana.

Médisance, médire, celui qui sème la zizanie.

Tənjuŋni, təndonni: d. Fan joŋ kyǝmme. Dəb ah tə woŋ tənjuŋ
(təndon) pəlli. Tənjuŋ camcam pəlli nora: Tənjuŋ zahrāa
(zahranne), tənjuŋ za gao...
Sitar, guitar, luth, harpe.

Tənjwakke: d. Mo ǝe dəryǝmme, ʃtv yo.

Tənjwaanje: d. Mo ǝe mənjawajii ʃtv yo.
Mouche tsé-tsé, moucheron, simulie.

Tənjwəəre: d. Tənjwəə pəjǝe na təmjǝere. Tənjwəə kan nəm pə
yii kpuu, yii təsalle, pə daŋne, cok mai daŋ lak mo gŋ. Kŋ ah jwəə
suu pəlli. Za faa: Tənjwəə tə cam tə manəm ahe (kǝəre).
Miel, abeille.

Tənjyō : d. Fa gban gee, kpuu. Sal ma yil (hil) təkee, fāi nən ah
kan tə fahlii gee. Me ga pea tənjyō ɖao. Kpuu mai za mo yil
tənjyō ne ɖii ne kpuu (kuu) tənjyō.
Sesbania sesban.

Tənjyōŋ: d. Mavivinni. Tənjyōŋ jur battəri ʃo. A ciŋ wel ne təkaa,
goŋga ye ka. Mo ǝe battəri, mo ga lwaa goŋga ah gŋ.
Guêpe maçonne, bousier.

Tənyeere: d. Dahki, inki. Dəb ah laa tənyee pə'nyah pəlli.
Bagare, bataille, mêlée.

Tənyiy (’wahe): d. Fah lalle. Wee kəpii gwii tə ga piira gwii bəə tə’nah tənyiy ’wah lallle.

Campagne, vieux champs.

Təɲni: jf. Kpiini, gaani, fiini. Me təɲ (gaa, kpii, fii) mor yaɲ be tə’nah be. Təɲko yeɓ ah kɲ be faɗa, ’yah faa yeɓ be’ ahe.

Fonder, commencer, entamer, débouter, amorcer.

Təɲgāi: d. Mo ɛe dəɲgāi, ɓtv yo.

Chiot malade, chétif.

Təɲgeere: d. Walandu. Kyāh ne faa ɓəbe’ tə dəɓ ki. Dəɓ ah ge ce təɲgee palyaɲ ah kah weenwəə ahe.

Plainte.

Təɲgyō: d. O’wanne. Syemme.

Goutte, rhumatisme?

Təɲgyo kāhe: d. Mo ɛe bəə, kekelyak watəcoo, ɓtv yo.

Crête du coq.

Təpaɲrīi: d. Kpuu. Təpaɲrīi lee na goyaɓ, a pəjëere. Za faa: Wel kɲəɲ dəə təpaɲrīi be (bə ɓo yo).

Annosa senegalensis (pomme cannelle sauvage).

Təparswakke, təbarswakke : d. Gwii maworre. Kədai malaɲ ahe. Zahpel təparswak (təbarswak) fuɲ pəlli.

Bouc.

Təpēe, təkpēe: d. Kahlaa. Mawin tak, wala gbə wel təpēe (təkpēe).

Côte.

Təpilli: d. Cok mai kpuu ne fāa mo ka gɲn a.

Désert.

Təpit təpit: ɓmcd.f. Səwee səwee. Rīi tətəl swah ge ɓo kahfən ah təpit təpit.

Bien rangé.

Təpwaare: d. Wee juu ne kāhe mo syerra pənyee ba be, za diira ne təpwaa juu, təpwaa kāhe. Gbə we təpwaa kāh nyi me.

Poussin.

Təpərkəsəŋ, təbərziŋ, mawuumasəŋgəə, təgbəgbəri: d. Kpuu.
Tədii ah pə cok camcam naiko: Təpərkəsəŋ, Mawuumasəŋgəə,
təgbəgbəri, təbərziŋ. Kpuu ah ka giŋ ga səŋ pəlli ya, lee ah
pəjēere.

Arbre dont les fruits sont sucrés.

Təram: bmsb. Kərao, gwari. Me hii jol təram (kərao) me lwaako
gbə ya.

Rapidement, furtivement.

Təram, təram təram: bmsb. Gwari gwari, kəjol kəjolle. Ne cok
me laa bə ah me kyeḅ ko təram təram me lwaako yo, kal be.

Rapidement, urgemment.

Təreere: d. Mo ēe swāhe, ḅtv yo.

Nuage.

Tərīi, tərənni: d. Fa bər zahe, a pəwahe, a joŋ dəḅ faa bə, laa təm
fanne. Dəfuu ne faḅal daŋ ne tərīi (tərənni). Tərīi wii, tərīi mgbāa.
Tərīi pəlaŋne, so a gak faa bə pə'man kal tə suu ahe. A zyeḅ bə, a
ḅeḅ bə.

Langue.

Tərimmi: d. 'Nahm tə bii, dərēm bii. Bii ah ka nən zwan ya, a ne
tərim pəlli.

Mousse bleu sur l'eau.

Tərləŋ: bmcdf. Cāarīi. Ŋgoŋ zah ah tərləŋ (cāarīi).

Rond, circulaire.

Təroŋ, tərwaŋ: d. Vām mai za goŋ moo raora zahtəgəḅelle, dəḅ
mo tə gbər zahfah ḅe, a yeyee tururwraŋ. Təroŋ a na təweah,
amma kal təweah ne 'man ḅe.

Clochette.

Tərri: d. Mo ēe matərri, ḅtv yo.

Aigle ravisseur.

Tərri: bmcdf. Nəə ge lalle. Me 'yah ka gaḅ ḅe mo tərri, ka yək
pasyiŋ ḅe mo tər ta.

Dimunier.

Tərri: jf. Ndərri, təbbi. Cok baa bo, we tər (ndər) ne falle ka cok mo yea gəə. Tər (ndər) zahmər tə sərri.

Pousser les fesses, reculer.

Tərri: jf. Fōoni. Cii fan mai dəb mo joŋni. Byāh ge tə sər tər.

Gratter.

Tərrok: bmcđ.f. Pəlwahe. Rīi nāa zah tərrok, wala lərbəb.

Lisse, gluand.

Tərsa: d. Bərđi, tərwahlle. Za saa tərša wo suu ka joŋ suu fuŋ pə'nyahre.

Parfum.

Tərummy: d. Syiŋrīi. Tərūm a cak bəbe' ne gin wo dəbbi. Comki laŋ a cak bə masāh ah ta, gin ne fakke.

Médicament pour étouffer ou écarter le mal.

Tərwāhe: d. Təsal, wala təwəə mai mo pə rwāhe, ŋwəə rwāhra bər yaŋ, bər ciiri, təkpele, daŋne, koo bər ŋhəəre ne tərwāhe.

Pierre lisse.

Tərwahle: d. Mo ēe tərša, btv yo.

Parfum.

Tərwəŋ: d. Mo ēe tərəŋ, btv yo.

Clochette.

Tərwəəre: d. Fāa. Tərwəə yea təbii, dəb kwo təgbana ka ne səə ya. Ŋwəə təəra təm tərwəəre.

Algue.

Təryanryan: d. Kwaa malaŋ ahe. Təryanryan lee təkorre (təkwəəre); təryanryan cok laŋ a no, za ka ren a, a pəzwakke. Za mundaŋ faara: Təryanryan təkər (təkwəə) dahsoo (kazahe). Bə joŋ təgwīi ne dəb yo.

Petit melon, courge dur, coloquinte.

Təryō, təryō təryō: bmsb. Təde', fette, daŋ, belbelle. Me boo lao ryan 'wah be ne waa təryō ka gwii mo dan ge gŋ ka. Bii duu tə waa ge səŋ ryan, wala baa cok təryō təryō.

Entouré complètement, entièrement.

Tərəndə: **d.** Mo ěe gəgaori, b̆tv yo.
Stercospermum kunthianum.

Təsāhe: **d.** Mo ěe oosāhe, b̆tv yo.
Caleçon traditionnel.

Təsai: **d.** Nəə cok. Nəə ah jur nəəmin bo. a pəsyěe nje nje. Təsai
'yah cok wokki, mor ah a yea kah pee, wala pə elle.
Gazelle dorcas, cobe de buffon (cobus kob).

Təsal bamme: **d.** Təsal ma joŋ bam tən̆ni (tanne). Za syiŋ faara,
ara ne təsal tə bamme.
Pierre de pluie, foudre.

Təsal fii valle: **d.** Fakal mai za mo nyi pa fii val kaa gŋ ka zahmər
mo sye ko gwari ur kalle.
Tabouret qui fait mal aux fesses.

Təsal soo: **d.** Təsal ma kan zah loŋ soo, a pəfuu.
Pierre noire.

Təsal talle, təsal celle: **d.** Təsal mai za mo vuu cel (tal) təl ahe.
Pierre sur laquelle on bâtit le grenier.

Təsalfāi: **d.** Təsal ah yea pəfāi.
Pierre blanche.

Təsalle: **d.** Fan ma yakke. Sər mai mo gər bo gərri. Təsal nən̆ni
(ninni) ye təsal mai ŋwəə mo laŋra sum ne ko.
Pierre, caillou, rocher, pile torche.

Təsalsyiŋfanne: **d.** Təsal mai za mo syiŋ syel fan təl ahe (nyahe,
kəlaḅḅe, gwəəre...)
Pierre pour éguiser.

Təsalwii: **d.** Təsal mai za t̆āa mo inra wii ne ko. Təsal ah yea ne
syel həremme.
Silex, pierre à feu.

Təsōi: **bmcd.f.** Mai mo sōo bo, mo rah bo. Eě zah təsōi moo d̆ə?
Tordu.

Təsolle: **d.** Fa kyěmme. Za ul təsol ga loo (guu), ga zah daa. Za
Mundaŋ waara gwəə təsol kpik. Təd̆ii təsol a camcam naiko:

Təjakre, təsol ma tətəŋ ləŋni; tədəəre zyii ga gŋ ne pa zah ahe; cearō zyiini; watəsol zyii ga gŋ ne pa zah ahe; matəsol zyii ga gŋ ne pa zah ahe ta. Təsol tə ulni, fēe joŋ ne?

Sifflet de corne.

Təsoo: d. Təsoo mo ge ya mor fēne? Təsoo mo ge kēne?

Hier.

Təsōoriŋ, təsōosōo: d. Kpuu. Za tah mər wel (yel) ne goo təsōorīi (təsōosōo), a pərwāhe. A oo (sōo) sal pəsāh ta.

Terculia setigera.

Təsōosōo: d. Mo ēe təsōorīI, btv yo.

Arbre.

Təsoo, yerri suu: d. Tədīi yerri mai dəfuu moo boo wo suu daŋ. Təsoo ma ŋwəə no, mə za wəə no ta. Təsoo (yerri) be ŋgəə be, me ga lee maki ahe.

Habits.

Təsuu: jf. Kəəni. Mah yaŋ təsuu syiŋ no yaŋ. Təsuu nāa təsuuri.

Préparer la sauce simple.

Təsəsəə: d. Kpuu yo. Kpuu ah na ganne, amma kal gan ne 'man be.

Arbre.

Təsəəre: d. Bii mai moo yea ma bər zahe. Dəb səə təsəə ga bərri, wala ga lalle. Dəb mo zyaŋ ne bə ma'nyah be laŋ, za faa: Me səə təsəə genēe bərri.

Salive.

Təsəəre: d. Goo. Təsəə jur təkoḅbe, amma, goo ah ka pə 'ah na təkoḅ ya, a ne bii cibciḅ kal təkoḅ be ta.

Feuille.

Təsəəre, təsyēere: d. Sor mai za moo syen tai wo ki baŋni mor ruu syiiki. Za syen sor mai mo zyee nən bo pəsāhe.

Semences de la prochaine année.

Təswahli, təswakle, madaswakle: d. Təkaa. Fa kaa, wala gban syiŋ. A yea mor sərri, a syer ne zalle. Za maa zah kelyak (kəṽəl) gbə syiŋ ne ko.

Lombric, ver de terre.

Təswāi: bmc d.f. Ne sōore, ranne, rāa bo rāa, ka njaŋ ya. Bə faa zah bo ŋhoo a pə təswāi (ne sōore), goŋga ye ka.

Tordu.

Təswakle: d. Mo ɛe təswahli.

Ver de terre, lombric.

Təsyeariŋ, təsāriŋ, goo təkal gwii: d. Kpuu (kuu). Za rwal wak faɓal ne təsyeariŋ (təsāriŋ, goo təkal gwii). Ŋwəə rwāhra bər yaŋ ne ta.

Arbre à teinture.

Təsyebbe: bms b. 'Yaŋ, pə muŋni. Me ga faa bə təsyeb nyi mo. Dəb mo tə faa bə haihai be, a faa bə ma təsyeb ah gin lalle.

Secret, en cachette.

Təsyee (sərri): d. Mo ɛe zahsyee, zahzyaŋ, btv yo.

Limite, frontière, extrémité.

Təsyiiri: d. Pəbəəre. Bə wala dəb masāhe. Dəb ah pə təsyii pəlli no cam.

Honneur.

Təsyiiri: d. Juu. Juu ah ka pə lii ya, amma a bəb, wala ren sor pəlli.

Oiseau.

Təsyinni, təcinni: d. Təsyin (təcin) jur madacen (marcen) bo, a pəlaŋne, a yea mor ciiri, daŋne, za ka ren a. Təsyin a beɓ fan pəlli, a cen yerri wo suu na tədii ahe.

Petit grillon, teigne.

Tətakre, mənni: d. Fa wo suu ŋwəəre, təpel ŋwəəre. Mawin ah ciŋ som zah tətak pəlli. Mo joŋ yella, za ka dii syiŋ təpel za wəə ne som ya, a dii ne syiŋ təsāh. Za kə Torrock diira som zah tətak ŋwəə ne syiŋ tə mənni, mor a diira tətak ne mənni.

Vulve, pubis de la femme.(organe sexuel féminin).

Tətanbii: d. Fãa. Ɗəə joŋra tal taa cok ne fãa tətanbii.
herbe.

Tətəl pa bərbe' ka giŋ (gəŋ) lakr a: zmmf. Dəb mo pəbe' dənə
daŋ, za ciiko ga mor sərri.

Même le méchant ne manquera pas sa tombe.

Tətəl vaŋno ka baŋ daŋ bii gwa ya: zmmf. Tətəl vaŋno ka baŋ
tal a. Dəb ka gak joŋ fan camcam gwa ga pə jol a. Yeḅ ma'man ah
dəb vaŋno ka joŋ syak ah ya.

On ne peut pas faire deux choses en même temps.

Tətəlli: d. Təŋ daga ɓalle ŋhaa dai səŋ dəfuu, tətəl o. Rii dəfuu ciŋ
tətəlli. Sor (swəə) bemra tətəl be.

La tête, épi du mil..

Tətəmmi, təcummi: d. Fan mai dəfuu, wala faɓalle mo zwə bii
be, moo so pəə ge lalle. Mo cwəə tətəm gwari gwari mo zwə
fēene? Za faa: Tətəm təsyenko no ta.

Urine.

Tətəŋ: ɓmcd.f. Tətəŋ bə faa. Tətəŋ kal dəfuu wo sərri. Zu tə mor
tətəŋ bə ah sye kpak ne?

Commencement.

Tətəəkuu, tətəəkpuu ma lak nən wii: d. Wee kuu manyeer ahe.
Kuu lee ɓo no zah 'wah be, me ga fyāk tətəə ah ka tok wii.

Brindilles, branche.

Tətəəre: d. Təjokri, bai swahe. Dəb ah pətətəə pəlli, syem ye jok
ko ɓo. Za faa: Pətətəəre ta.

Faiblesse, fragilité, faiblesse.

Təvaare: d. Mo ēe matəvaare, matəbwahre, ɓtv yo.

Tourterelle.

Təvāare, mabeleere: d. Dahsyii. Təvāa, wala mabelee yea tə fãa
pə bii. A byaŋ ne cok bam mo gwari ne kal o.

Sauterelle.

Təvaŋno, təbōono: d. Kpuu. Goo kpuu təvaŋno (təbōono) jur goo
tarkəɗah, wala caŋcaŋ ɓo. Təvaŋno (təbōono) uu syak ahe.

Arbre.

Təvenna: f. Syiŋ pəbii. Təvenna jur syiŋ beere.
Poisson.

Təvðorŋi: f. Kuu. Dəə renra goo təvðorŋi pəlli.
Sterniirra sedidiara.

Təvootətakre, goŋ mənŋi: f. Fan ma bər tətakre.
Clitoris.

Təvyahvyah, manahmorciiri: f. Faɓeare. Ʒwəə goo kəə nāa ne təvyahvyah, wala manahmorciiri. A yeara mor ciiri.
Insecte.

Təwaa syakke: f. Oo, kəŋgəəre. Dəɓ ah ne təwaa syak pəman'ne (pəluuri).
Joue.

Təwaagoo: f. Təwaa ma bai nāa. Lii za nyira təwaa nyi goo bai 'nāa nāa ne ko. Pəram waa təwaagoo me bə ma tə jam pə zahzyilli kal ma joŋ fii pə yaŋ mai ɓəɓea mo baa ɓo gŋ ɓe.
Boule sans sauce.

Təwaare: ɓmccɗ.f. Ge kaa ɓo təwaare. Yaŋ ah a təwaare. Na ge təwaa Lara ɗao.
Sur la montagne.

Təwaare: f. Farelle. Za zoo təwaa ne summi. Təwaa ye fan wol ɗəfuu, za ren ne nāa.
La boule.

Təwaazahmərŋi: f. Nəə zahmər mai mo pəluuri. Təwaazahmər baa me ɓo, a sye me pəlli.
Fesse.

Təwaŋne: f. Mo ɛe təwoŋne, ɓtv yo.
Carrefour.

Təwatāa wee juu: f. Mo ɛe swə wee juu.
Arbre.

Təweahe, təwyahe: f. Fagaini. Təroŋ ma saa sāhe. Wee maŋwəə saa təweah (təwyah) sāhe ɗəɗaa ne ko, a cii wea wea, ciŋ təɗii ah sə.
Airain, parure.

Təwee jolle, balle, tətəə jolle, balle: d. Təwee (tətəə) jol ne bal pea 6o pə in zah jolle, wala balle. Jol ne bal dəfuu daŋ a ne təwee (tətəə) jemma jemma. Zan ki gak yeara ne təwee (tətəə) jol ne bal jemma tə gwa gwa.

Doigt, orteil.

Təwoi təwoi, doidoi: bmsb. Syel suu ne la pə'nyahre, ne syakke. Mawin ah syee təwoi təwoi (doidoi) ne la pə'nyahre.

Sans soucis, sens de joie.

Təwonni: d. Bai laa pə'nyah ne fan mə za ki. 'Yah ka fan za ki daŋ mo yea ma 'minni, zye yea ne to, zan ki mo lwaara ka, mo lwaara laŋ mo kalra zye ne ka.

Jalousie.

Təwoŋ, təsyee: d. Zah sər camcam mo ge zyaŋra ki gŋ. Təwoŋ (təsyee) sər Tchad ne sər Kamaru, ne sər Nizeria. Za faa təwoŋ fahlii, cok mai fahlii camcam gwa, sai, koo nai mo ge wonra, wala fəəra ki gŋ. Təwoŋ fahlii Pala ne mə Fianga, təwoŋ fahlii ga Ləəre.

Frontière, carrefour.

Təwoŋ, təwaŋ fahlii: d. Mo ẽe təwoŋ.

Carrefour.

Təwōore: d. Fagaire (fagaini). Ɔwəə ye maara təwōo balle, wala kə jolle.

Anneau autour de la cheville.

Təwoore, təwəəre: d. Təsalle. Təwoo (təwəə) a gərloŋ, za in syel fan joŋ ye6 ne ko. Za in təgel dəə, gwii ne daŋ.

Pierre à aiguiser.

Təwəəre: d. Mo ẽe təwoore, 6tv yo.

Pierre à aiguiser.

Təyelle: d. Bə faa mai də6 moo faa ne kyaŋ ne cok mənɟwāa mo gban də6bi. Mənɟwāa joŋ ko 6o, tə ye təyelle.

Toux.

Təyelle: d. Fa 6aŋ faswaare. Za cēe təyel ne goo sorre, zyimmi kan faswaa gŋ ka mo cwaa, wala syee tətəl ka.

Porte bagages, coussinet.

Təyemme, təkalɥwəəgɔŋe: ɖ. Təyem (təkalɥwəəgɔŋe) ciŋ ne zal tə sulli, kah kpuu, mgbāa wo kpuu, wala mor kpuu, pə cok pəə daŋ. Zahban təyem camcam pəlli; Manyeeki ah za renni, amma manyeeki ah in dəb pə wulli.

Champion

Təyɪi: ɖ. Mo ɛe sooyii, ɓtv yo.

Vipère.

Təyilli: ɖ. Zahzyil ɓaŋni. Tə ɓaŋ təyilli, wala ye təyilli. Təyil sye syem yo.

Hoquet.

Təyimmi: ɖ. Bii ma ɗuu wo suu dəb ne cok ləəni, wala ne cok dəb ah mo tə joŋ yeɓɓe. Joŋ yeɓ də təyim biɖ.

Sueur.

Təzaare: ɖ. Zal yimmi. ɲwəə mo joŋra yim ɓe, a rakra bii pə təzaa ah ɲhəə nyi wee manyee zwahni. Za rək təzaa yim ga tə hal (həl, hil) lal fan renra.

Déchets de la bière du mil.

Təzaare: ɖ. Mo ɛe təzyaari, ɓtv yo.

Bouton, postule, bourbouille.

Təzuŋ: ɖ. Kpuu. Təzuŋ jur kpuu syaŋne, wala cuŋni, a pəfai nje nje.

Arbre (figus platyphylla).

Təzuŋ (zuŋ): ɖ. Fagaini, təkaŋne. ɲwəə zatāa saara təzuŋ (zuŋ) morkyaŋ, maa kpēm jolle.

Parure. Bracelet en cuivre pour les femmes.

Təzuŋ (zwə): jf. Syēa fanne, 'mwāh dəbɓi. Zwə təzuŋ tə fan mai me tə nyi nyi ko. Zwə təzuŋ təl ahe.

A contrecœur.

Təzuŋ, təzwō: ɖ. Sal gbə goo. Za faa: Goo bai təzuŋ (təzwō) gbə loo nyi zan hai (təgwīi).

Laisse.

Təzəə: ɖ. Mo ɛe təzyee (təzee), təbəə kpuu (kuu), ɓtv yo.

Ecorces, écaïlles.

Təzyaari, təzaare: d. Fan ma rək nyi dəb wo suu. Təzyaari (təzaare) a gbəə suu pəlli, a 'wah suu ta.

Bouton, postule, bourbouille.

Təzyeari: d. Dəlaŋ təzyeere. Təzyeari ka pəluu na təzyee ya, a beɸ fan kpāhkpəə na təzyee ta.

Espece de criquet pelerin plus petit.

Təzyee (təzəə, təzee) kpuu, təbəə kuu: d. Fan mai moo yea ma fal kpuu (kuu). Za mo zyiŋ təzyee (təzəə, təbəə) kpuu lal be, kpuu ah yakke. Za dii təzyee (təzee, təzəə) wolle ta, wol mai mo yak ma bər cii wolle. Təzyee (təzee, təzəə) syiŋ.

Ecorces, écailles, enveloppes, carapace, croûte.

Təzyeere: d. Dahsyii. Dahsyii ah ka yea cēcēe ya, a pəə ne syii ne syii. Təzyee mo pəə syii moo be, a ren fakpāhpəə, fāa, goo kpuu fetfet, koŋ won syii ahe. Syii koŋ təzyeere. Wel mo byaŋ syii təzyee be, za diiko ne: Patəzyeere.

Criquet pelerin.

Təə: d. Fan wo suu juu, wala wo fan ma zozoo daŋ. Təə loo, təə kāhe.

Plumes, glume.

Təə kpuu: d. Wee kpuu manyeer ahe. Me ga fyāk təə kpuu ka cok wii. Makəcwak tə fyāk təə kpuu lalle.

Brindilles, rameaux.

Təə ne yimmi: jf. Zwə yim kal tə suu. Pa təə ne yimmi.

Se souler, s'énivrer.

Təə nənni: d. Syiŋ mai mo pea ɸo tə nahnənni, a pəluu kal zwahnən mai mo tə geenən be.

Cils.

Təəbii: jf. ɸmcd.f. Danbii. Dan pəzyil gaɸbe. Dəb mo ka ne farel syii moo ya be, za faa dəb ah təəbii ɸo syii ahe. Sum zoo təwaa mo kii wol ya laŋ, mawin faa sum təəbii be no ta. Dah təəbii təmbid.

S'enfoncer.

Tæduu: d. Juu. Mo ãe taiduu, btv yo.
Oiseau.

Tæni: jf. Joŋni. Na ge tæ tæmmi. Tæ ga tæra yakke. Weeŋwæ
zatãa ga tæra tæm zahgoo lalle.
Préparer ou extraire le sel de bois.

Tæni, teeni: jf. Faa bæbe' nyi dæbði, joŋ dæb baŋ kpāhe. Mo tæ
tæko joŋ fæe mo ne? Dæb ah tæ suu pælli. Cok lum tæ ne dæb ta.
Mo syee gŋ ka mo ga tæ.
Insulter, offenser, injurier, calomnier.

Tære: d. Banne. Ban tæ no sər mundaŋ pælli.
Clan totemique.

Tære: d. Bæbe' mai dæb mo faa tæ dæb ki.
Outrage, insulte, calomnie.

Tære: jf. Rwahe, zyeðbe. Me tæ tæ morkyaŋ yaŋ be, zyak pæə gŋ.
Tæ tæ mor korre, tæ ramme.
Crépir, tresser.

Tærii: bmsb. Tao. Dæb mai mo pætætæ dīi ne, mo gak joŋ yeb
mai laŋ tærii ya.
Seulement.

Tæ'nahko: bmcdd.f. Zæzæko. Me tæ ga gwæ tæ'nahko. Mo ge nyi
nyi tæ'nah ne lilli.
Aujourd'hui.

Tæ'nanki, syiiki: d. Syiidah me i jer mbəro vaŋno, tæ'nanki
(syiiki) be, me ga i sai.
L'année prochaine.

Tæ'nanne: bmcdd.f. Ne zah'nan tæ'nan me ga yea yaŋ no. Mo ge
tæ'nan ne lil ba.
Demain.

Tæ'nanghaa: d. Zah'nan ma ge fahfal tæ'nanne. Me ga dai mo
tæ'nanghaa no, mo kaa byak me yaŋ.
Le lendemain, apres demain.

Tə'nanḡhoo: d. Masəṅ mo byak dəḡ dai tə'nanḡhoo ḡe, na joṅ fan ah ba. Dəḡ tə ḡə tə'nanḡhoo ya.

Le surlendemain.

Tə'yak matədaṅdaṅ: d. Tə'yak ma foo ḡə sāhe, joṅ fan sāhe.

Esprit saint.

Tə'yakḡe': d. ʔə foo ma kəə dəḡ joṅ faḡe', wala ḡəḡe'.

Démon, esprit mauvais.

Tə'yakke: d. Zyakke. Fan ne ce daṅ a ee tə'yakke. Za kuu tə'yak, wala zyak tə dəḡ mai mo yim ḡo. Tə'yak ḡe' no, tə'yak matədaṅdaṅ no ta.

Soufle, esprit, air.

U

U: d. Patə jemma gwa tətəl gwa (22) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi ɓe, dəb coo zahe, ɓə faa məə ga kyaŋ. **u.** *22èm lettre d'alphabet moundang.*

Ujenere: ɓmkpd.f. Mo ɛe ojenere, ɓtv yo.
Mille (personne, objet).

Ulli: jf. Mo ɛe ol, ol təsolle, ul ciŋ, ol lagaita, ɓtv yo.
Souffler un instrument à vent.

Ulli, cok ulli: ɓmcd.f. Kpak ahe. Za daŋ faara ul ɓo kēne, wala cok ul ɓo kēne?
Position.

Ur tære: jf. Təŋ tære, hantære, waatære. Me joŋ fan ki laŋ ya, ur, wala təŋ tə ɓe ne suu swahe.
Insulter.

Urri: jf. pp. Urri. Za pãa urra ne lii ɓəə daŋ yuu kal fah yaŋ.
Pl. de quitter, se lever.

Urri: jf. Ur uu səŋ. Me faa ɓə nyi tao, ur səŋ kal tə in ɓe. Laako ɓə sə ur kalle. Ur gwəəre, ur ginni, ur ge.
Se lever, activer.

Urri: ɓmcd.f. Laasuu pə'nyahre. Bam tənɲi joŋ mbəro ur ne suu swahe. Sor 'wah urra ɓe.
Pousser, élever, grandir.

Useni, kekem: d. Mo ɛe oseni, ɓtv yo.
De grâce, pardon, s'il vous (te) plait, je t'en prie.

Uu: ɓmsɓ. Ṽuu. Lee ge bii uu.
Bruit d'eau qu'on s'y tombe.

Uuni: jf. Uu səŋ ne balle. Mo uu tə zu sye ne vedɗe? Mo uu byak fēe nyee sye təl zan ne? Uu lalle, uu pəɗəkki.
S'arreter, être debout, rester, se tenir debout.

Uuni: ɓmcd.f. Pəsāhe, wala roo ɓe, zyeɓ ɓe, wala ɓeɓ ɓe. Bə ah ka tə ga pel o, uu ɓe, wala ɓeɓ ɓe. Bə ah zyeɓ uu pəsāh kpee yo, roo ɓe.

Tombé, bien arrivé.

Uura: jf. pp. Uuni. Uura səŋ ne ɓal nai sə. Uura ɓo səŋ ne lii ɓəə daŋ.

Pl. de s'élever.

V

V: d. Patə jemma gwa tətəl nai (24) syel masyin fanḡwəə zah Mundaḡ. Dəb mo tə dīi 6e, syel kəsəḡ taiki (tah6ki) ne təkpuuzah kəsəḡ, 6ə məə ga kyaḡ v.

24èm lettre d'alphabet moundang.

Vāani, bōoni: jf. Dakke, zahləḡni. Vāa (bōo) zah sol ki gwa. A vāa (bōo) paḡgasoo ah gwa gwa. Me ge loo me vāa (bōo) gwa.
Doubler.

Vāani, lee morrīi: 6mcd.f. Maḡo ne goyaḡ tə vāara o (leera mor 6e). tə yah ruḡra gwari o.

Mur en partie, être sur le point de mûrir.

Vaani, zyakke: jf. Vooni. Tə faako 6ə ganne, so vaa (zyak) zahe.
Se tromper, barbusier, être double, se contredire.

Vaḡ6e: jf. Nyiḡ lii fanne. Mo vaḡ ko 6e. Mo vaḡko nai tə 6ə fēene?

Prendre la grosse part.

Vāh suu: jf. Erbi. Bee bii vāh suu ne yaḡ, wala ge zah bii vāh suu ḡḡ. Vāh zazyilli.

Laver, se doucher, ablutionner, baptiser, sacrifice de purification.

Vāhni: jf. Cwakke. Yerri 6e i pəlli, me ga vāh zahbii. Za vāh pərri, kədai, fan daḡ pə bii.

Laver.

Vāiḡaḡ: 6mcd.f. Kəḡəəyaḡ. Me i ne kəndaḡ lee ge səḡ vāiḡaḡ. Lee ne kəsyeə vāiḡaḡ, wala kəḡəəyaḡ gak ur yao.

Tomber sans résistance.

Vāini: jf. Əre, mgbaini, ēere. Wee ge vāira (mgbaira) mor swaa 6əlyḡ 6əlyḡ. Mo vāi ko ka. Me ga vāiko ka syem ahe.

Soulever, balancer.

Vāinyah: d. Juu. Vāinyah pəlaḡne, a syee mor dəə, wala gwii gbah dahsyii na darfōfō ta.

Héron garde boeuf.

Vāi, pǎore: d. Sər dam yea ne vāi ne zal pelli. Mo pǎe ge lal ne vāi, wala pǎe bo mo tē i yaŋ. Za faa wel ah a pəlaŋ vāi ba laŋ no ta.

Boue, argile, très petit.

Vakke, mbwakke: d. Juu.Vak cokki (dǎduŋ), a pə'man kal vakmər (mavakmərrii, mabwakmərrii) be.Vak kwon cok ga pəɖəkki.

Vautour, aigle.

Valgoŋ ahe, zahvalgoŋ ahe: d. Mo ēe bolgoŋ ahe, bɬv yo.

La manière, façon, mode, moyen.

Valle, bwalle: d. Baŋ fan jol dǎb ka soo comki ba. Ge baŋ val (bwal) solai jol be dah gwa. Dǎb moo ka nyi val (bwal) nyi dǎb ya.

Dette, bon.

Vām dǎmərri, vām fuu: d. Vām ah joŋ yeɖ hai daŋ, a mgbāa fanne.

Airain.

Vām kaŋnyeeri: d. Vāmme. Lee vām kaŋnyeeri ne lwaa ah daŋ a pə syemme, joŋ malii ah yo. Vām solai a hai kal ko be. Zəzǎko a hai, amma, lee ah pə gaɖ 'wa.

Or.

Vām ma həhəə: d. Vām mgbāa fanne.

Aluminium.

Vām solai: d. Vām solai pəfāi, a joŋ yeɖ camcam pelli.

Argent.

Vām syēe: d. Vām ah ka pəsyēe pelli ya, ka pəfuu ya ta, a rum rum.

Bronze.

Vāmme: d. Vām pəyakke. Vām solai, vām kaŋnyeeri, vām kpāhe, vām fuu.

Fer, métal, or.

Vamvam, fēefēe: ʃmcd.f. Pələm pələm. Nəə ah ne nəm vamvam (fēefēe). za ki ka 'yahra nəə nəm tə vamvam, (fēefēe) ya.

Huileux, graisseux.

Vaŋno, bōono: d. ʃmkpd.f. Pal. Dəb mo tə kee fan be, a təŋ tə vaŋno (bōono) (1). Ame ne magwii vaŋno, dəə vaŋno, pəsāhm bōono ta.

Un, unique.

Var: ʃmcd.f. Ne swahe, cii fanne. Zuŋ bəərə var ka loḅ ne ko. Zwə taker var.

Echos.

Varre: d. Fāa. Za ŋgoŋ təsol var ulni.

Roseau.

Varre: jf. pp. Dakke, vāani. Var tə be gwa gwa. Var ge mor jolle.

Doubler, attraper fort.

Vedde: d. Gerre, welle, verre. Amo vedde, təgwīi bo syee! Mo tə joŋ fēene vedde?

Eh toi, dis donc, petit.

Venne: ʃmsʃ. Kpəkpə. Dəb ah tə joŋ yəḅ ah ga ven sə ka gaḅ ya.

Sans cesse.

Verelle: jf. Wōini. Mah wel verel zahfar ganyah wel ah vaani.

Prépuce.

Verre: d. Mo ēe vedde, ʃtv yo.

Eh toi, dis-donc, petit.

Veviŋ, vivinni: d. Veviŋ (vivin) pəfuu na mahaore (haore). Veviŋ mər dəə. Viviŋ tə buuri.

Scarabée, bousier, cantharide.

Vidyakke: jf. Kpāhe. Dii dəḅ ne kpāh ne jol pə muŋ 'yaŋ. Mo vidyak ko ʃoo ge me də.

Appel par toucher de main.

Viini: jf. Wāini, 'ahe, alle. Vii ʃər ah ge lalle.

Agrandir, augmenter.

Vin: ɗ. zzk. Bii lee kpuu vin. Kpuu vin a joŋ bii vin. Gookulər jur kpuu vin ɓo.

Vin.

Viŋviŋ, ləŋgəriŋ, vəriŋ, gəriŋ gəriŋ: ɓmcd.f. Riŋriŋ, ciŋciŋ. Dəɓ ah tə ɗuu ga viŋviŋ (ləŋgəriŋ, vəriŋ). Dəɓ ah joŋ fan viŋviŋ.

Agir comme un écervelé.

Vokki: ɗ. Mo ɛe bokki, ɓtv yo.

Enfant qui sort en même temps avec le placenta.

Voŋvoŋ: ɓmcd.f. Haihai, viŋviŋ. Dəɓ ah joŋ fan voŋvoŋ (viŋviŋ) na təcemme.

Anormal.

Võo zah gwa: jf. Mo ɛe vaa, zyakke.

Tromper, être double, se contredire, balbusier.

Vooni: jf. Zyakke, vaani. Mo voo zah gwa ka.

Se tromper.

Võoni: jf. Kinni, ɓaŋ fan ne nyinni.

Voler.

Voore: ɗ. Mo ɛe bao, baore, ɓtv yo.

Arbre.

Voore: ɗ. Mo ɛe boore, ɓtv yo.

Arbre.

Võorĩi, mbõorĩi: ɗ. Nyinni, dəɓ bai goŋga. Mo ge ne mbõorĩi (võorĩi) ɓo fah koo no. Me 'yah võorĩi moo ya.

Malhonnété, tricheur, voler publiquement, injuste.

Võo, bõo: ɗ. Fan wo suu dəfuu, wala faɓalle. Za laa fuŋ fan ne võo (bõo). Võo (bõo) goo laa fuŋ fan pəlli.

Nez.

Vornokko, vanokko: ɗ. Mo ɛe təbornokke, ɓtv yo.

Arbre à tanner.

Vovokki: ɗ. Kŋ. Fan ah pənyeere, dai kŋ ne luur a, a lwəə za ne cok gwahlle.

Moucheron.

Vuuni, buuni: jf. Kanne. Na vuu yaŋ Masəŋ mana. Na vuu ne darŋgel ma ne simaŋ (sima) sə. Vu u ciiri.

Bâtir, construire, maçonner.

Vuuri, buuri : d. Sərri, pəəre. Iŋwə vuura cii ne vuuri. Me ga woo vuuri. Tə ciira vu u ka vu u fanne.

Banco, argile, pise.

Vəb vəb: bmsb. Pəpəare. Za tai zah yaŋ goŋ vəb vəb afəe joŋ ne? Kaara vəb vəb ka laa bə faani.

Nombreux.

Vəko, vorko: d. bmc kd.f. Mo ɛe barkoi, b̥tv yo.

Paresse, paresseux, indolence, vie déréglée.

Vəlai vəlai, mbəlai mbəlai: bmsb. Mo joŋ yella, ka bə, a ga joŋra mo vəlai vəlai (mbəlai mbəlai).

En désordre, pèle mêle.

Vəlli: jf. Surri, ɛmme. Ka pəsāh ka vəl wel a. Wee vəl joŋra fan mbāarīi.

Fascine, envouter, détourner, rendre fou.

Vəlli: d. Təgwīi, ləkəəri, wavəlli. Mo joŋ vəl bə kah bə ka vedde. Azu ye vəl mo bə ne?

Fou, fasciné, envouté, détourné.

Vəlli, bəlli: jf. Wəni. Mo ge vəl gwii yaŋ, wala zah saa ge ne sa. Mo vəl dəe ge yaŋ ne o.

Délier, détacher, se détacher, déboutonner, tromper.

Vəm̐mi, bəm̐mi: d. Rīi fāi. Dəb mo tam bə, rīi tətəl ah ciŋ vəm̐mi (bəm̐mi), rīi ah ne syiŋ wo suu ah daŋ fer pəfuu giŋ pəfāi. Zan ki bemra ne vəm̐ naa tətəlli.

Cheveux blancs.

Vənak vənak: bmsb. Təde' təde', belbelle. Bam tə ya nən bə, fāa yak vənak vənak lalle.

Carrément, totalement.

Vən̐ni: jf. Laa suu pə'nyahre. Dəb ah tə vən təwoi təwoi. Wee mai tə vənra ki. Mo vən suu bə pəlli.

Se venter, compter sur, être content.

Vəntətəə: ʃmcd.f. Laa pə'nyahre. Za Masəŋ a vənra tətəə kəsyil ki ne laa pə'nyahre. A 'yahra ki.

S'aimer, conter les uns sur les autres.

Vəree: ʃ. Dəʃ vəree ye dəʃ ma 'yah balle, joŋ təgwīi ne zana, ʃaŋ fan mor dəʃ ki pə muŋni, ne yella.

Malhonnêtete, tricherie, injustice, vol publique

Vəree, duwoi: ʃf. Joŋ vəvərri. Dəʃ gak joŋ vəree (duwoi) ne in mənŋgai, tə loo, wala ne cok kər syiŋ ta. Dəʃ moo dəʃ vəree (duwoi) ye ko.

Tricher, voler.

Vəriŋ: ʃmcd.f. Mo ẽe viŋviŋ, ʃtv yo.

Agir comme un écervélé.

Vərkəndiŋ: ʃmsʃ. Mo ẽe gərdəŋ, ʃtv yo.

Flagrant de lit.

Vərri: ʃmcd.f. Pee ʃe, kəkao. Sor pə cel vər ʃe. Yeʃ ah tə ga vər gwari o. Swah ah vər ʃe.

Terminé, exterminé, fini, achevé, être épuisé.

Vərrīi: ʃ. Sorre. Vər pəsyẽe. Na ge ce vər ka soŋni, a pə 'wah ʃe pəlli.

Mil jaune.

Vərummi, vrummi, kwalle, vərvərri: ʃ. Bə moo vrum, wala kwal no gŋ. Dəʃ ah pə vrum (pə kwalle, pə vərvər) pəlli.

Corruption.

Vərvərri: ʃmcd.f. Kpoŋkpoŋ, pəʃe'. Bai joŋ fan goŋga. Dəʃ vərvər a joŋ təgwīi ne zana, a nyiŋ fan ʃəəra ka soo ya. Dəʃ ah pəvəvərri, wala vərvərri, mo joŋ yella ne ki.

Hipocrisie, fausseté, malhonnêteté, injustice, extirpeur, exterminateur, retrancheur, infidèle, infidélité.

Vəryāksyerre: ʃ. Mo ẽe fəryāhsyerre, ʃtv yo.

Ecorce des tiges du mil.

Vərəə, vərāa (vrəə, vraa), həŋ: ʃmcd.f. Dəb ah kaa vərəə (vərāa), ʃə fēe joŋ wol ah ne? Dəb mo kaa vərāa, wala həŋ ʃe, ka tahn suu ah ya.

Triste, troublé.

Vəvāhe: jf. Vāh fanne. Mo ga kēe ne gwii moo ne? Me tə ga vāhko vāhe.

Laver.

Vəvokki: d. jf. Mo ēe bokki (bam), ʃtv yo.

Trace de pluie, pluie fine.

Vəvokki, kokwaʃʃe: d. Fan pə cii ʃərri. Za i tə'yak ne vəvokki (kokwaʃʃe), a gwari ne zahgbelsyimmi (zahbilsyimmi).

Poumon.

Vəvyā: d. Dəndiŋ, ʃaʃeare. Vəvyā ʃar yakke.

Insecte.

Vəəre: d. Syiŋ mai mo mor təkpūu zah kəsəŋ. Zan ki ʃəʃra və ʃəə giŋ pəwahe (wahlle).

Ploil (barbes sous les lèvres).

Ũ

Ũ : d. Patə jemma gwa tətəl dappe (25) syel masyin fanɲwəə zah Mundaɲ mai jur (dər) v ɓo, amma fan kan ɓo təl ahe; ka dii ne v ya. Dəɓ mo tə dii ɓe, dəɓ ũak təkpuuzah ma sɔɲ, ɓə məə ga kyaɲ ne cok dəɓ mo gbər zahe ũ.

25èm lettre d'alphabet moundang.

Ũah: ɓmcd.f. Gbah. Lee ge sɔɲ ũah. I ne kəndaɲ ũah.
Bruit de bâton qu'on tape.

Ũak zahe: jf. Maani, cwāhe. Goo ah loɲ suu, mo ũak kpuu nyi zahe. Dəɓ mo foo ɓəɓe' tə dəɓ ki ɓe, a ũak zah təkine kəŵah tətəlli.

Tordre la bouche, les lèvres, secouer la tête.

Ũakke: d. Sal wakke. Za saa goo ne ũakke ka mo saan ka.
Corde en peau.

Ũalhuu: d. Kpuu. Goo ũalhuu pə 'ahe, a pəfuu ta, amma goo ah pəwahl kal ũal ɓe. A yea mə ah mor elle.
Terminalia laxiflora.

Ũalle: d. Kpuu. Goo ũal pə 'ahe, amma goo ũalhuu pə 'ah kal ko ɓe, suu ah pəfuu. Me ga təə yak kpuu ũalle.
Terminalia avorencis.

Ũalle: d. Cok gaa zəə. ũal zəə ah a gwa.
Bas de la lance ferré.

Ũaɲ: ɓmckd.f. Gəə, kpaɲ. Fahlii ga yaɲ ah ũaɲ, ka pəmuɲ ya.
Vaste, dégagé.

Ũaɲ: ɓmsɓ. Gəɓɓi. Booko ne təsəl ũaɲ.
Bruit de bâton ou de caillou qu'on jette.

Ũartə: ɓmsɓ. Gartə. swə ne zəə ũartə.
Droit.

Ũuu: ɓmsɓ. Uu. Lee ge bii ũuu.
Echos.

Ŵyao: ɓmsɓ. Woora jol ge sɔŋ gwa daŋ ŵyao uura ne ko.

Raide tout droit.

Ŵɔkki: jf. Mgbaini, rɛɛni. Ŵɔk fāa nɛn comme ka mo yakko gwari. Za ŵɔk fāa pɛɛ nɛn com ka mo yakko.

Eparpier, répendre.

Ŵɔkŵɔkke: ɓmckd.f. Gɔɓɓi, gɔɓɓi. Fahlii ga yaŋ ɓɛɛ a ŵɔkŵɔk.

Tout droit.

Ŵɔlaa ŵɔlaa: ɓmcd.f. Kɛɔɔɔŋ kɛɔɔɔŋ, hɛr pɛ cok tāa, dɔɔ tāa.

Ŵɔkoi ka 'yah yɛɓ ya, a hɛr, wala fer tɔ faswul ah ŵɔlaa ŵɔlaa (kɛɔɔɔŋ kɛɔɔɔŋ).

Se tourner sur place, en rond.

Ŵɔm: ɓmcd.f. Ŵɔbuk, ɓɛrtɔ ŵɔm.

Ŵɔŋni, ŵɔŋni, (dahe, wakke): jf. 'Wahmme, jɔŋ ge pɛcuuri. Ŵɔŋ (ŵɔŋ) wak yak ka yea pɛcuuri. Me tɔ ŵɔŋ (ŵɔŋ) wak ka dɛɛ sɔɓalle. Ŵɔŋ dahbii.

Tanner.

Ŵɔɔ: jf. Ŋgoŋ, tɔ, gɛɛ ɔulli. Syel tɔ ŵɔɔ.

Courir.

Ŵɔɔni: jf. Laŋni. ŵɔɔ bii.

Remuer.

W

W: d. Patə jemma gwa tətəl yea (26) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dii ɓe, dəb coo zahe, so gbər nje soɓ tə'yak pǝə ge lalle, ɓə mǝə ga kyaŋ w.

26èm lettre d'alphabet Moundang.

Wa: d. Tətəŋ ɓə tə ɓə dəb (fan) worre. Wabǝəre, wadaŋ, wadǝblii, waballe, walyakke.

Préfixe qui marque la masculinité.

Waa: d. Guu ma wo suu kpuu. Kpuu manyeeki ah ne waa, tǝgbana tǝciiri, waafuu. Waa coŋ me ɓalle, mo nəə nyi me ɗao.

Epines.

Wǝa: jf. Kanne. Mawin ah tə wǝa yim yaŋ. Za wǝara ɓə lal pǝlli. Wǝa (wom) bii, wǝa gee. Pp: wǝm (wom) bii, wǝm vuuri, wǝm summi.

Pétrir, mélanger, troubler, préparer, pleurer, modeler.

Waa billi: d. Waa lahsuu. Dəb mo pǝə kah waa bil ɓe, a kpǝa dəb na waa njee ta. A na waa lahsuu ryakryakke.

Arbre épineux.

Waa lahsuu: d. Kpuu waa. Dəb mo pǝə kah waa lahsuu ɓe, a lak wala kpaa dəbɓi. Waa ah ne cwahlle.

Arbre épineux.

Waa njee: d. Kpuu. Waa njee jur waa fuu, a yea tə geere pǝ cok mai tǝsal mo yea gŋ. Dəb mo pǝə kah ah ɓe, a gban yerri, wala suu dəbɓi. Waa njee a cam ne waa lahsuu.

Arbre épineux.

Waaberre: ɓmcd.f. Təŋ berre. Dəb gwah berre, pa berre.

Homme menteur.

Waafǝi: d. Kpuu. Waa yo, a ne suu pǝfǝi, waa ah ka na waa tǝciir a. a pǝnyeere, pǝcwǝəre.

Acacia tortilis, radianas.

Waafāi, tēciiri: f. Kpuu. Waafāi (tēciiri) a pēfāi na tē dīi ahe, a ne waa pēwahe (pēwahlle). Zan ki dīira ne tēciiri.

Acacia tortilis, radianas.

Waafuu, waapuu: f. Dōo. Kpuu. Waafuu (waapuu), wala kpuu dōo, a ne waa wo suu, so pēfuu na tēdīi ahe, a yea pē cok dam pēlli.

Acacia laeta (arbre épineux noir).

Waani, hwaani: jf. Renne. Magwii tē waa (hwaa) summi. Wee nyee waara summi. Wee manyeeki waara sērri. Me tē waa (hwaa) tēwaa goo.

Avaler qqc de farineux.

Waani, hwaani: jf. pp. Vagno bē, dēb faa: Wooni (hooni). Pēpāa bē, dēb faa: Waani (hwaani). Mo syee pēsāhe, mo ga woo me, wala mo tē waa me. Na ge hwaa (waa) mor muṅta, dan vāi bō.

Pl. pousser.

Waanəmmi: jf Tētēṅ nēm̄mi, tējeanēm̄mi. Nēm̄ tēwaa welle, mo bōoko sēṅ. Me tē waa nēm̄mi, me ga swē sēṅ o.

Somnoler, s'assoupir, sommeiller.

Waare, hwaare, syilli: f. Gee malii ahe. Waare (hwaare, syilli) ne giṅ kal gee bē. Yee (hee) waare yea pēgaḅbē. Waa ararat ye mai dah Noa mo ge zyii ḡṅ.

Montagne, coteau.

Waasyēe: f. Kpuu waa, suu ah pēyēe, a ne waa na waafāi.

Acacia seyal.

Waatāre: fmcd.f. Ur ne tēare. Dēb ah waatā bō tēkolle, bō ki kōka.

Celui qui insulte.

Waazahe, jurzahe: jf. Faa bō pēgaḅbē. Dēb ma waa (jur) zahe a baṅ kpāh gwari gwari. Mosus naa mah Aaro a waa (jur) zahe.

Bègue, bégueyer, bredouiller.

Waa, kee: fmcd.f. Mo joṅ me waa (kee), mo kēkal ye ka. Fan bō daṅ mo joṅ wo za waa (kee).

Expres.

Waa, 'wa (fanne): d. Fan mai mo ciŋ bai dɔb ye mo ruu. Waa ('wa) sor no, waa ('wa) ɔɔ no ta. Fan ma pɔpɔɔ daŋ ne waa ('wa) bɔɔra.

Grain qui germe ou qui croît de soit même.

Wabɔbɔərii: d. Kɛ. Suu ah jur kɛ ɔo, nahnɔn ah pɔluu kal kɛ ɔe. A pɔɔ ne zahgwahlle, matam ah zwɔ syim dɔɔ ne dɔfuu daŋ, a pɔmoo, ka nɔn pɔlli ya na waciŋ ta.

Taon.

Wab: ɓmsɓ. Ne swahe. Gbɔ ɔoo ge sɔŋ wab. Gbɔ me wab.

Faire avec force.

Waciŋ, kɛ foolɔ, kɛ dɔɔ: d. Waciŋ (kɛ foolɔ) jur kɛ tɔnjwɔɔre, a pɔsyɛ, a pɔɔ ne zahgwahlle, ka nɔn wo sɔr pɔlli ya. A lwɔɔ faɓal pɔlli, a lwɔɔ dɔfuu ta.

Mouche vénimeuse, (taon).

Wacoŋ: d. Bɔvɔo ma tam ahe, mai mo swah suu ɔe.

Patriache antiloppe cheval.

Waddɔɔ: d. ɓmcd.f. Bɔr mai mah wee moo bɔrra wee ne ko, wala ŋwɔluu daŋ moo faara. Tɔlli, werbanna. Mo ge dɔ waddɔɔ. Waddɔɔ, fan kal ɔo no ne? Dɔɔ ma 'man a dɔi ne waddɔɔ ta.

Titre de celui qui est fort comme le taureau, gros boeuf.

Waddɔɔ (kɔsyilli): d. Madanne, ɓaŋtal. Kpuu ma kɔsyil yaŋ mo gbɔ yaŋ daŋ uu ne pɔswah yo. Waddɔɔ mo ka pɔswah ya ɔe, yaŋ laŋ ka yea pɔswah ya.

Pilier.

Wagalle: zl. ɓmcd.f. Dɔb galle. Dɔb ma dɔuu galle.

Homme peureux.

Wah wah: ɓmsɓ. Gbɔlyaŋ gbɔlyaŋ, mbiŋ mbiŋ (mgbiŋ mgbiŋ). Syakra ko com ah wah wah (mbiŋ mbiŋ) so swɔa reko pɔlli. Bam tɔ tan wah wah. Dɔfuu gera pɔ tai wah wah.

Nombreux, éclat de rire ou pleur, grande pluie.

Wahe: jf. Mo ɛe myahe, ɓtv yo.

Disperser, éparpiller, tomber, renverser.

Wahe, wahlle: ɓmcd.f. Dək fanne, giŋ fanne. Za lii wah (wahl) yaŋ, wah 'wahe. Sal mai pə'manne, so a pəwah (wahl) pəlli ta.
Long, longueur, profondeur, hauteur.

Wahl balle, wahl ɓə: jf. Woŋ (waŋ) təgəə za ma joŋ balle, i tənyeere. Wahl ɓə faa təgəə za gwa.
Arbitrer, séparer les adversaires, juger.

Wahlle, kalle: ɓmcd.f. Myahe, soɓɓe, ka woki yo. Za daŋ wahlra, wala kalra ɓe. Suŋwii wahl ɓe. Za wahl tənyee laŋ no ta.
Abandonné, parti, séparer.

Wahzwāhe, myahzwāhe: jf. Bə mai ɓə wahzwāh (myahzwāh) dəɓ yo. Bə ah wahzwāh ɓe pəlli no cam.
Etourdir, étourdissement, se décourager, s'affecter.

Wai jolle: jf. Dəfuu daŋ tə waira jol ga Masəŋ ma joŋ səŋ ne sərrɪ. Wai jol wai wai.
Tendre les mains pour demander, supplier.

Wāini: jf. ɓmcd.f. Kyeɓɓe, ěere. Mo ge wāi nən daagol ɗah yea gŋ ne?
Chercher, écarquiller.

Wajiiri: ɗ. zzk. We (na) məlaŋ goŋe, wala we naa mah goŋe.
Neveux utérin du chef, du roi.

Wakiili, wakiilu: ɗ. Dəɓ faadal goŋe, dəɓ ma ěe ɓə yeb pə sər goŋ daŋ, a kal pel goŋe.
Chef du protocole.

Wakke: ɗ. Dahe. Wak dəə, wak gwii. Dəɓ mo ŋgoŋ dəə, wala gwii ɓe, a swaa wak ahe. Wak suu dəfuu no ta.
Peau, cuir

Wākkəkə: ɓmcd.f. Syelelelle, pəwəkki. Bii wuu wākkəkə ɓe, ka nən er yo. Gal rera ŋhaa zahzyil ɓəə wuu nsa bii wākkəkə.
Affaibli

Walandu: ɗ. Joŋ walandu dəɓ zah yaŋ goŋe, pel kiita.
Plainte.

Walatəlgbaŋbaŋ, walagbaŋ, walargbaŋ: d. Kərakdəwee (dəwee) ma wor ahe. Min gbə walatəlgbaŋbaŋ (walagbaŋ, walargbaŋ) ɓo, tə renne.

Gros marguouillat mâle.

Wala, mala: ɓmsɓ. Maino, maki. Mo lee gwii ah mo yea pəfäi, wala (mala) pəsyëe.

Ou, ou bien, sinon, autrement, sauf.

Walle, wolle: jf. Me tə wal (wol) wee käh yaŋ. Dəɓ ah wal (wol) zan pəlli piicel ahe.

Nourrir, élever.

Wamme: ɓmcd.f. Laini, kyäh ɓə nyëere. Me wamko ka mo joŋko fan ah ka laŋ, laa ya.

Conseiller, prier.

Wämme: jf. Laŋne. Wām təwaare, wām bii, wām vuuri. Bii ah ne wämme, ka nən er ya.

Pétrir, modeler, mélanger, troubler, fabriquer.

Wamme, womme: jf. pp. Mo wam nyi zan o. Tə wam (wom) mombai nyi weere. Tə wamra (womra) sor nyi ki lalle.

Pl. de partager, diviser.

Wannen: d. Dəɓ mai mo nə nenne. Dəɓ ma 'yah gwaŋ (goŋ) pəlli laŋ za diiko ne wannen.

Un possédé par un esprit qui sort de sa nuque la nuit et qui le laisse comme mort, quand l'esprit revient le possédé reprend vie, celui qui aime beaucoup de la viande.

Waŋ: ɓmsɓ. Njaŋ. Me ge faa ɓə ah nyi ko waŋ sə, me rii də ya. (*Tout dit*).

Waŋni, woŋni: jf. Womme. 'Wal fan nyi ki. Waŋ (woŋ) fan nyi zana, ŋgee (ŋgel) fan nyi nyi ki. Za Mundaŋ faara waŋ (woŋ) gee pə lakre, 'yah faa: byak fanne, fan ah gak joŋ ya.

Partager, séparer, diviser, désunir.

Waŋni, woŋni: jf. Waŋ (woŋ) yuŋni, sol daŋne, yuŋguu, təndoŋni. *Jouer un instrument à percussion.*

Waŋ, woŋ: d. Fan rək syiŋ mai za mo gbani. Za kaŋ waŋ (woŋ) ne fāa kəzyəəre. Mor waŋ (woŋ) ɓo nɟul ɓo.

Nasse, sac en vannerie pour la pêche.

Waŋwaŋ, hwaŋhwaŋ: ɓmcf. Pə'nyahre, pələm pələm. Təwaa ah zye wii waŋwaŋ (hwaŋhwaŋ) pəlli, a pə'nyahre.

Succulent, bonne à manger.

Wapəəri: d. Pər mawor ahe. Wapəər ah pəswah pəlli.

Cheval.

Warre, worre: d. Wəere. Dəwarre (dəworre). War (wor) mawinni. Məlaŋ ah ne war (wəə) o.

Mari, époux.

Warre, 'warre, weani: jf. Rək təkɪ, tai təkɪ, kan ge təkɪ. War təsalle, war ('war) sor tə ɓalle. Wea ('war) faswaa təkɪ.

Bien en tasser.

Wasyēere: d. Dəɓ, wala faɓal mai mo syēe ɓo syēere, far ah ɗaŋ yo.

Castré, impuissant, eunique.

Wat: ɓmsɓ. Njaŋ, caŋraŋ. Bə faa dəɓ ah a wat, rii ɗə ya. Me faa ɓə ah nyiko wat.

Ouvertement, carrement, clairement.

Wato, 'yah faa: ɓmsɓ. Me ge yaŋ ahe, me lwaa ko ya, wato ('yah faa) pǎə ko ɓo. Pəram joŋ yeɓ ne «'yah faa » kal wato.

Plutôt, ou bien.

Watəcoo: d. Kāh ma wor ahe (wor kāhe). Watəcoo tə ɓyaŋni, zah'nan tə yah cee o.

Le coq.

Watəcoo goŋbamme: d. Juu. Watəcoo goŋbam jur juu ma ɗii ne manjēe ɓo, a pə'man kal ko ɓe. Ŋgyō watəcoo goŋbam a na ŋgyō manjēe ryakryakke, amma a pə'man kal mə ah ɓe.

Oiseau

Watəsolle: f. Za mo tə ul təsol be, watəsol ne pa zah ah yea gŋ.
Watəsol ne pa zah ah zyiira ləŋ ga zah ceārō, tədəere, ne təkakre
ma təŋ kyaŋ ləŋni. Matəsol ne zah ah zyiira ma bəə fahfal lii.

Nom donné à une flûte.

Wayee, wayeyee: bmcđ.f. zl. Dəb yeyee. We wor moo yeyee pəlli
be, za gak diiko ne wayee. Mo pəwin be, za dii ne mayee.

Homme qui pleure.

Wayella: f. Dəb yella, dəb mai mo joŋ fan daŋ ne foo bə, ẽe kpee.

Malin, intelligent.

Waziiri, wajiiri: f. zzk. Dəb ma kal pel za swah yeḃ goŋe, pətāa
we, wala naa goŋlii (vōwai) ye yeani. A joŋ zah yeḃ camcam pə
cok goŋe.

Neveu utérin du gong (fils de la soeur du gong).

We kahlamjolle, we kahlamballe: f. Təwee jol wala bal manyeer
ahe.

Petit doit de la main, du pied.

We surri: f. We mai pam mo ka lai ko ya, joŋ fan daŋ mai
zahzyil ah mo 'yahe.

Enfant gâté, choyé, dorloté.

We (wel) bil lalle: f. We (wel) mai mah (mam) mo gbə bil ah ne
wor ah ya, gbə ne dəb ki cam lalle.

Enfant naturel né d'une femme mariée.

We (wel) bil yaŋ: f. We (wel) mai mo byaŋ ne məlaŋ woi yaŋ
pamme, bai kan wor ba.

Enfant naturel né d'une fille non encore mariée.

We (wel) ləlai, lələ: f. Dəb mai mo laa zah mafanlii, we kəswaa
(wefanlaŋne).

Porte parole du masque.

We (wel) mo rōo bəm be, a ii mah ahe: zmmf. We ma joŋ fan
haihai, rək swāa tə mamme.

Expression: Les fautes des enfants retombent sur la mère.

We (wel) ōo: f. Mo ẽe ōo, ɓtv yo.

Orphelin.

We (wel) pee: ɓmcd.f. Dəɓ, wala wel mai za mo dii pepe. Za faa: « we pee a n̄i mər pə gwoŋne », 'yah faa dəɓ mai za mo pee a lwaa fa soo ahe.

Qqn. qui est commissionné, doit être récompensé.

We (wel) pãə: ɗ. We mai mam mo byaŋ ɓo pəfuu ba, zãə ba. Gban we (wel) pãə yea pəgaɓ pelli, a pəcuuri.

Bébé, nourrisson, nouveau-né.

We (wel) tɔbanna: ɗ. We dəwor mai mo pə'man nje o, mo ɓaddəwoi o. We tɔbanna (wel) tɔbanna vaŋno ge dai me tɔsoo ne lilli.

Jeune garçon.

We (wel) zah sokki: ɗ. We mai pam mo 'yahko pelli kal wee manyeeki ah daŋ. We 'yahe.

Fils préféré, bien aimé.

We (wel) zahyee: ɗ. We mai za mo ɓoo zahyee nyi ko ɓo. We mai mo ne təkəawāk tətelli.

Enfant maudit, mal éduqué.

Wea : jf. pp. Kan ge təki, taiki, suuki. Dəɓ ah pəswah pelli, wea faswaa ɓo tətəl səŋ pə'manne. Bii ɗuu wea, wala suuki ne swahe.

Amonceler, superposer.

Weani: jf. pp. Dahe. Dəɓ ɓaŋ kpāh wea cii mawin ah gaɓgaɓ. Bii mabii tə wea ne cii pelli. Mo vaŋno ɓe, dəɓ faa: Weeni. Cii ah wee ɓo, ka bee bii yo.

Pl. de trouver, percer.

Weddeddee, njeddedded: ɓmcd.f. Pəsāhe. Zyim mai ŋwəə ɓo weddeddee, wala ŋwəə ɓo njeddedded dii ne?

Rayé.

Wee mære: ɗ. Wee mai ma ɓəə mo təki vaŋno, pa ɓəə təki, wala pãə ɓəə camcam.

Frères de même mère, même père ou différent.

Wee nyeere: ɗ. pp. Vaŋno ɓe, dəɓ faa: Welaŋne. Goŋ tə 'yah zaluu ne wee nyee daŋ yaŋ ah tə'nahko.

Petit enfant.

Wee p̃ǎre: ɖ. Wee mai pa b̃ǎ mo t̃aki vaŋno, m̃ǎ b̃ǎ camcam.
Frères de même père.

Weem̃aŋginna: ɖ. Mo ẽe m̃aŋginna, ʃtv yo.
Merle métallique commun.

Weeni: jf. Geeni. T̃a cii s̃ar ganne, ge wee lak ɖaŋ p̃a'man gŋ, ɖaŋ
ah ka gŋ yo.
Trouer, percer.

Weeni, welle: jf. v. Geeni. Wee yaŋ ne kp̃uu saagne. Yerri ah wel
g̃ǎ. Mo cii ŋhaa mo welle.
Trouer, percer.

Weere: ɖ. pp. Welle. Me ne wee sai. Goŋ ne wee jemma. Wee
zah talle.
Pl. des enfants.

Weereree: ʃmcd.f. Biŋ, p̃లాagne. Yaŋ sululu mai za mo r̃ak za
ɖaŋgai gŋ a yea weereree, cok kal ka gŋ kpai ya.
Creux, étroit.

Weesyakke, syekyakre: ɖ. Syiŋ p̃a bii. Za k̃ar syiŋ gbahra
weesyak (syekyak) t̃a'nah p̃alli.
Carpe (telapia galilaea).

Wefallale: ɖ. Mo ẽe k̃aswah, welalle, ʃtv yo.
Masque initiatique moundang.

Wel mor lam (ne): ʃmsʃ. B̃a ʃo mo t̃a faa ginni a ne wel morr̃i,
wala ne wel mor lam.
Sous entendu.

Welalle, wefalalle: ɖ. Mo ẽe k̃aswah, ʃtv yo.
Masque initiatique moundang.

Welaŋ zahwonni: ɖ. We p̃ǎ. We mai mo t̃a zw̃o won zahbii mam
ba. Welaŋ t̃abiʃ.
Bébé, nourrisson.

Welaŋne, yelaŋne: ɖ. Wel (yel) malaŋne. D̃əʃ mai mo ka p̃a'man
a ba ɖaŋ, welaŋ (yelaŋ) yo. D̃əʃlii ne welaŋne vaŋno te gera
ŋhaano.
Petit enfant.

Welii, yelii: d. We ma byaŋ kəpelle. Welii (yelii) dəfuu no, welii faɓal laŋ no ta.

Ainé, premier enfant.

Welle, elle: d. Wel (el) zəəre, Zah kee wel (elle). Na ge tə kee wel (el) ɗao. El waya.

Rivière.

Welle, yelle, yelli, nanne: d. v. We, (wel) ye (yel) be ye nyēeko, we laa zah ahe, a faa goŋga pəlli. Mawin ah byaŋ we, wel (ye, yel) təsoo ne lilli. Za faa: « Mambwəkmər dīi wel ah ne wel (nan) ta, wala yérima ».

Enfant, fils.

Weŋwəəre: d. Məlaŋwini (woi) mai wewəə mo kyeɓ ka kanne. Weŋwəə məlaŋ Palai ye we Jurba.

Fiancée, fille.

Wergāi, wetəgāi: d. Mo ēe təgāi goo, ɓtv yo.

Petit chien mal nourrit.

Wesaŋlaŋne (ɗuu): d. Zahzyil nəəni. Zahzyil be tə ɗuu wesaŋlaŋne, gal tə re me.

Très fort battement du coeur.

Wesyaksyiŋ: d. Syiŋ pə bii. Syiŋ ah pə rwahe, ne nəm pəlli. Zafāi 'yahra wesyaksyiŋ pəlli.

Capitaine (lates niloticus).

Wetəwelle: jf. Coo təkpuu zah gwa ɗaŋ faa ɓə gŋ. Za wetəwel tə ɓəbe', ɓə magaɓ ahe. Za wetəwel dīi dəɓ ne laŋ no.

Siffler.

Wet, wed: ɓmcd.f. Mo ēe cyō, gəɓ, ɓtv yo..

Beaucoup.

Weweero: d. Juu. Weweero yea kah bii na mafok ta. Juu ah 'yah bii pəlli. A yeyee weweero, ciŋ dīi ah sə.

Sarcelle, canard siffleur.

Wewære: d. Wetəbanna. We mai mo tə kyeḅ weŋwəə ka kanne. Məlaŋ Palai ne wewəə o, 'yah faa: Dəḅ ki, wala wetəbanna tə kyeḅ ko ka kanne.

Prétendant, fiancé garçon.

Wezyeryo dəə: d. Mo ēe zyeryo dəə.

Genisse.

We, awe: d. We (awe) ga kēne? We (awe) za mai daŋ we ge nyēeno.

Vous.

Wii: d. Fa joŋ farelle, fa ruu salle, fa in nəə. Wii syee fāa lal belbelle. Ne gwahl ḃe, wii syee fāa pəlli. Sooje ruura sal ne wii, a cii pəlli, a dḃə ga lal pəḃəkki.

Feu, fusil, chaud, brûlant.

Wii: ḃmcd.f. Pəlli, pə'manne. Bone ah na wii.

Chaud, brûlant.

Wii tə fəə zahe: jf. Zan ki mo tə faara ḃə ḃe, təfəə wii kah zah ḃəə ra. “Kpəkpal faa nyi kahzahe (dasso), mo cwah me ne wii ramme, me wii təfəə kahzah ḃe ḃe, ka me wə ḃe, me re me o, ka ḃe, nəm ḃe jwəə ga lalle”.

Ecumer, baver.

Wii təjok suu: d. Suu mai mo ḃaŋ wii ḃo, mo tə syee wii. Mo rum wii təjok suu moo sa.

Lumignon, mehe.

Wii zahzyilli: jf. Joŋ dəḅ ḃaŋ kpāhe. Wee təbanna wiira zahzyil nyi ki, so kal tə dahra ki (dahra tə nyeere).

Faire fâcher.

Wiini: jf. Syenni, ur ḃə. Bə ah mo tə faako wii zahzyil me pəlli.

Gonfler dans la cuisson, monter, lever, se gonfler.

Win: d. Kpuu sər zanki, na lwaa dīi ah pə Bibel ta. Bii lee kpuu win a pəsyēe. A dəə na goo kulurri.

Vigne.

Winni: d. Ka pəwor a, a pəwinni. Mawin ah byaŋ pə winni. Dəfuu byaŋ pəwinni, amma faβal bemra pətamme. Madəə ah byaŋ pətamme.

Femelle.

Wiŋ: d. Mo ẽe yuŋni, βtv yo.

Instrument des musiques.

Woi: d. Məlaŋwinni. A ne məlaŋ pəwoi vaŋno. Woi ah ra daŋ 'yahra kan wəə o. Woi zahtətakkolle.

Fille, nubile, vierge, adolescente.

Wōi: βmcd.f. Cēcēe, βe'βe'. Me kaa com wōi ne kyeβ ahe. Ru syee wōi wōi dā ru ge dai ba.

Longtemps.

Woigŋ: d. Kpuu. Kpuu woigŋ pəyak pəlli, za ce kəndaŋ ne ko, ka βeβ, ka hao gwari ya.

Arbre.

Wōini, wāini: jf. Gbərri, nəəni, səəni. Mo wōi jol βo ge me ẽe dā. Waa mo coŋ (toŋ) dəβ βal βe, za wōini. Com wōi βe. Mo wōi wii o.

Ouvrir, éclairer, briller, décalotter.

Woigŋ: d. Fa ma yak pəzyil nəə. Woigŋ βalle, woigŋ celle. Maŋgo nə woigŋ, ruŋ ya ba.

Os, pas mûr.

Woigŋ celle, woigŋ cilli: d. Fan ma gban suu daŋ uu ne ko. A fahfal suu dəfuu.

Colonne vertébrale.

Woigŋ gəlakbii, zahbəsahē: d. Cok mai mo gəlak (golok) solle, mai mo gbə təbəsah uu ne ko.

Clavicule, omoplate.

Woigŋ jolle, woigŋ təwee jolle, woigŋ zahkpēm jolle, woigŋ

zahrōhm jolle: d. Fan ma yak pəzyil nəə jolle. Kəndaŋ jolle. Cok mai jol mo ham gŋ.

Radius, cubitus, phalanges, humérus, carpe.

Woiŋ kpəkpāa (kpəkpōo), ɓalle: ɗ. Woiŋ ɓalle.

Tibia.

Woiŋ morgōmme: ɗ. Kyōkyō gōmme.

Occipitale.

Woiŋ morjimɓalle: ɗ. Woiŋ mai suu ɗaŋ mo uu ɓo təl ahe.

Calcanium.

Woiŋ ŋgenne (ŋgyenne): ɗ. Woiŋ ðo, kəŋgəere.

Mâchoire.

Woiŋ solle: ɗ. Fa mai mo gbə sol uu ne ko.

Cervicale.

Woiŋ syiŋ: ɗ. Woiŋ mai mo yea pəzyil syiŋ.

Arêt.

Woiŋni: jf. Myahe. Za woiŋ sorre (swəere), yerri, fāa nən comme ka yakke. Mo woiŋ ɓal ɓo ɓo pəlli, mo tai ge təki biŋ dā.

Répandre, étaler, éparpiller, étendre.

Wokki: ɓmcd.f. Suu ah pəwokki. Ka pəcwak ya. Bii ah pəwok o, ka nən err o. Wol ge pəwok ɓe, a ɓaŋ ɓərri. Za faa: Dəɓ moo pəwokki, a joŋ syee syee.

Froid, timide.

Wokki: ɗ. Syiŋ laɓ syemme, jam suu, suu wokki. Soo loŋ ko ɓo, tə kyeɓ tə wok ahe. Mo ne tə wok tətəl 'wah no ne? Masəŋ vaŋno to ye wok suu.

Bonne santé.

Wokwok: jf. Me tə cok laŋ wokwok pə lakre, gee yea ma ɗŋ.

Bruit de qqc. qui bouge dans un trou.

Wol: ɓmcd.f. Mo ẽe wo.

Envers, auprès de, chez, à, ça dépend de.

Wolle, hwalle: ɗ. Farelle, təwaare. Mo kal ka ba, mawin tə zoo wol (hwal) ba.

Boule.

Womme: jf. Mo ẽe wamme, ɓtv yo

Pl. de partager, diviser.

Womme, jomme: d. 'Nahm mai mo pə bii. Bii mo wom (jom) ʒe, za ka zwan o.

Trouble.

Wommi: d. Fǎa pǎə mai faʒal moo rera. Me ga saŋ wom nyi pərri. Mo ge ne gwii tə wom ne rao (dao).

Fouin, fourrage.

Won guroŋ: d. Mo ɛe guroŋ, jol goruŋ, ʒtv yo.

Bras de rivière.

Wonni, honni: d. Bəəre. Bii mai moo ciŋ pəfǎi wo fatam daŋ mor wol welle. Won dəə, won gwii, won madəwinni. Won mbǎəre, won syikki. Cok mai hon (won) moo dʉu gin gŋ dʉi ne won ta; mə faʒal dʉi ne bəəre.

Le lait, sein.

Wonsuu: ʒmcd.f. Keesuu. Wel ah wonsuu pəlli no cam. Wel ah pə wonsuu.

S'humilier, humble, s'abaisser, respecter.

Woŋni, waŋni: jf. Kəəni, inni. Dəʒ ah woŋ ʒal kwaa kwaa (pakpak) kyǎh ne berre (beere). Paʒəlum tə woŋ (waŋ) wiŋ (yuŋ) zaŋ yaŋ goŋe.

Taper les pieds contre terre, jouer les instrument des musiques.

Woŋguu, mayiyikki: d. Juu. woŋguu syee ne suŋ tao, a 'yah ʒoŋ pəlli. A yeyee yiyikki, yiyikki, ciŋ dʉi ahe.

Hibou, gand duc Africain.

Woŋwəəre: jf. pp. Mo faa ne zaŋ ka, mo woŋwəəre (ŋwəə ɲwəəre).

Ecrire.

Woo nyiŋ, woo nyee: jf. Zyeʒ cok 'wahe. Za pəpəə woora nyiŋ (nyee) ka bam ʒaa tan a ba.

Débrousser, préparer le champ.

Woo sorre: jf. pp. ɲwəə goŋ tə woora sor ʒəə ge yaŋ o. Vaŋno ʒe, za faa: Baŋ. Mo ge baŋ sor ge yaŋ ne ko. Za woo nyiŋ, woo cok 'wahe.

Pl. de ramasser, rassembler, débrousser.

Wooni: jf. 'Namme. Gao mo tə dǽə guu ʔe, a woo saʔj ahe. Gao woo saʔj ʔe, tə ga də nəə.

Bander l'arc, élan.

Wooni: jf. Təʔ ge pelle. Na ge woo mor muŋta. Za faa: Wel tə woo morciŋjol pam ne mam o, tə gbah jol ʔəə ne yeʔ o.

Aider, soulever, pousser.

Worak worak, wrak wrak, (sāh): ʔmcd.f. Səsāhe, pəlli. Təsal mai pəfāi worak worak dīi ne? Yerri sol ah sāh worak worak (wrak wrak).

Très brillant, éblouissant, blanc et vermeil.

Workyaŋ: d. Gbə workyaŋ nyi ko kyeʔ in ahe.

Gorge, pharinx, tyroide, pomme d'Adam, lulette.

Woroŋ, woraŋ: ʔmcd.f. Gəə. Cok ah woroŋ (woraŋ) mo dan ge gŋ o.

Ouvert.

Worre, warre, wəre: d. v. Dəʔ worre. Pp: Za wəre. Wor (war) mawin vaŋno ge ya ba. Wəə ʔəə daŋ gera ya ba.

Mari, époux, mâle.

Worre, 'worre: jf. Rək təkī. Dəʔ ah wor ('wor) sor təkī 'woiŋ. Wor təsal 'woiŋ.

Entasser.

Wowooro, (wowuuro), ceeri: d. Juu. Wowooro a dan mor bii gban, toŋ (coŋ) syiŋ gin gŋ. Nahnən wowooro (wowuuro, ceeri) kwan cok ga pədəkki mor bii.

Aigle piscivore.

Woyai, hoyai: ʔmsʔ. Veryah (veveryah), bai zyeʔʔe. Rīi tətəl dəʔ mo zee ya ʔe, a yea woyai (veveryah). Sor manyeeki bem tətəl woyai woyai (hoyai hoyai).

Entremelé, en désordre.

Woyamme, woyemme: jf. Ləəni, lee yamme. Duu gal fan mai mo tə 'nəə ginni. Woyam (woyem) zah zəə, zah guu. Za faa ləyam, wala leeyam ta.

Eviter, esquiver.

Wo, wol: ɓmcd.f. Kah ahe. Me ge ɓo wo (wol) ɓo, ɓə ah a wo (wol) ɓo, ara woki jakke. Me pee leetər ga wol ahe.

Envers, auprès de, chez, à, ça dépend de.

Wukki, hukki: jf. pp. Dəfuu wuk (huk) syiidəh pəlli. Za wuk pə lobitan jemma tə'nahko.

Pl. de mourir, dépérir, languir.

Wul kwahlle: d. Dəndiŋ. Dəɓ mo juu wul kwahl tə syel ɓe, a kɔo suu ge tə ki kaa 'wa ('yaŋ), a kor wulli.

Insecte.

Wulli: d. Yaŋ mai ŋwəə moo rakra fan sāh ɓəə daŋ ɣŋ.

Parti intime de la femme où elle met ses objets précieux

Wulli, hulli: d. ɓmckd.f. Cee ah soɓ ɓe, wul (hul) o. Dəɓ ah ne syem wulli (hulli). Za faa: Dəɓ ah wul (hul) yak yo. Za faa: Madatərɔə (datərɔə dɔə wul mor wel ahe (fan dɔə ɓo).

Mort, cadavre, défunt (qqn. qui peut succomber facilement suite d'un petit choc.

Wum jolle: jf. Mo ɛe keleo jolle, ɓtv yo.

Croiser les bras.

Wunni, hunni: jf. Ka ne ce yo, wə ɓe. Wel tə wun (hun) pə jolle. Jokəsāh ah wə ɓo wə.

Mourir, décéder, paralyser.

Wut: ɓmcd.f. Ne swahe. Dəɓ ah dūu ge nyiŋ fan jol ah wut kal ne ko. Zahzyil tə nəə me wut wut.

Par force, battement de coeur.

Wuu: jf. Gərki. Mawin tə wuu syeare, ka zoo wolle.

Mettre des pierre en guise de foyer de la cuisine.

Wuu zah talle: d. Mo ɛe jol talle, təcwəəre, bacoro, zocoro.

Boudin en paille pour soutenir le toit, circonférence.

Wuuni: ɓmcd.f. Ka ne kpāh yao, zahzyil ah wuu ɓe. Za wuu fan mai mo pəcwak ka yea pəwok ta.

Console, encourage, reconforte, apaise.

Wuuni, huuni: jf. Ciɲni, duuni. Bii pəcii tə wuu (huu) pəlli
zəzəko, we ge bea o. Won madəə ka tə wuu ya.
Puits ou pis avec beaucoup d'eau ou lait.

Wuuri: d. Mo ɛe huuri, ɓtv yo.
Ficus gnaphalocarpa (figuier).

Wuu, wə: ɓmcd.f. Wulli, hulli. Syem ah ne ki pəgaɓɓe, a ga wuu
(wə) ne, dəɓ tə ya
Mort, décédé.

Wyakke: jf. Kyeɓɓe. Magii ɓe muɲ ɓo, me ga wyk dao. Mo
wyak, wala kyeɓ ɛene vedɗe?
Chercher.

Wyakke, hwakke: jf. Nəə nah fan gin pə gəəre, wala pə kun ahe.
Za wyk sorre, kahre. Za ka wyk swaa ya, za nyen swaa, nyen əə.
Décortiquer, égrainer, enlever.

Wyakke, yenne, henne: jf. Za wyk kahre. Za wyk fan ma ne
təzyee ɗaɲ wykke. Wyk gee pə lakre ka mo pəəko.
Eplucher, égrener, chasser.

Wəkkəkəə, wykwyak: ɓmsɓ. Ge dai me ne lil wəkkəkəə
(wykwyak) o.
Soleil couchant.

Wəədəə: d. Kpuu maluu ma gbə yaɲ uu pəsāhe. Yaɲ ah ne wəədəə
dappe. Wəədəə yaɲ mo ka pəswah ya ɓe, yaɲ ah ɓeɓ gwari.
Wəədəə mai sər mo uu ɓo təl ahe, dəɓ ka gak kwan a.
Plier, fondement.

Wəəni: jf. Vəlli (bəlli), gbərri. Wəə sal təl dəə, tətəl gwii. Wəə
dəɓ gin ɗaɲgai. Wəə dəɓ zah gaɓɓe, wəə yerri yerri wo suu.
Détacher, délivrer, libérer, ouvrir, délier, racheter.

Wəəre (za): d. pp. Dəworre, vaɲno. Za wəəre, pəpāare.
Pl. d'époux, mari, mâle.

'Wa 'wa: ɓmcd.f. pp. 'Yaɲ 'yaɲ. We hai 'wa 'wa, me jin gin no.
Za ɗaɲ kaara 'wa 'wa. Dəɓ ah a 'wa.
Calmement, tranquillement, silencieusement, modéré.

'Waa: ɓmsɓ. Kpə. Za daŋ zwahra bii ɓe, so bii coŋ (toŋ) ɓo 'waa pə tahsah.

Encore, (action qui continue).

'Waari 'waari: ɓmcd.f. Bai waani, ne həəre. Mo kaŋ yək ma tə 'waari 'waari moo ga ne kēne? Kor ah a 'waari 'waari.

Sans soin, pas beau, joli.

'Wab: ɓmsɓ. Ne swahe. Syee ge gbə me 'waɓ ɓoo ge səŋ.

Avec force.

'Wah: ɓmsɓ. Ame 'wah zah ma ɓe kēne? Aru 'wah ru jojoŋ dəne? Ara 'wah kara ne ya ne?

Quant à.

'Wah nāa: ɗ. Cok pəə goo nāa, wala pea kpuu ma lee yemme (ma lelee).

Jardin.

'Wāh (sorre, wōiŋ): jf. Duuni, wala nəə ne jolle. Hao sor 'wāh soŋni.

Egrener le mil avec les doigts, froter, sucer la moelle des os.

'Wahe: ɓmcd.f. Ka pərwāh ya, a pə 'wahe. Suu ah pə 'wahe. Mawin ah laŋ sum pə 'wahe.

Rugeux, rêche.

'Wahe: ɗ. Cok pəpəə. Me ga kan 'wah mbəro jer gwa, jer 'wah sor (swəə) sai. 'Wah syenne, nyiŋ 'wahe, 'wah kpuu. Za faa: Kəcwak i pii kah 'wah ɓe (fan dəə ɓo).

Champ, jardin.

'Wāhe: jf. Zwəni. 'Wāh woiŋ, zwə nəm mo pəzyil woiŋ. Madəə mo ka ne won pəlli ya laŋ, za faa we dəə tə 'wāh (won) mamme. Mo 'wāh nao ka.

Boire un liquide.

'Wahe, orwahe: jf. Bəl pənyeere. Mo 'wah (orwah) təcoŋ təwaa ge səŋ yakke. Za 'wah (orwah) sum ka mo gbə ki ka.

Emietter.

'Wahmme: jf. Mo 'wahm fahea moo ge lal sa. Baŋ derewol 'wahm ge lalle. Za 'wahm fan ne jolle, ne balle.

Ecraser entre les mains.

'Wāhni: ʃmcd.f. Syenne. Tətəl 'wāhni. Me ge dai təsoo ya təl 'wāh me pəlli.

Avoir mal à la tête.

'Wahrīi: ɖ. Əə 'wahrīi. Təɖii əə. Əə ah a lee cēe zah ge wo ki, əə ah ka hai na tə coŋ əə manyeeki ah ya.

Espece d'haricot

'Wāi (zah): ʃmcd.f. Bai bamme. Sor mai mo ciŋ bai bam ki mo tə ge təl ahe. Za mo ruu sor ne bam ma 'man ah be, a ciŋ ne zah 'wāi, za faa: Sor ciŋ zah 'wāi.

Mil qui a germé sans pluie.

'Wak suu: ʃmcd.f. jf. Gaḅ suu. Dəḅ ah tə 'wak suu ah ne bə kolle.

Agaçant, agacer.

'Walle: jf. Bəəni, dahe, palle, paoni. Yaŋ ah vuu pəsāh ya, mo 'wal ge lal kan tə kpīi ah taa.

Casser, enlever.

'Wa, 'waa: ʃmsɓ. 'Yaŋ, bai gai (laŋ) suu. We kaa 'waa ('wa 'wa), me jin gin lwaa we no. We kaa ʃo no 'wa ba ne?

Calme, tranquille, encore.

'Wiŋ 'wiŋ: ʃmsɓ. Pəpāare, pəlli pəlli. Dəḅ ah tə kee ʃə 'wiŋ 'wiŋ təkolle. Mo woo fan moo 'wiŋ 'wiŋ ga ne kēne? Mo kee ʃə 'wiŋ 'wiŋ pəlli.

Abondamment, beaucoup.

'Wəə zahe: ʃmcd.f. Gaḅ suu, gaḅ zana. Mo təḅ ne 'wəə zah ʃo ge lalle. Mo ye dəḅ 'wəə zahe.

Toujours insatisfait, ne pas déranger.

'Wəəre : jf. Vahe. Nahnən ʃo ne rwah, mo ge 'wəəre. Mah wel tə 'wəə nən nyi wel ah ba.

Laver la figure, le visage, toileter.

'Wəəre, səəre: ʃmcd.f. Cok ma ne dam a 'wəə (səə) ne kal pəlli.
Bal dəʃ gak 'wəə (səə) ta. Dam a 'wəə ne kal pəlli. Yaŋ ʃe 'wəə
ʃo, ʃal 'wəə me ta.

Fente des terres, se fissurer, se crevasser, crevasser, se lézarder.

Y

Y: d. Patə jemma gwa tətəl rəŋ (27) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. Mo ge lwaa fan mai (') kan kəpel syel masyin fanŋwəə y ɓe, a fer kyaŋ ɓə faani, so dəɓ ka gak dīi bai patə sai syel masyin fan ŋwəər a: 'yahe, 'yakke, 'yaŋ.
27èm lettre d'alphabet moundang.

Ya: ɓmsɓ. A'a, kəka. Me zyii ɓə moo ya, me nyi mo ya, me 'yah ya. Ka ko nyēe ya, ge ya.
Pas (adverbe de negation).

Ya ba: ɓmsɓ. Pam ge ya ba. Cok ah ge ya ba.
Pas encore.

Ya ɓe, ya laŋ: ɓmsɓ. Mo zyii ya ɓe (ya laŋ), me ka joŋ ya. Pam mo zyii ya ɓe, ka mo soɓ ɓə ah o.
Subjonctif négatif.

Yah: ɓmcd.f. Goŋ yah ga o, mo joŋ gwari gwari. Me yah ga no, mo kaa byak me yaŋ. Me yah syee o la.
Future proche.

Yak nən comme: jf. Fan mo pəpəə ɓe, za kan nən com yakke.
Secher au soleil.

Yakke: jf. ɓmcd.f. Mo ēe yerre.
Endurci.

Yakke, hyakke: ɓmcd.f. Yerri ɓe yak (hyak) ya ɓa, na kyaŋ biŋ ɗao. Təsal pəyakke. Vām (bōm) a pəyak (hyak) ta.
Sec, sèche, dur.

Yakre, hyakke: d. Fərummi. Dəɓ mo cok wii rum ɓe, a soɓ yakre (hyakke). Me ga təə yakre (hyakke).
Charbon de bois.

Yakri, hyakri, mabəətəfənni: d. Wul matəfənni. Yakri, wala mabəətəfənni a ŋgom ɓal nyi zan mor bii, təfən ma wul ah yo.
Huitre.

Yakwii: d. Yak mai mo də wii ʒo. Mo woo yakwii ge lalle, a dan pelli.

Braise.

Yaŋ: d. Cok swulli. Za vuu yaŋ ne vuuri, gbə ne fãa, wala tol. Dan ko ʒər yaŋ lii o, gbə yaŋ talle.

Case, village, demeure, chez qqn, nid de la guêpe maçonne.

Yaŋ kee ʒə Masəŋ: d. Yaŋ mai zan Kristu mo ge juura pel gŋ.

Synagogue, chapelle, (église).

Yaŋ lii, yaŋ pãare: d. Piicel mai ŋwəə mo gŋ pelli

Polygamie.

Yaŋ syiŋrĩi, yaŋ jam suu: d. Cok (yaŋ) mai za syem mo ge kyeʒra ʒə jam suu ʒəə gŋ.

Hôpital, dispensaire.

Yaŋ tənʒwəəre: d. Cok mai tənʒwəə mo kanra nəm ʒəə gŋ.

Ruche.

Yaŋne (mor): d. Gəəre, cok mai za mo har zah zan gŋ. Mor yaŋne. Zuwuŋ yea pə yaŋne. Na ga pə yaŋ ne ki o.

Case des masques, lieu d'initiation.

Yaŋni (təlli, fanne): ʒmcd.f. Bai tan ahe, foo ya. Me yaŋ tətəl ʒe, mo rōm o. Dəʒ ah ka yaŋ ʒə ya, mo faa nyiko. Me yaŋ təl yaŋ lii lii .

Oublier, tarder, perdre le temps.

Yao: ʒmsʒ. Faɗa ya, kpə ya. Me ge yao, me ge lwaa ko yao. Ka tə ga ko faɗa yao.

Plus, non encore (neg).

Yawaa, yowaa: ʒmsʒ. Mo ẽe ahãa, yoo, ʒtv yo.

Eclamation de joie, enfin.

Ye: ʒmcd.f. Pa ʒe ye Paloo. We ʒe ye nyẽeko.

Etre.

Yea: ʒff. Yea kal kēne? Yea sye kēne. Yea kal luma ne? Ako yea gwəəre, yea cokki.

Verbe être au passe, subjonctif.

Yea: ɓmkpd.f. Yea (6) ge tɔ dappe (5). Me ne dɔɔ yea, gwii yea ta.

Six (6).

Yea gaa: ɓmsɓ. Kaa bai fanne. We dan we lwaa biɲ biɲ ɓe, ma ɓe me yea gaa o ne? Me ka kaa gaa ya.

Rien, sans.

Yea yee: jf. I zah yee. We tɔ yeyee ko ɗah ɓaako, yea yee ah gur ɓe. Mo yea yee o nan ɓe.

Arrêter de pleurer.

Yea zahe: jf. Kaa bai faa ɓɔ. We yea zah ɗɔ, goɲ yah faa ɓɔ.

Se taire.

Yeɓ faɓe': ɗ. Yeɓ ɓe', fa joɲ bai waa, yeɓ 'nahmme. Dɔfuu joɲra yeɓ faɓe' zɔzɔko pɛlli, jam kɔka.

Le péché.

Yeɓɓe: ɗ. Fan dan mai dɔɓ moo joɲni. Yeɓ pɔpɔɔ, kaɲ korre, dan muɲta, ɲwɔ fanne. Yeɓ cuu zahe.

Travail, activité, métier, oeuvre, tâche, fonction, charge, utilité.

Yeɓyeɓ, yɔɓyɔɓ: ɓmsɓ. Wakkəkɔɔ. Cel matɔ yeɓyeɓ (yɔɓyɔɓ) mai me ka gak pɔɔ lal a. Cel matɔ yeɓyeɓ a gin ne gwahlle.

Tranchant, santé, paix.

Yee: ɗ. Mo ɛe yee faɓal nɔ juu camcam

Cris de différents animaux.

Yee bii, swɔ syii: jf. We mo ge jyɔ ɓe, za mo daakan nyi ko ɓe, za faa: Yeeko bii ɓe, wala swɔ syii ɓe.

Circoncision, faire l'initiation, traverser l'eau.

Yee faɓal ne juu camcam: ɗ. Yee juu, yee billi, yee ɓolle (bulli), yee dɔɔ, yee goo, yee gwii, yee njoɲɲoɲ, yee manjaktərilli, yee minni (ere), yee pərri.

Gazouiller, grogner, rugir, mugir, aboyer ou glapir, begueter ou bêler, blaterer, couasser, mioler, hennir.

Yee keere: ɗ. Mo ɛe keere, ɓtv yo.

Securinega virosa.

Yee ki : jf. Madəə yeeki ʒe, a ne bil o. Mafuk təyeera ki zahbii.
S'accoupler des bêtes.

Yee wulli: jf. Dəb mo wə ʒe, za yee wul ahe. Zan ki ye zah'nan
sai, rəŋ wala jemma.
Deuil.

Yeeni: jf. Yeeni cuu joŋ fan camcam pəpāare. **1. Yeeni.** Daŋ ga
səŋ. Yee kpuu, yee tə yaŋ səŋ, yee tə kpuu celle (talle). **2. Yeeni.**
Cakke, nīini. Yee zah gwii, dəə ne ga pə 'wahe, nīi ga lalle. **3.**
Yeeni. Hee, coo, zyeʒbe. Za yee (hee) syel nyah, syel gwəəre ne
kpāhe ne cok mo ka tə 'nəəra yao ʒe. **4. Yee syakke.** Faa ʒə
pəsyak syea fan ne ko. Za ki gak yeera syak tə dəb ki laŋ no ta,
swaa ʒə gaʒ ahe. **5. Yee (hee) bii.** Pəəni. Dəb mo ge pə jyō mo
daakan ʒe, za faa: Yee (hee) bii ʒe.

*Monter, grimper, traversser, affûter, rendre tanchant, nager, se
plaindre, partager la souffrance des autres, faire l'initiation.*

Yee, həə: f. Cok mai tǎə mo pea ʒə gŋ. Juu daŋ ne həə (yee), a
zoora ne ko.
Aile, cavité.

Yele, yelle: f. Mo ɛe we, wel, welle, ʒtv yo.
Enfant, garçon.

Yella: jf. Joŋ fan pəsāhe. ɛe cok kpēe dǎ ko joŋ fan ah ba. Dəb ah
pə yella, tə kaŋ kor ʒe, a coŋ yerri ta.
*Habilité, astuce, débrouillardise, ruse, méthode, manière de,
compétence, moyen, solution.*

Yelle: f. Mo ɛe helle, ʒtv yo.
Herbe pour secko.

Yelle: f. Mo ɛe welle, nanne, ʒtv yo.
Fils, enfant.

Yelle, həlli: f. Dəb mo wə ʒe, zan ah gbanra yel (həl) ah ne ʒaa
fan wo suu cam ne zan ki. Zan ki ʒaa yerri, wala saa suu fāi, fuu,
wala syēe na ʒə zah ban ʒəəra.
Ceinture de deuil (femmes).

Yemasoo: d. Soo. Yemasoo pə'manne, pəwahe, a sǝə dəfuu, koo faʔal daŋ.

Boa.

Yemme, yamme (woo): ʔmcd.f. Pak ne kahe, wala lee ne kahe. Dəʔ woo yem (yam) zah zǝə, guu, kəkahlle, zah fan daŋ mo tə 'nǝə gin tə dəʔ ahe.

Evite, esquivé, élan.

Yenne: jf. Mo ǝe henne, nyenne.

Décortiquer, égrener, passer à, tendre qqc. à qqn.

Yerima: d. Za ʔii wee goŋ daŋ ne yerima.

Prince.

Yerre, yakke: jf. ʔmcd.f. Joŋ zahzyil pəyakke, bai zyii nyiŋ ʔə faa zan ki. We mai zahzyil ah yer (yak) ʔə pǝlli, ka laa lai ya. Ter suu.

Endurcir, durcir, se raidir, s'obstiner.

Yerri: d. Mbəro, fa ʔoo wo suu. Zah yerri a camcam pəpǝare; maŋwǝə no, ma zawǝə laŋ no ta. Me ne yerri gwa. Dəʔ ah ka ne yerri ya, a syee suu kolle. Yerri celle (cilli).

Habit, linge, vêtement.

Yerri zah syeare: d. Yerri mai mawin moo saa ka kaa zah syea joŋ farel ne ko.

Tablier.

Yeryerre: ʔmcd.f. Beo ʔeo, pəswahe. Wel ah yeryer no cam, a gak fanne.

Dur, mur, capable.

Yetəyelle, yeltəyelle: jf. Mo ǝe he təyelle.

Tousser.

Yeyee: jf. Bəz zah faa ʔə ne kpǝhe. Yeyee pǝlli, mǝi yee ʔuu nahnǝnni.

Pleurer, gargouiller.

Yeyee, haayee: ʔmcd.f. Yee. Yee ma yee zahləŋ pəpǝare, ne kyaŋ lii. Wel ah wə təsoo, tə yeyee (haayee) ahe.

Lamentation, pleur, gémissement.

Yii: d. Lakre. Cok mai mo woroŋ (woraŋ). Yii tāsalle, yii kpuu.
Caverne, trou.

Yii suu: jf. Gwāa suu, kwo suu ah pəyək kal zan ki. Yii suu ka ne
yeḅ ya, a lee dāḅ leere.

Se glorifier, se venter, arrogant, s'énorgueillir.

Yiigboŋ: d. Fāa. Fāa ah ka pəwah pelli ya, a ne yii pəzyilli, ciŋ dii
ahe.

Herbe dont l'interieur est vide.

Yiila, hiila: d. Dəəbəəri, bə təgəriŋ. Yiila (hiila) ye joŋ yella ka
lwaa fan jol zan ne ko.

Miracle, magie, prodige, magicien.

Yiini: jf. Pəəni. Ne cok zaluu sər mo tə pəəra ḅe, za daŋ yiira,
wala pəəra lal tə fahlīi gbəlyan ka ēe ko.

Sortir en masse, nombreux acclamer.

Yiini: bmcdf. jf. Joŋ, wala kwo suu ah pəyəkki. Za ki yiira suu
pelli, kwora təgbana ra kal za daŋ.

*Se glorifier, se venter, se magnifier, s'apprécier, apprécier, célébrer,
honorer, louer, acclamer.*

Yii, yiini: d. jf. Joŋ dāḅ yea pəyəkki. Za yii goŋe. Na yii Masəŋ
kal fan daŋ.

*Honneur, honorer, glorifier, célébrer, louer, magnifier, acclamer,
apprécier.*

Yikki: d. Faswulli. Za kaŋ yik ne kəsyībīi, fāa syenne, ne fāa
camcam. Me tə kaŋ yik ḅe. Tədīi yik, ne njeḅri kaŋ yək a camcam
ne val goŋ ah təgbana təjilli, wala korre ta: Maholle, syeəri,
maciŋnə, matəcenlaŋne, matəcenlīi, masyelpərri, matəəloo, yik
fyāh dəwee nora ta. Yik zahfahe.

Natte, paravent de la porte.

Yilli, hilli: jf. Byakke, gikki. Za gao a yilra (hilra) guu təkpuu swə
nəə ne ko. Za yil (hil) madahe in gee. Me yil məmməə pel ahe. Yil
guu tə saŋ woo 'nəəni.

Tendre un piège

Yim tətəlli: jf. Cək tətəlli, laŋ tətəl ga kəino, ga kəino. Mo laa bəbe' be, a yim tətəlli. Goo tə yim sōə.

Balancer, secouer la tête, remuer ou approuver par la tête, Remuer la queue.

Yimmi: jf. Laŋni, dǝəre. Sooje mo tə syeera be, a yimra jol ga zahki daŋ. Pam yim bal i wel ne ko.

Balancer, secouer.

Yimmi (tə): bmcdf. Mo ẽe təyimmi, btv yo.

La sueur

Yimmi, himmi: df. Fa zwanne. ɲwəə wāara yim (him) ne sor (swəə) ma sōo sōo ahe. Yim (him) pəzwakke, a tǝə dǝbbi, a kǝə dǝb joŋ faβe'. Yim (him) fii no, yim leere, yim (him) pəpəə (popoo) nora ta.

Bière de mil rouge, boisson.

Yinni: df. Dəb ma kiŋ fan pə muŋni. Pa yinni.

Vol, voleur.

Yo: bmcdf. Pasyak yo, pa kǝə yo. Dəb ah byak yo.

Présente indicatif du verbe être (en fin de phrase).

Yoh, ah: bmsb. Ka bə ah pəsāhe. Yoh za gera loo təsoo ikra nəə pəlli sōone?

Exclamation au debut d'une phrase.

Yoo: bmsb. Mo ẽe ahāa, yawaa, yowaa.

Exclamation de joie, à la fin, ou au debut d'une phrase, enfin.

Yuŋ (wiŋ) kanne, yuŋ (wiŋ) wulli: df. Yuŋ (wiŋ) mai za moo woŋ (waŋ) dǝdaa ne pə jyǝre. Yuŋ yee wul ye ta. Dəb malii ah mo wə be, za woŋ yuŋ (wiŋ) ah dǝdaa ne pə cok wul ahe.

Danse pour l'initiation, funéraires.

Yuŋni, wiŋ: df. Fa joŋ kyēmme, fa dǝdaa. Za tə daara yuŋ (wiŋ) zah yaŋ goŋe. Dəb ma waŋ (woŋ) yuŋ (wiŋ) dii ne payuŋni (pawuŋ).

Tambour, tam tam. (ensemble des instruments de music).

Yunḡuu, wiṅuu: ɖ. Yunḡuu (wiṅuu) ye yuṅ (wiṅ) ma daa ne saa tãə fan wo suu. Za wəə ye daara yunḡuu kal ḡwəə ɓe. Daa yunḡuu yea ɓaa pəyək pəlli, amma zəzəə za ka daa pəlli yo.

Tambour, tam tam de danses guérières.

Yəkki: ɓmɖɖ.f. Pə'manne. Faswaa mai pəyəkki welaṅ ka gak ɓaṅ ah ya. Yək fan ahe, a pəyəkki.

Lourd, pesant, épais, épaisseur.

Yəkki: ɖ. Kãəre. Dəɓ ah dəɓ yək ye ko. Goṅ ah pəyək pəlli. *Digneté, richesse, gloire, autorité.*

Yəkki: ɖ. Mo ẽe yikki, faswulli, ɓtv yo.

Natte, paravent de la porte.

'Yaa (zahzyilli): jf. Gbəni. Koo fan ah mo tə sye mo pəlli dəne daṅ, mo 'yaa zahzyil o. Za 'yaa zazyil nyi dəɓɓi, dəɓ gbə zahzyilli. *Se contenir.*

'Yah ḡwəəre: jf. Nyi fan tə ḡwəəre: Dəə, gwii, lak solai, fan camcam daṅ. Me 'yah mawin ɓe vər ɓe.

Doter.

'Yahe: ɖ. ɓmɖɖ.f. Joṅ ɓə sãh wo zana. Masəṅ 'yah dəfuu pəlli. Dəɓ ah a ne 'yahe, za 'yahko pəlli ta.

Amour, charité, tendresse.

'Yahfaa, wato: jf. Me 'yahfaa syee ka na geo. Ako 'yahfaa ɓə dəne, me tə ya.

C'est à dire, signifier, à savoir.

'Yahni: jf. Me 'yah me kan mawin o. Me 'yah kənah ga 'wahe, soo bam tə tan ba. Masəṅ 'yah za ma ne 'yahe.

Aimer, préférer, vouloir.

'Yakke: ɖ. Tə'nah zah'nan com 'yak yo, yeɓ kəka, me ga kaa 'yakke.

Repos.

'Yakke: jf. Fee tə'yakke, kuusuu. Me gaɓ ɓo, me kaa 'yak njee ɖao.

Reposer, se détendre, faire une pause.

'Yaŋ: ɓmcd.f. Mo ẽe zoŋ, ɓtv yo.

Calme, tranquille, posé.

'yaŋ 'yaŋ: ɓmckd.f. Syee syee, seleo seleo. Mo tə syee 'yaŋ 'yaŋ mo kyeɓ fēene? Mo kaa 'yaŋ ɓə fēe joŋ mo ne?

Doucement.

'Yaŋni: jf. Joŋ dəɓ faa ɓə, ɓaŋ kpāhe. Mo 'yaŋ ko ka. Me ye 'yaŋko ɓaŋ kpāhe. Za faa: Za ka 'yaŋ təgwĩi ne gor a (təgwĩi, vəkoi).

Provoquer, défier, effrayer.

'Yikki, 'yikni: jf. Za 'yik sor pə keere, pə tahsah. 'yik ɓər yaŋ.

Entasser, bourrer, tasser bien, comprimer.

Z

Z: d. Patə jemma gwa tətəl nama (28) syel masyin fanɲwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dīi bē, dəb gbər təkpuuzahe zyak pəə ge laɪ biŋ **z**. **Z** mo tahbki ne w (**zw**) bē, a fer kyaŋ bə faani. Zwaa, zyaŋ, zyaŋni, zyeɓbē.

28èm lettre d'alphabet Moundang.

Za: d. pp. Dəbbi. Za gwəəre, za gwa, za ki, za maino.

Pl. de personne, qqn, ceux qui.

Za fuu: d. Za ma tə zəzəə nyē. Mo joŋ fan za fuu bə nyi me.

Wee za fuu, awe pəgaɓbē.

Nouvelle génération.

Za malum: d. Za ma cuu bə nyi zan ki. Za gak dīi za cuuɓə

Masəŋ laŋ ne za malum ta.

Enseignant de la religion.

Za pāi: d. Mo ēe za fāɪ, bɪv yo.

Les blancs.

Za t̄aa: d. Za ma kəpelle. Za t̄aa ka 'yahra bə moo ya. Bə za t̄aa

pəgaɓbē.

Anciens.

Z̄aa bii: d. Njoroɓ (ndoroɓ). Bii ɓaŋ z̄aa ge ne pəlli ɓoo pə 'wahe.

Saleté, paille.

Zaa əə: d. Əə mo yen bē, a coŋ zaa ah wo nah ahe, a pəyakke. Mo

zwah zaa əə ge lalle ka mo rək tə wii ba.

Son d'haricot.

Z̄aare: d. F̄aa, wala 'nahm ma myah yaŋ. Woo zahz̄aare (z̄aare)

myah lalle. Woo z̄aa ka cokwii ne ko.

Ordure, herbes des champs, paille, saleté.

Zaf̄ai, zap̄ai: d. Za mai wak suu ɓəə mo pəf̄ai (pəp̄ai). Nasara ra

ye za f̄ai. Fa joŋ za f̄ai a cam ne za fuu.

Les blancs.

Zafuu, zapuu: d. pp. Dəb, wala za mai wak suu bəə mo pəfuu (pəpuu). Za wak fāi, wala za wak fuu laŋ no.

Pl. de noirs.

Zah elle, zahkee elle, zahtəgeere, zahvalbii, taker bii: d. Cok mai bii mo yea gŋ.

Bord, rive, rivage, berge.

Zah faʒeere: d. Fasyen mai moo cuŋ dəb gəəzyii (zahbii) gin dai bahe (fahfahlle). *Crampe.*

Zah fan joŋ ah ye kpakke: d. Dəfuu daŋ ra ne zah fan joŋ bəəra, amma masāh no gŋ nə maʒe' ah daŋ. Na soʒ kpak ma joŋ faʒe' ʒoo ge lalle.

Attitude, habitude.

Zah fan joŋ pa manlii: d. Fan mai, wala bə mai za makəpel moo joŋra. Fan joŋ bəə ka pəsāh daŋ ya, na ka joŋ yeʒ ne daŋ ya.

Coutume.

Zah fare, zah fəəre: d. Lak far (fəə) mai tətəm moo pəə gin lalle.

Urètre.

Zah sāh kənaa ʒe: ʒmsʒ. Zah sāh kənaa ʒe, bə ah a joŋ nai sye, ka joŋ nai ya.

Par exemple.

Zah syiŋsuu: d. Cok wala lak mai syiŋsuu mo peera ʒo gŋ. Za ka gak kwo lak ah ya.

Pore.

Zah təgəəre: d. Mo ɛe piicelle, ʒtv yo.

Concession.

Zah ə ʒurkpiŋ: d. Cok mai ŋwəəsyiŋ mo daara syiŋ ʒurkpiŋ gŋ.

Autel des jumeaux.

Zah ə syiŋrīi: d. cok mai za syiŋ mo joŋra zahsyiŋ bəə gŋ.

Bosquet sacré des femmes, lieu du sacrifice.

Zahbamme: d. Cok mai bam moo tan ne ko. Cok ruu fanne. Bam mo təŋ tan ʒe, za faa zahbam dai ʒe.

Debut des pluies.

Zahbanne: d. Zahban Mundaŋ, zahban dəfuu camcam pelli wo sərri.

Ethnie, clan, espece, race.

Zahbii: d. Cok bee bii. Me ga zahbii ɗao la. Me ga bee bii zahbii.

Puits, rivage.

Zahbii: d. Mo ɛe bii ɓtv yo.

Thorax, sein, poitrine.

Zahbyagne: d. Fahlii mai wel mo pɔɔ gin gɲ lalle

Utérus.

Zahbelle: d. Cok mai dɔɓ mo pɔɔ gɲ ge zahpiicelle. Bɔbaa kaa ɓo zahbelle, a 'yah bii ka zwanne.

Cours.

Zahcelle, zahtalle: d. Fahlii ma dan ga ɓer celle (talle), cok rək sorre. Mo yee, wala hee ge zahcelle (talle).

Ouverture du grenier.

Zahciikorre: d. Mo ɛe fahceekore, ɓtv yo.

Derrière la maison, douche.

Zahciɲballe: d. Kəsyil tɔɓalməŋgul ne kpəkpo, cok mai za mo ham ɓal gɲ. Zahciɲbal syen me pelli.

Genoux.

Zahcuuri: d. In zah fanne. Zahcuu goo, zahcuu mənɲnə, wala kɔballe. Zahcuu tənɲəmme ka yea pəjɛe ya.

Sommet ou cime flexible.

Zahdaa, zahdakke: d. Tɔdaa, sok kpuu, wala jol kuu. Kpuu ah lee ne zahdaa (tɔdaa) ah ɗaŋ.

Sommet, cime.

Zahdære (səŋ): d. Tə yaŋ. Me vuu yaŋ zahdə ɓo, me ga njəkki. Zahdə ɓe lao pəsāh ya, a zuuni.

Terrasse, toiture.

Zahe: d. Fan wo suu. Dɔɓ ne faɓal ɗaŋ faara ɓə, wala yeera yee ne zahe, rera farel ne zahe. Zah yaŋ, zah talle (celle).

Bouche, bec, langue parlée, bout, bord, près de, environ.

Zahe: ɗ. Cokki, kahe. Zah yaŋ, zah dǎə səŋ, zahbelle.

Bord, bout, pres de, environs.

Zahe (laini, beeni): ɗ. Za bee (lai) zah gwii, zah dǎə. Mo lai zah ahe, wala cak zah ahe.

Empêcher.

Zahfahe: ɗ. Zah yaŋ. Me ga kaŋ yək zahfahe. Za syee zahfah dan ga bər yaŋ.

La porte, linteau.

Zahfōo, zahpōo: ɗ. Fan wo suu dǎfuu, wala faɓalle. Fan mai mo jōm, wala saa we ga wo mam ne cok ako mo bər mamme. Ɔwǎə byaŋ ẽera zahfōo wee pəsǎhe ne cok bem weere, mo ŋgoŋ pəsǎh ya, a ik weere.

Cordon ombilical.

Zahgeere: ɗ. Zahdambii, zahbii lalle. Dan ge pə bii ya, uu zahgeere, a zahgeere.

Rivage.

Zahgooyaŋ: ɗ. Zahgoo lalle, pǎɗək ne yaŋ njee. Mo ge nīi mər zahgooyaŋ lalle. Za Mundaŋ faara zahlii: « dǎɓtǎtǎə gaɓ zahgooyaŋ ». Ge gwari ne yaŋ ɓe, so gaɓ pǎlli, soɓ faswaa ɓoo, cuu swǎa ɓe.

Environs du village, alentours.

Zahgwahlle: ɗ. Cok tai fakpǎhpǎə ga yaŋ, wala cok tai fa gwahlle. Za cee sor ne cok zahgwahlle.

Moment de la récolte, moisson.

Zahgwōmme: ɓmcd.f. Cok mai sal mo dǎə jōm ɓo gŋ.

Noeud de la corde.

Zahgwǎəre (faa): ɓmcd.f. Faa ɓə pə muŋni, ne kyaŋ səŋ ka za mo laara ka. Bai ne bai a faara, wala jakra zahgwǎə wo ki.

Parler à voix basse, secrètement, chuchotter.

Zahgbelsyimmi, zahbilsyimmi: ɗ. Fan pə cii bərri. Syim wo suu dǎɓ, wala faɓal daŋ ur gin zahgbel (zahbil) syimmi. Cok tai syimmi.

Coeur.

Zahjelle: d. Cok mai za syiŋ moo peara syiŋjuu, jěe, ne kul bəə daŋ gŋ.

Champs de médicaments.

Zahkee bii: d. Zahbal bii, zahvalbii, zahdam bii, zah elle, zahkee elle, zahtəgeere.

Rivage, bord de la rivière, berge.

Zahki: ɓmcd.f. Byaŋki. Giŋ bəə daŋ zahki, ara zahki.

Semblable, égal, même, pareil.

Zahkoŋne: ɓmcd.f. Mo ẽe bərgāh, ɓtv yo.

A jeun, ventre vide.

Zahkəbəbɓəb: ɓmsɓ. Ẽe də, zah tə kəbəbɓəb zahe.

Bouche large.

Zahkələlələ, zahkələmme: ɓmcd.f. Dah laa 'nyah ahe. Nəə biŋ nyěeno, wol zoo ya ba, mo dah laa zahkələlələ (zahkələm) ne dāo.

Goutée.

Zahkpemjolle: d. Cok mai jol moo laŋ gŋ. Tə sol jolle.

Poignet, phalange.

Zahkpēmme: d. Cok mai ɓal ne jol moo hamra gŋ. Zahkpēm ɓalle, zahkpēm jolle.

Espace entre deux jointures, phalanges.

Zahlaore: d. Joldəə. Za rək zahlao ryaŋ tə 'wahe, wala tə kpuu 'wah nāa, ka faɓal mo ɓeɓ ka. Za ɓoo lao joldəə ta.

Enclot, clôture.

Zahlii: d. Bə kikiŋni, ɓə riirii. Me ga faa zahlii nyi we dāo: « Fan sāh yea pə cel gboŋni. Farel pəə gin wol pa ren ahe, fan jěe a pəə gin wo pa swahe ».

Dicton.

Zahlomme (kee): d. jf. Me ga kee zahlom mai me loo nyi we ka we laa dāo.

Parler dans le sommeil, rêve,

Zahləŋni: ɓmsɓ. Bal pəpāare. Me ge yaŋ ah zahləŋ gwa, me lwaa ko yaŋ ya.

Fois, multiplication.

Zahlære: d. Cok mai mo pəlon mgbəl mgbəl na lære, zahlære.
Gwii 'yah zahlə pəlli.

Terre natronnée.

Zahmakonje: d. Fan pəcii bər dəfuu wala faballe daŋ. Zahmakon
ye jon kon in dəbɓi.

Ce qui exite la faim.

Zahmaŋwære: d. jf. Mo ɛe ciŋ zahmaŋwære, ɓtv yo.

Jouer en imitant les adultes au foyer.

Zahmaswāhe: d. Zahswāh səŋ, təswāh. Koo tətəl ah mo giŋ ge dai
zahmaswāh səŋ laŋ, a lee gin səŋ laŋ nahmnahm.

Ciel, firmament.

Zahmor ahe: ɓmsɓ. Nyi pə cok ahe. Me ga jon yeɓ mai zahmor
zan ki, me ka zyii ya. Yesu faa nyi za syee mor ahe: Dəɓ mo 'yah
ciŋ dəblii ɓe, mo jon yeɓ zahmor za daŋ.

Pour, en guise.

Zahmorkolle: d. We ka ɛe zahmorkol pam, wala zaluu ya.

Nudité.

Zahmor'nanne: d. Cok zah'nanne. Kəsyii suŋ pəɗ ɓe, zahmor'nan
tə yah dai o. Kāh ɓyaŋ ne zahmor'nanne.

Au chant du coq, aube.

Zahməhəə, zahmorhəə : d. Məhəəre. Təcoŋ nəə mai fafyaŋ mo
gbə reni.

Carcasse d'animal.

Zahmərrii: d. Fahlii, wala lak pəɗ mərrii, nīi mərrii. Təwaa nəə
zahmər, tai dii daŋ ne zahmərrii. Zahmər ma ɓo.

Fesse, derrière, rectum, insulte.

Zahnahpelle: ɓmsɓ. Kəpelle. Ma zahnahpelle. Adam ye dəɓ ma
zahnahpel Masəŋ mo jon ne cee. Za mai mo gera zahnahpel
(kəpel) ɓe, a ga lwara soo ahe.

Premier, première, debut.

Zahḡhəətǎə: d. Mai mo zahki, morki, wala pəsyii tǎ vaḡno. Me tǎ faa nyi we zahḡhəətǎə bē, ne zaḡhəətǎə ma pel daḡ ka we laa, me tǎ kyeḡ jam biiri. We ge faa bǎ mai nyi zaḡhəətǎə ma fahfal bii ta.
Même génération.

Zahpahe, zahfahe: d. Zahyaḡ. Goḡ kaa ḡo zahpah (zahfah, zahyaḡ) ahe. Vuu yaḡ nǎn kan zahpah (zahfah) o. Zahpah ah dai zahyaḡ bē ḡǎm.
Linteau de la porte, la porte.

Zahpelle: d. Cok nǎnni. Zahpel baa me ḡo, ḡoora me zahpel ne buuri (vuuri).
Front.

Zahpiicelle, zahtǎḡǎere: d. Zah yaḡ ne kǎ lalle. Goḡ kaa ḡo zahpiicel (zahtǎḡǎer) ahe.
Cours.

Zahpilli, tǎpilli: d. Cok ma bai ciḡ fǎa ne kpuu (kuu). Dǎa coora ḡo pǎ zahpilli. Zahpil pǎfǎi (pǎpǎi) kaḡkaḡ, fǎa ka ciḡ ḡḡ ya.
Terrain où l'herbe ne pousse pas, désert, clairière.

Zahpəsyēere, zahzolle: d. Syemme. A pǎə zah wo dǎḡ na syem tǎkpiḡrǐi, amma tǎkpiḡ ye ka ba. Mo zwǎ syiḡ ah, wala mo syēe fan ah bē, a zolle. Mor ah ḡiira ne zahpəsyēere, mor ḡǎ syēe fan ahe, wala zahzolle, mor mo syēe fan ah bē, a zolle.
Debut de lèpre.

Zahrōhmme, zahrwāhmme: d. Zahsǎə suu, cok mai jol ne ḡal moo laḡra ḡḡ. Zahrōhm jolle. Zahrōhm (zahrwāhm) ḡalle.
Jouintures, articulation.

Zahsolle: d. Kah solle, solle. Zahsol a kah tǎbǎəzahe (tǎḡǎəsahe).
Cou.

Zahsorḡalle: d. Mo ēe tokḡwǎere, ḡtv yo.
Mollet.

Zahsyee, tǎsyee: d. Za ḡee zahsyee (tǎsyee) 'wahe, yaḡ. Mo tǎ zahsyee (tǎsyee) 'wah man bē ne? Za faa zahsyee sǎrri laḡ no ta.
Limites, frontiere, région.

Zahsyee, zahzyaṅne: f. Zahsyee 'wahe, zahsyee sərri, zahzyaṅ sərri.

Frontière, limite, extrémité.

Zahsyiṅ: f. Cok gban syiṅ. Za dan kalra zahsyiṅ tə'nahko.
La pêche.

Zahsyiṅ suu: f. Lak mai syiṅ suu moo pəəra gin gṅ.
Pore.

Zahsyiṅrīi: f. Fa jon zana, kpak zana. Syee mor bə zahsyiṅ pa bo liira.
Coutume, façon de faire le sacrifice, bosquet sacré.

Zahtəfahe (wolle): f. Təgər təwaa (wolle). Me lwaa gwəə bo, mo nyi zahtəfah wol nyi me gwa də. ɪwəə dan mo zoora wol be, a gərza zahtəfah ahe, wom ga pə fanne.
Morceau de boule, petite boule.

Zahtəgəəbelle: f. Yaṅ. Dəb mo kan mawin be, ka gban zahtəgəəbel be, a ne yaṅ kasyak ahe.
Le foyer, maisonnée.

Zahtəgəəbelle, zahgəəbelle: f. Zahfah, wala fahlīi ma dan ga piicelle.
La porte, devant la concession.

Zahtəkal jyöre: f. Cok mai wee jyō mo kaara gṅ ne cok ge jyō bəəra.
Emplacement des initiés.

Zahtəkea, zahgeere: f. Zahbalbii, zahdambii. Jin mo gbə syiṅ be, za jin kwākra ge zahtəkea (zahbalbii) ka syen syiṅ.
Rivage, berge.

Zahtəmgboo sərri: f. Cok mai dəb moo kwan təgbana sər kpīi ge i zah gṅ, mo ge mgboo gṅ. Zahtəmgboo sər cuu cok maɗək ahe, me ur giṅ zahtəmgboo sərri. Dəb ah jon yeḃ mo ka tan zahtəmgboo ah ya.
Confín, limite ou extrémité de la terre, horizon.

Zahtəmgbuu, zahtəmgbəm: ʃmcd.f. Bai faa ʃə. Pah yaŋ tə ginni, amma, ka te gin ne zahtəmgbuu (zahtəmgbəm) ya, a ga dah lai, wala ul təsolle.

Silencieux, se taire.

Zahtətakre: ʔ. Zahfahe. Fahlii (lak) mənni (tətakre).

Hymen, vagin.

Zahtəwoo: ʔ. Zahfah manyee ahe mai dəʃ moo gee wo suu yaŋ, ka zyak ne com mo lwaa danra ʃər yaŋ ka səə cəkkii, wala ka cək mo ləə ka.

Fenêtre, brèche, petite ouverture.

Zahvalbii: ʔ. Mo ɛə zah elle, zahkee elle, zahtəgeere, ʃtv yo.

Bord de la rivière, rivage, berge.

Zahvõogoo: ʔ. Mo ɛə dedelle, wala dədelle, ʃtv yo.

Lieu humide, d'où coule l'eau pendant la saison des pluies.

Zahwaa (ahe) : ʃmsʃ. Pə cək ahe. Me ka ne dəə ka soo mo ne ya, mo nyiŋ gwii zahwaa ah o.

Gâche, en place, contre, pour prix, en valeur.

Zahwak datəəre: ʔ. Zahwak dəwee, zahwak mai mo lalle, dan suu ge pədək ʔə ya. Me dəə dan zahwak dəwee tao.

Egratignure.

Zahwii: ʔ. Kpuu ma cəkwi. ɲwəə tə ga səəra zahwii lalle.

Fagot.

Zahwii ah toŋ ʃo: ʃmcd.f. zmmf. Mo ɛə coŋ syerre, ʃtv yo.

Singleton, fou, imbecile.

Zahwoiŋcuuri: ʔ. Woiŋ macuuri, woiŋ mai mo ka pəyak pəlli ya ba. Zahwoiŋcuu zahzyilli, gəəzyii.

Os des côtes.

Zahwommi: ʔ. Fəə. Təcoŋ fəə mai pərri, wala dəə mo re coŋ, so dəʃ moo woo woiŋ nən com tai cək vaŋno ka jin nyi nyi ra pel ba.

Réserves des fousins, pâturage.

Zahwon cōi: ʔ. Goo yo. A ciŋ fām pəfāi, yea zahlao ne 'wah nəə pəlli.

Eurphorlia hirta.

Zahwonni: d. Fa mai mo nyi wonni, fahlɪi mai won moo pãə gin gɪ. Mah wel maa zahwon nyi wel zwə wonni.

Pis, sein, mamelons.

Zahyee: ɓmcd.f. Təkeãwākke, zahzyil syenne. Pah wel ɓoo zahyee nyi wel mai mo ka joŋ fan pəsāh ya. We zahyee.

Malédiction, maudit.

Zahzolle: d. Mo ẽe zahpəsyẽere, ɓtv yo.

Debut de lèpre.

Zahzyakke: d. Cok mai pabam mo ẽe ɓə syiŋ bam gɪ.

Autel de la pluie.

Zahzyaŋne: d. Zahzyaŋ camcam no, zahzyaŋ 'wah no, zahzyaŋ sərri no ta.

Frontiere, limites, extremite.

Zahzyelle (səə, faa): d. Bə mai dəɓ mo faa kpakke, faa ka joŋ za ɓaŋ kpāh, wala syesyakke. Me ciŋ fan səə zahzyel ɓo ɓo ne

Blague, raillerie, risée.

Zahzyil duu wesañlaŋne: zmmf. jf. Duu galle, zahzyil nəəni, dədaa. Me laa ɓə ah nai sə, zahzyil ɓe kal ne duu wesañlaŋne, suu ɓe coo ne gal kpakpakke.

Avoir peur, des soucis.

Zahzyil matə 'waa: d. Zahzyil mai mo pəsāhe, mai mo ka faa ɓə haihai ya.

Coeur doux.

Zahzyil yakke, cwakke, syimmi, fāi, sāhe: d. Zahzyil mai mo ka laa lai ya, 'yah dāh tənyeere, duu syimmi. Zahzyil mai ɓəɓe' ne ɓə tə haihai mo ka gɪn a, ɓə sāh mo gɪ toto.

Coeur dur, méchant, sanguinaire. Coeur pur et bon.

Zahzyilli: ɓmcd.f. Bə fooni. Dəɓ ah ka nyi fan a, zahzyil ah pəɓe'. Nəə fan ah ne 'yah zahzyil ahe. Zahzyil fuu ye ɓə foo ɓe'. Zahzyil yakke, cwakke, syimmi, fāi, sāhe.

Coeur dur, méchant, pur et bon.

Zahzyilli: d. Fan pəcii ɓərri. Zahzyil tə syen me pəlli.

Coeur, sternum.

Zah'nan tə'nanne: ʃmccɔd.f. Zah'nan tə'nan ʃe, me ga ge no, mo kaa byakke.

Avenir, prochainement.

Zah'nanne: ʃmccɔd.f. Kee cokki. Zah'nan gwa, zah'nan sai pǝ kal ʃe. Mo ge tə'nan ne zah'nan pimpim.

Matinée, journée.

Zah'nanne: d. Cokfai ge ʃe, com pǝ ʃe, zah'nan cee ʃe.

Jour.

Zah'nyahre: ʃmckɔd.f. Bə faa tə ẽmma ẽmma. Mo soʃ matəkoi kǝ mo ne ʃə faa zah'nyah ah ka, ako mawul o.

Parole enjôleuse, mielleuse, douceuse.

Zai: ʃmsɔ. pp. Za manyẽ, wala zaino. Yesu faa: Zai laʃra ɔaŋ ya ne? Joŋ dii ge joŋra soko nyi Masǝŋ ɔaŋ ya ne?

Vous, eux.

Zaini: jf. Mbaini, zyeʃʃe. Za kər syiŋ tə zaira jin ʃəə zahbii. Zai suu, wala zyeʃ suu mor yebʃe.

Laver, démêler, se préparer.

Zaizai: ʃmckɔd.f. Kǝɔak kǝɔak, kaŋkaŋ. Suu ah sǝh na fii, a zaizai na comme.

Blanc immaculée.

Zai, njai: d. Təsal mai za mo dah pənyeere mor yebʃe. Za vuu yaŋ suura zaii (zaii, njai) ne simaŋ joŋ yeb ne ko.

Gravier.

Zaki, zanki: d. Dəʃki. Zaki ra ne 'yahe, zaki ra ye vərɔvərri.

Autre.

Zakke: jf. Mo ẽe zyakke, leeni, ʃtv yo.

Vendre, acheter.

Zakəɔai: d. Za ma fahfalle, ne kahlāa. Zakəɔai we uu pəswahe, loo tə cwəə ga wo ʃiiri.

Ceux qui sont derriere les chasseurs.

Zakəŋhaa: ʃmccɔd.f. Nəkəŋhaa, ne kəki. Na ge ne zakəŋhaa, wala nəkəŋhaa mabii ne dəə mana, wom gŋ pəlli.

De l'autre côte.

Zakəpii: d. pp. Za pii fa ɓalle. Mo vaɲno ɓe, dəɓ faa: Pakəpii. Zakəpii nora ne dəə ɓəə tə wommi. Pakəpii dəə kal pel dəə ah ge yaɲ ne ra. Za dii dəɓ, wala za yeɓ Masəɲ ne Pakəpii wala Zakəpiiri, mor tə piira za Masəɲ, za Kristu.

Berger, pasteur.

Zakəsəɲ, za səɲ: d. Za mai mo kaara ɓo kəsɣil cok com zah'nanne ne cok comlilli.

Nord.

Zal (fanne): d. ʼBea fanne. Zal swaa, zal cummi. Za ka jonɲ yeɓ ne zal fan manyeeki ah ra ya.

Son, croquette, de patte d'arachide.

Zalle: d. Cok mai za mo pəpəə ne ko. Bam mo tə ɓe, ka zal dai ɓe. Bam tan ne zalle.

Saison des pluies.

Zalle (ɓə): jf. Zyeɓɓe. ʼBə ma təgəə ɓəə zal gur ɓe. Za ma zal ɓə kɲ gera ɓo no lalle.

Régler, arranger, résoudre.

Zaluuri: d. pp. Za təsəl ɓə, za ma ne swah tə zana, za ma kal pel za mai mo pə morsəəre, wala zahbanne. Mo vaɲno ɓe, za faa: Dəɓlii. Mo dii dəɓlii ge ne də, zaluu gera ɓo no lal dappe ka ɛə ɓə. *Grand, plus âge, responsable.*

Zamme: jf. Ciini, laa ginni. Dam mo i ɓe, za laa cii ah ga lal pədəkki, cii ah a zamme (zamni).

Echos.

Zanna: d. pp. Mo vaɲno ɓe, za faa dəɓɓi. Dəɓ təsoo kɲ ge ɓe. Zan ma təsoo kɲ gera ɓe. Woo zan ge ne təde'.

Pl. Gens, population.

Zaɲ: jf. Baɲ, dii, gɓə. Zaɲra mawin gonɲ mafuu ah kal ge wo gonɲ ne ko təsoo. Mo zaɲ wee nyɛə ga yaɲ pam ne sa. Za faa: Nəə ah zaɲ ɓər ɓe no ta.

Entraîner, emporter, amener, emmener, mener, être constipe, traîner, conduire.

Zawəəre: ɖ. Dəfuu mawəəre. Zawəə tə ginra ŋhaano, ŋwəə ka kəsyil bəər a.

Pl. homme, mari.

Zeeni: jf. Nəə mai mo tə wii zee bə, a nən ren o. Za faa yim zee bə, zee kulkulli. Goo zee bə, sor zee nən bə.

Cuire, mûrir, fermenter, bourgeonner, pousser des fleurs.

Zeeni: jf. Joŋ goo mafuu ahe. Kpuu tə zeera goo zəzəə o. Goo madəə zee bə. Za faa nyin zee (woo, kiŋ) fan jol ah ta.

Pousser des feuilles, bourgeonner, piller, voler, ramasser.

Zeere, zyeere: ɖ. Kpuu (kuu) yo. Za pee zee (zyee) yaŋ a nyi cee pəsāh pəlli.

Ficus polyta.

Zio: ɖ. Təkaŋne. Fagai ŋwəəre, a maara morciŋjolle.

Collier en argent des femmes pour le coude.

Zocooro, bacoro, təcwəəre, talle: ɖ. Mo ēe wuu zah talle, bɬv yo.

Boudin des pailles pour soutenir le toit.

Zok zok, zuk zuk: ɓmcd.f. Pəpāare. Za kyāhra zok zok (zuk zuk) kyeɓra fēene?

Nombreux.

Zokke, zuuni : jf. Cooni. Zok (zuu) zah lak gee ka ciini. Daŋ dan caŋ bə, mo zok (zuu) zah ah ka na cii o.

Fermer, boucher, colmater.

Zokki, zukki: ɖ. ɓmcd.f. Bai 'yah yeɓbə, vəkoi. Dəɓ ah pəzok (zuk) pəlli. Mo zok com bə ne? Mo ge zok gŋ ka. Zok tə re me pəlli.

Paresse, ennui, rester, tarder, durer.

Zolle: jf. Ee yaŋ. Soɓ cok matāa ga pə cok maki ahe. Pallai zol təsoo kal ge Pala bə.

Quitter, abandonner, s'en aller, demenager.

Zomme: ɖ. Zom yea pə bii, a pə'man kal dəə bə. A pəə ren wom ne suŋni. Bal zom pəcwəəre, a ɖuu pəlli.

Hippopotame.

Zoŋ: ɓmcd.f. 'Yaŋ, syiksyik. Dəwee muŋ suu ah ɓo zoŋ, wala 'yaŋ ka za mo lwaa kwo zye ka. Yək Masəŋ a təgbana fan mai mo muŋ ɓo zoŋ ('yaŋ), nahnən dəfuu mo ka kwan a. Dəɓ ma tə goŋga a muŋ ɓə pəzahzyil ah zoŋ.

Tranquille, secret, cache, calme, pose.

Zoo ɓə, zwəə ɓə: jf. Maa zah pə ɓə zan ki. Dan ɓə dəɓ ki. Mo zoo, wala zwəə ɓə ka.

S'immiscer, se mêler.

Zoo suu: jf. Soo ne dewee zoora wak suu matāa ga lalle. Suu dəfuu laŋ zoo ta.

Muer.

Zoo (zuō): d. Syiŋ pə bii. Syiŋ zoo (zuō) jur gem (gyem), wala jum ɓo.

Poissons. Ditochodus rostratus.

Zoocoro: d. Syem mai laŋ za dii ne zoocoro ta, amma zoocoro ye ka ryakryak sə ya, syem ah ka pəbe' na zoocoro ya, suu rwah mə ah yea pəluuri, a yea ne bii zyilli.

Varicelle.

Zoocoro, zucoro, njocoro: d. Syem rwah suu wee nyeere, a rək pənyee biŋ biŋ wo suu, bii ka yea pəzyil ah ya. A gbəə vōo (bōo), bii duu gŋ, nahnən syiŋ pəsyēe, dəɓ zwə bii zəə zəə, juu ɓər ta.

Rougeole, varicelle.

Zooni: ɓmcd.f. Pəəni, ciini. Kacii ah zoo ɓo cok daŋ.

Répandu, éparpillé.

Zooni: jf. Zooni: cuu ɓə camcam pəpāare. **1. Zooni,** 'nəəni. Zoo tə kpūu tə ge səŋ. Zoo, wala ur kal ge səŋ. Juu zoo səŋ. **2. Zooni:** v. Zwaani: Pp. Giŋni. Kpūu zoo (zwaa) cok ah pəsāh no cam. Za faa: Wel ah zoo təbanna ɓe ta. **3. Zooni (lomme)** wolle. **4. Zooni.** Com zoo ɓe, 'yah faa: com pəə ɓe. **5. Zooni.** Dəɓ mo laa ɓə magaɓ ah ɓe laŋ a zooni (zoo gər).

Bondir, rebondir, voler, sauter, lever du soleil, sursauter.

Zoromme, combəlai: ɖ. Cel ma gbə ne fãa. Za gak vuu ne vuu laɲ no.

Grenier en paille.

Zororo: ʋmckd.f. Gororuɲ. Mai bər ah mo golakke, fa taɲ mo gak kaa gɲ.

Creux, profond.

Zozwəere: ʋmckd.f. We ẽe də! Dəb pər tə ge ɲhaano, pər ah tə zozwəere. Pər ah zwəə ga zwəere.

Au galop.

Zumki: jf. Mgbāa ki. Zah ah zumki ʋe. Mo tə ya ne, na zumki ʋo, ana ye zazum tə vaɲno.

Parenté.

Zummi: ɖ. Zahbanne. Zum ʋe ye Mundaɲ. Zum fare (fəere), zum tətakre (mənni).

Famille utérins, agnats.

Zune daɲ: ʋbnt. Zune daɲ mo ʋaɲ fan ahe. Zune daɲ mo ge ko yaɲ ah o.

Chacun.

Zune, azune: ʋff. Dəb kēne? Zu ye ne? Zu faa nyi mo ne? Zu ye kal sye ne? Zu ye faa ʋə moo ne?

Qui.

Zuɲ: ɖ. Mo ẽe təzuɲ, ʋtv yo.

Laisse.

Zuɲ: ɖ. Mop ẽe təzuɲ, fagaini, ʋtv yo.

Colliers en cuivre pour les femmes.

Zuɲ, zoo: jf. Pao. Zuɲ (zoo) goo kpuu. Zoo (zuɲ) bərəə ʋo jolle tə ga loʋ wel ahe. Zuɲ zah ge təkɪ.

Défeuiller une branche avec la main, arrondir.

Zurulli: ɖ. Woɲ (waɲ) gban syiɲ. Za kaɲ zurul maa pə həere cak zah syiɲ gɲ.

Nasse.

Zuu: ɖ. Syiɲ pə bii. Zuu jur jim (jum) ʋo.

Poisson.

Zuu ne wii: jf. Cwah ne wii. Vedde, me ga zuu nən nyi mo ne wii!

Brûler.

Zuuni: jf. Pəə ge lalle, ɲhəəni, myahe. Mo rək bii pə cii ah ka, a zuuni. Dahbii ah a zuzuu. Za zuu nəm ne nah kəəre, swaa, nah təbaakämme.

Goutter, suinter, chuinter, extraire.

Zuuni: jf. Mo ɛe zok, coo, ɓtv yo.

Fermer, boucher.

Zuwuɲrɪi: d. Məəzuwuɲrɪi. Mo kyāh ne suɲ ka məəzuwuɲ ira mo. Zuwuɲ suɲni.

Esprit nocturne, masque.

Zuyaɲne: d. Swəəre. Təkaɲ ma maa jolle.

Parure.

Zwaa: jf. pp. Giɲ. Mo vaɲno ɓe, za faa: Zoo. Kpuu zwaa lal syiidah pəlli.

Grandir.

Zwaare, zwāare (ni): jf. ɓmcd.f. Waa ah zwaa ɓo zwaare, mo ɛe pəsāhe, 'yah faa: coɲ (toɲ) ge pəɗək ya. Yerri mo cuɲ pəsāh ya laɲ, za faani: cuɲ ɓo zwazwaare.

Entremelé, enfiler, superficiel, mal cousu.

Zwah ɓalle (watəcoo): d. Mo ɛe ɓeere, ɓtv yo.

Cheville, épéron du coq.

Zwahe: jf. pp. Duu. Mam tə zwah əə zah saɲne. Zwah swaa əə ka kəəre.

Piller.

Zwahe: jf. pp. Zwə. Za zwahra bii ɓe ne? Koɲ bii i we ɓo ne? We zwah o ka na ge o.

Pl. Boire.

Zwāhe: d. ɓaɲ swah, yəkki. Bə mai mo tə ga joɲ nyee ɓə myah zwāh dəɓ yo, 'yah faa: Bə ma ɓaɲ swah, wala yək dəɓ yo. Cok ah cok zwāh yo. Fazwāh ye ko.

Sacré, esprit, lieu sacré.

Zwahnənni: ɖ. Syiŋ mai mo səŋ tətəl nahnənni, a pənyee kal tənen ɓe.

Sourcil, cil.

Zwahre: ɖ. Fāa. Zwah jur āare ne goo, ne kan ah daŋ. Amma kan ah a fuŋni, za təə yaŋ ka in fuŋ faɓea ɓər yaŋ ne ko. Za ka soŋ zwah na āar a.

Encens, parfum, myrrhe.

Zwakke: jf. ɓmɖɖ.f. Eaki, ikki, fan mai moo jwǎə zahe. Kpuu bahre, haare (goraŋ), yimmi daŋ pəzwakke. Muŋta ah pəlaŋne, za zwakki (ikki, eaki) ɓər ah pəlli.

Apres, amer, entasser, serré.

Zwakke: ɖ. Kpuu yo. Kpuu zwak jur kpuu kommi, suu ah pə 'wahe, fāi ah pəsyēe, za ki kəəra nāa goo ahe.

Adansonia digitata.

Zwakke (ɓə, ɓə ma): ɓmsɓ. ʔəbe', ɓə ma joŋ dəɓ ɓaŋ kpāhe. Mo soɓ ɓə mazwak moo ɓoo. Za faa: Dəɓ laa ɓə com yim zwakke (mo kyeɓ geo ta).

Amertume.

Zwān: ɓmɖɖ.f. Pə'manne, pəwahe (pəwahlle), baa ɓo. ʔaŋ sor baa dah zwān pǎə kal ne ko.

Rempli, plein.

Zwan yim lii: jf. Dəɓ mai dəɓ zwan yim lii ye ko. Masah (maciilii) ye ko.

Beuverie.

Zwotəzwōŋ, zuŋtəzuŋ: jf. Bai 'yah fanne, 'mwāa fanne. 'Meere. Dəɓ moo zwotəzwōŋ mor fan pəlli.

Claquer par la bouche.

Zwəni: jf. Me tə zwə bii cwakke, mawin ɓe byaŋ ɓo.

Boire.

Zwǎə ɓə: jf. Mah zah pə ɓə zanki. We moo zwǎə ɓə pəlli.

Se mêler des affaires des autres.

Zwəə nə daa: jf. Laa pə'nyahre. Dəb mo zyaŋ ne bə 'nyah be, dəb zwəə səŋ nə daa.

Se rejouir, sauter de joie.

Zwəə zahe, guuni: jf. Soḅ fan ma bər pəə ge lalle. Bər mo tə syen dəb be, a gak zwəə zahe, a guuni. Dəb mo ne syem diddik be, a zwəə zah ta.

Vomir.

Zwəə, zwoŋ : jf. ŋwəə za taa zwəəra fāi saa sāhe, boo solle. Dəb ma kyea ne bə haihai laŋ za faa: zwəə (zwoŋ) bə

Enfiler les perles, se mêler des affaires des autres.

Zəah: jf. Mo ēe zyeah, b̥tv yo.

Trouver.

Zəmanne: ɖ. Fāa. Zəman yea pə bakəma (bagəma), a dədəəni, a pəswahe. ŋwəə zatāa soŋra cii san ne fāa zəman, a syen wii pəsāhe.

Herbe aquatique.

Zənaa: ɓmckd.f. Dah baa nje, ge zənaa be.

Un peu longtemps

Zəŋgao, zəŋgao zəŋgao: ɓmckd.f. Fəəki, ka zahki ya. Mo ēe zah yeeri bo, a zəŋgao, mo zyeḅ də.

Inégal.

Zərai, zəraŋ: ɓmsḅ. Parkədak. Cok (tok) kwo gin gŋ zərai (zəraŋ, parkədak).

Clair, decouvert.

Zəraŋ: ɓmsḅ. Mo ēe zərai, parkədak, b̥tv yo.

Clair, découvert.

Zəzəəre: ɓmckd.f. Bii ah zəə bo zəəre. Me 'yah mo zəzəəre.

Bouillant.

Zəzəə, zəzəəko: izḅ. Mbaŋmbaŋ, dədah. Dəb ah ge zəzəə ba. A ga dai mo zəzəəko no.

Maintenant, actuel, à l'instant, tout de suite.

Zəə: d. Fan ruu salle, fan swə fanne. Za swə nəə ne zəə. Za coo zəə ne vāmmē, a gaara zah kərzəə. Zəə camcam no: Zəə suŋni mor in goŋe, zəə syiŋrīi mor maswahsyiŋrīi. Zəə cwahlle.

Lance.

Zəə: jf. Ēe, kyeḅ. Me zəəko zaləŋ gwa yaŋ, me lwaa ko ya. Me ga zəəko dao dah me zəahko no ne ?

Aller manquer.

Zəə zəə: bmsḅ. Təki təki, ḅərki ḅərki. Goŋ sər mo ka pəsāh ya ḅe, a yea ma ne fer zaluu zəə zəə.

A chaque instant.

Zəəni: jf. Ge pəcwakke, pəwii. Mo zəə bii ma ne 'nahm də ka mo zwə ba, nai ḅe syem ka lwaa mo ya. Za zəə yimmi. Me ge zəə mo yaŋ ḅo təsoo, me lwaa mo ya. Zəə tətəlli

Bouillir, aller manquer qqn, peigner.

Zəəni (tə ḅə laini, tə ḅə faani): jf. Kai! Mo zəə tə ḅə lai man na faa kŋ ḅe. Dəḅ gak zəə tə lai, tə ḅə faa za mo faa.

Violer, transgresser.

Zəəre: d. El mabii. Bii diu pə zəəre.

Lit d'eau.

Zəəre: jf. Zoo, yee. Yaŋ ah nən zakəŋhaa (nəkəŋhaa), sai na zəə el də. Bii zəə el ḅe. Za zəə tə fahlīi, zəə tə fanne.

Traverser, franchir, déborder, enjamber.

Zəəre: jf. Ge wo dəḅḅi, ur lwaa dəḅ ki. Syem ah syem zəə dəḅ yo, a zəə zana. Syem mai syem zəə zan o.

Contaminer, continuer.

Zyakke: d. Syem ma baa suu, syem zyak yo.

Rhumatisme.

Zyakke: d. Kəəzyakke. Fan mai mo laŋ goo, dəḅ mo laa cii ahe. Zyak məəzuwuŋ tə kuu kah mana pəlli. Zyak zah bamme.

Vent, ouragan, atmosphère.

Zyakke: jf. Muṇni, kiṇni, soḅḅe, bai tan cokki. Me zyak cok ah ḅe. Me zyak pəzyil fāa. Bə moo zyak tətəl ḅe ḅe. Dəḅ gak zyak ləṇ ḅəəni, zyak zahe.

Se perdre, se tromper, s'égarer, se fourvoyer.

Zyakke, zakke: jf. Lee fan ne fanne. Me tə ga luma ka zyak (zak) sorre. Me tə zyak (zak) fan ne əə, luuri.

Vendre.

Zyakməəzuwuṇrīi: ḁ. Zyak ma kuu pə'manne. Zyakməəzuwuṇ tə ginni, mo duu.

Orange.

Zyaṇbii: jf. Za mo tə ḁaṇra ki ḅe, a zyaṇra bii, bii ḅəə juu ki. Na zyaṇbii ḁao!

Lutter.

Zyaṇjolle: jf. Nyi jol nyi ḁəḅḅi. Lak jol ḁəḅ ki. Na nyi jol nyi ki ḁao ya ne? Na zyaṇjol ḁao.

Serrer la main, se saluer.

Zyaṇni: jf. Fəəni, byakke. Me tə ga yaṇ pa ḅe, me ge zyaṇ ne ki fahlii. Goṇ tə ginni, na ge zyaṇ təl o. Za zyaṇ bii, zyaṇ jolle.

Rencontrer, entourer, se rencontrer, aller à la rencontre, lutter, répandre..

Zye: ḁ. Ako, agonne. Goṇ faa sye: zye ka ne cok ya, zye ka ge ya. *Il, elle, en forme indirecte.*

Zyeḅ ḅə: jf. Fii kaa jam. Zyeḅ ḅə kəsyil ki ne ḁəḅ ki. Zyeḅ ḅə suu ah ne Masəṇ ḅe. Ako zyeḅ ḅə suu ah ḅe.

Régler, résoudre, concilier.

Zyeḅni: jf. Joṇ yeḅḅe. Za ḁaṇ tə ga zyeḅ fahlii tə'nahko. Na ge zyeḅ yaṇ kee ḅə Masəṇ. Zyeḅ cuu joṇ yeḅ camcam pəpəare. Zyeḅ suu, zyeḅ cok sulli, zyeḅ wii, zyeḅ zahzyilli

Réparer, tailler, arranger, améliorer, se convertir, préparer.

Zyee rīi: jf. Zyeḅ rīi tətəlli. Mo syee rīi ḅo ḁə, a woyai pəlli.

Se peigner.

Zyeere: jf. Wooni, kiṇni. Woo fan jol ḁəḅ ne yella, ne nyinni. Malamlamma zyee (woo) wee kāh jol ḅe belbelle. Nyin gera yaṇ

ah zyeera (woora, kiŋra) fan jol ah belbelle. We zyeen fan jol pam fetfet.

Ramasser, voler, dérober, enlever, piller.

Zyeere, zeere: ɗ. Kpuu zyeen (zee) dai kpuu wuu ne lii ya, a lee na wuu ta, amma lee mæ ah ka pæ'nyah pelli ya. Mazyee (zee) zah yaŋ goŋ lee be.

Arbre. Ficus polyta.

Zyelle, zahzyelle: ɓmcd.f. Kyẽmme, syakke. Dæb ah a pæzyel pelli. Me so ciŋ fan sæ zahzyel ɓo ɓo sye ne?

Parole d'amusement, ironie, raillerie.

Zyemĩrĩi, zæmĩrĩi: ɗ. Goo. Zyemĩrĩi (zæmĩrĩi) lee na swæ wejuu, ruŋ pæsyẽ na sor zyemĩrĩi (zæmĩrĩi), ciŋ d̥ii ahe.

Arbre donnant des fruits rouges.

Zyemĩrĩi, zæmĩrĩi: ɗ. Sorre (swæere). Sor zyemĩi (zæmĩi) pæsyẽ, za ki ka 'yahra wol sor zyemĩi (zæmĩi) ya. Sor zyemĩi (zæmĩi) zee ɓaa kæpel sor manyeeki ah daŋ.

Mil rouge.

Zyemme: jf. Ge pæbe', ge pætætæere. Goo nãa zyem be, mo ræk ge lal o.

Fanner, diluer.

Zyerre, zyeeni, zyæni: jf. Duu gin, cwaa gin. Bam tæ zyer (zyee) zah zãa yaŋ talle. Tægwĩi æ zah tæ sæ zyer (zyæ) ge sæŋ twaŋ twaŋ.

Egoutter.

Zyeryo dæ: ɗ. Wezyeryo dæ. Dæ mai mo joŋ pæ'man nje be, dai woi dæ ya ba, kal we dæ laŋ be.

Génisse.

Zyid̥ɗi: jf. Woiŋni. Fãa mai mo woiŋ næn comme a pæyikki, mo zyid̥ næn ahe. Swãhbam (tæree) tæ zyid̥ sæŋ pelli, bam yah tanne.

Répandre, épandre, éparpiller.

Zyiigoo: ɗ. Kuu. Lee zyiigoo jur lee saore ryakryakke, jur lee zyii korro ta, a pæ jẽere, za lahni. A lee ne zalle.

Grevia villosa.

Zyiijolle: d. Mo ẽe b̃er jolle, b̃tv yo.

Paume de la main.

Zyiiikorro: d. Kuu. Lee zyiiikorro jur lee zyiiigoo, amma a p̃l̃uu ne 'ah kal zyiiigoo b̃e. Za ka lah p̃elli ya, a p̃əzwakke.

Arbuste donnant des fruits sucrés.

Zyiiini: jf. Mo ka t̃ə zyii laa b̃ə zah b̃e ya mor f̃eene? Mo zyii ka laa lai ya mor f̃eene? Zyii b̃ə faa zah d̃əb̃bi. Zyii b̃ə ga mor d̃əb̃ ki
Accepter, être d'accord, approuver, consentir, répondre, refrain, répondre, accepter la commission.

Zyiiiri: d. Fan p̃ə cii b̃ərri. Fan ma gai suu d̃əŋ ne zyiiiri. Zyii d̃ə p̃ə'nyah p̃elli.

Foie.

Zyiiiri (syiŋ): d. Syiŋ p̃ə bii. Syiŋ zyiiiri, za d̃ii ne jum ta. Zah syiŋ zyii p̃əwahe (p̃əwahlle), amma zah jum p̃əcoo.

Poisson. Hyperopisus bebe.

Zyilli: b̃mcd.f. K̃əsyilli, b̃ərri. Zyil (zahzyil) d̃əfuu. Zyil b̃e d̃əŋ t̃ə syen me. Za gak faa: Zyil kpuu, zyil g̃əre, zyil 'wahe.

Dedans, intérieur.

Zyim sỹe t̃ə nyaknyakke: b̃mckd.f. P̃əsỹe p̃elli. Zyim ma sỹe ahe.

Rouge éclatant.

Zyim zaht̃ət̃elli: d. Zyim mai za mo saa t̃ət̃elli, koo t̃ət̃əl ne ko.

Turban.

Zyimmi: d. Mb̃ero, fan rii suu. Zah zyim camcam yea luma, maf̃ai, mafuu, maŋw̃əre d̃əŋ. Saa zyim f̃ai.

Tissu, étoffe.

Zyiŋni: jf. Ŋgoŋni, w̃əre. Kor t̃āa b̃e, mo zyiŋ ge lal o. Zyiŋ t̃əzee kpuu, zyiŋ wakke, zyiŋ d̃ulli.

Enlever, déchirer, fuir.

Zyo, zyoŋ: d. Fagaini, fagaire, fan zah kp̃əm̃jolle, maa jolle. Ŋw̃ə za t̃āa maara zyo (zyoŋ) zah kp̃əm̃jolle, ne balle.

Parure des femmes.

Zyəani, zəahe: ɓmcd.f. Lwaani, dəəni. Mo ge loo mo zyəa ɓe ne? Oho, me zyəa ɓe, pa ɓe zyəa ɓe ta, ik loo gwa. Zyəa ye ɓə, wala fan mai mo ləŋ mo ka dəə ya, wala mo ka joŋ ya, so mo ge lwaa (joŋni).

Trouver, rencontrer.

Zyəŋni: jf. v. Zyerre, bəəre. Zyəŋ nəə ge zahe, zah vaŋno. Amma mo joŋ pəpāa ɓe, za faa: Zyer nəə ge zahe. Za zyəŋ fan ga pə cok mai mo gəə, wala pə cok ki. Zyak tə kuu pəlli, dah man zyəŋ ga zah gee ba.

Boucher, entraîner, échouer, emporter.

Zyəəre, zyəəni: jf. Mo ɛə zyerre, ɗuu gin, ɓtv yo.

Egoutter.

Ə

Ə: d. Patə jemma gwa tətəl doraŋ (29) syel masyin fanŋwəə zah Mundaŋ. Dəb mo tə dii be, zah gbər soḃ tə'yak pəə ge lalle, bə məə ga kyaŋ: **ə.** Fan mo kan tətəl ah be, dəb dii ne swahe: **ǣ.** Mo tə dii be, mo ǣe pəsāh ka woŋ tэгəə e ne ə, ǣ ne ǣ.

29èm et dernière lettre d'alphabet Moundang.

Əb: bmsb. Əb cuu fan mai mo tər ge bə səŋ. Korro lee ge səŋ əḃ. Kāh fuu (buu) bə səŋ əḃ a ne syemme. Fan mai mo ne syemme, mo gaḃ bə pəlli, mo tə duu galle daŋ a swan səŋ əḃ. Jeertə ahe: Taŋraŋ, pəyakke, wat.

Bruit de ce qui est couche sur le ventre.

Əŋ fanne: jf. Byak fanne, kan fanne. Mo tə əŋ fan a mor ah fan vər jol bə gwari gwari. Dəb mo tə joŋ yeḃ be, dəb əŋ (ōo) nahnən kal fan daŋ. Me əŋ (ōo) nah swaa bə sōo sōo ka ruu ne zahbamme. Dəb mai mo ka əŋ (ōo) fan a be, a yea pəsyak cēcēcē. Jeertə ahe: Beḃ fanne, roo fanne.

Conserver, garder, prendre soin.

Əŋni: bmcdf. Sāh bə ma wo dəḃḃi. Mawin ma ne iŋ yea ne əŋni, a joŋ fan daŋ ne kee suu təkine bə zyii zah ah daŋ. Mawin mo ka pə əŋ ya be, a joŋ fan haihai. Jeertə ahe: Bai swāare.

Foi, respect.

Əŋni, ǣoni: jf. Joŋ yella, byak suu, ǣe zana. Mo joŋ fan bə daŋ əŋ (ōo) me ne ko. Dəb ah pəgaḃbe, me əŋ (ōo) suu kal ahe. Mo faa bə haihai ka, mo əŋ (ōo) zah bə.

Se reserver.

Əŋni, ǣoni: jf. Vər be. Bii əŋ (ōo) gin pə cii be. Ne kal be, bii pə el manyeeki ah əŋra (ōora) be. Dəb mo soḃ nəm tə wii lii lii be, a əŋni (ǣoni). Jeertə ahe: Wuuni.

Sécher, finir, disparaître.

Ərcək, əttətə: bmcdf. Pə'manne. Me tə cii lak ganne me ge lwaa təsəl fiŋ (fii) bə səŋ ərcək (əttətə). Zuk re dəb ah ya ge kaa

zah yaŋ be ne suu ah ərcək. Bə ah bə kyēm ye ka a pə'man ərcək.
Ərcək (əttətə) cuu fan mai mo pə'manne, mo pəgaḅ ta.

Pénible, gros.

Əriŋ: ɖ. zzk. Bii fanne, fan joŋni, zahbanne. Me lwaa əriŋ zyim
mai taa ya ba. Mo ge luma be, mo kwan əriŋ fan camcam pəlli.
Əriŋ fan joŋ dəfuu ka ga təkɪ daŋ ya.

Nature, couleur.

Əro əro, ero ero: ɓmckd.f. Pə 'wahe. ŋgərao ŋgərao. Sum ah laŋ
bə əro əro, swah ya. Sər mo pə farel be, dəḅ swām farel ah əro əro
(ero ero) ka mo i syel ka. Əro əro cuu fan mai dəḅ mo ka ren ne
swah ya ta. Wee səgwii renra fan əro əro.

Rugueux.

Ərtətə, cərtə, kərcək, gərcək, irtə: ɓmckd.f. Pə'manne. Dəḅ ah
baŋ sor ne kee ərtətə (irtə) kal ne ko. Mabeləŋ zoo wol ərtətə
(gərcək) gee me ne ko. Ərtətə (kərcək, cərtə, irtə) cuu fan mayək
ah ne magaḅ ah gwa daŋ. Mo baŋ ərtətə ge lwaa me ne ka.

Plein, lourd, rempli.

Əryaŋ, orŋgaŋ: ɓmckd.f. Pə'manne, vīŋ. Bii baŋ fāa ge ne ko
əryaŋ (vīŋ, orŋgaŋ) na talle. Swāh ur gin səŋ əryaŋ ge vuu nən
comme. Me baŋ təm pər ne lii ah əryaŋ (orŋgaŋ, pə'man) daŋ kal
ge yaŋ ne ko. Əryaŋ, vīŋ, orŋgaŋ cuu fan mai mo pə'manne, mo pə
'ah ta. Fan mo pəpāa be, dəḅ faa: Fan ah ra əryaŋ əryaŋ. Jeertə
ahe: Pənyīŋ, pəgwahe, kərtə.

Gros, lourd.

Ər, ər ər: ɓmcd.f. ɓmsɓ. Pəyəkki, kpərkpər, pəgaḅbe, dəri dəri.
Me kwak ər ɓoo ge lalle. Təsəl fiŋ ər lee ge səŋ. Ər ər cuu fan mai
dəḅ moo fiŋ zahləŋ pəpāare, moo yea pəyəkki. Ru tai təl ah fiŋ ər
ər. Mo baŋ bə ge lwaa me ne ər ər na sor ka. Dəḅ gak fiŋ zahmər
pə cok tə vaŋno ər ər ta, Jeertə ahe: Feelao, pəgwahe, pənyīŋ.

Difficilement, péniblement.

Əzuu, azuu, kəzuu, izuu: ɖ. Mo ẽe ezuu, ɓtv yo.

*Beau-frère, belle-soeur. Cadet ou cadette de ma femme, mari de ma
soeur, époux de ma tante paternelle ou maternelle, cadet de mon père
ou de ma mère.*

Əə matərilli: d. A dədəəni, lee ah jur lee əə, goo ah jur goo əə ta, amma ka ne yeḅ ya, za ka ren a.

Haricot sauvage, naturelle.

Əə təəre: jf. Dəḅ mo tə əə təəə ḅe, dəḅ gber zah pə 'ah zyak baa ga kyaṇ, dəḅ so soḅ tə'yak pəə ga lal ne swahe. Dəḅ əə təəə ka dəḅ tə yah nanəmmi (nənəmmi), koṇ i dəḅ ḅo, zuk tə ren dəḅḅi. Dəḅ ye ka əə təəə ya, ḅə ah joṇ ne suu ahe. Mo əə təəə təki təki fēe joṇ mo ne?

Bailler.

Əə zahe: jf. Gbər zahe. Mo əə zah o, doktər ga ēe syem syel ḅo.

Ouvrir la bouche.

Əəni: jf. Wəə gin jol bone, pel gaḅḅe. Me əə gṇ gəkgakk. Masəṇ ye əə dəḅ to. Me ḅah əə jol gaḅ ah ya ba. Dəḅ mo lwaa fakpāhpəə pəlli ḅe, za faara pah ah əə ḅe, a cuura əə ma zah koṇne. Mo əə fan ḅe, cuu mo əə zah ḅə gaḅ ḅe. Bə bai əə in zah ne wulli.

Sauver, délivrer, échapper, racheter.

Əəni: jf. Pəəni, joṇ bai dəḅ mo tə. Gwii əə me muṇ ḅo, me lwaa yao. Əə me muṇ ḅe. Bə əə ko pəə fəryo də, so zyii faa ya. Əə, cuu ḅə ma gaḅ dəḅ ta. Mər əə me ḅo me ga nīi.

Echapper.

Əərakke: jf. Tahni, əəre. Za əərak 'nahm sokki, nəə 'nahm sok lalle. Əərak lak gee, maa kpuu ga gṇ ka mo pəə ko ge lalle. Jeertə ahe: Njək ga gṇ.

Nettoyer, creuser.

Əəre: d. Əə mai, ka na mə ṇwəə syiṇr a. Zah əə ye cok mai moo joṇra syiṇ gṇ ne ḅə faa zah pa kəndaṇne, cii yea gṇ sai. Rəkra təsal bam ḅo ḅər cii ah ra vaṇno vaṇno daṇ ne fan vāh təsal ah gṇ. A dīira cok ah ne zah əəre (zah zyakke). Bə zah əə (zyak) ka pəyək zəzəə pəlli yao.

Lieu sacré des hommes.

Əəre: d. Syiŋ pə bii. Əə jur (dər) soo bo ne wahe, ne təzee ah ne tətəl ah daŋ, kām tə cel ah ne wah ah daŋ. A cam tə suu ah ne kām ahe. Dəb mo 'yah kəə əə be, za cwah daŋ dao, mo soḃ yakke, mo joŋ nai ya be, ka gak ren a.

Polyperus senegalus.

Əəre: d. Gboŋgboŋ Masəŋ mo joŋ wo dəb təkolle. Yesu ye Pa əəre. Dəb daŋ gak əə mor iŋni, amma ka gak əə mor yeḃ ah ya. Za camcam diira bə bəə mo tə joŋra ne bə əəre, bə ah əə dəb 'manna no ne? A əə dəb syii kədəne? Mo diuu əə suu bo.

Salut, bénédiction.

Əəre, zah əəre: d. Sol daŋ (sol cii) ma bəlli mai moo gara (maara) ga səŋ. Cok mai mo gara sol daŋ (sol cii) bo gŋ pəpāa be, dii ne zah əəre. Ŋwəə syiŋ vaŋno vaŋno daŋ ne əə bəəra. Maswah syiŋ ye ne swah tə zah əəre, a yea ma yaŋ bəə sə, ka zyiira za mo ēe cok ga gŋ ya. Cok mai za syiŋ moo joŋra syiŋ bəə gŋ ye ta.

Lieu sacré pour les cérémonies des femmes maîtresses.

Əəre, əəni: jf. Əə cuu fan joŋ camcam pəpāare. **1. Əəre (əəni).** Mgbai ge lalle, cii lakre. Mo əə sər pə lak ge lalle. Gee əə lak bo yaŋ. Faḃal manyee ma fah lal daŋ a əə ra lak swə gŋ. Loo əə sor 'wah vər be. Dəb gak əə sokki, əə syelle, əə mor fanne. Jeertə ahe: Njəkki. **2. Əəre (əəni).** Joŋ dah syee tə bii. Za əəra dah ne təfənni. Mo tə əə dah be ne? Zyak mo tə kuu be, dah əə pəgaḃbe. Jeertə ahe: Zyiini. **3. Əəre (əəni).** Gbərri, gbər zahe. Dəb gbər zahe ka maa fan ga gŋ, ka faa bə. Dəb mo tə syesyak be, dəb əə zahe. Cok mo joŋ foofoo be, za mundaŋ faara: Sər əə zah be, təgbana faa: Fabea daŋ tə ga pəəra pə lak gin lalle. Jeertə ahe: Cooni, buuni (fuuni). **4. Əəre (əəni).** Joŋ ge pə 'ahe, al ga lalle. Mo vuu yaŋ pəsāh be, amma təl ah əə bo. Dəb mo tə kaŋ kor ne yək ya be, a əə təl bəə əə. Əə tətəl cuu bə ma gaḃ ta. Mo soḃ bə za ki əə tətəl nyi mo ka. Jeertə ahe: Zuŋ ge təkii.

Creuser, ouvrir, élargir, naviguer, payer.

Əəsəŋne: d. Əə mo lee kal tə mai moo lee kənah be, wala lee bo ne fahlii cam be, za faa: « lee bo pəsəŋne », a duura gal ahe, ka

zyii syenra ya. Dəb ma bai duu gal faa: « Əsaŋ moo ka lee nən be ya », me syen bofo, ka joŋ fan ki ya. Bə joŋ dəb duu gal ye to.

Avoir beaucoup d'haricot qui dépasse la norme dans son champ.

Əə, ee: ɖ. Fakpāhpəə, fan kəə nāa. Əə (ee) dədǎə, a lee pəwahe (wahlle). Me ga kyeɖ nah əə (ee) ka ruuni. Əə lee 'wah ne pee syiidah pəlli. Əə (ee) ne goo ah daŋ nāa yo. Me laa nāa əə bo. Dəb mundaŋ mo baŋ kpāh be, a faani: « Nāa əə mo yea ko ».

Haricot.